

АБУ ИСО МУҲАММАД АТ-ТЕРМИЗИЙ

СУНАНИ ТЕРМИЗИЙ

ҲАДИС ТЎПЛАМИ ТАРЖИМАСИ

I

жилд

Таржимон: Мирзо КЕНЖАБЕК

Тошкент
«Адолат»
1999

«Ушбу китобни тасниф қилганимдан кейин, уни Ҳижоз, Ироқ ва Хуросон уламоларига тақдим этдим. Улар розилик билдириб, қабул қилдилар. Кимнинг уйида бу китобдан бўлса, ўша хонадонда Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) гапираётгандек бўлур».

Абу Исо Муҳаммад АТ-ТЕРМИЗИЙ

«Менинг учун унинг (Термизийнинг) китоби Бухорий ва Муслим китобларидан кўра фойдалироқ. Чунки Бухорий ва Муслимдан фақат теран илми мутахассис олимларгана истифода этади. Термизийдан эса ҳар ким фойдаланиши мумкин».

Шайхул Ислому Абу Исмоил АЛ-АНСОРИЙ

«(Муҳаммад Ат-Термизий) Ҳадис илми соҳасида бир қанча асарлар тақдим этди. Унинг ушбу "Ал-жомий-ас-саҳиҳ" ("Сунан") китоби бу асарлар орасида фойдаси энг кўп, тартиби энг ихчам, такрори энг оз асардир.

Унда бошқа ҳадис китобларида учрамайдиган хусусиятлар бор:

- мазҳаблар ва истидлол (далил келтириш) жиҳатлари эътиборга олинган;
- саҳиҳ, ҳасан ва заиф деб, ҳадис турлари аниқ белгиланган;
- шарҳ ва таъдилга (қиёслаб тўғрилашга) ўрин ажратилган;
- китоб охирида иллатларга оид махсус бир бўлим илова этилган, хуллас, бу китобда улкан фойдалар жамлангандир.

Китобни мутолаа қилган кишилар бунга тан берадилар".

Аллома Тошкўпрулизода

МУҚАДДИМА

Қутлуғ Ўзбекистонимизнинг истиқлолга эришуви натижасида она халқимиз ўзининг бой маънавий мероси хазинасидан эркин баҳраманд бўла бошлади. Жумладан, Имом Ал-Бухорий, Имом Ат-Термизий каби улуғ ватандошларимиз тўплаган ҳадисларни ўз она тилимизда ўқишга муваффақ бўлдик.

Ҳадислар дунёси фикҳ бобида, инсон ҳақ-ҳуқуқлари мавзуида жуда муҳим манбаъ бўлиб, асосан, ахлоқий, маданий, маънавий-маърифий негизни ташкил этади. Ундан турли соҳа олимлари: ҳуқуқшунос ва жамиятшунос олимлар, табобат олимлари, биолог, химик ёки адабиётшунос олимлар, шубҳасиз, ўз соҳаларига доир янги қирраларни кашф этадилар.

Улуғ ватандошимиз - Абу Исо Муҳаммад Ат-Термизийнинг қўлингиздаги «Сунани Термизий» китоби «Ал-жомий ас-саҳиҳ» («Ишонарли тўплам»), «Ал-жомий ул-кабир» («Катта тўплам») ёки («Саҳиҳи Термизий») номлари билан ҳам машҳур. Аммо ҳазрати Имом Ат-Термизий ҳадис илмида «сунан» йўналишига асос солган муҳаддислардан бўлгани учун бу китоб, асосан, «Сунани Термизий» номи билан шухрат қозонган.

Азиз ва муҳтарам китобхон! Фикҳ илми, яъни ислом ҳуқуқшунослиги энг шарафли илмлардандир. Ҳазрати Пайғамбаримиз (с.а.в.): «Мингта жоҳил обиддан кўра битта фақиҳ яхшироқ», деб марҳамат қилганлар. Чунки инсон фақиҳ бўлса, уни ҳеч нарса чалғита олмайди, у ҳар қандай оқим ва гуруҳларга ўзини урмайди. Аксинча, ўз зътиқодида собитқадам бўлади. Фикҳнинг энг улуғи эса соғлом зътиқоддир. Бинобарин, Ҳанафий мазҳабининг асосчиси ҳазрати Имоми Аъзам (раҳматуллоҳи алайҳ) зътиқод илмини «фикҳи акбар» деб, яъни «улуғ фикҳ» деб таърифлаганлар.

Маълумдирки, Ер юзи мусулмонларининг асосий кўпчилиги ҳазрати Имоми Аъзам мазҳабларига риоя қиладилар. «Сунани Термизий» китобида эса худди ана шу мазҳаб жиҳатлари зътиборга олинган. Ҳанафий мазҳабининг фикр-қарашларини Имом Ат-Термизий «Куфа аҳли»нинг фикр-қарашлари тарзида баён қилганлар. Азиз китобхонлар ана шу жиҳатга зътибор бермоқлари мақсадга мувофиқдир. Шунингдек, китобнинг ушбу ўзбекча нусхасида Ҳанафий мазҳабига доир фатволар, илова ва изоҳлар тақдим этилганки, булар ўқувчи тўғри амал қилмоғи учун фойдалидир.

Албатта, ҳадис соҳасининг ўз атамалари, илмий истилоҳлари бор. Ана шундай ифода ва истилоҳларни тушунмоқлари учун, китобхонларга кўмак тариқасида, «Китобхонга ёрдам» сарлавҳаси билан алоҳида сўз тақдим этилди.

Китобда ҳадисларнинг ўзбекча таржимаси асл арабий матни билан бирга саҳифаларга жойлаштирилди. Бу усул тил билган китобхонларга сўзма-сўз таққослаб ўрганишлари учун қулайлик туғдиради.

Қўлингиздаги «Сунани Термизий» китоби таржимаси хайрли ишлардан бири бўлиб, маънавий-ахлоқий камолот йўлида, комил инсонни тарбиялаш йўлида муносиб хизмат қилади, деган умиддамиз.

Абдулазиз МАНСУР

ЎЗБЕКЧА НАШРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм. Аллоҳу таолога беадад ҳамду санолар, Расулulloҳга ва у кишининг хонадони аҳлига ҳамда саҳобаларига беҳисоб салоту саломлар бўлсин!

Ассалому алайкум, муҳтарам китобхон!

Мана, Ўзбекистон истиқлолининг ажиб меваларидан бири - ҳазрати Абу Исо Муҳаммад ат-Термизийнинг «Сунани Термизий» («Ал-жомийъ ас-саҳиҳ») китоби ўзбекча таржимасининг биринчи жилди қўлингизга етди. Улуғ ватандошимиз бўлмиш Имом Ат-Термизий жаҳондаги олти нафар энг машҳур муҳаддиснинг бири, Имом Ал-Бухорийнинг замондоши, сафдоши ва шогирдидир. Ана шу атоқли зот китобининг она тилимиздаги таржимасига оид муҳим хусусиятларни Сиз азиз ўқувчиларга маълум қилишни лозим топдик.

1. Мазкур таржима «Сунани Термизий»нинг Миср Республикаси, Қоҳира шаҳридаги «Ал-Маданий» нашри нусхасига асосланган Истамбул нашридан амалга оширилди: ҳадислар асл арабий тилдан сўзма-сўз таққосланган ва туркий таржимадан фойдаланган ҳолда таржима қилиниб, ушбу ки-тобда арабий матни билан бирга тақдим этилди. Шарҳ ва изоҳлар эса Истамбул (1971) нусхасидан табдил этилди. «Сунан»да мазҳаб жиҳатлари эътиборга олинган бўлса-да, баъзан бир мавзуда хилма-хил ёки қарама-қарши ҳадислар келтирилади. Ўзбекистон муслмонлари, айниқса, ёшлар ҳадисларга Имом Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ мазҳабиغا мувофиқ тўғри амал қилмоқлари учун ана шундай изоҳ ва баъзи иловаларга эҳтиёж бор. Шунинг учун тайёр изоҳотдан исти-фода этилди.

2. Ҳадисларни ўрганишда мутаржимга «Саҳиҳи Бухорий»нинг ўзбекча матни таҳриридаги кўп йиллик тажрибалари, мавзуларниш таниш эканлиги кўл келди: таржимада «Саҳиҳи Бухорий»даги зарур ибора ва ифодалардан, «Шамоиلى Муҳаммадия» асари ўзбекча (Саййид Маҳмуд Торозий) таржимасидаги ҳадислардан, «Мухтасар ул-виқоя»даги ҳадисларнинг ифода усулларида, «Фиёс-ул-луғот» ва бошқа зарур қомуслардан, шунингдек, муҳтарам устозларнинг баъзи маслаҳат ва ёрдамларидан фойдаланилди.

3. Арабча нусхада, Имом Ат-Термизий ўз шарҳини ҳар гал «Абу Исо айтакча нусхада их-чамликка интилиб, бу ибора тушириб қолдирилди. Чунки муаллифнинг шарҳи матндан маълум, муаллифга мансуб бўлмаган зарур қўшимчалар қўшса «Илова» деган сўз билан қавс ичида тақдим этилди.

4. Арабий нусхада ҳар бир ҳадис ровийларининг санади - тартибли рўйхати тўлиқ келтирилган. Зарур бўлганда олимлар санадни кузатишлари мумкин. Ўзбекча таржимада эса ровийлардан битта саҳобани, айрим ўринларда тобеъийни қайд этиш билан кифояландик. Усмон Закий Мулла Муҳаммад ўғли тажрибасида ҳам, «Саҳиҳи Бухорий» таржимасида ҳам ушбу усул қўлланган.

5. Ўзбекча таржимада, мўътабар шарҳларга таянган ҳолда, ҳадислар маъносини кенгроқ очадиган айрим сўз ва иборалар, қисқа изоҳлар заруратан қавс ичида бериб борилди.

6. Арабий нусхада боб рақамидан кеин сарлавҳа қайд этилган. Ўзбекчада эса, ҳар бир мавзуга алоҳида эътиборни тортмоқ мақсадида, Усмои Закий Мулла Муҳаммад ўғли тажрибасига таяниб, ҳар бир сарлавҳа бошида «Мавзу» деган сўзи қўйдик.

7. Саҳифа остида рақам билан белгиланган шарҳ ва изоҳлар аввало Шайх Муборакфурийнинг Термизий ҳадислари шарҳидан иборат «Гуҳфаз-ул-аҳвозий» китобидан, Мисрнинг собиқ қозиси Аҳмад Муҳаммад Шокир шарҳларидан, қисман Ал-Азҳар Дорилфунуни мударриси Абдул-Ваҳҳоб Абдул-Латиф ҳамда қисман Абдурраҳмон Муҳаммад Усмоннинг таҳқиқ ва тасҳиҳларидан олинган. Улар ҳазрати Мулла Али Ал-Қорий шарҳларига ҳам таянганлар. Усмон Закий Мулла Муҳаммад ўғли Истамбул нусхасида келтирган бу қайдлар баъзан ўринли қисқартирилиб, баъзан Имом Аъзам мазҳабларига мувофиқ иловалар билан бойитилди.

Муҳтарам китобхон!

Ҳар қанча уринмайлик, ожиз бандамиз, албатта, хато ва нуқсонлардан холи эмасмиз.

Муҳтарам устоз-алломаларимиз, қадрли ўқувчиларимиз айбу-нуқсонларимизни авф қалами ила ислоҳ айлаб, дуои хайр қилмоқларидан умидвормиз.

Муҳтарам китобхон! Ушбу ҳадисларга тўғри амал қилиш учун қавс ичидаги иловаларга ва саҳифа остидаги рақам билан белгиланган изоҳларга алоҳида эътибор бермоғингизни сўраймиз!

Ушбу табаррук китобни ўқиб, баҳраманд бўлиб, амал қилганлар дунё ва охираат саодатига эришсинлар! Омин, ё Роббил-ъаламийн!..

Мирзо Кенжабек,
таржимон, Имом Ал-Бухорий номидаги Ислом Олий маъҳадининг толиби

АБУ ИСО МУҲАММАД АТ-ТЕРМИЗИЙНИНГ ТАРЖИМАИ ҲОЛЛАРИ

Исм ва насаблари

Исм ва насаблари - Муҳаммад ибн Исо ибн Савра ибн Мусо ибн Ад-Даҳҳоқ Ас-Сулабий Ал-Буғий Ат-Термизий. Кунyasi эса - Абу Исо (яъни, Исонинг ота-си)дир.

Термизийнинг насаби кўпгина манбаъларда ана шундай зикр қилинган. У зотнинг насаби ҳақида яна икки хил қавл бор. Биринчиси - Муҳаммад ибн Исо ибн Савра ибн Шаддод дейилади. Иккинчиси - Муҳаммад ибн Исо ибн Язид ибн Савра ибн Ас-Сакан дейилади.

Таваллуд вақтлари

Ат-Термизий ҳижрий 209-йилда (милодий 824-825 йилда) таваллуд топдилар. Ҳофиз Аз-Заҳабий «Мийзон-ул-ийтидол» китобида Термизийнинг ҳижрий 279-йилда вафот этганларини зикр қилиб, «вафот этган вақтларида етмиш ёшда эдилар», дейди. Аллома Мулла Али Ал-Қорий ҳазратлари ҳам «Аш-шамоил» асари шарҳида худди шу гапни айтади.

Ватанлари

Имом Ат-Термизийнинг туғилган ватанлари бугунги Ўзбекистондир. Ат-Термизий Буғ қишлоғида таваллуд топдиларми ёки Термиз шаҳридами? Ал-Буғий деб Буғ қишлоғига нисбат этилишлари ё бу қишлоқда туғилганлари ёки у ерда яшаб, вафот этганлари туфайли бўлади. Мулла Али Ал-Қорий ҳазратлари Термизийнинг ўзларидан бундай деганларини нақл этади: «Бобом, Лайс ибн Сайёр даврида Марвазда яшар эдилар. Кейин Термизга кўчганлар» («*Шарҳ-уш-шамоил*»: 136-саҳифа.)

Буғ - Термизга қарашли бир қишлоқ бўлиб, шаҳардан олти фарсах (*Фарсах - тўрт соатлик масофа, 12.000 қадамлик йўл.*) нарида жойлашган. Термизий шу қишлоқдан бўлиб, бу қишлоқ тобеъ бўлган Термиз шаҳрига нисбат берилган бўлишлари эҳтимоли кўпроқ.

Термиз - эски Жайхун, ҳозирги Амударё ёқасида жойлашган жуда қадимий ва жуда ажойиб шаҳардир. (Жайхун баъзи манбаъларда «Балх дарёси» деб зикр қилинган).

Ислом илмларининг тараққий этишида Туркистон шаҳарлари ичида Термиз кенти ҳам катта аҳамият касб этган. Самарқанд ва Бухорони Балх каби қадимий илм маркази билан боғловчи шаҳар Термиз эди. Шунинг учун ҳам бу ерда кўплаб алломалар етишиб чикди. Шу-лардан бири Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Али ибн Ҳасан ибн Бишр Ҳаким Термизийдир (245-320 ҳижрий, 859-932 м.й.). Манбаъларда айтилишича, у 300 дан ортиқ асар битган. Шулардан 57 таси бизнинг замонамизгача етиб келган.

Саёҳат ва изланишлари

Имом Ат-Термизий 20 ёшга етганларида Хуросон шайхларидан Исҳоқ ибн Роҳвайҳ Марвазий ва бошқалардан илм ўргандилар, сўнг 25-26 ёшларида Ироққа (Басрага) бориб, у ердаги алломалардан дарс олдилар. Ундан сўнг Ҳижозга кетдилар. Лекин манбаъларда ул зотнинг Бағдодга, Мисрга ва Шомга борганлари ҳақида хабар келтирилмаган. Бунга ўша вақтда бу юртлардаги нотинчлик сабаб бўлган, деган фикр бор.

Бу саёҳатлари кўп йиллар давом этди, имом Термизий Термизга 250 ҳижрий (864 м.) йилдагина қайтиб келдилар, бунга қараганда, тахминан 20 йил давомида ўзга юртларда ҳадисларни ўрганиб, йиғиб юрганлар. Имом Бухорий билан Нишопурда (250 ҳижрий йил) учрашиб, кўп ҳадислар хусусида музокаралар олиб борганлари ҳақида маълумотлар бор. Шундан сўнг «Ал-жомий-ас-саҳиҳ» («Сунани Термизий») китобларини ёза бошлаганлар.

Устозлари ва шогирдлари

Термизий олдинги имомларнинг кўплари билан кўришганлар ва улардан баҳраманд бўлганлар. Термизий даври - ҳижрий 3 аср, ҳадис илмларида буюк юксалиш бўлган давр эди. Кутуби ситта - олти энг машҳур ҳадис китоби муаллифи бўлган имомлар, яъни олти энг улуғ муҳаддис ана шу олтин даврда яшаб камол топдилар. У зотларнинг таваллуд ва вафот йиллари қуйидагича:

1. Муҳаммад ибн Исмоил Абу Абдуллоҳ Ал-Бухорий - ҳижрий 194-256.
2. Муслим ибн Ҳажжож Ал-Қушайрий Абул Ҳусайн - ҳижрий 204-261.
3. Абу Исо Муҳаммад ат-Термизий - ҳижрий 209-279.
4. Абу Довуд Сулаймон ибн Ал-Ашъас Ас-Сажистоний - ҳижрий 202-275.
5. Аҳмад ибн Шуайб Абу Абдурраҳмон Ан-Насоий - ҳижрий 215-303.
6. Ибн Можа Муҳаммад ибн Язид ибн Можа Абу Абдуллоҳ - ҳижрий 209-273.

Ушбу олти имомдан олтовларининг ҳам ривоятларида иштирок этган шайхлар қуйидагилар:

- Муҳаммад ибн Башшар Бундор - ҳижрий 167-252.
- Муҳаммад ибн Ал-Мусанна Абу Мусо - ҳижрий 167-252.
- Зиёд ибн Яҳё Ал-Ҳассоний - ҳижрий 254 йилда вафот этган.
- Аббос ибн Абдулазим Ал-Анбарий - ҳижрий 246 йили вафот этган.
- Абу Саъид Ал-Ашаж Абдуллоҳ ибн Саъид Ал-Киндий - ҳижрий 257 йили вафот этди.
- Абу Ҳафс Амр ибн Али Ал-Фаллос - ҳижрий 160-249.
- Яъқуб ибн Иброҳим Ад-Даракий - ҳижрий 166-252.
- Муҳаммад ибн Маъмар Ал-Қайсий Ал-Боҳроний - ҳижрий 256 йилда вафот этган.
- Наср ибн Али Ал-Жаҳдамий - ҳижрий 250 йилда вафот этган.

Имом Термизий бу шайхлардан кўра олдинроқ ўтган шайхларни ҳам кўрганлар ва ушбу «Сунан» китобида улардан ҳадис ривоят қилганлар. Уша шайхлардан баъзилари қуйидагилардир:

- Абдуллоҳ ибн Муовия Ал-Жумаҳий - ҳижрий 243 йили юз ёшида вафот этди.
- Али ибн Хужр Ал-Марвазий - ҳижрий 244 йил юз ёшга яқинлашганда вафот этган.
- Сувайд ибн Наср ибн Сувайд Ал-Марвазий - ҳижрий 241 йилда 91 ёшда вафот этган.
- Қутайба ибн Саъид Ас-Сақофий Абу Ражо - ҳижрий 150-242.
- Муҳаммад ибн Абдулмалик ибн Абушшавориб - ҳижрий 244 йилда вафот этган.
- Иброҳим ибн Абдуллоҳ ибн Хотам Ал-Ҳаравий - ҳижрий 178-244
- Исмоил ибн Мусо Ал-Фазорий Ас-Суддий - ҳижрий 245 йилда вафот этган.

Термизий яна бошқалардан, Имом Ал-Бухорий шайхларининг кўпидан ҳам ҳадис ривоят қилганлар, У киши асосан Имом Ал-Бухорийнинг шогирди бўлиб, ижозатлари ўша кишидандир. Ҳадис илмини у зотдан олдилар ва у зотнинг қўлларида камол топдилар. У кишида ўқиб, у кишидан баҳра топдилар. Ҳадис илмига тааллуқли баъзи ишларда устоз билан мунозара қилдилар. Устозлар билан қай бир ўринда мувофақат қиладилар ва қай бир ўринда мухолафат қиладилар. Ўша давр олимларида бу хусусият бор эди. Тақлидни тан олмас эдилар. Тақлиддан қочиш ва ҳар қайда ҳамиша Ҳаққа, ҳақиқатга тобеъ бўлиш уларнинг одатлари эди.

Масалан, Термизий ушбу «Сунан» китобининг 17-ҳадисидан ровийлар ихтилоф қилаётганини кўриб, «Мен ўзим Абдуллоҳ ибн Абдурраҳмондан сўрадим: «Бу ҳадисда Абу Исҳоқдан қилинган ривоятларнинг қайси "бири саҳиҳроқ?» десам, ҳеч қандай ҳукм билдирмади. Буни Муҳаммад (Бухорий)дан сўрадим, у ҳам бирор ҳукм билдирмади», дейдилар. Яъни икки имом ҳам ривоятлардан биронтасини устун қўймадилар. Кейин Имом Бухорий ривоятлардан биттасини танлаб, «Ал-Жомийъ...» китобига киритганларини Термизий баён этадилар. Лекин Термизий бу фикрга тақлид қилмасдан, ўз далилларига таяниб, бошқа ривоятни афзал кўриб, китобга киритадилар.

Абу Исо Муҳаммад Термизийнинг ўлкаларни кезганлари, Хуросон, Ироқ, Ҳижоз олимларини тинглаганлари «Ат-тахзиб» китобида баён этилган. Мисрнинг аввалги шариат қозиси Аҳмад Муҳаммад Шокир: «Термизий Бағдод шаҳрига борган, деб тахмин қилмайман. Чунки, Бағдодга кирган бўлса эди, муҳаддисларнинг улуғи ва пешқадами саналмиш Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Ҳанбалдан (164-241) ҳадис эшитган бўларди ва Ҳофиз Абу Бакр Ал-Хатийб «Тарих-ул-Бағдод» китобида бу ҳақда ёзган бўларди», дейди.

Термизийдан ҳадис ривоят қилган кишилар кўп. «Тазкират-ул-хуффо» («Ҳофизлар ёдномаси») ва «Ат-тахзиб» китобларида булардан айримлари зикр қилинган.

Ал-Маҳбубий, Термизийдан ҳадис ривоят қилган зотларнинг энг биринчиларидандир. Ибнул-Имод бу зот ҳақида бундай дейди: «Абул-Аббос Ал-Маҳбубий; Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Маҳбуб Ал-Марвазий, Марв ўлкасини муҳаддис, шайхи ва раисидир. 346-ҳижрий йилнинг Рамазон ойида 97 ёшида вафот этди. «Сунани Термизий» китобининг муаллифидан (яъни Термизий ҳазратларидан) ҳадислар ривоят қилган зотдир» («Шузурот-уз-заҳаб»: 2/373.)

Термизийнинг шахси ва асари ҳақида уламоларнинг фикрлари

Улуғ устоз имом Бухорий ўз шогирди имом Термизийни алқаб, камтаринлик билан: «Сен мендан баҳра топганингдан кўра мен сендан кўпроқ баҳра топдим», дейди. Бу Термизийга берилган жуда катта баҳо эди. («Ал-Мирқот», 1-жилд, 22-бет).

Ҳофиз Абул-Фазл Муҳаммад ибн Тоҳир Ал-Мақдисий, Ҳасан ибн Аҳмад Абу Муҳаммад Ас-Самарқандийдан, Абу Бишр Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Амрдан, Ҳофиз Абу Саъид Абдурраҳмон ибн Муҳаммад Ал-Идрисийдан нақл этиб, бундай дейди: «Ҳофиз ва аъмо (кўзи ожиз) Муҳаммад ибн Исо ибн Савра Ат-Термизий - ҳадис илмида иқтидо этиладиган (эргашиладиган) имомлардан биридур. «Ал-Жомий» («Сунани Термизий»), «Ат-таворих» ва «Ал-ҳол» китобларини олим ва диroyатли (ақл-идрок ва тажрибали) бир инсон сифатида қаламга олган. Ҳофизаси (хотираси) кучлилиги жиҳатдан ўрнатқилиб кўрсатилар эди» («Мажмуат-у фавоида(и) ҳадисиййа». Қадим қўлёзма асарлардан.)

Самъоний «Ал-ансоб» китобида Термизийни бундай тавсиф этади: «Муноқашасиз у ўз асрининг имоми бўлиб, турли таснифлар соҳибидир». Ибн Ҳалқон ҳам у зотни «Ҳадис илмида иқтидо этиладиган имомлардан биридир», деб тавсифлайди.

Аллома Тошкўпрулизода, «Мифтоҳ-ус-саъода» китобида бундай дейди: «Уламоларнинг ҳофиз ва аъламларидан бири эди. Фикҳда қимматли асарлари бор. Ҳадисни, имомлардан ташкил топган бир жамоатдан эгаллади. Биринчи табақа шайхларини кўрмоққа муяссар бўлди»

Ибнул Имод Ал-Ҳанбалий «Шузурот-уз-заҳаб» китобида «Ақронларидан (ёшдош) яқинларидан устун, ҳифз (хотира) ва итқон (устиворлик ва мустаҳкамлик) бобида бир мўъжиза эди», дейди.

Ал-Ҳоким Абу Аҳмад, ўз устозларидан биттаси Термизий ҳақларида бундай деганини баён этган: «Муҳаммад ибн Исмоил Ал-Бухорий вафот этганларида Хуросонда эдим. У кишининг ортидан илм, ҳифз, вараъ ва зуҳд бобида Абу Исо (Термизий)дек бошқа бир зот қолмади. Термизий, йиғлайверганидан кўзларидан жудо бўлиб қолди ва бир неча йиллар аъмо (кўрмас) ҳолатда яшади».

«Ат-тахзиб» кшпобида Ҳофиз Юсуф ибн Аҳмад Ал-Бағдодий, Термизий. ҳақларида бундай дейди: «Термизий умрларининг охирига бориб кўздан қолди».

Бу ўринда уламоларнинг Термизий ҳақларидаги таъриф ва тавсифларидан фақат бир қисминигина баён этдик. Энди Термизийнинг китоби борасидаги фикр-мулоҳазалардан ҳам бир қадар сўз юритайлик.

Термизийнинг «Сунан» китоби ҳақидаги фикрлар

Ибнул-Асийр ўз «Тарих»ида бундай дейди: «(Термизий) имом ва ҳофиз эди. Бебаҳо асарлар тортиқ қилди. «Ал-жомий ул-кабир» («Катта тўплам», яъни «Сунани Термизий») бу асарларнинг энг мукаммалидир».

«Кашф-уз-Зуннун» китобида «Сунани Термизий» асари борасида бундай дейилади: «Бу ҳадис бобида тасниф этилган кутуби ситта (олти улуғ китоб)нинг учинчисидир. Бу китоб «Ал-жомий-ас-саҳиҳ» («Ишонарли тўплам») дейилади, шунингдек «Сунан» ҳам деб аталади. Аммо биринчи номи кўпроқ қўлланади».

Ҳофиз Абул-Фазл Ал-Мақдисий айтади: «Ҳиротда имом Абу Исмоил Ал-Ансорийдан эшитдим. У ўз мажлисида, Термизий ва унинг китоби борасида сўз кетганида бундай деди: «Менинг учун унинг (Термизийнинг) китоби Бухорий ва Муслим китобларидан кўра фойдалироқ. Чунки Бухорий ва Муслимдан фақат мутахассис олимларгина истифода этади. Термизийдан эса ҳар ким фойдаланиши мумкин».

Аллома Тошкўпрулизода Термизийнинг таржимаи ҳоли ҳақида бундай дейди: «(Термизий) ҳадис илмида кўпгина асарлар такдим этди. Унинг ушбу «Ал-жомий-ас-саҳиҳ» китоби бу асарлар орасида фойдаси энг кўп, тартиби энг ихчам, такрори энг оз китобдир. Унда бошқа ҳадис китобларида учрамайдиган хусусиятлар бор. Мазҳаблар ва истидлол (далил келтириш) жиҳатлари эътиборга олинган; саҳиҳ, ҳасан ва ғариб деб ҳадис турлари аниқ белгиланган. Бу китобда жарҳ ва таъдилга ўрин ажратилган; китоб охирида иллатларга доир махсус бир боб илова қилинган. Хуллас, бу китобда улкан фойдалар жамлангандир. Китобни мутолаа қилган кишилар бунга тан берадилар». *(Жарҳ ёки журҳ ва таъдил - нуқсон ва таққос жиҳатлари, ровийнинг қиёфаси, бирор сифати, айби ёки фазилати, ишончли ёки ишончсиз эканлиги ҳақидаги фикрлардир).*

Ҳофиз Абул-Фазл Ал-Мақдисий, Термизийнинг китобини ўта танқидий назар билан тадқиқ этганидан кейин, бундай дейди: «Абу Исо (Термизий)нинг китобида тўрт қисм ҳадислар ўрин олган;

а) саҳиҳ эканлиги қатъиян қабул қилинган ҳадислар қисми; бу қисмдан Бухорий ва Муслимга мувофақат қилинган ҳадислар ўрин олган;

б) учлик шартига асосланган ҳадислар қисми; *(учлик: Абу Довуд, Ан-Насоий ва Ибн Можа назарда тутилган.)* Бу қисмдаги ҳадислар толий (иккинчи) даражададир;

в) зиддият қисми, бу қисмдаги ҳадисларнинг иллатлари очилган ва бу борада қаттиқ талабчанлик намоён қилинган;

г) бу тўртинчи қисм ҳадислар борасида (Термизий) «Ушбу китобимда фақатгина фақиҳлар (олимлар) амал қилган ҳадисларни таҳриж қилдим» дейди. Бу шартнинг ҳудуди кенг. Шу асосга таяниб, Термизий, бир олим киши ҳужжат сифатида қабул қилган ёки керак бўлганда амал қилган ҳадисни унинг санади хоҳ саҳиҳ бўлсин, хоҳ бўлмасин, лекин ўзи ҳақида сўз юритилишига имкон қолдирмаганини кузатамиз. Яъни таҳриж этилган ҳар бир ҳадис ҳақида керакли изоҳни бериб, кўнгилларни хотиржам қилади».

Термизийнинг ўзлари ўз китоби ҳақида бундай дейдилар: «Ушбу китобни тасниф қилганимдан кейин, уни Ҳижоз, Ироқ ва Хуросон уламоларига такдим этдим. Улар розилик билдириб, қабул қилдилар. Кимнинг уйида бу китобдан бўлса, ўша хонадонда худди Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам гапираётгандек бўлур...»

Термизийнинг бошқа асарлари

Олимлар, Имом Термизий турли асарлар тортиқ этганларини таъкидлашади. Уларнинг фикрига кўра, у зотнинг асарлари қуйидагилардир:

1. «Ал-Жомий-ас-саҳиҳ» (Ишонарли тўплам, яъни «Сунани Термизий»).

2. «Аш-шамоил» («Шамоили Муҳаммадия»).
3. «Ал-Ҳол»
4. «Ат-тарих»
5. «Аз-зуҳд»
6. «Ал-асмоъ ва ал-куно» («Исмлар ва кунъялар»)

Термизийнинг бошқа асарлари ҳам бўлиши мумкин. Бунда зикр қилинган китобларни айрим манбаъларга таяниб баён этдик. (Аҳмад Муҳаммад Шокирнинг Термизий китобига ёзган «Муқаддима» сидан олинди. 90-саҳифа.)

«Сунани Термизий» китобида ҳадис мартабаларининг белгиланиши

«Сунани Термизий» китобида ҳадисларнинг даражаларини белгилашда икки ибора қўлланган. Ноаниқ ва мубҳам қолмасин деб бу икки иборани муҳтарам ўқувчига тушунтириб ўтмоғимиз лозим:

биринчиси - «Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ» деган ибора;

иккинчиси - «Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ-ғариб» деган ибора.

Термизий айрим ҳадисларни «ҳасан-саҳиҳ» ёки «ҳасан-ғариб» деб, ёки «саҳиҳ-ғариб» ва ёхуд «ҳасан-саҳиҳ-ғариб» деб атайдилар. Лекин бу бирикмаларни таърифламайдилар. Масалан, бир ҳадисни фақатгина «саҳиҳ» деб ёки «ғариб» деб атаганларида, бунинг таърифни келтирмаганлар. Балки булар ҳадисчилар наздида тушунарли бўлгани учун таърифни лозим кўрмагандирлар. Аммо ажабки, фақатгина «ҳасан»нинг таърифни келтирадилар. Бу номаълум бир ифода ёки янги бир истилоҳ бўлгани учун таърифга эҳтиёж ҳис этган бўлсалар керак, деган фикрдамиз.

Ҳадисни уч қисмга бўлиш Термизийнинг ижоди эканлигини юқорида таъкидлаган эдик. Термизийдан олдинги муҳаддисларнинг асарларида «ҳасан» иборасига дуч келган бўлсақда, аммо ҳадисни «ҳасан, саҳиҳ ва заиф» деб уч қисмга бўлган ва «ҳасан» иборасини илк мартаба илмий истилоҳ сифатида қўллаган зот Термизийнинг ўзларидир.

Термизий «ҳасан» иборасини ўз китобида бундай таърифлайдилар: «Ушбу китобимизда «Бу ҳадис ҳасан» деган пайтимизда биз санадининг ҳасан эканлигини назарда тутганмиз. Чунки ровийси ёлғончи деб тахмин қилинмаган ҳар бир ҳадис, деярли бошқа сабабдан ривоят қилинса ва шоз(з) бўлмаса, у ҳадис, бизнинг фикримизча, ҳасандир».

Ибну-Салоҳ «Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ» деган ибора ҳақида бундай дейди: «Термизий ва бошқалар (*Яҳё ибн Моъин, Ибн-у Аби Шайба, Абу Али Ат-Тусий ва шулар сингари бошқа муҳаддисларни назарда тутмоқда*) қўллаган «бу ҳадис ҳасан» деган иборада ишқал (чалкашлик) бор. Чунки «ҳасан»нинг мартабаси маълум сабабга кўра «саҳиҳ»нинг мартабасидан пастдир. Бир ҳадисда бу икки истилоҳни жамъ қилмоқ ўша қусурнинг (айб-нуқсоннинг) ҳам нафйи, ҳам исботи (рад ва исботи) демақдир». Шундан кейин бу ишқал борасида бундай жавоб қайтаради: «Ушбу иборанинг қўлланиши санадга тегишлидир. Ҳадис икки иснод билан ривоят қилинади. Агар иснодларнинг биттаси ҳасан, иккинчиси саҳиҳ бўлса, бу ҳадисни «ҳасан-саҳиҳ» деб айтиш тўғри бўлади. Яъни ҳадис бир иснодга кўра - ҳасан, иккинчи иснодга кўра - саҳиҳдир. Бу ўринда «ҳасан» сўзининг луғавий маъносини кўзда тутган бўлишини ҳам инкор этиб бўлмайди. Кўнгил мойил бўлган ва қалб қабул қилган нарса ҳасан дейилади. Бу тақдирда «ҳасан» ибораси истилоҳий маъносидан бошқа маънода қўлланган бўлади».

Ибну-Салоҳ жавобининг биринчи қисмига эътироз билдирилган. Чунки Термизий фақат биттагина исноди бўлган ҳадисга нисбатан ҳам «ҳасан-саҳиҳ» таъбирини қўллаганлар. Демак, «ҳасан» сўзи бу ўринда луғавий маъносида қўлланганини таъкидлаш ишқалнинг олдини олиш учун энг мувофиқ йўлдир. Бу орада «саҳиҳ-ҳасан» ибораси «ҳасан» билан «саҳиҳ» орасидаги бир мартаба эканлигини иддао қилганлар ҳам бор.

АБУ ИСО МУҲАММАД АТ-ТЕРМИЗИЙ КИТОБИНИНГ УЧ ХУСУСИЯТИ

Бутун оламларнинг Парвардигори - Аллоҳу таолога беадад ҳамду санолар бўлсин; Аллоҳнинг бандаси ва Расули Ҳазрати Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва салламга, бутун хонадони аҳлига ва саҳобаларига саноқсиз салоту саломлар бўлсин! Ҳақ йўлига юриб, Исломига кўнгил боғлаган барча инсонларга Ҳақ таолонинг раҳмати ва саломлари бўлсин!...

Мана, бу кун «Сунани Термизий» асарининг биринчи жилдини ўзбек тилига ўгириб, мустақил Ўзбекистон мусулмонларига тақдим этишга муваффақ бўлиб турганимиздан ғоят бахтиёрмиз! Айтмоқ жоизки, Термизийнинг «Сунан» китоби бошқа ҳадис китоблари орасида ўзига хос ўрин эгаллаган асардир.

Ушбу китобни бошқа ҳадис китобларидан фарқлаб, ажратиб турган учта хусусиятни таъкидлаб ўтмоқчимиз, чунки бу уч хусусият «Кутуби ситта», яъни олтига энг машҳур ҳадис тўпламининг Термизий китобидан бошқа ҳеч биттасида учрамайди.

1. Термизий, ҳар бир бобнинг ҳадисини зикр қилганидан кейин, худди шу бобга тегишли ҳадис ривоят қилган саҳобаи киромларнинг исмларини санаб ўтади. *(Аллоҳ ҳаммаларидан рози бўлсин)*. Хоҳ улар ривоят қилган ҳадислар Термизий келтирган ҳадис маъносига мос бўлсин, хоҳ бошқа маънода бўлсин, хоҳ унга зид маънода бўлсин; ҳар ҳолда, Термизийнинг ҳадисига яқиндан ёки узокдан алоқадор бўлса, кифоя! Ана шу хусусият Термизий китобининг шарҳини кучайтириб юборган жуда муҳим унсурдир. Айниқса, ҳадис олимлари кибрити аҳмардек - мис ва қалайни тилло қиладиган иксирдек нодир бўлиб қолган кейинги даврлар учун бу ўта муҳим хусусиятдир. Кейин эса, Термизий ишорат этган барча ҳадисларни санадлари ва матнлари билан таҳриж қилмоқ, яъни, асослаб юзага чиқармоқ бир умрни талаб қиладиган ишдир. Шайх Муборакфурий Термизий китобини шарҳлаганда бу ишни бажармоқчи бўлди, ammo барча ҳадисларни таҳриж этишга муваффақ бўла олмади, ўз таҳрижларида эса бошқа алломаларга эргашиш билан кифояланди.

2. Термизий, фикҳий масалаларда фақиҳларнинг қавлларини - фикр-қарашларини кўп бор зикр қилади, далилларга ишорат этиб, худди ўша масалада бир-бирига зид ҳадисларни шарҳлайди. Бу хусусият қай даражада аҳамиятли, муҳим ва улўф бир мақсадга мувофиқ эканлиги очиқ-равшандир. Асосан, ҳадис илмларининг ҳақиқий ғояси ва мақсади истидлол, яъни, далил келтириш ҳамда бекаму-кўст иттибоъ этиш - эргашиш ва амал қилиш учун асос бўладиган ҳадисларни аниқлаб тайин этишдир.

3. Термизий ҳадислар таълилига жуда кучли эътибор беради. Ҳар бир ҳадиснинг сиҳҳат ва заъф-соғломлик ва заифлик даражасини аниқлайди. Ҳадиснинг иллатлари ҳақида, ровийлар борасида батафсил ва аҳамиятли изоҳлар беради. Термизийнинг бу йўналиши билан ҳадис илми қоидаларининг, айниқса, таълил илмининг амалий бир тадбиқи намоён бўлади. Хуллас, бу олимлар ва мутааллимлар учун энг фойдали бир китоб эканлигини иддао қилишимиз мумкин. Чунончи, Ҳофиз Абул-Фазл Муҳаммад ибн Тоҳир Ал-Мақдисий, Термизий ҳақида бундай дейди: «Ҳиротда Имом Абу Исмоил Абдуллоҳ ибн Муҳаммад Ал-Ансорийдан *(Абу Исмоил Ал-Ансорий, Ҳиротлик аллома Шайх-ул-Исломи, «Манозил-ус-соирийн» номли китоб муаллифи. Ҳирот эски Хуро-сон давлатининг пойтахти, ҳозир Афғонистон ҳудудидага бир шаҳар.)* эшитдим. У ўз мажлисида Термизий ва унинг китобидан гап кетганида айтдики, «Менинг учун унинг (Термизийнинг) китоби, Бухорий ва Муслим китобларидан кўра фойдалироқ. Чунки, Бухорий ва Муслим китобларидан фақат мутахассис олимларгина истифода этади. Абу Исо (Термизий)нинг китобидан эса ҳар ким фойдаланиши мумкин». *(Ал-Мақдисийнинг «Шуругул-Аиммати Асҳобил кутубис-*

ситтати» номли қўлёзма асаридан.)

Термизий эса ўз китоби ҳақида бундай дейди: «Бу китобни тасниф қилганимдан кейин уни Ҳижоз, Ироқ ва Хуросон уламоларига тақдим этдим; улар розилик билдириб, қабул қилдилар. Кимнинг уйда бу китобдан бўлса, ўнга хонадонда Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам)

гапираётгандек бўлур». («Тазкират-ул-хуффоз» («Ҳофизлар ёдномаси»): 2/188 «Таҳзиб-ут-таҳзиб»: 9/389 ва «Мифтоҳ-ус-саъода» (Саодат калити):2/11) Термизийнинг шахсияти ва китоби борасида уламоларнинг фикр-қарашларини Термизийнинг таржимаи ҳоли бобида баён этдик. Энди эса ҳадис илмининг баъзи истилоҳларини шарҳлаб ўтайлик.

ҲАДИС ВА СУННАТ

Муҳаддисларнинг, хусусан кейинги олимларнинг фикрича, «ҳадис» ва «суннат» бир маънодаги икки сўзdir. Ҳадис ёки суннат Пайгамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзлари, феъл-атворлари ёки бирор тақрирлари (бирор масаладаги розиликлари) ёхуд бирор сифатларининг ифодасидир, яъни шаръий ҳукмлардир. Аммо бу икки лафзнинг тарихи ва луғавий асосларига диққат қилинса, қўлланиши борасида луғат ва истилоҳ жиҳатидан нозик фарқлари борлиги кўзга ташланади.

Ҳадис - сўзлашув ва хабар бериш маъносида келган нақлнинг (баён ва ифоданинг) номидир. Кейин Пайгамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзлари ёки феъллари ёхуд тақрирлари (бирор масалада тўхтамлари) ҳадис дейилган, айрим олимлар, «ҳадис» тушунчасида «янгилик» деган маъно бор деб, бу сўзни **«қадим»** сўзининг муқобили сифатида қўллашган. **«Қадим»** деганда Аллоҳ таолонинг Китоби Куръони каримни, «ҳадис» деганда эса Пайгамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзларини назарда тутишган. Шу сабабдан уламоларнинг кўпчилиги Аллоҳ таолонинг каломини ҳадис деб аташдан сакланганлар.

«Суннат» эса - асли эътибори билан «ҳадис» лафзига баробар эмас. «Суннат» нима? Пайгамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам келтирган диний йўл «суннат» деб аталар эди. Чунки «суннат»нинг луғавий маъноси «йўл» деганидир. Бу жиҳатдан, «ҳадис» Пайгамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзлари ва феълларини ифода этса, «суннат» эса фақатгина у зотнинг феълларига хосдир. Бу икки лафз-тушунча орасидаги ана шу фарқ туфайли баъзан муҳаддислар: «Бу ҳадис қиёсга, суннатга ва ижмоъга зиддир» ёки «ҳадисда имомдир, суннатда имомдир; ҳадис ва суннатда имомдир» каби ибораларни қўллашган. Бу икки сўз орасидаги ўзига хосликни ана шундай ифода ва иборалар мазмунидан англаймиз.

ХАБАР ВА АСАР

«Таҳдис» (яъни баён қилиш ёки сўзлаб бериш) дегани «хабар» маъносида келади. Шунга кўра «хабар» лафзи маъно жиҳатдан «ҳадис» лафзига «суннат» сўзидан кўра яқинроқ. Чунки Пайгамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳадислари Расули акрамга оид бўлган хабардан иборат. Аммо тарих ва шунга ўхшаш илмлар билан шуғулланадиган олимлар «ихборий» (яъни хабар қилувчилар) деб номланган, суннат билан шуғулланадиган олимлар эса «муҳаддис» деб аталган ва шу боис тарихчиларнинг ривоятлари «хабар» деб, муҳаддисларнинг ривоятлари эса «ҳадис» деб ном олган. Иккала сўз орасида умумий-хусусий ва мутлоқ жиҳатлар бор. Яъни, ҳар қандай ҳадис хабардир, лекин ҳар қандай хабар ҳадис эмас. Ваҳоланки, «ҳадис» ва «хабар» лафзлари маънодош, деган фикрга эга бўлган. муҳаддислар, бу икки сўзнинг луғавий жиҳатдан бир хил маънода эканлигининг энг аввало ушбу томонини мулоҳаза этишади. Ровийлар Пайгамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламга оид ҳадисларни ривоят қилиш билангина чекланиб қолмайдилар, айна вақтда мавқуф ва мақтуъ тарзидаги ҳадисларни ҳам ривоят қилишади (*Баъзи муҳаддислар марфуъ ва мавқуф ҳадисни асар деб қабул қилишади. Хуросон фуқаҳоси эса мавқуфни - асар, марфуъни -хабар деб ҳисоблашади.*). У ҳолда фақатгина Расули акрам саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг эмас, балки саҳобаларнинг ва тобеъийннинг сўзларини ҳам ривоят этишадики, ривоят икки ўринда ҳам хабардир. Хуллас, ҳадисни «хабар» деб ва хабарни «ҳадис» деб аташнинг зарари йўқ.

Муҳаддислар «асар» сўзига ҳам шу нуқтаи назардан қарайдилар; бу лафз «хабар»,

«суннат» ва «ҳадис» лафзлари билан маънодош эканлигини айтадилар. Чунончи, «асар»ни саҳобаларга ва тобеъийнга оид қавллар (сўзлар) ва феълларгагина хос деб ҳисоблашни тақозо қиладиган бирор сабаб йўқ. Гарчи хабар билан асар орасида фарқ бор, деб мулоҳаза қилганлар бўлса-да, лекин биз умумий кўпчиликнинг фикрига эргашиб, бу истилоҳлар умуман «тахдис» ва «ихбор» маъносини ифода этишликда баробар деб қабул қиламиз. Ҳадис усули илмида баҳсга сабаб бўлган асос ана шудир.

ҲАДИСИ ҚУДСИЙ

Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам баъзан саҳобаларига Аллоҳу таолодан нақл этиб, бир сўз айтадилар. Бу сўз, бу мавъиза ваҳий жалий, яъни очиқ-равшан ваҳий эмаслиги учун Қуръон эмас; шунинг-дек, Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бевосита ўз сўзлари эмаслиги учун ҳадиси Набавий ҳам эмас. Бунинг услуби Қуръони каримнинг услубидан тамоман бошқача. Аммо, шу билан бирга, унда қудсий (илоҳий) оламдан бир нафҳа (бир муборак), ғайб оламидан бир нур, жалол ва икром соҳиби бўлмиш Аллоҳу таолодан бир ҳайбат бор! Ана шу турдаги ҳадислар ҳадиси қудсий, яъни қудсий ҳадислар ёки илоҳий ҳадислар ва раббоний ҳадислар дейилади. Ҳадиси қудсий: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳу таолодан нақл қилиб айтдиларки...» деб бошланади. Шунинг учун айрим олимлар, ҳадиси қудсийда лафз, яъни сўз Аллоҳу таолодан эканлигини таъкидлайдилар. Ҳолбуки, уламоларнинг кўпчилиги лафз (яъни ифода) Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, маъно эса Аллоҳу таолодан деб ҳисоблайдилар. Абул-Бақо ана шу фикрни илгари суради ва буни очиқ-ойдин таъкидлаб, бундай дейди:

«Қуръон - лафзи ва маъноси ошкор ваҳий билан Аллоҳ ҳузуридан нозил бўлган каломдир. Ҳадиси қудсий эса - лафзи Расули Акрамдан ва маъноси илҳом ёки туш йўли билан Аллоҳу таолодан келган каломдир» (*«Куллиёту Абил-Бақо», 288-бет.*)

МУСНИД, МУҲАДДИС, ҲОФИЗ

Ҳадис илми билан шуғулланган зотлар (шу илм атамаларига мувофиқ) турли номлар билан аталганлар. Булардан энг машҳурлари қуйидаги уч лақаб, уч номдир.

Муснид - ҳадисни санади (ровийларнинг узлуксиз тартиб-рўйхати) билан ривоят қилган ровийдир. Унинг ҳадис соҳасида билими бўлиши шарт эмас. Фақатгина ҳадиснинг матни ва санади билан эшитган кишисидан айнан нақл этади.

Муҳаддис - ҳадисларнинг санадларини, иллатларини, ровийларнинг аҳволини билган, имкони борича ҳадис ёдлаган, кутуби ситтани (олти машҳур ҳадис китобини), Аҳмад ибн Ҳанбалнинг «**Муснад**»ини, Байҳақийнинг «**Сунан**»ини, Табаронийнинг «**Муъжам**» ини тинглаган (сабоқ олган) ва буларга ҳадис жузъларидан минг жузъгача қўша олган кишидир (*«Тадриб-ур-ровий», 6-саҳифа.*).

Ҳофиз - ҳадис билан шуғулланган зотлар орасида даражаси энг баланд ва мақоми энг юксак бўлган кишидир. Ҳофиз турли тарзларда таъриф этилган. Бир уламо фикрича, ҳофиз Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатини билган, йўлларини эгаллаган, санадларини бир-биридан тозаллаган, саҳиҳ эканлиги иттифоқ қилинган ҳадислар билан ижтиҳод сабабидан «мухталифун фийҳ» бўлган ҳадисларни ёд билган; жарҳ ва таъдил истилоҳларидан воқиф бўлиб, ҳар бири орасидаги фарқни ажрата олган; ҳадисда мавҳум ва саҳиҳ бўлган лафзларни таниган, ҳадис матнларига дарж этилиб (киритилиб), уларнинг бир парчаси ҳолига келган лафзларни фарқлаб ажрата оладиган ва ровийларнинг аҳволидан энг яхши тарзда воқиф бўлган ҳадис олимидир. (*«Ал-Жомий ли-ахлоқир-ровий». 150/8. Саҳифа 2.- «Улум-ул-ҳадис ва мусталаҳуху», 76-саҳифа*)

Айримлари эса ҳар бир даврда ва маконда нодир, камёб бўлган кишилар ҳофиз деб

аталишини ва бундай кишилар борлиги ҳали-ҳамон мутаазир, яъни узрли, истисно ҳолат эканлигини уқтирадилар. Зеро бир ҳадис олимнинг ҳофиз деб номланиши учун кенг ва қамровли илм билан бирга нодир сифатларнинг унда мавжуд бўлиши шарт қилинган. Ал-Ҳоқим **«Ал-мадҳал»** асарига бундай дейди: «Бир ҳофизнинг хотирасида ярим миллионта ҳадис сақланар эди» (*«Тадриб-ур-ровий», 8-саҳифа*)

Аmmo Фатҳуддин ибн Саййидиннос бу даъвонинг нисбий эканлигини ва ҳар бир даврнинг ўзига хос бир истилоҳ ва таҳдиди борлигини таъкидлайди ва айтадики, «Уламои мутақаддимийндан (қадимги олимлардан) дафтарида йигирма минг ҳадис ёзилмаган кишини ҳадисчи деб ҳисобламаганлари ривоят қилинади. Ҳолбуки, уларнинг бу тушунчалари ўз даврларига кўрадир» (*«Тадриб-ур-ровий», 7-саҳифа*)

Имом Бухорий айтадики, «Хотирамда юз мингта саҳих ҳадис ва икки юз мингта ғайри саҳих ҳадис бордур!» (*«Тадриб-ур-ровий», 8-саҳифа*)

Ҳофизлар гарчи юз минглаб ҳадисларни ёд олган бўлсалар-да, шундан фақат жузъий микдорини ривоят қилганлар. Бу бир таварруъ, Яъни парҳезкорлик, эҳтиёткорлик масаласи эканлиги маълум. Чунки ҳадисчилар Исломдан бўлмаган бирор сўзни Исломга тақаб қўйишдан қаттиқ ҳазар қилишган. Ал-Аъмаш, ровийлар ҳадисларнинг ҳар бир сўзи устида кўрсатган талабчанлик на ҳасосликларни тасвирлайди ва уларнинг бу ҳаракатини мақтаб, бундай дейди: «Илм шундай зотларнинг қўлида эдики, уларнинг ҳар бири учун осмондан ерга кулаб тушиш, шариат илмига биронта «вов», биронта «алиф» ёки биронта «дол» қўшиб қўйишдан кўра осонроқ эди. Энди эса илм, балиқнинг катта ёки кичиклиги борасида ҳам қасам ичаверадиган кишилар қўлида қолди» (*«Ал-Кифоя», 178, Ал-Аъмаш, у Сулаймон ибн Муҳрондир; 148-ҳижрий йилда вафот этган.*)

ҲАДИСЛАРНИНГ ҚАБУЛ ҚИЛИНИШИ ВА РАД ЭТИЛИШИ ЖИҲАТДАН ТУРЛАРГА БЎЛИНИШИ

Ҳадис ё мақбул (қабул қилинадиган) ёки мардуд (номақбул) бўлади. Мақбул ҳадис - саҳих, мардуд ҳадис - заифдир. Ҳадисларнинг табиий тақсими ана шудир, бундай тақсим, яъни бўлиниш ортида ровийларнинг ва ҳадис матнларининг аҳволлари ўзгариши билан бирга, сиҳхат ва заъф, яъни соғломлик ёки заифлик жиҳатидан ўзгарган бир қанча қисмлар бор. Бироқ муҳаддислар уч қисмга бўлиш борасида келишиб, бу учга бўлиш иккига бўлишдан кўра афзал деб санашган. Шундай қилиб, ҳадис саҳих, ҳасан ва заиф тарзида уч турга бўлинган.

Мавзуъ дегани эса бу турларга кирмайди. Чунки, мавзуъ дегани Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламга ёки саҳобалардан ва тобиъийндан бирор кишига тақалган гап бўлиб, аслида ёлғон ва уйдирмадир. Ваъз қилаётган киши наздида бу ҳадис ҳукмида бўлса-да, лекин мавзуъ эканлигининг исбот этилиши ундан «ҳадис» деган сифатни кеткизади. Бироқ то бу масала исбот этилмагунча, уни ҳадис деб аташ мумкин. Агар бирон бир китобда «Бу ҳадис мавзуъдир» деган иборага кўзингиз тушса, шуни билингики, ўша ўринда **«ҳадис»** сўзининг ишлатилиши мазкур сўзни ҳадис сифатида нақл этиш ва ривоят қилиш ҳаром эканлигини билдириш учун бўлади. Энди тартиби билан шу уч тур ҳадисни қисқ.ача изоҳлаб ўтайлик.

1. САҲИҲ.

Саҳих ҳадис - тўғри ва ақл-идрокли киши тўғри ва ақл-идрокли кишидан ривоят қилган, санади бошидан охиригача узилмай муттасил бўлган, шоз(з) ва муаллал бўлмаган (узилмаган ва нуқсонсиз) муснад ҳадисдир.

Санаднинг мунтаҳоси - тўхталган жойи (таянч нуқтаси) Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам бўладилар, шунингдек, бирор саҳоба ва тобиъийн ҳам бўлиши мумкин. Баъзи уламолар **муснад** билан **муттасил** орасини ажратган ҳоллар ҳам учрайди. Улар: Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан кўтарилган ҳадисни муснад деб, санади туташган ҳадисни эса муттасил деб айтадилар. Уларнинг фикрича, муттасил ҳадис марфуъ ҳам бўлиши мумкин; мавқуф ёки

мақтуъ ҳам бўлиши мумкин; муснад ҳадис эса фақатгина Расули Акрамнинг ўзларидан кўтарилган ҳадисдир.

Саҳиҳ ҳадиснинг турлари:

Саҳиҳ ҳадис **мутавотир**, **аҳад**, **машхур**, **мустафиз**, **азиз** ва **ғариб** каби турларга бўлинади.

Мутавотир - ақлан ва одатан ёлғон нарса устида иттифоқ қилишлари мумкин бўлмаган бир жамоат, санади бошида, ўртасида ва охирида худди шундай сифатга эга бўлган бир жамоатдан ривоят қилган саҳиҳ ҳадисдир.

Бу жамоатнинг саноғини белгилаш борасида турли ва қарама-қарши фикрлар илгари сурилган. Биз бу фикрларга тўхталмаймиз, айна вақтда, **мутавотир** лафзи ва маъносига кўра икки қисмга бўлинишини ҳам шарҳлаб ўтирмаймиз. Чунки, саҳиҳ ҳадис - **«саҳиҳ лизотиҳи»** ва **«саҳиҳ лиғойриҳи»** каби икки турга ажралади. Аммо бу борада ҳам тўхталмай ўтамиз. Чунки, мақсадимиз ҳадис истилоҳлари ҳақида таълим бериш эмас, балки таржимамизда учрайдиган айрим илмий истилоҳларни тушуниб олишда ёрдами тегадиган муҳим маълумотни етказишдир.

Аҳад - бундай ҳадисларнинг ҳар биттаси **«хабари воҳид»** дейилади. **«Хабари воҳид»** - луғавий маъносига кўра, битта киши ривоят қилган ҳадис, дегани. Истилоҳий маъносига кўра - тавотур даражасига етмаган ҳадисдир.

Бу таърифдан маълум бўладики, қўйидаги ҳадис турлари «хабари воҳид»нинг алоҳида-алоҳида хилларидир.

Машхур - сиқа (ишончли) бир имомдан жамоат (иккитадан ортиқ киши) муштарак тарзда ривоят қилган ҳадисдир. Аниқлик, очиқ-равшанлик касб этгани боис бундай ҳадислар **машхур** деб номланган. Айрим фикҳ имомлари бундай ҳадисни айна вақтда **мустафиз** деб атайдди. Ҳолбуки, машхур ҳадис билан мустафиз ҳадис ўртасида фарқ бор.

Мустафиз - ёйилмоқ, тарқалмоқ (файз олмоқ) маъносида келадиган **«истифоза»** сўзидан келиб чиққан исми фоилдир. (феълдан ясалган от). Машхур ҳадисни **«мустафиз»** дейдиган фикҳ имомлари, сўзнинг луғавий маъносини диққат марказида тутган бўладилар. Истилоҳий маъноси эса бошида ва охирида ровийлар саноғи тенг - бир хил бўлган ҳадисдир; бунда ровийлар саноғи иккитадан кўп бўлиши шарт қилинган.

Азиз - икки киши ривоят қилган, аммо ҳамиша, ҳар қайси даврда ровийлар саноғи иккитадан кам бўлмаган ҳадисдир. Бундай ҳадисларнинг азиз деб аталишига сабаб: ё нодир бўлгани учун, ёки бошқа йўлдан келиши билан қувват касб этгани учундир.

Ғариб ва фард - саҳобадан кейин санадининг ҳар қандай бир жойида битта ровий яқка ҳолда ривоят қилган ҳадис. «Ғариб ва фард» сўзлари орасида луғат ва истилоҳ жиҳатидан муштарак уйқашлик бор. Бу боғлиқлик фақат яқка-ёлғизлик ва тоқлик маъносида бўлиб, ҳадис олимларидан айримлари бу хил ҳадисларни баъзан «фард», баъзан «ғариб» деб аташларининг сабаби шудир.

2. ҲАСАН ҲАДИС

Ҳасан ҳадис - одил, сидқ ва омонатда машхур, аммо қамровда саҳиҳ талаби даражасига кўтарилмаган ровий ривоят қилган, санади муттасил бўлиб, тобиъийндан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламгача етиб борган, шузуздан ва иллатдан саломат бўлган ҳадисдир.

Кўриниб турибдики, саҳиҳ ҳадис билан ҳасан ҳадис ўртасидаги фарқ фақатгина қамров (забт, яъни эгаллаш, ишғол этиш) саҳиҳда тугал, тўлиқ, «ҳасан»да эса бир оз пастроқ мартабада бўлишидан иборат.

«Сунани Термизий» ҳасан ҳадисларни аниқлашда асос-манбаъдир. «Ҳасан» истилоҳини кашф этган, ҳадисларни саҳиҳ, ҳасан ва заиф тарзида уч қисмга бўлган зот Термизийнинг ўзидир. Ундан аввал муҳаддислар заифни икки хил тарзда қабул қилишарди. Биринчиси - ўша ҳадис асосида амал қилиниши жоиз бўлган заиф ҳадис бўлиб, бу Термизий истилоҳида келган

ҳасан ҳадисга ўхшашдир. Иккинчиси - тарк этиш вожиб бўлган, ўта заиф маъносида келган, «ваҳий» (қулоққа шивирланган сўз) деб номланган ҳадис эди.

Муҳаддислар, саҳиҳ билан ҳасан ўртасида муштарак бўлган баъзи лафзларни зикр қилишган. Мақбул ва мўътабар ҳадис борасида қўлланган бу лафзлар: **жайид, мужаввад, қавий, собит, махфуз, маъруф, солиҳ** ва **мустаҳзан** сингари сўзлардир. Буларнинг ишлатилишида истилоҳий маънодан кўра луғавий маъноси кўпроқ мулоҳаза қилинади. Чунончи, мужаввад билан жайид, собит билан қавий сўзлари бир-бири билан қиёсланганда бу лафзлар таъбирда фарқли маънода қўллангани равшан бўлади.

3. ЗАИФ ҲАДИС

Заиф - таркибида «саҳиҳ» ва «ҳасан» ҳадисларнинг сифати бўлмаган ҳадис. Учинчи тур ҳисобланган заиф ҳадиснинг энг мувофиқ таърифи ана шу.

Заиф ҳадиснинг кўпгина хиллари бор. Булардан ўзига хос номга эга бўлган хилларини қуйида изоҳлаймиз.

Заиф ҳадиснинг турлари:

Мурсал - санадидан саҳоба тушириб қолдирилган ҳадис.

Масалан, тобиъийдан бўлмиш Нофиъ: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар» ёки «Бундай килдилар» ёхуд «У зотнинг ҳузурда бундай қилинди» дейди ёки шунга ўхшаш бир таъбирни қўллайди, дейлик; бу ўринда ҳадис иттисолни (боғлиқликни) йўқотгани учун - **заиф**; ровийси томонидан саҳоба тушириб қолдирилгани **учун** - **мурсал** бўлади.

Мурсал ҳадис дин бобида ҳужжат ҳисобланмайди. Муҳаддисларнинг қарори ана шу. Лекин кўпчилик уламолар бир саҳоба мурсал тарзида ривоят қилган ҳадисни ҳужжат деб қабул қилишади ва бундай ҳадисларни заиф деб ҳисоблашмайди. Чунки, ўша саҳоба мурсал тарзида ривоят қилган шу ҳадисни мутлоқ бошқа бир саҳобадан эшитганки, у саҳоба аҳволининг ноаниқлиги ҳадисни заиф деб ҳисоблашга асос бўлолмайди. Суютий, «Саҳиҳайн»да бу тур ҳадислар жиддий бир санокни ташкил этишини айтади.

Мунқотиъ - санадида бир ровий тушириб қолдирилган ёки санадида мубҳам (номаълум) бир кишига ўрин берилган ҳадис.

Мунқотиъ ҳадис ҳам худди мурсал ҳадисдек санадида иттисолни (боғлиқликни) йўқотгани туфайли заифдир.

Ҳофиз Ал-Хатийб Ал-Бағдодий, «Ал-кифоя фий илмир-ривоя» номли асарида бундай дейди:

«Мунқотиъ мурсал кабидир. Фақат бу истилоҳ кўпинча санадида тобиъийн тушириб қолдирилган ривоят ҳақида қўлланилади». Ҳофиз Ал-Хатийбнинг «кўпинча» деган таъкиди билан, мунқотиъ борасида биз келтирган таъриф орасида ҳамма жиҳатдан мутаносиблик йўқлиги аён. Ал-Хатийбнинг сўзи, мунқотиъ ҳадисларда кўпинча намоён бўладиган бир сифатга нисбатан алоҳида истилоҳдир. Ҳақиқий таъриф юқорида биз тақдим этган таърифдир.

Муъдал - санадидан икки ёки кўпроқ ровийси тушириб қолдирилган ҳадис.

Муъдал махсус ваҳж асосида мунқотиънинг бир қисми ҳисобланади. Бу ўринда ҳам заъфнинг сабаби, худди мурсал ва мунқотиъда бўлганидек, санадида иттисолни (боғлиқликни) йўқотганлигидир. Агар бу уч истилоҳ орасида бир ўлчов-даража қўядиган бўлсак, муъдалнинг аҳволи мунқотиъдан кўра ёмонроқ, мунқотиънинг аҳволи эса мурсалдан кўра ёмонроқ деб айтишимиз мумкин. Демак, муъдалнинг мунқотиъдан кўра ёмонроқ эканлиги - инқитоъ, яъни узилиш санадининг бир жойида бўлгани учундир. Мабодо, инқитоъ, яъни узилиш санадининг икки жойида. ёки янада кўпроқ жойида бўлса, унда муъдалнинг аҳволдан фарқи қолмайди.

Мудаллас - айби яширинган ҳадис. Шу маънони билдирадиган мудаллас иккига бўлинади:

а) **Иснод тадлиси**. Бир ровийнинг, ўзи билан бир даврда яшаган ва ўзи билан учрашган кишидан эшитмаган ҳолда ундан ҳадис ривоят этмоғи ёки бир даврда яшаган, лекин ўзи билан учрашмаган бир кишидан, худди унинг оғзидан эшитгандек қилиб ҳадис ривоят қилмоғи **иснод тадлиси** дейилади. **Ибнус-Салоҳ** мудаллас ҳадисни ана шундай таърифлайди. Тадлис борасида бошқа таърифлар ҳам зикр қилинган. Бу таърифларнинг ҳаммаси, бир шайхдан

эшитмаган ҳадисни худди ундан эшитгандек қилиб ривоят қилиш ҳолатига асосланган.

б) **Шайхлар тадлиси.** Бир шайхдан эшитган ҳадисни ундан ривоят қилганда, ўша шайхнинг танилмаслиги учун уни таниқсиз бир исми ёки куняси (тахаллуси) билан аталмоғи ёки шайхини ёхуд шайхининг шайхини таниқсиз бир сифат билан сифатлантирмоғи - шайхлар тадлисидир.

Айрим муҳаддислар тадлисни кенгроқ қилиб, атф тадлиси, қатъ тадлиси, тасвия тадлиси, сукут тадлиси, таврия тадлиси, истидроқ тадлиси ва шу каби бошқа атамалар билан турли хилларга ажратишган. Бу хилларнинг ҳаммаси «**иснод тадлиси**» қисмига тегишли.

Муаллал - зоҳиран иллатсиз кўринса ҳам, саҳиҳлигига жароҳат етказадиган бир иллати юзага чиқарилган ҳадис. Имом ал-Бухорий, Имом Ат-Термизий ва Ал-Ҳоким ибораларида қўлланганидек, бу ҳадис «**маълул**» ҳам дейилади. «**Муолл**» деб аталса, янада яхшироқ.

Музтариб - бошқа-бошқа (беқарор) ва бир-бирига яқин сабаблар билан ривоят қилинган ҳадис.

Имом ан-Нававийнинг фикрича, таъриф шу. Борди-ю, ривоятлардан биронтасини бошқасидан устун қўйиш мумкин бўлса, унда бу ҳадис «музтариб»лик ҳолатидан чиқади. Изтироб (беқарорлик) кўп марта санадда ва баъзан матнда юз беради, агар изтироб фақат матнда юз берса, у ҳадис камдан-кам «**музтариб**» деб номланади. Изтироб ҳам санадда, ҳам матнда учраши мумкин. Биз таржимада «чалкашлик» иборасини «изтироб»нинг муқобили тарзида қўллаётимиз. Бу сўз луғавий жиҳатдан асосан «**беқарорлик**» маъносини билдиради.

Мақлуб - ровийлардан биронтаси, матнда бирор сўз ўрнини ёки санадда бирор ровий номини ёки насабини аниқ тутмасдан, орқага олиниши лозим бўлган сўз, ном ёки насабни олдинга ўтказиши, ном ёки насабни орқага олиши ёхуд бир нарсани бошқа бир нарсанинг ўрнига қўйиши тарзида ривоят қилган ҳадис. (Қисқаси, **мақлуб - матнда бирор сўз ўрни ёки санадда бирор ровий номи ёки насаби ўрни алмашиб қолган ҳадис**). Мақлуб - ўзгартирмоқ маъносида келадиган «қалб» сўзидан ясалган исми мафъулдир. (феълдан ясалган от). (Масалан, бирор нарса ўзгартрилганда ёки сохталаштирилганда «қалбаки» деб аталади).

Таърифдан англашилган сабабга кўра, «қалб» (ўзгариш) иснодда ҳам, матнда ҳам бўлиши мумкин.

Шоз(з) - ривояти мақбул бўлган ровий ўзидан кўра мақбулроқ бўлган ровийга муҳолиф (қарши) тарзда ривоят қилган ҳадис. Ҳофиз ибн Ҳажар шоз(з) ҳадисга ана шу таъриф муносиб эканлигини айтади.

Мункар - заиф ровий сиқа (ишончли) ровийга муҳолиф (қарши) тарзда ривоят қилган ҳадис. Мункарнинг энг ихчам таърифи шу. Мункар ҳадис ровийсининг заиф эканлиги жиҳатдан шоз(з) ҳадисдан фарқланади. Чунки шоз(з) ҳадиснинг ровийси - сиқа (ишончли) киши, мункар ҳадиснинг ровийси эса заифдир. Шунини ҳам таъкидлаб ўтайликки, «мункар»нинг муқобили - «маъруф», шоз(з)нинг муқобили «маҳфуз»дир.

Матрук - ҳадисда ёлғончилиги тахмин қилинган ёки хоҳ феъли, хоҳ сўзи билан фосиқлиги аён бўлган ёки беҳад ғафлатда қолган ёки ваҳм-хаёли кўп бўлган (хаёлпараст) ровий ривоят қилган ҳадис.

Бу - навли ҳадислар «матрук» дейилиб, «мавзуъ» дейилмаслигига сабаб шуки, фақат ёлғончилик тахмини туфайли бир ҳадис мавзуъ деб ҳукм қилинмайди, ёлғончилиги феълан собит бўлиши керак.

САҲИҲ, ҲАСАН ВА ЗАИФ ҲАДИСЛАР ОРАСИДАГИ МУШТАРАК ИСТИЛОҲЛАР

Ушбу бўлимда, юқоридаги уч турли ҳадислар орасида муштарак бўлган айрим истилоҳлар устида тўхталамиз.

Марфуъ - қавл (сўз), феъл ёки тақрир сифатида Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламгача кўтарилган ҳадис. Хоҳ саҳоба, хоҳ тобиъийн, хоҳ улардан кейингилар Расулulloҳ

саллаллоҳу алайҳи ва салламгача юксалтирган ҳадис марфуъ дейилади.

Бундан шу маъно чиқадики, марфуъ ҳадис ҳамиша ҳам муттасил бўлавермайди. Баъзан санадидан саҳоба тушиб қолиб, мурсал бўлади. Баъзан ровийлардан бири тушиб қолиб ёки санадида мубҳам бир киши зикр этилиб, мунқотиъ бўлади. Баъзан икки ёки бундан кўп ровий тушиб қолиб, буткул муъдал бўлиб қолади. Айтилганидек, бу уч ҳолатда ҳадис заиф деб сифатланади.

Муснад - санади Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламгача марфуъ тарзида, ровийсидан то интиҳосига қадар муттасил етиб борган ҳадисдир.

Муттасил - санади бошидан охирига қадар муттасил етиб борган ҳадис.

Бу Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламгача юксалган бўлиши шарт эмас. Саҳобада ёки ундан кейинги ровийда мавқуф бўлган (тўхтаган) бўлиши мумкин. Бу ҳадис айна вақтда **мавсул** деб аталади.

Мавқуф - қавл (сўз), феъл ёки тақрир сифатида саҳобага изофа қилинган ҳадис.

Мақтуъ - қавл (сўз), феъл ёки тақрир сифатида тобиъийнга изофа қилинган ҳадис.

Муаллақ - санадининг бошидан бир ёки бир неча ровий кетма-кет тушириб қолдирилган ҳадис.

Ғариб ва фард - саҳобадан кейин санадининг ҳар қандай бир жойида битта ровий яқка ҳолда ривоят қилган ҳадис.

Ғариб ва фард ҳадисни юқорида машҳур, азиз ва мустафиз ҳадислар билан бирга саҳиҳ ҳадиснинг турлари сифатида зикр қилгандик. Дарвоқе, бу навли ҳадислар «ақсоми салоса», яъни **саҳиҳ, ҳасан ва заиф** каби уч турдаги ҳадислар орасидаги муштарак ҳадислардир. Саҳиҳ бўлганларидек, ҳасан ҳам, баъзан заиф ҳам бўлиши мумкин. Чунончи, «**Илм талаб этмоқ ҳар бир мусулмон эркак ва аёлга фарздир**» деган ҳадис машҳур бўлиши билан бирга ҳасан ҳамдир. «**Қалблар ўзларига яхшилик қилганларни севгувчи қилиб яратилгандир**» деган ҳадис машҳур ва заифдир. Шунингдек, марфуъ, мақтуъ ва мавқуф ҳадислар орасида машҳур бўла туриб, асли (асоси) бўлмаган бир қанча ҳадислар бор.

«**Ғариб ва фард**» сўзлари орасида луғат ва истилоҳ жиҳатидан муштарак уйқашлик бор. Бу боғлиқлик фақат яқка-ёлғизлик ва тоқлик маъносида бўлиб, ҳадис олимларидан айримлари бу хил ҳадисларни баъзан фард, баъзан ғариб деб аташларининг сабаби шудир.

Олий - санадида ровий саноғи оз бўлганидан Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга яқин бўлган ҳадис.

Нозил - санадида ровий саноғи кўп бўлганидан Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан узоқлашган ҳадис.

Тобиъ ва шоҳид - бир ҳадиснинг бошқа бир ҳадисга мувофиқ келишидир.

Агар мувофақат лафзда бўлмай, фақат маънода бўлса, бу ҳадис **шоҳид** дейилади. Агар мувофиқлик ҳам лафзда, ҳам маънода бўлса, бундай ҳадис **тобиъ** ёки **мутобиъ** дейилади.

Агар мувофақат ровийнинг шайхидан то санаднинг охирига қадар бутун санадда мавжуд бўлса, бундай ҳадис **мутобаайи тамма** дейилади; агар санаднинг бир қисмида бўлса, **ноқиса** дейилади.

Агар ҳадиснинг лафзида ҳам, маъносида ҳам мувофиқлик учрамаса, бу **фард** ва **ғариб** дейилади.

Мудраж - матнида ёки санадида асли ўзида бўлмаган бирор қўшимча топилган ҳадис.

Саҳиҳ ва ҳасан ҳадисларнинг ровийлари оз ва оддий (соdda) ҳам бўлсалар, ҳадисларида учраган қўшимчаларга диққатни тортадилар ва бу қўшимчанинг кимга оид эканлигини аниқ белгилайдилар. Токи бегона бир сўз Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзларига аралаштирилмасин ва у киши айтмаган бирор сўз у зотга изофа қилинмасин. Идрож, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳадисида ўтган баъзи тушунилмаган сўзларни тафсир қилмоқ мақсадида ёки бир шаръий ҳукми изоҳламоқ мақсадида қилинади.

Мусалсал - бир сифат ё бир ҳол ёки бир кайфият борасида ровийлари иттифоқ қилган

ҳадис.

Мусалсал - занжирдек (силсиладек) бир-бирига боғлиқ бўлган нарса, дегани. Бу ўриндаги тасалсул ҳар бир ровийнинг ҳадисни ривоят қилганда муайян бир сўз ё ҳаракати ёки кайфияти санадда ўзидан олдин келган ровийдан айнан нақл этилмоғидир.

Мусалсалнинг турли хиллари бор.

Музаҳҳаф - нуқталари ўзгартирилиб, бир ёки бир нечта ҳарфи ўзгарган, аммо ёзма шакли боқий қолган ҳадис.

Мабодо, ёзма шакли ўзгарса, у муҳарраф дейилади.

Ибн Ҳажар музаҳҳаф ва муҳаррафни ана шундай таърифлаган. Аслида булар мутародиф (маънодош) сўзлардир. Чунончи, айрим муҳаддислар бу икки лафз орасини ажратмаганлар.

СУНАНИ ТЕРМИЗИЙ ТАРЖИМАСИ

ТАҲОРАТ БОБЛАРИ

Абу Исо Муҳаммад ибн Исо ибн Савра ат-Термизий айтади(лар)...

РАСУЛУЛЛОҲ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМДАН РИВОЯТ ҚИЛИНАДИ

1-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТСИЗ НАМОЗ ҚАБУЛ ЭМАС

1. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Таҳоратсиз кишидан намоз ва ҳаром пулдан садақа қабул қилинмайди».* Ҳаннод ўз ривоятида («илла би тухури», яъни «намоз фақат таҳорат билангина қабул қилинади») деди.

Муслим, Абу Довуд, Ан-Насоий ва Ибн Можа ҳам шу ҳадисни ривоят қилганлар. «Ғулул» - хиёнат, ўғрилиқ, ҳийла, пора ва суиистеъмол қилиш йўли билан топилган ҳаром молдир. Қози Абу Бакр ибн Ал-Арабий бу ҳадис тафсирида айтади: «Таҳоратсиз намоз қабул қилинмай, жазони тақазо этганидек, ҳаром молдан берилган садақа ҳам шундайдир. (Ўзбекча таржимада «ғулул»нинг умумий маъноси бўлган «ҳаром» деган сўзни танладик).

Бу ҳадис ушбу бобда ворид бўлган ҳадисларнинг энг саҳиҳи ва энг ҳасанидир. Абул-Малиҳдан, унинг отасидан, Абу Ҳурайра ва Анас (розияллоҳу анҳум)дан ҳам бу бобда ҳадис ривоят қилинган. Абул-Малиҳ ибн Усоманинг номи Омир бўлиб, уни Зайд ибн Усома ибн Умайр Ал-Ҳузалий деб ҳам аташади.

2-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТНИНГ ФАЗИЛАТИ

2. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Мусулмон (ёки мўмин) банда таҳорат олаётиб, юзини ювганида кўзлари билан қараб қилган ҳар бир гуноҳи таҳорат суви билан ёки сувнинг охириги томчиси билан (ёки шунга ўхшаш таъбир қўладилар) юзидан ювилиб тушади; қўлларини юваётганида қўллари билан содир қилган ҳар бир гуноҳи сув ёки сувнинг сўнгги қатраси билан қўлларида тўкилади ва шундай қилиб, банда гуноҳларидан покланиб чиқади».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Бу ҳадисни Молик Сухайлдан, унинг отасидан, Абу Ҳурайрадан ривоят қилган. Абу Солиҳ Сухайлнинг отасидир, Абу Солиҳ Ас-Саммон деб танилган бу зотнинг исми — Заквон. Абу Ҳурайранинг исми масаласида эса ихтилоф қилинди. Баъзилар «Абдушамс» деб айтишди. Кимдир, «Абдуллоҳ ибн Амр», деб айтади. Хуллас, Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий), «Энг тўғриси шу!» дейди. (Яъни, Абу Ҳурайранинг исми борасида турли хил нақллар зикр қилинган

бўлиб, Абдуллоҳ ибн Амр эканлигига ишорат қилинган).

Бу бобда Усмон ибн Аффон, Савбон, Ас-Сунобиҳий, Амр ибн Абаса, Салмон ва Абдуллоҳ ибн Амр (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Ас-Сунобиҳий Абу Бакр Сиддиқдан ривоят қилган, аммо Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитган эмас. Асли исми — Абдурраҳмон ибн Усайла, куняси Абу Абдуллоҳ бўлган Ас-Сунобиҳий Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрмоқ учун йўлга чиққан эди, у ҳали йўлда эканлигида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этдилар. У киши Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва салламдан турли ҳадислар ривоят қилган.

Суютий ибн Абдилбаррдан нақл этиб, бундай дейди: Сунобиҳийнинг Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган ҳадислари борасида Ибн Моиндан сўралди, у бундай жавоб қилди: «Бу ҳадислар мурсалдир. Сунобиҳий саҳоба эмас, аммо тобиъийларнинг энг олдингиларидандир».

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан бўлган Ас-Сунобиҳ ибн Ал-Аъсар Ал-Аҳмасий ҳам Ас-Сунобиҳий деб юритилади. Унинг ҳадиси эса мана бундай: **«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдим, айтдиларки: «Мен бошқа умматларга нисбатан сизларнинг кўплигингиз билан фахрланаман. Бинобарин, мендан кейин бир-бирларингизга қарши уруш қилиб кетмангизлар!»** (Бу ҳадисни Имом Аҳмад «Муснад» китобида 4/351 рақам билан ва Ибн Можа «Сунан» китобида (2/240-241) рақами билан ривоят қилишган.)

3-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗНИНГ КАЛИТИ ТАҲОРАТДИР

3. Али (карромаллоҳу ваҷҳаҳу)дан ривоят қилинди: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Намознинг калити - таҳорат, таҳрими — такбир, таҳлили эса саломдир». (Яъни намоз уйининг калити - таҳорат, эшиги таҳорат билан очилади, ифтитоҳ такбири (такбири таҳрима) билан ичкарига кирилади ва салом беришлик билан намоздан чиқилади.)

Бу ҳадис ушбу бобда ворид бўлган ҳадисларнинг энг саҳиҳи ва энг ҳасанидир.

Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Оқил тўғрилиги билан танилган киши бўлса-да, айрим муҳаддислар унинг хотирасини танқид қилишган. Муҳаммад ибн Исмоилдан эшитдим, айтдики: «Аҳмад ибн Ҳанбал, Исҳоқ ибн Иброҳим ва Ал-Ҳумайдий, Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Оқилнинг ҳадисини ҳужжат сифатида қабул қилар эдилар». Муҳаммад ҳадис бобида унинг ўрта мартабада эканини қайд этади.

Бу бобда Жобир ва Абу Саъиддан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

4. Жобир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: у деди: Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «(Жаннатнинг калити - намоз). Намознинг калити — таҳоратдир».

4-БОБ

МАВЗУ: ҲОЖАТХОНАГА КИРИШДА ЎҚИЛАДИГАН ДУО

5. (Ҳадиснинг маъноси: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳожатхонага кираётиб, «Аллоҳим, ўзингдан паноҳ тилайман!» дедилар. Шуъба айтди: Бир дафъа эса «Ифлос ва тубан нарсалардан» ёки «эркак ва урғочи шайтонлардан асрамоғингни сўраб, ўзингдан паноҳ тилайман», дедилар).

Бу бобда Али, Зайд ибн Арқам, Жобир ва ибн Масъуд (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Анаснинг ҳадиси бу бобда ривоят қилинган ҳадисларнинг энг саҳиҳи ва энг ҳасанидир.

Зайд ибн Арқом ҳадисининг иснодида чалкашлик бор. Ҳишом Ад-Даствоий ва Саъд ибн Абу Аруба, Қатодадан ривоят қилишди. *Саъид*: «Ал-Қосим ибн Афв Аш-Шайбонийдан, Зайд ибн Арқомдан» деган бўлса, *Ҳишом Ад-Даствоий*, «Қатодадан, Зайд ибн Арқомдан» деди. Шуъба ҳамда Маъмар ҳам бу ҳадисни Қатодадан, Ан-Назр ибн Анасдан ривоят қилдилар. *Шуъба*: «Зайд ибн Арқомдан» деган бўлса, *Маъмар* эса: «Ан-Назр ибн Анасдан, унинг отасидан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан» деди. *Бунинг сабабини Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан сўрадим, у*: «Қатода ҳар икковидан ҳам ривоят қилган бўлиши эҳтимол», деб жавоб берди.

6. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳожатхонага кираётганларида:

«Аллоҳумма инний аъзу бика минал ҳубси вал-ҳабаиси» («Аллоҳим, ёмон нарса ва ёмон ишлардан асрамоғингни сўраб, ўзингдан паноҳ тилайман!») дер эдилар.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Аҳмад (ибн Ҳанбал), Бухорий, Муслим, Абу Довуд, Ан-Насоий ва ибн Можа ҳам бу ҳадисни ривоят қилганлар.

5-БОБ

МАВЗУ: ҲОЖАТХОНАДАН ЧИҚҚАНДА ЎҚИЛАДИГАН ДУО

7. Оиша онамиз (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳожатхонадан чиққанларида «Ғуфронака» («Ўзингдан авф тилайман») дер эдилар».

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Аҳмад, Абу Довуд, ибн Можа ва Абу Дарамий ҳам бу ҳадисни ривоят қилишган, шунингдек, бу ҳадис ибн Ҳаббон, ибн Ҳузайма, Ибнул-Жоруд ва Ал-Ҳоким томонидан таҳриж қилинган. Абу Ҳатим, саҳиҳ эканини қайд этади. Ан-Нававий «Шарҳ ул-муҳаззаб» китобида «Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳдир», дейди. Ғариб эканига сабаб эса, Юсуф ибн Абу-Бурдадан буни фақат Исроил ривоят қилган. Лекин Исроил сиқа (ишонарли) киши ва ҳужжатдир. (Аҳмад Муҳаммад Шокир).

Буни фақатгина Исроил, Юсуф ибн Абу Бурдадан ривоят қилгани бизга маълум. Абу Бурда ибн Абу Мусонинг номи Омир ибн Абдуллоҳ ибн Қайс Ал-Ашъарийдир.

Бу бобда Оиша онамиз розияллоҳу анҳо Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган шу ҳадисдан бошқа ҳадисни билмаймиз.

6-БОБ

МАВЗУ: КАТТА ЁКИ КИЧИК ҚАЗОИ ҲОЖАТ ҚИЛГАНДА ҚИБЛАГА ҚАРАБ ЎТИРМАСЛИК

8. Абу Аййуб Ал-Ансорий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди: Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Ҳожатга борганингизда, хоҳ катта, хоҳ кичик қазои ҳожат қилсангизлар, қиблага қараб ўтирмангизлар, қиблага орқа ҳам ўтирмангизлар. Лекин кунчиқарга ёки кунботарга қараб ёки орқа қилиб ўтирингизлар!» (Бу ҳукм Мадина аҳолиси учун ҳамда қибласи кунчиқар ёки кунботар томонда бўлмаган юртлар учундир.)

Абу Аййуб айтадики: «Шом (шаҳри)га келганимизда, (айрим) ҳожатхоналарнинг қиблага қаратиб қурилганини кўрдик. Бу ҳожатхоналарга кирганимизда (имкон қадар) қибладан бурилиб ўтирардик ва чиққач, Аллоҳга истиғфор айтар эдик».

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Ҳорис ибн Жазъ Аз-Зубайдий, Маъкил ибн Абдул Ҳайсам, (уни

Маъкил ибн Абу Маъкил ҳам дейишади), Абу Ҳурайра ва Саҳл ибн Ҳунайфдан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Аййубнинг ҳадиси бу бобда ривоят қилинган ҳадисларнинг энг ҳасани ва энг саҳиҳидир. Абу Аййубнинг исми - Холид ибн Зайд. Аз-Зухрийнинг исми - Муҳаммад ибн Муслим ибн Убайдуллоҳ ибн Шиҳоб Аз-Зухрий, куняси эса - Абу Бакр.

Абул Валид Ал-Маккий айтади: Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг «Хоҳ катта, хоҳ кичик қазои ҳожат қилсангизлар, қиблага қараб ўтирмангизлар, қиблага орқа ҳам ўтирмангизлар» деган ҳадисларнинг маъноси ҳақида Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Идрис Аш-Шофиъий, бундай дейди. «Бу фақат қирларда ва очиқ ерлардадир. Ёпиқ жойларда эса қиблага қараб ўтиришга рухсат бор». Исҳоқ ибн Иброҳим ҳам шундай деган.

Аҳмад ибн Ҳанбал бундай дейди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг рухсатлари, киши катта ёки кичик қазои ҳожат пайтида орқасини қиблага қилиб ўтириши мумкинлигига оиддир. Қиблага қараб ўтириш масаласига келсак, бундай қилмаслик керак. (Бунга рухсат йўқ). Аҳмад ибн Ҳанбал на очиқ ерларда, на пана жойларда қиблага қараб ўтирмаслик керак, деган фикрда эканлиги англашилади.

7-БОБ

МАВЗУ: ҚИБЛАГА ҚАРАБ ЎТИРИШГА РУХСАТ БОРЛИГИ

9. Жобир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизларни кичик қазои ҳожат қилганда қиблага қараб ўтиришдан қайтарган эдилар. Вафотларидан бир йил олдин ўзларининг қиблага қараб ўтирганларига кўзим тушди».

Аҳмад ибн Ҳанбал, Абу Довуд, Ибн Можа, Ал-Баззор, Ибнул-Жоруд, Ибн Ҳузайма, Ибн Ҳаббон, Ал-Ҳоким ва Ад-Доруқутний ҳам бу ҳадисни таҳриж қилганлар. Ал-Баззор «ҳасан» эканини ва Ибнус Сақан эса «саҳиҳ» эканини қайд этишган. Очиқ ва ёпиқ жойларда қиблага қараб ўтириш ёки орқа қилиш жоиз эканини айтган кишилар шу ҳадис билан сўзларини далиллайдилар. Ва бунини манъ этган ҳадисларни насх қилишини (бекор қилишини) уқтирадилар. Ҳофиз ибн Ҳажар эса «Ат-талхис» асарида бундай дейди: Бу ҳадис билан истидлол (далил-исбот) қилиш изоҳталаб масаладир. Чунки, бу ҳаммага тегишли бўлмаган бир феълни нақл этади. Балки бу феъл бирор узрга ёки мақбул бир сабабга асослангандир». Қози Аш-Шавқоний ҳам «Ан-наил» асарида бундай дейди: «Усул илмида (Усули динда) собит ва муқаррар бўлганки, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг феъли бизга тегишли бўлган сўзларига муориз (қарши) эмас, яъни Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизларни, кичик ёки катта қазои ҳожат қилганда қиблага қараб ўтиришдан ёки орқа қилиб ўтиришдан қайтарганлар. Бу қайтарув барчамиз учун жорий бўлган».

Бу бобда Абу Қатода, Оиша онамиз, Аммор ибн Ёсир (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Жобирнинг бу бобдаги ҳадиси ғариб.

10. Ушбу ҳадисни Ибн-ул-Лаҳийъа Абуз-Зубайрдан, Жобирдан, Абу Қатодадан ривоят қилиб, «**У (Абу Қатода) Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қиблага қараб бавл (пешоб) қилаётганларини кўрди**», дейди. Қутайба бу ҳадисни бизга нақл этиб, «Бизга бунини Ибн-ул-Лаҳийъа хабар қилди», деди.

Жарирнинг Расулulloҳ сшхлаллоҳу атайҳи ва салламдан ривоят қилган ҳадиси Ибнул-Лаҳийъа айтган ҳадисдан кўра саҳиҳроқ.

Ибнул-Лаҳийъа муҳаддислар назарида заифдир. Яҳё ибн Саъид Ал-Қаттон ва яна бошқалар унинг хотира жиҳатидан заиф эканини қайд этганлар.

11. *(Абдуллоҳ) Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Бир куни Ҳафса (опам)нинг уйи томига бир юмуш билан чиққан эдим, Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам юзлари Шом (шаҳри)га ва орқалари Каъбага қараган ҳолда қазои ҳожат қилаётганларига кўзим тушди».*

Аҳмад (ибн Ҳанбал), Бухорий, Муслим, Абу Довуд, Ан-Насоий ва ибн Можа ҳам бу ҳадисни ривоят қилишган. Ҳаммалари Абдуллоҳ ибн Умардан ривоят қилганлар. Абдуллоҳ Ҳафза онамизнинг укасидир.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

8-БОБ

МАВЗУ: ТИККА ТУРИБ КИЧИК ҚАЗОИ ҲОЖАТ ҚИЛМАСЛИК

12. *Оиша (розияллоҳу анҳо онамиз)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Кимки сизларга, Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам тикка туриб пешоб қилдилар, деса, унга ишонманглар. У киши фақат ўтириб бавл қилар эдилар».*

Аҳмад (ибн Ҳанбал), Бухорий, Муслим, Абу Довуд, Ан-Насоий ва ибн Можа ҳам бу ҳадисни ривоят қилишган. Ҳаммалари Абдуллоҳ ибн Умардан ривоят қилганлар. Абдуллоҳ Ҳафза онамизнинг укасидир.

Бу бобда (Ҳазрати) Умар, Бурайда ва Абдуррахмон ибн Ҳасан (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Оиша (онамиз)нинг ҳадиси бу бобда ривоят қилинган ҳадисларнинг энг ҳасани ва энг саҳиҳидир. Термизий, «Оишанинг ҳадиси бу бобда ривоят қилинган ҳадисларнинг энг ҳасани ва саҳиҳи» деганда, бу ҳадиснинг энг оз заиф эканини ва ушбу бобдаги бошқа ҳадислардан устун эканини билдиришни қасд этган. (Муборакфурий).

(Ҳазрати) Умарнинг ҳадиси эса фақатгина Абдулкарим ибн АбдулМаҳориқнинг Нофиъдан, Ибн Умардан, Умардан қилган ривояти тариқасида келган. *Ҳадис ушбудир: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам менинг тик туриб пешоб қилаётганимни кўрдилар ва: «Ё Умар! Тик туриб бавл қилма!»* - дедилар. Шундан сўнг бирор марта ҳам тикка туриб пешоб қилмадим».

Бу ҳадисни танҳо Абдулкарим ибн Абдул-Маҳориқ Умарга қолдирган бўлиб, у муҳаддислар наздида заифдир. Аййуб Ас-Саҳтиёний унинг заиф эканини қайд этиб, танқид қилган.

Убайдуллоҳ, Нофиъдан, Ибн Умардан ривоят қилган, у айтадики, *«Умар (розияллоҳу анҳу): «Мусулмон бўлганимдан бери тик туриб пешоб қилмадим» деди».* (Бу сўзни Ал-Ҳайсамий «Мажмаъ-уз-завоид» китобида (1/206) накл этган ва уни Ал-Баззорга нисбат берган. Ровийларнинг ишончли кишилар эканлиги алоҳида таъкидланган.) Бу ҳадис Абдулкаримнинг ҳадисидан кўра саҳиҳроқ. Бурайданинг бу бобдаги ҳадиси эса маҳфуз эмас.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тикка туриб пешоб қилишни ман этганлари таъдиб (адаб) учундир, таҳрим (ҳаром қилиш) учун эмас. Чунончи, Абдуллоҳ ибн Масъуддан мана бундай деганлари ривоят қилинган: «Одобга зид бўлган ҳаракатлардан бири тик туриб пешоб қилмоқликдир».

9-БОБ

МАВЗУ: ТИК ТУРИБ КИЧИК ҚАЗОИ ҲОЖАТ ҚИЛИШ РУХСАТИ

13. *Ҳузайфа (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир қавмнинг супуриндилар ташланадиган жойига келиб колдилар-да, тик туриб пешоб қилдилар. У кишига таҳорат суви келтирдим. Четланиш учун орқамга қайтиб кетаётган эдим, мени (ёнларига) чақирдилар. (У кишига) шу қадар яқинлашдимки, худди товонларининг ёнида эдим. Таҳорат қилдилар ва маҳсилари*

устига масх тортдилар».

Бу ҳадисни айни пайтда Аҳмад (ибн Ханбал), Бухорий, Муслим, Абу Довуд, Ан-Насоий ва Ибн Можа ривоят қилишган. Айримлари тик туриб бавл қилиш жоизлигини, Оиша онамизнинг ҳадиси билан мансух (бекор) бўлган деб даъво қилишади. Оиша онамиз ҳадиси саккизинчи бобда ўтди. Ҳофиз ибн Ҳажар «Ал-фатҳ» китобида бундай дейди: «Аслида мансух эмас, Оишанинг ҳадиси эса унинг ўз билимига (шоҳидлигига) таянган. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўтириб бавл қилганлари уйларидаги ҳожатхоналарга тегишли. Уйларида ташқарида эса Оиша онамиз Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳолатларига гувоҳ эмаслар. Кейин бу ҳадисни Ҳузайфа ривоят қилганки, у саҳобаларнинг олдингиларидандир.

(Илова: Бу супуринди хас-чўплари ташланадиган жой бир деворнинг орқасида эди. Ҳузайфа (розияллоҳу анҳу) у кишини пана қилиб турганлар. Ўтиришга жой топилмаган пайтда тик туриб пешоб қилиш жоиз, дейилади).

Ал-Жоруддан эшитдим; айтдики, Вакиъ бу ҳадисни Ал-Аъмашдан ривоят қилганини ва кейин бундай деганини эшитдим: «Бу ҳадис Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан масх тортиш борасида нақл қилинган энг саҳиҳ ҳадисдир».

Абу Аммор Ҳусайн ибн Ҳурайсдан ҳам эшитдим: у ҳам «Вакиъдан эшитдим», деди ва деярли худди шу нарсани зикр қилди.

Мансур ҳамда Абу Убайда Ад-Даббий бу ҳадисни Абу Воил орқали Ҳузайфадан, худди Ал-Аъмашнинг ривоятидек, ривоят қилишди. Ҳаммод ибн Абу Сулаймон ҳамда Осим ибн Ваҳдала эса бу ҳадисни Абу Воилдан, Ал-Муғийра ибн Шуъбадан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилдилар. Абу Воилнинг Ҳузайфадан қилган ривояти янада саҳиҳроқ.

Илм аҳлидан айримлари тик туриб пешоб қилишга рухсат берганлар.

Иброҳим Ан-Нахойй (ҳадисни) Убайда йбн Амр Ас-Салмонийдан ривоят қилганки, бу киши тобеъиннинг энг олдингиларидандир. Убайдадан бундай деб нақл этгани ривоят қилинади: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг вафотларидан икки йил олдин мусулмон бўлдим». Иброҳимнинг биродари бўлган Убайда Ад-Даббийнинг исми - Убайда ибн Муаттиб Ад-Даббий, куняси эса - Абу Абдулкарим.

10-БОБ

МАВЗУ: ҚАЗОИ ҲОЖАТ ВАҚТИДА САТР ҚИЛИШ (АВРАТНИ ТЎСИШ)

14. Анас (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам қазои ҳожат қилмоқчи бўлганларида чўккаламасдан олдин этакларини юқори кўтармас эдилар**».

Муҳаммад ибн Рабиъа бу ҳадисни Ал-Аъмашдан, Анасдан шу тарзда ривоят қилган. Вакиъ билан Абу Яҳё Ал-Ҳиммоний бу ҳадисни Ал-Аъмашдан, *Ибн Умардан ривоят қиладилар: Ибн Умар дедикки, «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қазои ҳожат қилмоқчи бўлганларида ерга чўккаламасдан этакларини юқори кўтармас эдилар».*

Ҳар иккала ҳадис ҳам мурсалдир. Ал-Аъмаш на Анасдан, на Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бошқа саҳобаларидан эшитган, ҳеч биридан эшитмаганлиги айтилди. Ҳолбуки, Анас ибн Моликни (Ал-Аъмаш) кўрган. «Уни намоз ўқиётганида кўрдим» дейди ва намоз борасида ундан бир воқеани нақл этади. Ал-Аъмашнинг исми - Абу Муҳаммад Сулаймон ибн Михрон Ал-Коҳилий. *Ўзи Ал-Коҳилийларнинг мавлоси (яъни озод этилган қулидир). Отаси ҳақида бундай дейди:* «Отам бир асранди (қарамоғдаги) киши эди. Масруқ уни ўзига меросхўр қилди».

11-БОБ

МАВЗУ: ЎНГ ҚЎЛ БИЛАН ИСТИНЖО ҚИЛИШ (АРТИБ, ПОКЛАНИШ) КАРОҲАТ

ЭКАНЛИГИ

15. Абу Қатодадан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам кишининг ўнг қўл билан закарни ушламоғини манъ этдилар».

Бу ҳадисда (закарни ўнг қўл билан ушлашни) маън этиш қатъиян ворид бўлган. Бухорий билан Муслимда эса пешоб қилиш ҳолати билан боғланган. Толқ ибн Али, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан жинсий аъзоларга қўл теккизиш ҳукмини сўраганида, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: **«У сенинг бир парчангдир, холос»**, деганлар, демак, бу ҳадис закарга қўл теккизиш жоиз эканлигига далолат қилади. Ҳолбуки, Абу Қатодадан ривоят қилинган саҳиҳ ҳадисда пешоб қилиш ҳолати кўзда тутилган. Бошқа ҳолатларда (закарга қўл теккизиш) мубоҳ бўлади.

Бу бобда Оиша, Салмон, Абу Ҳурайра ва Саҳл ибн Ҳунайф (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Абу Қатода Ал-Ансорийнинг исми Ал-Ҳорис ибн Робиъ.

Барча илм аҳли наздида амал шу ҳадис асосидадир. Ўнг қўл билан истинжо қилишни макруҳ деб топганлар.

12-БОБ

МАВЗУ: ТОШ БИЛАН ИСТИНЖО ҚИЛИШ (ПОКЛАНИШ)

16. Абдурраҳмон ибн Язиддан ривоят қилинди; деди: Салмонга айтилдики, «Сизларнинг Пайғамбарингиз саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳамма нарсани, ҳатто қазои ҳожат қилишни ҳам сизларга ўргатди-я!». Салмон деди: «Балли! (Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам) бизларни, катта ёки кичик қазои ҳожат қилганда қиблага қараб ўгиришдан, ўнг қўл билан истинжо қилишдан, учтадан оз тош билан покланишдан, тезак ёки суюк билан артинишдан қайтардилар!».

Бу бобда Оиша, Ҳузайма ибн Собит, Жобир, Ҳаллод ибн Ас-Соиб ва унинг отаси (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Салмоннинг бу бобдаги ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларидан бўлмиш илм аҳлининг ва саҳобаларидан кейин келган уламолардан аксариятининг сўзи ушбудир: Сув билан истинжо қилинмаса ҳам, тош билан қилинган истинжо етарли, деган фикрдадирлар. Ҳолбуки, нажаснинг ва сийдикнинг юқини (буткул) кетказиш керак. Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир.

13-БОБ

МАВЗУ: ИККИТА ТОШ БИЛАН ИСТИНЖО ҚИЛИШ

17. Абдуллоҳдан ривоят қилинди; айтди: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам қазои ҳожат учун чиққан эдилар, «Менга учта тош топгин», дедилар. У кишига иккита тош ва битта тезак келтирдим. Иккита тошни олиб, тезакни ташладилар ва «Бу нажасдир», дедилар.

Таҳовий бу ҳадисни, учта тошнинг шарт эмаслигига далил қилиб келтиради ва «Агар шарт бўлса эди, учинчисини ҳам топтирар эдилар», дейди. Лекин Таҳовийнинг бу сўзи изоҳга муҳтож. Чунки Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг учинчи тошни ўзлари олган бўлишлари ёки истинжо қилганда бир тошнинг икки томонини ишлатган бўлишлари эҳтимол, шунда учта тош ишлатган бўладилар. (Муборакфурий).

Қайс ибн Ар-Робиъ бу ҳадисни Абу Исҳоқдан, Абу Убайдадан, Абдуллоҳдан худди шундай тарзда, айнан Исроил ривоятидек ривоят қилган. Маъмар ва Аммор ибн Рузайқ бу ҳадисни Абу Исҳоқдан, Алқамадан, Абдуллоҳдан ривоят қилдилар. Зухайр эса Абу Исҳоқдан, Абдурраҳмон ибн Ал-Асваддан, унинг отаси Ал-Асвад ибн Язиддан, Абдуллоҳдан ривоят қилган. Закариё ибн

Абу Зоида ҳам Абу Исҳоқдан, Абдурраҳмон ибн Язиддан, Ал-Асвад ибн Язиддан, Абдуллоҳдан ривоят қилди. Бу, ривоят тарзида чалкашлик бўлган бир ҳадисдир. Амр ибн Мурра айтадики, Абу Убайда ибн Абдуллоҳдан: «Абдуллоҳдан бирон нарса эслайсанми? деб, сўрасам, «Йўқ» деди. Мен ўзим Абдуллоҳ ибн Абдурраҳмондан сўрадим: «Бу ҳадисда Абу Исҳоқдан қилинган ривоятларнинг қайси бири саҳиҳроқ?» десам, ҳеч қандай ҳукм билдирмади. Буни Муҳаммаддан сўрадим, у ҳам бирор ҳукм билдирмади. У зикр қилинган Зухайрнинг Абу Исҳоқдан, Абдурраҳмон ибн Ал-Асваддан, унинг отасидан, Абдуллоҳдан қилган ривоятни мувофиқроқ кўриб, «Ал-Жомиъ» китобига киритган.

Менимча, бу ҳадисдаги энг саҳиҳ ривоят Исроил ва Қайснинг Абу Исҳоқдан, Абу Убайдадан, Абдуллоҳдан қилган ривоятидир. Чунки Исроил Абу Исҳоқнинг ҳадисини уларнинг ҳаммасидан кўра яхшироқ сақлаган ва ёд олган. Қайс ибн Робиъ ҳам бу ривоят борасида унга мутобаат қилган.

Абу Мусо Муҳаммад ибн Ал-Мусаннаъдан эшитдим; дедик: Абдурраҳмон ибн Маҳдийдан бундай деганини эшитдим: «Суфён Ас-Саврийнинг Абу Исҳоқдан қилган ривоятдан нимаики бой берган бўлсам, уни Исроилдан олишимга ишонганим учун бой бердим. Чунки, у (бу ҳадисни) жуда мукамал тарзда келтирар эди».

Зухайрнинг Абу Исҳоқдан қилган ривояти унчалик соғлом эмас. Чунки ундан эшитиши охириги кунларда содир бўлган.

Аҳмад ибн Ҳасан Ат-Термизийдан эшитдим, ибн Ҳанбалнинг бундай деганини ривоят қилди, дейди: «Бир ҳадисни Зоида ва Зухайрдан эшитсанг агар, худди шу ҳадисни бошқалардан эшитмаганингга қайғурма! Фақат Абу Исҳоқдан ривоят қилинган ҳадис мустаснодир» Абу Исҳоқнинг исми - Амр ибн Абдуллоҳ Ас-Сабиъийн Ал-Ҳамадоний. Абдуллоҳ ибн Масъуднинг ўғли Абу Убайда отасидан ҳадис эшитмаган ва у куняси билан танилган бўлиб, исми номаълумдир.

14-БОБ

МАВЗУ: ИСТИНЖОДА ФОЙДАЛАНИШ МАКРУҲ БЎЛГАН НАРСАЛАР

18. *Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: деди: Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Тезак ва суюк билан истинжо қилмангизлар. Чунки булар жинлардан бўлган биродарларингизнинг озуқасидир.*

Бу ҳадис, тезак ва суюк билан истинжо қилиш жоиз эмаслигига далилдир. Чунки бу икки нарса — жинларининг таоми: суюк — ўзларининг, ҳайвон чиқити эса — ҳайвонларининг таомидир. Ҳофиз Ибн Ҳажар «Ҳайвон чиқити жинларнинг ҳайвонларининг чиқити экани муқаррардир», дейди.

Бу бобда Абу Ҳурайра, Салмон, Жобир ва Ибн Умар (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Бу ҳадисни Исмоил ибн Иброҳим ва бошқалар Довуд ибн Абу Ҳинддан, Аш-Шаъбийдан, Алқамадан, Абдуллоҳдан ривоят қилдилар. «Абдуллоҳ жин кечаси (воқеаси)да Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга эди...» деган ҳадис тўлиқ зикр этилади. *Аш-Шаъбий айтадики, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Тезак ва суюк билан истинжо қилмангизлар. Чунки, у жинлардан бўлган биродарларингизнинг озуқасидир».* Исмоилнинг ривояти Ҳафс ибн Фиёснинг ривоятидан кўра саҳиҳроқ кўринади». Икки ривоят орасидаги фарқ шуки, Исмоилнинг ривояти-мақтуъ (санади узилган), Ҳафснинг ривоят эса - муснад (санади тўлиқ)дир. (Муборакфурий).

Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир. Бу бобда Жобир ва Ибн Умар (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

15-БОБ

МАВЗУ: СУВ БИЛАН ИСТИНЖО ҚИЛИШ

19. *Оиша (розияллоҳу анҳо онамиз)дан ривоят қилинди; дедилар: «Эрларингизга айтингизлар, сув билан истинжо қилишсин: (мен улардан ҳаё қиламан), чунки Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай қилар эдилар».*

Бу бобда Жарир ибн Абдуллоҳ Ал-Важалий, Анас ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Аҳмад (ибн Ҳанбал) ва Ан-Насоий бу ҳадисни таҳриж қилганлар.

Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир: сув билан истинжо қилишни маъқул кўрганлар. Тош билан қилинган истинжони етарли деб ҳисоблаш билан бирга, сув билан истинжо қилишни мустаҳаб деб биладилар ва афзалроқ деб ҳисоблайдилар. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг ҳам сўзи шудир.

Ал-Айний ушбу мавзуда бундай дейди: «Покланишда тошни ҳам, сувни ҳам ишлатиш янада афзалроқ: бутун салаф ва халаф мазҳаблари ва фатво аҳли ана шу хусусда иттифоқ қилишган: аввал тош билан тозаланиб, кейин сув билан покланади. Шунда қўлига тегадиган нажас озайган ва поклик, тозалик янада мустаҳкамроқ қилинган бўлади. Борди-ю, икковидан биттасини ишлатмоқчи бўлса, сув афзалроқ. Чунки, сув нажосатнинг ҳам ўзини, ҳам юқини кетказди. Тош эса нажосатнинг ўзини кетказиб, юқини кетказмайди.»

16-БОБ

МАВЗУ: РАСУЛУЛЛОҲ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ҚАЗОИ ҲОЖАТ ҚИЛМОҚЧИ БЎЛСАЛАР УЗОҚҚА БОРАР ЭДИЛАР

20. *Ал-Муғийра ибн Шуъба разияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан сафарда бирга эдим. Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам узоққа бориб, қазои ҳожат қилдилар».*

Бу бобда Абдуррахмон ибн Абу Қурод, Абу Қатода, Жобир, Яҳё ибн Убайда, унинг отаси, Абу Мусо, Ибн Аббос ва Билол ибн Ал-Ҳорис (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Ад-Дарамий, Абу Довуд, Ан-Насоий ва Ибн Можа бу ҳадисни таҳриж қилганлар. Абу Довуд ҳадиснинг даражасини белгиламаган. Ал-Мунзирий бу ҳадисни Термизий саҳиҳ деб айтганини нақл этади ва тасдиқлайди.

Яна Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақларида бундай ривоят қилинган: «У киши худди уй қидираётгандек, қазои ҳожат учун жой қидирар эдилар». Яъни, кўздан узоқроқ бўлиш учун ҳамда кийимларига пешоб сачрамаслиги учун юмшоқроқ жой қидирар эдилар. (Аҳмад Муҳаммад Шокир).

Абу Саламининг исми - Абдуллоҳ ибн Абдуррахмон ибн Аз-Зухрий.

17-БОБ

МАВЗУ: ЮВИНАДИГАН ЖОЙДА ПЕШОБ ҚИЛИШ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

21. *Абдуллоҳ ибн Муғоффалдан ривоят қилинди: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам киши ювинадиган жойда пешоб қилмоғини манъ этдилар ва айтдилар: «Васвасанинг кўпи шундандир».*

Васвасанинг кўпи ювиниш жойида сийишдан чиқади. Чунки ер кирланиб, ювинадиган кишининг калбига устимга ифлос сув сачради, деган васваса тушади (Муборак фурий).

Бу бобда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бир саҳобаларидан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ғариб. Абу Довуд, Ан-Насоий ва Ибн Можа бу ҳадисни таҳриж қилишган.

Уни марфуъ (юксалтирган) ҳадис сифатида танҳо Ашъас ибн Абдуллоҳнинг ривоятидан

биламиз, уни Аъмо (кўзи ожиз) Ашъас дейишади.

Илм аҳлидан баъзилари ювинадиган жойда пешоб қилишни макруҳ деб ҳисоблаганлар ва васвасанинг кўпи шу туфайли бўлади, деб айтганлар. Бировлари эса бунга рухсат берган. Ибн Сийрийн ана шулардан биридир. Унга: «Васвасанинг кўпи ювинадиган жойда сийишдан келиб чиқади, дейилган», деб айтилганда, у, «Раббим - Аллоҳ, унинг шериги йўқ!» деди.

Ибнул-Муборак айтадики: «Сув оқиб кетадиган бўлса, ювинадиган жойда пешоб қилишга рухсат берилган». Ибнул-Муборакнинг бу сўзини Аҳмад ибн Абда Ал-Амулий Ҳиббондан нақл этиб бизга етказди.

18-БОБ

МАВЗУ: МИСВОК

22. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди, айтди: Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: «Умматимни машаққатга қўйишдан хавотирланмасам эдим: уларга ҳар бир намоз олдидан мисвок ишлатишни буюрган бўлар эдим».*

Мулла Али Ал-Қорий «Ал-мирқот» китобида «яъни, намоз учун таҳорат олаётганда», дейди. Негаки, Ибн Ҳузайма, Ал-Ҳоким ва Бухорий Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан бир ҳадис ривоят қилишган, унда Расули акрам саллаллоҳу алайҳи вассалам «Умматимни машаққатга қўймасам эдим, уларга ҳар бир таҳорат олдидан мисвок (ишлатиш)ни буюрган бўлар эдим», деганлар. Аҳмад ибн Ҳанбал ва яна бошқалардан бу хусусни таъкидлаб, ривоятлар қилганлар. Шофиъийлар, ҳам намоз олдидан, ҳам таҳорат олдидан, мисвок ишлатишни маъқул кўриб, икки ҳадиснинг ҳукмини (жамлаб) тутишган. Аммо мисвок ишлатишнинг мустаҳаб эканлиги белгили бир вақтга ва сабабга боғлиқ эмас. Фақат айрим сабаблар эътибори билан, масалан, овқатдан кейин ёки уйқудан турганда мустаҳаблиги қатъий бўлади.

Муҳаммад ибн Исҳоқ бу ҳадисни Муҳаммад ибн Иброҳимдан, Абу Саламадан, Зайд ибн Холиддан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиладилар. Абу Саламанинг хоҳ Абу Ҳурайра, хоҳ Зайд Ибн Холид орқали бўлсин, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳу ва саллам)дан қилган ривояти менинг назаримда саҳиҳдир. Чунки, бу ҳадис Абу Ҳурайрадан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан турли важҳлардан ривоят қилинган. Абу Ҳурайранинг ҳадиси саҳиҳ эканлиги ана шу мутааддид важҳлардан ривоят қилингани туфайлидир.

Муҳаммад Ибн Исмоил эса Абу Саламанинг Зайд ибн Холиддан қилган ривоятини янада саҳиҳроқ деб ҳисоблайди.

Бу бобда Абу Бакр Сиддиқ, Али, Оиша Ибн Аббос, Ҳузайфа, Зайд ибн Холид, Анас, Абдуллоҳ ибн Амр, Ибн Умар, Умму Ҳабиба, Абу Умома, Абу Аййуб, Таммом ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Ҳанзала, Умму Салама, Васида ибн Ал-Асқо ва Абу Мусо (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

23. *Зайд ибн Холид Ал-Жуханийдан ривоят қилинди; деди: Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдим, айтдиларки: «Умматимни машаққатга қўйишдан хавотирланмасам эдим, уларга ҳар бир намоз олдидан мисвок ишлатишни буюрган ва хуфтон намозини кечанинг учдан бирига таъхир этган (кечиктирган) бўлар эдим».*

«Машаққатга қўйишдан хавотирланмасам эдим, мисвокни фарз қилар эдим», маъносидадир. Қози Абу Бакр ибн Ал-Арабий «Аризат-ул-ахвозий» номли Термизийнинг шарҳидан иборат китобида бундай дейди: «мисвок масаласида уламолар орасида ихтилоф қилинди. Исҳоқ, мисвокнинг вожиб эканлигини ва кимки мисвок ишлатишни қасдан тарк этса, намозни қайта ўқиши лозим бўлади, деган фикрни илгари сурди, Шофиъий мисвок ишлатиш таҳоратнинг суннатларидан, деди. Молик эса оғиз ўзгарган бир ҳолатда мисвок ишлатиш

мустаҳаб эканини айтди. Энди, ҳадиснинг зоҳири (ташқи маъноси) мисвок вожиб деган сўз ботил (бекор), деган мазмундадир. Суннат ёки мустаҳаб эканлиги эса ҳар кимга маълум гап. Суннат эканлиги қувватлироқ.

Абу Салама деди: «Зайд ибн Холид, худди котиб қаламини қулоғига қистиргандек, мисвокни қулоғининг устига қистирган ҳолда масжидда жамоат намозларига қатнашар, мисвокни ишлатмасдан намозга турмас, кейин мисвокланиб, яна уни жойига қистириб қўяр эди».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

19-БОБ

МАВЗУ: УЙҚУДАН ТУРГАН КИШИ ҚЎЛИНИ ЮВМАСДАН ТУРИБ ИДИШГА БОТИРМАСИН

24. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдиларки, **«Агар сизлардан бирор киши тунги уйқудан уйғонса, қўлини икки марта ёки уч марта сув тўкиб ювмасдан туриб сув идишига ботирмасин, чунки у қўли қаерда тунаганини билмайди».**

Термизий ва Ибн Можа ривоятларида шундай («Тунги уйқудан») деб келган. Бухорий ва Муслимда: «Бирортангиз уйқудан уйғонсангиз» дейилиб, «тунги» деб зикр қилинмаган.

Ан-Нававий, Имоми Шофиъийдан ва бошқа имомлардан нақл этиб, бундай дейди: «Ҳижоз халқи тош билан покланар эди. Иссиқ иқлимда яшаганлари учун, ухлаганларида терлаб кетишар ва қўллари нажосат жойларига теккан-тегмаганини билиб бўлмас эди». Турбаштий, бу ҳадис тош билан покланганлар ва қўллари нажосат жойларида кезиши мумкин бўлган аҳволда ухлаганлар ҳақида эканлигини айтади. Кўпчиликнинг фикрига кўра, бу ўринда ворид бўлган наҳй (қайтарув) таҳрим учун эмас, балки танзиҳ (тоза тутиш) учундир.

Бу бобда Ибн Умар, Жобир ва Оиша (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Шофиъий айтадики, «Хоҳ кундузги уйқу бўлсин, хоҳ бошқа уйқу бўлсин, уйқудан турган ҳар бир киши қўлини ювмасдан таҳорат сувига ботирмаслигини хуш кўраман, мабодо, ювмасдан олдин ботирса, буни унинг учун қариш деб ҳисоблайман»... Ҳолбуки, қўлни ботириш, агар қўлида нажосат бўлмаса, сувни бузмайди.

Аҳмад ибн Ҳанбал айтадики, «Тунги уйқудан турганда қўлини ювмасдан олдин таҳорат сувига ботирса, ўша сувни тўкиб ташлагани маъқулроқ деб ҳисоблайман».

Исҳоқ эса бундай дейди: «Тунги ёки кундузги уйқудан уйғонганида қўлини ювмасдан туриб таҳорат сувига ботирмасин».

20-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТНИ «БИСМИЛЛОҲ» БИЛАН БОШЛАМОҚ

25. *Рабоҳ ибн Абдурраҳмон ибн Абу Суфён ибн Ҳувайтиб (розияллоҳу анҳу) момоси орқали бобокалонидан (момосининг отасидан) ривоят қилади:* Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдим, айтдиларки, **«Таҳоратда Аллоҳнинг исмини айтмаган («бисмиллоҳ» деб бошламаган) кишининг таҳорати йўқ»**

Шайх Валиюллоҳ Деҳлавий «Ҳужжатуллоҳил-балиғоҳ» асарида бундай дейди: Бу ҳадис «Бисмиллоҳ»нинг бир рукн ёки шарт эканига далилдир. Буни, таҳоратдан фақат камол сифатини юксалтириш (юқори кўтариш) деб айтиш ҳам мумкин. Аммо мен бундай таъвилни хуш кўрмайман. Чунки, бу лафзга зид келадиган узоқ бир таъвилдир». Бу ҳадисни камолнинг (камол сифатини) нафй этиш (рад этиш, йўқ қилиш) маносида таъвил қилган кимсалар бошқа ҳадислар билан далил-исбот қилишган. Негаки, «Масжидга қўшни бўлган киши учун масжиддан ташқарида намоз йўқ» деган ҳадис камолнинг нафйи маъносида таъвил қилинган.

Бу бобда Оиша, Абу Саъид, Абу Ҳурайра, Саҳл ибн Саъд ва Анас (розияллоҳу анҳу)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Аҳмад ибн Ҳанбал: «Бу бобда исноди жайид (мустваҳкам) бирор ҳадисни билмайман», деди.

Исҳок: «Бисмиллоҳ»ни касддан тарк этса, қайта таҳорат олиш керак бўлади, унутиб ёки таъвилга бориб тарк этса, таҳорати жоиздир (маъқулдир)» дейди. Муҳаммад ибн Исмоил (Бухорий) эса бундай дейди: «Рабоҳ ибн Абдурраҳмоннинг ҳадиси бу бобда ворид бўлган ҳадисларнинг энг яхшисидир».

Рабоҳ ибн Абдурраҳмоннинг бобокалони (момосининг отаси) исми - Саъид ибн Зайд ибн Амр ибн Нуфайл, Абу Сифол Ал-Муррийнинг исми эса — Сумома ибн Ҳусайн. Баъзилар бу ҳадисни «Абу Бакр ибн Ҳувайтибдан», дсб ривоят қилишган ва уни бобосига мансуб деб айтишган.

26. Абу Сифол Ал-Муррийдан, Рабоҳ ибн Абдурраҳмон ибн Абу Суфён Ҳувайтибдан, унинг Саъид ибн Зайд қизи бўлмиш момосидан, унинг отасидан, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинди. (Ўтган ҳадиснинг айни ўзи).

21-БОБ

МАВЗУ: МАЗМАЗА ВА ИСТИНШОҚ (ОҒИЗ ЧАЙҚАШ ВА БУРУНГА СУВ ОЛИБ ҚОҚИШ)

27. *Салама ибн Қайс (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Агар таҳорат олсанг, бурнингни (сув олиб) мишир, агар (қазои ҳожат этиб) истинжо қилсанг, кесакии (ёки тошни) тоқ ишлат»* (яъни учта ёки бешта).

Яъни, учта ёки бешта кесак ёки тош билан поклангин, дейилмоқда. Абу Ҳурайранинг ривоятида эса ушбу қўшимча ўрин олган. «Тош билан покланган киши тошни тоқ ишлатсин. Кимки шундай қилса, яхши иш қилган бўлади. Қилмаса, зарари йўқ». Бу ҳадисни Аҳмад (ибн Ҳанбал), Абу Довуд ва Ибн Можа таҳриж қилишган. Ҳофиз Ибн Ҳажар, «Фатҳ-ул-борий» китобида бу қўшимчанинг исноди ҳасан эканлини таъкидлаб, Абу Ҳанифа ва Молик шу ривоятни олганларига, тош (кесак) билан покланганда санок эмас, фақатгина тоқ бўлиши мўътабар (муҳим) экаиига қоил бўлганларини ишорат қилади.

Бу бобда Усмон, Лоқут ибн Собира, Ибн Аббос, Ал-Микдам ибн Маъзиқориб, Воъил ибн Ҳужр ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Салама ибн Қайснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Илм аҳли, мазмаза ва истиншоқ (яъни, оғиз чайқаш ва бурунга сув олиб мишириш) борасида ихтилоф қилишган. Баъзилари, таҳорат қилганда мазмаза ва истиншоқни (оғиз чайқаш ва сув олиб бурун қоқишни) тарк этган ҳолда намоз ўқиса, намозни иода қилади (қайтадан ўқийди), деган ва мазмаза ва истиншоқни (оғиз чайқаш ва сув олиб бурун қоқишни) тарк этган бўлса, хоҳ таҳорат, хоҳ ғул бўлсин, қайтадан қилади, деган фикрга эга бўлишган. Ибн Аби Лайло, Абдуллоҳ ибн Ал-Муборак, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир. Аҳмад: истиншоқ (сув олиб бурун қоқиш) — мазмазадан (оғиз чайқашдан) кўра таъкидлироқ, дейди. Илм аҳлидан бир тоифаси бундай дейди: «Таҳоратни қайта олмайди, аммо ғулни қайтадан қилади».

Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳининг ва у кишига эргашганларнинг қавли ҳам шудир. Буларнинг фатвосига кўра мазмаза ва истиншоқ (оғиз чайқаш ва бурунга сув олиб қоқиш) таҳоратда - суннат, ғулда бўлса - фарз.

Суфён Ас-Саврий ва Куфа фақиҳларидан айримларининг қавли шудир. Бир тоифа эса бундай дейди: На таҳоратни, на ғулни қайтадан қилади, чунки мазмаза (оғиз чайқаш) ва истиншоқ (бурунга сув олиб қоқиш) Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламининг суннатидир, шунинг учун таҳоратда ва ғулда тарк этса, иода (қайтадан қилиш) лозим эмас. Молик ҳамда кейинчалик Шофиъий шу қавлга эга бўлишган.

22-БОБ

МАВЗУ: ОҒИЗ ВА БУРУННИ БИР ҲОВУЧ СУВ БИЛАН ЧАЙҚАШ

28. Абдуллоҳ ибн Зайд (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрдим, оғиз ва бурунларини бир ҳовуч сув билан чайқадилар ва буни уч марта (такрор) қилдилар».

Яъни, аввал бир ҳовуч сувдан оғзига, бурнига сув олиб, кейин иккинчи ҳовуч сувдан оғзига ва бурнига сув олади, кейин учинчи ҳовуч сувдан оғзига ва бурнига сув олади, шундай қилиб, мазмаза ва истиншоқни биргалиқда уч марта қилган бўлади. Баъзи илм кишиларининг ва машҳур қавлга кўра, Шофиъийнинг қавли ана шундай. (Имоми Шофиъий кейинчалик бошқа фикрга келган). Ҳофиз Ибнүл-Қаййум «Зодул-маъод» китобида: «Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннати мазмаза ва истиншоқни бир-биридан ажратмаслик эди», дейди. Абу Ҳанифа эса, мазмаза ва истиншоқни (оғиз чайқаш ва бурунга сув олиб қоқишни) бир-биридан ажратиб, алоҳида-алоҳида қилиши керак, деган хулосада бўлганлар. Абу Ҳанифа бундай хулоса қилишда айрим ҳадислардаги: «Уч марта оғизларига ва уч марта бурунларига сув олдилар», деган ибораларга асосланганлар. Бир ҳовучдан мазмаза ва истиншоқ қилганларини билдирган ҳадислар, ҳанафий олимларнинг хулосасига кўра таъвил этилмоқда ва буларнинг таъвилида икки хил фикр илгари сурилмоқда: биринчи фикрга кўра, бу ҳадислар шундан далолат берадики, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам оғиз чайқаш ва бурунга сув олганда икки қўлларини эмас, фақатгина бир қўлларини ишлатганлар, иккинчи фикрга кўра, оғиз чайқаш ва бурунга сув олишни фақат ўнг қўл билангина қилганлар. Ал-Айний, «мазмаза ва истиншоқни бир сув билан қилдилар», деган ривоят бундай таъвилларга мойил эмас, деган фикрни илгари суради. Аммо, бу масалада имомлар ўртасидаги ихтилоф, таъвил жоиз ёки жоиз эмаслиги борасида эмас, балки, афзалият борасидадур. Афзаллик, устунлик борасида Имоми Аъзамнинг хулосаси юқори эканлиги ўз-ўзидан маълум.

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Аббос (розиаллоҳу анҳу,умо)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Абдуллоҳ ибн Зайднинг ҳадиси ҳасан-ғариб. Молик, Ибн Уйайна ва яна бошқалар бу ҳадисни Амр ибн Яҳёдан ривоят қилдилар, лекин «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир ҳовуч сувдан оғиз ва бурунларига сув олдилар» деган жумлани зикр этишмади. Бу жумлани битта Холид ибн Абдуллоҳ зикр этади. Холид ибн Абдуллоҳ эса муҳаддислар наздида сиқа (сўзи ишончли) ва ҳофиадир.

Баъзи илм аҳли бундай дейди: «Бир ҳовуч сувдан ҳам оғизга, ҳам бурунга сув олмоқ етарлидир». *Баъзилари эса:* «Мазмаза ва истиншоқни (оғиз чайқаш ва бурунга сув олиб қоқишни) бир-биридан ажратиб (алоҳида-алоҳида) қилмоқ биз учун севимлироқ», дейдилар. *Шофиъий айтадики,* «Мазмаза ва истиншоқни бир ҳовуч сувдан қилса, бу жоиз. Аммо буларни бир-биридан ажратиб (алоҳида-алоҳида) қилиш, бизнингча, янада мақбулроқ».

Шофиъийнинг бу масалада икки хил сўзи бор: Биринчиси Абу Ҳанифанинг сўзига мувофиқдирки, Термизий бу ўринда шуни нақд этганлар. Иккинчиси, машҳур бўлган қавлидирки, буни олдинги изоҳда баён этдик.

23-БОБ

МАВЗУ: СОҚОЛНИ ХИЛОЛ ҚИЛИШ (ОРАЛАРИГА СУВ ТЕККИЗИШ)

29. Ҳассон ибн Билолдан ривоят қилинди; айтди: «Аммор ибн Ёсирни кўрдим, таҳорат олди ва соқолини хилол қилди (ораларига сув теккизди). Шунда ундан сўралди ёки мен ундан сўрадим, деди: «Соқолингни хилол қияпсанми? (яъни, ораларига сув теккизяпсанми?» (Аммор) айтди: «Не монелик бор? Мен, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам соқолларини хилол қилганларини (ораларига сув

теккизганларини) ўз кўзим билан кўрганман».

30. Ибн Абу Умардан, Ибн Уйайнадан, Саъид ибн Аби Арубдан, Қатодадан, Ҳассон ибн Билолдан, Аммордан (розияллоҳу анҳум), Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинди. (Ўша ҳадис).

Бу бобда Усмон, Оиша, Умму Салама, Анас, Ибн Аби Авфа ва Абу Аййуб (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Исҳоқ ибн Мансурдан эшитдим, Аҳмад ибн Ҳанбалнинг Ибн Уйайнадан нақл этиб, унинг бундай деганини айтди: «Абдулкарим хилолламоқ ҳадисини Ҳассон ибн Билолдан эшитган». Муҳаммад Ибн Исмоил (Ал-Бухорий) айтдики, «Бу бобда ривоят қилинган энг саҳиҳ ҳадис Омир ибн Шақиқнинг Абу Воилдан, Усмондан ривоят қилган ҳадисидир».

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан бўлган илм аҳлининг аксарияти қавли ушбудир: Соқолнинг орасига сув теккизилиши керак, деб ҳисоблайдилар. Шофиъийнинг ҳам қавли шудир.

Соқолни хилол қилиш мустаҳаб эканини айтдилар. Соқолни хилол қилиш ҳўл бармоқлари билан соқолларини тараш (орасига киритиш) тарзида бажарилади. Шофиъий, Абу Ҳанифа, Ас-Саврий, Аҳмад ибн Ҳанбал, Ал-Авзоий, Ал-Лайс ва Исҳоқ ҳамда илм аҳлидан кўпчилиги соқолни хилол қилиш ғуслда фарз, таҳоратда мустаҳаб деган фикрдадилар. Баъзилари ғуслда ҳам, тааҳоратда ҳам фарз, деган фикрга эга бўлишган.

Аҳмад: «Соқоли орасига сув теккизишни унутган бўлса, таҳорати жоиз» (яъни таҳоратли), дейди. Исҳоқ эса бундай дейди: «Унутиб ёки таъвил қилиб тарк этса, таҳорати жоиз, аммо қасдан тарк этса, иода қилади» (қайтадан таҳорат олади).

31. Усмон ибн Аффон (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам соқолларини хилол қилар (ораларига сув теккизар) эдилар**».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

24-БОБ

МАВЗУ: БОШГА ОЛДИДАН (ПЕШОНАДАН) БОШЛАБ ОРҚАГА ҚАРАБ (ЭНСАСИГАЧА) МАСҲ ТОРТМОҚ

32. Абдуллоҳ ибн Зайд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бошларига икки қўллари билан масҳ тортдилар: қўлларини олдинга ва орқага юргиздилар: (аввал) пешоналаридан бошладилар, кейин энсаларигача суриб бордилар, кейин яна то бошлаган жойларигача қайтариб келдилар, ундан кейин оёқларини ювдилар**».

Бу бобда Муовия, Ал-Миқдам ибн Маъдикариб ва Оиша (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Абдуллоҳ ибн Зайднинг ҳадиси бу бобда ривоят қилинган энг саҳиҳ ва энг ҳасан ҳадисдир, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу.

25-БОБ

МАВЗУ: БОШГА МАСҲ ТОРТИШНИ ОРҚАДАН (ЭНСАДАН) БОШЛАМОҚ

33. Муаввиз ибн Афро қизи Ар-Рубаййиъ (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бошларига икки марта масҳ тортдилар: аввал бошларининг орқасидан (энсадан) бошладилар, кейин олдидан (пешонадан) бошладилар: иккала кафтларининг ичи ва орқаси билан масҳ тортдилар**».

Бу ҳадис ҳасандир. Абдуллоҳ ибн Зайднинг ҳадиси, иснод жиҳатдан бу ҳадисдан кўра

саҳиҳроқ ва яхшироқ. Куфа аҳлидан баъзилари бу ҳадисни эгаллаганлар. Воқий ибн Ал-Жарроҳ шулардан биридир.

Шундай усул бор Мақбули эса масъх тортитни олддан (пешонадан) бошламоқдир. Ҳадисдаги «бошларига икки марта масъх тортдилар» деган сўздан маъсад «аввал бошларининг орқасидан (энсадан) бошладилар, кейин (пешонадан) бошладилар» деган сўз билан (изоҳланган) ва очилган. Йўқ, бу икки марта масъх тортит маъносида эмас Ажабки, ҳадиснинг ровийси масъх тортитда қўлларини олдинга ва орқага юргизганларини «икки марта масъх тортдилар» деб ифодалаган.

26-БОБ

МАВЗУ: БОШГА БИР МАРТА МАСЪХ ТОРТМОҚ

34. Муъаввиз ибн Афро қизи Ар-Рубаййиъ (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: У Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламни таҳорат олаётганларида кўрди: дейдики, «Бошларига масъх тортдилар, бошларининг олди ва орқасига, икки чаккаларига ва қулоқларига (бирданига) бир марта масъх тортдилар».

Бу бобда Али (карромаллоҳу ваҷҳаҳу) ва Талҳа ибн Мусарриф ибн Амрнинг бобосидан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг «бошларига бир марта масъх тортганлари» мутааддид ваҷҳлардан ривоят қилинади. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан бўлмиш илм аҳлининг кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир. Жаъфар ибн Муҳаммад, Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир: «Бошга бир марта масъх тортилади», деган тўхтамдалар. Муҳаммад ибн Мансур.

«Шарҳус-сунна» китобида бундай дейилади: «Бошга масъх тортитни такрор қилиш суннатми-йўқми эканлиги борасида ихтилоф қилинди. Илм аҳлининг кўпчилиги ва уч мазҳаб имомлари бошга бир марта масъх тортилади, деган фикрдалар. Шофиъийнинг машҳур сўзига кўра эса бошга масъх уч бармоқ ва уч янги сув билан тортилади. «Ал-Мирқот» китобида ҳам шундай дейилган». Аммо бошга масъх тортит борасида Шофиъийнинг икки хил сўзи борлиги англашилади: Тавҳид (бир марта) ва Таслис (уч марта). Биринчи қавлни имоми Термизий, иккинчисини эса «Шарҳус-сунна» муаллифи очиб берган. «Таслис» тарафдорлари таянган ҳадислар маъқул ва мўътабар бўлиш даражасига кўтарилган эмас. (Аш-Шавқоний).

Ал-Маккий бизга сўзлаб берди, айтдики, Суфён ибн Уйайнадан эшитдим, бундай деди: «Жаъфар ибн Муҳаммаддан: «Бир марта (масъх тортит) кифоями?» деб бошга масъх тортитни сўрадим, у: «Валлоҳи (Аллоҳ ҳақи), албатта!» деди.

27-БОБ

МАВЗУ: БОШГА МАСЪХ ТОРТИШ УЧУН ЯНГИ СУВ ОЛМОҚ

35. Абдуллоҳ ибн Зайд (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «У Набий саллоҳу алайҳи ва салламнинг таҳорат олганларини кўрган. У киши қўлларини ювишдан ортган сувдан бошқа (янги) сув олиб, бошларига масъх тортдилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Ибнул-Лоҳиъйа бу ҳадисни Ҳаббон ибн Восиъдан, унинг отасидан, Абдуллоҳ ибн Зайддан ривоят қилди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам таҳорат олдилар ва қўлларидан ортган сувдан бошқа сув олиб, бошларига масъх тортдилар».

Амр ибн Ал-Ҳориснинг Ҳаббондан қилган ривояти янада саҳиҳроқ. Чунончи, ушбу ҳадис Абдуллоҳ ибн Зайддан ва боицалардан мутааддид ваҷҳлардан ривоят қилинган: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бошларига масъх тортит учун янги сув олдилар».

Илм аҳлидаи кўпларининг наздида амал шу ҳадис асосидадир: бошга масъх тортит учун

янги сув олинади, деган тўхтамадалар.

28-БОБ

МАВЗУ: ҚУЛОҚЛАРНИНГ ИЧИГА ВА СИРТИГА МАСҲ ТОРТМОҚ

36. Ато ибн Аббос (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бошларига ҳамда қулоқларига: қулоқларининг сиртига ва ичига масҳ тортдилар».

Бу ҳадисни айни вақтда Ан-Насоий, Ибн Можа, Ал-Ҳаким ва Ал-Байҳақий ривоят қилишган. Ан-Насоийнинг ифодаси бундай: "Кейин бошларига ва қулоқларига масҳ тортдилар: қулоқларининг ичини шаҳодат бармоқлари билан, сиртини эса бош бармоқлари билан (масҳ қилдилар)".

Бу бобда Ар-Рубаййидан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Ибн Аббоснинг (келтирган) ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Илм аҳлидан кўпларининг наздида амал шу ҳадис асосидадир: қулоқларнинг ичини ва сиртини масҳ қилмоқ керак, деган фикрдалар.

29-БОБ

МАВЗУ: ҚУЛОҚЛАРШИ МАСҲ ҚИЛИШ) БОШ (МАСҲИ) ЖУМЛАСИДАНДИР (ЯЪНИ БИРДАНИГА МАСҲ ТОРТИЛАДИ)

37. Абу Умома (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; деди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам таҳорат олдилар; юзларини уч марта, қулларини уч марта ювдилар; бошларига масҳ тортдилар ва дедиларки, «Қулоқлар (масҳи) бош жумласидандир».

Қутайба айтади: «Ҳаммод бундай деди: «Бу («Қулоқлар (масҳи) бош жумласидандир» сўзи) Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзларими ёки Абу Умоманинг гапими, шуни билмадим».

Бу бобда Анас (розиаллоҳу анҳу)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ҳасан.

Исноди эса унчалик сиҳҳат эмас. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан бўлмиш илм аҳлининг кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир: Қулоқларни масҳ қилиш бош масҳига дохилдир. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шундай. Илм аҳлидан баъзиларининг фикрига кўра, қулоқларнинг олд тарафи - юзга, орқа тарафи эса бошга тегишлидир. Исҳоқ айтадики, «Қулоқларнинг олд томонини юзни ювганда масҳ этишни, орқасини эса бош билан бирга масҳ қилишни ихтиёр этаман». Шофиъий эса бундай дейди: «Қулоқларни мунфарид (алоҳида) масҳ қилмоқ суннатдир ва уларга янги сув билан масҳ тортилади».

Аҳмад (ибн Ҳанбал) ва (Имоми) Моликнинг қавли ҳам шундай. Абу Ҳанифа эса бошга ва қулоқларга бир сув билан масҳ тортилади деган фикрга эга бўлган. Ибн Абдулбар шу қавл саҳобалар ва тобиъийларнинг баъзиларидан ривоят қилинганини қайд этади...

30-БОБ

МАВЗУ: БАРМОҚЛАРНИ ХИЛОЛ ҚИЛМОҚ (ОРАЛАРИГА СУВ ЕТКАЗМОҚ)

38. Осим ибн Лақийт ибн Собиранинг отаси (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; деди: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Таҳорат олганигда бармоқларингни хилол қил (ораларига сув етказ)».

Бу бобда Ибн Аббос, Шаддод Ал-Фихрийнинг ўғли Ал-Муставрид ва Абу Аййуб Ал-Ансорий (розиаллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳли наздида амал шу ҳадис асосидадир: таҳоратда оёқ бармоқлари орасига сув етказилади. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир. Исҳоқ айтадики, «Таҳоратда қўл ва оёқ бармоқларининг орасига сув етказилади».

Ибн Саййидиннос, «Сунани Термизий» шарҳида бундай дейди: «Биродарларимизнинг фикрича, оёқларни юганда бармоқлари орасига сув етказиш таҳоратнинг суннатларидандир. Сув ўзи ўтса, хилол қилиш суннат бўлади. Аммо сув бармоқлари орасига фақат хилол қилиш йўли билан ўтадиган бўлса, унда хилол қилиш вожиб; фақатгина лизотиҳи (ўзи учун) эмас, ювиш фарзини адо қилиш учун вожибдир». Аш-Шавқоний, Ибн Саййидинноснинг сўзини нақл этгандан кейин, айтадики, «Хилол қилиш мутлоқ вожиб эканлиги ҳақида ҳадислар сариҳдир (очиқ-равшандир). Бармоқлар орасига сув ўзича етиши ёки хилол қилиш йўли билан тегиши орасида, шунингдек, хилол қилишда қўл ва оёқ бармоқлари орасида фарқ йўқлиги Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳам қавллари, ҳам феъллари билан собитдир. Хилол қилишни фақат оёқ бармоқларига хос деб айтиш ёки сув ўзича тегади деб қайд этиш далилсиз уринишдир».

Абу Ҳошимнинг исми - Исмоил ибн Касир Ал-Маккий.

39. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: "Таҳорат олганинда қўлларинг ва оёқларинг бармоқлари орасига сув етказ".*

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

40. *Ал-Муставрид ибн Шаддод Ал-Фихрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламни таҳорат олганларида кўрдим, жимжилоқлари билан оёқ бармоқлари (ораси)ни ишқаб ювдилар».*

Чап қўлларининг жимжилоқлари (кичик бармоқлари) билан ювганлар. (Муборақфурий).

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Буни фақатгина Ибн Лаҳийъаннинг ривоятидан биламиз.

31-БОБ

МАВЗУ: ЖАҲАННАМ ОЛОВИДАН ТОВОНЛАРНИНГ ХОЛИГА ВОЙ!

41. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Дўзах оловидан товонларнинг ҳолига вой!...»*

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Амр, Оиша, Жобир, Жазъ аз-Зубайдийнинг ўгли Абдуллоҳ ибн Ал-Ҳорис, Муайқиб, Холид ибн Ал-Валид, Шуроҳбил ибн Ҳасана, Амр ибн Ал-Ос ва Язид ибн Абу Суфён (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривояг қилишан. Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бундай деб айтганлари ҳам ривоят қилинади: «**Дўзах оловидан товонларнинг ва оёқ тағларининг ҳолига вой!**» Бу ҳадиснинг фикҳий ҳукми ушбудир: Маҳси ёки қалин пайпоқ кийилмаган яланғоч оёққа масҳ тортмоқ жоиз эмас.

32-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТ АЪЗОЛАРИНИ БИР МАРТАДАН ЮВМОҚ

42. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир марта-бир мартадан (таҳорат аъзоларини ювиб) таҳорат олдилар»*

Ҳадис таҳорат аъзоларини бир мартадан ювиш фарз эканига далолат қилади. Икки ёки уч марта ювиш фарз бўлса эди, Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) бир марта ювиш билан қаноатланмас эдилар. Ан-Нававий: «Таҳорат аъзоларини бир мартадан ювиш фарз, уч

мартадан ювиш суннат эканлиги борасида бутун мусулмонлар иттифоқ қилишган», дейди.

Бу бобда Умар, Бурайда, Абу Рофиъ ва Ибнул-Фақиҳ (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинди. Ибн Аббоснинг (келтирган) ҳадиси ушбу бобда ворид бўлган ҳадисларнинг энг ҳасан ва энг саҳиҳидир. Ришдийн ибн Саъд ва бошқалар бу ҳадисни Ад-Даҳҳоқ ибн Шуроҳбилдан, Зайд ибн Асламдан, унинг отасидан, Умар ибн Ал-Хаттобдан ривоят қилишган: **«Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бир мартадан (таҳорат аъзоларини ювиб) таҳорат олдилар»**. Бу ривоятнинг сиҳҳатдан насиби йўқ. Саҳиҳ бўлган ривоят, Ибн Ажлон, Ҳишом ибн Саъд, Суфён Ас-Саврий ва Абдулазиз ибн Муҳаммаднинг Зайд ибн Асламдан, Ато ибн Йасардан, Ибн Аббосдан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан қилган ривоятларидир.

33-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТ АЪЗОЛАРИНИ ИККИ МАРТАДАН ЮВМОҚ

43. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллalloҳу алайҳи ва саллам икки мартадан (таҳорат аъзоларини ювиб) таҳорат олдилар».

Бу бобда Жобирдан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Буни ёлғиз Ибн Савбоннинг Абдуллоҳ ибн Ал-Фазлдан қилган ривояти орқали биламиз. Бу эса ҳасан-саҳиҳ бир иснод.

Ҳаммом (ибн Ҳорис), Омир Ал-Аҳвалдан, Атодан, Абу Ҳурайрадан «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам уч мартадан (таҳорат аъзоларини ювиб) таҳорат олганлар»ини ривоят қилади.

34-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТ АЪЗОЛАРИНИ УЧ МАРТАДАН ЮВМОҚ

44. Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллalloҳу алайҳи ва саллам уч мартадан (таҳорат аъзоларини) ювиб таҳорат олдилар».

Бу бобда Усмон, Оиша, Ар-Рубаййиъ, Ибн Умар, Абу Умома, Абу Рофиъ, Абдуллоҳ ибн Амр, Муовия, Абу Ҳурайра, Жобир, Абдуллоҳ ибн Зайд ва Убай ибн Каъб (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Алининг ҳадиси бу бобдаги энг ҳасан ва энг саҳиҳ ҳадисдир. Чунки, бу ҳадис Али (розияллоҳу анҳу)дан мутааддид ваҳжлардан ривоят этилган.

Илм аҳлининг асосий кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир: таҳорат аъзоларини бир мартадан ювиш кифоя, икки марта ювиш афзал, ва энг афзали уч мартадан ювмоқдирки, бундан ўтадигани йўқдир.

Ибнул-Муборак айтадики, «Таҳоратда уч мартадан ортиқ ювинса, гуноҳкор бўлади, деб қатъий айтолмайман». Аҳмад ва Исҳоқ: «Фақат васвасали (иккиланган) киши уч мартадан ортиқ ювади», дейдилар.

35-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТ АЪЗОЛАРИНИ БИР МАРТАДАН, ИККИ МАРТАДАН ВА УЧ МАРТАДАН ЮВИШ МУМКИНЛИГИ

45. Собит ибн Абу Сафийядан ривоят қилинди; дедики: Абу Жаъфардан: «Жобир сенга Набий саллalloҳу алайҳи ва саллам бир мартадан, икки мартадан, уч мартадан (таҳорат аъзоларини ювиб) таҳорат олдилар, деб ҳадис айтганмиди?» деб сўрадим; «Ҳа!», деди.

46. Вакиъ (розияллоҳу анҳу) Собит ибн Абу Суфён (розияллоҳу анҳу)дан ушбу ҳадисни ривоят қилган: Абу Жаъфардан: Жобир сенга: «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир мартадан (таҳорат аъзоларини ювиб) таҳорат олдилар» деб ҳадис айтганми?»**, деб сўрадим; «**Ҳа!**», деди.

Буни бизга Ҳаннод ва Қутайба сўзлаб бердилар ва ўзларига эса Собит ибн Абу Сафийядан Вакиъ сўзлаганини айтдилар. Бу ҳадис Шорикнинг ҳадисидан кўра саҳиҳроқ. Чунки, бу Вакиънинг ривоятига ўхшатиб Собитдан мутааддид важҳлардан ривоят қилинган: Шорик эса хатоси кўп кишидир. Собит ибн Абу Сафийя - Абу Ҳамза Ас-Суммолийдир.

36-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТ ОЛГАНДА АЪЗОЛАРДАН БИРИНИ ИККИ МАРТА ВА БИРИНИ УЧ МАРТА ЮВМОҚ

Абдуллоҳ ибн Зайд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам таҳорат олдилар: юзларини уч марта ювдилар, қўлларини икки мартадан ювдилар, бошларига масҳ тортдилар ва оёқларини икки мартадан ювдилар»**.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Бошқа ҳадисларда «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам таҳорат аъзоларидан бирини бир марта, бирини эса уч марта ювиб таҳорат олганлар»и зикр қилинган, Баъзи илм аҳли ушбуга рухсат беришган: Таҳорат аъзоларидан бировини уч марта, бировини икки марта ёки бир марта ювиб таҳорат олишнинг зарари йўқ, деб ҳисоблайдилар.

37-БОБ

МАВЗУ: РАСУЛУЛЛОҲ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ҚАНДАЙ ТАҲОРАТ ОЛГАНЛАР?

48. Абу Ҳаййа (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди: «**Али (розияллоҳу анҳу)нинг таҳорат олганини кўрдим: кафтларини токи топ-тоза бўлгунича ювди, кейин уч марта мазмаза қилди (оғиз чайқади), уч марта истиншоқ қилди (бурунга сув олиб қоқди), уч марта юзларини ювди, уч марта қўлларини (тирсаклари билан қўшиб) ювди, бир марта бошига масҳ тортди, кейин оёқларини тўпиқлари билан ювди, кейин ўрнидан тураётиб таҳоратдан ортган сувни олди, тик туриб ичди; кейин бундай деди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қандай таҳорат олишларини сизларга кўрсатгим келди»**.

Бу бобда Усмон, Абдуллоҳ ибн Зайд, Ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Амр, Ар-Рубаййиъ, Абдуллоҳ ибн Унайс ва Оиша (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

49. Абду Хайр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: у Абу Ҳаййанинг Ҳазрати Алидан ривоят қилган ҳадисини айнан нақл этади, фақат Абду Хайр (ҳадис охирида) бундай дейди: «**Таҳоратдан фориг бўлгач, таҳоратдан ортган сувдан кафтига олиб ичди»**.

Абу Исҳоқ Ал-Ҳамдоний, Ҳазрати Алининг бу ҳадисини, Абу Ҳаййа, Абул-Хайр ва Ал-Ҳориснинг ҳар биттаси орқали Ҳазрати Алидан ривоят қилган. Қудамо ва яна бошқалар Холид ибн Алқамадан, Абду Хайрдан, Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу)дан таҳорат ҳадисини тўлиқ матни билан ривоят қилишган.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ,

(Шуъба шу ҳадисни Холид ибн Алқамадан ривоят қилади. Аммо ҳадисни ривоят қилган кишининг исми ва отасининг исмида янглишгани учун бундай дейди: «Молик ибн Урфутадан, Абду Хайрдан, Ҳазрати Али-дан...»

Абу Авонанинг ривоятида «Холид ибн Алқамадан, Абду Хайрдан, Ҳазрати Алидан» дегани

ривоят қилиниши билан бирга, худди Шуъбадек, у ҳам «Молик ибн Урфута»дан дегани алоҳида ривоят қилинган. Тўғриси «Холид ибн Алқама»дир.

38-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТДАН КЕЙИН ЭТАККА (ИЧ КИЙИМГА) СУВ СЕПМОҚ

50. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Жаброил (алайҳиссалом) олдимга келди ва деди: «Ё Муҳаммад! Таҳорат олганингда сув сеп!»*

Қози Абу Бакр ибн Ал-Арабий, Термизий асарларига ёзган «Оридат ул-аҳвазий», номли шарҳида бундай дейди: «Уламои киром бу ҳадиснинг шарҳида тўрт хил қавлга эга бўлишган:

1.Биринчи қавлга кўра ҳадиснинг маъноси бундай: таҳорат олаётганда сувни ювиладиган аъзонинг устига қуй ва ювилиши керак бўлган аъзони масҳ қилиш билан кифояланма.

2.Артиш ва силкитиш билан таҳорат аъзосини қурит.

3.Тош билан покланган киши таҳорат олаётган пайтда сув билан тозаланмоғи лозим.

4.Закаридан томчи томдими-томмадими, деган васвасани кетказиш учун этагига (ич кийимига) озгина сув сепиши лозим». Ҳадисда қўлланган «фанзиҳ» ибораси шу тўрт маънода келганлиги эҳтимол. Ал-Хаттобий «Маъолим-ус-сунан» асарида, бу ибора шу ўринда сув билан истинжо қилиш маъносида келганини айтади. Аммо шайтоннинг васвасасини кетказиш учун этакка сув сепилади, деб таъвил қилиш ҳам мумкин эканлигини билдиради. Ан-Нававий, бу ўринда иккинчи маъно, яъни, этакка сув сепиш лозим, деган маъно қасд қилинганини, ҳаммининг қавли сифатида зикр қилган. Термизийнинг шарҳловчиси Шайх Муборакфурий ҳам шу фикрни устун қўяди ва бундай дейди: «Ҳақиқат шуки, бу ҳадисда ворид бўлган «интизаҳ» дейилишидан мурод, закаридан сув томди, деган васвасани ҳайдаш учун таҳоратдан кейин этакка (ич кийимга) бир оз сув сепишдир. Чунончи, бу бобда ривоят қилинган ҳадисларнинг кўпидаги лафзлар шунга далолат қилади».

Бу ҳадис ғариб. Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан эшитдим, дедики, «Ҳасан ибн Ал-Ҳошимийнинг ҳадиси мункардир (рад қилингандир)».

Бу бобда Абул-Ҳакам ибн Суфён, Ибн Аббос, Зайд ибн Ҳориса, Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Баъзи муҳаддислар Суфён ибн Ал-Ҳакам ибн Суфён, дейишиб, бу ҳадисда чалкашликка тушганлар.

39-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТНИ МУКАММАЛ ОЛМОҚ

51. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Аллоҳ хатоларни нима билан ювмоғини ва даражаларни нима билан юксалтирмоғини сизларга хабар қилайинми?».* *Айтишди: «Ҳа, ё Расулulloҳ! (хабар қилинг!)».* *Дедиларки, «Қийинчиликларга қарамай таҳоратни тўлиқ олмоқ, масжидлар сари қадамни кўпайтирмоқ, намоздан кейин намозни кутмоқ; мана, сизлар учун рибот (боғлиқлик, Ҳақ йўлидаги доимий жиҳод) ана шудир!»*

52. Қутайба худди шу ҳадисни бизга Абдулазиз ибн Муҳаммаддан, Ал-Аълодан, унинг отасидан, Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан айнан айтиб берди ва ўз ҳадисиди: «**Мана, рибот ана шудир; мана, рибот ана шудир; мана, рибот ана шудир**», деб уч марта айтди.

Бу бобда (Ҳазрати) Али, Абдуллоҳ ибн Амр, Ибн Аббос, Обида - уни Убайда ҳам дейишади - ибн Амр, Оиша, Абдурраҳмон ибн Оис Ал-Ҳадрабий ва Анас (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Абу Ҳурайранинг бу бобдаги ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Ал-Аъло ибн Абдурраҳмон,

бу - Яъқуб Ал-Жуханий Ал-Хуроқийнинг ўғли бўлиб, у муҳаддислар наздида сиқа (сўзи ишончли)дир.

40-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТДАН КЕЙИН СОЧИҚ ИШЛАТМОҚ

53. *Оиша (розияллоҳу анҳо онамиз)дан ривоят қилинди; дедилар: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бир сочиқлари бор эди, таҳоратдан кейин ўша билан артинар эдилар».*

Бу бобда Муъоз ибн Жабалдан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

54. *Муъоз ибн Жабал (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрдим, таҳорат олгач, юзларини этақларининг учи билан артдилар».*

Бу ҳадис ғариб ҳамда исноди заиф. Ришдийн ибн Саъд ва Абдурраҳмон ибн Зиёд ибн Анъум Ал-Ифриқий ҳадис бобида заиф эканликлари қайд этилган.

Оиша (онамиз)нинг бу ҳадиси билан истидлол (далил-исбот) қилиш қоим эмас. Бу бобда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан саҳиҳ бир ривоят деярли йўқ.

Муҳаддислар, Абу Муъознинг Сулаймон ибн Арқом эканлигини айтадилар. Бу киши муҳаддислар наздида заифдир.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан бўлган илм аҳлларида баъзилари, таҳоратдан кейин сочиқ ишлатишга рухсат берганлар. Артишни қариқ деб ҳисоблаганлар «таҳорат (мезонда) тортилади» деган сўзга биноан қариқ деб ҳисоблашган. Бу эса Саъид ибн Мусаййаб ва Аз-Зухрийдан ривоят қилинди: Аз-Зухрий бундай дейди: «Таҳоратдан кейин сочиқ ишлатиш макруҳ деб қаралишининг ягона сабаби шуки, таҳорат (амал тарозусида) тортилгайдир».

41-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТДАН КЕЙИН ЎҚИЛАДИГАН ДУО

55. *(Ҳазрати) Умар ибн Хаттоб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки таҳорат олганда чиройли таҳорат олса ва кейин: «Ашҳаду алла илаҳа аллаллоҳу ваҳдаҳу ла шарика лаҳу ва ашҳаду анна муҳаммадан абдуҳу ва росулүҳ. Аллоҳуммажъалний минат таввабийна, важъалний минал мутатоҳҳирийн» деса, (яъни, «Мен шоҳидманким, Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ, у якка-ю ягонадир, шериги йўқдир ва мен шоҳидманким, Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир. Аллоҳим, мени (ҳақиқий) тавба қилганлардан айлагин ва покланганлардан айлаган! деса,) унга Жаннатнинг саккиз эшига очилгайдир ва у хоҳлаган эшишдан киргайдир!»...*

Бу бобда Анас ва Уқба ибн Омир (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ҳазрати Умарнинг ҳадисидан ровийлардан Зайд ибн Хубоба борасида муҳолафат қилинган. Абдуллоҳ ибн Солиҳ ва яна бошқалар бу ҳадисни «Муовия ибн Солиҳдан, Робиъа ибн Язиддан, Абу Идрийсдан, Уқба ибн Омирдан, (Ҳазрати) Умардан» деб ва айни вақтда «Робиъадан, Абу Усмондан, Жубайр ибн Нуфайрдан, (Ҳазрати) Умардан» деб ривоят қилишган.

Бу ҳадиснинг санадида чалкашлик бор. Чунончи, бу бобда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан саҳиҳ бир нарса ривоят қилинмаган.

Муҳаммад (Ал-Бухорий): «Абу Идрийс (Ҳазрати) Умарнинг ўзидан ҳеч бир ҳадис эшитган эмас», дейди.

42-БОБ

МАВЗУ: БИР МУДД (ТАХМИНАН БИР ЛИТР) СУВ БИЛАН ТАҲОРАТ ОЛМОҚ

56. Сафина (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир мудд сув билан таҳорат олиб, бир соъ сув билан ғул қилар эдилар».

Мудд - бир бутун, учдан бир ратл ёки 675 грамм, ёхуд 0.688 литр сув.

Бу бобда Оиша (онамиз), Жобир ва Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Сафинанинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Абу Райҳонанинг исми - Абдуллоҳ ибн Матор.

Шундай қилиб, илм аҳлидан баъзилари таҳоратни бир мудд сув билан, ғулни эса бир соъ сув билан қилинади, деган фикрдалар. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ бундай дейишади: «Бу ҳадиснинг маъноси, шундан кўпи ёки ози жоиз эмас» деган тарздаги бир таҳдид ёки чеклаш эмас, фақат етарли бўладиган миқдорни билдиради, холос.

43-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТДА СУВНИ ИСРОФ ҚИЛИШ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

57. Убай ибн Каъбдан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Таҳоратнинг бир шайтони бор, уни Валаҳан дейишади. Сувнинг восвосидан (яъни, шайтонидан, шубҳага берилиб, сувни исроф қилишдан) сақланингизлар».

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Амр ва Абдуллоҳ ибн Муғаффалдан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Убай ибн Каъбнинг ҳадиси ғарибдир ва бу ҳадиснинг исноди муҳаддислар наздида саҳиҳ ва соғлом эмас. Чунки, Хорижадан бошқа бу ҳадисни иснод этган (марфуъ тарзида ривоят қилган) кишини билмаймиз.

Бу ҳадис Ҳасандан мутааддид важҳлардан ривоят қилинди. Ҳолбуки, бу бобда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан саҳиҳ бир ҳадис ривоят қилинмаган. Хорижа, биродарларимизнинг назарида, соғлом ровий эмас. Ибнул-Муборак, Хорижанинг (ҳадис бобида) заиф эканини қайд этган.

44-БОБ

МАВЗУ: ҲАР БИР НАМОЗ УЧУН АЛОҲИДА ТАҲОРАТ ОЛМОҚ

58. Анас (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар бир намоз учун таҳорат олар эдилар, хоҳ таҳоратли бўлсинлар, хоҳ таҳоратли бўлмасинлар». (Хумайд айтади): «Анасга дедимки, «Сизлар қандай қилар эдингизлар?» (Анас) деди: «Бизлар битта таҳорат олар эдик (таҳоратли бўлганда қайта таҳорат олмоқни лозим кўрмас эдик)».

Хумайднинг Анасдан қилган ривояти бу важҳдан ҳасан ғарибдир. Муҳаддисларнинг наздида машҳур бўлгани - Амр ибн Омир Ал-Ансорийнинг Анасдан қилган ривоятидир. Баъзи илм аҳли ҳар бир намоз учун (алоҳида) таҳорат олмоқни вожиб эмас, балки мустаҳаб деб ҳисоблашади.

Ҳатто илм аҳлининг кўпчилиги ҳар намоз учун таҳорат олишни мустаҳаб деб ҳисоблайдилар. Таҳовий, «Ал-осор» шарҳида бундай дейди: «Баъзиларнинг фикрича, муқим кишиларга ҳар намоз учун (алоҳида) таҳорат олиш вожибдир. Лекин уламанинг кўпчилиги таҳоратнинг фақат ҳадас (таҳорат бузилиши) туфайли вожиб эканини айтишган».

Ҳофиз Ибнул-Ҳажар «Фатҳ-ул-борий» асарида бундай дейди: «Намозга турганингизда юзларингизни ювингизлар», деган ояти карима тафсирида салаф олимлари ихтилоф қилишди: «Кўплари, бу оятда; «Намозга турмоқчи бўлганингизда агар таҳоратсиз бўлсангиз» деган маънони бердилар. Кимдир эса оятнинг зоҳирига ёпишиб, авваллари ҳар бир намоз учун таҳорат олиш вожиб эканини айтган, кейин эса бу ҳукмнинг насх (бекор) бўлгани ёки истимсор

(доимий) бўлгани ҳақида ихтилоф қилишган...»

Ижмоъ (олимлар жамоаси иттифоқи) эса: «ҳар намоз учун таҳорат олиш вожиб эмас, балки фақат мустаҳаб» дейиш ҳукм асосида қатъий фикрдадир.

59. Ибн Умар (розиаллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Таҳорат устига таҳорат олган кишига Аллоҳ бу туфайли ўн ҳасана (савоб) ёзгайдир».

Ибн Раслон айгдики, «Ўн ҳасана»дан мурод - ўн таҳорат савоби эканлиги мувофиқ тушади. Чунки, Аллоҳ таоло бир ҳасанага (яхшиликка) камида ўн ҳасана билан жавоб қайтаришни ваъда қилган».

«Шарқ-ус-сунна»да белгиланишича, таҳоратни янгилаш, эски таҳорат билан намоз ўқиган бўлса, мустаҳабдир, акс ҳолда баъзилар бунинг макруҳ эканини айтишган. Ал-Қорий, кароҳат бўлишига сабаб қилиб исроф эҳтимоли борлигини уқтиради.

Ҳофиз Ал-Мунзирий, «Ат-тартиб» китобида ҳам: «Таҳорат устига таҳорат олиш нур устига нурдир» деган сўз Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳадисидан эканини хотирлай олмайман, балки салафлардан биронтасининг сўзидир», дейди.

Бу ҳадисни Ал-Ифриқий, Абу-Ғутайфдан, Ибн Умардан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади. Ҳусайн ибн Хурайс ал-Марвизий бу ҳадисни бизга Ал-Ифриқийдан Муҳаммад ибн Язид Ал-Воситий орқали айтиб берди.

Бу иснод заиф. Чунки Ал-Ифриқия заиф ва Абу Ғутайф мажҳулдир. (Муборакфурий).

Али ибн Ал-Маданий, Яҳё ибн Саъид Ал-Қаттондан нақл этиб бундай дейди: «Бу ҳадис Ҳишом ибн Урвага зикр қилинганида, «Бу бир Машриқ (Шарқ) иснодидир», деди.

Яъни бу ҳадиснинг ровийлари машриқликлар (шарқликлар)дир. Айрим ҳошияларда шарҳланишига кўра, машриқликлар Куфаликлар ва Басраликлардир (Муборакфурий).

Аҳмад ибн Ҳасандан эшитдим, дедики, «Аҳмад ибн Ҳанбал: «Кўзим Яҳё ибн Саъид Ал-Қаттон кўргани каби кўрмади», деганини унинг ўзидан эшитдим.

60. Амр ибн Омир Ал-Ансорий (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у айтди: Анас ибн Моликдан эшитдим, у дедики, «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар намоз олдидан таҳорат олар эдилар». (Анасдан): «Сизлар нима қилар эдингизлар?» деб сўрадим. (Анас) деди: «Биз то таҳоратимиз бузилмагунча, ҳамма намозларни битта таҳорат билан ўқийверардик».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Ҳумайд Анасдан ривоят қилган ҳадис эса ҳасан-ғариб.

45-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗЛАРНИ БИР ТАҲОРАТ БИЛАН ЎҚИМОҚ

61. (Сулаймон ибн Бурайданинг отаси) Бурайда (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар бир намоз учун (янги) таҳорат олар эдилар; (Макка) фатҳ(и) йили бўлганда эса ҳамма намозларни бир таҳорат билан ўқидилар ва маҳсилари устига масҳ тортдилар. Шунда (Ҳазрати) Умар: «(Ё Расулulloҳ!) Илгари қилмаган бир ишни қилдингиз-ку?» деди. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Буни атай қилдим!» дедилар.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Бу ҳадисни Али ибн Козим, Суфён Ас-Саврийдан ушбу кўшимча билан ривоят қилади: «(Таҳорат аъзоларини) бир мартадан ювиб таҳорат олдилар».

Суфён Ас-Саврий, айни вақтда бу ҳадисни Муҳориб ибн Дисордан, Сулаймон ибн Бурайдадан ривоят қилади: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар бир намоз учун (алоҳида) таҳорат олар эдилар».

Вакиъ, Суфёндан, Муҳорибдан, Сулаймон ибн Бурайдадан, унинг отасидан шу ҳадисни

ривоят қилди. Абдурраҳмон ибн Маҳдий ва бошқалар, Суфёндан, Муҳориб ибн Дисордан, Сулаймон ибн Бурайдадан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан шу ҳадисни мурсат тарзида ривоят қилдилар. Бу ривоят Вакиънинг ривоятидан кўра саҳиҳдир.

Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир: Таҳорат бузилмагунча, намозларни бир таҳорат билан ўқийверади.

Кимдир эса мустаҳаб сифатида ҳамда фазилатга эришишни қасд этиб, ҳар намоз учун янги таҳорат олар эди.

Ал-Ифриқийдан, Абу Ғутайфдан, Ибн Умардан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинади; айтдиларки: «Кимки таҳорат устига таҳорат олса, бу таҳоратига жавобан Аллоҳ унга ўн ҳасана (қўшиб) ёзгайдир».

Бу иснод заиф. Бу бобда *Жобир ибн Абдуллоҳдан ушбу ҳадис ривоят қилинган: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешин ва аср намозларини бир таҳорат билан ўқидилар».*

46-БОБ

МАВЗУ: ЭР БИЛАН ХОТИННИНГ БИР ИДИШДАН ЮВИНМОҚЛАРИ

62. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; у деди: «(Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг аёллари) Маймуна (розияллоҳу анҳо) айтдилар: «Мен ва Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жанобатдан покланишда бир идишдан ғул таҳорати қилар эдик»*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Барча фақиҳларнинг қавли будир: Эр билан хотиннинг бир идишдан ғул қилишларида зарар йўқ.

Бу бобда Али, Оиша, Анас, Умму Ҳоний, Умму Субайя Ал-Жуханийя, Умму Салама ва Ибн Умар (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Абуш-Шаъшаънинг исми - Жобир ибн Зайд.

47-БОБ

МАВЗУ: ХОТИН КИШИНИНГ ТАҲОРАТИДАН ОРТГАН СУВ КАРОХАТ ЭКАНЛИГИ

63. *Бани Ғифордан (Ҳофиз ибн Ҳажар бу кишининг Ал-Ҳакам ибн Амр эканлигини айтади) бўлмиш бир кишидан ривоят қилинди; у деди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам хотин кишининг таҳоратидан ортган сув (билан таҳорат олиш)дан қайтардилар».*

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Сархисдан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Айрим фақиҳлар хотин кишининг таҳоратидан ортган сув билан таҳорат олмоқни макруҳ деб ҳисоблайдилар. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли мана бундай: (улар) хотин кишининг таҳоратидан ортган сув макруҳ эканини айтадилар, аммо ичган сувидан ортганининг зарари йўқ, деб ҳисоблайдилар.

64. *Ал-Ҳакам ибн Амр Ал-Ғифорийдан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам эркакни хотин кишининг таҳоратидан - ёки ичмоғидан, деди - ортган сув билан таҳорат олишдан қайтардилар».*

Бу ҳадис ҳасан.

Абу Ҳожибнинг исми - Савада ибн Осим. *Муҳаммад ибн Башшар ўз ҳадисиди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам эркакни хотин кишининг таҳоратидан ортган сув билан таҳорат олмоқдан қайтардилар» дейди ва (бу хусусда) шак (шубҳа)га бормайди.*

48-БОБ

МАВЗУ: ХОТИН КИШИНИНГ ТАҲОРАТИДАН ОРТГАН СУВ БИЛАН ТАҲОРАТ ОЛИШГА РУХСАТ БОРЛИГИ

65. *Ибн Аббос (розиаллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; у деди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг жуфти мутаҳҳараларидан битталари жафнада(тоғорада) ғул қилдилар, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша идишдан таҳорат олмоқчи бўлган эдилар, аёллари айтдилар: «Ё Расулulloҳ! Мен жунуб эдим...».* **Шунда (Расули акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам): «Сув жунуб эмас-ку!»** дедилар.

Яъни, «Бу идишдаги сув менинг ғул таҳоратимдан ортган сув»дир, демоқчилар.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Суфён Ас-Саврий, Молик ва Шофиънинг қавли шудир.

Аҳмад, Абу Довуд ва Ан-Насоий бу ҳадисни таҳриж қилишган. Аҳмад ва Муслим Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жуфти поклари Маймуна (розиаллоҳу анҳо)нинг ғул таҳоратидан ортган сув билан ювинганларини, Ибн Аббордан ривоят қилишади. Бу ривоятда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг жуфти мутаҳҳаралари Маймуна (розиаллоҳу анҳо) эканлиги билдирилмоқда. Шу ҳадисга таяниб, ўтган бобда ворид бўлган наҳий (қайтариш) танзиҳ учун эканлиги айтилган. Шунингдек, бу борада бундай дейилади: Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам жуфти поклари Маймунанинг ғул таҳоратидан ортган сувга таҳорат олмоқчи бўлганларида, Маймуна (розиаллоҳу анҳо)нинг: «Мен жунуб эдим» дейишлари, наҳийнинг (маън этишнинг) анча олдинроқ мавжуд эканига далолат қилади. Бу ҳолатда жавоз (ижозат) ҳадиси наҳий (тақиқ) ҳадисининг ҳукмини насх этувчи (бекор қилувчи)дир.

49-БОБ

МАВЗУ: (КЎП ВА ОҚАР) СУВНИ ҲЕЧ НАРСА БУЛҒАЙ ОЛМАЙДИ

66. *Абу Саъид Ал-Худрий (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Айтилдики, «Ё Расулulloҳ! Бузоъа қудуғидан таҳорат олаверайликми? У қудуққа ҳайз латталари, итларнинг ўлиги ва сассиқ нарсалар ташланган?!» Шунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Муҳаққаки, (кўп) сувни ҳеч нарса булғай олмайди!»*

Бузоъа, Хазраж қабиласининг бир уруғи бўлмиш Бани Саида (Саида ўғиллари)га мансуб бир оиланинг номидир. Қудуқ (ўра) шу оилага нисбат берилган. Ат-Тоййибий, ўша нопок ва мурдор нарсалар мусулмонлар томонидан қудуққа ташланмаган, балки сел ва шамоллар оқизиб ва учуриб келтирган, деган эҳтимолни баён этади. Муборакфурий кўпгина илм кишилари шундай фикрда эканлигини билдириб, «Зоҳир ва муқаррар гап шудир!» дейди.

Бу ҳадис ҳасан.

Абу Усома бу ҳадисни жайид (сара) дейди. Абу Саъиднинг Бузоъа қудуга ҳақидаги ҳадисини, Абу Усоманинг ривоятдан кўра ҳасан (чиройлироқ) қилиб ҳеч ким ривоят қилмаган. Бу ҳадис Абу Саъиддан мутааддид ваҳҳлардан ривоят қилинган деб топилади.

Бу бобда Ибн Аббос ва Оиша (онамиз)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Муборакфурий, Термизий асарларига ёзган «Тухфат-ул-аҳвозий» номли шарҳида бу ҳадис билан боғлиқ бир қанча фойдалари (изоҳ, маълумотни) зикр қилади. Бу ўринда шу фойдаларга юзланмоқ фойдали бўлар деб ўйлаймиз. Шунинг учун мухтасар қилиб шарҳлаб ўтамиз.

А) Бузоъа қудуга (ҳовузи) Мадинада таниқли бир чоҳ эди. Кўл эмас, полизларни суғорадиган ҳовуз ҳам эмасди. Шундай бўлса эди, асосан қудуқ (арабча «бийр») деб аталмасди. Қудуқ оғзининг ўлчами (диаметри) олти аршин эди. «Ҳидоя» муаллифи Бузоъа қудуғи суви полизларга оққаини айтган. Шунингдек, Таҳовийнинг «Полизларга борадиган сув Бузоъа қудуғидан келарди», деган даъвоси ҳам далилсиз ва асоссиздир.

Б) Сувнинг қатъиян, ҳатто ичига тушган најосат туфайли ҳам ранги, таъми ёки ҳиди ўзгарса ҳам, булғанмаган деб айтадиган зоҳирийлар, шу бобдаги ҳадис билан далил-исбот қилишади.

Зоҳирийлардан бошқа барча мазҳабликлар бу ҳадиснинг умумий маъносини (ҳукмининг миқёсини) белгилашган.

Абу Умома марфуъ тарзида ривоят қилган ҳадис билан Ибн Можа томонидан таҳриж қилинган бу ҳадис бундай: «Сувни ҳеч нарса булғай олмайди, фақат ҳидини, таъмини ва рангини ўзгартирса, (шунда сув булғанган) бўлади». Моликийлар (Имоми Молик тарафдорлари) шу ҳадисга таяниб, сувнинг ранги ё таъми ёки ҳиди ўзгарса, булғашан бўлади, деб иқдор бўлншган.

Шофиъийлар бу ҳадиснинг умумий маъносини «қуллатайн» (икки қулла) ҳадиси билан белгилашган. У ҳадис саҳиҳдир ва Ҳазрати Термизий ушбу бобдаги ҳадиснинг кетидан ўша ҳадисни зикр қилади. («Қуллатайн» (икки қулла) истидоҳининг изоҳи кейинги ҳадисда келади.) Сув «қуллатайн», яъни икки қулла миқдоридан бўлса, ранги, таъми ёки ҳиди ўзгармагунча, булғанмайди, аммо икки қулладан оз бўлса, уч сифатидан биронтаси ўзгармаса ҳам, булғанади.

Ҳанафийлар эса ҳадиснинг умумий маъносини нуқтаи назар ва ижтиҳод билан белгилашган. Најосат кўшилмаган сувнинг миқдорини аниқлаш ва белгилашда ҳанафийларнинг ўн икки, ҳатто ўн тўрт қавли бор. Имоми Муҳаммад «Ал-Муваттаъ» китобининг 66-саҳифасида бундай дейди: «Ҳовуз катта бўлиб, бир учи чайқатилганда нарига учи тебранмаса, (яъни, ҳовузнинг бир учидан пайдо бўлган тўлқин иккинчи учига қадар етмаса), бу ҳовузга тушган нопок нарса сувни нопок қилмайди: борди-ю, ҳидини ёки таъмини ўзгартирса, унда сув булғанади. Агар ҳовуз кичик бўлса-ю, бир учи чайқатилганда иккинчи учи тебранса, у ҳовуздан итлар сув ичса ёки унга нопок нарса тушса, ундан таҳорат олинмайди. Бу айтганларимнинг ҳаммаси Имоми Абу Ҳанифанинг қавлидир». Ҳанафийлар чайқатиш йўли билан тайин ва таҳдид қилган қавл ана шу. Улардан олдинги олимлар ана шу қавлга эга бўлишган. Ҳанафий уламолар иттифоқидан кейинги мазҳаблар ўнга-ўн ʻашара (ʻашара фий ʻашара - ўн газга ўн газ) деб, белгилашган; бир газ 72 см бўлиб, ҳовузнинг бўйи ҳам, эни ҳам камида 7 метру 20см.дан бўлиши керак. (Таржимон)

В) Аҳамиятига кўра қудуқ сувларининг тозалиги ва нопоклига ҳақида мазҳаблар қавлини бир-бир шарҳлайлик:

1.Зоҳирия мазҳаби. Бу мазҳаб фикрича, қудуқ суви хоҳ оз, хоҳ кўп бўлсин, ранги ёки таъми, ёхуд ҳиди хоҳ ўзгарсин, хоҳ ўзгармасин, ичига најосат тушгани билан нопок бўлмайди.

2.Моликийлар мазҳабининг сўзи будир: Ранги ёки таъми, ҳиди ўзгарса нопок бўлади, йўқса, нопок бўлмайди. Моликийлар сувнинг озлиги ёки кўплигига қарамайди, тозалик ёки нопоклик ҳукмини уч сифатидан биронтаси ўзгариш-ўзгармаслигига қарайди.

3.Шофиъийлар мазҳабининг сўзи будир: Қудуқ суви қуллатайн (икки қулла)дан оз бўлса, нопок бўлади. Икки қулла ёки ундан кўп бўлса, ранги, таъми ёки ҳиди ўзгармагунча, нопок бўлмайди.

4.Ҳанафий уламоларининг аввалчилари қавли: сатҳи бир учи ҳаракатланганда (чайқатилганда) бошқа учи тебранмайдиган даражада кенг бўлса, сув нопок бўлмайди, тор бўлса, нопок бўлади.

5.Ҳанафийларнинг кейинги уламолари қавли: Сатҳи ўн газга ўн газ бўлса, нопок бўлмайди, йўқса нопок бўлади.

6.Бу олтинчи қавл Имоми Муҳаммаддан ривоят қилинади: у айтадики, «Абу Юсуф билан мен, қудуқ сувини оқар ҳукмида бўлиши борасида бир тўхтама келдик. Зеро, қудуқ суви тагидан қайнаб чиқади ва устидан олинади. Бу ҳолда қудуқ ҳаммом қувурларга ўхшайдик, бир томонидан ичига сув оқиб туради, иккинчи томонидан сув чиқиб туради». («Фатҳ-ул-Қодир»).

МАВЗУ: ЎТГАН МАСАЛА (ЯЪНИ КЎП СУВНИ ҲЕЧ НАРСА НОПОК ҚИЛМАСЛИГИ)

67. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; у деди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдим, у кишига, эгасиз ерлардаги йиртқич ва турли ҳайвонлар кўноғи (булоғи) бўлган сув ҳақида савол қилинди; шунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Агар сув қуллатайн (икки қулла) миқдорида бўлса, у ҳеч нарсадан булганмайди».*

Қулла - улкан куб (хум) маъносидадир. Уламолар икки қуллани беш тулум деб қарор қилишган. Баъзилар эса беш юз ратл эканини айтишади. Шу нуқтаи назардан, қулла 250 литрлик хумдир. (Таржимон иловаси): «Фиёс-ул-луғот» китобида бундай дейилган: «Қуллатайн - икки улкан хум маъносидадирки, унга бир минг икки юз ироқий ратл сув сиғади.

Имом ат-Термизий бу ҳадис борасида гапирмаган, фақатгина шу ҳадис билан амал қилган олимларнинг қавлларини зикр қилиш билан кифояланган.

Абда, Муҳаммад ибн Исҳоқдан нақл этиб, бундай дейди: «Қулла» деб катта сув хумлари ва айни вақтда, сув ичиладиган улкан жомга айтилади.

Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ушбу: айтдиларки, сув икки қулла миқдорида бўлса, ҳиди ёки таъми ўзгармагунча, уни ҳеч нарса нопок қилмайди. Бу миқдор салкам беш тулум эканини айтишади.

51-БОБ

МАВЗУ: ТУРҒУН СУВДА СИЙИШ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

68. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Сизлардан бирортангиз зинҳор турғун сувда пешоб қилиб, кейин ундан таҳорат олмасин!»*

Ҳадис зоҳирий жиҳатдан умумий маънони ифодалайди. Хоҳ оз бўлсин, хоҳ кўп бўлсин, турғун сув мутлақо нопок эканлигидан далолат қилади, аммо ҳадиснинг бу умумий ҳукми билиттифоқ белгиланган.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Бу бобда Жобирдан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

52-БОБ

МАВЗУ: ДЕНГИЗ СУВИ ТОЗАДИР

69. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у бундай дейди: «Бир киши Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан сўради: «Ё Расулulloҳ! Биз денгизда йўл юрамиз ва ўзимиз билан бирга оз сув олиб юрамиз. Ундан таҳорат олсак чанқаб қоламиз. Шу аҳволда денгиз сувидан таҳорат олсак бўладими?» Шунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «У(денгиз суви) тоза сувдир ва ўлимтиги ҳалолдир»*

Шайх Муҳаммад ибн Исмоил «Субул-ус-салом» китобида бундай дейди: «Денгизнинг ўлимтига»дан мурод денгизда ўлган ҳар қандай ҳайвон эмас, балки фақат денгизда яшаган ва охири денгизда ўлган жонивордир. Ҳадиснинг зоҳирий маъноси денгизда яшаб, денгизда ўлган ҳар қандай ҳайвон, ҳатто денгиз кучуги ва денгиз тўнғизининг ҳалол эканига далолат этади. Шайх Муборакфурий, илм аҳллари балиқдан бошқа денгиз ҳайвонлари борасида ихтилоф қилишганини билдириб, кейин баъзи имомларнинг бу масаладаги қарашларини баён қилади. Чунончи, ҳанафийлар наздида балиқдан бошқасининг гўшти ҳаром.

Имом Аҳмад фикрича, қурбақа ва тимсоҳдан бошқа барча денгиз жониворларининг гўшти ейилади.

Имом Молик ва ибн Лайло, денгизда яшаган ҳамма нарса (гўшти) мубоҳ эканлигани айтади.

Имоми Шофиъийдан бу масалада бир қанча қавл ривоят қилинади. Ҳофиз ибн Ҳажар «Фатҳ-ул-борий» китобида, балиқнинг барча турлари ҳалол эканлига борасида уламолар орасида ихтилоф йўқлигини, фақат инсон, ит, тўнғиз ва илон сингари қуруқликда яшайдиган жонзодларга ўхшаш денгиз ҳайвонлари борасида ихтилоф бўлганини айтади. Бошқа бир қавлда эса, Имом Моликдай, денгизда яшаган ҳамма нарса мубоҳ эканини таъкидлайди. Денгиз жонзодларидан қуруқликда ўхшаши борлари ҳақида Шофиъий бундай дегани ривоят қилинади: «Қуруқликда ўхшаши борлари мубоҳ бўлса, унинг гўшти ҳам мубоҳ, агар ҳаром бўлса, унинг гўшти ҳам ҳаром».

Бу бобда Жобир ва Ал-Фиросийдан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан бўлмиш фикҳ одамларидан кўпчилигининг қавли бундай; улар орасида Ҳазрати Абу Бакри Сиддиқ, Ҳазрати Умар, Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум) ҳам борлар: «Денгиз сувида моненьлик йўқ». Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан баъзилари эса денгиз сувида таҳорат олишни макруҳ деб ҳисоблашган. Ибн Умар ва Абдуллоҳ ибн Амр ана шулардан. Абдуллоҳ ибн Амр денгиз сувини «У оловдир!» дейди...

53-БОБ

МАВЗУ. СИЙДИК БОРАСИДА ҚАТЪИЙ ҲУКМ

70. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам икки қабр ёнидан ўтдилар ва айтдилар: «Бу иккови ҳам азобланмоқда ва лекин катта бир ишдан азобланаётгани йўқ. Аммо мана бу (биттаси) сийдикдан эҳтиёт бўлмас эди, мана бу (иккинчиси) эса чақимчилик қилиб гап ташиб юрар эди».*

Ибн Рақиқи л-Ийд, ҳадисдаги «катта иш» иборасини тафсир қилиб, бу ишнинг гуноҳи, шубҳасиз, оғир гуноҳ эканлигини Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳадисларига таяниб, маълум қилади ва бундаги «катта бир ишдан азобланаётгани йўқ» сўзидан, қабрда азоб мусталзим (лозим қилувчи) бўлган салбий ишдан (манъ этилган бу гуноҳдан) сақланиш осонлиги мурод этилганини айтади.

Бу бобда Абу Ҳурайра, Абу Мусо, Абдуррахмон ибн Ҳасана, Зайд ибн Собит ва Абу Бакр (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Бу ҳадис ҳасансаҳиҳ.

Мансур бу ҳадисни Мужоҳиддан, Ибн Аббосдан ривоят қилади ва санадида «Товусдан» деб айтади. Ал-Аъмашнинг ривояти янада саҳиҳроқ.

Вакиънинг мустамийи (тингловчиси, котиби) Абу Бакр Муҳаммад ибн Аббон Ал-Балхийдан эшитдим, дейдики, «Вакиъдан бундай деганини эшитдим: «Ал-Аъмаш Иброҳимнинг иснодини Мансурдан кўра яхшироқ қайд этган».

54-БОБ

МАВЗУ: ЭМИЗИКЛИ БОЛАНИНГ СИЙДИГИ УСТИГА СУВ ТЎКИБ ТОЗАЛАМОҚ

71. *Умму Қайс бинти Миҳсан (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; у дедики, «Эмизикли (ҳали овқат емайдиган) ўғилчамни олиб, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларига кирдим. Бола у кишининг (қўйниларида туриб) кийимларини ҳўл қилиб қўйди. Шунда (Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) сув сўраб келтиртириб, сийдик теккан жойга сепдилар».*

Бу ҳадисни Бухорий ва Муслим ҳам ривоят қилишган. Фарқи шуки, Термизий, гўдак сийдиги устига сув сепганларини айтган бўлса, Бухорий ва Муслим, сийдик теккан жойга бутунлай сув тўкканларини айтишади. Ҳофиз ибн Ҳажар, икки маъно орасида, яъни «сув сепмоқ» маъносида

келган «рошш» сўзи билан, сув тўкмоқ маъносида келган «надҳ»сўзи орасида қарама-қаршилиқ йўқлигини, чунки аввал томизиб-томизиб тўкишдан бошлаб, кейин оқизиб тўкканини баён этади. Термизий бу ҳадисни «рошш» ривояти билан таҳриж қилган ҳолда, шу бобнинг сарлавҳасида «надҳ» иборасини қўллаётир. Дикқат қилинса, таржимада бу хусусга риоя қилинган.

Бу бобда (Ҳазрати) Али, Оиша, Зайнаб, Лубоба бинти Ал-Ҳарс, у Абдулмуттолибнинг ўғли бўлмиш Аббоснинг ўғли Фалднинг онасидир, Абус-Самх, Абдуллоҳ ибн Амр, Абу Лайло ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва табаъи тобиъийндан бўлган илм кишиларидан кўпининг қавли ушбудир. Аҳмад ва Исҳоқ ҳам шулар орасида бор; айтадиларки, «Ўғил боланинг сийдиги устига сув тўкилади, қиз боланинг сийдиги бўлса ювиб ташланади».

Ҳофиз ибн-ул-Қаййум «Аълам-ул-муваққийн» китобида бундай дейди: «Бу масалада фақиҳларнинг уч қавли бор: иккаласининг сийдиги ҳам ювилади; иккисининг ҳам сийдиги устига сув тўкилади; қиз боланинг сийдиги ювилиб, ўғил боланинг сийдиги устига сув тўкилади, Ибнул-Қаййим, ўғил боланинг сийдиги билан қиз боланинг сийдиги ораси ажратилишига асосан уч сабаб кўрсатади ва айтадики, «Ўғил бола қиз боладан уч жиҳатдан фарқлидир:

1)ўғил бола кўйинларда (қучоқларда) кўпроқ айланади ва шу сабабдан сийдигини ювишлиқда қийинчилик ва машаққат пайдо бўлади;

2)қиз боладек сийдигини бир жойга оқизмайди, у ер-бу ерга оқизади;

3)қиз боланинг сийдиги ёмонроқ ҳид чиқаради. Бу фарқ эркакнинг ҳарорати ва қиз боланинг рутубати (намчиллиги) туфайли юзага келади. Чунончи, эркакнинг ҳарорати рутубатни қуритади ва сийдикнинг ҳидланишини озайтиради.

Бу ҳукм, ҳали овқат ея бошламаган эмизикли болаларга оид. Овқат ея бошлаганларида ҳар иккисининг ҳам сийдиги ювилади.

55-БОБ

МАВЗУ: ГЎШТИ ЕЙИЛАДИГАН ҲАЙВОН СИЙДИГИ

72. Анас (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Урайнадан (баъзи) инсонлар Мадинага келишди ва бу ер ҳавосини оғир кўришди. (Қорин оғриғига учраб қолишди). Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам садақа (закот) туяларини уларга қўшиб (шаҳар ташқарисига) жўнатдилар ва «Буларнинг сутидан ва сийдикларидан ичинглар», дедилар. Улар эса (ичиб, соғайгач) Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг туябоқарини ўлдиришди, туяларини ҳайдаб кетишди, Ислом динидан чиқишди. Сўнг (ушланиб) Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга келтирилдилар. Шунда (жиноятларининг жазоси ўлароқ) уларнинг қўлоёқларини қарама-қаршисига (ўнг қўл билан чап оёқ ёки чап қўл билан ўнг оёқ тарзида) кесдилар; кўзларини ўйдилар ва Ҳарро (деган тошлоқ ер)га ташлаб қўйдилар. Анас айтадики, «Улардан биттаси оғзи билан ерни кўпораётганини кўрардим. Ниҳоят, ўлдилар». Чамаси, Қаммод (ҳадис охирини) бундай баён қилади: «(Улардан биттаси) ер тишлаётганини кўрардим, Ниҳоят, ўлдилар».

Ҳарро Мадинадаги маълум бир жойдир. Луғавий маъноси: «Қора тошли жой» демақдир. Муборакфурий, бу ерга ташланишларининг сабабига ишорат қилиб, «чунки улар жиноятларини шу ерга яқин жойда содир этишган эди» дейди.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Анасдан мутааддид ваҳҳлардан ривоят қилинган. Илм кишиларидан кўпининг қавли ушбудир: «Гўшти ейиладиган ҳайвонларнинг сийдиги(ни ичмоқлик)да монелик йўқ.

73. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди: «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам у (жиноятчи)ларнинг кўзларини ўйганликларига ягона сабаб шуки, улар туябоқарларнинг кўзларини ўйишган эди**».

Бу ҳадис ғариб.

Бу ҳадисни, Шайх (Яҳё Файлон)дан бошқа киши Язид ибн Зубайрдан ривоят қилганини билмаймиз. «Жароҳатларга ҳам қасос олинади» деган оятнинг маъноси шудир.

Бу «Моида» сурасининг 45-оятидир. Оятнинг маъноси бундай: «Унда (яъни Тавротда) уларга (Бани Исроилга) «Жонга жон, кўзга кўз, бурунга бурун, қулоққа қулоқ, тишга тиш (яна бошқа барча) жароҳатларга ҳам қасос олинади», деб ёзиб қўйдик». Яъни, жонга қасд қилганюшг жонига қасд қилинади, кўз ўйганнинг кўзи ўйилади, бурун кесганнинг бурниси кесилади, қулоқ узганнинг қулоғи узилади, тиш синдирганнинг тиши синдирилади ва жаррҳатлар учун ҳам, мумкин бўлса, қасос олинади. Масалан, қўл, оёқ, таносил аъзолари каби аъзоларда қасос олиш мумкин. Бу ҳукм Бани Исроил борасида зикр қилинган бўлса-да, аммо (Қуръонда келгани учун) Ислом шариатида ҳам муқаррардир.

Муҳаммад ибн Сийриндан бундай дегани ривоят қилинади: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уларни бу жазога тортишлари фақат шаръий жазолар нозил бўлишидан олдин содир бўлган эди».

56-БОБ

МАВЗУ: ЕЛ ЧИҚАРГАНДА ҲИДИ СЕЗИЛСА, ТАҲОРАТ ОЛИШ ЛОЗИМ БЎЛАДИ

74. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Фақатгина (ел туфайли чиққан) овоз ёки ҳиддан таҳорат олиш лозим бўлади**».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

75. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Агар сизлардан биронтангиз масжидда бўлиб, икки бутти орасидан бирор ҳид сезса, токи ел овозини эшитмагунича ёки ҳидини пайқамагунича чиқиб кетмасин**».

Имом Ан-Нававий бу ҳадис тўғрисида бундай дейди: «Бу ҳақиқий ҳадислардан биридир ва диний қоидалардан улкан бир қоидадир. Дарвоқе, ҳар нарсанинг хилофи (акс ҳоли) аниқ маълум бўлмагунича, асл ҳоли сақланиб қолган, деб ҳукм қилинади ва бу асл (ҳолат) шубҳа-гумон ва иккиланиш билан йўқ бўлмайди. Шу қоидага кўра, таҳорат олганини аниқ билиб тургач, таҳоратига шубҳа қилган киши таҳоратлидир, деб ҳукм қилинади».

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Зайд, Али ибн Толқ, Оиша, Ибн Аббос, Ибн Масъуд ва Абу Саъид (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Умоманинг қавли ушбудир: «Фақат ҳадас (ел чиқиши) туфайли таҳорат олиш лозим бўлади, чунончи ел овозини эшитиши ёки ҳидини пайқаши керак». Абдуллоҳ ибн Муборак бундай дейди: «Таҳоратим бузилди, деб шубҳа қилса, унда қасам ичадиган даражада аниқ билмагунича, таҳоратини янгилаши вожиб эмас. Хотин кишининг олдидан ел чиқса, таҳорат олиши вожиб бўлади». Шофиъий ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Абу Ҳанифа, аёлнинг олдидан ел чиқса, таҳорат олиши лозим эмас, деб ҳисоблайди. Чунки, бу камдан-кам учрайдиган бир ҳолатдирки, инсон буни билишга қодир эмас. Ибнул-Ҳумом закардан чиққан ел, аслида ел эмас, балки бир ихтилож (андомнинг сакраши) эканини айтиб, «Бу таҳоратни бузмайди» дейди. Шундай қилиб, бу масалада икки хил қавл устида ихтилоф қилинган:

1.Хотин кишининг ва эркак кишининг олдидан чиққан ел таҳоратни бузади. Чунки, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам: олд ва орқа йўллардан чиққан ҳар қандай нарса таҳоратни бузади, деб уқтирганлар. Сабабнинг хусусиятига эмас, балки лафзнинг умумий маъносига эътибор қилинади. Яъни, ел ҳам бир нарсадир, у ҳам таҳоратни бузади. Шофиъийнинг қавли ана шундай.

2.Хотин еки эркак кишининг олдидан чиққан ел таҳоратни бузмайди. Чунки, бу аслида ел эмас, балки бир ихтилождан иборатдир. Абу Ҳанифа ана шу қавлга эга бўлганлар.

76. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Сизлардан бирор кишининг таҳорати бузилса, то таҳорат олмагунича, намозини Аллоҳ қабул қилмайди».

Бу ҳадис ғариб-ҳасан-саҳиҳ.

57-БОБ

МАВЗУ: УХЛАСА, ТАҲОРАТ ОЛМОҚ ЛОЗИМ БЎЛИШИ

77. Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: У киши Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сажда қилган ҳолда ухлаб қолганларини кўрди. «Ҳатто хуриллаш бошладилар ёки пишиллаш бошладилар. Кейин туриб намоз ўқидилар. Шунда мен: «Ё Расулуллоҳ, Сиз ҳақиқатан ухладингиз-ку?» дедим. Айтдиларки, «Фақат ётиб (чўзилиб) ухлаган кишига таҳорат олиш лозим бўлади, чунки у чўзилганида бўғимлари ўзини қўйиб юборади».

Абу Халиднинг исми - Язид ибн Абдуллоҳ.

Бу бобда Оиша, Ибн Масъуд ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

78. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобалари (ўтириб) ухлашар, кейин туриб намозларини ўқишар, таҳорат олишмас эди.

Абу Довуднинг ривоятида бундай дейилади: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобалари хуфтон намозини кутиб, бошлари букилиб кетар, кейин намоз ўқишар, таҳорат олишмасди». Бу ривоятдан саҳобалар ўтирган жойларида ухлаганлари тушунилади.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Солиҳ ибн Абдуллоҳдан эшитдим, бундай деди: «Абдуллоҳ ибн Ал-Муборакдан, ўтирган жойида суяниб ухлаган киши ҳақида сўрадим, «Унга таҳорат лозим бўлмайди», деди.

Саъид ибн Абу Аруба, Ибн Аббоснинг ҳадисини Қатоодадан, Ибн Аббосдан зикр қилиб, Абул-Олияни зикр қилмаган ҳамда ҳадисни рафъ этмаган. (Расулуллоҳгача юксалтирмаган).

Уламолар, уйқу туфайли бўладиган таҳорат масаласида ихтилоф қилдилар. Кўплари, ўтирган жойида ёки тик туриб ухлаган кишига, то у ётмагунича, таҳорат лозим бўлмайди, деб ҳисоблайдилар. Ас-Саврий, Ибнул-Муборак ва Аҳмаднинг қавли шудир. Баъзилари эса бундай дейдиш «Агар ақлига ҳоким бўлмайдиган даражада уйқуга толса, таҳорат олмоғи лозим».

Исҳоқнинг қавли шудир. Имоми Шофиъийнинг фикрича ўтириб ухлаган киши, уйқусида туш кўрса ёки маънади (орқаси) ёки ўриндиғи уйқу таъсирида силжиса, таҳорат олиши лозим бўлади.

(Таржимон иловаси: «Мухтасар ул-виқоя»нинг ўзбекча шарҳида бундай фатво баён қилинади: «Ва бир нимарсага суяниб ухламоқ таҳоратни бузгай, агар суянган нарсани олганда йиқилиб кетар эҳтимоли бўлса. Аммо ул суянган нарсасини олганда ўлтириб қолса, таҳоратни бузмас. Намозда тик турган ҳолда ва рукуъда, саждада ухламоқ таҳоратни синдирмагай. Ушбудек, «Муҳит» китобида мазкурдир»).

58-БОБ

МАВЗУ: ОЛОВДА ПИШГАН ТАОМ (ЕЙИШ) ТУФАЙЛИ ТАҲОРАТ ЛОЗИМЛИГИ

79. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: у деди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам: «Олов теккан ҳамма нарса, ҳатто пишлоқ парчаси (ейиш) туфайли ҳам таҳорат олиш лозим бўлади», - деб айтдилар. Шунда Ибн Аббос: «Ё Або Ҳурайра! Ёғ (ейиш) туфайли ҳам таҳорат оламизми? Қайноқ сув (ичиш) туфайли ҳам таҳорат оламизми?..» — деб сўради. Шунда Абу Ҳурайра айтди: «Эй биродарзодам! Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан бир ҳадис эшитдингми, унга мисол тонишга уринма!».*

Баъзи илм аҳллари оловда пишган таом ейиш туфайли таҳорат лозим бўлади, деб айтишган. Уларнинг далили - шу ҳадис. Аммо илм аҳлининг кўпи, кейин шарҳланганидек, бу ҳадиснинг (ҳукми) мансук (бекор) бўлганини айтишади. Ёғ ва қайноқ сув деганда оловда пиширилган ёғ ва қайнатилган (иситилган) сув назарда тутилган.

Бу бобда Умму Ҳабиба, Умму Салама, Зайд ибн Собит, Абу Талҳа, Абу Аййуб ва Абу Мусо (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Баъзи илм кишилари, оловда пишган таом (ейиш) туфайли таҳорат олиш лозим, деган фикрга эга бўлишган. Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндаи ва табаъа тобиъийндан бўлмиш илм одамларининг кўпи эса, таҳорат олиш лозим эмас, деган фикрдалар.

59-БОБ

МАВЗУ: ОЛОВДА ПИШГАН ТАОМ (ЕЙИШ) ТУФАЙЛИ ТАҲОРАТ ЛОЗИМ ЭМАСЛИГИ

80. *Жобир (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам чиқдилар ва мени ёнларига олиб Ансорийлардан бўлмиш бир хотиннинг уйига кирдилар. Хотин у кишига бир қўй сўйди ва у киши (қўй гўшtidан) едилар. Кейин бир идишда янги хурмо келтирди, ундан ҳам едилар. Кейин таҳорат олиб, намоз ўқидилар. Намоз ўқиб бўлганларидан сўнг, хотин у кишига қўйнинг қолган гўшtidан яна келтирди ва (Расулulloҳ саллalloҳу аланҳи ва саллам) едилар. Кейин эса (янги) таҳорат олмасдан, аср намозини ўқидилар».*

Бу бобда Абу Бакр Сидднк Ибн Аббос, Абу Ҳурайра, Ибн Масъуд, Абу Рофиъ, Уммул-Ҳакам, Амр Ибн Умаййа, Умму Амир, Сувайд ибн Ан-Нуъмон ва Умму Салама (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Ҳазрати Абу Бакрнинг бу бобдаги ҳадиси исноди жиҳатидан саҳиҳ эмас, ёлғиз Ҳусом ибн Мисоқ бу ҳадисни Ибн Сийрийндан, Ибн Аббосдан, Абу Бакрдан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади. Саҳиҳ ҳадис эса Ибн Аббосдан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан қилинган ривоятдир. Ҳадис ҳофизлари ана шундай ривоят қилишган. Чунончи, бу ҳадис Ибн Сийрийндан, Ибн Аббосдан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан мутааддид ваҳҳлардан ривоят қилинган. Ато ибн Ясор, Икрима, Муҳаммад ибн Амр ибн Ато, Али ибн Абдуллоҳ ибн Аббос ва яна бошқалар буни Ибн Аббосдан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилдилар ва «Абу Бакр Сиддикдан» демадиларки, бу ривоят янада саҳиҳроқдир.

Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва табаъи тобиъийндан бўлган илм одамларининг кўпи наздида амал шу ҳадис асосидадир. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ ҳам шулардандир: Олов теккан таом туфайли таҳорат лозим эмас, деган тўхтамадилар.

Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган икки ҳукмининг охиригиси шудирки, бу ҳадис биринчи ҳадисдаги «олов теккан ҳамма нарса туфайли таҳорат олиш лозим бўлади», деган ҳукми бекор қилувчи моҳиятга эгадир.

60-БОБ

МАВЗУ: ТУЯ ГЎШТИ (ЕЙИШ) ТУФАЙЛИ ТАҲОРАТ ЛОЗИМ БЎЛИШИ

81. *Ал-Барро ибн Озиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди:«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, Туя гўшти еганда таҳорат (олиш) лозим бўладими? - деган савол сўралди. Шунда айтдилар: «Ундан еганда таҳорат олингизлар!» (Сўнг) Қўй гўшларидан (еганда) ҳам таҳорат олинадими? — деб сўралди. Шунда бундай дедилар: «Қўй гўшларидан еганда (агар таҳоратли бўлсангизлар) таҳорат олмангизлар!»*

Бу бобда Жобир ибн Самура ва Усайд ибн Ҳузайрдан ҳадис ривоят қилинган. Ал-Ҳажжж ибн Артоа бу ҳадисни Абдуллоҳ ибн Абдуллоҳдан, Абдурраҳмон ибн Абу Лайлодан, Ал-Барро ибн Озибдан ривоят қилади. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Убайда Ад-Даббий эса, Абдуллоҳ ибн Абдуллоҳ Ар-Розийдан, Абдурраҳмон ибн Абу Лайлодан, Зул-Фурро Ал-Жуханийдан ривоят қилади.

Ҳаммод ибн Салама эса Ал-Ҳажжж ибн Артоадан ривоят қилади ва исмда янглишиб, «Абдуллоҳ ибн Абдурраҳмон ибн Абу Лайлодан, унинг отасидан, Усайд ибн Ҳузайрдан», дейди. Саҳиҳ ривоят ушбу: Абдуллоҳ ибн Абдуллоҳ Ар-Розийдан, Абдурраҳмон ибн Аби Лайлодан, Ал-Барро ибн Озибдан».

Бу бобда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан иккита ҳадис саҳиҳ бўлиб келган: Ал-Барронинг ҳадиси билан Жобир ибн Самуранинг ҳадиси.

Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир. Тобиъийндан ва табаъи тобиъийндан баъзи илм одамлари, туя гўшти туфайли таҳорат лозим бўлмайди, деган фикрда эканлари ривоят қилинган. Суфён Ас-Саврий ва Куфа фақиҳларининг қавли ҳам шудир.

«Туя гўшти еганда таҳорат лозим бўлиш-бўлмаслиги борасида олимлар ихтилоф қилишди. Кўплари, туя гўшти ейиш таҳоратни бузмайди, деган фикрга эга бўлишган. Хулафои рошидийн - Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ, Ҳазрати Умар, Ҳазрати Усмон, Ҳазрати Али, шунингдек, (Абдуллоҳ) Ибн Масъуд Убай ибн Каъб, Ибн Аббос, Абуд-Дардо, Абу Талха, Омир ибн Робиъа, Абу Умома, (розияллоҳу анҳум ажмаъийн) тобиъийнларнинг ҳаммаси, Молик, Абу Ҳанифа, Шофиъий ва биродарларининг қавли шудир. Аҳмад ибн Ҳанбал, Исҳоқ ибн Раҳовайх, Яҳё ибн Раҳовайх, Яҳё ибн Яҳё, Абу Бакр ибн Ал-Мунзир ва Ибн Ҳузайманнинг фикрича, туя гўшти таҳоратни бузади. Ҳофиз Абу Бакр Ал-Байҳақий ҳам шу қавлни танлаган. Булар Ал-Барро ибн Озибнинг ҳадиси билан истидлол (далил-исбот) этишади.

Бу йўл, жумҳурнинг мухолафатига (қаршилигига) қарамай, далил жиҳатдан кучлироқ. Жумҳур эса, оловда пишган таом туфайли таҳорат лозим бўлмайди, деган ҳадис билан тамассук (сабр-таҳаммул) қилмоқдаки, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган энг охирги ҳукм шудир. Аммо бу ҳадис ҳадиси омма (оммавий, умумий) ва туя гўшти еганда таҳорат лозим бўлади, деган ҳадис - ҳадиси хосдир. (Ан-Нававий).

61-БОБ

МАВЗУ: ЗАКАРИГА ҚЎЛ ТЕККИЗГАНДА ТАҲОРАТ ЛОЗИМ БЎЛИШИ

82. *Бусро бинти Софван (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Кимки закарига қўл теккизса, токи таҳорат олмагунича, намоз ўқимасин».*

Бу бобда Умму Ҳабиба, Абу Аййуб, Абу Ҳурайра, Арво бинти Унайс, Оиша, Жобир, Зайд ибн Холид ва Абдуллоҳ ибн Амр (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинди.

Бу ҳадис саҳиҳ. Бунни мутааддид кишилар шу тарзда Ҳишом ибн Урвадан, унинг отасидан, Бусродан ривоят қилишган.

83. Абу Усома ва бошқалар шу ҳадисни Ҳишом ибн Урвадан, унинг отасидан, Марвондан, Бусродан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан айнан ривоят қилдилар. Шу ҳадисни бизга, Абу Усомадан нақл этиб, Исҳоқ ибн Мансур сўзлаб берди.

84. Худди шу ҳадисни Абуз-Занод Урвадан, Бусродан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган. Шу ҳадисни бизга Али ибн Ҳижр сўзлаб берди ва айтдики, «Бизга Абдурраҳмон ибн Абуз-Занод ўз отасидан, Урвадан, Бусродан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан келтириб сўзлаб берди». Утган ҳадиснинг ўзи.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъидан мутааддид кишиларнинг қавли шудир. Авзойи, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир. Муҳаммад айтадики, «Бу бобдаги энг саҳиҳ ҳадис Бусронинг ҳадисидир».

Абу-Зуръо, «Умму Ҳабибанинг бу бобдаги ҳадиси саҳиҳдир», дейди. Бу ҳадис Ал-Аъло ибн Ал-Ҳорис, Макхулдан, Анбаса ибн Абу Суфъндан, Умму Ҳабибадан ривоят қилган ҳадисдир.

Муҳаммад (Ал-Бухорий) бундай дейди: «Макхул Анбаса ибн Абу Суфъндан эшитмаган. Макхул бошқа бир ҳадисни Анбасадан бир ровий орқали ривоят қилаётир». Муҳаммад бу ҳадисни саҳиҳ деб кўрмагани тушунилмоқда.

62-БОБ

МАВЗУ: ЗАКАРГА ҚЎЛ ТЕККИЗИШ ТУФАЙЛИ ТАҲОРАТ ЛОЗИМ ЭМАСЛИГИ

85. (Ҳазрати) Али (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: **«У (закар) инсондан бир гўшт парчаси ёки унинг бир қисмидир, холос!»**».

Бу бобда Абу Умомадан ҳадис ривоят қилинган. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бир қанча саҳобаларидан ва айрим тобиъийлардан, закарни ушлаганда таҳорат лозим эмас, деган фикрда эканликлари ривоят қилинади. Куфа аҳлининг ва Ибнул-Муборакнинг қавли шудир.

Ал-Хозимий «Китоб ул-эътибор»нинг 40-саҳифасида бундай дейди: «Илм одамлари бу масалада ихтилоф қилишган. Бировлари Толқ ибн Алининг ҳадисига амал қилиб, закарни ушлаш туфайли таҳорат лозим эмас, деб айтишган. (Ҳазрати) Али ибн Абу Толиб, Аммор ибн Ёсир, Абдуллоҳ ибн Масъуд, Абдуллоҳ ибн Аббос, Хузайфа ибн Ал-Ямон, Имрон ибн Ҳусайн, Абуд-Дардо, Саъд ибн Абу Ваққос (икки ривоятдан бирига биноан), Саъид ибн Ал-Мусаййаб (икки ривоятдан бирига биноан), Саъид ибн Жубайр, Иброҳим Ан-Наҳоий, Робиъа ибн Абдурраҳмон, Суфён Ас-Саврий, Абу Ҳанифа ва биродарлари, Яҳё ибн Маийн ва Куфа гхлининг шу тўхтамда эканликлари ривоят қилинган». Булар, Толқ ибн Алининг шу бобдаги ҳадиси билан истидлол (далил-исбот) қиладилар. Ибнул-Ҳумом, Софваннинг қизи Бусронинг ҳадиси ҳақида (ўтган 61-бобнинг ҳадиси) бундай дейди: «Толқ ибн Алининг ҳадиси ундан устундир. Чунки, эркаларнинг хотира ва қамровлари соғломроқ бўлганидан, ривоятлари ҳам кучлироқдир. Ана шу сабаб билан икки аёлнинг шоҳидлиги бир эрканинг гувоҳлиги мартабасида тутилган».

Бу ҳадис ушбу бобда ривоят қилинган ҳадисларнинг энг ҳасанидир. Аййуб ибн Утба ва Муҳаммад ибн Жобир шу ҳадисни Қайс ибн Толқдан, унинг отасидан ривоят қилишган. Баъзи муҳаддислар, Аййуб ибн Утба билан Муҳаммад ибн Жо-бирни танқид қилишади. Мулозим ибн Амрнинг Абдуллоҳ ибн Бадрдан ривоят қилган ҳадиси саҳиҳ ва янада ҳасандир.

63-БОБ

МАВЗУ: ЎПИШ ТУФАЙЛИ ТАҲОРАТ ЛОЗИМ ЭМАСЛИГИ

86. Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам жуфти ҳалолларидан бирини ўпдилар ва таҳорат олмасдан, намозга чиқдилар». (Урва айтади): «У сиздан бошқа ким бўларди?!» - дедим. Шунда Оиша (розияллоҳу анҳо) кулдилар».

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан мутааддид илм кишилари шу фикрда эканликлари ривоят қилинган. Суфён Ас-Саврий ва Куфа аҳлининг қавли ушбудир; улар ўпиш туфайли таҳорат лозим бўлмайди, деган тўхтамадалар.

Ҳазрати Али, Ибн Аббос, Ато, Товус ва Абу Ҳанифа шу қавлга эга бўлганлар. Буни Оиша онамизнинг шу бобдаги ҳадиси билан истидлол (далил-исбот) қиладилар. Бу ҳадис заиф бўлиши билан бирга бир-бирини тақвия этадиган (қувватлайдиган) бир қанча йўлдан ривоят қилинган.

Молик ибн Анас, Авзоий, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ, ўпганда таҳорат олиш кераклигини айтадилар. Бу эса Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан мутааддид илм одамларининг қавлидир.

Ибн Масъуд, Ибн Умар ва Аз-Зухрий шу қавлга эга бўлганлари ривоят қилинган. Булар «Моида» сурасининг 6-оятда келган: «Ёки хотинларингизга теккан бўлсаларингиз» қавли билан истидлол (далил-исбот) қиладилар. Бу ўринда оятдаги «ламс» ва «муломаса» «қўл билан тегинмоқ» маъносида эканини баён қилмоқдалар. Ҳофиз Имомуддин, имом ва муфассирлар, бу оят тафсирида икки қавлга эга бўлганларини, бир гуруҳлари «қўл билан тегинмоқ» деб, бир гуруҳлари эса «жимоъ (яъни қўшилмоқ, хотин билан жинсий муомала қилмоқ)» маъносида деб тафсир қилганларини айтади. Бу орада, Ибн Аббос ушбу оятни «жимоъ (қўшилмоқ)» деб тафсир қилгани баён этилганки, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг дуосига сазовор бўлган бу зотнинг тафсири ишонч ва эътимод (таянч) бергувчидир. Негаки, Ҳазрати Али (карромаллоҳу ваҷҳаҳу) ва кўпгина саҳобалар шу қавлни ёқлашган. Шайх Муборакфурий ҳам «Тухфат-ул-аҳвоний» номли Ат-Термизий китоби шарҳида шу қавлни афзал кўрган.

Оиша (онамиз розияллоҳу анҳо) Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган ҳадисни биродарларимиз тарк этганининг ягона сабаби - ҳадиснинг иснод жиҳатидан аҳволини саҳиҳ деб кўрмаганларидир.

Абу Бакр Ал-Аттор Ал-Басрийнинг Али ибн Ал-Маданийдан нақлан бундай деганини эшитдим: «Яҳё ибн Саъид Ал-Қаттон бу ҳадисни чиндан заиф деб топди ва унинг йўқ ҳукмида (ҳукми йўқ) эканини айтди. Бошқа томондан, Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий) бу ҳадисни заиф деб топганини ва «Ҳабиб ибн Абу Собит, Урвадан эшитган» деганини унинг ўзидан эшитдим.

Иброҳим Ат-Таймийдан, Оиша (онамиз)дан бундай деб ривоят қилинди: **«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Оишани ўпганлар ва таҳорат олмаганлар».** Бу ҳадис ҳам саҳиҳ эмас. Чунки, Иброҳим Ат-Таймийнинг Оиша (онамиз)дан ҳадис эшитганини билмаймиз.

Бу бобда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан саҳиҳ тарзида бирон ҳадис ривоят қилинмаган.

64-БОБ

МАВЗУ: ҚУСГАНДА ВА БУРУН ҚОНАГАНДА ТАҲОРАТ ЛОЗИМ БЎЛИШИ

87. Абуд-Дардо (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қайт қилдилар, шунда рўзаларини очдилар ва (янгитдан) таҳорат олдилар». (Маъдан ибн Абу Талҳа айтадики), Дамашқ (Шом) масжидида Савбон билан учрашиб қолдим ва унга бу ҳадисни баён қилдим. Дедики, «Рост айтибди, мен (ўшанда) Расулуллоҳнинг қўлларига таҳорат суви қуйиб турган эдим».

Исҳоқ ибн Мансур «Маъдан ибн Талҳа» деб айтади. Ҳолбуки, «Маъдан ибн Абу Талҳа» дегани тўғрироқ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан мутааддид илм одамларининг хулосаси шу нуқтададир: Қусганда ва бурун қонаганда таҳорат лозим бўлади, деган фикрга эга бўлганлар. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборақ, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир. Бошқа бир илм кишилари эса бундай дейди: «Қусганда ва бурун қонаганда таҳорат (янгилаш) йўқ». Бу эса Молик ва Шофиъийнинг қавлидир.

Ҳусайн Ал-Муаллим бу ҳадиснинг жайид (сара) эканини қайд этган. Ҳусайннинг ҳадиси ушбу бобда ворид бўлган ҳадисларнинг энг саҳиҳидир.

Маъмар бу ҳадисни Яҳё ибн Касирдан ривоят қилади ва санадида янглишиб, бундай дейди: «Ваиш ибн Ал-Волиддан, Холид ибн Маъдандан, Абуд-Дардодан». Бир томондан, санадда «Ал-Авзойи»ни зикр этмаса, иккинчи томондан «Холид ибн Маъдан» дейди; Ҳолбуки, у «Маъдан ибн Абу Талҳа»дир.

65-БОБ

МАВЗУ: НАБИЗ (ХУРМО ҚИЁМИ) БИЛАН ТАҲОРАТ ОЛМОҚ

88. Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди: **Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам менадан: «Тулумингда нима бор?»** деб сўрадилар. **«Набиз»**, дедим. Шунда: **«Покиза хурмо ва тоза сув!»** дедилар. **«Сўнг шу билан таҳорат олдилар»**, дейди.

Бу ҳадис танҳо Абу Зайддан, Абдуллоҳдан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинди. Абу Зайд эса муҳаддислар наздида мажхул кишидир. Унинг шу ҳадисдан бошқа ривояти маълум эмас.

Илм одамларидан айримлари шарбат билан таҳорат олиш мумкин деган фикрдалар. *Суфён Ас-Саврий ва яна бошқалар шулардандир. Бошқа илм одамлари эса:* «Шарбат билан таҳорат олинмайди!» - дейишади. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Исҳоқ айтадики, «Киши шу вазиятга тушса, шарбат билан таҳорат олишидан таяммум қилмоғи, менимча, янада маъқулроқ».

«Шарбат билан таҳорат олинмайди» деганларнинг сўзи Қуръони карим ҳукмига яқинроқ ва мувофиқроқдир: «Сув топа олмасангиз, покиза тупроқ билан таяммум қилингиз...» деб марҳамат қилинган.

«Ал-Моида», 6-оятда, сув топилмаса, таяммум қилиш буюрилган. (Ҳасан Басрий набиз билан таҳорат олишни макруҳ деганлар. Ато ибн Абу Рабоҳ: «Менга, набиз ёки сут билан таҳорат қилгандан, таяммум қилмоқ афзалроқ», деганлар.

66-БОБ

МАВЗУ: СУТ ИЧГАНДАН КЕЙИН ОҒИЗ ЧАЙҚАМОҚ

89. Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: **«Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам сут ичдилар ва сув келтиртириб, оғиз чайқадилар, сўнг: «Сутда ёғ бор»**, дедилар.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Баъзи илм одамлари, сут ичгач, оғиз чайқаш керак, деган фикрдалар. Бизнингча, бу мустаҳабдир. Айримлар эса, оғиз чайқаш лозим, деган фикрга қўшилмайдилар.

67-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТ УШАТАЁТГАНДА САЛОМГА АЛИК ОЛМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

90. Ибн Умар (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешоб қилаётган эдилар, бир киши салом берди; саломига алик олмадилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Бизнингча, фақат катта ва кичик қазои ҳожат қилаётган вазиятда бўлса, салом бермоқ макруҳ. Баъзи муҳаддислар шундай тафсир (таъвил) қилишган.

Аммо қазои ҳожат қилиб бўлган ва ўрнидан турган бўлса, саломига алик олиш кароҳат эмас. Бу бобда ҳадисга қараб сарлавҳа қўйдик. Термизий эса «Таҳоратсиз ҳолда саломга алик олмоқнинг кароҳат эканлиги» деб сарлавҳа қўйганлар. Бу ҳолатда сарлавҳа умумий (омма учун), ҳадис эса хосдир. Ҳадис билан сарлавҳа орасида мутобақат (мувофиқлик) кўринмайди.

Бу ҳадис ушбу бобда ривоят қилинган ҳадисларнинг энг чиройлисидир. Айниқса, бу бобда Ал-Муҳожир ибн Кунфуз, Абдуллоҳ ибн Ҳанзала, Алқама ибн Ал-Фағво ҳамда Ал-Барродан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

68-БОБ

МАВЗУ: ИТНИНГ САРҚИТИ

91. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Ит теккан идиш етти марта ювилади, биринчи ва охириги мартаси тупроқ билан ювилади. Мушук ялаган идиш эса бир марта ювилади».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир. Бу ҳадис Абу Ҳурайрадан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан шу шаклда ривоят қилинган, аммо «Мушук ялаган идиш бир марта ювилади» деган жумласи зикр қилинмаган.

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Муғаффалдан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

69-БОБ

МАВЗУ: МУШУКНИНГ САРҚИТИ

92. Каъб ибн Моликнинг қизи Кабшадан ривоят қилинди: У (Кабша) Абу Қатоданинг ўғли ҳузурда (никоҳида) эди. Абу Қатода (бир куни) уларнинг уйига кирди. (Кабша) айтадики, «У кишига таҳорат суви келтирдим. Шу пайт сувсаган бир мушук келиб қолди. (Абу Қатода) идишни элтиб, мушукка сув ичирди. Менинг қараб қолганимни кўриб, айтдики, «Эй биродаримнинг қизи! (Бундан) ажабланидингми?» «Ҳа», дедим. (Шунда) деди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Мушук нажас эмас. Чунки, у ҳамиша атрофингизда айланиб юрадиган жониворлардандир».

Абу Қатоданинг ўғли Ал-Ҳорис Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суворийларидан эди. Ҳаббон, Ал-Ҳориснинг хотини Кабша ҳам саҳобалардан эканини айтади.

Бу ўриндаги «биродарлик»дан мурод — Ислом ва дин биродарлигидир. Бегона бўлса ҳам бировга: Эй биродарзодам!» деб ёки «Эй жияним (амакиваччам)» деб хитоб қилиш арабларнинг одатидир. (Муборакфурий).

Баъзилар, Кабша - Абу Қатоданинг хотини эканини Моликдан ривоят қиладилар. Ҳолбуки, у Абу Қатоданинг ўғли (никоҳи)да бўлгани тўғридир.

Бу бобда Оиша ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва табаъи тобиъийндан бўлмиш кўпчилик илм одамларининг қавли шу. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ шулардандир. Мушукдан қолган сувни зарарсиз, деб ҳисоблайдилар.

Бу ҳадис ушбу бобда ривоят қилинган ҳадисларнинг энг яхшисидир. Молик бу ҳадисни Исҳоқ ибн Абдуллоҳ ибн Абу Талҳадан энг яхши шаклда ривоят қилган ва буни Моликдан кўра яхшироқ ривоят қилган киши бўлган эмас.

70-БОБ

МАВЗУ: МАҲСИЛАР УСТИГА МАСҲ ТОРТМОҚ

93. *Хаммом ибн Ҳорисдан ривоят қилинди; у деди: «Жарир ибн Абдуллоҳ пешоб қилди. Кейин таҳорат олди ва маҳсилари устига масҳ тортди. Унга: «Нега бундай қилдинг?» дейилди. Айтдики, «Бундай қилишимга нима монелик бор? Мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шундай қилганларини кўрдим». Иброҳим айтади: «Улар Жарирнинг ҳадисини яхши кўришарди. Чунки у (Жарир) «Моида» (сураси) нозил бўлганидан кейин Исломога кирган». «Улар Жарирнинг ҳадисини яхши кўришарди» жумласи Иброҳимнинг сўзидир.*

«Ал-Моида» сураси, 6-оят. Бу оятда оёқларни ювишга буюрилган. Жарир, бу оят нозил бўлишидан аввал Исломога кирган бўлса эди ва ўшанда бу ҳадисни эшитган бўлса эди, бу оят маҳсилар устига масҳ тортиш ҳукмини бекор қилган бўларди. Аммо бу оят тушишидан кейин мусулмон бўлгани учун, ҳадис оятнинг умумига (тўлиқ) тегишли эканини билдирмоқда. (Яъни, бу ҳадис маҳсига масҳ тортиш мумкин ва бу суннат эканини исботламоқда).

Бу бобда (Ҳазрати) Умар, Ҳазрати Али, Ҳузайфа, Ал-Муғйира, Билол, Саъд, Абу Аййуб, Салмон, Бурайда, Амр ибн Умайя, Анас, Саҳл ибн Саъд, Яъло ибн Мурра, Убода ибн Ас-Сомит, Усома ибн Шориқ, Абу Умома, Жобир, Усома ибн Зайд, Ибн Убода — уни Ибн Умома деб аташади — ва Убай ибн Умома (розияллоҳу анҳум ажмаъийн)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Жарирнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

94. *Шаҳр ибн Ҳавшабдан ривоят қилинди; у деди: «Жарир ибн Абдуллоҳни кўрдим, таҳорат олди ва маҳсилари устига масҳ тортди. Ундан бу иш ҳақида сўраган эдим, айтдики, «Мен Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрдим, таҳорат олдилар ва маҳсилари устига масҳ тортдилар». Жарирдан сўрадим (дейди ровий): «Бу ҳол «Моида» (сурасидаги оят)дан олдин бўлганми ёки «Моида»дан кейинми? Шунда у бундай деди: «Мен асли «Моида»дан кейин Исломога кирганман».*

Бу ҳадисни Қутайба бизга Холид ибн Зиёд Ат-Термизийдан, Муқотил ибн Ҳаййандан, Шаҳр ибн Ҳавшабдан, Жарирдан баён қилди.

Бу ҳадис тафсирга (таъвилга) мавзу бўлди. Чунки, маҳси устига масҳ тортишни қабул қилмаганлар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг маҳсилари устига масҳ тортишлари «Ал-Моида» сураси нозил бўлишидан олдин бўлган деб таъвил қилишади. Жарир ўз ҳадисида, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам «Моида» нозил бўлишидан кейин маҳсилари устига масҳ тортганларига гувоҳ эканини билдирмоқда.

71-БОБ

МАВЗУ: МУСОФИР ВА МУҚИМ КИШИЛАРНИНГ МАҲСИ УСТИГА МАСҲ ТОРТМОҚЛАРИ

95. *Хузайма ибн Собитдан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан маҳсилари устига масҳ тортиш ҳақида савол қилинди. Шунда айтдилар: «Мусофир учун - уч кун, муқим киши учун - бир кун».*

Хузайма ибн Собитнинг масҳ тортиш ҳақидаги ҳадисини Яҳё ибн Маийн саҳиҳ, деб айтгани зикр қилинган. Абу Абдуллоҳ Ал-Жабалийнинг исми - Абд ибн Абд, унинг Абдурраҳмон ибн Абд

экани ҳам айтилади.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Бу бобда (Ҳазрати) Али, (Ҳазрати) Абу Бакр, Абу Ҳурайра, Софван ибн Ассал, Авф ибн Молик, Ибн Умар ва Жарир (розияллоҳу анҳум ажмаъийн)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

96. Софван ибн Ассал (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга, сафарда бўлган чоғимизда, уч кеча-кундуз маҳсиларимизни ечмасликни, илло жунуб бўлгандагина ечишни, лекин катта қазои ҳожат, пешоб қилиш ва ухлаганлик туфайли ечмасликни амр қилдилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Ал-Ҳакам ибн Утайба ва Ҳаммод бу ҳадисни Иброҳим Ал-Наҳоийдан, Абу Абдуллоҳ Ал-Жабалийдан, Хузайма ибн Собитдан ривоят қилишдики, бу ривоят саҳиҳ эмас. Али ибн Ал-Маданий айтадики, Яҳё ибн Саъид, Шуъбадан нақл этиб, бундай дейди: «Абу Абдуллоҳ Ал-Жабалийдан Иброҳим Ан-Наҳоий масъ ҳадисини эшитмаган».

Зоид Мансурдан нақлан бундай дейди: «Иброҳим Ат-Таймийнинг ҳужрасида эдик, Иброҳим Ан-Наҳоий ҳам биз билан бирга эди. Иброҳим Ат-Таймий бизга масъ ҳадисини Амр ибн Маймундан, Абу Абдуллоҳ Ал-Жабалийдан, Хузайма ибн Собитдан, Ра-сулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан нақл этди».

Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий) айтадики, «Софван ибн Ассал Ал-Муродийнинг ҳадиси бу бобда ривоят қилинган ҳадисларнинг энг чиройлисидир».

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан илм одамларининг кўплари ва кейингиларидан Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ каби фикҳ аҳлининг қавли ушбудир: «Муқим киши бир кеча-кундуз, мусофир киши эса уч кун, яъни уч кеча-кундуз маҳсиларига масъ тортишлари мумкин».

Илм аҳлидан баъзилари, масъ тортиш учун вақт белгиланмаганлигини ривоят қилишади. Молик ибн Анаснинг қавли ҳам шундай. Аммо тавқид (вақт белгилангани) саҳиҳроқдир.

Имоми Молик ва Лайс фикрича, маҳсиларга масъ тортишнинг муаяян бир муддати йўқ. Покланган ҳолда маҳсисини кийган киши, хоҳ сафари бўлсин, хоҳ муқим бўлсин, (уч кун ва бир кун орасида) истаган муддатгача маҳсиларига масъ тортиши мумкин. Ҳазрати Умар ибн Ал-Хаттоб, Уқба ибн Омир, Абдуллоҳ ибн Умар ва Ҳасан Ал-Басрий ҳам шу фикрда эканликлари ривоят қилинган. (Шавқоний).

Бу ҳадис Осимнинг ривоятидан бошқа ваҳдан ҳам Софван ибн Ассалдан ривоят қилинган.

72-БОБ

МАВЗУ: МАҲСИЛАРНИНГ УСТИГА ВА ТАГИГА МАСЪ ТОРТМОҚ

97. Ал-Муғийра ибн Шуъба (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам маҳсиларнинг устига ва остига масъ тортидилар».

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва кейинги фақиҳлардан (фикҳ аҳлидан) мутааддид кишиларнинг қавли шудир. Молик, Шофиъий ва Исҳоқ ҳам шу тўхтама келишган. Ҳолбуки, бу ҳадис маълул (иллатли)дир. Уни Савр ибн Язиддан, Волид ибн Муслимдан бошқаси иснод этмаган (санадини тўлдирмаган).

Абу Зуръа ва Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий)дан бу ҳадис ҳақида сўрадим, улар: «Саҳиҳ эмас» дедилар. Чунки, *Ибнул-Муборак буни Саврдан, Ражо ибн Ҳайвадан ривоят қилади ва Ражо:* «Ал-Муғийранинг котиби томонидан айтиб ўтилдим», дейдики, демак, ҳадис Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва сшшамдан мурсал тарзида ривоят қилинган ва ҳадисда Ал-Муғийранинг номи ўтмаган.

73-БОБ

МАВЗУ: МАҲСИЛАРНИНГ ЮЗИГА МАСҲ ТОРТМОҚ

98. *Ал-Муғийра ибн Шуъба (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрдим, маҳсиларининг юзига масҳ тортдилар».*

Ал-Муғийранинг ҳадиси ҳасан.

Бу ҳадис Абдурраҳмон ибн Абиз-Зиноднинг ўз отасидан, Ал-Муғийрадан қилган ривоятидир. Урвадан, Ал-Муғийрадан ривоят қилганлар орасида юзига (сиртига, зоҳирига) сўзини Абдураҳмондан бошқа зикр қилган кишини билмаймиз.

Илм одамларидан мутааддид кишиларнинг қавли шудир. Суфён Ас-Саврий ва Аҳмад шундай дейишган.

Муҳаммад айтадики, «Молик ибн Анас, Абдурраҳмон ибн Абиз-Зинодни заиф деб кўрсатди».

74-БОБ

МАВЗУ: (ҚАЛИН) ПАЙПОҚ ВА НАЪЛ (ПОЙАБЗАЛ) УСТИГА МАСҲ ТОРТМОҚ

99. *Ал-Муғийра ибн Шуъбадан ривоят қилинди; у деди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам таҳорат олдилар, пайпоқлари ва наъллари (пойабзаллари) устига масҳ тортдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Илм одамларидан мутааддид кишиларнинг қавли шудир. *Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг ҳам қавли ушбудир: «Қалин пайпоқлар устига, товонсиз (пошнасиз) бўлса ҳам, масҳ тортилади», дейдилар.*

Бу бобда Абу Мусодан ҳадис ривоят қилинган.

Солиҳ ибн Муҳаммад Ат-Термизийдан эшитдим; у Абу Муқотил Ас-Самарқандийдан эшитганини айтди; дейдики, Абу Ҳанифанинг вафотлари билан яқунланган касаллик пайтларида у кишининг олдиларига кирдим. Сув келтиртириб, таҳорат олдилар. Оёқларида пайпоқ бор эди, пайпоқларининг устига масҳ тортдилар ва кейин бундай дедилар: «Олдин ҳеч қилмаган ишимни бугун қилдим; товонсиз (пошнасиз) бўлишига қарамай, пайпоқларим устига масҳ тортдим»

Муборакфурий бу ҳадис билан боғлиқ айрим баҳсларга тўхталади. Аҳамияти борлигига қараб, бу баҳсларнинг қисқача изоҳини келтиришни зарур деб ҳисоблаймиз.

1.Термизий, бу бобнинг ҳадисини ҳасан-саҳиҳ дейди. Ҳолбуки, имомларнинг кўпи бу ҳадиснинг заиф эканини қайд этишади. Шу билан бирга пайпоқ устига масҳ тортиш ҳақида марфуъ ва саҳиҳ тарзида бирор ҳадис ривоят қилинмаган. Барча ривоятлар борасида танқидий сўз қилинган.

2.«Жавраб» («жўроб»,«пайпоқ») калимаси тафсири ҳақида уламолар орасида ихтилоф бўлган. Маждиддин Фирузободий «Қомус» (луғат) китобида ва Абул Файз Муртазо «Тож-ул-арус» китобида «жавроб» (жўроб)нинг оёқ кийими эканини айтиб, Ат-Тоййибий, «теридан тикилган бир оёқ кийими», бўлиб, тиззагача кийилади ва бу маҳси деб танилган», дейди. Фирузободийнинг тафсири умумий (оммавий) ва оёққа кийилдиган ҳамма нарсага тегишлидир. У хоҳ теридан бўлсин, хоҳ жун, ё қилдан ёки ҳар қандай нарсадан тўқилган бўлсин, кейин, хоҳ қалин бўлсин, хоҳ юпқа бўлсин, ҳатто тикилган ёки тикилмаган оёқ кийимларига ҳам тегишлидир. Ат-Тоййибий, Шавқоний ва Шайх Абдулҳақнинг тафсирларига биноан, «жавроб», жилд (тери) маҳсулоти бўлиб маҳсининг бир туридир ва маҳсидан каттароқдир.

Абу Бакр Ибнул-Арабий ва Ал-Айнийнинг тафсирларига биноан, юнгдан тўқилган оёқ кийими «жавроб» дейлади. Ҳанафий имомларидан бўлган Шамс-ул-Аимма Ал-Ҳулвоний фикрича, «жавроб»(жўроб) беш хилдир: теридан, жундан, қилдан, юпқа теридан ва пахтадан қилинади. Каноф ва ипак тўқималар пахта газмоллари туридан ҳисобланган. «Жавроб»

тафсиридаги ихтилоф икки жиҳатдандир: биринчиси, «жавроб» қайси матоҳдан (моддадан) қилинган, иккинчиси эса «жавроб»нинг ҳажми (ўлчами) ҳақидадир. Луғатшуносларнинг бу сўз устидаги ихтилофлари, «жавроб»нинг (пайпоқнинг шакли ва саноати (тўқилиши), мамлакатларга қараб ўзгарганлигидан келиб чиққан бўлиши мумкин: баъзи ўлкаларда теридан, баъзи юртларда жундан ва қайсидир ўлкаларда ҳар хил нарсалардан қилинади. Ҳар бир луғатчи «жавроб»ни ўз ўлкасида тўқилган шаклга қараб тафсир қилган. Бирови эса, Фирузободий каби, ҳар бир юртда бўладиган ҳар хил, турига тегишли қилиб, тафсир этган.

3.«Жавроб» (пайпоқ) устига масҳ тортиш борасида имомлар мазҳабининг хулосаларига келсак, Имом Абу Юсуф ва Муҳаммад, қалин (зич) ва маҳкам тўқилган пайпоқлар устига масҳ тортишда зарар йўқ, деб ҳисоблайдилар. Оёқда боғсиз (боғичсиз) тура оладиган даражада қалин бўлишини кўзда тутганлар. Имоми Абу Ҳанифа соҳибайн (икки биродари, Имоми Абу Юсуф ва Муҳаммад) қавлига ружуъ этгани ривоят қилинади. Имоми Молик Имом Аъзамнинг эски қавлига эга бўлиб, пайпоқлар устига масҳ тортиш жоиз бўлиши учун, пайпоқлар қалин бўлиши кераклигини ва айни вақтда, тағларига теридан товон (пошна) урилиши лозимлигини шарт қилиб қўяди. Шофиъий ва Аҳмад (ибн Ҳанбал) мазҳабига келсак, Термизий бу мазҳаб фикрини ҳадиснинг изоҳида шарҳлаб ўтди. (Мухтарам китобхонга, «Мухтасар ул-Виқоя»нинг ўзбекча шарҳи («Мажмаъ ул-мақсуд») китобининг «Бу фаслда масҳнинг баёни» бобини ўқиб амал қилишликни эҳтиёт юзасидан тавсия қиламиз. - Таржимон иловаси).

4.Ҳадиси шарифда «пайпоқларининг ва пойабзалларнинг устига масҳ тортдилар» дейилмоқда. Бу ўринда «Пойабзал» деб таржима қилинган «наъл» сўзи аслида оёқни ердан сақлаган ҳар турли оёқ кийимига итлоқ (тааллуқли) қилинади. Аммо тўпиқлардан паст бўлган оёқ кийими устига масҳ тортмоқ жоиз эмас. Бунинг устига, Ат-Тоййибий пойабзални пайпоқларнинг устидан кийган, деган маъно берган. Ал-Хаттобий, «Ал-маъолим» китобида «зоҳир бўлган (юзага чиққан) маъно шу», дейди. Таҳовий, «Шарҳ ул-осор» китобининг «Пойабзал ўстига масҳ тортмоқ» бобида бундай дейди: «Остидан (ичидан) пайпоқ кийилган пойабзаллар устига масҳ тортди ва буни қилганда пайпоқларни ният қилиб, бажарди. Негаки, пойабзал бўлмаса, пайпоқлар устига масҳ тортиши мумкин эди. Аммо нияти, фақатгина пайпоқлари устига масҳ тортиш бўлгани ҳолда, ҳам пайпоқларшг, ҳам пойабзалнинг устига масҳ тортди. Бунда мўътабар (эътиборли) бўлган масҳ пайпоқлар устига тортиладиган масҳдир, шу билан бирга, пойабзал устига масҳ тортилиши эса устундир». Ҳадис ҳақида бошқа тафсир ва таъвиллар ҳам бор. Буларнинг ҳеч бири такаллуфдан ва инсонга, эҳтимоли бўлмаган маъно юкламоқдан ҳоли эмас.

75-БОБ

МАВЗУ: АМОМА (САЛЛА) УСТИГА МАСҲ ТОРТМОҚ

100. *Ал-Муғийра ибн Шуъба (розияллоҳу анҳу)отасидан ривоят қилиб, деди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам таҳорат олдилар, маҳсилари ва амомалари (саллалари) устига масҳ қилдилар».*

Ҳадиснинг ровийларидан Бакр, «Ал-Муғийранинг ўғлидан эшитдим», деган.

Муҳаммад ибн Башшор, бошқа бир ерда, шу ҳадисда ушбу жумлани зикр қилган: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешона сочлари ва саллалари устига масҳ қилдилар».

Бу ҳадис, Ал-Муғийра ибн Шуъбадан мутааддид важҳлардан ривоят қилинган. Биров «пешона сочлари ва саллалари устига масҳ қилдилар», деб зикр қилмоқда, биров эса «пешона сочлари»ни зикр қилмаётир.

Аҳмад ибн Ҳасандан эшитдим, у Аҳмад ибн Ҳанбал бундай деганини эшитдим, дейди: «Кўзим Яҳё ибн Ал-Қаттон кўрган каби кўрмади».

Бу бобда Амр ибн Умаййа, Салмон, Савбон ва Абу Умомадан ҳадис ривоят қилинган. Ал-

Муғийра ибн Шуъбанинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан Ҳазрати Абу Бакр, Ҳазрати Умар ва Анас (розияллоҳу анҳум) сингари мутааддид зотларнинг қавли шудир. Ал-Авзоий, Аҳмад ва Исҳоқ: «салла устига масҳ қилинади» дейдилар.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан мутааддид кишилар эса бундай дейдилар: «Фақат салланинг ўзинигина масҳ қилмай, аммо салла билан бирга бош(нинг бир қисми)ни ҳам масҳ қилади». Суфён Ас-Саврий, Молик ибн Анас, Ибнул-Муборак ва Шофиъийнинг қавли шудир.

Ал-Жоруд ибн Муоздан эшитдим, айтадики, «Вакиъ ибн Ал-Жарроҳнинг бундай деганини унинг ўзидан эшитдим: «Фақат салланинг ўзигагина масҳ қилинса, асарга (ҳадисга) мустанид бўлгани (асослангани) учун етарлидир.

Термизийнинг изоҳидан ҳам англашилганидек, салланинг устига масҳ қилишни Имоми Аҳмад, Ал-Авзоий, Довуд ва бошқалар, ушбу бобда ривоят этилган ҳадисларга таяниб, айни вақтда, маҳсиларга қиёсан, қабул қилганлар. Молик, Шофиъий ва Абу Ҳанифа Ҳазратлари буни рад этадилар.

101. Ҳазрати Билол (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам маҳсиларига ва химорларига (бош чодирларига) масҳ қилдилар».

102. Абу Убайда ибн Муҳаммад Аммор ибн Ёсирдан ривоят қилинди; у деди: «Жобир ибн Абдуллоҳдан маҳсилар устига масҳ тортмоқ ҳақида сўрадим. Дедики, «Суннатдир, эй биродарзодам!» Сўнг ундан саллага масҳ қилишни сўрадим. «Сувни сочингга теккиз» деди».

76-БОБ

МАВЗУ: ЖУНУБЛИҚДАН ПОКЛАНМОҚ (ЖИМОЪДАН КЕЙИН ЧЎМИЛМОҚ)

103. Ибн Аббоснинг холаси Маймуна (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга ғусл учун сув қўйдим. (Аввал) жанобатдан покландилар, чап қўллари билан идишни эгиб, ўнг қўлларига сув олдилар ва икки қўлларини (бўғинигача) ювдилар. Кейин қўллари билан идишдан сув олиб, фаржларига тўқдилар (мустаҳаб қилдилар), кейин қўлларини деворга ёки ерга ишқаб, ювиб ташладилар. Сўнг оғиз ва бурун чайқадилар, юзларини ва қўлларини (тирсаклари билан қўшиб) ювдилар. Сўнг бошларига уч марта сув қўйдилар. Кейин бутун баданларига сув қўйдилар. Сўнг четга чиқиб, оёқларини ювдилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Ушбу бобда Умму Салама, Жобир, Абу Саъид, Жубайр ибн Мутъим ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

104. Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жанобатдан покланмоқчи (ғусл қилмоқчи) бўлсалар, аввало қўлларини идишга ботирмасдан олдин ювар эдилар, кейин фаржларини ювар (мустаҳаб қилар) ва намозга таҳорат олгандек таҳорат олар эдилар. Кейин сочларини таг-тагигача ҳўллар эдилар. Кейин бошларидан бутун баданларига уч марта сув қуярдилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Илм одамлари жанобатдан покланишда (ғусл қилишда) шу (усул)ни ихтиёр этишган: намозга таҳорат олгандек таҳорат олади. Кейин бошига уч марта сув қуяди. Кейин баданининг ҳаммаёғига сув қуяди. Кейин оёқларини ювади.

Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир. Айтадиларки, жунуб киши (намозга

тахорат олгандек) таҳорат олмасдан сувга чўмилса, (покланмоғи учун) шу ҳам унга етарли. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

77-БОБ

МАВЗУ: АЁЛ КИШИ ҒУСЛ ҚИЛГАНДА СОЧИНИНГ ЎРИМИНИ ЁЯДИМИ?

105. Умму Салама (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Дедимки, «Ё Расулуллоҳ! Мен сочини маҳкам ўриб юрадиган аёлман. Жанобат ғуслини қилаётганда сочимнинг ўримини ечаманми?». Айтдиларки, «Йўқ! Бошингга сувдан уч марта қўймоғинг сенга кифоя! Кейин баданингнинг қолган ҳамма ёғига сув қуясан. Бас, покланган бўласан» ёки «Бас, ана, покландинг!» дедилар.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Илм одамларининг наздида амал шу ҳадис асосидадир: Хотин киши сочининг ўримини бузмай туриб ғусл қилса, бошига сув тўкканидан кейин, шу унга кифоя.

78-БОБ

МАВЗУ: ҲАР БИТТА СОЧ ТОЛАСИ ОСТИДА ЖУНУБЛИК БОР

106. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Ҳар битта соч толаси остида жунублик бор. Сочни ювинг ва бетингизни (терингизни) тозаланг!».

Бу бобда Ҳазрати Али ва Анас (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ал-Ҳорис ибн Важийҳнинг ҳадиси ғариб. Чунки, бу ҳадисни танҳо унинг ривоятидан биламиз. У жуда кучли шайх эмас. Ҳолбуки, имомлардан мутааддид кишилар ундан ривоят қилишган. Бу ҳадисни Молик ибн Динордан ёлғиз унинг ўзи ривоят қилди. У, «Ал-Ҳорис ибн Важийҳ ўғли Ҳорис» дейилганидек, «Важбаънинг ўғли» ҳам дейилади.

79-БОБ

МАВЗУ: ҒУСЛДАН КЕЙИН ТАҲОРАТ ОЛМОҚ МАСАЛАСИ

107. Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам ғуслдан кейин таҳорат олмас эдилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан бўлмиш илм одамларидан кўпларининг қавли шудир: «Ғуслдан кейин таҳорат олинмайди», деган тўхтамадалар.

80-БОБ

МАВЗУ: ЭР-ХОТИННИНГ ОЛАТЛАРИ БИР-БИРИГА ТЕГСА, ҒУСЛ ВОЖИБ БЎЛАДИ

108. Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдиларки: «Эркакнинг хатнаси хотиннинг хатнасини очса*, ғусл вожиб бўлади. Мен ва Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай ҳолатда ғусл қилганмиз».

*Баъзи иссиқ иқлимларда аёлларнинг ҳам хатнаси (суннат кертиги) борлиги айтилади.

Бу бобда Абу Ҳурайра, Абдуллоҳ ибн Амр, Рофиъ ибн Ходиж (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

109. Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Хатна хатнани очганда, ғусл вожиб бўлади», дедилар.

Оиша (розияллоҳу анҳо)нинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Бу ҳадис Оиша (онамиз)дан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мутааддид ваҳҳлардан ривоят қилинган. **«Хатна (суннат олати) хатнани очганда ғусл вожиб бўлади»**, дедилар.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан бўлган илм одамларининг кўпининг қавли шудир. (Ҳазрати) Абу Бакр, (Ҳазрати) Умар, (Ҳазрати) Усмон, (Ҳазрати) Али ва Оиша (розияллоҳу анҳум) шулар орасидадир.

Тобиъийндан ва кейингилардан бўлган фақиҳларнинг қавли ҳам шундай, Суфён Ас-Саврий, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ каби фақиҳлар, хатналар (суннат олатлари) бир-бирига тегса, ғусл вожиб бўлади, деганлар.

81-БОБ

МАВЗУ: «СУВ» БОИС СУВ КЕРАК

110. *Убай ибн Каъб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдики: «Сув боис сув керак эмас, деган рухсат Исломининг аввалида берилган рухсат эди, кейин бекор қилинди».*

111. Айнан шу ҳадис куйидаги иснод билан ривоят қилинди: Аҳмад ибн Маниъ, Абдуллоҳ ибн Муборак, Маъмар, Аз-Зухрий.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Маний тўқилмаса, ғусл қилиш керак эмас, деган рухсат Исломининг бошланғич даврида эди, кейинчалик бекор қилинди. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан мутааддид зотлар ана шундай ривоят қилдилар. Убай ибн Каъб ва Рофиъ ибн Ходиж булар орасида бор.

Илм аҳлидан кўпларининг наздида амал шу ҳадис асосидадир: «Эр агар хотини билан мужомаат қилса, маний тўқмаган тақдирда ҳам, ҳар иккалови ғусл қилиши вожиб бўлади».

112. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдики: «Сув боис сув лозимлиги ихтилом бўлган ҳолдадир».*

Ал-Жоруд Вакиъдан бундай деганини эшитдим: «Бу ҳадисни фақат Шорикда учратдик».

Яъни, бу ҳадисни Абул-Жаҳҳафдан ёлғиз Шорик ривоят қилади. Шорик эса Абдуллоҳ Кувийнинг ўғлидир. Ғоят дуруст киши бўлиши билан бирга кўп янглишган. Куфага волий бўлгандан кейин хотираси ўзгарган.

Абул-Жаҳҳафнинг номи - Довуд ибн Абу Авф.

Суфён ас-Саврийнинг бундай дегани ривоят қилинади: «Абул-Жаҳҳаф бизга бу (ҳадис)ни айтиб берди, ўзи мақбул киши эди».

Бу бобда Усмон ибн Аффон, Али ибн Абу То-либ, Аз-Зубайр, Талха, Абу Аййуб ва Абу Саъид (розияллоҳу анҳум)дан алоҳида-алоҳида ривоят қилинди: *«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдиларки: «Сув сув боис вожиб бўлади».*

82-БОБ

МАВЗУ: УЙҚУДАН УЙҒОНИБ, (ЭТАГИДА) НАМ КЎРМОҚ ВА ИХТИЛОМ БЎЛГАНИНИ (УЙҚУСИДА БУЛҒАНИНИ) ЭСЛАЙ ОЛМАСЛИК

113. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, (этагида) нам топган, аммо ихтилом бўлганини эслай олмаган киши ҳақида савол сўралди. «Ғусл қилади», дедилар. Ва яна ихтилом бўлганини пайқаган, аммо (этагида) нам топмаган киши ҳақида сўралди. «Унда ғусл қилмайди», дедилар. Умму Салама дедикки, «Ё Расулуллоҳ! Агар аёл киши ҳам*

иҳтилом бўлиб қолса, ғул лозимми?» «Ҳа, - дедилар, - чунки аёллар (яратилиш ва табиатда) эркакларга ўхшашдир».

Бу ҳадисни, яъни Оиша (розияллоҳу анҳо)нинг «нам топган, аммо иҳтилом бўлганини эслай олмаган киши» ҳақидаги ҳадисини ёлғиз Абдуллоҳ ибн Умар, Убайдуллоҳ ибн Умардан ривоят қилди. Лекин Яҳё ибн Саъид, Абдуллоҳ ибн Умарни ҳадис бобида хотираси жиҳатдан заиф деб билади.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан бўлган кўпгина илм аҳлининг қавли будир: уйқудан уйғонганда, этагида нам топган киши ювинади (ғул қилади). Суфён Ас-Саврий ва Аҳмаднинг қавли ҳам шудир.

Тобиъийндан бўлган баъзи илм кишилари бундай дейди: Агар нам нутфа (маний) нами бўлса, ғул лозим бўлади, Шофиъий ва Исҳоқ шунда тўхтамдалар.

Иҳтимол бўлганини пайқаса-ю, лекин этагида намлик топмаса, илм аҳлининг ҳукмига кўра, ғул лозим бўлмайди.

83-БОБ

МАВЗУ: МАНИЙ ВА МАЗИЙ (ОЛАТ УЧИГА МАНИЙДАН ОЛДИН КЕЛАДИГАН ОҚИМТИР НАМ)

114. *(Ҳазрати) Али (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; дедиларки: Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мазий ҳақида сўрадим. Айтдиларки: «Мазий келса, таҳорат олмоқ, маний келса, ғул қилмоқ лозим бўлади».*

Бу бобда Ал-Микқад ибн Ал-Асвад ва Убай иби Каъбдан ҳадис ривоят қилинган.

84-БОБ

МАВЗУ: КИЙИМГА ТЕККАН МАЗИЙ (ОҚИМТИР НАМ)

115. *Саҳл ибн Хунайф (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: у деди: «Мазийдан қийналиб, озор чекар эдим, кўп (тез-тез) ғул қилардим. Бу аҳволни Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга айтдим ва бу ҳақда савол сўрадим. Айтдиларки, «Бу (мазий)дан таҳорат олсанг, бас». Шунда: «Ё Расулуллоҳ! Кийимга теккан мазий нима бўлади?» дедим. «Бир ҳовуч сув олиб, кийимингнинг мазий теккан жойига қуйсанг, кифоя!» - дедилар.*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Буни фақат Муҳаммад ибн Исҳоқнинг мазий бобидаги ривоятидан биламиз, холос. Илм аҳли кийимга теккан мазий борасида ихтилоф қилишган. Баъзилари юғчиш (ғул) кераклигини айтган. Шофиъий ва Исҳоқниш қавли шудир. Баъзилари эса устига сув сепмоқ кифоя, деган фикрга эга бўлган. Аҳмад айтадики: «Сув сепмоқ етарли эканидан умидим бор».

85-БОБ

МАВЗУ: КИЙИМГА ТЕККАН МАНИЙ

116. *Ҳаммом ибн Ҳорисдан ривоят қилинди; у деди: «Оиша (розияллоҳу анҳо)нинг уйларига бир меҳмон келди, Оиша (онамиз) унга бир сариқ чодар (адёл)ни беришни буюрдилар. Меҳмон (чодарни ёпиниб) ётиб, кечаси иҳтилом бўлиб қолди. Чодарни иҳтилом асари бўлган ҳолда қайтаришдан уялиб, уни сувга ботириб ювди, кейин қайтариб берди. Шунда Оиша (онамиз розияллоҳу анҳо) айтдиларки, «Чодаримизни нега бузди? Бармоқлари орасида ишқалаб ташласа, кифоя эди-ку!» (Бундай ҳолларда) мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кийимларидан бармоқларим билан ишқалаб ташлар эдим».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва Суфён Ас-Саврий, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ сингари кейинги фақиҳлардан кўпларининг қавли шудир. Кийимга теккан маний ҳақида бундай дейдилар: ишқалаб ташлаш кифоя, ювиш шарт эмас.

Мансурдан, Иброҳимдан, Ҳаммом ибн Ал-Ҳорисдан, Оиша (розияллоҳу анҳум)дан худди шундай, Ал-Аъмош ривоятидек ривоят қилинган. Абу Маъшар бу ҳадисни Иброҳимдан, Оиша (онамиз)дан ривоят қилади. Ал-Аъмашнинг ривояти саҳиҳроқ.

86-БОБ

МАВЗУ: КИЙИМГА ТЕККАН МАНИЙНИ ЮВИБ ТАШЛАМОҚ

117. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: Оиша онамиз Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кийимларидан манийни ювиб ташлаганлар.*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Бу бобда Ибн Аббосдан ҳадис ривоят қилинган. Оиша (розияллоҳу анҳо) «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кийимларидан манийни ювиб ташладилар» деган ҳадис ишқалаб ташлаш ҳақидаги ҳадисга зид эмас. Чунки, ишқалаб ташлаш етарли бўлса-да, киши кийимида маний доғини кўрса, нохуш бўлиши мумкин. Ибн Аббос бундай дейди: «Маний шилимшиқ бир моддадир. Бўёқ суртиб бўлса ҳам, уни эгнингдан кеткиз» (яъни, доғини йўқот).

87-БОБ

МАВЗУ: ЖУНУБ КИШИНИНГ ЮВИНМАСДАН УХЛАШИ

118. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жунуб ҳолда ухлар, сувга қўл теккизмас эдилар».*

119. Ҳаннод бизга Вакиъдан, Суфёндан, Абу Исҳоқдан нақл этди: ўтган ҳадиснинг ўзи...

Саъид ибн Ал-Мусаййиб ва яна бошқаларнинг қавли шудир.

Бошқа томондан эса «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уйқудан олдин таҳорат олганлар»ини Оиша (онамиз)дан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мутааддид кишилар ривоят қилишган. Бу ривоят Абу Исҳоқнинг Ал-Асваддан қилган ривоятидан кўра саҳиҳроқ.

Бу ҳадисни Абу Исҳоқдан, Шуъба, Ас-Саврий ва яна бошқалар ривоят қилишади ва бунда Абу Исҳоқ бир янглишган, деб ҳисоблашади.

Уларнинг фикрича, Абу Исҳоқ бу ҳадисни узун бир ҳадисдан ривоят қилган, аммо қисқартирганда янглишган.

88-БОБ

МАВЗУ: УХЛАМОҚЧИ БЎЛГАН ЖУНУБ КИШИНИНГ ТАҲОРАТ ОЛИБ ЁТМОҒИ

120. *Умар (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: у киши Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан: «Бирортамиз жунуб ҳолатда ухласак бўладими?» деб сўрадилар: «Ҳа, агар таҳорат олса», дедилар (Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам).*

Бу бобда Аммор, Оиша, Жобир, Абу Саъид ва Умму Салама (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган. Ҳазрати Умарнинг ҳадиси ушбу бобда ривоят қилинган ҳадисларнинг энг ҳасани ва энг саҳиҳидир. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан кўпчилигининг қавли шудир. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг ҳам қавли шу. Жунуб ҳолатдаги киши ухламоқчи бўлса, ётишдан олдин таҳорат олади, дейдилар.

89-БОБ

МАВЗУ: ЖУНУБ КИШИНИНГ МУСОФАХАСИ (ҚЎЛ БЕРИБ КЎРИШМОҒИ)

121. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* у киши жунуб ҳолатда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга йўлиқиб қолди. Айтадики, «**Мен орқага тисландим, яъни орқага чекиниб, бориб ғул қилдим, кейин қайтиб келдим.** Шунда: «**Қаерда эдинг?**» ёки «**Қаёққа кетдинг?**» дедилар. «**Мен жунуб эдим**», дедим. Ул зот: «**Батаҳқиқ, мусулмон киши нажас бўлмайди**», дедилар.

Бу бобда Ҳузайфа ва Ибн Аббосдан ҳадис ривоят қилинган. Абу Ҳурайранинг жунуб ҳолатда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга учраб қолгани ҳақидага ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлидан мутааддид кишилар жунуб ҳолатдаги одам билан мусофаҳага (кўришмоққа) рухсат берганлар.

Хоҳ жунуб киши, хоҳ ҳайз кўрган аёл бўлсин, уларнинг терлаши зарарсиз, деб ҳисоблаганлар.

90-БОБ

МАВЗУ: ХОТИН КИШИНИНГ ЭРКАК КИШИДЕК ТУШ КЎРИШИ (ЯЪНИ УЙҚУСИДА ИҲТИЛОМ БЎЛИШИ)

122. *Умму Салама (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; дедики:* «**Милҳон қизи (Абу Талҳанинг хотини) Умму Сулайм Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига келиб, айтдики:** «**Ё Расулуллоҳ! Аллоҳ таоло ҳақ нарсдан уялмоқни буюрмайди! Агар хотин киши уйқусида эркак киши кўрган нарсани кўрса (яъни иҳтилом бўлиб қолса), ғул лозим бўладими?**» *(Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам):* «**Ҳа, агар сув (маний) келганини кўрса, ғул қилсин**», дедилар. *Умму Салама айтади:* **Унга: «Эй Умму Сулайм! Аёлларни уятга қўйдинг-ку! — дедим».**

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Фақиҳларнинг яқдил (умумий) қавли будир: Аёл киши иҳтилом бўлса ва маний келса, ғул қилмоғи керак. Ас-Саврий ва Шофиъийнинг қавли шу.

Бу бобда Умму Сулайм, Ҳавла, Оиша ва Анас (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

91-БОБ

МАВЗУ: ҒУСЛДАН КЕЙИН АЁЛИ БИЛАН ИСИНМОҚ

123. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар:* «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам баъзан ғул қилиб жанобатдан поклангач, мен билан исинар эдилар, мен ювинмаган ҳолда бўлсам-да, у кишини бағримга босар эдим**».

Бу ҳадиснинг иснодида нуқсон йўқ. .Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан бўлган илм аҳлидан мутааддид кишиларнинг қавли будир: Ғул қилиб покланган эркак ҳали ювинмаган аёлининг ётоғига қайтиб, у билан исиниши мумкин. Суфён Ас-Саврий, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

92-БОБ

МАВЗУ: СУВ ТОПОЛМАГАН ЖУНУБ КИШИНИНГ ТАЯММУМ ҚИЛМОҒИ

124. *Абу Зарр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:** «**Албатта, тоза тупроқ мусулмон кишини покровчидир, ҳатто у ўн йил сув топа олмаса ҳам! Сув топган тақдирда ҳам тоза тупроқни баданига**

(терисига) сурсин, албатта ана шу хайрлироқдир!» .

Маҳмуд ўз ривоятида «**Тоза тупроқ мусулмон кишининг поклик сувидир**», дейди.

Бу бобда Абу Ҳурайра, Абдуллоҳ ибн Амр, Имрон ибн Ҳусайн (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Ушбу ҳадисни Холид Ал-Ҳаззодан, Абу Қилобадан, Амр ибн Буждодан, Абу Заррдан (розияллоҳу анҳум) биттадан кўп киши шу тарзда ривоят қилишди.

Аййуб эса бу ҳадисни Абу Қилобадан, Омир ўғилларидан бўлмиш бир кишидан, Абу Заррдан ривоят қилади ва Омир ўғилларига мансуб кишининг исмини келтирмайди.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Фақиҳларнинг яқдил қавли будир: Жунуб бўлган эркак ва аёл ҳамда ҳайз кўрган аёл сув топмаса, таяммум қилишади ва намозларини ўқишади.

Ибн Масъуд, сув топа олмаган жунуб киши учун таяммум йўқ, деган фикрда эканлиги ривоят қилинди. Аммо сўзидан қайтиб «Сув топгунича таяммум қилади» деб айтгани алоҳида ривоят этилади.

Суфён Ас-Саврий, Молик, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

93-БОБ

МАВЗУ: ИСТИҲОЗА

125. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар:* «**Фотима ибн Абу Ҳубайш Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига келиб, «Ё Расулulloҳ! Мен истиҳоза кўрадиган аёлман, бундан ҳеч покланмайман. Намозни тарк этайинми?» - деди. «Йўқ, - дедилар (Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) - бу томир қонидир, ҳайз қони эмас. Ҳайз кўрадиган кунларинг намозни тарк эт, ҳайз (муддати)дан поклангач, ғул қилгин ва намозингни ўқийвергин».**

Абу Муовия ўз ривоятида бундай дейди: «**Айтдиларки, «Ҳар вақт намози учун алоҳида таҳорат ол, то ўша вақт (ҳайз вақти) келгунича».**

Бу бобда Умму Саламадан ҳадис ривоят қилинган.

Оиша (розияллоҳу анҳо)нинг «Фотима келиб» деган ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан бўлмиш мутааддид илм аҳллариининг қавли шудир. Суфён Ас-Саврий, Молик, Шофиъий ва Ибнул-Муборак ушбу қавлга эга бўлишган: Истиҳоза кўрган аёл, ҳайз кунлари ўтгач, ювинади ва ҳар вақт намози учун (алоҳида) таҳорат олади.

94-БОБ

МАВЗУ: ИСТИҲОЗА КЎРГАН АЁЛ ҲАР БИР ВАҚТ НАМОЗИ УЧУН ТАҲОРАТ ОЛАДИ

126. *Адий ибн Собитнинг бобосидан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам истиҳоза кўрадиган аёл борасида бундай дедилар:* «**Ой кўриши кунлари олдиндан белгили бўлган аёллар ҳайз кунларида намозни тарк этади, кейин ғул қилади ва ҳар вақт намози олдиндан таҳорат олади, рўзасини тутиб, намозини ўқийверади».**

127. Али ибн Ҳужр худди шу ҳадис маъносини Шорикдан нақл этиб, бизга баён қилди.

Бу ҳадисни Абул-Иқзондан фақатгина Шорик ривоят қилган. Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан бу ҳақда сўраб, «Ҳадиснинг санадида Адий ибн Собитдан, унинг отасидан, бобосидан, дейилади, Адийнинг бобосининг оти нима?» дедим. Муҳаммад унинг исмини билмади. Бир гал Муҳаммадга: «Яҳё ибн Маийн, унинг исми Динор деб айтяпти», десам, у бунга эътибор бермади.

Аҳмад ва Исҳоқ истиҳоза кўрадиган аёл борасида бундай дейишади: «Ҳар бир намоз

вақтида ювинса (ғусл қилса) ўзи учун эҳтиёткор бўлган бўлади, ҳар вақт намози учун фақатгина (янги) таҳорат олса, кифоя. Бир таҳорат билан икки вақт намозини жамъ қилса, жоиздир».

95-БОБ

МАВЗУ: ИСТИҲОЗА КЎРГАН АЁЛ БИР ҒУСЛ БИЛАН ИККИ ВАҚТ НАМОЗНИ ЖАМЪ ҚИЛИБ ЎҚИМОҒИ

128. *Ҳамна бинти Жаҳш (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтди: «Ой кўриш муддатидан зиёд, кўп оғир ҳайз кўрар эдим. Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига келдим; аҳволимни билдирмоқчи ва фатво сўрамоқчи эдим. Ул зотни эгачим Зайнаб бинти Жаҳшнинг уйида топдим ва дедимки: «Ё Расулulloҳ! Мен ой кўриш муддатидан зиёд, кўп оғир ҳайз кўргувчиман! Бу ҳақда менга нимани амр қиласиз? Чунки, бу мени рўзадан ва намоздан қолдирди». Айтдиларки: «Сенга пахтани тавсия қиламан, чунки пахта қонни кетказди». Ҳамна деди: «Пахта асқотмайдиган даражада кўп қон келади». (Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) дедилар: «(Қон оқиши ва ёйилишини ушлайдиган) бир боғич тутгин». Ҳамна деди: «Қон бундан ҳам кўп келади». (Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) «Бирор буюм (кийим) тутгил», - дедилар. Ҳамна: «Қон бундан ҳам кўп келади, тўхтовсиз оқиб туради», — деди. Шунда Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Сенга икки нарсани буюраман, қайси бирини қила олсанг, шу сенга кифоя. Агар икковини қила олсанг ҳам, ўзинг биласан. Бу, албатта, фақат шайтоннинг бузғунчилигидир. Буни Аллоҳу таолонинг илмига ҳавола этиб, олти кун ёки етти кунни ҳайз кунлари ҳисоблагин, кейин ғусл қилгин, агар тозаланганинг ва покланганингни кўрсанг, йигирма тўрт кун ёки йигирма уч - кун кеча ва кундуз намоз ўқи, рўзангни тут, намозингни ҳам ўқийвер. Ўша ғусл (бу муддат учун) сенга етади! Аёллар одатда қай вақтда ой кўриб, қай вақтда ҳайздан покланса, сен ҳам ўшандай қил. Агар кучинг етсаки, пешинни орқароққа суриб ва асрни илдамлатиб, унга уласанг, бу орада поклансанг (қон тўхтаганини кўрсанг), ғусл қилиб, пешин билан аср намозларини жамъ қилиб ўқи, (ва агар кучинг етсаки), кейин шомни кечиктириб ва ҳуфтонни илдамлатсанг, кейин ғусл қилиб, бу икки намозни ҳам жамъ қилиб ўқисанг, шундай қил. Бомдод намози учун (алоҳида) ғусл қилиб, намозингни ўқийсан. Ана шундай қилгин. Агар рўза тутмоққа кучинг етса, рўзангни ҳам тутавер». Шундан сўнг (Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) айтдиларки: «Бу икки ишдан менга ажиброғи шунисидир».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Убайдуллоҳ ибн Амр Ар-Роккий, Ибн Журайҳ ва Шорик бу ҳадисни Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Оқилдан, Иброҳим ибн Муҳаммад ибн Талҳадан, у амакиси Имрондан, у онаси Ҳамнадан ривоят қиладилар. Ажабки, Ибн Журайҳ «Умар ибн Талҳа» дейди.

Ҳолбуки, саҳиҳ сўз — «Имрон ибн Талҳа»дир.

Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан бу ҳадис ҳақида сўрадим, «Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ» деди.

Истиҳоза кўрган аёл ҳақида Аҳмад ва Исҳоқ бундай дейишади: «Кошки ҳайзнинг муддатини, қоннинг келиши ва тугаши билан билса, чунки қоннинг келиши қора бўлмоғи ва тугаши эса сариққа ўзгарувидир; ана шу тақдирда Фотима ибн Хубайшнинг ҳадисига биноан фатво берилади. Агар, истиҳоза кўрган аёлнинг истиҳозадан аввал муайян (белгили ҳайз кўриш) кунлари бўлса, намозни ҳайз кунларида тарк этади; кейин ғусл қилиб, ҳар намоз учун (янги) таҳорат олиб, намозини ўқийди. Қон давом этса-ю, аёлнинг муайян (ҳайз) кунлари бўлмаса, ҳайзини қоннинг келиши ва кетиши билан билмаса, бу ҳолатда Ҳамна ибн Жаҳш ҳадиси асосида фатво берилади».

Абу Убайда ҳам шундай дейди.

Шофиъий айтадики, истиҳоза кўрган аёл, агар илк ҳайз кўрганида қон давом этса ва бу ҳол чўзилиб кетса, ҳайз бошланган кун билан (бирга) ўн беш кун орасида намозни тарк этади. Борди-ю, ўн беш кунда ёки ундан олдинроқ покланса, шу муддат унинг ҳайз кунларидир. Агар ўн беш кундан ортиқ қон кўрса, ўтган ўн тўрт куннинг намозини қазо қилади ва ҳайз муддатининг энг ози бўлган бир кун ва бир кечанинг намозини тарк этади.

Ҳайз муддатининг ози ва кўпи борасида илм аҳли ихтилоф қилишган: бирови энг оз уч кун ва энг кўпи ўн икки кун эканини айтади. Суфён Ас-Саврий ва Куфа аҳлининг (ҳанафийларнинг) қавли шундай. Ибнул-Муборак шу қавлга эга бўлган, айти вақтда, бошқа бир фикрга эга бўлгани ҳам ривоят қилинган. Орасида Ато ибн Абу Рабоҳ бўлган баъзи илм аҳли ҳайз муддатининг энг ози бир кеча-кундуз деб, энг кўпи 15 кун деб айтдилар. Молик, Ал-Авзой, Шофиъий, Аҳмад, Исҳоқ ва Абу Убайданинг қавли шудир.

96-БОБ

МАВЗУ: ИСТИҲОЗА КЎРГАН АЁЛ ҲАР ВАҚТ НАМОЗИУЧУН ҒУСЛ ҚИЛАДИ

129. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдиларки: «Умму Ҳабиба бинти Жаҳш, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан фатво истаб, деди: «Мен истиҳоза кўраман, ҳеч покланмайман (қон тўхтамайди); намозни тарк этайинми?» Шунда (Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) айтдилар: «Йўқ! Бу фақат томир (қони)дир. Ғусл қил ва намозингни ўқийвер!» Шунга кўра (Умму Ҳабиба) ҳар бир вақт намози учун ғусл қиларди».*

Қутайба айтадики, Ал-Лайс бундай деди: «Ибн Шиҳоб, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар бир намоз учун ғусл қилмоқни Умму Ҳабибага амр этганларини зикр қилади. Аёлнинг бу ҳаракати ўз-ўзича қилган ишидир».

Бу ҳадис «Аз-Зухрийдан, Амрадан, Оишадан» деган иснод билан ҳам ривоят қилинган. Айрим илм аҳли: «Истиҳоза кўрган аёл ҳар вақт намози учун ғусл қилади», дейишади. Ал-Авзой бу ҳадисни Аз-Зухрийдан, Урва ҳамда Амрадан, Оишадан ривоят қилади.

97-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙЗ КЎРГАН АЁЛ НАМОЗИНИНГ ҚАЗОСИНИ ЎҚИМАЙДИ

130. *Муъоз (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Бир аёл Оиша (онамиз)га савол бериб, дедики, «Бирортамиз (ҳайздан поклансак), ҳайз кунларида ўқимаган намозларимизнинг қазосини ўқиймизми?» Шунда (Оиша онамиз) айтдилар: «Сен ҳарураликмисан? (яъни, аҳли суннатга зид хаворижларданмисан?) Ҳеч қайси биримизга ҳайз кўрганда ўқимаган намозларнинг қазосини ўқиш буюрилмаган!».*

Ҳарура - Куфадан икки мил масофада бўлган бир қасабанинг номи. Хорижийлар (Ховориж) мазҳабидан бўлганлар ҳаруралик дейилади. Чунки, Ҳазрати Али (карромаллоҳу ваҷҳаҳу)га қарши чиққан хаворижларнинг биринчи фирқаси ўша ерда тўпланган эди. Хаворижлар турли фирқаларга бўлинган. Бироқ ҳаммалари иттифоқ қилган асос масалалардан бири Қуръоннинг амрига буйсунмоқ, аммо ҳадиснинг Қуръонда топилмаган амрини рад этмоқдир. Оиша (розияллоҳу анҳо) «Сен ҳарураликмисан?» дейишлари ана шунинг учундир. (Муборакфурий)

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Ҳоиз (ҳайз кўрган аёл) намозни қазо қилмаслиги (кейин адо этмаслиги) Оиша (розияллоҳу анҳо)дан мутааддид ваҷҳлардан ривоят қилинган. Фақиҳларнинг умумий қавли шудир: Ҳоиз рўзани қазо қилади (кейин тутиб беради), аммо намозни қазо қилмайди, деган фикр борасида ораларида ихтилоф йўқ.

98-БОБ

МАВЗУ. ЖУНУБЛИК ВА ҲАЙЗ ҲОЛАТИДА ҚУРЪОН ЎҚИЛМАЙДИ

131. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: «Ҳайз кўрган аёл ва жунуб бўлган инсон Қуръондан ҳеч бир нарса ўқимасин!»*

Бу бобда Али (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умарнинг ҳадисини ёлғиз Исмоил ибн Аййашнинг Мусо Ибн Уқбадан, Нофиъдан, Ибн Умардан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан қилган ривояти орқали биламиз.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва кейингилардан бўлган илм аҳли кўпчилигининг қавли шудир. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ: «Ҳайз кўрган аёл ва жунуб киши Қуръондан ҳеч бир нарса ўқимасин, аммо бир оятнинг четини ёки бир ҳарфни ва шу кабиларни ўқиши мумкин», дейишади; шу билан бирга ҳайзли аёл ва жунуб киши тасбиҳ ва таҳлил келтирмоқларига рухсат беришади.

Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий)дан эшитдимки, бундай деди: «Исмоил ибн Аййаш, Ҳижоз ва Ироқ аҳлидан мункар (ёлғон) ҳадислар ривоят қилади». (Ал-Бухорий) мазкур Исмоилнинг Ҳижоз ва Ироқ аҳлидан ёлғиз ўзи қилган ривоятини заиф деб топади ва бундай деб давом этади: «Исмоил ибн Аййашнинг (ушбу) ривояти фақат Шом аҳлидандир».

Имом Бухорий, Исмоил ибн Аййашнинг, Шом аҳлидан ривоят қилган ҳадисларини саҳиҳ ва фойдаланиш учун яроқли, деб ҳисоблайди. Термизий, Бухорийнинг бу зот ҳақидаги фикрини изоҳламоқда.

Аҳмад ибн Ҳанбал айтадики: «Исмоил ибн Аййаш Бақиййадан кўра тузукроқ. Бақиййанинг сиқа (ишончли) кишилар (номи)дан қилган мункар ҳадислари бор». Аҳмад ибн Ҳасан менга нақл этиб, «Бу сўзни Аҳмад ибн Ҳанбалнинг ўзидан эшитдим», деди.

99-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙЗ КЎРГАН ХОТИН БИЛАН БИРГА ЁТМОҚ

132. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдиларки: «Ҳайз кўрган пайтимда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам менга изор (лунги) боғлаб олмоқни (ҳайз кийими кийиб олмоқни) буюрардилар, кейин мен билан бирга мубошарат* қилардилар».*

*Мубошарат - эркалаб ўпмоқлик.

Бу бобда Умму Салама ва Маймуна (оналаримиз)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан мутааддид илм аҳлининг қавли шудир. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлишган.

100-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙЗ КЎРГАН ХОТИНИ БИЛАН БИРГА ОВҚАТЛАНМОҚ ВА ҲАЙЗЛИ АЁЛ (ТАҲОРАТИ)ДАН ОРТИБ ҚОЛГАН СУВ

133. *Абдуллоҳ ибн Саъид (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; дедики: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳайз кўрган хотин билан бирга овқатланмоқ борасида сўрадим. «У билан биргалиқда еявергин!» деб айтдилар.*

Бу бобда Оиша ва Анас (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абдуллоҳ ибн Саъиднинг ҳадиси ҳасан-ғариб.

Илм аҳлидан барчаларининг қавли шудир: Ҳайз кўрган хотин билан бирга овқатланмоқ зиёнсиз, деб ҳисоблайдилар.

Хотиннинг таҳоратидан ортган сув борасида ихтилоф қилинган. Бирови бунга рухсат берса, бирови макруҳ деб ҳисоблаган.

101-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙЗ КЎРГАН АЁЛНИНГ МАСЖИДДАН БИРОР НАРСА ОЛИБ БЕРМОҒИ

134. *Оиша (розиаллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам менга: «Масжиддан жойнамозни олиб бергин», дедилар. «Мен ҳайз кўрганман», дедим. «Сенинг ҳайзинг қўлингда эмас-ку!»* дедилар.

Оиша (онамиз)нинг ҳадиси - ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлидан барчаларининг қавли шудир. Бу масалада ораларида ихтилоф бўлганини билмаймиз. Ҳайз кўрган хотин (қўлини узатиб) масжиддан бирор нарса олишида зиён йўқ, деб ҳисоблайдилар.

Бу ҳадис, ҳайз кўрган хотин қўлини узатиб, масжиддан бирор нарса олиши жоиз эканига ҳамда бир уйга ёки бир масжидга кирмайман, деб қасам ичган киши, танасининг бир қисмини ўша уйга ёки ўша масжидга суққанида қасами бузилмаслигига далилдир.

102-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙЗ КЎРГАН ХОТИНГА ЯҚИНЛИК ҚИЛМОҚ КАРОХАТ ЭКАНЛИГИ

135. *Абу Ҳурайра (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Кимки ҳайз кўрган хотинга ёки хотиннинг орқасига яқинлик қилса ва ёки коҳинга (фолбинга) борса, ундай кимса Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи ва саллам)га нозил қилинган нарсага куфр келтирган бўлади».*

Бу ҳадисни танҳо Ҳоким Ал-Асрамнинг Абу Тамима Ал-Ҳужаймийдан, Абу Ҳурайрадан қилган ривояти орқали биламиз. Илм аҳлининг фикрига кўра, ҳадис ташдид (орттириш, шиддатлантириш) маъносини ифода этади. Нечукким, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан: «**Ҳайз кўрган хотинга яқинлик қилган киши бир динор садақа берсин**», деган ҳадис ҳам ривоят қилинган. Агар ҳайзли аёлга яқинлик қилиш куфр бўлса эди, бу ўринда каффорат (эваз) бериш буюрилмас эди.

Муҳаммад (Ал-Бухорий) бу ҳадисни исноди жиҳатдан заиф деб топган.

Абу Тамима Ал-Ҳужаймийнинг номи - Ториф ибн Мужолид.

103-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙЗ КЎРГАН ХОТИНГА ЯҚИНЛИК ҚИЛГАНДА КАФФОРАТ БЕРИШ

136. *Ибн Аббос (розиаллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам, ҳайз кўрган хотинга яқинлик қилган кимса ҳақида: «Ярим динор садақа беради», дедилар.*

137. *Ибн Аббос (розиаллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Агар қон қизил бўлса, бир динор, агар қон сарғиш бўлса, ярим динор (садақа беради)», дедилар.*

Ҳайз кўрган хотинга яқинлик қилганда каффорат бериш борасидаги ҳадис Ибн Аббосдан марфуъ ва мавқуф тарзида ривоят қилинган.

Айрим илм аҳлининг қавли шудир. Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлишган. Ибнул-Муборак: «Парвардигоридан мағфират талаб этади, бунда каффорат лозим бўлмайди», дейди. Тобиъийндан баъзилари Ибнул-Муборак фикрида эканликлари ривоят қилинади. Саъид ибн Жубайр ва Иброҳим Ан-Наҳоий шулардандир. Бутун амсор («миср», катта шаҳарлар)

уламосининг қавли шудир.

104-БОБ

МАВЗУ: КИЙИМГА ТЕККАН ҲАЙЗ ҚОНИНИ ЮВМОҚ

138. *Асмо бинти Абу Бақрдан ривоят қилинди: «Бир хотин Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан кийимга ҳайз қони тегиб қолиши борасида сўради. Шунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Аввал қонни ишқаб ташла, кейин сув билан (ҳўллаб) юв, кейин устига сув қуйиб тозала, сўнг ўша кийимда намоз ўқийвергин».*

Бу бобда Абу Ҳурайра ва Умму Қайс ибн Миҳсондан ҳадис ривоят қилинган.

Асмонинг ҳайз қонини ювиш ҳақидаги ҳадиси - ҳасан-саҳиҳ.

Кийимга қон текканда уни ювмасдан намоз ўқиган киши ҳақида илм аҳли ихтилоф қилишди. Тобиъийндан баъзилари, «қон бир дирҳам (танга) миқдоридан бўлса, уни ювмасдан намоз ўқиса, намозини қайтиб ўқийди», дейишди. Бировлари эса: «Қон бир дирҳам (танга) миқдоридан кўп бўлса, намозини қайта ўқийди», дейишади. Суфён Ас-Саврий ва Ибнул-Муборакнинг қавли шудир. Тобиъийндан ва бошқалардан баъзи илм аҳлининг фикрича, қон бир дирҳам (танга) миқдордан кўпроқ бўлса ҳам, намозини қайтиб ўқиш лозим бўлмайди. Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлишган. Шофиъий айтадики, «Бир дирҳам (танга) миқдоридан оз бўлса ҳам, ювилмоғи керак». Бу хусусда у киши ташдид (муболаға) қилган.

Дирҳам деб эскидан қўлланиб келган тангага айтилади. Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинишича, у киши қоннинг миқдорини тирноқлари билан кўрсатган эканлар. «Ал-муҳит» китобида шарҳланишича, Ҳазрати Умарнинг тирноғи салкам бизнинг кафтимизча эди. Ана шу (далил) кийимга теккан қон дирҳамдан оз бўлса, намозга монелик қилмаслигига далолат этади. (Ал-Айний).

105-БОБ

МАВЗУ: НИФОС (ТУҒИШДАН КЕЙИНГИ ҚОН КЕЛИШ)НИНГ МУДДАТИ

139. *Умму Саяама (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; дедики: «Нифос кўрган (туққан) аёл Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида қирқ кун ўтирар эди. Рангимиз қочганлигидан юзларимизга варс (заъфарон ўсимлиги)дан ишқаб, сурардик».*

Бу ҳадис ғариб.

Буни фақатгина Абу Саҳлнинг Мусса Ал-Аздийядан, Умму Саламадан қилган ривояти орқали биламиз. Абу Саҳлнинг номи - Касир ибн Зиёд.

Муҳаммад Ибн Исмоил (Ал-Бухорий) айтадики, «Али ибн Абдул-Аъло ва Абу Саҳл сиқа (ишонарли) кишилардир».

Муҳаммад (Ал-Бухорий) бу ҳадисни ёлғиз Абу Саҳлнинг ривоятидан билади.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан илм аҳллари ва кейинги олимлар, туққан (нифос кўрган) хотин қирқ кун намозини тарк этади, деб иттифоқ қилишган. Фақатгина шу муддатдан олдин покланса, ғул қилиб, намозини ўқийверади.

Қирқ кундан кейин қон кўрса, илм аҳлларининг кўпи: «Қирқ кундан кейин намозини тарк этмайди», дейди. Фақиҳлардан кўпининг ҳам фикри шудир. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлишган. Ҳасан Ал-Басрийнинг бундай деб айтгани ривоят қилинган: «Агар покланмаса, намозини эллик кун тарк этади». Ато ибн Абу Рабоҳ ва Аш-Шаъбийнинг «Олтмиш кун» деганлари ривоят қилинган.

106-БОБ

МАВЗУ: КИШИНИНГ БИР НЕЧТА ЖИНСИЙ АЛОҚАДАН КЕЙИН БИР МАРТА ЧЎМИЛМОҒИ

140. Анас (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир ғул билан (ҳамма) аёлларига айланиб чиқар эдилар».

Бу бобда Абу Рофиъдан ҳадис ривоят қилинган.

Анаснинг: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир ғул билан (ҳамма) аёлларига айланиб чиқар эдилар», деган ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Турли илм аҳлларининг қавли шудир. Ҳасан Ал-Басрий ҳам шулар сафидадир. Таҳорат олишдан олдин жинсий муносабатга киришишнинг зиёни йўқ, деб ҳисоблайдилар.

Термизий, «Таҳорат олишдан олдин...» деяётир. Ҳолбуки, Ушбу бобга ва ҳадисга муносиб бўлган таъбир: «Ғул қилишдан олдин» дейилиши керак эди. Бизнингча, Термизий ишорат қилган илм аҳллари ва шулардан бири бўлмиш Ҳасан Ал-Басрий ҳазратлари, икки марта муносабат орасида таҳорат олинишига қаршидирлар. Энди Термизийнинг «Таҳорат олишдан олдин...» деган таъбирни қўллаши шу хусусни ифода этмоқ учундир. Негаки, бу калима билан келгуси ҳадисга муносабат ва замин ҳозирлаган бўлди.

Муҳаммад ибн Юсуф бу ҳадисни Суфъндан, Абу Урвадан, Абул-Хаттобдан, Анасдан ривоят қилади.

Абу Урванинг исми - Маъмар ибн Рошид. Абул-Хаттобнинг исми эса - Қатода ибн Диома.

Баъзилари эса, «Муҳаммад ибн Юсуфдан, Суфъндан, Ибн Абу Урвадан...» деб ривоят қилишган. Бу хатодир. Тўғриси «Абу Урвадан».

107-БОБ

МАВЗУ: ЖУНУБ КИШИ (ЯНА ЖИНСИЙ МУОМАЛАГА) ҚАЙТМОҚЧИ БЎЛСА, ТАҲОРАТ ОЛАДИ

141. Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Агар бирор бир киши аёлига яқинлик қилиб, кейин такрор (муомалага) қайтмоқчи бўлса, икки (муомала)си орасида таҳорат олсин!».

Бу бобда (ҳазрати) Умар (розияллоҳу анҳу) дан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Абу Саъиднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Умар ибн Ал-Хаттобнинг қавли ҳам шудир. Илм аҳлидан мутааддид кишилар шу қавлга эга бўлишган: «Эр хотинига яқинлик қилганидан кейин такрор (муомалага) қайтмоқчи бўлса, қайтишдан олдин таҳорат олади», дейдилар.

Абул-Мутаваккилнинг исми - Али ибн Довуд.

Саъид Ал-Худрийнинг исми эса - Саъид ибн Молик ибн Синон.

108-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗГА ҚОМАТ АЙТИЛСА-Ю, БИРОРТАНГИЗ ҲОЖАТХОНАГА БОРИШ ЭҲТИЁЖИНИ ТУЙСА, АВВАЛ ҲОЖАТГА БОРСИН

142. Абдуллоҳ ибн Арқом (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди. Урва айтадики, «Намозга қомат айтилди, қавмнинг имоми бўлган Абдуллоҳ ибн Ал-Арқом бир кишининг қўлидан ушлаб, имомликка ўтказди ва деди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитганман, айтганларки, «Намозга қомат айтилса-ю, бирортангиз ҳожатга бориш эҳтиёжини сезса, аввал ҳожатга борсин», дедилар.

Бу бобда Оиша, Абу Ҳурайра, Савбон ва Абу Умома (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абдуллоҳ ибн Ал-Арқомнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Молик ибн Анас, Яҳё ибн Саъид Ал-Қаттон ва ҳадис ҳофизлари (ёд билувчилари)дан биттадан кўп кишилар бу ҳадисни худди шу йўсин

Ҳишом ибн Урвадан, унинг отасидан, Абдуллоҳ ибн Ал-Арқомдан ривоят қилдилар.

Вухайб ва яна бошқалар Ҳишом ибн Урвадан, унинг отасидан, бир кишидан, Абдуллоҳ ибн Ал-Арқомдан ривоят қиладилар.

Пайғамбар сатлаллоҳу алайҳи ва сатламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан мутааддид кишиларнинг қавли шудир. Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлиб, бундай дейдилар: «Озгина бўлса ҳам кичик ёки катта қазои ҳожатга эҳтиёж сезса, намозни бошламайди. Аммо намозга киришганидан кейин ҳис этса, то фикрини машғул қилмагунича намоздан чиқмайди».

Баъзи илм аҳлининг фикрига кўра, кичик ёки катта қазои ҳожат қилишга эҳтиёжманд бўлса, аҳвол фикрини машғул қиладиган даражада бўлмаса, намозини ўқиб олиши мумкин (яъни, шу ҳолатда намозни бошламоғида ёки намозда турган бўлса, уни давом эттирмоғида зарар йўқ, деб ҳисоблайдилар).*

* Ҳанафий мазҳабидагилар учун: танг ҳолда намоз ўқиш ҳалол бўлмайди.

109-БОБ

МАВЗУ: ИФЛОС ЖОЙНИ БОСГАНДА ПОКЛАНИШ ЛОЗИМЛИГИ

143. Абдурраҳмон ибн Авф фарзандининг онасидан (яъни ундан фарзанд кўрган жориясидан) ривоят қилинди; айтди: «**Умму Салама (розияллоҳу аиҳо)га дедимки, «Мен этаги узун ва (баъзан) ифлос жойни босиб юрадиган бир аёлман-ку?..».** Шунда (Умму Салама) айтдики, «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Этакни кейинги (тоза) ер поклайди»**», дедилар.

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ҳам ҳадис ривоят қилинди, у киши айтадики, «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга бўлар эдик ва нотоза ерни босганда ювинмас эдик»**.

Бу, илм аҳлидан биттадан кўп кишиниш қавлидир. Айтадиларки, «Киши ифлос жойни босганида оёғини ювиши лозим бўлмайди, аммо ифлослик ҳўл бўлса, унда булганган жойини ювади».

Абдуллоҳ ибн Ал-Муборак шу ҳадисни Молик ибн Анасдан, Муҳаммад ибн Иброҳимдан, Ҳуд ибн Абдурраҳмон ибн Авфнинг фарзанд кўрган жориясидан, Умму Саламадан ривоят қилади. Бу ўринда янглишлик бор. Чунки Абдураҳмон ибн Авфнинг Ҳуд деган ўғли йўқ. Фақатгина: «Иброҳим ибн Абдурраҳмон ибн Авфнинг ундан фарзанд кўрган жориясидан, Умму Саламадан» деган тарзида бўлиши керак. Тўғри ифода ана шу.

110-БОБ

МАВЗУ: ТАЯММУМ

144. Аммор ибн Ёсир (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам унга юзига ва икки қўлига таяммум қилмоқни буюрдилар»**.

Бу бобда Оиша ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинди. Аммор (розияллоҳу анҳу)нинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Бу ҳадис Аммордан бир қанча важҳлардан ривоят қилинган.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан мутааддид илм аҳлининг қавли шудир. Ҳазрати Али, Аммор ва ибн Аббос (розияллоҳу анҳум) ана шулардандир. Тобиъийндан ораларида Аш-Шаъбий, Ато ва Макҳул ҳам бор бўлган мутааддид кишилар шунга қарор беришган. Айтадиларки, «Таяммум - юзга ва икки қўлга масҳ қилиши учун (тоза тупроққа) бир уришдир, (яъни, бир марта (тбза тупроққа қўл) уриш билан юзга ва икки қўлга масҳ қилишдан иборатдир)».

Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Ибн Умар, Жобир, Иброҳим ва Ал-Ҳасан сингари баъзи илм аҳллари бундай дейдилар:

«Таяммум - юзга масҳ қилиш учун (қўлни тупроққа) бир уриш ва икки қўлни тирсакларгача масҳ қилиш учун (иккинчи) бир уришдан иборат». Суфён Ас-Саврий, Молик, Ибнул-Муборак ва Шофиъий шу қавлга эга бўлишган.

Амморнинг: «Юзига ва икки қўлига таяммум қилмоқ» деган ҳадиси у кишидан бир қанча важҳлардан ривоят қилинган.

Аммордан. мана бундай деганлари ҳам ривоят қилинади: **«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан биргаликда ўмузларгача ва қўлтиқларгача (масҳ тортиб) таяммум қилдик»**. Айрим муҳаддислар, Аммордан «ўмузлар ва қўлтиқлар» ҳадиси ривоят қилинган, «юзига ва икки қўлига таяммум қилмоқ» борасидаги Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган ҳадиснинг заиф эканлигини қайд этишган.

Исҳоқ ибн Иброҳим ибн Маҳлад Ал-Ҳанзалий айтадики, «Таяммум юз ва икки қўлга масҳ қилишдан иборат эканлиги борасидаги Амморнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. «Ўмузлар ва қўлтиқ остлари» деган ҳадис эса «юз ва икки қўл» ҳадисига қарши эмас. Чунки Аммор таяммумда ўмузларгача ва қўлтиқларгача масҳ тортиш» кераклигини Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам буюрганлар, деб айтаётгани йўқ, фақат «биз шундай қилдик» деяётир, холос. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан сўралганида, у зот юзга ва икки қўлга масҳ қилишни буюрганлар ва у ҳам Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзига ўргатганларидек, юз ва икки қўлга масҳ тортиш, деб қарор қилган. Бунинг далили ушбудир: Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг вафотларидан кейин у киши «юз ва икки қўлга масҳ тортиш» деб фатво берган, Бу фатво, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам у кишига юз ва икки қўлга масҳ тортиш деб таълим қилганларини ва у киши, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ўрганган масала устида қарор қилганини кўрсатади.

Абу Зуръа Убайдуллоҳ ибн Абдулкаримдан бундай деб нақл қилганини эшитдим: «Ушбу уч кишидан: Али ибн Ал-Маданий, Ибн-уш-Шозакуний ва Амр ибн Али Ал-Фаллосдан ҳам кўра хотираси кучлироқ кишини кўрмадим».

Абу Зуръа айтадики, «Аффон ибн Муслим, Амр ибн Ати Ал-Фаллосдан ҳадис ривоят қилган».

145. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу) дан ривоят қилинди, у кишидан таяммум борасида, сўралди. Шунда айтдики, «Аллоҳ таоло Ўз Китоби (Қуръони Карим)да таҳоратни зикр этиб, «юзларингизни ва қўлларингизни тирсаклари билан қўшиб ювингизлар» деб марҳамат қилади. Таяммумда эса: **«Юзларингизни ва қўлларингизни масҳ қилингизлар»** деб марҳамат қилади. Ва яна: **«Ўғрилиқ қилган эркак ва аёлларнинг қўлларини кесингизлар!»** деб буюради. Чунончи, қўлларнинг билақдан кесилмоғи (яъни, панжалар кесилмоғи) суннат эди. Демак, бу, яъни таяммумдаги мурод - юзлар ва қўллардир».*

Бу ҳадис ҳасан-ғариб-саҳиҳ.

111-БОБ

МАВЗУ: ЖУНУБЛИҚДАН ТАШҚАРИ ҲАР ҚАНДАЙ ҲОЛАТДА ҚУРЪОН ЎҚИЛАДИ

146. *Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдилар:* **«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жунубликдан ташқари ҳар қандай ҳолатда бизга Қуръон ўқитар эдилар»**.

Ҳазрати Алининг бу ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан биттадан кўп илм аҳлларининг қавли шудир. Айтадиларки, «Киши таҳоратсиз ҳолда Қуръон ўқиши мумкин, аммо Қуръонни юзидан (китобдан) фақатгина пок (таҳоратли) ҳолатдагина ўқийди.*

Суфён Ас-Саврий, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

*«Аҳли суннат вал-жамоат ақоиди» китобида, Қуръони Каримни таҳоратсиз ҳолда ёддан

ўқиш мумкин, дейилса-да, одоби Исломияга хилоф иш қилган бўлади, деб уқтирилади. (Мутаржим изоҳи).

112-БОБ

МАВЗУ: СИЙДИК ЕРГА СИНГМОҒИ

147. *Абу Ҳурайра (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у киши айтди: «Бир аъробий (бадавий) масжидга кириб келди. Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўтирган эдилар. У намоз ўқиди. Намоздан фориғ бўлгач, «Ё Аллоҳим! Мени ва Муҳаммадни раҳмат қил! Биз билан бирга бошқа ҳеч кимга раҳмат қилма!» деди. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам унга қайрилиб: «Жуда қаттиқ кетдинг!» дедилар. Сўнг аъробий (ўрнидан туриб) масжид(нинг бир чеккаси)га сийди. Одамлар (дарғазаб бўлиб) унинг бошига тўпланишди. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «(Индамангизлар). Сийдиги устидан бир челак сув қуйингизлар» дедилар. Сўнг айтдиларки, «Сизлар фақат осонлаштиргувчи қилиб юборилгансизлар, қийинлаштиргувчи қилиб юборилганингиз йўқ!»*

148. Саъид, Суфёндан, Яҳё ибн Саъиддан, Анас ибн Моликдан шу ҳадиснинг ўзини ривоят қилган.

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Масъуд, Ибн Аббос, Васида ибн Ал-Асқодан биттадан ҳадис ривоят қилинди.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Баъзи илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Юнус ушбу ҳадисни Аз-Зухрийдан, Убайдуллоҳ ибн Абдуллоҳдан, Абу Ҳурайрадан ривоят қилади.

ТАҲОРАТ БОБЛАРИ ТУГАДИ

НАМОЗ БОБЛАРИ

Абу Исо Муҳаммад ибн Исо ибн Савра ат-Термизий айтади(лар)...

РАСУЛУЛЛОҲ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМДАН РИВОЯТ ҚИЛИНАДИ

113-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗ ВАҚТЛАРИ

149. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* «**Жаброил алайҳиссалом Байтуллоҳ ёнида менга икки марта имомлик қилди. Биринчи мартасида пешин намозини ҳар нарсанинг сояси буткул қисқариб, узая бошлаган пайтда ўқиб берди. Кейин аср намозини ҳамма нарсанинг сояси ўз бўйи баробар чўзилган вақтда ўқиб берди. Кейин шом намозини айна қуёш ботган ва рўзадорлар оғиз очадиган пайтда ўқиб берди. Кейин хуфтон намозини шафақ йўқолган вақтда ўқиб берди. Кейин бомдод намозини айна тонг отган ва рўзадор кишининг (саҳарлик вақти тугаб) таом ейиши ҳаром қилинган вақтда ўқиб берди. Иккинчи мартасида, пешин намозини ҳамма нарсанинг сояси ўз бўйи баробар чўзилган ва кечаги аср вақти кирган вақтда ўқиб берди. Кейин аср намозини ҳамма нарсанинг сояси ўзидан икки баробар чўзилган вақтда ўқиб берди. Кейин шом намозини айна аввалги вақтида ўқиб берди. Кейин хуфтон намозини кечанинг учдан бир қисми ўтиб, шу қисмнинг охирида ўқиб берди. Кейин бомдод намозини айна тонг оқарган вақтда ўқиб берди. Кейин Жаброил менга ўгирилиб айтдики, «Ё Муҳаммад! Сендан олдин ўтган пайғамбарларнинг (намоз) вақти ана шудир, ана шу икки вақтнинг орасидир».**

Ибнул-Арабий, «Оридат-ул-ахвазий» номли Термизий китобига битилган шарҳида: «Сендан олдин ўтган пайғамбарларнинг (намоз) вақти ана шудир...» жумласини бундай изоҳлайди: «Бу сўз зоҳирий жиҳатдан бу намозлар шу вақтларда бошқа пайғамбарлар учун машруъ эканлигини ифодалайди. Ҳолбуки, бу намозлар шу вақтларда фақатгина бу умматга хос қилинган. Бу ҳолатда кўзда тутилган маъно ушбудир: Бу намозлар сенга кенг ва икки вақт орасида чегарали қилиб машруъ этиб берилганидек, сендан олдинги пайғамбарларга ҳам шундай қилиб белгилаб берилган эди...»

Бу бобда Абу Ҳурайра, Бурайда, Абу Мусо, Абу Масъуд Ал-Ансорий, Абу Саъид, Жобир, Амр ибн Ҳазм, Ал-Барро ва Анас (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

150. *Жобир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* «**Жаброил менга имомлик қилди...**» (Ровий) Ибн Аббоснинг ҳадисини айнан маъноси билан нақл этади, лекин «кечаги аср вақти кирган вақтда»деган жумлани зикр қилмайди.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ-фариб.

Ибн Аббоснинг ҳадиси эса ҳасан-саҳиҳ.

Муҳаммад ал-Бухорий айтадики, «Намоз вақтлари борасида ворид бўлган ҳадисларнинг энг саҳиҳи Жобирнинг Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган ҳадисидир».

Жобирнинг намоз вақтлари ҳақидаги ҳадисини Ато ибн Аби Рабоҳ, яна Амр ибн Динор ва Абуз-Зубайр, Ваҳд ибн Кайсоннинг Жобирдан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан қилган ривоятга яқинлаштириб, Жобир ибн Абдуллоҳнинг ўзидан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган.

114-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАСАЛА (ЯЪНИ НАМОЗ ВАҚТЛАРИ)

151. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; дедики; «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Намоз вақтларининг бошланиш ва тугаш муддатлари бор. Пешин намозининг бошланиш вақти қуёшнинг оғишидир ва тугаш вақти аср вақтининг киришидир. Аср намозининг бошланиши ўз вақти киришидир ва тугаш вақти қуёшнинг сарғайишидир. Шом намозининг бошланиш вақти қуёшнинг ботишидир ва тугаш вақти уфқнинг йўқолишидир. Хуфтон намозининг бошланиш вақти уфқ йўқолганидан сўнгдир ва тугаш вақти кечанинг ярим бўлишидир. Бомдод намозининг бошланиш вақти тонг отишидир, тугаш вақти эса қуёшнинг чиқишидир».*

Хуфтон намози вақтини ярим кечагача чўзиш ихтиёрийдир. Хуфтоннинг жоиз вақти эса то иккинчи тонг, яъни субҳи козибдан (ёлғон тонгдан) ўтиб, субҳи содиққача чўзилади. Абу Қатода (розияллоҳу анҳу)дан бу фикрни тайин этадиган ҳадис ривоят қилинган

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Амрдан ҳадис ривоят қилинган. Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан эшитдим, айтдики, «Намоз вақтлари борасида Ал-Аъмашнинг Мужоҳиддан қилган ривояти Муҳаммад ибн Фузайлнинг Ал-Аъмашдан қилган ривоятдан кўра саҳиҳроқдир».

Ҳаннод бизга Абу Усомадан, Абу Исҳоқ Ал-Фазорийдан, Ал-Аъмашдан, Мужоҳиддан нақл этиб, етказди: «Намоз вақтларининг бошланиш ва тугаш муддатлари бор, дейилар эди» деди ва Муҳаммад ибн Фузайлнинг Ал-Аъмашдан ривоят қилган ҳадисини тақрибан шу маъноси билан зикр қилди.

115-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАСАЛА (НАМОЗ ВАҚТЛАРИ)

152. *Бурайда (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди:* «Бир киши Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига келиб, намоз вақтлари (ҳақида) савол берди. Шунда (Расулуллоҳ): «Бизлар билан қолиб намозларни бирга ўқи, иншааллоҳ (кўриб, билиб оласан)!» дедилар. Ва Билолга буюрдилар, тонг отиши билан у азон айтди. (Ва бомдод намозини ўқиб бердилар). Кейин унга буюрдилар, қуёш тиккадан оғиши билан у азон айтди ва Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешин намозини ўқиб бердилар. Кейин унга буюрдилар, у азон айтди, қуёш ҳали оппоқ ва (анча) тепада эканида аср намозини ўқиб бердилар. Кейин қуёш ботиши билан шом намозига буюрдилар. Шундан сўнг хуфтон намозига амр қилдилар, шафақ йўқолиши билан у (Билол) азон айтди. Кейин эртанги намозларни унга буюрдилар ва бомдод намозига атрофнинг оқармоғини (тонг ёруғи пайдо бўлишини) кутди. Кейин пешин намозини буюрдилар ва (Билол) ҳавонинг салқинлашмоғини кутди. Кейин аср намозини буюрдилар ва қуёш сўнгги вақтда бўладиган жойнинг устида (уфқдан тепароқда) турганида у азон айтди. Кейин унга буюрдилар, шом намозини шафақ йўқолишига озгина вақт қолгунча кечиктирди.

Кейин хуфтон намозини буюрдилар ва у кечанинг учдан бири ўтганда азон айтди. Сўнгра: «Намоз вақтларини сўраган киши қани? дедилар. У киши: «Менман», деди. Шунда (Расули акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам) айтдилар: «Намоз вақтлари ана шу икки вақтнинг орасидир!»

116-БОБ

МАВЗУ: БОМДОД НАМОЗИНИ ТОНГ ҒИРА-ШИРАСИДА ЎҚИМОҚ

153. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар:«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бомдод намозини ўқиб берар ва (муслмон) аёллар (масжиддан уй-уйларига) тарқалишар эди». Ал-Ансорий айтади: «Аёллар паранжиларига ўраниб олиб қайтаётганларида ғира-ширада уларни таниб бўлмасди». Қутайба эса: «Чодирларига бурканиб олиб» дейди.*

Бу бобда Ибн Умар, Анас ва Қайла бинти Маҳрама (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган. Оиша (онамиз)нинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Аз-Зухрий бу ҳадисни Урвадан, Оиша (онамиз)дан айнан ривоят қилади.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, ораларида (Ҳазрати) Абу Бакр ва (Ҳазрати) Умар (розияллоҳу анҳумо) бор бўлган мутааддид илм аҳли ва тобиъийндан айрим олимларнинг қавли шудир. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлишган: улар бомдод намозини тонг ғира-ширасида ўқимоқликни мустаҳаб деб ҳисоблайдилар.

117-БОБ

МАВЗУ: БОМДОД НАМОЗИНИ ТОНГ ОҚАРГАНДА ЎҚИМОҚ

154. *Рофиъ ибн Ходиж (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бундай деб айтганларини эшитдим: «Бомдод намозида кунни оқартиринг, чунки бунинг ажр-савоби улўғроқдир!»*

Шуъба ва Ас-Саврий бу ҳадисни Муҳаммад ибн Исҳоқдан ривоят қилган. Муҳаммад ибн Ажлон ҳам Осим ибн Умар ибн Қатодадан ривоят қилади.

Бу бобда Абу Барза Ал-Асламий, Жобир ва Билол (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан мутааддид илм аҳллари бомдод намози кун оқарганда (тонг ёруғи пайдо бўлганда) ўқилади, деган фикрдалар. Суфён Ас-Саврийнинг қавли шудир.

Абу Ҳанифа бомдод намози атроф оқарганда ва ёришганда ўқилади, деган фикрдалар. Бу қавлга эга бўлганлар ўз сўзларини ушбу 117-бобнинг ҳадиси билан ва айни вақтда Бухорий ва Муслим ривоят қилган Ибн Масъуднинг ҳадиси билан далиллайдилар. Ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)нинг ҳадиси ушбудир: **«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, икки намоздан бошқа биронта намозни вақтидан ташқарида ўқиганларини кўрмадим. Шом билан хуфтон намозини жамъ қилдилар ва бомдод намозини вақтидан олдин ўқидилар»**, дейди. Ибн-Туркманий «Ал-жавҳар ун-нақийа» китобида: «Яъни бомдод намозини одатдаги вақтидан олдин ўқидилар», дейди. Чунки бомдод намозини тонг отишидан олдин ўқиганларини тасаввур қилиб бўлмайди ва бу жоиз эмас. Унда муътод вақтидан олдин ўқиганлари назарда тутилади. Бу эса бомдод намозининг муътод вақти субҳи содиқ бўлганидан кейинги атроф оқарган вақт эканлигини кўрсатади.

Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ айтадиларки, «Исфар» (яъни, «оқармоқ»)нинг маъноси тонг шубҳа қилинмайдиган даражада аниқ бўлишидир. Аммо намозни таъхир этиш (кечиктириш) маъносида эмас.

118-БОБ

МАВЗУ: ПЕШИН НАМОЗИНИ ВАҚТЛИ ЎҚИМОҚ

155. *Оиша (розиаллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар:* «**Пешин намозини Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, (Ҳазрати) Абу Бакрдан ва (Ҳазрати) Умардан ҳам кўра вақти кириши билан ўқиган бирон кишини кўрмадим**».

Бу бобда Жобир ибн Абдуллоҳ, Ҳаббоб, Абу Барза, Ибн Масъуд, Зайд ибн Собит, Анас ва Жобир ибн Самура (розиаллоҳу анҳум)дан битадан ҳадис ривоят қилинган.

Оиша (онамиз)нинг ҳадиси ҳасан. Хоҳ Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, хоҳ кейингилардан бўлсин, илм аҳлининг таржиҳи (афзал кўргани) шудир.

Али ибн Ал-Маданий, Яҳё ибн Саъиддан нақл этиб, бундай дейди: «**Ҳаким ибн Жубайр, Ибн Масъуд оркали Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят этган «Ҳар кимки ўзи муҳтож бўлмаган нарсани инсонлардан тиласа...»** деган ҳадис сабабли, Шуъба у ҳақда (танқидий) сўз қилган. Яҳё: «Суфён ва Зоида, Ҳаким ибн Жубайрдан ривоят қилишди» дейди ва унинг ҳадисида зарар йўқ деб ҳисоблайди.

Муҳаммад (Ал-Бухорий) айтадики, «Пешин намозини вақтли ўқиш борасида Ҳаким ибн Жубайрдан, Саъид ибн Жубайрдан, Оиша (онамиз)дан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳадис ривоят қилинган».

156. *Анас ибн Молик (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешин намозини қуёш оған вақтда ўқидилар**».

Бу ҳадис саҳиҳ ва бу бобда ривоят қилинган ҳадисларнинг энг чиройлисидир. Бу бобда Жобирдан ҳадис ривоят қилинган.

119-БОБ

МАВЗУ: ПЕШИН НАМОЗИНИ ЖАЗИРАМА КУНЛАРДА ТАЪХИР ҚИЛИБ (КЕЧИКТИРИБ, ЯЪНИ САЛҚИН ТУШМОҒИНИ КУТИБ) ЎҚИМОҚ

157. *Абу Ҳурайра (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* «**Кун қаттиқ қизиб кетганда пешин намозини салқин тушириб ўқингизлар. Чунки жазирама иссиқнинг шиддати жаҳаннам нафасидандир**».

Ҳадисда туш пайтидаги жазирама жаҳаннам ҳарорати туфайли эканлиги билдирилмоқда. Буни ҳақиқат деб айтганлар бор, шунингдек туш пайтидаги жазирама жаҳаннам оловига ўхшатиш, мажозий бир таъбир, деб ўқтирганлар ҳам бор. «Ал-урф-уш-шазийй» муаллифи бу борада айнан бундай дейди: «Бу ўринда ақлий бир савол чиқади: Ҳароратнинг кучайиши ва пасайиши, дунёмизнинг қуёшга бўлган яқинлиги ва узоқлиги билан мутаносиб эканлиги тажриба билан собит бўлган экан, жазираманинг шиддати жаҳаннам ҳарорати ёйилиши туфайлидир, деб қандай айтиб бўлади?!» Муаллиф ўз саволига бундай деб жавоб беради: «Ашённинг (нарсаларнинг) зоҳир сабаблари бўлганидек, тағин ботин сабаблари бор. Шариат, табиат ҳодисаларининг фақатгина ботин сабабларини изоҳлайди; зоҳир сабабларини ҳам инкор қилмайди». Бу жавоб, зоҳир сабаблар билан ботин сабаблар ўртасида тафовут бўлмаган тақдирда, тўғри. Лекин шариат ҳукми билан эски ва янги фалсафий назариялар ўртасида тафовут бўлса, борди-ю бу назариялар илман ва тажриба билан собит бўлган яқин даражада бўлмаса, унда заруратан шариат ҳукмини олмоқ керак. Агар яқин даражада бўлса, унда шариат ҳукми келишувни (мутаносибликни) таъминлайдиган тарзда таъвил қилинади.

Шуни алоқида таъкидламоқ керакки, илман ва тажриба билан собит бўлган табиат ҳақиқатлари билан бу ҳақиқатларга доир шариат фикр-қарашини ўртасида зиддият йўқ ва бўлмайди ҳам. Чунки табиат Аллоҳнинг яратган нарсаси ва ҳукм ҳам Аллоҳнинг ҳукмидир. Аллоҳ таоло Ўзи яратган нарса ҳақида янглиш ҳукм бергувчи эмас. Мабодо, бирор зиддият ёки

тафовут кузатилса, бу фақатгина биз бандаларнинг тушунчаларимизга оиддир.

Бу бобда Абу Саъид, Абу Зарр, Ибн Умар, Ал-Муғййра, Савфон, Абу Мусо, Ибн Аббос ва Анас (розиаллоху анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

(Ҳазрати) Умар (розиаллоху анҳу) орқали Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва салламдан ушбу бобда битта ҳадис ривоят қилинган; (аммо) саҳиҳ эмас.

Абу Ҳурайрининг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлидан баъзилари, жазирама кунларда пешин намозини таъхир қилмоқ (кечиктирмоқ) жиҳатини таржиҳ этадилар (устун кўрадилар). Ибнул-Муборак, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир. *Шофиъий айтадики*, «Пешин намозини салқин тушгунча таъхир этмоқ (андак кечиктирмоқ) фақатгина жамоати узоқ жойдан келадиган масжид учундир. Аммо якка ўзи ёки ўз ноҳияси масжидида намоз ўқийдиган кишилар учун жазирама иссиқларда ҳам пешин намозини таъхир қилмаслик, менимча, маъқулроқ».

Жазирама иссиқ кунларида пешин намозини таъхир этмоқ (андак кейинроқ ўқимоқ) керак, деб айтганларнинг ҳолати авло ва суннатга иттибоъ қилмоққа (эргашмоққа) янада яқинроқдир. Шофиъий рухсати, узокдан келганлар учун ва машаққат чекиш сабаби биландир, деган қавлига келсак, Абу Заррнинг ҳадисида Шофиъийнинг бу ижтиҳодига муҳолиф (қарши) бўлган бир маъно бор. *Абу Зарр (розиаллоху анҳу) айтадики*: «**Бир галги сафарда Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам билан бирга эдик. Билол пешинга азон айтди. Шунда Набий саллаллоху алайҳи ва саллам: «Ё Билол! Салқинлатгил! Яхшигина салқинлатгил!»** дедилар. Агар масала Шофиъий айтганидек бўлса эди, пешин намозини салқин тушгунга қадар таъхир этмоқликда маъно қолмас эди. Чунки ҳаммалари бир жойда эдилар ва намозга келмоқ учун узоқ масофани босиб ўтмоққа эҳтиёж йўқ эди.

158. *Абу Зарр (розиаллоху анҳу)дан ривоят қилинди*: «**Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам бир сафарда эдилар, Билол ҳам у киши билан бирга эди. Билол (пешинга) азон айтмоқчи бўлган эди, (Расулуллоҳ): «Салқинлатгил! (Яъни, салқин тушмоғини кутгил!»** дедилар. Кейинроқ у яна азон айтмоқчи бўлди. *Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам*: «**Пешин намозида ҳавони салқинлатгил!»** дедилар. *(Абу Зарр) айтади*: «**Ҳатто тепаликлар ёнида соялар пайдо бўлганини кўра бошладик. Кейин (Билол) азон айтди ва намоз ўқидилар. Сўнгра Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам айтдилар**: «**Жазирама иссиқнинг шиддати жаҳаннам нафасидандир. Намозни салқинлатиб ўқингизлар»**».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

120-БОБ

МАВЗУ: АСР НАМОЗИНИ ВАҚТЛИ ЎҚИМОҚ

159. *Оиша (розиаллоху анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар*: «**Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам аср намозини қуёш ҳужрамга тушиб турганида, ҳали соя ҳужрамдан юксалмай туриб ўқидилар»**».

Бу ҳадиси шариф, Расули ақрам саллаллоху алайҳи ва саллам аср намозини вақти кириши билан (бошланиш вақтида) ўқиганларига далолат қилади. Чунки қуёшнинг ҳали ҳужра ичига тушиб туриши кунботар тарафдаги девор сояси кунчиқар томондаги деворга тушмаган ва бу деворга кўтарила бошламаган вақтни кўрсатади. Шу ҳолда деворнинг сояси ўз бўйи билан баробардир. (Ан-Нававий).

Бу бобда Анас, Абу Арво, Жобир ва Рофиъ ибн Ходиж (розиаллоху анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган. Яна Рофиъ тариқи билан Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва салламдан аср намозини таъхир этиш ҳақида битта ҳадис ривоят қилинган, саҳиҳ эмас.

Оиша (онамиз)нинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллаллоху алайҳи ва салламнинг

саҳобаларидан баъзи илм аҳллари таржиҳ этган ҳукм шу. (Ҳазрати) Умар, Абдуллоҳ ибн Масъуд, Оиша (онамиз) ва Анас (розияллоҳу анҳум) ана шулардандир. Тобиъийндан мутааддид илм аҳллари шу қавлни таржиҳ этганлар. Аср намози барвақт ўқилмоғига тўхталадилар ва таъхир этмоқни қариҳ деб ҳисоблайдилар. Абдуллоҳ ибн Ал-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг ҳам қавли шудир.

160. *Ал-Аъло ибн Абдурраҳмондан ривоят қилинди:* **Пешин намозини ўқиб тарқалишгандан кейин у Анас ибн Моликнинг Басрадаги уйига кирди. Унинг уйи масжиднинг ёнбошида эди. Шунда Анас (аср вақти киргач): «Турингизлар, асрни ўқингизлар!», деди. (Ал-Аъло) айтадики, «Биз туриб, намозни ўқидик. Намозни ўқиб бўлгач, (Анас) бундай деди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдим, айтдиларки: «Мунофиқнинг намози улдирки, (ўтириб) қуёшни кузатади, қуёш то шайтоннинг икки шохи орасига киргунича қарайди, (сўнг) туриб, худди дон чўқигандек, тўрт ракъат намоз ўқийди ва бу ракъатларда Аллоҳни жуда оз зикр қилади» (жуда қисқа ўқийди).**

Қуёш, шайтоннинг икки шохи орасига кириши - кун ботаётганидан киноядир. Бу таъбирдан, кароҳат вақти киргани кўзда тутилган бўлиши мумкин. Суйутий, «Қут-ул-муғтазий» китобида, бу бир мажоз эмас, балки ҳақиқат эканлигини таъкидлайди ва бундай дейди: «Қуёш ботаётганда ва чиқаётганда шайтон қуёшнинг ёнида туради. Токи, қуёшга сажда қилаётганлар гўё шайтонга сажда қилаётгандек бўлишсин».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

121-БОБ

МАВЗУ: АСР НАМОЗИНИ ТАЪХИР ҚИЛМОҚ

161. *Умму Салама (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдиларки:* **«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешин намозини сизлардан кўра эртароқ ўқир эдилар, сизлар эса аср намозини у кишидан кўра эртароқ ўқир экансизлар».**

Бу ҳадис Исмоил ибн Улайядан, Ибн Журайждан, Ибн Абу Мулайкадан, Умму Саламадан айнан ривоят қилинган.

162. Ўз китобимда (қўлёзмаларимда) шуни топдим: Али ибн Ҳужр менга Исмоил ибн Иброҳимдан, Ибн Журайждан нақл этиб, билдирди...

163. Бишр ибн Муъоз Ал-Басрий худди шу ҳадисни «Исмоил ибн Улайядан, Ибн Журайждан...» деган иснод билан нақл этдики, бу иснод янада саҳиҳроқ.

122-БОБ

МАВЗУ: ШОМ НАМОЗИНИНГ ВАҚТИ

164. *Салама ибн Ал-Акваъ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* **«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шом намозини қуёш ботган ва пардага яширинган вақтда ўқир эдилар».**

Ҳадисда ворид бўлган «пардага яширинган вақтда» жумласи (қуёш ботган вақтда деган) биринчи жумланнинг тафсиридир. Баъзиларнинг фикрича, шом намозининг вақти қуёш ботган вақт бўлиб, бу вақтнинг боши ва охири йўқ, фақатгина намоз ўқиб олгулик бир вақтдир. Бошқа олимларнинг фикрича шом намозининг бошланиш вақти - қуёш ботган вақт, охири эса - шафақ йўқолган вақт.

Бу бобда Жобир, Ас-Сунобиҳий, Зайд ибн Холид, Анас, Рофиъ ибн Ходиж, Абу Аййуб, Умму

Ҳабиба, Аббос ибн Абдулмутталиб ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган. Аббоснинг ҳадиси унинг ўзида мавқуф бўлган тарзда ривоят қилинадик, шу энг саҳиҳ ҳадисдир. Ас-Сунобиҳий эса Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитмаган. У Абу Бакр (розияллоҳу анҳу)нинг биродаридир.

Салама ибн Ал-Акваънинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан бўлмиш илм аҳлларида кўпчилигининг фикри ушбудир: Шом намозини эрта ўқишликни таржиҳ қилиб (афзал кўриб), таъхир этмоқликни қариҳ деб ҳисоблайдилар. Ҳатто айрим илм аҳллари бундай дейдилар: «Шом намози учун фақат биттагина вақт бор». Жаброил (фаришта алайҳиссалом) имом бўлиб, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга намоз ўқиб бергани борасидаги ҳадисга асосланганлар. Ибнул-Муборак ва Шофиъийнинг қавли шудир.

123-БОБ

МАВЗУ: ХУФТОН НАМОЗИНИНГ ВАҚТИ

165. *Ан-Нуъмон ибн Башир (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Бу намознинг вақтини мен (бошқа) инсонлардан кўра яхшироқ биламан: Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уни (хуфтонни) ойнаинг учинчи кечасидаги ой ботиши палласида ўқир эдилар».*

Бу ҳадис, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам арабий ойнаинг учинчи кечасидаги ой ботиши палласида хуфтон намозини ўқиганларига далолат қилади. Шофиъий уламосидан баъзилари хуфтон намозининг вақтли ўқилишини шу ҳадис билан истидлол қилишади (далиллашади). (Ан-Нававийнинг «Ал-Мажмуъ» асари, 55-58/3).

Ибнут-Туркмоний «Ад-Жавҳар-ун-нақийа» (450/1) сарида Шофиъийларнинг бу истидлолини ўринсиз деб билиб, бундай дейди: «Арабий ойнаинг учинчи кечасида ойнаинг ботиши, ўн икки соатга бўлинган ўша кечанин соатларидан икки соату ўттиз тўрт дақиқа кейин содир бўлади. Қизил шафақ эса бу вақтдан анчагина олдин ботиб кетади. Бас, бу ҳадисда хуфтон намозини эрта ўқишлик ҳақида ишорат йўқ».

Аҳмад Муҳаммад Шокир, Ибнут-Туркмонийнинг бу сўзи ҳақида бундай дейди: «Ушбу ҳадисда хуфтон намозини эрта ўқишликка доир далил йўқлиги жиҳати тўғри. Аммо ойнаинг ботиши янглиш ҳисоб қилинган. Миср ҳукуматининг расмий тақвимида (турли) арабий ойнаинг учинчи кечаларида ой турли хил вақтларда ботиши кўрсатилган»...

166. Абу Бакр Муҳаммад ибн Абон бизга худди шу ҳадисни «Абдурраҳмон ибн Маҳдийдан, Абу Авонадан...» деган иснод билан сўзлаб берди.

Хушайм бу ҳадисни Бишрнинг отасидан, Ҳабиб ибн Солимдан, Ан-Нуъмон ибн Баширдан ривоят қилади ва бу ривоятда «Башир ибн Собитдан» деган жойини зикр қилмайди.

Абу Авонанин ҳадиси, бизнингча, янада саҳиҳроқ. Чунки, Язид ибн Ҳорун, Шуъбадан, Бишрнинг отасидан, Абу Авонанин ривоятидек ривоят қилган.

124-БОБ

МАВЗУ: ХУФТОН НАМОЗИНИ ТАЪХИР ҚИЛМОҚ

167. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; дедик, Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Умматимга машаққат бўлишидан хавотирланмасам эдим, хуфтон намозини кечанинг учдан бир қисмигача ёки ярмигача таъхир қилмоқни буюрган бўлар эдим».*

Бу бобда Жобир ибн Самура, Жобир ибн Абдуллоҳ, Абу Барза, Ибн Аббос, Абу Саъид Ал-Худрий, Зайд ибн Халид ва Ибн Умар (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайрининг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва кейингилардан бўлмиш илм аҳлларининг кўпчилиги ушбу қавлни ихтиёр этганлар: Хуфтон намози таъхир қилиб ўқилади деган фикрдалар. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Таржимон иловаси: «Хуфтон намозининг вақти шафақ ботгандан кейин бўлур. Витр намозининг вақти хуфтон намозидан кейин то тонг отгунча бўлур. Тонг вақти эса субҳи содиқ (чин тонг)дур, субҳи козиб (ёлғон тонг) эмасдур. Бу айтилган вақт хуфтон намози ва витр намозларининг вақтидур». («Мухтасар ул-виқоя», 72-бет).

«Хуфтон намозини кечасининг учдан бир қисмигача таъхир қилмоқ (кечиктирмоқ) мустаҳабдур, агар кечасининг ярмигача узр бирла таъхир қилса, макруҳ бўлмас, агар узрсиз кечанинг ярмидан ўтса, макруҳдир». («Мухтарсар ул-виқоя» шарҳидан).

125-БОБ

МАВЗУ: ХУФТОНДАН ОЛДИН УХЛАМОҚ ВА ХУФТОНДАН КЕЙИН ГАПЛАШИБ ЎТИРМОҚНИНГ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

168. *Абу Барза (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдики, «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам хуфтондан олдин ухламоқни ва хуфтондан кейин гурунглашиб ўтирмоқни макруҳ дер эдилар».*

Бу бобда Оиша (онамиз), Абдуллоҳ ибн Масъуд ва Анас (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Барзанинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлининг кўпчилиги хуфтондан олдин ухлашни ва хуфтондан кейин ўтириб суҳбат қилишни қароҳ деб биладилар. Кимдир эса бунга руҳсат беради. Абдуллоҳ ибн Ал-Муборак айтадики, «Суҳбатларнинг кўпи қароҳат устидадур». Айрим илм аҳллари эса Рамазон ойида хуфтондан олдин ухлаб олишга руҳсат беришган.

Сайёр ибн Саламининг кунyasi - Абул-Минҳол Ар-Риёхий.

126-БОБ

МАВЗУ: ХУФТОНДАН КЕЙИН ГАПЛАШИБ ЎТИРИШГА РУҲСАТ БОРЛИГИ

169. *Умар Ибн Хаттоб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдиларки, «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам мусулмонларнинг ишларидан бўлмиш бирор масалада Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) билан гаплашиб қолар ва мен ҳам улар билан бирга бўлар эдим».*

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Амр, Авс ибн Ҳузайфа ва Имрон ибн Ҳусайндан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

(Ҳазрати) Умарнинг ҳадиси ҳасан.

Бу ҳадисни Ҳасан ибн Убайдуллоҳ, Иброҳимдан, Алқамадан, Жуф аширатидан (ақрабосидан) бўлмиш Қайс ёки Ибн Қайс деган бир кишидан, (Ҳазрати) Умардан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан узун бир ҳикоя тарзида ривоят қилади.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва кейингилардан бўлмиш илм аҳллари хуфтон намозидан кейин гаплашиб ўтириш борасида ихтилоф қилдилар. Баъзилари хуфтон намозидан кейин гурунглашиб ўтирмоқни қароҳ деб ҳисоблайди. Баъзилари эса, илм ёки бошқа зарурий эҳтиёж маъносида бўлса, гаплашмоққа руҳсат беради, Ҳадисларнинг кўпи ҳам руҳсати мутазамминдир (яъни, руҳсатни ўз ичига олгандир).

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бундай деганлари ҳам ривоят қилинган: **«Мусомара (суҳбатлашув) фақатгина (кечаси) намоз ўқиган ёки йўлга чиққан киши**

учундир».

127-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗНИ ВАҚТИНИНГ АВВАЛИДА (ВАҚТИ КИРГАН ЗАҲОТИ) ЎҚИШНИНГ ФАЗИЛАТИ

170. Умму Фарва (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди, у Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга байъат қилган аёллардан биридир; дедики, «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан: **«Амалларнинг қайси бири афзалроқ?»** деб сўралди. **«Вақтининг аввалида (вақти кирган заҳоти) ўқилган намоз»**, - дедилар».

Термизий кейинроқда таъкидлаганидек, бу ҳадис заиф бўлиб, нима учун заиф эканлигини изоҳлайди.

171. Али ибн Абу Толиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам унга айтдилар: **«Ё Али! Уч нарсани таъхир қилма (кечиктирма): вақти кирган намозни; ҳозир бўлган жанозани; тенгини топганинда бўйига етган қизни (узатмоқни)»**.

Бу ҳадис ғариб-ҳасан.

172. Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: **«Намознинг бошланиш вақти (аввали) - Аллоҳнинг ризосидир; намознинг охириги вақти - Аллоҳнинг афвидир»**.

Бу ҳадис ғариб.

Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу), Расулulloҳ сал-лаллоҳу алайҳи ва салламдан шунга ўхшаш ҳадис ривоят қилган.

Бу бобда (Ҳазрати) Али, Ибн Умар, Оиша (онамиз) ва Ибн Масъуд (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинди.

Умму Фарванинг ҳадиси фақат Абдуллоҳ ибн Умарнинг ривоятидан келаётир. Абдуллоҳ эса ҳадис аҳли наздида қувватли эмас. Ушбу ҳадисда у ҳақда чигалликка дуч келишган. Гарчи у тўғри киши бўлса ҳам, Яҳё ибн Саъид, хотираси жиҳатидан уни танқид қилган.

173. Ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: **Бир киши Ибн Масъуддан: «Қайси амал афзалроқ?» деб сўради. Шунда у айтдики, «Буни мен Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан сўрадим, «Намозларни вақтида ўқимоқ», дедилар. «Тағин нима, ё Расулulloҳ?» дедим. «Ота-онага яхшилик қилмоқ», дедилар. «Тағин нима, ё Расулulloҳ?» дедим. «Фийсабилиллоҳ (Аллоҳ йўлида) жиҳод қилмоқ», дедилар.**

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Ал-Масъудий, Шуъба, Сулаймонки, бу зот Абу Исҳоқ Аш-Шайбонийдир ва яна бошқалар ушбу ҳадисни Ал-Валид ибн Ал-Айзордан ривоят қилишган.

174. Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар:- **«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, Аллоҳ у кишидан омонатини олгунига қадар (яъни умрларининг сўнгигача) бирорта намозни икки марта охириги (туғаш) вақтида ўқиган эмаслар»**.

Ҳазрати Мулла Алий ал-Қорий ушбу ҳадиснинг изоҳи ҳақида бундай дейди: «Балки Оиша (онамиз) бунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўрганмоқ учун Жаброил(алайҳиссалом) билан ва ўргатмоқ учун савол берган бир киши билан ўқиган намозларини ҳисобга олмагандирлар. Фақатгина Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам барча намозларини ихтиёрий вақтларда ўқишни одат қилганларини, (аммо) нодиран ва

зарурий бир сабаб билан баъзи намозларни охирги вақтигача таъхир этганларини таъкидламоқчи бўлгандирлар».

Бу ҳадис ҳасан-ғариб ва исноди муттасил эмас.

Шофиъий айтадики, «Намоз вақтининг аввали (бошланиш вақти) афзалроқ. Аввалги вақтининг охирги вақтидан кўра фазилатлироқ эканига далолат қилган хусуслардан бири эса Расулulloҳ саллалллоҳу алайҳи ва саллам, (Ҳазрати) Абу Бакр ва (Ҳазрати) Умар (розияллоҳу анҳумо) таржиҳ этган нарсадирки, фақат афзал нарсани таржиҳ этган ва фазилатни қўлдан бермаган бу зотлар вақтнинг аввалида намоз ўқир эдилар».

Шофиъийнинг бу сўзини Абул-Валид Ал-Маккий бизга айтиб берди.

128-БОБ

МАВЗУ: ПАРИШОНХОТИРЛИК БИЛАН АСР НАМОЗИНИНГ ВАҚТИНИ ЎТКАЗИБ (ҚАЗО ҚИЛИБ) ҚЎЙМОҚ

175. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; «Расулulloҳ саллалллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Аср намозини қазо қилиб қўйган киши худди аҳли оиласи ва мол-дунёсидан айрилган кабидир».*

Бу бобда Бурайда ва Навфал ибн Муовиядан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Аз-Зухрий эса бу ҳадисни Солимдан, унинг отаси Умардан, Расулulloҳ саллалллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган.

129-БОБ

МАВЗУ: ИМОМ ТАЪХИР ЭТГАН ТАҚДИРДА НАМОЗНИ ВАҚТЛИ ЎҚИБ ОЛМОҚ

176. *Абу Зарр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллалллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Ё Або Зарр! Мендан кейин шундай амирлар (бошлиқлар) келадики, намозни ўлдиришади. Сен намозларни вақтида ўқигил! Агар вақтида ўқилса, (улар билан қайта ўқиганинг) сенга нафл бўлади. Агар вақтида ўқилмаса, сен албатта ўз намозингни сақлаб қолган бўласан».*

Ан-Нававийнинг фикрича, ҳадиснинг маъноси бундай: «Бу амирлар намозни мухтор бўлган вақтидан таъхир этиб, кечиктиришларини аҳволларидан фаҳмлайсан ва ўз намозингни вақтнинг аввалида ўқиб оласан. Кейин улар намозни мухтор бўлган вақтида ўқишса, улар билан бирга қайта ўқийсан ва нафл намози савобини қўлга киритасан. Мабодо мухтор бўлган вақтида ўқишмаса, яна ҳам кечиктиришса, сен ўз намозингни ўқиб олган ва ихроз этган (сақлаб қолган) бўласан». Бу ҳадис, агар бир вақт намози икки марта ўқилса, биринчиси фарз ва иккинчиси нафл бўлишига далолат қилади. Шунингдек, бу ҳадис, имом намозни кечиктирган ҳақирда, маъмун (ҳимоя остидаги киши) ўз намозини вақтининг аввалида ўқиб олишига изн беради. Шундай қилиб, аввалги вақтнинг фазилатига эришади, кейин жамоат билан ҳам ўқиса, жамоат савобини олади.

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Масъуд ва Убода ибн Ас-Сомит (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Заррнинг ҳадиси ҳасан. Илм аҳлларида биттадан кўп кишининг қавли ушбudir: Имом намозни таъхир этган тақдирда, киши ўз намозини вақтида ўқиб олишини ва кейин имом билан бирга қайта ўқишини мустаҳаб деб биладилар. Бундай ҳолатда фарз бўладиган намоз, илм аҳлларида кўпчилиги наздида, биринчи намоздир.

Абу Имрон Ал-Жавнийнинг исми - Абдумалик ибн Ҳабиб.

130-БОБ

МАВЗУ: УХЛАБ ҚОЛИБ НАМОЗНИ ЎТКАЗИБ ЮБОРМОҚ

177. *Абу Қатода (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у деди:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга, ухлаб қолиб намозни ўтказиб юборишгани ҳақида айтиб беришди. Шунда айтдиларки, «Тафрит (айб) ўқуда эмас. Тафрит (айб) фақат ўғоқлик ҳолатидадир. Сизлардан бирортангиз намозни унутса ёки ухлаб қолиб ўтказиб юборса, ёдига тушган заҳоти дарҳол ўқиб олсин».**

Бу бобда Ибн Масъуд, Абу Марям, Имрон ибн Ҳусайн, Жубайр ибн Мутъим, Абу Жухайфа, Абу Саъид, Амр ибн Умайя Ад-Дармий, Зу Миҳбарки, Ан-Нажошийнинг биродарзодари бўлган бу зотни Зу Миҳмар ҳам дейдилар, (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Қатоданинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Ухлаб қолиб ёки унутиб намозни ўтказиб юборган ва кейин бошқа намоз вақтида, қуёш чиқаётганда ёки ботаётганда ўйфонган ёхуд эсига тушган киши ҳақида илм аҳллари ихтилоф қилишди: Бирови: «Қуёш чиқаётганда ёки ботаётганда бўлса ҳам, ўйфонган заҳоти ёки едига тушган заҳоти ўша намозни ўқийди», дейди.

Аҳмад, Исҳоқ, Шофиъий ва Моликнинг қавли шу. Баъзилар эса: «Қуёш чиқиб бўлгунча ёки ботиб бўлгунча ўқимай туради», дейди.

Абу Ҳанифа (раҳматуллоҳи алайҳ)нинг қавли шудир. Қуёш чиқаётган бўлса, то чиқиб бўлгунча ва ботаётган бўлса, то ботиб бўлгунча намоз ўқилмайди. Имом Бухорий (Ҳазрати) Умар (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилган бир ҳадис билан истидлол қилади (далил келтирилади). Ҳадис ушбудир: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Қуёшнинг қоши кўринган маҳал (ёй шаклидаги бош қисми чиққан маҳал) то кўтарилгунча қадар намозни таъхир қилинг, қуёшнинг қоши ботган бўлса, то (тўлиқ) ботгунча намозни таъхир қилинг».

131-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗНИ УНУТИБ ЎТКАЗИБ ЮБОРГАН КИШИ

178. *Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки намозни унутса, ёдига тушган заҳоти дарҳол ўқиб олсин».**

Бу бобда Самура ва Абу Қатода (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Али ибн Абу Толиб (карромаллоҳу ваҷҳаҳу)дан, намозни унутган киши ҳақида бундай деганлари ривоят қилинади: «У намозни, вақтими ёки кечми, эсига тушган маҳал ўқийди». Шофиъий, Аҳмад ибн Ҳанбал ва Исҳоқнинг қавли шудир.

*Абу Бакра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: **Абу Бакра аср намозида ухлаб қолибдилар-да, қуёш ботаётганда ўғонибдилар. Қуёш ботиб бўлгунча намозни ўқимай турибдилар.***

Куфа фақиҳларининг баъзилари шу қавлга эга бўлганлар. Аммо биродарларимиз Али ибн Абу Толибнинг қавлини олаётирлар.

132-БОБ

МАВЗУ: БИР НЕЧТА НАМОЗНИ ЎТКАЗИБ ЮБОРГАН КИШИ (ҚАЗОСИНИ ЎҚИШНИ) ҚАЙСИ НАМОЗДАН БОШЛАЙДИ?

179. *Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «**Хандақ (уруши) кунда мушриклар Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламни тўрт вақт намоздан қолдирдилар. Ҳатто кеч тушди, вақт алламаҳал бўлгач, Билолга (азон ва қомат айтишни) буюрдилар, у азон айтди, кейин такбир келтирди, пешин намози (қазоси)ни ўқидилар. Кейин такбир айтди, аср намози (қазоси)ни ўқидилар. Кейин**

такбир айтди, шом намози (қазоси)ни ўқидилар. Кейин такбир айтди, хуфтон намозини ўқидилар».

Бу ўринда «тўрт намоз» сўзи янглишдир. Чунки хуфтон намози қазо қилиб эмас, балки, вақтида ўқилган. Чунончи, муътод вақтидан таъхир қилингани (кечиктирилгани) учун қазо намозларига қўшилиб қолди.

Ҳадис, қазо намозларини аввал биринчисидан бошлаб, тартиб билан ўқилиши кераклигига далолат қилади. Ҳофиз ибн Ҳажар, «Аксарият, уламо билиб ёки унутиб қазо қилинган намозлар ўртасида тартиб вожибдир деган фикрда», дейди. Шофиъий эса, ўтган (қазо) намозларда тартиб вожиб эмас, дейди. Айна пайтда, вақти торайиб қолган адо намози пайтида фавт бўлган, ўтган намозни эсламоқ масаласида олимлар ихтилоф қилишган. Адо намозининг вақти чиқса ҳам, аввал қазо намозини ўқийдими ёки (аввал) адо намозини ўқийдими? Ёки намозхон бу икки намоз ўртасида ихтиёрли қилинадими? Имоми Молик биринчи қавлга эга бўлганлар. Ҳанафийлар, Шофиъийлар ва муҳаддисларнинг кўпчилиги иккинчи қавлни ёқлаганлар. Ашҳаб: «Икки намоз ўртасида мухаййар (ихтиёрли) қилинади» дейди. Қози Иёз айтадики, «Бу масалада ихтилоф нуқтаси соҳиби тартиб бўлган кишидир. Соҳиби тартиб бўлмаган киши олдин адо (вақтидаги) намозни ўқиб олишлиги борасида ихтилоф йўқ. Фақатгина «соҳиби тартиб»ликдан чиқарадиган озгина ҳадни белгилаш борасида ихтилоф қилинган: бировнинг фикрича бир кунлик намоз ва бировнинг фикрича эса тўрт вақт намозидир».

Бу бобда Абу Саъид ва Жобир (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абдуллоҳнинг ҳадиси иснодида зарар йўқ. Чунончи, Абу Убайда Абдуллоҳдан эшитган.

Ўтган намозлар қазосини ўқишлик борасида илм аҳллари ихтиёр этган ҳукм ушбудир: Киши ўқийдиган ҳар бир қазо намози учун алоҳида такбир айтади. Такбир айтмаса ҳам, жоиздир. Шофиъийнинг қавли шу.

180. Жобир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Ҳандақ кунда Умар ибн Ал-Хаттоб гапириб, Қурайш мушрикларини сўка бошлади ва дедик, «Ё Расулуллоҳ! Сал қолдик, қуёш ботгунича аср намозини ўқиёлмай қолардим!». Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Аллоҳ ҳақи, мен аср намозини ўқий олмадим!» дедилар. Жобир айтади: «Сўнг Бутҳон (водийси)га тушдик. (Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) таҳорат олдилар, бизлар ҳам таҳорат олдик. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қуёш ботганидан кейин аср намозини ўқидилар, сўнг унинг кетидан шом намозини ўқидилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

133-БОБ

МАВЗУ: (ҚУРЪОНИ КАРИМДА ЗИКР ҚИЛИНГАН) «СОЛАТИ ВУСТО» (ЯЪНИ «ЎРТА НАМОЗ») - АСР НАМОЗИ ЭКАНЛИГИ, У ПЕШИН НАМОЗИ, ДЕБ ҲАМ (ФИКР) АЙТИЛГАНИ

181. Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Ўрта намоз - аср намозидир».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

182. Самура ибн Жундуб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Ўрта намоз — аср намозидир».

Бу бобда Али, Абдуллоҳ ибн Масъуд, Зайд ибн Собит, Оиша (онамиз), Ҳафса(онамиз), Абу Ҳурайра ва Абу Ҳошим ибн Утба (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Муҳаммад, Али ибн Абдуллоҳдан нақл этиб, бундай дейди: «Ал-Ҳасаннинг Самура ибн

Жундубдан ривоят қилган ҳадиси - саҳиҳ, Ҳасан Самурадан эшитган».

Самурадинг «Солати вусто» («Ўрта намоз») борасидаги ҳадиси ҳасан. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан бўлмиш илм аҳллари кўпчилигининг қавли шу.

Зайд ибн Собит ва Оиша (онамиз) (розияллоҳу анҳумо) «Ўрта намоз - пешин намозидир» дейдилар.

Ибн Аббос ва Ибн Умар (розияллоҳу анҳум) эса ўрта намоз - бомдод намози эканлигини айтадилар.

Абу Мусо Муҳаммад ибн Ал-Мусаннаъ бизга Қурайш ибн Анас орқали, Ҳабиб ибн Аш-Шаҳиддан сўзлаб берди. Ҳабиб айтадики, «Муҳаммад ибн Сийрийн менга «Ал-Ҳасандан сўрачи, Ал-Ақиқа ҳадисини кимдан эшитибди?» деди. Шунда ундан сўрадим, у: «Буни Самура ибн Жундубдан эшитдим», деди.

Муҳаммад ибн Исмоил менга хабар бериб айтдики, «Али ибн Абдуллоҳ ибн Маданий бу ҳадисни (сўзни) Қурайш ибн Анасдан нақл этиб бизга етказди».

Муҳаммад ибн Исмоил, Алидан нақл этиб, «Ҳасаннинг Самурадан эшитгани тўғри» дейди ва бу ҳадисни далил сифатида қабул қилади.

134-БОБ

МАВЗУ: АСР ВА БОМДОД НАМОЗИДАН КЕЙИН НАМОЗ ЎҚИШ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

183. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан биттадан ортиқ кишидан эшитдим; менга жуда сеvimли бўлмиш Умар ибн Ал-Хаттоб ҳам шулар орасида бор; «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, бомдод намозидан кейин то қуёш чиққунича намоз ўқимоқдан ва аср намозидан кейин то қуёш ботгунича намоз ўқимоқдан қайтардилар».*

Бу бобда Али, Ибн Масъуд, Уқба ибн Омир, Абу Ҳурайра, Ибн Умар, Самура ибн Жундуб, Абдуллоҳ ибн Амр, Муъоз ибн Афро, Ас-Сунобиҳий (Расулulloҳнинг ўзларидан эшитмаган), Салама ибн Ал-Акваъ, Зайд ибн Собит, Оиша, Каъб ибн Мурра, Абу Умома, Амр ибн Абаса, Йаъло ибн Умайя ва Муовия (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Аббос (Ҳазрати) Умардан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилган ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан бўлмиш фақиҳларнинг кўпчилиги фикри ушбудир: Бомдод намозидан кейин то қуёш ботгунича ва аср намозидан кейин то қуёш чиққунича намоз ўқишни макруҳ дейдилар. Аммо қазо намозлари асрдан кейин ва бомдоддан кейин ўқилишида зарар йўқ.

Али ибн Ал-Маданий, Яҳё ибн Саъид тариқи билан (яъни шу киши орқали) Шуъбадан нақл этиб, бундай дейди: Қатода, Абул-Алийадан фақат учта ҳадис эшитган: (Ҳазрати) Умарнинг «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам аср намозидан кейин то қуёш ботгунича ва бомдод намозидан кейин то қуёш чиққунича намоз ўқишдан қайтардилар», деган ҳадисини, Ибн Аббоснинг «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдиларки, «Мени, Маттоънинг ўғли Юнусдан кўра хайрлироқ деб айтмоқлик ҳеч кимга ярашмайди» деган ҳадисини ҳамда Алининг: «Қозилар учтадир...» деган ҳадисини (эшитган, холос).

135-БОБ

МАВЗУ: АСР НАМОЗИДАН КЕЙИН НАМОЗ (БОРМИ?)

184. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам аср намозидан кейин икки ракъат намоз ўқиганларининг ягона сабаби шуки, у кишига бир мол келтирилиб, у зотни пешиннинг икки ракъат*

намозидан қолдирган эди. Асрдан кейин ўша икки рақъатни ўқиб олдилар ва кейин зинҳор бу икки рақъатга қайтмадилар».

Бу ривоят билан (Ҳазрати) Оиша (онамиз (розияллоҳу анҳо)дан келган ривоятлар орасида муораза бор. Чунончи, Оиша онамиз, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам аср намозидан кейин Оиша онамизнинг ёнларига келганларида ҳар ҳолда икки рақъат намоз ўқиганларини ва бу ҳол Пайғамбаримизнинг вафотларигача давом этганини таъкидлаганлар. Имоми Бухорий ва бошқалар бу хабарларни таҳриж қилганлар. Бу ҳолатда Ибн Аббоснинг «кейин бирор марта бу икки рақъатга қайтмадилар» деган сўзи, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу икки рақъатни масжидда ўқимасдан, (Ҳазрати) Оиша онамизнинг ҳузурларида ўқиганлари ва Ибн Аббос бунни кўрмагани сабаблидир. Чунки Имом Бухорийнинг бир ривоятида ҳазрати Оиша онамиз (розияллоҳу анҳо) бундай дейдилар: «Умматларига машаққат бўлишдан хавотирланиб, бу икки рақъатни масжидда ўқимас эдилар».

Бу бобда Оиша, Умму Салама, Маймуна ва Абу Мусо (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинди.

Ибн Аббоснинг ҳадиси ҳасан.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам асрдан кейин икки рақъат намоз ўқиганларини биттадан кўп кишилар ривоят қилган. Бу ривоят, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам, асрдан кейин то қуёш ботгунича намоз ўқишдан қайтарганлари ҳақидаги ривоятга муҳолифдир...

Ибн Аббоснинг ҳадиси янада саҳиҳроқ, чунки у: «кейин зинҳор бу икки рақъатга қайтмадилар» демоқда. Ибн Аббоснинг ҳадисидек яна бир ҳадис Зайд ибн Собитдан ривоят қилинган. Оиша (онамиз)дан бу бобда мутааддид ривоятлар келган; шулардан бирида бундай дейилади: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам асрдан кейин Оиша (розияллоҳу анҳо онамиз)нинг ҳузурларига борганларида ҳар ҳолатда икки рақъат намоз ўқир эдилар». Бошқа бир ривоятда Оиша, Умму Салама (розияллоҳу анҳумо) тариқи билан Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам аср намозидан кейин то қуёш ботгунича ва бомдод намозидан кейин то қуёш чиққунича намозни манъ этганларини айтадилар.

Бинобарин, илм аҳлларининг кўпчилиги, асрдан кейин то қуёш ботгунича ва бомдод намозидан кейин то қуёш чиққунича намоз ўқиш кароҳат, деган тўхтама мутобиқ (фикрдош) қолганлар. Шу билан бирга бу қоидадан истисно қилинган ўринлар ҳам бор. Масалан, асрдан кейин то қуёш ботгунича Маккада (Каъба ва тавофидан кейин) намоз ўқилади ва бомдод намозининг орқасидан тавофдан кейин то қуёш ботгунича намоз ўқиладики, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бунга рухсат берганлари ривоят қилинган. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингиларидан бўлмиш илм аҳлларидан бир қисмининг қавли шудир. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг ҳам қавли шундай. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан бўлмиш бир қисм илм аҳллари эса аср ва бомдод намозидан кейин Маккада бўлса ҳам намоз ўқилишини макруҳ деб айтганлар. Суфён Ас-Саврий, Молик ибн Анас ва Куфа аҳлидан баъзиларининг қавли шудир.

136-БОБ

МАВЗУ: ШОМ НАМОЗИНИНГ ФАРЗИДАН ОЛДИНГИ НАМОЗ

185. *Абдуллоҳ ибн Муғаффал (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Ҳар бир азон билан такбири қомат ўртасида хоҳлаган киши учун намоз бор».*

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Аз-Зубайрдан ҳадис ривоят қилинган. Абдуллоҳ ибн Муғаффалнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобалари шом намозининг фарзидан олдин намоз бор-йўқлиги ҳақида ихтилоф қилдилар. Баъзилари, шомнинг фарзидан олдин намоз йўқ,

деган фикрдадир. Бу орада, Пайғамбар саллаллоҳу аяайҳи ва салламнинг саҳобаларидан биттадан ортиқ кишидан ривоят қилинганки, улар шомнинг фарзидан олдин азон билан такбири қомат ўртасида икки рақъат намоз ўқирдилар.

Аҳмад ва Исҳоқ бундай дейишади: «Бу икки рақъатни ўқиса, қандай яхши!». Улар бу икки рақъатни мустаҳаб деб қабул қилаётирлар.

137-БОБ

МАВЗУ: ҚУЁШ БОТИШИДАН ОЛДИН АСР НАМОЗИНИНГ БИР РАҚЪАТИГА УЛГУРГАН КИШИ

186. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* **«Қуёш чиқишидан олдин бомдод намозининг бир рақъатига улгурган киши, албатта, бомдод намозига улгурган ва қуёш ботишидан олдин аср намозининг бир рақъатига улгурган киши, албатта, аср намозига улгурган бўлади».**

Бу бобда Оиша (онамиз розияллоҳу анҳо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Биродарларимизнинг Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир. Уларнинг фикрича, бу ҳадиснинг маъноси ухлаб қолиб ёки унутиб, қуёш чиқадиган пайтда ёки ботадиган пайтда уйғонган ёки эслаб қолган киши сингари соҳиби узр бўлган киши учундир.

138-БОБ

МАВЗУ: ҲАЗАРДА (МУҚИМЛИҚДА) ИККИ ВАҚТ НАМОЗИНИ ЖАМЪ ҚИЛМОҚ

187. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* **«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, хавф-хатар ва ёмғир бўлмаётган туриб, Мадинада пешин билан аср намозини ҳамда шом билан ҳуфтон намозини жамъ қилдилар (қўшиб ўқидилар)»**

Ибн Аббосдан: «Бу билан (Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) нимани мурод этдилар? деб сўралди. *Айтди:* «Умматларига қийинчилик бўлмаслигини мурод этдилар».

Ҳофиз ибн Ҳажар «Фатҳ-ул-борий» китобида бундай дейди: «Уламодан бир гуруҳи бу ҳадиснинг зоҳир маъноси билан амал қилиш жиҳатига соҳиб бўлиб, ҳазарда (муқимликда) мутлоқ эҳтиёж сабаби билан жамъ қилмоқни жоиз кўрдилар. Фақат буни одат қилиб олмасликни шарт қиладилар. Ибн Сийрийн, Робиъа, Ашҳаб, Ибн-ул-Мунзир ва бошқалар шулар жумласидандир. Ал-Хаттобий, муҳаддислардан баъзилари шу фикрда эканликларини қайд этган». Жумҳурнинг (қўпчилиқнинг) фикрича, жамъ қилмоқ, узрсиз ҳолда, жоиз эмас. Жумҳур Ибн Аббоснинг ҳадисига бир қанча жавоблар беради. Шулардан баъзиларини қуйида баён этамиз.

1.Мазкур жамъ қилмоқ бетоблик туфайли бўлганди. Ҳофиз ибн Ҳажар, бу жавобнинг изоҳталаб эканини айтади. Чунки Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, агар бетоблик сабаби билан жамъ қилган бўлса эдилар, ўзларида бетоблик узри бўлган кишилар у кишининг орқаларида намоз ўқиб, узрсиз кишилар ўқишмас эди. Ҳолбуки, Ибн Аббос икки вақт намозини саҳобалари билан бирга жамъ қилганларини айтмоқда.

2.Мазкур жамъ қилмоқ ёмғир сабаби билан эди. Аммо бу «ёмғир» ривояти ҳадисда таъкидланган «хавф-хатар ва ёмғир бўлмаётган туриб» деган ривоятдан заифдир.

3.Мазкур жамъ қилмоқ, ҳавонинг булутли бўлиши сабаби билан эди. Бинобарин, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам, пешин намозини ўқиганларидан кейин ҳаво очилган ва аср вақти кирганини аниқлагач, дарҳол орқасидан аср намозини ўқиганлар. Бу жавоб ҳам тўғри эмас. Чунки, пешин билан асрда бу борада заиф бир эҳтимол бўлса-да, шом билан ҳуфтонда бундай эҳтимол зинҳор ворид эмас.

4.Мазкур жамъ қилмоқ шаклийдир. Яъни, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешинни

охирги вақтигача таъхир қилиб, аср вақтининг аввалида ўқиганлар. Ан-Нававий: «Бу эҳтимол заиф ёки ботилдир, чунки ҳадиснинг зоҳир маъносига тўғридан-тўғри зиддир». Ҳофиз Ибн Ҳажар, Нававий заиф ёки ботил деб билган бу эҳтимолни, Қуртубий, Имом-ул-Ҳарамайн ва бошқалар маъқуллаганини, ҳатто Ибн Саййидиннос кучли, деб топганини айтади.

Бу бобда Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган. Ибн Аббоснинг ҳадиси у кишидан ваҳҳлардан ривоят қилинган. Буни Жобир Ибн Зайд, Саъид ибн Жубайр ва Абдуллоҳ ибн Шақиқ Ал-Уқайлий ривоят қилганлар.

Тағин Ибн Аббос тариқи билан Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан шу ҳадиснинг акси ривоят қилинган.

188. Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Кимки икки намозни узрсиз ҳолда жамъ қилса (қўшиб ўқиса), шубҳасиз, у гуноҳи кабираларнинг эшикларидан биттасига қадам босган бўлади».

Ҳадис ровийлари орасида учраган Ҳанашнинг кунyasi - Абу Али Ар-Раҳобий, исми эса - Ҳусайн ибн Қайсирки, у муҳаддислар наздида заифдир. Аҳмад ва яна бошқалар унинг заиф эканлигини қайд этишган.

Илм аҳллари наздида амал шу ҳадис асосидадир.

Икки вақт намозини қўшиб бир пайтда ўқишлик фақатгина сафарда ёки Арафотдадир. Тобиъийндан бўлмиш айрим илм ахллари бемор киши учун икки вақт намозини жамъ қилишига рухсат берганлар. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Айрим илм ахллари эса, «Ёмғирли ҳавода икки вақт намозини жамъ қилади», дейдилар. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шундай. Бироқ Шофиъий, бемор киши икки вақт намозини қўшиб ўқийди, деган фикрда эмас.

Жамъ қилмоқ - икки вақт намозини бир вақтда ўқимоқ дегани. Жамъ қилмоқ фақат пешин билан аср ҳамда шом билан хуфтон намозлари орасида мумкин. Ё тақдим ёки таъхир йўли билан қилинади. Яъни аср намози олдинга сурилиб, пешин вақтида пешин намози билан бирга ўқилиши мумкин ёки пешин намози орқага сурилиб, аср вақтида аср намози билан бирга ўқилиши мумкин. Шом ва хуфтон намозларида ҳам ҳолат шундай: Кейин жамъни машруъ қиладиган сабабалар бор. Булардан айримлари суннат, айримлари рухсатдир. Арафот билан Муздалифада жамъ қилиниши суннат, сафарда, беморликда, ёмғир ва хавф-хатар сингари ҳолатларда эса рухсатдир. Баъзи имомлар бу рухсатларнинг ҳаммасини, айримлари эса бир қисмини қўллаш йўлини тутган. Абу Ҳанифа (раҳматуллоҳу алайҳ) Арофат ва Муздалифадан бошқа ҳеч қаерда ва ҳеч қандай ҳолда жамъ қилмоқ машруъ эмаслигини айтадилар.

139-БОБ

МАВЗУ: АЗОННИНГ БОШЛАНИШИ

189. Абдуллоҳ ибн Зайд (розияллоҳу анҳу) ўз отасидан ривоят қилиб айтди: «Тонг отиб, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига келдик ва мен (азон ҳақидаги) тушимни у кишига хабар қилдим. Шунда у зот: «Албатта, бу ҳақ тушдир! Билол билан бирга тургил, чунки у сендан кўра узун бўйлик ва овози ҳам баланд. Сенга (тушингда) айтилган сўзларни унга айтиб тур, у эса шу билан (мусулмонларни намозга) чақирсин!» - дедилар. (Абдуллоҳ ибн Зайд) айтди: «Шунда Умар ибн Ал-Хаттоб, Билолнинг азонини эшитиб, изорларини кўтарган ҳолда, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига чиқиб келдилар ва дедиларки: «Ё Расулulloҳ! Сизни ҳақ билан юборган Аллоҳга қасамки, мен ҳам худди шундоқ туш кўрдим!» Шунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Аллоҳга ҳамд бўлсин! Шу билан (азон) исбот бўлди!» - дедилар».

Бу бобда Ибн Умардан ҳадис ривоят қилинган. Абдуллоҳ ибн Зайднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Иброҳим ибн Саъд бу ҳадисни Муҳаммад ибн Исҳоқдан боягидан кўра тугал ва узун қилиб ривоят этади ҳамда бу ҳадисда азоннинг сўзларини икки мартадан, такбири қомат сўзларини эса бир мартадан айтилганини зикр қилади.

Абдуллоҳ ибн Зайд бу - Ибн Абдироббихдир. Ибн Абдирроб, дейилиши ҳам баён қилинган. Унинг азон ҳақида ривоят қилган ушбу битта ҳадисдан бўлак Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бошқа бир саҳиҳ ҳадис ривоят қилганини билмаймиз. Абдуллоҳ ибн Зайд ибн Осим Ал-Мозиний эса Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мутааддид ҳадислар ривоят қилган: у Аббод ибн Тамимнинг амакисидир.

190. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Мусулмонлар Мадинага келганларида тўпланишар ва намоз вақтларини мўлжаллаб олишар эди. Уларнинг бирон чақирувчиси йўқ эди. Бир куни намозга чақириш ҳақида гаплашиб қолдилар. Баъзилари: «Насоролар қўнғироқ чалганидек қўнғироқ чалингизлар», деса, баъзилари: «Яҳудийлар бурғу чалганидек бурғу чалингизлар», - дейишди. (Ҳазрати) Умар ибн Ал-Хаттоб: «Намозга чақирадиган бирор кишини юбора олмайсизларми?» - дедилар. Шунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Ё Билал! Тургил, (мусулмонларни) намозга чақиргил!» дедилар.**

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ ҳамда Ибн Умарнинг ривоятидан ғариб.

140-БОБ

МАВЗУ: «АЗОНДА ТАРЖИЪ (ИККИ ШАҲОДАТ КАЛИМАСИНИ ИККИ ҚАЙТА АЙТМОҚ)

191. *Абу Маҳзура (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «*Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уни ўтиргизиб, азонни унга ҳарфма-ҳарф ўргатдилар. Иброҳим: «Бизнинг азонимиз сингари», деди. Бишр айтдики, «Унга, «Азонни менга такрор қилиб бер», дедим, у азонни таржиъ (икки қайтарув) билан васфлантириб ўқиди».*

Абу Маҳзуранинг азон ҳақидаги ҳадиси саҳиҳ. Унинг тарафидан мутааддид важҳлардан ривоят қилинган. Макка аҳолисининг амали шу ҳадис асосидадир. Шофиъийнинг қавли ҳам шудир.

192. *Абу Маҳзура (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам азонни ўн тўққизта калима билан ва такбири қоматни ўн еттита калима билан унга ўргатдилар».**

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Ҳадис, азонда таржиъ (икки қайтарув) суннат эканига очиқ далилдир. Азоннинг калималари таржиъ билан бирга ўн тўққизта калима: Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар! - бу тўртта калима. Ашҳаду ан-ла илаҳа иллаллоҳ икки марта паст товуш билан ва икки марта баланд товуш билан айтилгани учун тўртта калима. Ҳар икки ҳолда иккинчи калима таъкид учун. Ашҳаду анна Муҳаммадан Расулulloҳ калимаси ҳам икки марта паст товуш билан, икки марта баланд товуш билан айтилгани учун тўрт калимадир. Ҳар икки қолатда иккинчи калима таъкид учун. Ҳаййа ғалас-солаҳ) икки марта айтилгани учун икки калима ва иккинчиси таъкид учун. Ҳаййа ғалал-фалаҳ икки марта айтилгани учун икки калима ва иккинчиси таъкид учун. Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар! - икки калима. Ла илаҳа иллаллоҳ бир калима. Жами ўн тўққиз калима бўлади. Қоматга эса таржиъ йўқ. Ҳаййа ғалал-фалаҳдан кейинги икки марта Қадди-қоматис-солаҳ иловаси билан 17 калима бўлади. Шофиъий ва Молик азонда таржиънинг борлигига тўхталганлар. Абу Ҳанифанинг фикрларича, азоннинг калималари ўн бешта ва қоматнинг калималари ўн еттита. Имоми Моликнинг фикрича, қоматнинг калималари ўн битта. Чунки Имоми Молик Аллоҳу Акбар ва Қадди-қоматис-солаҳ калималаридан бошқасини бир

мартадан ва шу икки калиманигина икки марта ўқийди. Бу ҳам Абу Маҳзурадани қилинган бир ривоятдир. Абу Маҳзура машҳур саҳоба бўлиб, Макканинг муаззинидир. Ҳижратнинг 59-йилида Маккада вафот этган.

(Илова: азонда таржиънинг суннат эканлиги Шофиъий мазҳабидагилар учун. Ҳанафий мазҳабидагилар учун таржиъ йўқ.)

Абу Маҳзуранинг исми - Самура ибн Миъйар

Айрим илм аҳллари азон борасида шу қавлга эга бўлганлар.

Абу Маҳзура, иқоматнинг калималарини бир мартадан ўқигани ҳам ривоят қилинган.

141-БОБ

МАВЗУ: ИҚОМАТ КАЛИМАЛАРИНИ БИР МАРТАДАН АЙТМОҚ

193. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: **«Билолга азонни жуфт ва иқоматни тоқ айтмоғи амр қилинди».**

Бу бобда Ибн Умар (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган.

Анаснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан баъзи илм аҳлларининг қавли шу. Молик, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлишган.

142-БОБ

МАВЗУ: ИҚОМАТ КАЛИМАЛАРИ ЖУФТ-ЖУФТДИР

194. Абдуллоҳ ибн Зайд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: **«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг азонлари, хоҳ азонда бўлсин, хоҳ иқоматда бўлсин, жуфт-жуфт айтилар эди».**

Вакиъ, Абдуллоҳ ибн Зайднинг ҳадисини Ал-Аъмашдан, Амр ибн Муррадан, Абдурраҳмон ибн Абу Лайлодан ривоят қилган: Абдурраҳмон: «Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобалари Абдуллоҳ ибн Зайд тушида азонни кўрганни бизларга сўзлаб бердилар», деди.

Шуъба, Амр ибн Муррадан, Абдурраҳмон ибн Аби Лайлодан бундай деб ривоят қилади: «Абдуллоҳ ибн Зайд тушида азонни кўрди». Бу ривоят Ибн Аби Лайлонинг ривоятидан кўра саҳиҳроқ.

Абдурраҳмон ибн Аби Лайло, Абдуллоҳ ибн Зайднинг ўзидан эшитмаган.

Айрим илм аҳлларининг фикрича, азон икки мартадан, иқомат ҳам икки мартадан (жуфт-жуфт) айтилади. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак ва Куфа аҳлининг қавли шу.

Ибн Аби Лайло - Муҳаммад ибн Абдурраҳмон ибн Лайлодир. У Куфанинг қозиси эди. Отасидан ҳеч қандай ҳадис эшитмаган. Фақат бошқа киши воситасида отасидан ривоят қилган.

143-БОБ

МАВЗУ: АЗОННИ ЧЎЗИБ АЙТМОҚ

195. Собир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: **«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Билолга айтдилар: «Ё Билол! Агар азон айтсанг, баҳузур чўзиб айт. Агар иқомат айтсанг, қисқа ва чаққон айт. Азон билан иқоматнинг ўртасида (таом) еяётган киши (таомини) еб олгулик, ичимлик ичаётган киши (неъматини) ичиб олгулик, ҳожатга кирган киши қазои ҳожатини қилиб олгулик бир муддат қолдир. Ва токи мени кўрмагунча ўринларингиздан турмангизлар!..»**

Муаззин азоннинг ҳар бир жумласини бир нафас билан ўқийди. Азоннинг бошидаги тўрт такбирни тўрт нафас билан ўқийди. «Аллоҳу акбар!» деб, нафас олади; яна «Аллоҳу акбар!» деб нафас олади ва шундай давом этади. Имом Ан-Нававий: «Муаззин учун мустаҳаб бўлган

нарса - икки такбир билан ўқимоқдир», дейди. Шу қавлга кўра азоннинг бошидаги тўрт такбирни икки нафас билан ва охиридаги икки такбирни бир нафас билан ўқийди.

196. *Абу ибн Ҳумайд бизга Юнус ибн Муҳаммад тариқи билан Абдул-Мунъимдан нақл этди: айнан ўша ҳадис.*

Жобирнинг ҳадисини фақат шу ваҳдан, Абдул-Мунъимнинг ривоятдан биламиз. Бу эса мажҳул бир иснод.

Ҳадиснинг санадида Яҳё ибн Муслим Ал-Басрий борки, бу киши мажҳулдир.

Абдул-Мунъим Басралик бир шайхдир.

144-БОБ

МАВЗУ: АЗОН АЙТГАНДА БАРМОҚНИ ҚУЛОҚҚА ТИҚМОҚ

197. *Абу Жухайфа (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Билолни азон айтаётганида кўрдимки, азон айтаётиб қайрилар ва оғзини у ёқ бу ёққа айлантлар эди. Икки бармоғини икки қулоғига тиққан эди. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзлари учун қуриб (тикиб) берилган қирмизи қуббада (чодирда) эдилар». Чамамда (Абу Жухайфа ўша қуббани) «Теридан эди», дейди. «Билол учи найзали ҳассани икки қўлида ушлаб, (Расули Акрамнинг олдиларидан) олиб чиқди-да, уни Батҳо (қуми)га санчиб қўйди. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳассанинг рўпарасида намоз ўқидилар. Олдиларидан (ҳассанинг нариги томонидан) ит ва эшаклар ўтаверарди. Эғниларида қирмизи ҳулла бўлиб, гўёки болдирларининг ялтирашини кўриб тургандек эдим». Суфён: «Бу (ҳулла) Яманий хирқадир, деган фикрдамиз», дейди.*

Абу Жухайфанинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Илм аҳилларининг фикрича, амал шу ҳадис асосидадир. Муаззин азон айтаётганда икки бармоғини қулоғига тиқишини мустаҳаб деб ҳисоблайдилар. Айрим илм аҳллари «Иқоматда ҳам икки бармоғини икки қулоғига тиқади», дейдилар. Ал-Авзойнинг қавли ҳам шу.

Абу Жухайфанинг исми - Ваҳб ибн Абдуллоҳ Ас-Сувоий»

145-БОБ

МАВЗУ: БОМДОД НАМОЗИДА ТАСВИБ ҚИЛМОҚ

198. *Билол (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам менга бундай дедилар: «Бомдод намозидан бошқа ҳеч бир намозда тасвиб қилмагин!».*

Бу бобда Абу Маҳзурадани ҳам ҳадис ривоят қилинган. Билолнинг ҳадисини ёлғиз Абу Исроил Ал-Мулоийнинг ривоятдан биламиз. Абу Исроил эса бу ҳадисни Ал-Ҳакам ибн Утайбадан эшитган. Абу Исроилнинг исми - Исмоил ибн Аби Исҳоқ. Бу зот муҳаддислар наздида жуда ҳам соғлом (ишончли) эмас.

«Ат-тасвиб» калимасининг тафсири хусусида илм аҳллари ихтилоф қилдилар. Айримлари «тасвиб» калимасининг маъноси бомдод азонида айтиладиган: «Ас-солату хойрун минан-навм» ибораси эканини айтади. Ибнул-Муборак ва Аҳмаднинг қавли шудир.

Исҳоқ эса «тасвиб» калимасига бошқа маъно бериб, бундай дейди: «Макруҳ бўлмиш бир тасвиб борки, бу Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейин инсонлар ўйлаб топган бир нарсадир. Чунончи, муаззин азон айтганда жамоатни куттириб қўяди ва кейин азон билан иқомат ўртасида «Ҳаййа алас солаҳ, ҳаййа алал фалаҳ, қодди қоматис солаҳ»дейди.

Демак, Исҳоқ айтган тасвиб ана шу бўлиб, бу илм аҳллари макруҳ кўрган тасвибдирки, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейин ўйлаб топилгандир.

Ибнул-Муборак ва Аҳмад, «тасвиб» калимасини, муаззин бомдод азонида айтиладиган «Ас-солату хойрун минан-навм» деб тафсир қилганларига келсак, ушбу қавл саҳиҳ ва бу ҳам «тасвиб» дейилади. Илм аҳллари таржиҳ этган (устун кўрган) ва қабул қилган қавл шудир. Абдуллоҳ ибн Умардан, (у киши) бомдод азонида «Ас-солату хойрун-минан-навм» деганлари ривоят қилинган. Мужоҳиддан унинг бундай дегани ривоят қилинган. «Абдуллоҳ ибн Умар билан бирга масжидга кирдим. Масжидда азон айтилган ва биз у ерда намоз ўқимоқчи эдик. Шу орада муаззин тасвиб (азон билан иқомат ўртасида намоз учун чақирик) қилиб қолди. Шунда Абдуллоҳ ибн Умар масжиддан чиқди ва: «Юр, бу бидъатчининг ёнидан чиқайлик», — деди. Намозни ўша масжидда ўқимади». Абдуллоҳ, фақатгина инсонлар Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейин пайдо қилган тасвибни қариҳ кўрган.

146-БОБ

МАВЗУ: АЗОН АЙТГАН КИШИ ИҚОМАТ КЕЛТИРАДИ

199. *Зиёд ибн Ал-Ҳорис Ас-Судойй (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам менга бомдод намозига азон айтмоқни буюрдилар ва мен азон айтдим. Сўнг Билал иқомат келтирмоқчи бўлган эди, шунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Судойй биродар азон айтди. Азонни ким айтса, иқоматни ўша келтиради».*

Бу бобда Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Зиёднинг ҳадисини ёлғиз Ал-Ифрикийнинг ривоятдан биламиз. Ал-Ифрикий эса муҳаддислар наздида заифдир. Яҳё ибн Саъид ва яна бошқалар унинг заиф эканини қайд этганлар. *Аҳмад: «Ал-Ифрикийнинг ҳадисини ёзмайман»,* дейди.

Муҳаммад ибн Исмоил унинг аҳволини тақвия қилганини (қувватлаганини) кўрдим. Ал-Ифрикий ҳақида бундай дейди: «У ҳадис ривоятида ўрта даражададир».

Илм аҳлларининг кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир: «Азонни ким айтса, иқоматни ўша келтиради», дейдилар.

147-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТСИЗ АЗОН АЙТМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

200. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Азонни фақатгина таҳоратли киши айтади!», — дедилар».*

201. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Намозга фақатгина таҳоратли жарчи чақиради!»*

Бу ҳадис биринчи ҳадисдан кўра саҳиҳроқ. Ибн Ваҳб, Абу Ҳурайранинг ҳадисини Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламгача юксалтирмаган. Бу ҳадис Ал-Валид ибн Муслимининг ҳадисидан кўра саҳиҳроқ!. Аз-Зухрий, Абу Ҳурайрадан эшитмаган.

Ҳадис икки ҳолатда ҳам заиф. Аммо иккинчи ривоятнинг заъфи биринчи ривоятидагидан кўра озроқ. Чунончи, иккинчи ривоятда фақатгина бир иллат бор ва бу иллат инқитоъдир. Биринчи ривоятда эса икки иллат учраётир: ровийлардан Муовия ибн Яҳё Ас-Садафий ҳадис бобида заифдир ва айни вақтда ривоятда, инқитоъ бор. Бу инқитоъ Аз-Зухрийнинг ҳадисни Абу Ҳурайрадан эшитмаганлиги туфайли юз бераётир.

Илм аҳллари таҳоратсиз азон айтмоқ борасида ихтилоф қилдилар: Баъзилари макруҳ эканини айтдилар. Шофиъий ва Исҳоқнинг қавли шудир. Баъзилари эса таҳоратсиз азон айтмоққа рухсат берадилар, Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак ва Аҳмаднинг қавли шудир.

148-БОБ

МАВЗУ: ИҚОМАТ (ВАҚТИНИ ТАЙИНЛАШ) КЎПРОҚ ИМОМНИНГ ҲАҚҚИДИР

202. *Жобир ибн Самура (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдики:* «**Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламнинг муаззинлари (азондан кейин) тўхтар, токи Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламнинг чиққанларини кўрмагунча иқомат келтирмай турарди, албатта у зотни кўргач, намозга иқомат келтирарди**».

Жобир ибн Самуранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Исроилнинг Симақдан қилган ривоятини ёлғиз шу важҳдан биламиз.

Илм аҳлларида баъзилари бундай дейишади: «Муаззин - азонга, имом эса - иқоматга кўпроқ молиқдир».

Худди шу сўз Абу Ҳурайрадан ҳадис сифатида ривоят қилинган. «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам айтдиларки, «Муаззин - азонга, имом эса - иқоматга кўпроқ молиқдир». «Булуғ-ул-маром»да бу ҳадиснинг заиф эканлиги қайд этилган. Амир Муҳаммад ибн Исмоил: «Субул-ус-салом»да ушбу ҳадиснинг шарҳида бундай дейди: «Муаззин - азонга кўпроқ молиқдир», яъни азон борасида муаззинга ҳамният қилиниб, азоннинг вақти унга топширилган; «Имом - иқоматга кўпроқ молиқдир», яъни иқомат фақат имомнинг ишорати билан келтирилади».

149-БОБ

МАВЗУ: КЕЧАСИ АЙТИЛГАН АЗОН

203. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди:* «**Набий саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Билол кечаси азон айтади. Сизлар то Ибн Умми Мактумнинг азонини эшитмагунча, еб-ичверингизлар**».

Бу бобда Ибн Масъуд, Оиша, Унайса, Анас, Абу Зарр ва Самура (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳллари кечаси азон айтмоқ борасида ихтилоф қилганлар. Айримлари: «Кечаси (тонг отишидан олдин) азон айтса, бомдод азони ўрнига ўтади ва иода қилмайди (қайта азон айтмайди)», дейди. Молик, Ибнул-Муборақ, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир. Айримлари эса: «Кечаси (тонг отишидан олдин) азон айтса, иода қилади (қайта айтади) деганлар. Суфён Ас-Саврийнинг қавли шудир.

Ҳаммод ибн Салама, Аййубдан, Нофиъдан, Ибн Умардан (бундай деб) ривоят қилади: «Билол кечаси азон айтди ва Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам унга: «Банда уйқуга толди», деб чақирмоғини амр этдилар!». Бу ҳадис маҳфуз эмас (танланган эмас). Саҳиҳ бўлмиш ҳадис - Убайдуллоҳ ибн Умарнинг ва яна бошқаларнинг Нофиъдан, Ибн Умардан ривоят қилган ҳадисидирки, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам ушбу ҳадисда бундай деб айтдилар: «**Билол кечаси азон айтади. Сизлар то Ибн Умми Мактумнинг азонини эшитмагунча еб-ичаверингизлар**».

Абдулазиз ибн Абу Раввод, Нофиъдан бундай ривоят қилган: «**Умарнинг бир муаззини кечаси азон айтди ва Умар унга азонни иода қилмоғини (қайта айтмоғини) амр этди**».

Бу ҳадис ҳам саҳиҳ эмас. Чунки, Нофиъдан, Умардан ривоят қилинганки, мунқотиъдир. Балки Ҳаммод шу ҳадисни мурод этгайдир.

Яъни, Ҳаммод ибн Салама, (Ҳазрати) Умарга мавқуф бўлган бу асарни сўзлаб бермоқчи бўлганида янглишиб ва ваҳмга берилиб, «Билол кечаси азон айтади» деган бўлиши эҳтимол. Бу бир эҳтимол. Термизий бунинг бир эҳтимол эканини «балки» сўзи билан ифода этиб ўтганлар.

Саҳиҳ бўлган ҳадис - Убайдуллоҳ ва яна бошқаларнинг Нофиъдан, Ибн Умардан ҳамда аз-

Зухрийнинг Солимдан, Ибн Умардан ривоят қилган, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам «Билол кечаси азон айтади» деган ҳадисдир. Ҳаммоднинг ҳадиси саҳиҳ бўлса эди, бу ҳадиснинг маъноси қолмасди. Чунончи, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Билол кечаси азон айтади» деган вақтларида уларга келажакда бўладиган нарсани билдиргандирлар ва Билолнинг кечаси азон айтишини таъкидлагандирлар. Расули Акрам, Билолга тонг отишидан олдин айтган азонини иода қилмоқни буюрсалар эди, «Билол кечаси азон айтади» демас эдилар.

Али ибн Маданий айтадики, «Ҳаммод ибн Саламанинг Аййубдан, Нофиъдан, Ибн Умардан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган ҳадиси маҳфуз (танланган) эмас, Ҳаммод ибн Салама бу ҳадисда янглишган.

150-БОБ

МАВЗУ: АЗОНДАН КЕЙИН МАСЖИДДАН ЧИҚМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

204. *Абуш-Шаъсодан ривоят қилинди; айтди: «Аср намозига азон айтилганидан кейин бир киши масжиддан чиқди. Шунда Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу): «Бу одам Абул-Қосим саллаллоҳу алайҳи ва салламга осий бўлди», деди.*

Бу ҳадисни «кутуби ситта» имомларидан имом Бухорий ривоят қилмаган. Аммо бошқа имомлар ва Имом Аҳмад ривоят қилган.

Бу бобда (Ҳазрати) Усмон (розияллоҳу анҳу)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан бўлмиш илм аҳлларининг наздида амал шу ҳадис асосидадир. Азондан кейин ҳеч бир киши узрсиз ҳолда масжиддан чиқмаслиги керак, деган фикрдалар. Фақат таҳоратсиз бўлса ёки зарур бир иши чиқиб қолса, чиқиши мумкин.

Иброҳим Ан-Наҳоийдан бундай деб айтгани ривоят қилинади: «Муаззин иқоматни бошлаганича, чиқиши мумкин». Бизнинг наздимизда эса бу ҳукм масжиддан чиқмоққа узри бўлган киши учундир.

Абуш-Шаъсонинг исми - Сулайм ибн Асвад. Бу зот Ашъас ибн Абиш-Шаъсонинг отасидир. Ашъас ибн Абиш-Шаъсо бу ҳадисни отасидан ривоят қилган.

151-БОБ

МАВЗУ: САФАРДА АЗОН АЙТМОҚ

205. *Молик ибн Ал-Ҳувайрис (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Мен амакимнинг ўғли билан бирга Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига келдим. Шунда бизга айтдиларки, «Сафарга чиққанингда азон айтингизлар, иқомат келтирингизлар ва катталарингиз сизларга имом бўлсин».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлларининг кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир: Сафарда азон айтилмоғини ихтиёр қилганлар. Баъзилари эса фақат иқоматнинг ўзи етарли бўлиб, азон фақат жамоатини тўпламоқчи бўлган киши учун зарур эканини айтишади. Биринчи қавл саҳиҳроқ. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

152-БОБ

МАВЗУ: АЗОННИНГ ФАЗИЛАТИ

206. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Кимки етти йил муттасил (Ҳақ ризоси учун) азон айтса, унга*

жаҳаннамдан қутулиш ҳақида барот (ёрлиқ) ёзилади».

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Масъуд, Савбон, Муовия, Анас, Абу Ҳурайра ва Абу Саъид (розиаллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Аббоснинг ҳадиси ғариб.

Абу Тумайлаънинг исми - Яҳё ибн Возиҳ.

Абу Ҳамза Ас-Суккарийнинг исми - Муҳаммад ибн Маймун.

Жобир ибн Язид, Ал-Жуъфийнинг заиф эканини қайд этган. Яҳё ибн Саъид ва Абдурраҳмон ибн Маҳдий уни(нг ҳадисини) тарк этганлар.

Ал-Жоруддан эшитдим, Вакиъдан нақл этиб, айтдики, «Жобир Ал-Жуъфий бўлмаса эди, Куфа халқи ҳадиссиз қолар эди ва Ҳаммод бўлмаса эди, фикҳсиз қолар эди».

153-БОБ

МАВЗУ: ИМОМ - ЗОМИН, МУАЗЗИН –МУЪТАМАНДИР

207. Абу Ҳурайра (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: **«Имом - зомин, муаззин - муътамандир. Ё Аллоҳим! Имомларни иршод айлаган ва муаззинларни мағфират қилгин!»**

Зомин - бировнинг кафиллигини олувчи, кафил бўлувчи, бошқаларни ўз паноҳига олувчи, амин бўлувчи киши. Муътаман ишонилган, ишончли, амин, иътимод этиладиган киши.

Бу бобда Оиша, Саҳл ибн Саъд ва Уқба ибн Омир (розиаллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган. Абу Ҳурайранинг ҳадисини Суфён Ас-Саврий, Ҳафс ибн Ёиёс ва яна бошқалар Ал-Аъмашдан, Абу Солиҳдан, Абу Ҳурайрадан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиладилар.

Асбат ибн Муҳаммад, Ал-Аъмашнинг: «Менга Абу Солиҳдан, Абу Ҳурайрадан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан баён қилинди», деб айтганини ривоят қилади.

Нофиъ ибн Сулаймон бу ҳадисни Муҳаммад ибн Аби Солиҳдан, унинг отасидан, Оишадан (розиаллоҳу анҳум), Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган.

Абу Зуръадан бундай деганини эшитдим: «Абу Солиҳнинг Абу Ҳурайрадан ривоят қилган ҳадиси - Оиша (онамиз)дан ривоят қилган ҳадисидан кўра саҳиҳдир».

Муҳаммад (Бухорий)дан эшитдим, «Абу Солиҳнинг Оиша (онамиз)дан қилган ривояти янада саҳиҳроқ», дейди. Муҳаммад (Бухорий), Абу Солиҳнинг ушбу бобда Абу Ҳурайрадан ҳам ва Оиша (онамиз)дан ҳам ривоят қилган ҳадисини Али ибн Ал-Маданий қайд этмаганини айтади.

154-БОБ

МАВЗУ: АЗОН АЙТИЛАЁТГАНДА ҚИЛИНАДИГАН МУҚОБАЛА

208. Абу Саъид (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: **«Азон садосини эшитганингизда муаззин айтаётган сўзларни айтиб турингизлар».**

Бу бобда Абу Рофиъ, Абу Ҳурайра, Умми Ҳабиба, Абдуллоҳ ибн Амр, Абдуллоҳ ибн Робиъа, Оиша (онамиз), Муъоз ибн Анас ва Муовия (розиаллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Саъиднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Маъмар ва яна бошқалар шу тарзда Аз-Зухрийдан, Моликнинг ривоятидек ривоят қилишган. Абдурраҳмон ибн Исҳоқ бу ҳадисни Аз-Зухрийдан, Саъид ибн Ал-Мусайабдан, Абу Ҳурайрадан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади. Моликнинг ривояти янада саҳиҳ.

155-БОБ

МАВЗУ: МУАЗЗИННИНГ АЗОН УЧУН ҲАҚ ОЛМОҒИ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

209. *Усмон ибн Абил-Ос (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг менга айтган охири аҳдлари (шартлари) шу бўлди: «Бир муаззин тутгилки, у азон учун ҳақ олмасин».*

Усмоннинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир. Муаззин азон учун ҳақ олмогани макруҳ деб ҳисоблашган ва азон муқобилсиз, Аллоҳ ризоси учун айтилмогани мустаҳаб деб қараганлар.

Ҳадис муаззин айтган азони муқобилида ҳақ олмоғи макруҳ эканига далолат қилади. Ибн Ҳуббон, Яҳё Ал-Баққолийдан таҳриж қилган; айтадики, «Бир одам Ибн Умарга: «Мен сени Аллоҳ учун яхши кўраман», деб айтганини эшитдим. Ибн Умар: «Мен эса Аллоҳ учун сени ёмон кўраман» деб жавоб берди. У одам: «Субҳаналлоҳ! Мен сени Аллоҳ учун яхши кўрсам-у, сен мени Аллоҳ учун ёмон кўрасанми?!» - деди. Ибн Умар: «Ҳа, — деди, чунки сен азон учун ҳақ оласан»... Бу орада азонга муқобил ҳақ олганлик учун жазо берганлар ҳам бор. Аш-Шавқоний, «Ҳақ олмоқ фақат шарт қўйилса - ҳаром, сўрамаган ҳолда берилса, ҳаром эмас», деб икки томонни келиштирадиган бир фикрни илгари сурган.

156-БОБ

МАВЗУ: МУАЗЗИН АЗОН АЙТГАНДА (ЭШИТГАН) КИШИ ЎҚИЙДИГАН ДУО

210. *Саъд ибн Аби Ваққос (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Кимки муаззинни(нг шаҳодат келтирганини) эшитганда: «Ва ана ашҳаду анла илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ла шарийка лаҳ ва анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳ. Розийту биллаҳи Роббан ва би Муҳаммадин Расулан ва бил Ислами дийнан» («Мен ҳам шохидлик бераманким, Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ, У якка-ю-ягонадир, шериги йўқдир ва Муҳаммад Унинг бандаси ва Расулидир. Аллоҳни Роббим деб, Муҳаммадни Расул деб ва Исломни дин деб рози бўлдим (қабул қилдим)» - деб айтса, унинг гуноҳлари кечиради».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ-ғариб. Буни фақат Лайс ибн Саъднинг Ҳукайм ибн Абдуллоҳ ибн Қайсдан қилган ривоятдан биламиз.

157-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАСАЛА (ЯЪНИ АЗОН ДУОСИ)

211. *Жобир ибн Абдуллоҳ (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: «Кимки азонни эшитганда: «Аллоҳумма Робба ҳазиҳид-даъватит-таммати вас-солатил қоимаҳ ати Муҳаммадан васийлата вал-фазийлаҳ, ва-бъасҳу мақомам Маҳмуда-ниллазий ваъадтаҳ» («Эй ушбу мукамал даъват ва абадий намоз соҳиби бўлган Аллоҳим! Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи ва саллам)га васийла ва фазилат ато эт ва у зотни Ўзинг ваъда қилган мақоми Мақмудга етказ!») деса, Қиёмат кунинда унга шафоат ҳал бўлур!»*

Жобирнинг ҳадиси, Муҳаммад ибн Ал-Мунқадир ривояти сифатида саҳиҳ-ҳасан-ғариб. Бу ҳадисни Шуайб ибн Аби Ҳамзадан бошқа, Муҳаммад ибн Ал-Мунқадирдан ривоят қилган кишини билмаймиз. Абу Ҳамзанинг исми - Динор.

158-БОБ

МАВЗУ: АЗОН БИЛАН ИҚОМАТ ОРАСИДА ҚИЛИНГАН ДУО ҚАЙТАРИЛМАГАЙ

212. *Анас ибн Молик (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Азон билан иқомат орасидага дуо рад*

этилмагай».

Анаснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Абу Исҳоқ Ал-Ҳамдоний бу ҳадисни Бурайд ибн Аби Марямдан, Анасдан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан айнан ривоят қилган.

159-БОБ

МАВЗУ: АЛЛОҲ БАНДАЛАРИГА НЕЧА ВАҚТ НАМОЗ ФАРЗ ҚИЛГАН?

213. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга «Исро» кечасида эллик вақт намоз фарз қилинди. Кейин беш вақтга туширилди. Кейин бундай деб нидо қилинди: «Ё Муҳаммад! Энди сўз қатъийдур, ўзгартирилмас! Сен учун шу беш вақт намозда эллик вақт намоз савоби бордур!».**

Бу бобда Убода ибн Ас-Сомит, Талҳа ибн Убайдуллоҳ, Абу Зарр, Абу Қатода, Молик ибн Саъсаа ва Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Анаснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ-ғариб.

160-БОБ

МАВЗУ: БЕШ ВАҚТ НАМОЗНИНГ ФАЗИЛАТИ

214. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Беш вақт намоз ҳамда жумъагача бўлган жумъа намози, гуноҳи кабиралар қилинмаса, ораларидаги гуноҳларга каффоратдир».**

Бу бобда Жобир, Анас ва Ҳанзала Ал-Усайдий (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

161-БОБ

МАВЗУ: ЖАМОАТ БИЛАН ЎҚИЛАДИГАН НАМОЗНИНГ ФАЗИЛАТИ

215. Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Жамоат намози киши ёлғиз ўқиган намоздан йигирма етти даража ортиқдир».**

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Масъуд, Убай ибн Каъб, Муъоз ибн Жабал, Абу Саъид, Абу Ҳурайра ва Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «Жамоат билан ўқиган намоз киши ёлғиз ўқиган намоздан йигирма етти даража ортиқдир», деган сўзларини Нофиъ, Ибн Умардан, Расули Акрамдан шу тарзда ривоят қилган. Бу бобда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳадис ривоят қилганларнинг ҳаммаси «йигирма беш (даража)» дегани ҳолда, ёлғиз Ибн Умар «йигирма етти (даража)» деб айтган.

216. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Кишининг жамоат билан ўқиган намози ёлғиз ўқиган намозидан йигирма беш ҳисса ортиқдир».**

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

162-БОБ

МАВЗУ: АЗОННИ ЭШИТИБ, УНГА ИЖОБАТ ҚИЛМАГАН КИШИ

217. *Абу Хурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Дарҳақиқат, одамларимга: «Ўтин йиғингизлар!» деб буюрсаму ўтин йиғсалар, кейин намозга буюрсаму бирови имомлик қилса, кейин намозга келмаганлар(нинг уйлари)га бориб, устларидан ўт ёқиб юборсам!..»*

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Масъуд, Абуд-Дардо, Ибн Аббос, Муъоз ибн Анас ва Жобир (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Хурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан биттадан кўп киши: «Азонни эшитиб туриб, ижобат қилмаган кишининг намози йўқ!» деб айтганлари ривоят қилинган. Айрим илм аҳллари бу ҳукм тағлиз ва ташдид (қаттиқлик ва талабчанлик) моҳиятида эканига тўхталишган. Шунга қарамай, узрсиз ҳолда ҳеч ким учун жамоатни тарк этмоққа рухсат йўқ.

218. *Мужоҳид айтади:* Ибн Аббосдан, кундузи рўза тутиб, кечалари уйғоқ намоз ўқийдиган, аммо жумъа намозига ҳам, жамоатга ҳам келмайдиган киши ҳақида сўралди. «У Жаҳаннамдадир!» деб жавоб берди. Ҳаннод шундай ҳадисни бизга Ал-Муҳорибийдан, Лайдан, Мужоҳиддан баён қилди.

Ҳадисда хоҳламасдан, ҳаққини камситиб ва йўқ ҳисоблаб, жамоатга ва жумъага қатнамаслик назарда тутилмоқда.

163-БОБ

МАВЗУ: ЯККА ҲОЛДА НАМОЗИНИ ЎҚИГАНДАН КЕЙИН ЖАМОАТГА КЕЛГАН КИШИ

219. *Язид ибн Ал-Асвад (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳажларига у киши билан бирга ҳозир бўлдим ва Ал-Хойф масжидида у зот билан бирга бомдод намозини ўқидим. Намозни адо этиб бўлгач, қайрилиб, қавмнинг охирида турган ва ўзлари билан бирга намоз ўқимаган икки кишини кўрдилар-да: «Уларни менга келтирингизлар», дедилар. Уларни келтиришди. (Кўрқувдан) уларнинг баданлари дир-дир титрар эди. (Расули Акрам): «Биз билан намоз ўқимоқдан сизларни нима тўсди?» дедилар. Улар: «Ё Аллоҳнинг Расули! Биз чодирларимизда намозимизни ўқиб олган эдик», дейишди. «Бундай қилмангизлар, - дедилар (Расули Акрам). — Агар намозингизни чодирларингизда ўқиб, кейин бир жамоатнинг масжидига келсангизлар, улар билан ҳам бирга намоз ўқингизлар, бу сизлар учун нафл намози бўлади».*

Бу бобда Муҳжан Ад-Дийлий ва Язид ибн Омирдан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Язид ибн Ал-Асваднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳллари билан биттадан ортик кишининг қавли шудир. Суфён Ас-Саврий, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлишган. Айтадиларки, «Якка ҳолда намозни ўқиганидан кейин жамоатга етган киши ўқиган намозини жамоат билан иода қилади (қайта ўқийди)». Шом намозини ёлғиз ўзи ўқиган ва кейин жамоатга етган киши ҳақида бундай дейдилар: «Шом намозини улар билан бирга ўқийди ва (охирида ўзи) бир ракъат қўшиб, жуфт қилади». Бу илм аҳллари билан фикрича фарз бўлган намоз якка ўзи ўқиган (биринчи) намоздир. (Кейингиси нафл).

164-БОБ

МАВЗУ: БИР МАРТА НАМОЗ ЎҚИЛГАН МАСЖИДДА ИККИНЧИ ЖАМОАТ НАМОЗИ

220. *Абу Саъид (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намоз ўқиб бўлганларидан кейин бир киши келиб қолди. Шунда*

айтдиларки, «Қайси бирингиз бу кишидан ажр олмоқчисиз? (яъни у киши билан бирга жамоат бўлиб, савобга эришмоқчисиз?)» Шунда бир одам ўрнидан туриб, у киши билан бирга намоз ўқиди».

Аз-Зайлоъий «Насб-ур-ройа» китобида бу киши (Ҳазрати) Абу Бакр Сиддиқ (розияллоҳу анҳу) эканликларини айтади. Чунончи, Байҳақийнинг ривоятида ҳам Абу Бакр эканликлари таъкидланган.

Бу бобда Абу Умома, Абу Мусо ва Ал-Ҳакам ибн Умайр (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган. Абу Саъиднинг ҳадиси ҳасан. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан мутааддид илм аҳллариинг қавли шудир. Айтадиларки, биринчи марта жамоат билан намоз ўқилган масжидда иккинчи марта жамоат билан намоз ўқимоқликда зарар йўқ.

Аҳмад ва Исҳоқнинг ҳам қавли шудир. Бошқа илм аҳллари «Ҳар ким намозини якка ҳолда ўқиса», дейдилар. Суфён, Ибнул-Муборак, Молик, Шофиъий шу қавлни маъқул кўрганлар.

Сулаймон Ан-Ножий басраликдир ва у «Сулаймон ибн Ал-Асвад» деб юритилади. Абул-Мутаваккилнинг номи - Али ибн Довуд.

165-БОБ

МАВЗУ: ХУФТОН ВА БОМДОД НАМОЗЛАРИНИ ЖАМОАТ БИЛАН ЎҚИМОҚНИНГ ФАЗИЛАТИ

221. (Ҳазрати) Усмон ибн Аффон (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдилар: *Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки хуфтон намози жамоатида ҳозир бўлса, унга кечанинг ярмини бедор ўтказганлик савоби берилади. Кимки хуфтон ва бомдод намозларини жамоат билан бирга ўқиса, унга бутун кечани бедор ўтказганлик савоби берилади».*

Бу бобда Ибн Умар, Абу Ҳурайра, Анас, Умаро ибн Рувайда, Жундуб ибн Абдуллоҳ ибн Суфён Ал-Бажалий, Убай ибн Каъб, Абу Мусо ва Бурайда (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

(Ҳазрати) Усмоннинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Бу ҳадис Абдуorraҳмон ибн Аби Амра тариқи билан (Ҳазрати) Усмондан мавқуф тарзида ҳам ривоят қилинган. Айни вақтда (Ҳазрати) Усмондан марфуъ тарзида мутааддид важҳлардан ривоят қилинган, деб топилмоқда.

222. Жундуб ибн Суфён (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: *«Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Кимки бомдод намозининг ўқиса, у Аллоҳнинг зиммасида (аҳду омонатида)дир. Бас, Аллоҳнинг зиммасини (олгач) бузмангизлар!..».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

223. Бурайда Ал-Асламий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: *«Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Қоронғуда масжидлар сари юрганларга Қиёмат кунисидаги тугал нур башорати (хушxabари)ни бер!»*

Бу ҳадис ушбу важҳдан марфуъ тарзида ғариб. Аммо, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламгача юксалтирилмай у кишининг саҳобаларига муснад ва мавқуф бўлган тарзда саҳиҳдир.

166-БОБ

МАВЗУ: БИРИНЧИ САФНИНГ ФАЗИЛАТИ

224. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: *«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Эркақлар сафининг энг яхшиси - биринчиси ва энг*

ёмони охиргисидир. Аёллар сафининг энг яхшиси - охиргиси ва энг ёмони биринчисидир»

Бу бобда Жобир, Ибн Аббос, Ибн Умар, Абу Саъид, Убай, Оиша (онамиз), Ал-Ирбоз ибн Сория ва Анас (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайрининг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг «**биринчи саф учун уч марта ва иккинчи саф учун бир марта истиғфор айтганлари**» ривоят қилинган.

225. *Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар:* «**Инсонлар азон айтмоқликда ва биринчи сафда туриб намоз ўқимокликда қанчалик фазилат борлигини билсалар эди, қуръадан бошқа чора топа олмасалар, ҳеч йўқса, қуръа ташлаб бўлса ҳам, бунга эришган бўлар эдилар**».

Исҳоқ ибн Мусо Ал-Ансорий бу ҳадисни бизга Маъндан, Молиқдан, Сумайдан, Абу Солиҳдан, Абу Ҳурайрадан (розияллоҳу анҳум), Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан шу тарзда баён қилдилар.

226. *Қутайба айнан шу ҳадисни бизга Молиқдан баён этди.*

167-БОБ

МАВЗУ: САФЛАРНИ ТЎҒРИЛАМОҚ

227. *Ан-Нуъмон ибн Башир (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам сафларимизни тўғрилар эдилар. Бир куни, кўкси қавмдан ташқарига чиқиб турган бир кишини кўрдилар ва бундай дедилар: «Ё сафларингизни тўғрилангизлар ёки бўлмаса, Аллоҳ юзларингизни (қалбларингизни) бир-бирига муҳолиф қилиб қўяди!**».

Бу бобда Жобир ибн Самура, Ал-Барро, Жобир ибн Абдуллоҳ, Анас, Абу Ҳурайра ва Оиша (онамиз) (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Ан-Нуъмон ибн Баширнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Шунингдек, Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бундай деб айтганлари ҳам ривоят қилинди: «**Сафни тўғриламоқ намознинг мукамаллигидандир (яъни, намознинг мукамал бўлиши шартларидандир)**».

Умар (розияллоҳу анҳу)дан бундай деб ривоят қилинади: **У киши (Ҳазрати Умар) баъзи кишиларни сафларни тўғрилашга маъмур қилиб қўяр эдилар ва сафлар тузатилгани ҳақида хабар олмагунларича намозни бошламас эдилар**».

(Ҳазрати) Али ва (Ҳазрати) Усмон (розияллоҳу анҳумо)дан ҳам бундай деб ривоят қилинган: «**(Улар) сафларни тўғриламоқни шахсан ўз зиммаларига олган эдилар ва: «Сафларни тўғрилангизлар!**» дер эдилар.

(Ҳазрати) Али (розияллоҳу анҳу): «Эй фалончи, олдинга ўт! Эй фалончи, орқароқ тур!» дер эдилар.

168-БОБ

МАВЗУ: «ЕТУК ВА АҲЛИ ДОНИШ КИШИЛАР ОРҚАМДА (БИРИНЧИ САФДА) ТУРСИНЛАР...»

228. *Абдуллоҳ (ибн Масъуд розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* «**Сизлардан етук ақл ва аҳли дониш кишилар орқамда (биринчи сафда) турсинлар; сўнг уларнинг ортидан келганлар, сўнг уларнинг ортидан келганлар (турсинлар). Ихтилоф қилмангизлар, йўқса қалбларингиз (бир-**

бирига нисбатан) ўзгаради. Кўча-кўй биродарлигидан ғоят сақланингизлар!».

Бу бобда Убай ибн Каъб, Абу Масъуд, Абу Саъид, Ал-Барро ва Анас (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Масъуднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ-ғариб.

Шунингдек, Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бундай деб ривоят қилинади:
«Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам, муҳожирлар ва ансорийлар у зотдан (намозда қироат қилганларини) ёдлаб олмоқ учун дарҳол орқаларидан жой олмоқларидан мамнун бўлар эдилар».

Холид Ал-Хаззо - Холид ибн Михрон бўлиб, Абул-Мунозил куняси билан тилга олинади.

Муҳаммад ибн Исмоил (Бухорийдан) бундай деганини эшитдим: «Айтишларича, Холид Ал-Хаззо (Хаззо - этиқдўз дегани) ҳеч қачон этиқдўзлик қилмаган. Шунчаки, бир этиқдўзнинг ёнида ўтирар эди, ушбу сабабдан шу касбга мансуб қилинди».

Абу Маъшарнинг номи - Зиёд ибн Қулайб.

169-БОБ

МАВЗУ: ИККИ УСТУН ОРАСИДА САФ ТОРТМОҚ КАРОХАТ ЭКАНЛИГИ

229. *Абдулҳамид ибн Маҳмуддан ривоят қилинди; айтди:* «**Амирлардан бировининг орқасида намоз ўқидик. Инсонлар (кўплиги) бизларни икки устун орасида намоз ўқишга мажбур қилди. Намозимизни ўқиб бўлгач, Анас ибн Молик бундай деди: «Биз Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида бундан сақланар эдик».**

Абу Бакр ибн Ал-Арабий, икки устун орасида намоз ўқимоқнинг макруҳлиги сафнинг узилиши туфайли ёки бу ерлар пойабзалда юриладиган жой эканлиги туфайли, деб айтади. Ибн Саййидиннос биринчи сабабнинг мақбул, аммо иккинчи сабаб муҳдас (кейин пайдо бўлган гап) эканлигини айтади. Яъни, устунлар орасида пойафзал жойи қилиниши. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейин бўлган. Ал-Қуртубий, «Жин тоифасидан бўлмиш мўъминларнинг намозгоҳи бўлгани боис, бу жойларда намоз ўқиш макруҳ эканлиги ривоят қилинган», дейди.

Бу бобда Курра ибн Иёз Ал-Музанийдан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Анас ибн Моликнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Баъзи илм аҳллари, устунлар орасида саф тортмоқни қариқ деб қараганлар. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир. Айрим илм аҳллари эса бунга рухсат берадилар.

170-БОБ

МАВЗУ: САФНИНГ ОРҚАСИДА ЯККА ҲОЛДА НАМОЗ ЎҚИМОҚ

230. *Ҳилол ибн Йисофдан ривоят қилинди; айтди:* «**Биз Ар-Раққо (деган шаҳар)да эканимизда, Зиёд ибн Аби Жаъд қўлимдан тутди-да, мени Бани Асад (қавми)дан бўлмиш Вобиса ибн Маъбад деган бир шайхнинг ҳузурига олиб борди. Зиёд айтадики, «Мана шу шайх менга ушбу ҳадисни айтиб берди: «Бир киши сафнинг орқасида якка ўзи намоз ўқиди, — шайх эшитиб турар эди - шунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам унга намозини иода этмоқни (қайта ўқимоқни) буюрдилар».**

Бу бобда Али ибн Шайбон ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган. Вобисанинг ҳадиси - ҳасан.

Баъзи илм аҳллари сафнинг орқасида якка ҳолда намоз ўқимоқни макруҳ деб ҳисоблаганлар ва: «Сафнинг орқасида якка ҳолда намоз ўқиса, иода қилади (қайта ўқийди) деганлар». Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу. Айрим илм аҳллари эса бундай дейдилар:

«Сафнинг орқасида якка ҳолда намоз ўқиса, иода қилиш (қайта ўқиш) лозим бўлмайд.

Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак ва Шофиъийнинг қавли шу.

Куфа аҳлидан бир жамоат эса Вобисанинг ҳадисига эга бўлиб, «Сафнинг орқасида якка холда намоз ўқиса, иода қилади (қайта ўқийди)» деганлар. Ҳаммод ибн Аби Сулаймон, Ибн Аби Лайло ва Вакиъ шулар орасида борлар.

Ҳусайннинг Ҳилол ибн Йисофдан ривоят этган ҳадисини биттадан кўп киши, Абул-Аҳвоснинг Зиёд ибн Абул-Жаъддан, Вобиса ибн Маъбаддан қилган ривоятидек ривоят қилган.

Ҳусайннинг ҳадисида Ҳилолнинг Вобиса билан кўришганлигига далолат қилган ишорат бор. Мухаддислар бу ҳадис борасида ихтилоф қилганлар.

Айримлари бундай дейишади: «Амр ибн Мурранинг Ҳилол ибн Йисофдан, Амр ибн Рошиддан, Вабиса ибн Маъбаддан қилган ривояти саҳиҳроқ».

Айримлари эса айтадики, «Ҳусайннинг Ҳилол ибн Йисофдан, Зиёд ибн Абил-Жаъддан, Вабиса ибн Маъддан қилган ривояти саҳиҳроқ».

Менимча, бу ҳадис Амр ибн Мурранинг ҳадисидан кўра саҳиҳдир. Чунки, Ҳилол ибн Йисофнинг Зиёд ибн Абил-Жаъддан, Вобисадан қилган ривоятдан бошқа важҳдан ҳам ривоят қилинган.

231. Вобиса ибн Маъбаддан ривоят қилинди: «Бир киши сафларнинг орқасида якка намоз ўқиди. Шунда Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам унга намозни иода қилмоқни (қайта ўқимоқни) буюрдилар».

Ал-Жобирдан эшитдим, айтдики, «Вакиънинг бундай деганини унинг ўзидан эшитдим: «Бир киши сафларнинг орқасида якка ўзи намоз ўқиса, иода қилади (қайта ўқийди)».

171-БОБ

МАВЗУ: БИР КИШИГА ИМОМ БЎЛГАН ОДАМ

232. Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Бир кеча Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга намоз ўқидим, чап томонларида турган эдим, бошимнинг орқасидан ушлаб, ўнг томонларига ўтказиб қўйдилар».

Бу бобда Анас (розияллоҳу анҳу)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Аббоснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан бўлмиш илм арбоблари наздида амал шу ҳадис асосидадир: «Имом билан бир киши бўлса, имомнинг ўнг томонида туради», деганлар.

172-БОБ

МАВЗУ: ИККИ КИШИГА ИМОМ БЎЛГАН ОДАМ

233. «Самура ибн Жундуб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга, агар уч киши бўлсак, биттамит олдинга ўтмоғимизни амр қилардилар».

Бу бобда Ибн Масъуд, Жобир ва Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Самуранинг ҳадиси - ҳасан-ғариб.

Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир: «Уч киши бўлсалар, икки киши имомнинг орқасида туради», дейдилар.

Ибн Масъуддан бундай деб ривоят қилинган:

«Ибн Масъуд, Алқама билан Ал-Асвадга имом бўлди-да, битталарини ўнг томонида, битталарини чап томонида турғазди». Ибн Масъуд бу ҳадисни Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи

ва салламга юксалтиради.

Баъзи муҳаддислар Исмоил ибн Муслим Ал-Маккий борасида, хотираси жиҳатдан, (танқидий) сўз қилишган.

173-БОБ

МАВЗУ: ЭРКАКЛАР БИЛАН АЁЛЛАРГА ИМОМ БЎЛГАН ОДАМ

234. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Унинг (Анаснинг) бувиси Мулайка Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламни у киши учун тайёрланган таомга таклиф қилди. (Расули Акрам) таомдан едилар. Кейин: «Турингизлар, сизлар билан намоз ўқиймиз», дедилар. Анас айтдики, «Узоқ вақт ишлатилмаганидан қорайиб қолган бир бўйрамиз(ни ёймоқ) учун турдим ва уни сув сепиб ювдим. Расудulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бўйрада турдилар, мен билан бир етим бола у кишининг орқаларида саф турдик, кекса момо эса бизнинг орқамизда турди. (Расули Акрам) бизга икки рақъат намоз ўқиб бердилар. Кейин кетдилар».

Анаснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳллариининг кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир: Имом билан бирга бир эркак ва бир аёл бўлса, эркак киши имомнинг ўнг томонида туради, аёл киши эса уларнинг орқасида туради, дейдилар.

Айрим илм аҳллари эса: сафнинг орқасида яқка ҳолда намоз ўқиган кишининг намози ўтади, дейдилар ва буни бояги ҳадис билан истидлол қилиб (далиллаб) бундай дейдилар: «Бола учун намоз йўқ ва Анас гўёки, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг орқаларида сафда ёлғиз туриб намоз ўқигандек бўлди». Ҳолбуки, масала улар айтгандек эмас. Бола учун намоз бўлмаса эди, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам болани Анас билан бирга турғизмас эдилар ва муҳаққақ, Анасни ўнг томонларида турғизган бўлардилар.

Мусо ибн Анасдан, Анасдан (розияллоҳу анҳумо) бундай ривоят қилинган: «Анас Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга намоз ўқиди ва Расули Акрам у кишини ўнг томонларида турғиздилар».

Бу ҳадис Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг (жамоат бўлиб) нафл намози ўқиганларига ва уларнинг уйларига барокат киритмоқчи бўлганларига далолат қилади.

174-БОБ

МАВЗУ: ИМОМЛИК ҚИЛМОҚҚА КЎПРОҚ КИМ ҲАҚЛИ?

235. Абу Масъуд Ал-Ансорий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтади: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Қавмга Аллоҳнинг Китобини энг яхши қироат қиладиган (аҳкомларидан яхши воқиф бўлган) киши имомлик қилади; қироатда тенг бўлсалар, суннатни энг яхши билган киши имом бўлади; суннатда баробар бўлсалар, муқаддам ҳижрат қилган киши имом бўлади. Кишига унинг мулкида имомлик қилинмайди ва кишининг уйида уй эгаси ўлтирадиган (махсус) жойга ўлтирилмайди, илло ўзи изн берса, (мумкин)». Маҳмуд айтдики, «Ибн Нумайр ўз ҳадиси (ривояти)да: «Ёш жиҳатидан энг муқаддамлари», дейди.

Бу бобда Абу Саъид, Анас ибн Молик, Молик ибн Ал-Ҳувайрис ва Амр ибн Салама (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Масъуднинг ҳадиси - ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳллариининг наздида амал шу ҳадис асосидадир. Айтадиларки, инсонлар орасида имомликка энг лойиғи - Аллоҳнинг Китобини энг яхши қироат қиладиган ва Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннاتини энг яхши билган кишидир.

Шунингдек, «Уй эгаси имомликка кўпроқ лойиқ», дейдилар.

Айрим илм ахллариининг фикрича: «Уй эгаси изн берса, бошқа киши унга имом бўлмоқлигида зарар йўқ». Баъзилари буни макруҳ деб қарайдилар ва бундай дейдилар: «Суннат - намозни уй эгаси ўқиб бермоғидир».

Аҳмад ибн Ҳанбал айтадики, «Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «Кишига унинг мулкида имомлик қилинмайди ва кишининг уйида уй эгаси ўлтирадиган (махсус) жойга ўлтирилмайди, илло ўзи изн берса, (мумкин)» деган сўзларига таяниб, «Уй эгаси изн берса, бу изн ҳаммасига (уй эгасига имом бўлмоққа ва унинг жойига ўтирмоққа ҳам) тегишли бўлади, деб умид қиламан», дейди.

Аҳмад ибн Ҳанбал, агар уй эгаси изн берса, бошқа киши унга имом бўлмоғи безарар», деб ҳисоблайди.

175-БОБ

МАВЗУ: «СИЗЛАРДАН БИРОР КИШИ ОДАМЛАРГА ИМОМ БЎЛСА, НАМОЗНИ ЕНГИЛ ЎҚИБ БЕРСИН»

236. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Сизлардан бирортангиз одамларга имом бўлса, (намозни) енгил ўқиб берсин. Чунки улар орасида кичиклар бор, кексалар бор, заифлар бор, беморлар бор. Агар якка ўзи ўқиса, ўзи хоҳлаганидек ўқийверсин».*

Бу бобда Адий ибн Хотим, Анас, Жобир ибн Самура, Молик ибн Абдуллоҳ, Абу Вокид, Усмон ибн Абил-Ос, Абу Масъуд, Жобир ибн Абдуллоҳ ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм ахллариининг кўпчилигининг қавли шудир: Заиф, кекса ва бетоб кишиларга оғирлик қилмаслиги учун намозни чўзиб юбормаслик жиҳатини афзал кўрганлар.

Абуз-Зиноднинг исми - Абдуллоҳ ибн Заквон. Ал-Аърож бу - Абдурраҳмон ибн Хурмуз Ал-Мадийний бўлиб, Абу Довуд куняси билан аталади.

237. *Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: айтди: «Инсонларга намозни энг енгил қилиб мукамал ўқиб берган зот Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам эдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Абу Авонанинг исми - Ваддох. Кутайбадан: «Абу Авонанинг исми нима?» деб сўрадим. «Ваддох», деди. «Кимнинг ўғли?» дедим. «Билмадим. Басрада бир хотиннинг қули эди», деди.

176-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗНИНГ ТАХРИМИ ВА ТАХЛИЛИ

238. *Абу Саъид (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Намознинг калити - таҳорат, таҳрими - такбир, таҳлили эса саломдир. Фарз (намозлари)да ва бошқа намозларда «Алҳамду»ни ва яна бир сурани ўқимаган кишининг намози йўқ!».*

Бу ҳадис - ҳасан.

Бу бобда (Ҳазрати) Али ва Оиша (розияллоҳу анҳумо)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган. (Ҳазрати) Алининг бу бобдаги ҳадиси иснод жиҳатдан Абу Саъиднинг ҳадисидан кўра жайийд ва саҳиҳ. Бу ҳадисни «Таҳорат боблари»нинг бошида зикр қилиб ўтдик.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан бўлмиш илм ахллари наздида амал шу ҳадис асосидадир. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир: намознинг таҳрими такбирдир. Киши фақат такбир билан

намозга кирган бўлади.

Вакиънинг котиби Абу Бакр Муҳаммад ибн Абондан эшитдим; айтадики, Абдурраҳмон ибн Маҳдийнинг бундай деганини унинг ўзидан эшитдим: «Киши, Аллоҳу таолонинг исмларидан етмиштасини айтиб намозни очса-ю, такбир айтмаса, бу такбир ўрнига ўтмайди. Ва салом беришдан олдин таҳорати бузилса, унга таҳорат олмоғини ва кейин жойига қайтиб, салом (бермоғини амр қиламан. Чунки ҳукм ҳадиснинг очиқ ва зоҳир маъносига қараб чиқарилади».

Бунда таъвилга бормасликни ва ҳадиснинг зоҳир маъносига қараб хулоса қилишни кўзда тутмоқда. Имом Абу Ҳанифа ва Имом Муҳаммаднинг фикрларича, Аллоҳу таолонинг соф таъзимга далолат қиладиган ҳар қандай исми билан намозни очмоқ жоиз. Чунки, эътибор лафзларга эмас, маъноларга (қаратилган)дир.

(Изоҳдаги «ҳар қандай исм билан» иборасини бундай тушунмоқ мумкин: «Мухтасар ул-виқоя» шарҳида айтилади: «Аллоҳу таолонинг улуғлигига далолат қиладиган лафз (сўз)лар билан намозга кирмоқ дурустдир. Масалан, «Аллоҳу акбар», «Аллоҳу ажалл» ёки «Ар-Роҳману акбар» ёхуд «Ла иллаҳа иллаллоҳ»га ўхшаган сўзлар билан. Бу лафзлар ёки Аллоҳ таолонинг исмларидан бўлган лафз бўлмай. Аллоҳу таолонинг улуғлигига далолат қиладиган лафзини дуо қиладиган лафзга қўшмамай, қўшса намози раво бўлмас. Масалан, «Аллоҳу акбар»нинг ўрнига «Аллоҳума мағфирлий» деса бўлмас...» (Таржимон иловаси).

Абу Нодранинг, исми - Ал-Мунзир ибн Молик ибн Қутоа.

177-БОБ

МАВЗУ: ТАКБИР АЙТГАНДА БАРМОҚЛАРНИ ОЧИҚ ТУТМОҚ

239. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: айтди: **«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам (намозни бошлаётиб) такбир(и таҳрима) айтганларида бармоқларини очиқ тутар эдилар».**

Абу Ҳурайранинг ҳадиси - ҳасан.

Биттадан кўп киши бу ҳадисни Ибн Аби Зиъбдан, Саъид ибн Симъондан, Абу Ҳурайрадан шу тарзда ривоят қилган. **«Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозга кираётганларида панжаларини очиб қўлларини кўтарар эдилар».** - Бу, Яҳё ибн Ал-Йамоннинг ривоятидан кўра саҳиҳдир. Яҳё ибн Ал-Йамон бу ҳадисда янглишган.

240. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: айтди: **«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозга турганларида қўлларини очиб кўтарар эдилар».**

Абдуллоҳ ибн Абдурраҳмон айтади: «Бу ҳадис Яҳё ибн Ал-Йамоннинг ҳадисидан саҳиҳ; Яҳё ибн Ал-Йамон ҳадиси (нинг сўзи) янглиш».

Яъни, «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозга турганларида қўлларини очиб кўтарар эдилар» деган ҳадис саҳиҳ; Яҳё ибн Йамон ривоят қилган: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам (намоз бошлаётиб) такбир айтганларида бармоқларини очиб турардилар» деган ҳадис янглиш, дейилмоқда.

178-БОБ

МАВЗУ: БИРИНЧИ ТАКБИРНИНГ ФАЗИЛАТИ

241. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: **«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки қирқ кун Аллоҳ учун жамоат билан намоз ўқиса, (ҳар намозида) биринчи такбирга улгурса, унга икки барот (ёрлиқ) ёзилгайдир: жаҳаннамдан қутулиш бароти ва нифоқдан қутулиш бароти!».**

Бу ҳадис мавқуф тарзида ривоят қилинган. Салм ибн Қутайбанинг Туъма ибн Амрдан, Ҳабиб

ибн Аби Собитдан, Анасдан қилган ривоятдан бошқа, бу ҳадисни Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламгача юксалтирган бирон кишини танаймаймиз.

Бу ҳадис Ҳабиб ибн Аби Ҳабиб Ал-Важалий тариқи билан Анас ибн Моликдан унинг ўз сўзи сифатида ривоят қилинди.

Ҳаннод ушбунни бизга баён этди: Вакиъ, Холид ибн Таҳмондан, Ҳабиб ибн Аби Ҳабиб Ал-Важалийдан, Анасдан айна шу ҳадисни нақл этган, лекин уни Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламгача юксалтирмаган.

Исмоил ибн Айша бу ҳадисни Умаро ибн Ғозийядан, Анас ибн Моликдан, Умар ибн Ал-Хаттобдан (розияллоҳу анҳум), Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган. Бу ҳадис маҳфуз (рожиҳ) эмас, мурсал. Чунки, Умаро ибн Ғозийя, Анас ибн Моликка уланмаган.

Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий) айтади: «Ҳабиб ибн Аби Ҳабиб «Абул-Қашусо» деган куняси билан аталади ва уни Абу Умайра ҳам дейишади».

179-БОБ

МАВЗУ: БИРИНЧИ ТАКБИРДАН КЕЙИН ЎҚИЛАДИГАН ДУО

242. *Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам тунги намозга турганларида такбир айтгач, «Субҳанака аллоҳумма ва би ҳамдика ва табарока-смука ва таъъла жаддука ва илаҳа ғайрук» (Ё Аллоҳим, сени ҳамдинг билан поклаб, тасбиҳ ва танзиҳ этгайман. Исминг табаррук-муборак, азаматинг олий-юксак, сендан бошқа илоҳ йўқ!) дер эдилар, кейин «Аллоҳу акбару кабир» (Аллоҳ улуғликда энг улуғдир!) дер эдилар; Кейин: «Аъувузи биллаҳи самий-ил-ъалими минаш-шайтонир-рожим, мин ҳамзиҳи ва нафсиҳи ва нафсиҳи» (Ҳақ раҳматидан қувилган шайтондан, унинг васвасасидан, жодусидан ва зуғумидан асрамоғини сўраб, эшитгувчи ва билгувчи Аллоҳдан паноҳ тилайман!) дер эдилар».*

Бу бобда Али, Оиша (онамиз), Абдуллоҳ ибн Масъуд, Жобир, Жубайр ибн Мутъим ва Ибн Умар (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Саъиднинг ҳадиси бу бобда ривоят қилинган ҳадисларнинг энг машҳури. Илм аҳлларида айримлари шу ҳадис билан амал қилган. Аммо уламнинг кўпчилиги Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган ушбу ҳадисни эгаллашган: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: («Субҳанака-аллоҳумма ва биҳамдика, та табарокасмука ва таъъла жаддука ва илаҳа ғайрук») дер эдилар. Умар ибн Ал-Хаттоб ва Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳумо) шундай деб ривоят қилишган. Тобиъийндан ва кейингилардан илм аҳллари кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир.

Абу Саъиднинг ҳадиси борасида (танқидий) сўз қилинган. Яҳё ибн Саъид, Али ибн Али Ар-Рифоийни танқид қилар эди. Аҳмад: «Бу ҳадис саҳиҳ эмас», дейди.

243. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозни очган (бошлаган) пайтларида: («Субҳанака-аллоҳумма ва биҳамдика ва табарока-смука ва таъъла жаддука ва ла илаҳа ғайрук»), дер эдилар».*

Бу ҳадисни Оиша (онамиз)нинг ривоятларидан (бири) сифатида ёлғиз шу ваҳдан биламиз. Ҳориса ҳақида, хотираси жиҳатидан, (танқидий) сўз қилинган. Абу-Рижолнинг исми - Муҳаммад ибн Абдулраҳмон Ал-Мадиний.

180-БОБ

МАВЗУ: «БИСМИЛЛАҲИР-РОҲМАНИР-РОҲИЙМ»НИ ИЧДА АЙТМОҚ

244. *Абдуллоҳ ибн Муғоффалнинг ўғлидан ривоят қилинди; айтди: «Отам намозда*

менинг «Бисмиллаҳир-Роҳманир-Роҳийм» деганимни эшитди ва менга бундай деди: «Эй ўғлим! (Бу) бидъат, бидъатдан ҳамиша сақлангил! Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан кўра, Ислонда бидъатдан, қаттиқроқ нафратланган бирор кишини кўрмадим». Ва айтдики, «Албатта, мен Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан, Абу Бакр, Умар ва Усмон (розияллоҳу анҳум) билан бирга намоз ўқидим. Лекин бирорталари «Бисмиллоҳ»ни (ошкор) айтганларини эшитмадим. Сен ҳам (ошкор) айтмагил ва намоз ўқиганингда «Алҳамдуллаҳи Роббил ʼаламийн» дегил».

Абдуллоҳ ибн Муғаффалнинг ҳадиси - ҳасан. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан бўлмиш илм арбобларидан кўпчилиги фикрича, амал шу ҳадис асосидадир. Абу Бакр, Умар, Усмон, Али (розияллоҳу анҳум) ва яна бошқалар ҳамда айрим тобиъийн уламолари шулар жумласидандир. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир: «Бисмиллоҳ» ошкор айтилади, деган фикрда эмаслар, «Бисмиллоҳ» махфий айтилади, деган тўхтамни қабул қилганлар.

181-БОБ

МАВЗУ: «БИСМИЛЛОҲ» ОШКОР АЙТИЛАДИ, ДЕБ ҚАБУЛ ҚИЛГАН КИШИЛАР

245. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозни «Бисмиллаҳир-Роҳманир-Роҳийм» билан очар эдилар».*

Бу ҳадиснинг исноди унча соғлом эмас. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан мутааддид кишилар шу қавлга эга бўлишган. Абу Ҳурайра, Ибн Умар, Ибн Аббос, Ибнуз-Зубайр (розияллоҳу анҳум) ва тобиъийндан баъзи илм аҳллари, «Бисмиллоҳ» ошкор айтилади, деб қарайдилар. Шофиъийнинг қавли ҳам шу.

Исмоил ибн Ҳаммод - Ал-Сулаймоннинг ўғли.

Абу Холид Ал-Воълибийнинг исми - Ҳурмуз бўлиб, куфалиқдир.

182-БОБ

МАВЗУ: ҚИРОАТНИ «АЛҲАМДУЛИЛЛАҲИ РОББИЛ-ʼАЛАМИЙН» БИЛАН БОШЛАМОҚ

246. *Анас (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, Абу Бакр, Умар ва Усмон (розияллоҳу анҳум) қироатни («Алҳамдулиллаҳи Роббил-ʼаламийн») билан бошлар эдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва кейингилардан бўлмиш илм аҳллариининг кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир: Қироатни («Алҳамдулиллаҳи Роббил ʼаламийн») билан очар эдилар.

Шофиъий айтадики, «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, Абу Бакр, Умар, Усмон (розияллоҳу анҳум) қироатни («Алҳамдулиллаҳи Роббил-ʼаламийн») билан бошлар эдилар» деган ҳадиснинг маъноси - «Улар «Фотиҳа»ни (зам) сурадан олдин ўқир эдилар» демақдир, «Бисмиллоҳ»ни айтишмас эди, деган маънода эмас...». Шофиъий раҳимаҳуллоҳ, қироатни «Бисмиллоҳ» билан бошланади, жаҳрий қироатда эса «Бисмиллоҳ» ҳам ошкор айтилади, деб ҳисоблайди.

183-БОБ

МАВЗУ: «ФОТИҲА»СИЗ АСЛО НАМОЗ ЙЎҚ

247. *Убода ибн Сомит (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Қуръони Карим очқичи («Фотиҳа» сураси)ни ўқимаган кишининг*

намози йўқ!».

Бу бобда Абу Ҳурайра, Оиша (онамиз), Анас, Абу Қатода ва Абдуллоҳ ибн Амр (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Убоданинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан илм аҳлларининг кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир: Умар ибн Ал-Ҳаттоб, Али ибн Абу Толиб, Жобир ибн Абдуллоҳ, Имрон ибн Ҳусайн (розияллоҳу анҳум) ва яна бошқалар шулар жумласидандир. Намоз фақатгана «Фотиҳа»ни ўқишлик билан жоиз бўлади, деб қабул қилганлар.

Ибнул Муборак, Шофиъий ва Исҳоқнинг қавли шу.

Бу имомларнинг фикрича, намознинг фарзларидан бири «Фотиҳа» сурасини ўқиш эса вожибдир. Ҳанафийлар наздида мутлоқ фарз -қироат, «Фотиҳа» сурасини ўқиш эса вожибдир.

184-БОБ

МАВЗУ: «ФОТИҲА»ДАН КЕЙИН «ОМИН» ДЕМОҚ

248. *Воил ибн Ҳужр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдим, «ғойрил мағзуби ғалайҳим ва лаззоллийн»ни ўқиш, «Омин» дедилар ва бунда овозларини баландлатдилар».*

Бу ҳадисни саҳиҳ бир иснод билан ривоят қилган Абу Довуд «мадда» сўзи ўрнига «жаҳаро» деб айтади. (Имоми Аъзам мазҳабларида «Омин»нинг суннат эканлигини таъкидлаган ҳолда, уни оҳиста айтмоқни раво кўрганлар. Чунки Имом Аъзам (раҳматуллоҳи алайҳ) таъбирларича, «Омин» -«Илоҳим, шундай бўлсин» деган маънодаги дуодир. Дуонинг махфийси тезроқ қабул бўлади. Ҳанафий мазҳабига оид китобларда бу ҳақда қатор далил-асослар бор. Жумладан, Абдуллоҳ ибн Маҳмуд ибн Мавдуд ал-Мусилий ал-Ҳанафийнинг «Ал-ихтиёр ли-таълилил-мухтор» китобида бундай дейилади: «Имом: «валаззолийнни айтгач, «Омин» дейди ва буни махфий айтади. Чунки Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бундай деганлари ривоят қилинади: «Имом «валаззолийн» деганида, бас, сизлар «Омин» деиглар. Чунки имом «омин» дейди».

Воил ибн Ҳужр (розияллоҳу анҳу) Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг «Омин»ни махфий айтганларини ривоят қилган».

249-ҳадисга диққат қилинг.

Бу бобда Али ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳумо)дан ҳам ҳадис ривоят қилинди.

Воил ибн Ҳужрнинг ҳадиси - ҳасан.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва кейингилардан мутааддид илм аҳлларининг қавли шу: эркак киши «Омин» деганда овозини кўтармоғи ва уни махфий айтмаслиги керак, деб ҳисоблайдилар. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

249. *Шуъба ушбу ҳадисни Салама ибн Кухайлдан, Ҳужр Абул-Анбасдан, Алқама ибн Воилдан, унинг отасидан бундай деб ривоят қилади: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «ғойрил мағзуби ғалайҳим ва лаззоллийн»ни ўқиш, «Омин» дедилар ва бу сўзда овозларини пастлатдилар».*

Муҳаммаддан бундай деганини эшитдим: «Бу бобда Суфённинг ҳадиси Шуъбанинг ҳадисидан кўра саҳиҳроқ. Шуъба бу ҳадиснинг бир қанча жойида янглишиб «Ҳужр Абул-Андас» дейди. Ҳолбуки, у Ҳужр ибн Андас бўлиб, «Абус-Сакан» кунyasi билан аталади. Кейин: «Алқама ибн Воилдан», дейди. Ҳолбуки, ҳадиснинг санадида Алқама йўқ ва у «Воил ибн Ҳужр» бўлади. Кейин «Бу сўзда овозларини пастлатдилар» дейди, ваҳоланки, «бу сўзда овозларини баландлатдилар» бўлади.

Абу Зуръодан бу ҳадис ҳақида сўрадим, айтдики, «Бу бобда Суфённинг ҳадиси Шуъбанинг

ҳадисидан кўра саҳиҳроқ. Ал-Аъло ибн Солиҳ Ал-Асадий ҳам Салама ибн Кухайлдан Суфённинг ривоятидек ривоят қилган».

Абу Бакр Муҳаммад ибн Абон бизга Абдуллоҳ ибн Нумайрдан, Ал-Аъло ибн Солиҳ Ал-Асадийдан, Салама ибн Кухайлдан, Хужр ибн Анбасдан, Воил ибн Хужрдан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан баён қилди; (бу) Суфён, Салама ибн Кухайлдан ривоят қилган ҳадиснинг ўхшашидир.

185-БОБ

МАВЗУ: «ФОТИҲА» ДАН КЕЙИН «ОМИН» ДЕМОҚНИНГ ФАЗИЛАТИ

250. *Абу Хурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* «Имом «Омин» деганда сизлар ҳам «Омин» денглар, зеро кимнинг «Омин»и малоикаларнинг «Омини»га тўғри келиб қолса, у кишининг ўтган гуноҳлари кечирилади».

Абу Хурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

186-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДАГИ ИККИ САКТА (ТЎХТАБ, ТИН ОЛМОҚ)

251. *Самура (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: у:* «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан икки сактани (ўрганиб) эслаб қолдик», деди. Имрон ибн Хусайн буни инкор қилиб, «Бир сактани ёд олдик», деди. Шунда Мадинада яшаётган Убай ибн Каъбга мактуб ёздик. Убай ўз жавобиди: «Самура эслаб қолибди», деб ёзди. *Саъид айтади:* «Қатодадан: «Бу икки сакта нима?» деб сўрадик. Айтдики, биринчи сакта (тўхтаб, тин олмоқ) намозни бошлаган пайтда ва иккинчиси - қироатни тугатган пайтдадир». Кейин эса: «Валаззоллийни айтганда», деди. Айтдики, «Қироатни тугатган пайтларида, то ўзларини жамлаб (бўғинлари жой-жойига тушиб) олгунларича сукут қилиб, тин олардилар».

Бу бобда Абу Хурайрадан ҳадис ривоят қилинган.

Самуранинг ҳадиси - ҳасан.

Илм аҳлидан биттадан кўп кишининг қавли шудир. Имом намоз бошлаганидан кейин ва тагин қироатни тугатганидан кейин сакта қилмоғини (тўхтаб, тин олмоғини) мустаҳаб деб қарайдилар. Аҳмад, Исҳоқ ва биродарларимизнинг ҳам қавли шу.

187-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА (ҚИЁМДА) ЎНГ ҚЎЛНИ ЧАП ҚЎЛНИНГ УСТИГА ҚЎЙМОҚ

252. *Хулб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга имомлик қилардилар ва ўнг қўлларини чап билакларининг устига қўяр эдилар».

Бу бобда Воил ибн Хужр, Ғутайф ибн Ал-Ҳорис Ибн Аббос, Ибн Масъуд ва Саҳл ибн Саъд (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Хулбнинг ҳадиси - ҳасан.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва кейингилардан бўлмиш илм аҳлларининг наздида амал шу ҳадис асосидадир. Киши намозда (қиёмда) ўнг қўлини чап қўлининг устига қўяди, деган тўхтамадилар.

Айрим илм аҳлларининг фикрича, қўлларини киндигининг устига ва айримларининг фикрича, киндигининг остига қўяди. Ҳар иккиси ҳам уламолар наздида маъқул ва мўътабардир.

Хулднинг исми - Язид ибн Кунофа Ат-Тоий.

188-БОБ

МАВЗУ: РУКУЪГА ВА САЖДАГА БОРАЁТИБ ТАКБИР АЙТМОҚ

253. *Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам, Абу Бакр билан Умар ҳам, ҳар гал эгилишда ва кўтарилишда, қиёмда ва қуъудда (тик туришда ва ўтиришда) такбир айтар эдилар».*

Бу бобда Абу Ҳурайра, Анас, Ибн Умар, Абу Молик Ал-Ашъарий, Абу Мусо, Имрон ибн Ҳусайн, Воил ибн Ҳужр, Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абдуллоҳ ибн Масъуднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларининг амали шу ҳадис асосидадир. Абу Бакр, Умар, Усмон, Али ва яна бошқалар (розияллоҳу анҳум) шулар орасида борлар. Тобиъийнинг, уламо ва фуқаҳонинг (олимлар ва фақиҳларнинг) барчаларининг қавли шудир.

254. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам (қиёмдан) эгилаётиб такбир айтар эдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан бўлмиш илм аҳлларининг қавли шудир: Киши рукуъга ва саждага бораётиб такбир айтади, деб қабул қилганлар.

189-БОБ

МАВЗУ: РУКУЪГА БОРАЁТИБ ҚЎЛЛАРНИ КЎТАРМОҚ

255. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрдим, намозни бошлаб, рукуъга бораётганларида ва рукуъдан қайтганларида қўлларини елка баробарида кўтарар эдилар».* Ибн Аби Умар ўз ҳадисида қўшимча қилиб, «**Икки сажда орасида (қўлларини) кўтармас эдилар**», дейди.

256. Ал-Фазл ибн Ас-Соббах Ал-Бағдодий бу ҳадисни худди шу иснод билан Ибн Аби Умар ҳадисига ўхшаш тарзда ривоят қилган.

Бу бобда Умар, Али, Воил ибн Ҳужр, Молик ибн Ал-Ҳувайрис, Анас, Абу Ҳурайра, Абу Ҳумайд, Абу Усайд, Саҳл ибн Саъд, Муҳаммад ибн Маслама, Абу Қатода, Абу Мусо Ал-Ашъарий, Жобир ва Умар Ал-Лайсий (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг . саҳобаларидан айрим илм аҳлларининг қавли шу. Ибн Умар, Жобир ибн Абдуллоҳ, Абу Ҳурайра, Анас, Ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Аз-Зубайр, тағин бошқалар шулар орасида бор. Тобиъийндан Ҳасан Ал-Басрий, Ато, Товус, Мужоҳид, Нофиъ, Солим ибн Абдуллоҳ, Саъид ибн Жубайр ва тағин бошқаларнинг қавли шу. Молик, Маъмар, Ал-Авзоий, Ибн Уйайна, Абдуллоҳ ибн Ал-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлишган.

Абдуллоҳ ибн Ал-Муборак, Аз-Зухрийнинг Солимдан, унинг отасидан ривоят қилган ҳадисини зикр қилиб, бундай дейди: «Қўлларини кўтарган кишининг ҳадиси собитдир ва Ибн Масъуднинг «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам фақат биринчи мартасида (намоз бошида) қўлларини кўтарар эдилар» деган ҳадиси собит эмас». Абдуллоҳ ибн Ал-Муборакнинг бу сўзини Аҳмад ибн Абда Ал-Амулий, Ваҳб ибн Замъа-дан, Суфён ибн Абдумалиқдан, Абдуллоҳ ибн ал-Муборакдан бизга етказган.

Яҳё ибн Мусо, Исмоил ибн Аби Увайсдан нақл этиб, бизга баён қилди ва айтадики, «Молик

ибн Анас, намозда қўлларини кўтариш фикрида эди».

Шунингдек, Яҳё, Абдурраззоқдан нақл этиб, бундай дейди: «Маъмар намозда қўлларини кўтариш фикрида эди».

Ал-Жоруд ибн Муъоздан бундай деганини эшитдим: «Суфён ибн Уйайна, Умар ибн Ҳорун ва Ан-Назр ибн Шумайл намозни бошлаганда, рукуъга бораётганда ва рукуъдан қайтаётганларида қўлларини кўтарар эдилар».

190-БОБ

МАВЗУ: РАСУЛИ АКРАМ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ФАҚАТГИНА (НАМОЗНИНГ) БОШЛАНИШИДА ҚЎЛЛАРИНИ КЎТАРАР ЭДИЛАР

257. *Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у киши: «Сизларга Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг намозларидек намоз ўқиб берайинми?» деди. Сўнг ўқиб берди ва қўлларини фақатгина биринчи такбирда (такбири тахримада) кўтарди».*

Бу ҳадис Ер юзи мусулмонларининг кўпчилиги амал қиладиган Ҳанафий мазҳаби учун ҳужжат қилиб олинган. Чунки ҳадис саҳобаларнинг энг қадимгиларидан, энг илғорларидан ва фақиҳларидан бўлмиш Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан энг сўнгроқ ривоят қилинган.

Бу бобда Ал-Барро ибн Озибдан ҳадис ривоят қилинган.

Ибк Масъуднинг ҳадиси ҳасан. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан биттадан кўп илм аҳлларининг қавли шудир. Суфён Ас-Саврий ва Куфа олимлари шу қавлга эга бўлганлар.

191-БОБ

МАВЗУ: РУКУЪДА ҚЎЛЛАРНИ ТИЗЗАЛАР КЎЗИГА ҚЎЙМОҚ

258. *Умар ибн Ал-Хаттоб (розияллоҳу анҳу) дан ривоят қилинди; айтдилар: «Тиззалар(га суюнмоқ) сизларга суннатдир. Бас, тиззаларни тутингизлар!».*

Бу бобда Саъд, Анас, Абу Ҳумайд, Абу Усайд, Саҳл ибн Саъд, Муҳаммад ибн Маслама ва Абу Масъуд (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

(Ҳазрати) Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва кейингилардан илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Бу хусусда ораларида ихтилоф йўқ. Фақат Ибн Масъуд ва баъзи биродарлари, рукуъда панжаларини бириктирган ҳолда тиззалари ўртасига қўйганлари ривоят қилинган. Илм аҳлларишг фикрига кўра «тадбиқ» деб аталган бу ҳаракат насх этилган (бекор қилинган).

Саъд ибн Аби Ваққос айтадики, «Биз шундай қилар эдик, кейин бундан қайтарилдик ва бизга кафтларимизни (панжаларимизни) тиззалар кўзига қўймоқлик буюрилди». Қутайба бу ҳадисни бизга Абу Авонадан, Абу Йаъфурдан, Масъуд ибн Саъддан, унинг отаси Саъд ибн Аби Ваққосдан баён қилди.

Абу Ҳумайд Ас-Саъиднинг исми - Абдурраҳмон ибн Саъд ибн Ал-Мунзир. Абу Усайд Ас-Саъиднинг исми - Молик ибн Робиъа. Абу Ҳасийннинг исми - Усмон ибн Осим Ал-Асадий. Абу Абдурраҳмон Ас-Сулаймийнинг исми - Абдуллоҳ ибн Ҳабиб. Абу Йаъфурнинг исми эса - Вокид, Вақдон экани ҳам айтилади. Абдуллоҳ ибн Аби Авфдан ривоят қилган киши шудир. Иккалалари ҳам куфалиқдир.

192-БОБ

МАВЗУ: РУКУЪДА ҚЎЛЛАР ҚЎЛТИҚДАН АЖРАЛМОҒИ

259. *Аббос ибн Саҳлдан ривоят қилинди; айтди:* «**Абу Ҳумайд, Абу Усайд, Саҳл ибн Саъд ва Муҳаммад ибн Маслама тўпланишиб, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг намозларини музокара қилдилар. Шунда Абу Ҳумайд айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг намозларини энг яхши билган кишингиз менман. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рукуъга бордилар, икки қўлларини (панжаларини) икки тиззалари (кўзи)га қўйдилар, худди тиззаларини чангаллаб тутгандек қилдилар, қўлларини кериб, қўлтиқларидан ажратдилар».**

Бу бобда Анас (розияллоҳу анҳу)дан ҳам ривоят бор.

Абу Ҳумайднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳли шуни ихткёр этган: Эркак киши рукуъда ва саждада қўлларини қўлтиқларидан ажратади.

193-БОБ

МАВЗУ: РУКУЪ ВА САЖДА ТАСБИҲЛАРИ

260. *Ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Бирортангаз рукуъга борганда, рукуъда уч марта «Субҳана Роббийал-ъазим» деса, рукуъси тўлиқ бўлади, бу энг камидир; ва саждага борганда саждада уч марта «Субҳана Роббийал-аъла» деса, саждаси тўлиқ бўлади, бу энг камидир».*

Бу бобда Ҳузайфа ва Уқба ибн Омирдан ҳам ривоят бор.

Ибн Масъуд ҳадисининг исноди муттасил эмас.

Чунки Авн ибн Абдуллоҳ ибн Утба, Ибн Масъуд билан учрашмаган. Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир: Киши рукуъда ва саждада уч мартадан оз тасбиҳ айтмоғини қабул қилмаганлар. (Яъни камида уч марта тасбиҳ айтмоғи керак).

Ибнул-Муборақдан бундай деб айтгани ривоят қилинади; «Имом беш марта тасбиҳ айтмоғини мен мустаҳаб кўраман. Токи орқасида унга эргашганлар уч марта тасбиҳ айтишга улгурсинлар».

261. *Ҳузайфа (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «У (Ҳузайфа) Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга намоз ўқиди. Рукуъда: («Субҳана Роббийал-аъзим»), саждада эса («Субҳана Роббийал-аъла») дер эдилар. (Қироатлари асносида) раҳмат оятига келганларида тўхтаб, (Аллоҳдан) раҳмат тилар эдилар; азоб оятига келганларида тўхтаб, (Аллоҳдан) паноҳ тилар эдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

262. *Шуъба (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди. (Шу ҳадиснинг ўзи).*

194-БОБ

МАВЗУ: РУКУЪДА ВА САЖДАДА ҚУРЪОН ҚИРОАТ ҚИЛИНМАЙДИ

263. *(Ҳазрати) Али ибн Абу Толиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам ипак матоҳ ва муъасфар (сариққа бўялган) кийим киймоқдан, олтин узук тақмоқдан ва рукуъда Қуръон ўқимоқдан қайтардилар».*

Муслим, Абу Довуд ва Ан-Насоий томонларидан таҳриж қилинган бу ҳадисда бундай дейилади: «Диққат қилинганки, мен, рукуъда ва саждада туриб Қуръон ўқимоқдан қайтарилдим. Бас, рукуъда Роббингизга таъзим қилинганлар ва саждада эса дуога машғул

бўлингизларким, дуоларингиз қабул қилингайдир».

Бу бобда Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ҳам ривоят бор.

(Ҳазрати) Алининг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан бўлмиш илм аҳллари ва саҳобаларидан кейин келган олимларнинг қавли шу.

Рукуъда ва саждада (Қуръон) қироат қилмоқни макруҳ деб ҳисоблашган.

195-БОБ

МАВЗУ: РУКУЪДА ВА САЖДАДА БЕЛИНИ ТЎКИС БУКМАГАН КИШИ

264. Абу Масъуд Ал-Ансорийдан ривоят қилинди; айтди: *«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Намозда тўлиқ текисланмаган, яъни рукуъда ва саждада белини текис букмаган эркак кишининг намози дуруст эмас!»*

Бу бобда Али ибн Шайбон, Анас, Абу Ҳурайра ва Рифоъа Аз-Зурокий (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Масъуднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан илм аҳлининг ва улардан кейинги олимларнинг наздида амал шу ҳадис асосидадир. Эркак киши рукуъда ва саждада белини тўлиқ текис букмоғи керак деган жиҳатга эга бўлганлар.

Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «Намоз ўқиётиб рукуъда ва саждада белини тўлиқ текис букмаган эркак кишининг намози дуруст эмас», деган ҳадисларига таяниб, рукуъда ва саждада тўлиқ тўғриланмаган (текисланмаган) кишининг намози дуруст эмас, деб қабул қилишган.

Бу имомлар фикрича, таъдили аркон ва рукнларда мукамаллик (тўлиқ бажаришлик) - фарз. Имоми Абу Ҳанифа ва Имом Муҳаммаднинг фикрларича, бу вожиб эканлиги баён қилинган. Шунингдек, суннат эканлиги ҳам баён қилинган. Чунончи, Таховийнинг сўзидан кўпроқ вожиб эканлиги англашилади. Ҳанафийлар, таъдили аркон фарз бўлмай, вожиб эканлигига доир келтирган далилларидан бири ушбудир: «Аллоҳу таоло: «Эй иймон келтирганлар, рукуъ ва сужуд қилинганлар!» деб марҳамат этган. Ояти жалилада рукуъ ва сажда қилмоққа амр қилинмоқда. «Рукуъ» ва «сужуд» маънолари маълум бўлган хос атамалардир. Рукуънинг маъноси - эгилмоқ ва сажданинг маъноси тиэ чўкмоқдир. Мазкур ояти жалиланинг ҳукмига кўра қиёмдан мутлоқ тарзда эгилмоқ ва қўлини ерга қўймоқ фарздир. Зеро, хабари воқид билан Қуръоннинг итлоқини насх этиш (бекор қилиш) жоиз эмас.

Абу Маъмарнинг исми - Абдуллоҳ ибн Саҳбара.

Бадрлик Абу Масъуд Ал-Ансорийнинг исми – Уқба ибн Амр.

196-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗХОН РУКУЪДАН БОШ КЎТАРГАНДА НИМА ДЕЙИШИ КЕРАК?

265. *(Ҳазрати) Али ибн Абу Толиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам рукуъдан бош кўтарганларида: бундай дер эдилар: «Самиаъллоҳу лиман ҳамидах, Роббана ва лака-л-ҳамд, милъа-с-самавати вал арз ва милъа ма бай-наҳума ва милъа ма шиъта мин шайин баъду...»* (Аллоҳ, ҳамд айтган кишининг ҳамдини эшитгайдир (қабул қилгайдир). «Ё Раббимиз! Сенга осмонлар ва ерларни тўлдиргулик, улар орасини тўлдиргулик ва Ўзинг хоҳлаган (арш ва курси каби чексиз) борлиқни тўлдиргулик ҳамдлар бўлсин!»)

Бу бобда Ибн Умар, Ибн Аббос, Ибн Аби Авф, Абу Жухайфд ва Абу Саъид (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

(Ҳазрати) Алининг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Баъзи илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис

асосидадир.

Имоми Шофиъийнинг қавли ҳам шу. Шофиъийнинг фикрига кўра, хоҳ фарзда, хоҳ нафл намозларида бўлсин, шу сўзлар айтилади.

Куфа фақиҳларидан баъзиларининг фикрича, буни фақат нафл намозида айтади, фарз намозларида айтмайди.

197-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАСАЛА (ЯЪНИ НАМОЗХОН РУКУЪДАН БОШ КЎТАРГАНДА НИМА ДЕЙДИ?)

266. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Имом «Самиъаллоҳу лиман ҳамидах» деганда, «Роббана ва лака-л-ҳамд!» деб айтингизлар. Чунки, кимнинг айтгани малоикаларнинг айтганига тўғри келиб қолса, унинг ўтган гуноҳлари кечирилади».*

Ҳадиснинг зоҳири, барча гуноҳларнинг кечирилишига далолат қилади. Аммо уламо, буни кичик гуноҳларга тегишли, деб ҳисоблашган. Инсоннинг айтгани малоикаларнинг айтганига тўғри келиб қолиши «Роббана ва лака-л-ҳамд!» малоикалар билан айна бир вақтда айтилмоғидир.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг баъзи саҳобаларидан илм аҳлларининг ва саҳобаларидан кейин келган олимлардан баъзиларининг наздида амал шу ҳадис асосидадир. Имом: «Самиъаллоҳу ли-ман ҳамидах» — дейди, имомнинг орқасидагилар эса: «Роббана-лака-л-ҳамд!» дейдилар.

Имоми Аҳмаднинг қавли ҳам шу. Ибн Сийрийн ва бошқаларнинг фикрига кўра, имомнинг орқасидагилар имом айтганидек: «Самиъаллоҳу лиман-ҳамидах, Роббана ва лака-л-ҳамд» дейишади. Шофиъий билан Исҳоқнинг қавли шундай.

198-БОБ

МАВЗУ: САЖДАГА БОРАЁТИБ ҚЎЛЛАРНИ ТИЗЗАЛАРДАН ОЛДИН ЕРГА ҚЎЙМОҚ (МУМКИНМИ?)

267. *Воил ибн Ҳужр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламни (намоз ўқиётганларида) кўрдим, саждага бораётиб тиззаларини қўлларидан олдин ерга қўйдилар ва қиёмга тураётиб қўлларини тиззаларидан олдин кўтардилар».*

Ҳасан ибн Алининг ҳадисида ушбу қўшимча ўрин олган: Язид ибн Ҳорун айтадики, «Шорик, Осим ибн Кулайбдан танҳо шу ҳадисни ривоят қилган».

Бу ҳадис ғариб-ҳасан. Шорикдан бошқа бу ҳадисни ривоят қилган кишини билмаймиз. Илм аҳлининг кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир. Киши тиззаларини қўлларидан олдин ерга қўяди, деб қарайдилар.

Қиёмга тураётганда қўлларини тиззаларидан олдин кўтаради (ердан олади).

Ҳаммом бу ҳадисни Осимдан мурсал тарзида ривоят қилган; санадида Воил ибн Ҳужрни зикр этмаган.

199-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАСАЛА

268. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Қайси бирингиз намозда тую чўккалагандек чўккалайди»*

Шориҳ юқоридаги изоҳларда айтганидек, фақат Имоми Моликнинг мазҳабларида аввал қўлларни ерга қўйиб саждага борилади. Аммо қолган уч имом - (Ҳазрати) Имоми Аъзам - Абу Ҳанифа, Имом Шофиъий ва Имом Аҳмад Ҳанбалий мазҳабларида саждага бораётиб, тиззаларни қўллардан олдин ерга қўйиш буюрилган.

Абу Ҳурайнинг ҳадиси ғариб.

Бу ҳадисни Абуз-Зиноднинг ривоятидан танҳо шу важҳдан биламиз..

Бу ҳадис Абдуллоҳ ибн Саъид Ал-Мақбурийдан, унинг отасидан, Абу Ҳурайрадан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган.

Яҳё ибн Саъид Ал-Каттон ва бошқалар, Абдуллоҳ ибн Саъид Ал-Мақбурийнинг (ҳадис бобида) заиф эканлигини қайд этишади.

200-БОБ

МАВЗУ: ПЕШОНА ВА БУРУН БИЛАН САЖДА ҚИЛМОҚ

269. *Абу Ҳумайд Ас-Саъидий (розияллоҳу анҳу дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам саждага борганларида бурунларини ва пешоналарини ерга яхшилаб босар, қўлларини қўлтиқларидан ажратар ва панжаларини елкаларининг тўғрисига қўяр эдилар».*

Бу бобда Ибн Аббос, Воил ибн Ҳужр ва Абу Саъид (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳумайднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир.

Киши пешонаси ва бурниси билан сажда қилмоғи керак. Агар бурнини ердан узиб, фақат пешонаси билан сажда қилса, илм аҳлидан баъзилари сажданинг дуруст эканлигига иқрор бўлишган; баъзилари эса ҳам пешона, ҳам бурун билан сажда қилмағунича, саждаси дуруст бўлмайди, деб айтишади.

201-БОБ

МАВЗУ: КИШИ САЖДАГА БОРГАНДА ЮЗИНИ ҚАЕРГА ҚЎЯДИ?

270. *Абу Исҳоқдан ривоят қилинди; айтди: «Барро ибн Озидан: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам сажда қилганларида юзларини қаерга қўяр эдилар?» деб сўрадим. «Икки қўлларининг орасига», деди.*

Бу бобда Воил ибн Ҳужр ва Абу Ҳумайд (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Барронинг ҳадиси ҳасан-ғариб.

Баъзи илм аҳли шуни ихтиёр этишган. Яъни (саждада) қўллари қулоқларига яқин туришини маъқуллашган.

202-БОБ

МАВЗУ: ЕТТИТА АЪЗО БИЛАН САЖДА ҚИЛМОҚ

271. *Ал-Аббос ибн Абдулмуттолиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бундай деганларини эшитган: «Банда сажда қилганида у билан бирга еттита аъзоси сажда қилади: юзи, икки қўли, икки тиззаси, икки оёғи».*

Бу бобда Ибн Аббос, Абу Ҳурайра, Жобир ва Абу Саъид (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Аббоснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир».

272. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга етти аъзо билан сажда қилмоқлик, соч ва кийимларни орқага қайтармаслик буюрилди».*

Ерга тегмасин деб сочини ва кийимини орқага қайтармаслик ва шимармоқлик назарда тутилади. Ҳадиснинг зоҳир маъноси, бу ҳаракатлар намоз асносида қилинмаслиги кераклигини англатади. Қози Иёз, намозга киришдан олдин ва намоз асносида ҳам бундай ҳаракат макруҳ эканлигини айтади ва бу барчанинг қавли эканлигига ишорат қилади. Ҳофиз Ибн Ҳажар бундай дейди: «Бу ҳаракат намозни фосид қилмаслиги устида бир тўхтамга келганлар. Аммо Ибнул-Мунзир, Ҳасандан нақл этиб, намозни иода қилиши (қайта ўқиши) лозим бўлади, дейди. Бунинг ҳикмати эса ушбудир: Ерга тегмасин деб кийимини ва сочини орқага қайтариш билан мутакаббир кишиларга ўхшаб қолади».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

203-БОБ

МАВЗУ: САЖДАДА ҚЎЛЛАРНИ ҚЎЛТИҚЛАРДАН АЖРАТМОҚ

273. *Убайдуллоҳ ибн Абдуллоҳ ибн Арком Ал-Хузозий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Отам билан бирга Намийра водийсида эдим. Бир қофила (карвон) дуч келди. Қарасам, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозга турган эканлар».* (Абдуллоҳ) айтади: «Сажда қилганларида қўлтиқларига назар ташладим, қўлтиқ остларининг оппоқлиги кўриниб турар эди».

Бу бобда Ибн Аббос, Ибн Бухайна, Жобир, Аҳмар ибн Жазъ, Маймуна, Абу Ҳумайд, Абу Усайд, Абу Масъуд, Саҳл ибн Саъд, Муҳаммад ибн Маслама, Ал-Барро ибн Озиб, Адий ибн Амира ва Оиша (онамиз) (розиюшоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Абдуллоҳ ибн Арқомнинг ҳадиси - ҳасан. Бу ҳадисни ёлғиз Довуд ибн Қайсининг ривоятидан биламиз. Абдуллоҳ ибн Арқомнинг, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, шундан бошқа ҳадио ривоят қилгани маълум эмас.

Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир.

Ҳадис қўлларни қўлтиқлардан ажратиш кераклигига далолат қилади. Чунки, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қўлларини биқинларига ёпиштирган бўлсалар эди, қўлтиқлари тагини кўриш мумкин бўлмасди.

Аҳмар ибн Жазъ — Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан бўлиб, бир қанча ҳадиси бор.

Абдуллоҳ ибн Арқом аз-Зухрий - Абу Бакр Сиддиқ (розияллоҳу анҳу)нинг котиби. Абдуллоҳ ибн Арком Ал-Хузозийга келсак, унинг Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан қилган ривояти сифатида битта шу ҳадис маълум.

204-БОБ

МАВЗУ: САЖДАДА МЎЪТАДИЛЛИК

274. *Жобир (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Бирортангиз сажда қилганда мўътадил (ўртача) сажда қилсин. Ит ётиш қилиб билакларини ерга чўзиб олмасин».*

Бу бобда Абдурраҳмон ибн Шибл, Ал-Барро, Анас, Абу Ҳумайд ва Оиша (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Жобирнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир. Саждада мўътадилликни маъқуллаб, йиртқич ҳайвонлардек чўзилиб олишни макруҳ деб ҳисоблайдилар.

275. Қатода (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Анаسدан эшитдимки, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: **«Саждада мўътадил (ўртача) бўлингизлар. Бирортангиз намозда, ит чўзилганига ўхшаб, билакларни ерга чўзиб олмасин».**

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

205-БОБ

МАВЗУ: САЖДАДА ҚЎЛЛАРНИ ЕРГА ҚЎЙМОҚ ВА ОЁҚЛАРНИ ТИК ТУТМОҚ

276. Омир ибн Саъднинг отасидан ривоят қилинди: **«Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам икки қўл (кафтлари)ни ерга ётқизмоқни ва икки оёқни тик тутмоқни буюрдилар».**

277. Омир ибн Саъддан ривоят қилинди: **«Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам (саждада) икки қўлни (кафтларни) ётқизмоқни буюрдилар».**

Бунда ўша ҳадис айнан зикр этилган, аммо «отасидан» деб зикр қилинмаган.

Яҳё ибн Саъид Ал-Каттон ва мутааддид кишилар Муҳаммад ибн Ажлондан, Муҳаммад ибн Иброҳимдан, Омир ибн Саъддан: *«Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам икки қўл (кафтлари)ни ётқизмоқни ва икки оёқни тик тутмоқни буюрдилар»* деб ривоят қилган ҳадислари - мурсал. Бу ҳадис Вуҳайбнинг ҳадисидан кўра саҳиҳдир.

Илм аҳли шу ҳадисга тўхталиб, (мутобиқ қолиб) шуни ихтиёр қилганлар.

206-БОБ

МАВЗУ: САЖДАДАН ВА РУКУЪДАН БОШ КЎТАРГАНДА БЕЛНИ (ҚОМАТНИ) ТИК ТУТМОҚ

278. Барроъ ибн Озибдан ривоят қилинди; айтди: **«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг намозлари, рукуъга борганларида ва рукуъдан бош кўтарганларида, саждага борганларида ва саждадан бош кўтарганларида белларини (қоматларини) типпа-тик тутмоққа яқин эди».**

Бу бобда Анас (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган.

279. Муҳаммад ибн Баширдан, Муҳаммад ибн Жаъфардан, Шуъбадан ва Ҳакамдан айни шу ҳадис ривоят қилинган.

Ал-Барронинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ..

207-БОБ

МАВЗУ: РУКУЪДА ВА САЖДАДА ИМОМДАН ОЛДИН ҲАРАКАТ ҚИЛМОҚ МАКРУҲ ЭКАНЛИГИ

280. Ал-Барро (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; (у киши ёлгон сўзламайди): **«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг орқаларида намоз ўқиганимизда у киши рукуъдан бошларини кўтаргач, то саждага бормагунларича бизлардан бирор киши белини эгмас эди, сўнг саждага борар эдик».**

«У ёлгончи эмас» - бу таъриф ҳадис ровийлардан бири Абдуллоҳ ибн Язиднинг сўзи бўлиб, Ар-Баррони кўзда тутгани англашилмоқда. Яҳё ибн Маийн, бу сўздан Ал-Барро эмас, балки Абдуллоҳ ибн Язиднинг ўзи назарда тутилганини айтади. Чунки Ал-Барро - саҳоба, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан бири ҳақида «У ёлгончи эмас» дейилмайди. Бу ибора фақат адолати, тўғрилигига шубҳа қилинган кишилар ҳақида айтилади. Ҳолбуки,

саҳобаларнинг ҳаммаси (розияллоҳу анҳум) одил, тўғри кишилардир ва кишининг оқловига муҳтож эмасдирлар...

Бу бобда Анас, Муовия, Соҳиби Жайш Ибн Масъада ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Ал-Барронинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлининг қавли ҳам шу. Имомнинг орқасида турганлар у қилган ҳаракатга тобеъ бўладилар (эргашадилар). Имом рукуъга борганидан кейин рукуъга борадилар ва қад ростлайдилар. Бу хусусда илм аҳли орасида ихтилоф кўрмадик.

208-БОБ

МАВЗУ: ИККИ САЖДА ЎРТАСИДА ТОВОНЛАРНИ ТИКЛАБ ЎТИРМОҚ МАКРУҲ ЭКАНЛИГИ

281. *(Ҳазрати) Али (карромаллоҳу ваҷҳаҳу)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам менга бундай дедилар: «Ё Али! Ўзим учун севган нарсамни сен учун ҳам севарман, ўзим учун ёмон кўрган нарсамни сен учун ҳам ёмон кўрурман; икки сажда ўртасида товонларингни тикиб (ўрнатиб) ўтирмагил».*

Бу ҳадис (Ҳазрати) Али (карромаллоҳу ваҷҳаҳу)нинг ривоятидан эканлигини ёлғиз Абу Исҳоқнинг Ал-Ҳорис тариқи билан (Ҳазрати) Алидан қилган ривоятдан биламиз. Баъзи илм аҳли бир кўзли Ал-Ҳориснинг заиф эканлигини қайд этишган.

Илм аҳлининг кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир. Товонларни тикиб (ўрнатиб) ўтирмоқни макруҳ деб ҳисоблаганлар.

Бу бобда Оиша (онамиз), Анас ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

209-БОБ

МАВЗУ: ТОВОНЛАРНИ ТИКЛАБ ЎТИРМОҚҚА РУХСАТ БОРЛИГИ

282. *Абуз-Зубайрдан ривоят қилинди; У Товуснинг бундай деганини эшишган: «Ибн Аббосдан товонларни тикиб ўтириш ҳақида сўрадик. «Бу суннат» деди. «Биз буни кишига заҳмат бўлади, деб қараймиз-ку?» дедик. Бу Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннати дир», деди».*

Бу ҳадис - ҳасан.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан айрим илм аҳли шу ҳадисни эгаллашган. Товонларни тикиб ўтирмоқпикда зарар йўқ деб ҳисоблайдилар.

Макка аҳлидан айрим олим ва фақиҳларнинг қавли ҳам шундай. Илм аҳлининг кўпчилиги эса икки сажда орасида товонларни тикиб ўтирмоқни макруҳ кўрганлар.

210-БОБ

МАВЗУ: ИККИ САЖДА ЎРТАСИДА ДУО

283. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам икки сажда ўртасида: «Аллоҳумма-мағфирлий, варҳамний, ва-жбурний, ваҳдини, ва-рзуқний» («Аллоҳим! Мени мағфират қил, менга раҳм қил, айбимни Кетказ, ҳидоят қил ва ризқлантир!») дер эдилар».*

284. Ал-Ҳасан ибн Али Ал-Холлолдан, Язид йбн Ҳорундан, Зайд ибн Ҳубобдан, Комил Абул-Аълодан ривоят қилинди. Ўтган ҳадиснинг эгизи.

Бу ҳадис ғариб бўлиб, Алидан шу тарзда ривоят қилинган.

Имоми Шофиъий, имоми Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу. Хоҳ фарз, хоҳ нафл намозида бўлсин, буни жоиз деб ҳисоблайдилар. Баъзилар эса бу ҳадисни Комил Абул-Аълодан мурсал тарзида ривоят қилган.

211-БОБ

МАВЗУ: САЖДАДА ТАЯНМОҚ

285. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: **«Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобалари очилганларида (қўлларини биқиндан ажратиб, тирсақларни ердан олганларида) сажданинг машаққатли бўлишидан шикоят қилишди. Шунда (Расули Акрам): «Тиззалар билан ёрдамлашингизлар» - дедилар.**

Бу ҳадис, Абу Солиҳнинг Абу Ҳурайрадан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан қилган ривояти эканлигини бу жиҳатдан, Лайснинг Ибн Ажлондан қилган ривоятдан билаётирмиз. Суфён ибн Увайна ва бошқалар бу ҳадисни Сумайдан, Нуъмон ибн Аби Аййашдан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилишган. Буларнинг ривояти Лайснинг ривоятдан кўра саҳиҳроқ кўринади.

212-БОБ

МАВЗУ: САЖДАДАН ҚИЁМГА ТУРМОҚ

286. Молик ибн Ал-Ҳувайрис Ал-Лайсийдан ривоят қилинди: **«У Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламини намоз ўқиётганларида кўрди: у киши намоздан тоқ ракъатни ўқиганларида, бир оз ўрнашиб ўғирмасдан қиёмга турмас эдилар».**

Яъни, биринчи ва учинчи ракъатларда бироз ўрнашиб ўғирмасдан ўринларидан турмас эдилар. Бунинг номи истироҳат ўтириш дейилади. Имоми Шофиъий ва ҳадисчилардан бир гуруҳи шу қавлга эга бўлишган. Лекин аксарият фақиҳлар ва Ҳанафий мазҳаби уламози бу истироҳат ўғирмоқликни қабул қилмаганлар. Термизий, «Биродарларимизнинг қавли ҳам шудир», деганда муҳаддисларни назарда тутганлар.

Молик ибн Ал-Ҳувайриснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Баъзи илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир. Биродарларимизнинг қавли ҳам шудир.

213-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАСАЛА

287. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: **«Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозда (тоқ ракъатларда) икки оёқларининг сирти ерга тегмасдан, (яъни ўғирмасдан) қиёмга турар эдилар».**

Истироҳат жалсаси (ўтириш)ни қабул қилмаган Ҳанафий олимлар шу ҳадис билан истидлол қиладилар (далиллайдилар). Ҳадис Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўғирмасдан қиёмга турганларига далолат қилади.

Илм аҳлининг амали Абу Ҳурайранинг ҳадиси асосидадир: Киши намознинг тоқ ракъатларида (биринчи ва учинчи ракъатда) оёқларининг сиртини ерга теккизмасдан қиёмга туради, деб ихтиёр қилганлар. Холид ибн Иёс, муҳаддислар фикрича заифдир. Уни Холид ибн Илёс ҳам дейишади. Ат-Тавъаманинг мавлоси (озод этилган қули) Солиҳ - Солиҳ ибн Абу Солиҳдир. Абу Солиҳнинг исми - Набҳон Маданий.

214-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА ТАШАҲХУД

288. *Абдуллоҳ ибн Масъуд (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизларга ҳар икки рақъат оралиғида ўтирганимизда бундай деб айтмоқни ўргатдилар:** «**Ат-таҳиййату лиллаҳи, вас-солавату ват-тоййибат. Ас-саламу ўалайка аййуҳан-набиййу ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ. Ас-саламу ўалайна ва ўала ўбадил-лаҳис-солиҳийн. Ашҳаду анла илаҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан ўабдуҳу ва росувлуҳ**» (Маъноси: «Таъзим - таҳиййати, барча тоат-ибодатлармиз ва мадҳу олқишларимиз Аллоҳга бўлсин! Эй Пайғамбар! Сенга саломлар, Аллоҳнинг раҳмати ва барокати бўлсин! Саломлар бизга ва Аллоҳнинг барча солиҳ бандаларига бўлсин! Мен шоҳидлик бераманки, Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ. Ва мен шоҳидлик берманки, Муҳаммад Аллоҳнинг бандаси ва элчисидир». «Ат-таҳиййот» Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан шу ҳолда баён қилинган., «Саҳиҳи Бухорий»нинг «Азон» бобида бу ҳадис Абу Маъмар тариқи билан Абдуллоҳ ибн Масъуддан ривоят қилинган. «Ташаҳҳуд» ҳадисини баён қилгач, у: «Пайғамбар орамизда бўла туриб шундай дер эдик, аммо вафотларидан кейин: Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламга саловат айтадиган бўлдик», дейди.

Бу бобда Ибн Умар, Жобир, Абу Мусо ва Оиша (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Масъуднинг ҳадиси ундан бир қанча важҳдан ривоят қилинган. Ташаҳҳуд борасида Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган энг саҳиҳ ҳадис шудир.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан бўлмиш илм аҳллари кўпчилигининг амали шу ҳадис асосидадир.

Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир.

Илова: Ҳазрати шайх Муҳаммад Қўтқу «Аҳли суннат вал-жамоат» китобининг Алиййул Қори ҳазратларининг шарҳига асосланган «Шарҳи Омолий» қисмида Таҳиййот аслида Мерож воқеаси эканлигини баён қилганлар. «Ат-таҳиййату лиллаҳи ва соловату ват тоййибат» - ўша Мерож кечасида Ҳазрати Пайғамбармиз Аллоҳу таолога юзланиб айтган таҳиййатдир. «Ас-саламу ўалайка аййуҳаннабиййу ва роҳматуллоҳи ва баракатуҳ» жумласи эса Аллоҳ таолонинг ўз ҳабибига жавобидир. Шунда Пайғамбар жанобимиз: «Ас-саламу ўалайна ва ўала ўбадиллаҳис-солиҳийн!» (Аллоҳнинг саломи бизга ва барча солиҳ бандаларига бўлсин!) деб умуман барча солиҳ бандаларига ҳам саломни ёйдилар. Бу эса ул зотнинг улўғлиги аломатини намоён этади. «Ашҳаду анла илаҳа иллалоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан ўабдуҳу ва росулуҳ» шаҳодати эса фаришта Жаброил алайҳиссаломнинг шаҳодатидир».

215-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАВЗУ (ЯЪНИ ТАШАҲҲУД)

289. *Ибн Аббос (розиаллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизларга худди Қуръон ўргатгандек ташаҳҳудни ўргатар эдилар ва бундай дер эдилар:** «**Ат-таҳиййатул-муборакатус-салаватут-тоййибату лиллаҳи. Саламун алайка аййуҳан-набиййу ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ. Саламун алайна ва ўала ўбадиллаҳис-солиҳийн. Ашҳаду анла илаҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан ўабдуҳу ва росувлуҳ**».

Ибн Аббоснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ-ғариб.

Абдуллаҳ ибн Ҳумайд Ар-Руосий бу ҳадисни Лайс ибн Саъднинг ривоятидек, Абуз-Зубайрдан ривоят қилган.

Аймон ибн Нобил Ал-Маккий бу ҳадисни Абуз-Зубайрдан, Жобирдан ривоят қилган. Бу эса маҳфуз эмас.

Имоми Шофиъий Ибн Аббоснинг ташаҳҳуд борасидаги ҳадисини танлаган.

216-БОБ

МАВЗУ: ТАШАҲҲУДНИ МАХФИЙ ЎҚИМОҚ

290. *Ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Ташаҳҳудни махфий айтмоқ суннатдир».*

Ибн Масъуднинг ҳадиси ҳасан ва ғариб. Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир.

217-БОБ

МАВЗУ: ТАШАҲҲУД УЧУН ҚАНДАЙ ЎТИРИЛАДИ?

291. *Воил ибн Хужр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг намозларини кўраман, деб Мадинага келдим. Ўтирганларида — яъни ташаҳҳуд учун ўтирганларида - чап оёқларини ётқизиб, чап қўлларини қўйдилар - яъни чап сонларининг устига қўйдилар, — ўнг оёқларини тик тутдилар (чап оёқларининг устига ўгирдилар)».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлининг кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир.

Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак ва Куфа фақиҳларининг қавли шудир.

218-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАВЗУ (ЯЪНИ ТАШАҲҲУДГА ЎТИРМОҚ)

292. *Аббос ибн Саҳл Ас-Соидийдан ривоят қилинди; айтди: «Абу Ҳумайд, Абу Усайд Саҳл ибн Саъд ва Муҳаммад ибн Маслама тўпланишиб, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг намозларини музокара қилдилар. Абу Ҳумайд айтди: Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг намозларини энг яхши билган кишингиз менман. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ташаҳҳудга (мана бундай) ўтирдилар: чап оёқларини (букиб) ётқизиб (устига ўтирдилар), ўнг оёқларининг сиртини (устини) қиблага қаратдилар, ўнг қўлларини ўнг тиззалари устига, чап қўлларини чап тиззалари устига қўйдилар, бармоқлари, яъни шаҳодат бармоқлари билан ишора қилдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Баъзи илм аҳлининг қавли шу.

Шунингдек, бу Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг ҳам қавлидир. Фақатгина охирги ташаҳҳудда сонлари устига ўтиради, дейдилар. Абу Ҳумайднинг ҳадисига таяниб, биринчи ташаҳҳудда ўнг оёқни тиклаб, чап оёғи устига ўтирмоқни қабул қилишган.

219-БОБ

МАВЗУ: ТАШАҲҲУДДА БАРМОҚНИ КЎТАРМОҚ

293. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам (ташаҳҳудга) ўтирганларида ўнг қўлларини тиззалари устига қўяр, дуо қиларкан, бош бармоқларидан кейинги (шаҳодат) бармоқларини кўтарар эдилар, чап қўлларини ёйиб тиззаларининг устига қўяр эдилар».*

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Аз-Зубайр Ал-Хузозий, Абу Ҳурайра, Абу Ҳумайд ва Абу Воил ибн Хужр (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-ғариб. Бу ҳадис Убайдуллоҳ ибн Умарнинг ривоятидан эканлигини ёлғиз шу жиҳатдан биламиз.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан айрим илм

аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир. Ташаҳудда бармоқни кўтармоқни ихтиёр этганлар.

Биродарларимизнинг қавли ҳам шудир.

Ишораи сабоба Ҳанафий мазҳабида суннат, аммо ташаҳудда бош бармоқ билан ўрта бармоқ боши бириктирилиб, халқа қилинади ва «ла илаҳа...» дейилганда шаҳодат бармоғи кўтарилади. (Савиада, эътиқод билимида ҳамма баробар эмас. Тўғри бажара олмаслик хавфи борлиги учун бўлса керак, баъзи китобларда ишорани макруҳ деб, ҳатто ҳаром деб ижтиҳод қилинган). Ҳозир баъзи биродарларимизда кўриляётган бармоқ айлантериш, ликкиллантиш каби ҳаракатлар эса хатодир.

220-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА САЛОМ

294. *Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам «Ассалому алайкум ва роҳматуллоҳ, Ассаламу алайкум ва роҳматуллоҳ» деб ўнг томонларига ва чап томонларига салом берар эдилар».*

Бу бобда Саъд ибн Аби Ваққос, Ибн Умар, Жобир ибн Самура, Ал-Барро, Аммор, Воил ибн Ҳужр, Адий ибн Омира ва Жобир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Масъуднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан илм аҳлш кўпчилигининг амали шу ҳадис асосидадир.

Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир.

221-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАВЗУ

295. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозда тўғриларига қараб битта салом берар эдилар, кейин, ўнг томонларига озгина мойил бўлар эдилар».*

Бу бобда Саҳл ибн Саъддан ҳадис ривоят қилинган.

Оиша (розияллоҳу анҳо)нинг ҳадисини марфуъ сифатида ёлғиз шу ваҳҳдан биламиз.

Муҳаммад ибн Исмоъил (Ал-Бухорий): «Шом халқи Зубайр ибн Муҳаммаддан мункар ҳадислар ривоят қилишади; ироқликларнинг ундан қилган ривояти мақбулроқ», дейди.

Муҳаммад, Аҳмад ибн Ҳанбалдан нақл этиб, бундай дейди: «Худди, улар (Шом халқи)нинг олдига келган Зухайр ибн Муҳаммад Ироқда (ҳадислар) ривоят қилган киши эмасдек, гўёки у номи бошқа қўйиб олинган кишидекдир»... Айрим илм аҳллари намозда салом бермоқ ҳақида бундай дейдилар: «Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан келган ривоятларнинг энг тўғриси - икки саломдир». Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан илм арбоблари ва саҳобаларидан кейин келган тобиъийн уламосининг кўпчилиги шуни (икки саломни) таржиҳ этганлар (маъқуллаганлар)».

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, тобиъийндан ва бошқалардан баъзи кишилар, фарз намозларида бир салом берилади, деган фикрдалар.

Шофиъий: хоҳласа бир салом, хоҳласа икки салом беради», дейди.

222-БОБ

МАВЗУ: САЛОМНИ ЧЎЗМАСЛИК СУННАТ ЭКАНЛИГИ

296. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Саломни ҳазф қилмоқ (мад қилган ҳолда чўзмаслик) суннатдир».*

Али ибн Хужр, ушбу ҳадисни Ибнул-Муборак бундай деб тафсир қилганини айтади: «Яъни саломни мад қилган ҳолда чўзмасликдир».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳли шуни мустаҳаб кўрган.

Иброҳим Ан-Наҳоийдан бундай деб айтгани ривоят қилинган: «Такбир - жазм ва салом жазмдир». (Қатъий ва аниқ).

Яъни такбир ва саломда мад қилинмайди ва охири сокин (суқунли) қилинади. Ҳофиз ибн Ҳажар, «Ат-талхис», (184-саҳифа)да бундай дейди: «Саломни ҳазф қилмоқнинг маъноси - уни қаттиқ айтмоқдир». «Салом - жазмдир» сўзидан кўзда тутилган маъно ҳам шудир. (Жазм - қатъий, аниқ, муқаррар маъносидадир. (Таржимон).

Ҳикл - Ал-Авзоъийнинг котиби эканлиги айтилади.

223-БОБ

МАВЗУ: САЛОМДАН КЕЙИН ЎҚИЛАДИГАН ДУО

297. *Оиша (розиаллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам салом бергач, «Аллоҳумма анта-с-салом ва минка-с-салом, таборакта, зал-жалали вал-икром» («Ё Аллоҳим! Салом (офат ва айблардан мубарро, холи) Сенсан, саломат Сендандир (бергувчи ҳам, олгувчи ҳам Сенсан). Эй Жалол ва икром соҳиби! Сен табораксан - Сенинг қудсиятинг олий ва тенгсиздир!») дейдиган миқдорда ўлтирар эдилар, холос».*

298. Ҳаннод, Марвон ибн Муовиядан, Абу Муовиядан, Осимдан, худди шу иснод билан ўтган ҳадисни бизга баён этди ва: «Таборакта йа зал-жалали ва икром» деб айтди.

Бу бобда Савбон, Ибн Умар, Ибн Аббос, Абу Саъид, Абу Ҳурайра ва Ал-Муғийра ибн Шуъба (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Оиша (онамиз)нинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам намоздан кейин:

«Ла илаҳа иллalloҳу ваҳдаду ла шарика лаҳ, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду, йухийй ва йумийту ва ҳува ъала кулли шайин қодир! Аллоҳумма ла мааниъа лима аътойта, ва ла муътийа лима манаъта, ва ла йанфаъу зал-жадди минка-л-жадду» (Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ. У якка-ю ягонадир, шериги йўқ, мулк Униқидир, ҳамд Унга хосдир. У тирилтиргай ва ўлдиргай. У ҳар ишга қодир зотдир! Ё Аллоҳим! Сен ато этган нарсани ҳеч ким манъ этолмас. Сен манъ этган нарсани ҳеч ким ато этолмас) деб айтганлари ривоят қилинган.

Шунингдек, саломдан кейин:

Субҳана Роббика Роббил-ъиззати ъамма йасифун ва са-ламун ъалал-мурсалийн, вал-ҳамдулиллаҳи Роббил ъала-мийн» (Иzzат (қудрат ва ғолиблик) Роббиси бўлмиш сенинг Роббинг (Парвардигоринг) уларнинг сифатларидан пок зотдур. (Барча) Ра-сулларга (Аллоҳдан) салом бўлгай! Ҳамду санолар - бутун оламлар Парвардигори Аллоҳ учундир.) деганлари ҳам ривоят қилинган.

Бу ҳадис «Мажмаъ-уз-завоид» китобида (2/147-148) Абу Ҳурайранинг Абу Саъид Ал-Худрийдан қилган ривояти сифатида таҳриж қилинган ва кишиси (ровийси) сиқа (ишончли) эканлиги қайд этилган.

299. *Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламнинг мавлоси (озод этилган кули) Савбондан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам намозни адо қилиб қайрилмоқчи бўлганларида уч марта истиғфор айтар эдилар, кейин эса: «Антас-салом ва минка-с-салом, таборакта йа зал-жалали вал-икром») дер эдилар».*

Бу ҳадис саҳиҳ.

Абу Амморнинг исми - Шаддод ибн Абдуллоҳ.

224-БОБ

МАВЗУ: ЁНГ ТОМОН БИЛАН ЁКИ ЧАП ТОМОН БИЛАН ЁГИРИЛМОҚ

300. *Қобийса ибн Ҳулбнинг отасидан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга имом бўлар эдилар ва (намозни битиргач), ҳар икки томонлари билан: ёнг томонлари билан ҳам, чап томонлари билан ҳам (меҳробдан) қайрилаверар эдилар».**

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Масъуд, Анас, Абдуллоҳ ибн Умар ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Ҳулбнинг ҳадиси ҳасан.

Илм аҳлининг наздида амал шу ҳадис асосидадир.

(Имом) икки томоннинг биронтаси билан қайрилиши мумкин. Хоҳласа ёнг томони, хоҳласа чап томони билан қайрилади.

Ҳар икки ҳадис ҳам Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан саҳиҳ тарзида ривоят қилинган.

Али ибн Абу Толиб (розияллоҳу анҳу)дан бундай деб айтганлари ривоят этилади: «Ҳожати ёнг томондан бўлса, ёнг томони билан туради. Агар ҳожати чап томондан бўлса, чап томони билан қайрилади».

225-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗНИНГ СИФАТИ

301. *Рифоъа ибн Рофиъдан ривоят қилинди:* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни масжидда ўтирган эдилар. — Рифоъа: «Бизлар ҳам у киши билан бирга эдик», дейди. - Бадавийга ўхшаган бир киши келди-да, намоз ўқиди. Намозини енгил-елпи адо қилди. Кейин келиб, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга салом берди. Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «ва алайка» деб алик олдилар-да, «Қайтгил, намоз ўқигил, чунки сен намоз ўқимадинг» дедилар. У қайтиб, намоз ўқиди. Кейин келиб, у зотга салом берди. (Расулуллоҳ): «ва алайка» деб алик олдилар-да, «Қайтгил, намоз ўқигил, чунки сен намоз ўқимадинг», дедилар. Бу ҳол икки марта ёки уч марта такрорланди. Ҳар гал Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «ва алайка» деб алик олиб, «Қайтгил, намоз ўқигил, чунки сен намоз ўқимадинг», дер эдилар. Намозини енгил ўқиган кишининг намоз ўқимаган бўлиб чиқиши (у ердаги) одамларни қизиқтириб қолди ва (бу ҳукм) уларга оғир ботди. Ниҳоят, бояги киши бундай деди: «Менга кўрсатинг ва ўргатинг, чунки мен ҳам бир инсонман, тўғри қилишим мумкин, хато қилишим мумкин...» Шунда (Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам): «Албатта! - дедилар — намозга турсанг, (аввал) худди Аллоҳ буюрганидек таҳорат ол. Кейин шаҳодат келтир ва иқомат ҳам келтир (такбири таҳрима айт). Кейин Қуръондан билганингни ўқи. Йўқса, Аллоҳга ҳамд айт, такбир айт ва таҳлил айт! Кейин хотиржам, астойдил рукуъ қил, кейин мўътадил миқдорда қоматингни тик тут, кейин мўътадил ҳолда (астойдил) сажда қил; Кейин астойдил ўтир ва қиёмга тургил. Ана шундай адо қилсанг, намозинг тўлиқ бўлади. Шулардан бирор нарса камайтирсанг (нуқсонга йўл қўйсанг) намозингдан камайтирган бўласан. (Рифоъа) айтди: «Бу ҳукм уларга аввалгисидан ҳам кўра осонроқ туюлди - «Кимки шулардан бирор нарса камайтирса, ўз намозидан камайтирган бўлади ва бутун намози ўтмайди».**

Бу бобда Абу Ҳурайра ва Аммор ибн Ёсир (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Рифоъанинг ҳадиси ҳасан.

Бу ҳадис Рифоъадан тағин бошқа важҳдан ҳам ривоят қилинган.

302. *Абу Ҳурайра (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам масжидга кирдилар, кетларидан бир киши кириб, намоз ўқиди. Кейин келиб, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга салом берди, саломига алик олдилар-да, «Қайтгил, намоз ўқигил, чунки сен намоз ўқимадинг!», дедилар. Ўша киши қайтиб, ҳудди боягидек намоз ўқиди. Кейин яна келиб, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга салом берди. Саломига алик олдилар-да, унга яна: «Қайтгил, намоз ўқигил, чунки сен намоз ўқимадинг», дедилар. Буни уч марта такрор қилдилар. Шунда бояги киши: «Сизни ҳақ (дин) билан юборган зотга қасамки, бундан яхшироқ қилолмайман. Менга ўргатинг!» — деди. *Шунда (Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) айтдилар:* «Намозга турсанг, (аввал) такбир(и) таҳрима) айт; кейин Қуръондан ўзингга осон бўлганини ўқи; кейин хотиржам, астойдил рукуъ қил, кейин туриб, мўтадил миқдорда қаддингни тик тут; кейин хотиржам, астойдил сажда қил; кейин хотиржам, астойдил ўтир, сўнг қолган бутун намозингда ана шундай давом эт!»

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Ибн Нумайр бу ҳадисни Убайдуллоҳ ибн Умардан, Саъид Ал-Мақбурийдан, Абу Ҳурайрадан ривоят қилган-у, Саъиднинг отасини зикр этмаган.

Яҳё ибн Саъиднинг Убайдуллоҳ ибн Умардан қилган ривояти янада саҳиҳроқ.

Саъд Ал-Мақбурий Абу Ҳурайранинг ўзидан эшитган ва отаси орқали ҳам Абу Ҳурайрадан ривоят қилган.

Абу Саъд Ал-Мақбурийнинг исми - Кайсон. Саъид Ал-Мақбурий эса Абу Саъд тарзида куня олган.

303. *Абу Ҳумайд Ас-Соъидийдан ривоят қилинди:* «(Ровий Муҳаммад ибн Амр) айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ўн киши орасида, — шулардан биттаси Абу Қатода ибн Рибъий эди, - Абу Ҳумайднинг бундай деганини эшитдим: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг намозларини энг яхши билган кишингиз менман...» Айтишдики, «(Лекин) сен у зотга суҳбатдошлик (саҳобалик) жиҳатидан энг қадимгимиз эмассан ва у кишига энг кўп қатнаган кишимиз ҳам эмассан» «Тўғри», деди (Абу Ҳумайд). «Унда баён эт!» дейишди. Шунда айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозга турганларида мўтадил миқдорда қоматларини рост тутиб, қўлларини елкалари баробарида кўтарар эдилар. Рукуъ қилмоқчи бўлсалар, қўлларини елкалари баробарида кўтарар, кейин «Аллоҳу акбар» деб рукуъга борар эдилар. Кейин (рукуъда) мўтадил миқдорда (бир оз) турар, бошларини на тик тутар ва на солинтирар, қўлларини тиззалари устига қўяр эдилар. Кейин: «Самиъаллоҳу ли ман ҳамидаҳ» деб, қўлларини кўтарар ва то ҳар бир бўғинлари жой-жойига тушгунича мўтадил миқдорда (бир оз) тик турар эдилар. Кейин саждага бориш учун ерга эгилар эдилар, кейин «Аллоҳу акбар» дер эдилар, кейин қўлларини қўлтиқларидан ажратар ва оёқ бармоқларини очар (бўш қўяр) эдилар. Кейин чап оёқларини букиб ёйиб, устига ўлтирар, то ҳар бир бўғинлари жой-жойига тушгунича мўтадил миқдорда ўлтириб, кейин саждага борар эдилар. Кейин «Аллоҳу акбар» дер эдилар; кейин оёқларини букиб ёйиб, то ҳар бир бўғинлари жой-жойига тушгунича мўтадил миқдорда ўлтирар эдилар. Кейин қиёмга турар ва иккинчи ракъатда ҳам худди шундай қилар эдилар. Икки саждадан (яъни илк икки ракъатдан) турганларида такбир айтиб, қўлларини елкалари баробарида кўтарар эдилар, худди намозни бошлаганларида

қўлларини кўтарганларидек. Кейин намозларини шундай давом эттирар, намозларини якунлатаётган охирги ракъатни ўқиб бўлгач, чап оёқларини узатиб, шу оёқ ёнбоши устига ўлтирар, кейин салом берар эдилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

«Икки саждадан турганларида...» сўзининг маъноси «икки ракъат ўқигандан кейин учинчи ракъатга турганларида» деганидир.

Бу ҳадисни Абу Довуд, Ад-Дорамий ва Ибн Можа ҳам таҳриж қилганлар.

304. *Муҳаммад ибн Амр ибн Атодан ривоят қилинди; айтди:* «**Абу Ҳумайд Ас-Соъдийни(нг сўзини) Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан бўлмиш ўн кишининг орасида эшитдим, улар орасида Абу Қатода ибн Рибъий ҳам бор эди...**» Кейин Яҳё ибн Саъид ҳадисининг худди ўзини (ўша) маъноси билан зикр қилади ва бунда қўшимча қилиб, «**Абу Осим, Абдулҳамид ибн Жаъфардан ривоят қилган ушбу: «Рост айтдинг. Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай намоз ўқир эдилар»**, деган жумла киритилади.

226-БОБ

МАВЗУ: БОМДОД НАМОЗИДАГИ ҚИРОАТ

305. *Қутба ибн Моликдан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бомдод намозининг биринчи ракъатида «Ван-нахла босиқотин...» («Қоф» сураси)ни қироат қилганларини эшитдим».**

Бу бобда Амр ибн Ҳурайс, Жобир ибн Самура, Абдуллоҳ ибн Ас-Соиб, Абу Барзо ва Умму Салама (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Қутба ибн Моликнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бомдод намозида 60 оятдан 100 оятгача ўқиганлари ривоят қилинган.

Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам («Иза-ш-шамсу куввирот» сураси)ни ўқиганлари ҳам ривоят қилинади.

(Ҳазрати) Умар (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинишига қараганда, Умар, Абу Мусога бомдод намозида узун суралардан ўқимоғини ёзма равишда билдирганлар.

Илм аҳлининг амали шу ҳадис асосидадир. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак ва Шофиъийнинг ҳам қавли шудир.

227-БОБ

МАВЗУ: ПЕШИН ВА АСР НАМОЗЛАРИДАГИ ҚИРОАТ

306. *Жобир ибн Самура (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешин ва аср намозларида «Вас-самаи затил-буруж» ҳамда «Вас-самаи ват-ториқ» ва шунга ўхшаш сураларни ўқир эдилар».**

Бу бобда Ҳаббоб, Абу Саъид, Абу Қатода, Зайд ибн Собит ва Ал-Барро (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Жобир ибн Самуранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешин намозида «Сажда» сураси қадарлик ўқиганлари ривоят қилинган. Пешиннинг биринчи ракъатида 30 оят ва иккинчи ракъатида 15 оят қадар ўқиганлари ҳам ривоят қилинади.

(Ҳазрати) Умар (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: (У киши) Абу Мусога пешин намозида ўртача (миқдордаги) суралардан ўқилмоғини ёзма равишда билдирдилар.

Айрим илм аҳлининг ривоятига кўра аср намозининг қироати шом намозининг қироати

сингаридир: қисқа суралардан ўқилади.

Иброҳим айтади: «Пешин намози қироатда аср намозининг тўрт баробарига етказилади».

228-БОБ

МАВЗУ: ШОМ НАМОЗИДАГИ ҚИРОАТ

307. *Умму Фазл (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам беморлик пайтларида бошларини боғлаган ҳолда бизларга (масжидга) чиқиб, шом намозини ўқиб бердилар ва «Мурсалот» сурасини қироат қилдилар. Бошқа бирор марта шом намозини ўқимасларидан Аллоҳ ʼазза ва жаллага қовушдилар».**

Бу бобда Жубайр ибн Мутъим, Ибн Умар, Абу Аййуб ва Зайд ибн Собит (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Умму Фазлнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, шом намозининг икки рақъатида «Аъроф» сурасини (бўлиб) ўқиганлари ривоят қилинган.

Тағин шом намозида «Тур» сурасини ўқиганлари ҳам ривоят қилинади.

Умар (розияллоҳу анҳу)дан ривоят эшитилишича, у киши, шом намозида қисқа суралардан ўқимоғини Абу Мусога ёзма равишда билдирганлар.

Абу Бакр (розияллоҳу анҳу)дан ҳам шом намозида қисқа суралардан ўқиганлари ривоят қилинди.

Илм аҳлининг амали шу ҳадис асосидадир.

Ибнул-Муборак, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу.

Шофиъий айтадики, «Шом намозида узун сураларни, «Ват-Тур» ва «Вал-Мурсалот» каби сураларни ўқимоқ макруҳ эканлиги Моликдан ривоят қилинган. Менимча, макруҳ эмас. Аксинча, бу каби сураларни шом намозида ўқимоқни мустаҳаб деб қарайман».

229-БОБ

МАВЗУ: ХУФТОН НАМОЗИДАГИ ҚИРОАТ

308. *Абдуллоҳ ибн Бурайданинг отасидан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам хуфтон намозида («Ваш-шамси ва зуҳаҳа») ва шу сингари сураларни ўқир эдилар».**

Бу бобда Ал-Барро ибн Озибдан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Бурайданинг ҳадиси ҳасан.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам хуфтон намозида «Ват-тийни ваз-зайтун» сурасини ўқиганлари ривоят қилинган.

(Ҳазрати) Усмон Ибн Аффон (розияллоҳу анҳу)дан бундай ривоят қилинди: «(У киши) бомдод намозида «Мунофиқийн» ва шу сингари сураларни ўқир эдилар».

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобалари ва тобиъийлар бундан кўпроқ ва озроқ (миқдорда) ўқиганлари келган ривоятлар орасида зикр қилинган: Хуфтон намози қироатига таҳдид қўймаган эдилар. Бу хусусда энг мақбул ривоят, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг «Ваш-шамси ва зуҳаҳа» билан «Ват-тийни ваз-зайтун» сураларини ўқиганларига доир келган ривоятдир.

309. *Ал-Барро ибн Озиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам хуфтон намозида «Ват-тийни ваз-зайтун» сурасини ўқир эдилар».**

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

230-БОБ

МАВЗУ: ИМОМНИНГ ОРҚАСИДА ҚИРОАТ ҚИЛМОҚ

310. Убода ибн Сомит (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бомдод намозини ўқиб бердилар ва қироат у кишига оғирлик қилди. Намозни ўқиб бўлгач: «Кўряпманки, сизлар имомингизнинг орқасида қироат қилаётирсизлар-ку!» дедилар. «Ё Расулulloҳ! Валлоҳи, шундоқ!» - дедик. «Ундай қилмангизлар, илло (фақатгина) «Уммул Қуръон»ни (яъни «Фотиҳа» сурасини) ўқингизлар. Чунки уни ўқимаган кишининг намози йўқ!» дедилар.

Бу бобда Абу Ҳурайра, Оиша (онамиз), Анас, Абу Қатода ва Абдуллоҳ ибн Амр (розияллоҳу анҳум)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Убоданинг ҳадиси ҳасан.

Аз-Зухрий бу ҳадисни Маҳмуд ибн Ар-Робиъдан, Убода ибн Ас-Сомитдан, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: «Айтдиларки, «Фотиҳа»ни ўқимаган кишининг намози йўқ».

Бу ривоят саҳиҳроқ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан илм аҳлининг ва тобиъийн уламосининг кўпчилиги наздида, имомнинг орқасида қироат қилмоқ масаласида, амал шу ҳадис асосидадир.

Молик ибн Анас, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир: имомнинг орқасида қироат қилинади, деб қарайдилар.

231-БОБ

МАВЗУ: ИМОМ ЖАҲР (ОВОЗ ЧИҚАРИБ) ЎҚИГАНДА УНИНГ ОРҚАСИДАГИЛАР ҚИРОАТ ҚИЛМАСЛИГИ

311. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жаҳр ўқиб берган бир намозларини тугатдилар-да, қайрилгач: «Сизлардан биттангиз мен билан бирга қироат қилдимиз?» дедилар. Бир киши: «Шундоқ, ё Расулulloҳ!» деди. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедиларки, «Айтдим-а, мен ўқиётган Қуръонга нечун муқобала қилаётир деб». Инсонлар (саҳобалар) буни эшитгач, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жаҳр ўқиган намозларда у киши билан бирга қироат қилишни бас қилдилар».

Бу бобда Ибн Масъуд, Имрон ибн Ҳусайн ва Жобир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ҳасан.

Ибн Укайма Ал-Лайсининг исми - Умаро бўлиб, уни Амр ибн Укайма ҳам дейишади.

Бу ҳадисни ривоят қилган Аз-Зухрийнинг биродарларидан баъзиси қуйидаги жумлани зикр этиб, бундай дейди: «Инсонлар Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан буни эшитгач, қироат айламоқни бас қилдилар».

Бу ҳадисда имомнинг орқасида қироат қилмоқни кўзда тутганларни синдирадиган бир ҳолат йўқ. Чунки бу ҳадисни Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу), Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан шундоқ бир ҳадис ҳам ривоят қилган: «Кимки бир намоз ўқиса-ю, ўша намозда «Фотиҳа»ни ўқимаса, у намоз нуқсонлидир, тўқис эмас!» Шунда ҳадисни эшитган киши Абу Ҳурайрага: «Мен баъзан имомнинг орқасида туриб қоламан-ку? (Унда нима қиламан?)» деди. Абу Ҳурайра: «Фотиҳа»ни ичингда ўқи», деди.

Абу Усмон Ан-Наҳдий Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилган экан; айтадики: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам «Фотиҳа»сиз намоз йўқ эканлигини ҳайқариб

эшиттирмогимни менга амр қилдилар».

Муҳаддисларга келсак, имом жаҳр ўқиганда муқтадиъ қироат қилмайди, деб ихтиёр этадилар ва бундай дейдилар: «Имомнинг сакталарини (қироат асносида тўхтайдиган жойларини) кузатади».

Имомнинг орқасида қироат қилмоқ масаласида илм аҳли ихтилоф қилганлар. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан илм аҳлининг кўпчилиги имомнинг орқасида қироат қилмоқни кўзда тутадилар.

Имом Молик, Ибнул-Муборақ, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир.

Абдуллоҳ ибн Ал-Муборақдан унинг бундай дегани ривоят қилинган: «Мен имомнинг орқасида қироат қиламан. Ҳамма ўқийди, фақат Куфа фақиҳларидан бир жамоа ўқимайди. Ўқимаганларнинг намози ҳам жоиз деб ҳисоблайман».

Илм аҳлидан баъзилари имомнинг орқасида бўлса ҳам, «Фотиҳа»ни ўқимаслик масаласида оғир ҳукмга бориб, бундай дейишган: «Хоҳ ёлғиз ўзи намоз ўқисин, хоҳ имомнинг орқасида бўлсин, «Фотиҳа»ни ўқимаса, намоз жоиз эмас». Булар: Убода ибн Ас-Сомитнинг Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан қилган ривоятига эга бўлишган (таянишган).

Убода ибн Ас-Сомит, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейин, имомнинг орқасида қироат қилибди ва Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «Фотиҳа»сиз намоз йўқ», деган сўзларини шарҳлабди.

Шофиъий, Исҳоқ ва айримларнинг қавли ҳам шу.

Имом Аҳмадга келсак, у бундай дейди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «Фотиҳа»сиз намоз йўқ» деган сўзларининг маъноси якка ўзи намоз ўқиган киши учундир». Имом Аҳмад, Жобир ибн Абдуллоҳнинг «Кимки бир ракъат намоз ўқиса-ю, унда «Уммул-Қуръон»ни («Фотиҳа» сурасини) ўқимаса, намоз ўқимабди: илло имомнинг орқасида бўлса, (намози дурустдир)» деган ҳадисини далил сифатида кўрсатади ва бундай дейди: «Бу киши Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидандир. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «Фотиҳа»сиз намоз йўқ» деган сўзларини, якка ўзи намоз ўқиган кишилар учун, деб таъвил қилгандир».

Имоми Аҳмад, шу билан бирга, имомнинг орқасида қироат қилмоқни ва намозхон имомнинг орқасида бўлса ҳам, «Фотиҳа»ни ўқимоғи жиҳатини ихтиёр қилади.

312. *Ваҳб ибн Кайсондан ривоят қилинди: У Жобир ибн Абдуллоҳнинг бундай деганини эшитди:* «**Кимки бир ракъат намоз ўқиса-ю, унда «Уммул-Қуръон»ни («Фотиҳа» сурасини) ўқимаса, у намоз ўқимабди. Фақат имомнинг орқасида бўлса, (намози дурустдир).**

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

232-БОБ

МАВЗУ: МАСЖИДГА КИРАЁТГАНДА ЎҚИЛАДИГАН ДУО

313. *Фотимат-ул-Кубро (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам масжидга кирганларида Муҳаммадга (яъни ўзларига) салоту салом келтириб, «Робба-ғфирлий зунубий, ва-фтаҳ лий абваба роҳматик» («Ё Раббим! Гуноҳларимни мағфират қил ва менга раҳматинг эшикларини очгил!..»)** дер эдилар. **Масжиддан чиқаётганларида эса Муҳаммадга салоту салом келтириб, «Робба-ғфирлий зунубий, ва-фтаҳ лий абваба фаз-лик!» («Ё Раббим! Гуноҳларимни мағфират қил ва менга фазлинг (неъматларининг) эшикларини очгил!»)** дер эдилар».

Аллоҳнинг Расулига муносиб салоту салом айтиш ҳақидаги оят. («Аҳзоб»-33) нозил бўлгач, Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг амрини тутиб, ўзларига (биринчи бўлиб) ўзлари салоту салом келтирганлар. Бундаги салоту салом келтирмоқлик Аллоҳнинг

амрини адо этиш билан бирга умматларига таълим учун ҳамдир. Ал-Қорий «Ал-мирқот»ида айтганидек, «Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзларига иймон келтирмоқлари ва Пайғамбарлик шахсиятига таъзим сифатида ўзларига салоту салом келтирмоқлари вожиб қилинган».

314. *Исмоил ибн Иброҳимдан ривоят қилинди; айтди: «Абдуллоҳ ибн Ҳасан билан Маккада учрашиб қолдим ва ундан бу ҳадис ҳақида сўрадим. Меига ҳадисни баён этди ва бундай деди: «Кираётганларида: «Робба-фтаҳ баба роҳматик» («Ё Раббим! Раҳматинг эшигини менга очгил!») дер эдилар ва чиқаётганларида «Робба-фтаҳ лий баба фазлик» («Ё Раббим! Фазлинг (неъматларинг) эшигини менга очгил!») дер эдилар».*

Бу бобда Абу Ҳумайд, Абу Усайд ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Фотима (розияллоҳу анҳо)нинг ҳадиси - ҳасандир ва исноди муттасил эмас. Чунки Ҳусайннинг қизи Фотима - Фотимаи Куброни кўрмаган, чунки Фотимаи Кубро Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейин атиги бир неча ой яшаган, холос.

233-БОБ

МАВЗУ: ТАҲИЙАТ-УЛ-МАСЖИД НАМОЗИ

315. *Абу Қатода (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Сизлардан бирортангиз масжидга келса, ўтирмасдан олдин икки ракъат намоз ўқиб олсин».*

Бу бобда Жобир, Абу Умома, Абу Ҳурайра; Абу Зарр ва Каъб ибн Молик (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Қатоданинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муҳаммад ибн Ажлон ва мутааддид (бир қанча) кишилар, Молик ибн Анасинг ривоятига ўхшаш тарзда Омир ибн Абдуллоҳ ибн Аз-Зубайрдан ривоят қилганлар.

Сухайл ибн Абу Солиҳ бу ҳадисни Омир ибн Абдуллоҳ ибн Аз-Зубайрдан, Амр ибн Сулаймдан, Жобир ибн Абдуллоҳдан, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади. Бу ҳадис маъфуз эмас. Саҳиҳ ҳадис Абу Қатоданинг ҳадисидир.

Биродарларимизнинг амали шу ҳадис асосидадир: Киши масжидга кирганида, агар узрли бўлмаса, ўтирмасдан олдин икки ракъат намоз ўқиб олиши мустаҳаб, деб қараганлар.

Али ибн Ал-Маданий айтадики, «Сухайл ибн Аби Солиҳнинг ҳадиси янглишдир». Исҳоқ ибн Иброҳим, буни менга Али ибн Ал-Маданийдан хабар берди.

234-БОБ

МАВЗУ: ҚАБРИСТОН ВА ҲАММОДАН ТАШҚАРИ БУТУН ЕР ЮЗИ НАМОЗГОҲДИР

316. *Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Қабристон ва ҳаммомдан ташқари, бутун ер юзи масжиддир».*

Бу бобда Али, Абдуллоҳ ибн Амр, Абу Умома ва Абу Зарр (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Айтадиларки, «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «**Бутун ер юзи менга масжид ва таҳорат воситаси қилиб берилди**».

Абу Саъиднинг ҳадиси Абдулазиз ибн Муҳаммаддан икки ривоят сифатида келди. Баъзилар Абу Саъидни зикр қилсалар, баъзилари эса зикр қилмайдилар. Бу ҳадисда чалкашлик бор.

Суфён Ас-Саврий, Амр ибн Яҳёдан, унинг отасидан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мурсал тарзида ривоят қилган.

Ҳаммод ибн Салама, Амр ибн Яҳёдан, унинг отасидан, Абу Саъиддан, Набий саллаллоҳу

алайҳи ва салламдан ривоят қилган.

Муҳаммад ибн Исҳоқ, Амр ибн Яҳёдан, унинг отасидан ҳадисни ривоят қилади ва бундай дейди: «Яҳёнинг ривояти умумият билан, Абу Саъид тариқи билан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, дейилади». Чунончи, бу ўринда Абу Саъидни зикр қилган.

Ас-Саврийнинг Амр ибн Яҳёдан, Яҳёдан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан қилган ривояти ҳамон-ҳамон собитроқ ва саҳиҳроқ.

235-БОБ

МАВЗУ: МАСЖИД ҚУРДИРМОҚНИНГ ФАЗИЛАТИ

317. *(Ҳазрати) Усмон ибн Аффон (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдилар:* «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: **«Кимки Аллоҳ учун бир масжид бино этса, Аллоҳ унинг учун жаннатда шунга ўхшаш бир қаср бино қилгайдир», деганларини эшитдим.**

Бу бобда Абу Бакр, Умар, Али, Абдуллоҳ ибн Амр, Анас, Ибн Аббос, Оиша, Умму Ҳабиба, Абу Зарр, Амр ибн Абса, Васийла ибн Ал-Асқо, Абу Ҳурайра ва Жобир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

(Ҳазрати) Усмоннинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

318. *Ва муҳаққақ Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинди; айтдилар:* **«Кимки Аллоҳ учун хоҳ кичик, хоҳ катта бир масжид бино этса, Аллоҳ унинг учун жаннатда бир уй бино қилгайдир».**

Шу ҳадис Қутайба ибн Саъид, Нуҳ ибн Қайснинг мавлоси Абдурраҳмон, Зиёд Ан-Нумайрий, Анас (розияллоҳу анҳум)дан ривоят қилинган.

Маҳмуд ибн Лабид Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан кўришган. Маҳмуд ибн Ар-Робиъ ҳам Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрган. Икковлари ҳам мадиналик бўлиб, ёш бола эдилар.

236-БОБ

МАВЗУ: ҚАБР УСТИДА МАСЖИД ҚУРМОҚ МАКРУҲ ЭКАНЛИГИ

319. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* **«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, қабристонни зиёрат қилган аёлларни, қабрлар устида масжид қурганларни ва унда чироқ ёққанларни лаънатладилар».**

Термизий, ушбу китобнинг «Жанозалар» бўлимида, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қабрларни зиёрат қилган аёлларни лаънатлаганлари ҳақидаги айрим илм аҳллари қарашларини шарҳлаб, бундай дейдилар: «Бу (ҳадис) қабрларни зиёрат қилишга рухсат берилишидан олдин (айтилган) эди. Қабрни зиёрат қилишга рухсат берилгач, бу рухсат эркаклар билан бирга аёлларга ҳам дахлдордир. Айримлари эса, аёлларнинг сабри оз бўлиб, оҳу ноласи кўп бўлганидан, улар учун қабр зиёрати макруҳ қилинган, деган тўхтамдалар.

Қабрлар устида масжид қурилиши масаласини Ибнул-Молик бундай таъвил қилади: «Чунки бу яҳудий одатидир ва қабр устида қурилган масжидда намоз ўқимоқ яҳудийлар суннатига эргашмоқликдир». Ал-Қорий «Ал-мироқод» асарида бундай дейди: «Ҳадисда ворид бўлган «устид» деган қайд қабрлар ёнида масжид қурмоқнинг зарари йўқлигини кўрсатади. Чунончи, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: Яҳудийлар ва насронийларга Аллоҳнинг лаънати бўлсин: улар Пайғамбарларнинг ва солиҳ кишиларнинг қабрларини масжид қилиб олдилар» деган ҳадислари бу хусусни очмоқда». Муборақфурий: «Масжидларни қуриш қабрларга таъзим учун бўлса, хоҳ қабр устида бўлсин, хоҳ ёнида бўлсин, қуриш жоиз эмас», дейди.

Қабрларда чироқ ёқмоқ масаласига келсак, бу ишни қилганларга Пайғамбар саллаллоҳу

алайҳи ва саллам тили билан лаънат ўқилиши сабаби эса «Мажмаъ-ул-биҳор»да бундай таъкидланган: «Ё пул беҳуда исроф этилгани учун ёки қабрларга таъзим маъносида бўлгани учун Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам қабрларга чироқ (ёки шамъ ва ҳоказо) ёқмоқни манъ этганлар».

Бу бобда Абу Ҳурайра ва Оиша (розияллоҳ) анҳумо) дан ҳадис ривоят қилинган. Ибн Аббоснинг ҳадиси ҳасан.

237-БОБ

МАВЗУ: МАСЖИДДА УХЛАМОҚ

320. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг даврларида, унда бизлар ёш йигит эдик, масжидда ётиб қолар эдик».*

Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлидан баъзилари масжидда ухламоққа изн берганлар.

Ибн Аббос айтадики, «Масжидни доимий ётиш ва қайлула қилиш (пешин уйқуси) жойи қилиб олмаслик керак».

Илм аҳлидан баъзилари Ибн Аббоснинг сўзини эгаллашган.

238-БОБ

МАВЗУ: МАСЖИДДА ОЛДИ-СОТДИ ҚИЛМОҚ, ЙЎҚОЛГАН НАРСАНИ СЎРАМОҚ ВА ШЕЪР АЙТИШМОҚ КАРОХАТ ЭКАНЛИГИ

321. *Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ал-Осдан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам масжидда шеър айтишмоқликдан, олди-сотди қилмоқликдан ва Жума куни намоздан олдин ҳалқа бўлиб (давра қуриб) ўтирмоқликдан манъ этдилар».*

Бу ўринда шеър айтмоқ эмас, балки шеър айтишмоқ қарих дейилди. Чунки «Саҳиҳи Бухорий»да масжидда шеър айтмоқ борасида саҳиҳ ҳадис келган.

Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ал-Осинг ҳадиси ҳасан.

Амр ибн Шуъайб, Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ал-Осинг ўғли.

Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий) айтади: «Аҳмад ва Исҳоқ - бошқаларни ҳам зикр этди - Амр ибн Шуъайбнинг ҳадиси билан истидлол қилганларини кўрдим».

Муҳаммад айтади: «Шуъайб ибн Муҳаммад, Абдуллоҳ ибн Амрдан эшитган».

Амр ибн Шуъайбининг ҳадиси ҳақида (танқидий) сўз қилганлар, фақатгана бобосининг саҳифасидан ҳадис ривоят қилгани учун уни заиф деб қараганлар. Улар билиттифоқ Амр ибн Шуъайб бу ҳадисларни бобосидан эшитмаган, деб хулоса қилишган.

Яҳё Саъиддан бундай дегани ривоят қилинди: *Али ибн Абдуллоҳ айтади: «Бизнингча, Амр ибн Шуъайбнинг ҳадиси чирикдир».*

Илм аҳлидан баъзилари масжидда олди-сотди қилмоқни макруҳ дейишган. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир.

Тобиъийн уламосидан айримлари масжидда олди-сотди қилмоққа изн берганлари ривоят қилинган.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, масжидда шеър айтмоққа рухсат борлигига доир бир қанча ҳадис ривоят қилинган.

239-БОБ

МАВЗУ: ТАҚВО АСОСИДА ҚУРИЛГАН МАСЖИД

322. *Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Бани Худро (қавми)дан бўлмиш бир киши билан Бани Авф (қавми)дан бўлмиш бир киши, «пойдевори тақво асосида қурилган масжид» борасида баҳслашиб қолди. Бани Худродан бўлгани: «Бу Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг масжидларидир», деса, униси: «Бу - Қубо масжиди!» деди. Шунда улар бу масалада Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга келиб мурожаат этдилар. (У зот) марҳамат қилиб айтдиларки, «Ўша масжид ушбудир, яъни ўз масжидларини айтдилар, ва унда кўп хайрлар бордир»...**

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Абу Бакрий, Али ибн Абдуллоҳдан нақл этиб бундай дейди: «Яҳё ибн Саъиддан, Муҳаммад ибн Аби Яҳё Ал-Асламий ҳақида сўрадим. Унда зарар (ёмонлик) йўқ, биродари Унайс ибн Аби Яҳё ундан кўра саҳиҳроқ», деди.

240-БОБ

МАВЗУ: ҚУБО МАСЖИДИДАГИ НАМОЗ

323. *Усайд ибн Зухайр Ал-Ансорийдан ривоят қилинди; у Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан эди ва Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳадислар ривоят қилар эди. Айтдики, «Қубо масжидидаги намоз (битта) умрага тенгдир».*

Бу бобда Саҳл ибн Хунайфадан ҳадис ривоят қилинган.

Усайднинг ҳадиси ҳасан-ғариб.

Усайд ибн Зухайрнинг шу ҳадисидан бошқа мақбул бир ҳадисини билмаймиз. Шунини ҳам ёлғиз Абу Усоманинг Абдулҳамид ибн Жаъфардан қилган ривоятидан билиб олдик. Абул-Аброднинг исми - Зиёд Мадийний.

241-БОБ

МАВЗУ: МАСЖИДЛАРНИНГ ҚАЙСИ БИРИ АФЗАЛРОҚ?

324. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Менинг ушбу масжидимда ўқилган бир намоз, (Каъбатуллоҳдаги) Масжид ал-Ҳаромдан ташқари, бошқа (барча) масжидларда ўқилган минг намоздан хайрлироқдир».*

Қутайба ўз ривоятида «Убайдуллоҳдан» демайди, фақат «Зайд ибн Рабоҳдан, Абу Абдуллоҳ Ал-Ағордан» дейди.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Абу Абдуллоҳ Ал-Ағорнинг исми - Салмон.

Бу ҳадис Абу Ҳурайра тариқи билан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, бошқа важҳдан ҳам ривоят қилинган.

Бу бобда Али, Маймуна, Абу Саъид, Жубайр ибн Мутъим, Абдуллоҳ ибн Аз-Зубайр, Ибн Умар ва Абу Зарр (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

325. *Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Карвонлар фақат уч масжидни кўзлаб йўл юради (фақат уч масжид учун йўлга чиқади): Масжид ал-Ҳаром, менинг ушбу масжидим ва масжид ал-Ақсо.**

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

242-БОБ

МАВЗУ: МАСЖИДГА ОҲИСТА ЮРИБ КЕЛМОҚ

326. *Абу Ҳурайра (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Намозга такбири иқомат айтилаётган бўлса, югуриб-ҳовлиқиб келмангизлар, лекин вазминлик билан оҳиста юриб келингизлар. Етган жойингиздан (жамоатга қўшилиб) ўқийверинг, етолмаганингизни тўлдириб ўқиб олинг».*

Абу Ҳурайра (розиаллоҳу анҳу)нинг бу ҳадиси Ал-Бухорий, Муслим ва бошқалар томонидан бир қанча ваҳҳлардан ва фарқли лафзлар билан ривоят қилинган. Имом билан бирга такбирга улгурмоқ учун ёки рукуъда имомга етиб олиб, бир ракъатга эришмоқ учун югуриб келадиганлар бўлар эди. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга виқор ва вазминлик билан юриб келмоқни амр қилдилар

Бу бобда Абу Қатода, Убай ибн Каъб, Абу Саъид, Зайд ибн Собит, Жобир ва Анас (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Бу масалада илм аҳли ихтилоф қилдилар. Айримлари, биринчи такбирни бой бермоқдан қўрқса, шошилсин, деган фикрга эга бўлишган. Ҳатто баъзиларидан намозга чопиб боргани ривоят қилинади. Айримлари эса жадал юрмоқни макруҳ деб қараган, сокинлик ва виқор билан юрмоғини ихтиёр этган.

Аҳмад ва Исҳоқнинг кавли шу: айтадиларки, «Амал Абу Ҳурайранинг ҳадиси асосидадир». Исҳоқ айни вақтда бундай дейди: «Биринчи такбирни бой беришдан қўрқса, жадал юрмоқлигида зарар йўқ».

327. *Ҳасан ибн Али Ал-Холлал бизга Абдурраззоқдан, Маъмардан, Аз-Зухрийдан, Саъид ибн Ал-Мусаййабдан, Абу Ҳурайрадан (розиаллоҳу анҳум), Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан баён килади: Абу Саламанинг Абу Ҳурайрадан ривоят қилган ҳадиси маъносида.*

Абдурраззоқ (бу ривоятда) ушбу тарзда: «Саъид ибн Ал-Мусаййабдан, Абу Ҳурайрадан» дейди. Бу ривоят Язид ибн Зурайнинг ривоятидан саҳиҳроқ.

328. *Ибн Умар бизга Суфёндан, Аз-Зухрийдан, Саъид ибн Мусаййабдан, Абу Ҳурайрадан (розиаллоҳу анҳум), Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан баён этди: тақрибан ўтган ҳадис.*

243-БОБ

МАВЗУ: МАСЖИДДА ЎТИРИБ, НАМОЗНИ КУТМОҚНИНГ ФАЗИЛАТИ

329. *Абу Ҳурайра (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Сизлардан бирортангиз намозга мунтазир бўлиб ўтирган муддати давомида намозда турган ҳисобланади. Сизлардан бирортангиз, ҳадас қилмасдан (таҳоратини синдирмасдан) (намоз ўқиш ниятида) масжидда қолган муддати давомида малоикалар: «Аллоҳуммағ-фирлаҳу, Аллоҳуммарҳамҳу» (Аллоҳим! Бу кишини мағфират қил! Аллоҳим! Бу кишини раҳмат қил!) деб дуо қилиб туради...».* Шунда Ҳазрамавтдан бўлмиш бир киши: «Ҳадас дегани нима, ё Або Ҳурайра?» деди. Абу Ҳурайра: «Ел чиқармоқ ёки (ел) овозини чиқармоқ», деб жавоб берди.

Бу бобда Али, Абу Саъид, Анас, Абдуллоҳ ибн Масъуд ва Саҳл ибн Саъд (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

244-БОБ

МАВЗУ: ЖОЙНАМОЗ УСТИДА НАМОЗ ЎҚИМОҚ

330. Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам хумра (кичик бўйра) устида намоз ўқидилар».

Бу бобда Умму Ҳабиба, Ибн Умар, Умму Салама, Оиша, Маймуна, Умму Кулсум бинти Аби Салама, Ибн Абдул-Асад (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Аббоснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Баъзи илм аҳлининг қавли шу.

Аҳмад ва Исҳоқ айтади: «Пашамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам жойнамоз устида намоз ўқиганлари собит бўлган».

245-БОБ

МАВЗУ: ҲАСИР (БҮЙРА) УСТИДА НАМОЗ ЎҚИМОҚ

331. Абу Саъид (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бўйра устида намоз ўқидилар».

Бу бобда Анас ва Ал-Муғира ибн Шуъба (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Саъиднинг ҳадиси ҳасан.

Илм аҳлининг кўпчили наздида амал шу ҳадис асосидадир. Шунга қарамай, баъзи илм аҳли ерда намоз ўқимоқни ихтиёр этганлар.

246-БОБ

МАВЗУ: ШОЛЧА УСТИДА НАМОЗ ЎҚИМОҚ

332. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан бундай деб айтгани ривоят қилинди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизлар билан ҳазил-мутойиба қилиб турар эдилар. Ҳатто бир куни менинг бир кичик укамга: «Эй Або Умайр! Булбулча нима қилди?» дедилар... (Анас) айтди: «Бир шолчамиз (бор эди) сув сепиб ювилди, ўшанинг устида намоз ўқидилар».

Бу бобда Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Анаснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан илм аҳлининг ва кейинги уламолардан кўпчилигининг наздида амал шу ҳадис асосидадир:

Долча ва гилам устида намоз ўқимоқнинг зарари йўқ, деган фикрдалар. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир.

Абут-Таййоҳнинг исми - Язид ибн Ҳумайд.

247-БОБ

МАВЗУ: ЎТЛОҚЛАРДА НАМОЗ ЎҚИМОҚ

333. Муъоз ибн Жабал (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўглоқларда намоз ўқимоқни мустаҳаб кўрар эдилар».

Абу Довуд айтадики, «Ҳийтон» калимасидан ўтлоқлар кўзда тутилган.

Муъознинг ҳадиси ғариб. Бу ҳадисни ёлғиз Ал-Ҳасан ибн Абу Жаъфарнинг ривоятидан биламиз. Яҳё ибн Саъид ва бошқалар Ал-Ҳасан ибн Абу Жаъфарнинг заиф эканлигини қайд этганлар. Абуз-Зубайрнинг исми Муҳаммад ибн Муслим ибн Тадрус. Абут-Туфайлнинг исми - Омир ибн Василя.

248-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗХОН РЎПАРАСИГА ТЎСИҚ ҚЎЙМОҒИ

334. *Талҳа (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Сизлардан бирортангиз рўпарасига эгарнинг орқаси баробар бир нарсани қуйиб, намозини ўқийверсин, тўсиқнинг нариги томонидан ўтаётганларга чалғимасин».*

Бу бобда Абу Ҳурайра, Саҳл ибн Ҳасма, Ибн Умар, Сабра ибн Маъбад, Абу Жухайфа ва Оиша (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Талҳанинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлининг амали шу ҳадис асосидадир. Айтадиларки, имомнинг олдидага тўсиқ имомнинг орқасидага намозхонлар учун ҳам тўсиқдир.

249-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗ ЎҚИЁТГАН ОДАМНИНГ ОЛДИДАН КЕСИБ ЎТМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

335. *Бусро ибн Саъид (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: Зайд ибн Холид Ал-Жуханий, (Умар ибн Убайдуллоҳнинг қули) Абун-Назрни Абу Жухаймга юбориб, намоз ўқиётган одамнинг олдидан ўтмоқ борасида Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан нима эшитганини сўратди. Абу Жухайм айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Намоз ўқиётган одамнинг олдидан ўгувчи киши қандай (гуноҳ) иш қилаётганини билса эди, намозхоннинг олдидан кесиб ўтмай, яхшиси, қирқ тўқтаб, кутиб турган бўлар эди». Абун-Назр айтадики, ўшанда қирқ кун дедиларми, қирқ ойми ёки қирқ йилми - билолмадим».*

Бу бобда Абу Саъид Ал-Худрий, Абу Ҳурайра, Ибн Умар, Абдуллоҳ ибн Амрдан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Жухаймнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бундай деб айтганлари ҳам ривоят қилинган: **«Сизлардан бирортангиз, намоз ўқиётган одамнинг олдидан кесиб ўтганидан кўра, юз йил тўхтаб, кутиб турмоғи яхшироқдир.**

Илм аҳлининг амали шу ҳадис асосидадир. Намоз ўқиётган одамнинг олдидан кесиб ўтишни макруҳ деб қараганлар, лекин бу қилиқ намозхоннинг намозини бузмайди, деб қарор қилганлар.

250-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗХОН ОЛДИДАН ҲАР ҚАНДАЙ НАРСА ЎТСА ХАМ, НАМОЗИ БУЗИЛМАЙДИ

336. *Ибн Аббос (розиаллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Мен Фазл билан бир мода эшакка мингашиб олган эдим. Минога келсақ, Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобалари билан Минода (олдиларига тўсиқ қўймай) намоз ўқиётган эканлар. Уловдан тушиб, сафга қўшилдик. Улов уларнинг олдидан кесиб ўтди ва (лекин) намозларини кесмади (бузмади)».*

Бу бобда Оиша (онамйз), Ал-Фазл, Ибн Аббос ва Ибн Умар (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Аббоснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан илм аҳлининг ва тобиъийн уламози кўпчилигининг амали шу ҳадис асосидадир: «Намозни ҳеч қандай нарса кесмайди», дейдилар.

Суфён ва Шофиъийнинг қавли ҳам шудир.

251-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗНИ ФАҚАТ ИТ, ЭШАК ВА АЁЛ КИШИ КЕСМОҒИ

337. *Абу Зарр (розиаллоҳу анҳу)дан бундай деб айтгани ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Бир киши рўпарасига эгарнинг орқаси баробар ёки ўртаси баробар нарсани тўсиқ қилиб қўймасдан намоз ўқиётган бўлса, унинг намозини қора ит, аёл киши, эшак кесади. (Абдуллоҳ ибн Сомит) айтади: «Абу Заррга: «Қора итнинг қизил итдан ёки оқ итдан нима фарқи бор?» дедим. Айтдики, «Эй биродарзодам! Мен Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан сўраган нарсани мендан сўрадинг: (У зот): «Қора ит шайтондир!» деб айтганлар».*

Бу бобда Абу Саъид, Ал-Ҳакам Ал-Ғифорий, Абу Ҳурайра ва Анас (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Заррнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Баъзи илм аҳли шу фикрни эгаллаганлар ва бундай деганлар: Намозни эшак, аёл киши ва қора ит кесади. Аҳмад айтади: «Қора ит намозни кесмоғига шубҳам йўқ. Аммо эшак ва аёл киши намозни кесмоғидан бир оз шубҳам бор».

Исҳоқ айтади: «Намозни қора итдан бошқа ҳеч нарса кесмайди».

252-БОБ

МАВЗУ: БИР ҚАВАТ КИЙИМДА НАМОЗ ЎҚИМОҚ

338. *Умар ибн Аби Саламадан ривоят қилинди: «У, Расудulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Умму Саламининг уйларида бир (қават) кийимга ўралиб намоз ўқиётганларини кўрди».*

Бу бобда Абу Ҳурайра, Жобир, Салама ибн Ал-Акваъ, Анас, Амр ибн Аби Усайд, Абу Саъид, Кайсон, Ибн Аббос, Оиша, Умму Ҳониъ, Аммор ибн Ёсир, Талқ ибн Али ва Убода ибн Ас-Сомит Ал-Ансорий (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинди.

Умар ибн Саламининг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан бўлмиш илм аҳли ва бошқа уламоларнинг кўпчилиги наздида амал шу ҳадис асосидадир. Битта кийимда намоз ўқимоқликда зарар йўқ, дейдилар.

Айрим илм аҳлининг фикрича, икки (қават) кийим кийиб намоз ўқилади.

253-БОБ

МАВЗУ: ҚИБЛАНИНГ КАЪБАГА ҚАРАБ ЎЗГАРИШИ

339. *Ал-Барро ибн Озиб (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага келганларида ўн ой ёки ўн етти ой Байтил-Мақдисга (Қуддусдаги Масжид-ал-Ақсога) қараб намоз ўқидилар. Аслида Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Каъбага юзланиб намоз ўқимоқни орзу қилар эдилар. Шунда Аллоҳ таоло: «Гоҳо юзингизни (ваҳий кутиб) осмон бўйлаб сайр қилдирганингизни кўряпмиз. (Хотиржам бўлинг), Сизни ўзингиз рози бўладиган қиблага (Каъбага) юз ўгиртирамиз. Юзингизни Масжиди Ҳаром (Каъба) томонга буринг!..» («Ал-Бақара» сураси, 144-оят) деган ояти каримани нозил қилди. Шундай қилиб, у кишининг юзи Каъбага ўгирилди, ўзлари шуни севар эдилар. Бир киши у зот билан бирга аср намозини ўқигач, кейин ансорийлардан бўлмиш бир қавм олдига борди; улар аср намозини ўқиётиб, Байтул-Мақдисга қараб рукуъ қилиб туришган эди. У киши Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга намоз ўқиганига шоҳидлик бериб, у зот Каъбага юзланганларини айтди: «Шунда*

бутун қавм Каъбага қараб ўгирилди», деди.

Бу бобда Ибн Умар, Ибн Аббос, Амора ибн Авс, Амр ибн Авф Ал-Музаний ва Анас (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилишган.

Ал-Барронинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Суфён Ас-Саврий, Абу Исҳоқдан шундай деб ривоят қилган.

340. Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтдики: «Бомдод намозини ўқиётиб рукуъ қилиб туришган эди».

254-БОБ

МАВЗУ: МАШРИҚ БИЛАН МАҒРИБ ОРАСИ ҚИБЛАДИР

341. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Машриқ билан Мағриб ораси қибладир».

342. Яҳё ибн Мусодан, Муҳаммад ибн Аби Маъшардан ривоят қилинди: ўша ҳадиснинг ўзи.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси мутааддид ваҳҳлардан ривоят қилинди. Баъзи илм аҳли, Абу Маъшарни хотираси жиҳатидан танқид қилган. Абу Маъшарнинг исми - Бани Ҳошим мавлоси Нужайҳ. Муҳаммад (Ал-Бухорий) айтади: «Мен ундан бирор нарса ривоят қилмайман, аммо бошқалар ривоят қилган. Абдуллоҳ ибн Жаъфар Ал-Маҳрабийнинг: «Машриқ билан мағриб ораси қибладир» деган ҳадиси Усмон ибн Муҳаммад Ал-Аҳнасийдан, Саъид Ал-Мақбурийдан, Абу Ҳурайрадан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган. Унинг Абдуллоҳ ибн Жаъфар Ал-Маҳрабий дейилиши Ал-Мусвир ибн Маҳрамининг ўгли экани туфайлидир.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

«Машриқ билан мағриб ораси қибладир» деган ҳадис Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан мутааддид кйшилардан ривоят қилинган. (Ҳазрати) Умар ибн Ал-Хаттоб, (Ҳазрати) Али ибн Абу Толиб ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум) шулар орасида борлар.

Ибн Умар айтади: «Мағрибни ўнг томонига ва машриқни чап томонига олиб, қиблага қараб йўналса, икковининг ораси қибладир».

Ибнул-Муборак айтади: «Машриқ билан мағриб ораси қибладир» деган ҳадис машриқ аҳли учундир».

Абдуллоҳ ибн Ал-Муборак, Марв аҳолиси чапга мойил бўлмоғи керак, деб ихтиёр қилган.

Ибнул-Муборакнинг «Машриқ аҳлининг қибласи машриқ билан мағриб орасидир» деган сўзи борасида Аш-Шавқоний бундай хулоса қилади: «Ибнул-Муборакнинг бу сўзида ишқал бор. Чунончи, машриқдаги кишининг қибласи мағрибдир. Чунки Макка машриқ билан мағриб орасида жойлашган. Бу ишқалнинг жавоби ушбудир: Ибнул-Муборак машриққа қарашли юртлардан Ироқ сингари номига машриқ дейиладиган ўлкаларни кўзда тутган, ҳақиқатан буларнинг қибласи машриқ билан мағриб орасидир». Марв аҳолиси учун эса бир оз чапга мойил бўлмоқни ихтиёр этмоқда. «Қомус»да Марв Эрондаги бир шаҳар эканлиги айтилади. Аллома Муҳаммад Тоҳир эса «Ал-Муғна»да Марв Хуросондаги бир шаҳар эканини айтади.

Улуғ аллома Ал-Мақризий, «Машриқ билан мағриб ораси қибладир» ҳадисининг шарҳида, жумладан, бундай дейди: «Чуқур фикрласанг, бу ҳадис Шом, Мадина ва хоҳ шимол, хоҳ жанубда шу минтақага қарашли ўлкаларга хос эканлигини англайсан. Чунки, ҳадисни бутун ер юзи учун деб қабул қилинишининг имкони йўқ. Айрим ўлкалар учун қибла машриқ билан мағриб ораси эмаслиги ҳақиқатдир. Жуғрофий маълумотингиз бўлса ва ўлкаларнинг ҳудудларидан воқиф бўлсангиз, билгайсизки, инсонлар Каъбага йўналганда марказнинг атрофини қуршаган доира сингаридир. Каъбанинг, ғарбида бўлганлар намозларида шарққа йўналади, шарқида бўлганлар эса ғарбга йўналади. Шимолида бўлганлар жанубига, жанубида

бўлганлар шимолига йўналади. Каъбанинг жанубий-шарқида бўлганлар учун қибла шимолий-ғарб, жанубий-ғарбида бўлганлар учун эса қибла шимолий-шарқдир. Каъбанинг шимолий-шарқидагилар учун қибла жанубий-ғарб, шимолий-ғарбидагилар учун эса қибла жанубий-шарқдир.

255-БОБ

МАВЗУ: БУЛУТЛИ ҲАВОДА ҚИБЛАДАН БОШҚА ТОМОНГА ҚАРАБ НАМОЗ ЎҚИМОҚ

343. *Робиъадан ривоят қилинди: айтди: «Қоронғу бир кечада Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга сафарда эдик. Қибла қайси томонда эканлигини билолмадик. Ҳар ким йўналган томонига қараб намоз ўқиди. Тонг отгач, бу ҳолатни Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга айтдик. Шунда: «Бас, қай тарафга юз бурсангиз, ўша жой Аллоҳнинг тарафидир», деган ояти карима нозил бўлди».*

Бу ҳадиснинг исноди унча соғлом эмас. Уни ёлғиз Ашъас Ас-Саммон ривоятидан биламиз. Ашъас ибн Саъид Абур-Робиъ Ас-Саммон ҳадисда заиф эканлиги қайд этилган.

Илм аҳлининг кўпчилиги шу ҳадисни эгаллайдилар ва бундай дейдилар: Булутли ҳавода қиблани адаштириб намоз ўқиса ва кейин бошқа томонга қараб намоз ўқиганини аниқлаб қолса, намози жоиздир.

Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

256-БОБ

МАВЗУ: ҚАЕРДА, НИМАГА ҚАРАБ НАМОЗ ЎҚИМОҚ МАКРУҲ ЭКАНЛИГИ

344. *Ибн Имрон (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам етти жойда намоз ўқимоқни манъ этдилар: ахлатхонада, қассобхонада (қушхонада), қабристонда, кўчанинг ўртасида, ҳаммомда, туяхонада, Байтуллоҳнинг тепасида».*

Қози Абу Бакр ибн Ал-Арабий Термизий китоби шарҳида: «Намоз ўқимайдиган жойлар ўн учта», дейди ва ҳадисда ворид бўлган еттита жойга ушбуларни қўшади: 8. Қабрга қараб намоз ўқиш. 9. Деворига нажосат суртилган хожатхонага қараб туриш. 10. Калисо (черков). 11. Синагог (яхудийлар ибодатхонаси). 12. Ҳайкалларга қараб туриш. 13. Жазо минтақаси. Ал-Ироқий бу жойларни ўн тўққизтага етказди: 14. Босиб-талаб олинган тупроқ. 15. Ухлаётган ва гаплашаётган кишиларга қараб намоз ўқиш. 16. Водийнинг ичи (суви қуриган дарё ўзани). 17. Тортиб-талаб олинган уй. 18. Дирор масжиди (мунофиқлар қурган масжид). 19. Тандир... Бу жойлар саногини яна кўпайтирганлар ҳам бор. Аммо бу ерларнинг ҳаммасида ёки кўпида намоз ўқиш дуруст деб айтганлар ҳам бор. Булар: «Намоз қаерда сенга тўғри келса, дарҳол ўқиб ол!» деган ҳадисга таяниб, юқорида зикр этилган жойларда намоз ўқимаслик саҳиҳ ҳадисга асосланмаган кишиларнинг нуқтаи-назари, деб ҳисоблашади.

345. Бу ҳадис маъноси билан Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо) воситасида Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан шунга яқин тарзда ривоят этилган.

Бу бобда Абу Мирсад, Жобир ва Анас (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умар ҳадиснинг исноди унча соғлом эмас. Зайд ибн Жабира хотираси жиҳатидан танқид қилинган.

Абу Лайс ибн Саъд бу ҳадисни Абдуллоҳ ибн Умар Ал-Умарийдан, Нофиъдан, Ибн Умардан, Умардан (розияллоҳу анҳум), Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан айнан ривоят қилган.

Ибн Умарнинг Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан қилган ривояти Ал-Лайс ибн Саъиднинг ри-воятидан кўра яқинроқ ва саҳиҳроқ. Чунки баъзи муҳаддислар, Абдуллоҳ ибн

Умар Ал-Умарий хотираси эканини қайд этганлар. Яҳё ибн Саъид Ал-Қаттон шу муҳаддислар орасида бор.

257-БОБ

МАВЗУ: ҚҲЙХОНА ВА ТУЯХОНАЛАРДА НАМОЗ ҲҚИМОҚ

346. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «ҚҲЙХОНАЛАРДА НАМОЗ ҲҚИНГИЗЛАР, АММО ТУЯХОНАЛАРДА НАМОЗ ҲҚИМАНГИЗЛАР».*

347. Абу Курайбдан, Яҳё ибн Одамдан, Абу Бақр ибн Аййашдан, Абу Хусайндан, Абу Солиҳдан, Абу Ҳурайрадан (розияллоҳу анҳум), Набий саллalloҳу алайҳи ва салламдан шу ҳадис айнан ёки шунга яқин тарзда ривоят қилинган.

Бу бобда Жобир ибн Самура, Ал-Барро, Сабра ибн Маъбад Ал-Жуханий, Абдуллоҳ ибн Муғаффал, Ибн Умар ва Анас (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Биродарларимизнинг амали шу ҳадис асосидадир.

Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир.

Абу Хусайннинг Абу Солиҳдан, Абу Ҳурайрадан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан қилган ривояти ғариб.

Исроил бу ҳадисни Абу Хусайндан, Абу Солиҳдан, Абу Ҳурайрадан мавқуф тарзида ривоят қилади ва Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламга(ча) юксалтиради.

Абу Хусайннинг исми - Усмон ибн Осим Ал-Асадий.

348. *Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллalloҳу алайҳи ва саллам қҲЙХОНАЛАРДА НАМОЗ ҲҚИР ЭДИЛАР».*

Бу ҳадис саҳиҳ.

Абут-Таййоҳнинг исми - Язид ибн Ҳумайд.

258-БОБ

МАВЗУ: УЛОВ УСТИДА НАМОЗ ҲҚИМОҚ

349. *Жобир (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллalloҳу алайҳи ва саллам мени бир иш билан юбордилар. Қайтиб келсам, у киши туяларининг устида машриққа қараб намоз ҲҚИЁТГАН ЭКАНЛАР. САЖДАЛАРИ РУКУЪЛАРИДАН ҚҲРА ПАСТРОҚ ЭДИ».*

Бу бобда Анас, Ибн Умар, Абу Саъид ва Омир ибн Робиъа (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинди.

Жобирнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Жобирдан мутааддид важҳлардан ривоят қилинган.

Илм аҳлининг барчалари наздида амал шу ҳадис асосидадир. Ораларида ихтилоф учраганини билмаймиз. Киши улов устида нафл намози ҲҚИМОҚЛИГИДА ЗАРАР ЙҲҚ ДЕБ ҚАРАЙДИЛАР. Қайси томонга йўналса-йўналсин, юзланган томони хоҳ қибла бўлсин, хоҳ бошқа томонга юзлансин, (улов кетаётган томонга қараб намоз ҲҚИЙВЕРАДИ).

259-БОБ

МАВЗУ: ТУЯГА ҚАРАБ (ТУЯНИ ТҲСИҚ ҚИЛИБ) НАМОЗ ҲҚИМОҚ

350. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: «Набий саллalloҳу алайҳи ва*

саллам туяларига қараб ёки урғочи туяларига қараб намоз ўқидилар. У киши туяларининг устида, кетаётган томонларига юзланиб, намоз ўқийверар эдилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Баъзи илм аҳлининг қавли ҳам шу. Туяни тўсиқ қилиб, унга қараб намоз ўқимоқнинг зарари йўқ, деган фикрдалар.

260-БОБ

МАВЗУ: КЕЧКИ ТАОМ БИЛАН ХУФТОН НАМОЗИ БИР ВАҚТГА ТЎҒРИ КЕЛИБ ҚОЛСА...

351. Анас (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; ҳадисни Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга етказиб, бундай деди: **«Кечлик таом ҳозир бўлганда ҳуфтон намозига иқомат айтнлса, сизлар (аввал) кечлик таомдан бошлангизлар».**

Бу бобда Оиша, Ибн Умар, Салама ибн Ал-Акваъ ва Умму Салама (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Анаснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан баъзи илм аҳли наздида амал шу ҳадис асосидадир. (Ҳазрати) Абу Бакр, Умар ва Ибн Умар (розияллоҳу анҳум) шулар орасида бор.

Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шу: «Жамоат намозини бой берса ҳам, кечлик таомдан бошлайди», дейдилар.

Ал-Жоруддан эшитдим, Вакиънинг бу борада бундай деганини эшитдим, дейди: «Таоми айнаиб қолишидан қўрқса, кечлик таомдан бошлайди».

Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва бошқалардан баъзи илм аҳли бу борада эга бўлган фикр эргашилмоққа яқинроқ: Киши қалби фақатгина ҳар қандай бир нарса сабаби билан машғул бўлганида, намозга турмаслигани мурод этганлар.

Ибн Аббосдан бундай деб айтгани ривоят қилинган:

«Кўнглингизда бирор нарса бор бўлса, намозга турманг».

Ибн Умардан Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бундай деб айтганлари ривоят қилинган: **«Кечлик таом сузилганида намозга иқомат айтилса, сизлар (аввал) кечлик таомдан бошлангизлар».**

Ибн Умар имомнинг қироатини эшитиб туриб, кечлик таомни еди. Буни Ҳаннод бизга баён этди. Абда бу хабарни унга Убайдуллоҳдан, Нофиъдан, Ибн Умардан етказган.

261-БОБ

МАВЗУ: УЙҚУСИРАБ НАМОЗ ЎҚИМОҚ

352. Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: **«Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Сизлардан бирортангизнп намоз ўқиётиб уйқу босса, уйқуси кетгунича ётиб ухласин. Чунки бирор киши уйқусираб намоз ўқиса, истиғфор айтаман деб ўз-ўзини сўкиб қўйиши мумкин».**

Яъни намоз ўқиётган пайтда салом беради-да, намоздан чиқади, ётиб ухлайди. Баъзилар бу ҳадисни тунги намозга тегишли, дейдилар. Ан-Нававий, фарз ва нафл, кечки ва кундузги намозларнинг хаммасига тегишли эканлигани айтади. Ҳофиз ибн Ҳажар, «Фатҳ-ул-борий»да ҳадис махсус бир сабабга таянганини, аммо лафзи омма (ҳаммага тегишли) эканлигини таъкидлаганидан кейин, бундай дейди: «Фарз намозларида ҳам шу ҳадис билан амал қилинади, фақатгина намозни ўтказиб юбориш (қазо қилиб қўйиш) хавфи йўқ бўлса...»

Бу бобда Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Оиша (онамиз)нинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

262-БОБ

МАВЗУ: БИР ҚАВМНИ ЗИЁРАТ ҚИЛГАН КИШИ УЛАРГА ИМОМ БЎЛМАСИН

353. *Абу Атиййадан ривоят қилинди; айтди:* «Молик ибн Ал-Хувайрис намозларимизга келиб бизлар билан суҳбатдош бўлиб турар эди. Бир кун намоз вақти киргач, унга: «Олдинга ўг!» дедик. Шунда айтдики, «Бирорталарингиз олдинга ўтсин, мен нима учун олдинга ўтмаганимни сизларга айтиб берайин. *«Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан эшитганман: «Кимки бирор қавмни зиёрат қилса, уларга имом бўлмасин. Уларга ўзларидан бирор киши имом бўлсин»*, - дедилар.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва бошқалардан илм аҳли кўпчилигининг амали шу ҳадис асосидадир. Айтадиларки, *«Имомлик зиёратчидан кўра кўпроқ уй эгасининг ҳаққидир»*.

Айрим илм аҳлининг фикрича, агар уй эгаси рухсат берса, зиёратчи имом бўлмоқлигида зарар йўқ.

Исҳоқ, Молик ибн Хувайриснинг ҳадисини тутати ва уй эгаси рухсат берган тақдирда ҳам ҳеч ким уй эгасига имом бўлмайди, деб қатъий ҳукм қилади. Айтадики, «Масжидда ҳам шундай. Зиёрат қилган кишиларга масжидда ҳам имом бўлмайди, уларга ўзларидан бир киши имомлик қилади».

263-БОБ

МАВЗУ: ИМОМ ЁЛҒИЗ ЎЗИ УЧУН ДУО ҚИЛИШИ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

354. *Савбондан ривоят қилинди; Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар:* «**Рухсат олмасдан туриб бир кишининг уйи ичига қарамоқ ҳеч кимга ҳалол эмас. Бас, қарадими, кирган бўлади. Бир дуони, бошқаларни кўйиб, фақат ўзи учун қилган киши қавмга имом бўла олмайди, шундай қилса, уларга хиёнат этган бўлади. Қистанган ҳолатда намозга турилмайди»**.

Бу бобда Абу Хурайра ва Абу Умома (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Савбоннинг ҳадиси ҳасан.

Бу ҳадис Муовия ибн Солиҳдан, Ас-Сафр ибн Нусайрдан, Язид ибн Шурайҳдан, Абу Умомадан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган.

Язид ибн Шурайҳ, Абу Хурайра, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан ҳам ривоят қилинди.

Бу ҳадисда Язид ибн Шурайҳнинг муаззин Абу Ҳайдан, Савбондан қилган ривояти иснод жиҳатдан яхшироқ ва машҳурроқ кўринади.

264-БОБ

МАВЗУ: ҚАВМ ХОҲЛАМАГАН КИШИНИНГ ҚАВМГА ИМОМ БЎЛМОҒИ

355. *Ал-Ҳасандан ривоят қилинди; айтди:* «**Анас ибн Моликдан эшитдим, бундай деди:** *«Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам уч кишини лаънатладилар: қавми ёқтирмасдан қавмга имом бўлган кишини; эрини ранжитган ҳолда кечани ўғказган хотинни; Ҳаййа ʼалал-фалаҳ!ни эшитиб туриб, сўнг унга ижобат қилмаган кишини».*

Бу бобда Ибн Аббос, Талҳа, Абдуллоҳ ибн Амр ва Абу Умома (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Анасинг ҳадиси саҳиҳ эмас. Чунки, бу ҳадис Ҳасандан, Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва салламдан мурсал тарзида ривоят қилинди. Аҳмад ибн Ҳанбал, Муҳаммад ибн Ал-Қосимни

танқид қилиб, унинг заиф эканини қайд этган. У ҳофиз эмас.

Илм аҳлидан баъзилари киши ўзини хохламаган қавмга имом бўлмоғини макруҳ деб қараганлар. Ҳолбуки, имом ҳаддан ошган бир киши бўлмаса, гуноҳ фақат уни хохламаган кишиларгадир.

Аҳмад ва Исҳоқ бу борада бундай дейишди: «Имомни жамоатдан бир киши, икки киши ёки уч киши хохламаса, то қавмнинг кўпчилиги уни ёқтирар экан, қавмга имом бўлмоғида зарар йўқ».

356. Амр ибн Ал-Ҳорис ибн Мустолиқдан ривоят қилинди; айтди: «Дейилар эдики, инсонлардан азоби қаттиқ бўладигани икки кишидир: эрига осий бўлган хотин ва қавми ёмон кўрган имом».

Жарир айтади: «Мансур дедик: «Имом борасида савол берганимизда бизга бундай дейилди: «Бу билан, фақат ҳаддан ошган имомлар кўзда тутилган. Суннатни бажо қиладиган имомга келсак, гуноҳ уни ёқтирмаган кишиларгадир».

357. Абу Ғолибдан ривоят қилинди; айтди: «Абу Умомадан бундай деганини эшитдим: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Уч киши борки, уларнинг намози қулоқларидан (юқори) кўтарилмайди: қочган қул, токи қайтиб келгунича; эрини ғазаблантирган ҳолда кечани ўғказган хотин; қавми ёқтирмаган имом».

Бу ҳадис шу жиҳатдан ҳасан-ғариб.

Абу Толибнинг исми эса - Ҳозаввар.

265-БОБ

МАВЗУ: «ИМОМ ЎТИРИБ НАМОЗ ЎҚИСА, СИЗЛАР ҲАМ ЎТИРИБ ЎҚИНГИЗЛАР»

358. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам одан йиқилдилар, бир ёнлари лат еб (ўнг томон) терилари шилинди. Бизга ўгирган ҳолда намоз ўқиб бердилар, бизлар ҳам ўтирган ҳолда у кишига эргашиб намоз ўқидик. Кейин намозни тугатгач, бизга ўгирилиб: «Имом иқтидо қилмоқлари учун имомдир» ёки «Имом иқтидо қилмоқлари учун имом қилингандир», - дедилар. - Агар у такбир айтса, такбир айтингизлар, рукуъ қилса, рукуъ қилингизлар, ўрнидан турса, турингизлар, агар: Самиъаллоҳу ли ман ҳамидаҳ деса, Роббана лака-л-ҳамд! деб айтингизлар; агар сажда қилса, сажда қилнингизлар; агар ўгириб намоз ўқиса, ҳаммангиз ўгириб намоз ўқингизлар».

«Имом Бухорий айтадилар: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам: «Имом ўтириб ўқиса, ўтириб ўқингизлар» деган сўзларини бундан илгари бетоблик пайтларида айтганлар, сўнги касал бўлганларида эса Жаноби Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам ўтириб ўқиганлар, одамлар тик туриб ўқишган. Уларга ўтирмақни буюрмаганлар. Охиргиси ҳисобга олингайдир, зеро охиргиси жаноби Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламнинг табиатларига мосдир». («Саҳиҳи Бухорий», 1-жилд)

Бу бобда Оиша (онамиз), Абу Ҳурайра, Жобир, Ибн Умар ва Муовия (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Анаснинг: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам одан йиқилдилар, терилари шилинди» деган ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан баъзилари шу ҳадисни эгаллашган. Жобир ибн Абдуллоҳ, Усайд ибн Ҳудайр ва Абу Ҳурайра ҳамда бошқалар шулар орасида борлар. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шу.

Айрим илм аҳлининг фикрича, имом ўтириб ўқиса, орқасидагилар фақат тик туриб намоз ўқийди. Агар ўтириб намоз ўқишса, намозлари жоиз эмас.

Суфён Ас-Саврий, Молик ибн Анас, Ибнул-Муборак ва Шофиъийнинг қавли шудир.

266-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАВЗУ

359. *Оиша (розиаллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар:* «**Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам вафотлари билан якунланган (охирги) бетобликларида Абу Бакрнинг ортларида ўтириб намоз ўқидилар**».

Оиша (онамизнинг ушбу) ҳадиси ҳасан-саҳиҳ-ғариб.

Оиша (розиаллоҳу анҳо)дан Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламнинг бундай деб айтганлари ҳам ривоят қилинган: «**Имом ўтириб намоз ўқиса, сизлар ҳам ўтириб намоз ўқийсизлар**».

Яна Оиша (розиаллоҳу анҳо)дан ривоят қилинган: «**Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бетобликларида мамозга чиқдилар. Абу Бакр (имомлик қилиб) намоз ўқиб бераётган эдилар. У киши Абу Бакрнинг ёнларида ўтириб намоз ўқиб бердилар. Абу Бакр тик туриб, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламга иқтидо қилдилар, жамоат эса Абу Бакрга иқтидо қилган эди**».

Оиша (розиаллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «**Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам Абу Бакрнинг ортларида ўтириб намоз ўқидилар**».

Анас ибн Молик (розиаллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «**Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам Абу Бакрнинг ортларида ўтириб намоз ўқидилар**».

360. *Анас (розиаллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бетобликларида Абу Бакрнинг ортларида ўтириб, кийимларига ўралган ҳолда (қўлтиқлари остидан ўтказиб, елкаларига ташлаган ҳолда) намоз ўқидилар**».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Бу ҳадисни Яҳё ибн Аййуб Ҳумайддан, Анасдан шу тарзда ривоят қилган. Айни вақтда, буни Ҳумайддан, Анасдан мутааддид кишилар ривоят қилишган, аммо Собитни зикр қилишмаган. Собитдан зикр қилинган ҳадис янада саҳиҳ.

267-БОБ

МАВЗУ: ИМОМ УНУТИБ ИККИНЧИ РАКЪАТДА (ҚИЁМГА) ТУРИБ КЕТСА

361. *Аш-Шаъбийдан ривоят қилинди; айтди:* «**Ал-Муғийра ибн Шуъба бизга намоз ўқиб берди-да, иккинчи рақъатда (ўтирмасдан) туриб кетди. Қавм унга тасбиҳ айтди, яъни «Субҳаналлоҳ» деди; у ҳам қавмга «Субҳаналлоҳ» деб тасбиҳ айтди. Намозни адо этиб бўлгач, салом берди ва ўтирган жойида икки марта саждаи саҳв қилди. Кейин уларга Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам худди шундай қилганларини ва у ҳам ана шунинг учун шундай қилганини сўзлаб берди**».

Бу бобда Уқбаъ ибн Омир, Саъд ва Абдуллоҳ ибн Бухайнадан ҳадис ривоят қилинди.

Ал-Муғийра ибн Шуъбанинг ҳадиси ундан мутааддид ваҳҳлардан ривоят қилинган. Баъзи муҳаддислар Ибн Аби Лайлони хотираси жиҳатдан танқид қилишади. *Аҳмад айтадики:* «Ибн Аби Лайлонинг ҳадиси билан истидлол қилинмайди». Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий) эса бундай дейди: «Ион Аби Лайло жуда тўғри киши. Аммо мен ундан ҳадис ривоят қилмайман. Чунки, у ҳадиснинг саҳиҳини чиригидан ажрата олмайди. Бундай кишиларнинг ҳеч бировидан ҳеч нарса ривоят қилмайман».

Бу ҳадис Ал-Муғийра ибн Шуъбадан мутааддид ваҳҳлардан ривоят қилинган. Суфён - Жобирдан, Ал-Муғийра ибн Шубайлдан, Қайс ибн Аби Ҳозимдан, Ал-Муғийра ибн Шуъбадан шу

ҳадисни ривоят қилди. Баъзи илм аҳли Жобир ибн Жаъфийнинг заиф эканлигини қайд этадилар. Яҳё ибн Саъид, Абдурраҳмон ибн Маҳдий ва тағин бошқалар уни тарк этганлар.

Илм аҳлининг амали шу ҳадис асосидадир. Демакки, иккинчи ракъатда (ўтирмасдан) туриб кетса, намозини давом эттираверади ва (охирида) икки марта сажда(и саҳв) қилади. Айримлари саломдан олдин (сажда қилади) деса, айримлари саломдан кейин, деб айтган. Саломдан олдин деб айтувчиларнинг ҳадиси - Аз-Зухрий билан Яҳё ибн Саъид Ал-Ансорийнинг Абдурраҳмон Ал-Аъраждан, Абдуллоҳ ибн Бухонадан ривоят қилган ҳадисларига мутобақати (мувофиқлиги) сабабига кўра янада саҳихроқ.

362. *Зиёд ибн Илоқадан ривоят қилинди; айтди:* «**Муғийра ибн Шуъба бизларга намоз ўқиб берди-да, икки ракъат ўқигач, ўтирмасдан туриб кетди. Орқасидаги кишилар «Субҳаналлоҳ» дейишди, у эса уларга турингизлар деган ишорани қилди. Намоздан фориг бўлгач, салом берди-да, икки марта саждаи саҳв қилди, (сўнг) салом берди. (Кейин) «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам ана шундай қилган эдилар», - деди.**

Бу ҳадис ҳасан-саҳих. Ал-Муғийра ибн Шуъба тариқи билан Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан мутааддид важҳлардан ривоят қилинган.

268-БОБ

МАВЗУ: БИРИНЧИ ТАШАҲУДДА ЎТИРМОҚ МИҚДОРИ

363. *Саъд ибн Иброҳимдан ривоят қилинди; айтди:* «**Абу Убайда Ибн Абдуллоҳ ибн Масъуд отасидан ҳадис баён этганини эшитдим; айтдики, «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам аввалги икки ракъатда (биринчи қаъдада) ўтирсалар, худди қизиган тош устида ўгиргандек ўтирардилар».** Шуъба айтди: «**Кейин Саъд бир нарса демоқчи бўлиб лабларини қимирлатди. Шунда мен: «То тургунларича», дедим, у ҳам: «То тургунларича», деди.**

Бу ҳадис ҳасан. Чунончи, Абу Убайда отасидан эшитган.

Илм аҳлининг амали шу ҳадис асосидадир. Биринчи қаъдада ўтирмоқни чўзмасликни ва ташаҳхуд устига бирор нарса қўшмасликни ихтиёр этганлар. Айтадиларки, «Ташаҳхуд устига бирор нарса қўшса, саждаи саҳв қилмоғи лозим бўлади». Аш-Шаъбийдан ва бошқалардан шундай деб ривоят қилинган.

269-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА ИШОРАТ ҚИЛМОҚ

364. *Сухайб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламга учрадим. Намоз ўқиётган эканлар. Салом бердим, у киши ишорат билан саломимга алик олдилар».**

Лайс ибн Асад (ёки Нобил): «Илло бармоқлари билан ишорат қилиб» деганини билмайман», дейди.

Бу бобда Бшюл, Абу Ҳурайра, Анас ва Оиша (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

365. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди:* «Билолдан, «Набий саллalloҳу алайҳи ва саллам намозда турган пайтларида у кишига салом беришса, саломларига қандай алик олар эдилар?» деб сўрадим. «Қўллари билан ишорат қилар эдилар», деди».

Бу ҳадис ҳасан-саҳих.

Сухайбнинг ҳадиси эса ҳасан, уни фақатгина Ал-Лайсинг Букайрдан қилган ривоятдан

биламиз. Зайд ибн Аслам тариқи билан *Ибн Умардан ривоят қилганки, айтади: «Билолдан, «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам, Бани Амр ибн Авф масжидида у кишига салом берганларида, саломларига қандай алик олар эдилар?» -деб сўрадим. «Ишорат билан алик олардилар», - деди.*

Менимча, иккала ҳадис ҳам саҳиҳ.

Ибн Умар (ишорат билан алик олмоқ ҳадисини) Суҳайб билан Билолнинг иккаловидан ҳам ривоят қилган бўлса-да, Суҳайбнинг ҳадиси ҳикояси бошқа ва Билолнинг ҳадиси ҳикояси бошқадир, демакки, икковларидан (алоҳида-алоҳида) эшитган бўлиши эҳтимоли бор.

Илова: Имом Ал-Бухорийнинг «Ал-Жомий ас-саҳиҳ» китоби (1-жилд) «Намозда қилинадиган ҳаракатлар борасидаги боблар»нинг 15-боби «Намозда саломга алик олинмайдир» деб номланади. Унда Абдуллоҳ ибн Масъуддан ва Жобир ибн Абдуллоҳдан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам намоз пайтида саломга катъиян алик олмаганлари ҳақида саҳиҳ ҳадислар баён қилинган. У зотнинг «Намоз ўқиётнб бошқа нарсаларга чалғимаслик керак» деган сўэлари келтирилган. (327-328-саҳифа). Шунингдек, бошқа китобларда «Намоз улуг машғулотдир» деган ҳадиси шариф ҳам зикр қилинган. Яна «Мухтасар-ул-виқоя» шарҳидан: «Саломга жавоб қайтармоқ ҳам намозни бузгай, хоҳ саҳв билан бўлсин, хоҳ қасд билан бўлсин, зероки жавобда хитоб бордир, сўзнинг ҳукмида бўлгай». (135-саҳифа). (Таржимон).

270-БОБ

МАВЗУ: «(НАМОЗДА) ТАСБИҲ АЙТМОҚ ЭРКАКЛАРГА ХОС ВА ЧАПАК ЧАЛМОҚ АЁЛЛАРГА ХОС»

366. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «(Намозда) тасбиҳ айтмоқ («Субҳаналлоҳ» демоқ) эркаклар учун ва чапак чалмоқ аёллар учундир».*

Бу бобда Али, Саҳл ибн Саъд, Жобир, Абу Саъид ва Ибн Умар (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. *(Ҳазрати) Али айтадилар: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан киришга рухсат сўраганимда, намозда бўлсалар, «Субҳаналлоҳ» дер эдилар.*

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Илм аҳлининг амали шу ҳадис асосидадир. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир.

271-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА ЭСНАМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

367. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллalloҳу алайҳи ва саллам айтдиларки, «Намозда эснамоқ шайтондандир ва агар бирортангизни эсноқ тутса, иложи борича қайтармоққа уринсин».*

Бу бобда Абу Саъид Ал-Худрий ва Адий ибн Собитнинг бобосидан ҳадис ривоят қилинди.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлидан баъзилари намозда эснамоқни макруҳ деб топганлар.

Иброҳим айтади: «Мен эснамоқни «иҳ-иҳ» деб йўталиб қайтараман».

«Мухтасар ул-виқоя» шарҳидан: «Тухфат-ул-мулук»нинг шарҳи «Ҳадиййатус-саълук» номли китобда ҳамёзани (эсноқни) қайтармоқ йўли ҳақида айтибдилар: «Албатта, Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва саллам ҳаргиз эснаган эмаслар» деб кўнглига келтиргай. Қудурий айтдилар: «Кўп мартаба синадик, нафсу-л-амр эснамоқ қайтар экан». Ибнул-Обидин айтдилар: «Ўзим тажриба қилдим, яъни синадим, шундоқ экан». Чунончи, «Раддул-мухтор»да мазкурдур». (137-саҳифа - Таржимон).

272-БОБ

МАВЗУ: ЎТИРИБ ЎҚИГАН КИШИНИНГ НАМОЗИ ТИК ТУРИБ ЎҚИГАН КИШИ НАМОЗИНИНГ ЯРМИГА ТЕНГ

368. *Имрон ибн Ҳусайн (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ўтириб намоз ўқиган кишининг намози ҳақида сўрадим. Айтдиларки, «Кимки тик туриб намоз ўқиса, шу афзалроқ. Кимки ўтириб намоз ўқиса, унга тик туриб ўқиганнинг ярмича ажр бор. Ва кимки ётиб намоз ўқиса, унга ўтириб ўқиганнинг ярмича ажр бор».*

Бу бобда Абдулбқ ибн Умар, Анас ва Ас-Соиб (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Имрон ибн Ҳуайннинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Бу ҳадис Иброҳим ибн Таҳмондан шу иснод билан ривоят қилинди, аммо у Иброҳим ибн Ҳусайннинг бундай деб айтганини қайд этади: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бемор кишининг намози ҳақида сўрадим. «**Тик туриб ўқи. Агар қувватинг етмаса, ўтириб ўқи. Агар (бунга ҳам) қувватинг етмаса, ёнбошлаб ўқи**», дедилар.

369. Шу (ҳадис)ни Ҳаннод - Вакиъ орқали бизга «Иброҳим ибн Таҳмондан, Ҳусайн Ал-Муъаллимдан» деб шу иснод билан баён қилди.

Ҳусайн Ал-Муъаллимдан Иброҳим ибн Таҳмоннинг ривоятига ўхшаш тарзда ривоят қилган кишини билмаймиз. Абу Усома ва тагин бошқалар Ҳусайн Ал-Муъаллимдан, Исо ибн Юнуснинг ривоятига ўхшаш тарзда ривоят қилдилар. Бу ҳадиснинг маъноси, айрим илм аҳлининг фикрича, нафл намозлар борасидадир.

Муҳаммад ибн Башшардан, Ибн Аби Адийдан, Ашъас ибн Абдулмалиқдан, Ҳасандан ривоят қилинди; Ҳасан айтди: «Киши нафл намозини хоҳласа тик туриб, хоҳласа ўтириб, хоҳласа ётган жойида ўқийверади». Илм аҳли ўтириб намоз ўқимоққа қуввати етмаган беморнинг намози борасида ихтилоф қилдилар. Айримлари: ўнг томони билан ётиб намоз ўқийди, деди. Айримлари эса орқаси билан (чалқанча) ётиб, оёқларини қиблага қаратиб намоз ўқийди, деди.

Суфён Ас-Саврий: «Кимки намозни ўтириб ўқиса, унга тик туриб ўқиганнинг ярим савоби бор», деган ҳадис борасида бундай дейди: «Бу ҳукм соғлом ва узри бўлмаган киши учундир. Хасталиқдан ёки бошқа бир нарсдан узри бўлган киши ўгириб намоз ўқиса, унинг ажри тик туриб ўқиган кишининг ажри сингаридир». Баъзи ҳадисларда, Суфён Ас-Саврийнинг сўзидек ривоят қилинган.

273-БОБ

МАВЗУ: ЎТИРГАН ЖОЙИДА НАФЛ НАМОЗ ЎҚИГАН КИШИ

370. *Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг жуфти ҳалоллари Ҳафса (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам то вафотларига бир йил қолгунича, нафл намозларини ўтириб ўқиганларини кўрмадим. Кейин нафл намозларини ўтириб (ҳам) ўқир эдилар. Унда бир сурани шундоқ тартийл билан қироат қилар эдиларки, у сура ўзидан узун бўлган сурадан ҳам кўра узунроқ бўлиб кетар эди».*

Бу бобда Умму Салама, Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ҳафса (розияллоҳу анҳо)нинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинди: «Кечалари ўтириб намоз ўқир эдилар. Вақтики қироатларидан (бир ракъатнинг ҳиссасидан) ўттиз ёки қирқ оят миқдори қолса, уни тик туриб ўқир эдилар. Кейин рукуъ ва сажда қилар эдилар. Кейин иккинчи ракъатда яна худди шундоқ қилар эдилар».

Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан бундай деб айтганлари ҳам ривоят қилинган: «Ўтириб (ҳам) намоз ўқир эдилар. Тик туриб ўқисалар, рукуъ ва саждаларини тик туриб қилар эдилар; ўтириб ўқисалар, рукуъ ва саждаларини ўтирган ҳолда қилар эдилар..» Аҳмад ва Исҳоқ айтишади: «Иккала ҳадис билан ҳам амал вориддир». Баён этилган ҳар икки ҳадисни саҳиҳ деб, ҳар бири билан амал қилинади, деб ҳисоблайдилар.

371. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам (охирги вақтларида) ўтириб намоз ўқир эдилар ва ўтирган ҳолларида қироат қилар эдилар. Вақтики, қироатларидан (бир ракъатнинг ҳиссасидан) ўттиз ёки қирқ оят миқдори қолса, уни тик туриб ўқир ва қироатни тик турган ҳолда битказар эдилар. Кейин рукуъ ва сажда қилар эдилар. Иккинчи ракъатда яна худди шундоқ қилар эдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

372. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди. Абдуллоҳ ибн Шақиқ (розияллоҳу анҳу) айтади: Оишадан Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламнинг нафл намозлари борасида савол қилдим. Оиша айтдилар: «(Жаноб Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам) кечанинг узун ҳиссасида нафл намозларини тик туриб ўқир эдилар ва баъзи кечанинг узун ҳиссасида ўтириб ўқир эдилар. Қачон тик туриб қироат қилсалар, рукуъ ва саждаларини тик турган ҳолда қилар эдилар. Ва қачон ўтириб қироат қилсалар, рукуъ ва саждаларини ўтирган ҳолда қилар эдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

274-БОБ

МАВЗУ: РАСУЛУЛЛОҲ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ НАМОЗДА ЧАҚАЛОҚ ЙИҒИСИНИ ЭШИТИБ, ҚИРОАТНИ ҚИСҚА ҚИЛГАНЛАРИ

373. *Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Аллоҳ ҳақи, мен намозда туриб боланинг йиғиси аниқ эшитаман-да, онасига қийин бўлмоғидан хавфсираб, намозни енгиллатаман».*

Бу бобда Абу Қатода, Абу Саъид ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Анаснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

275-БОБ

МАВЗУ: ОЙ КЎРА БОШЛАГАН (БАЛОҒАТГА ЕТГАН) ҚИЗНИНГ НАМОЗИ ЁПИНЧИҚСИЗ ҚАБУЛ БЎЛМАСЛИГИ

374. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам дедилар: «Ҳайз кўра бошлаган қизнинг намози ўраниб ўқисагина қабул бўлади».*

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Амрдан ҳам ҳадис ривоят қилинган.

Оиша онамизнинг ҳадиси ҳасан.

Илм аҳлининг амали шу ҳадис асосидадир. Қиз бола балоғатга етгач, сочининг бирор жойи очиқ ҳолда намоз ўқиса, намози жоиз эмас. *Шофиъийнинг қавли бундай: айтадики, «Аёл кишининг намози, баданининг бирор жойи очиқ бўлса, жоиз эмас».* Шунингдек, айтадики, «Оёқларининг сирти (оёқ панжалари) очиқ бўлса, намози жоиз эканлиги айтилган».

276-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА КИЙИМИНИ ОСИЛТИРИБ ОЛМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

375. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозда кийимни осилтириб олмоқдан қайтардилар».*

Аш-Шавқоний «Ан-найл»да айтадики, «ас-сидл» (осилтирмоқ) - олди очиқ либоснинг икки томонини ёпмасдан, эркин ташлаб қўймоқдир. «Ан-ниҳоя» муаллифининг фикрича бу сўз - кишининг бир (қават) либосга ўраниб, қўлларини либос ичида қолдириб, рукуъ ва саждани шу ҳолда қилмоғидир. Баъзиларнинг. фикрича, изорнинг (лунгининг) ўрта жойини бош устига келтириб, икки учини ўнг ва чап томондан пастга осилтириб олмоқ ва елкаларига тўпламоқдир. Ал-Жавҳарийнинг фикрича, либоснинг этак учларини осилтириб олмоқдир. Ал-Хаттобий фикрича, кийимни ерга тегадиган тарзда осилтирмоқдир. Ал-Ироқий эса «осилтирмоқ» деганда сочни осилтирмоқ кўзда тутилган бўлиши эҳтимол, дейди. Аш-Шавқоний уламоларнинг «осилтирмоқ» ҳақидаги фикрларини шу йўсин билдиргач, бундай дейди: «Ҳадис шу маъноларнинг ҳаммасини қамрамоқлигида монельлик йўқ, шояд бу калима шу барча маънолар учун муштарак бўлса, зеро соғлом йўл - муштарак маънода барча маъноларни қамрамоқликдир».

277-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА МАЙДА ТОШЛАРНИ ТЕКИСЛАМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

376. *Абу Зарр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Сизлардан бирортангиз намозга турганида майда тошларни текисламасин, (яъни бу билан ўзини машғул қилмасин). Чунки (намоз пайти) унга раҳмат таважжух этгайдир (юзлангайдир)».*

Шағал тошлар, қум ва тупроқ ҳам шу ҳукмга дохил. Молик ибн Анаснинг бунда зарар йўқ деб қараши ривоят қилинади. Аммо олимларнинг кўпчилиги бу феълни макруҳ деб топишган.

377. *Муъайкиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан намозда майда тошларни текисламоқ борасида сўрадим. Шунда айтдилар: «Жуда текисламоғинг зарур бўлса, бир марта текислаб қўйгин».*

Бу ҳадис саҳиҳ.

Бу бобда Али ибн Абу Толиб, Ҳузайфа, Жобир ибн Абдуллоҳ ва Муъайкиб (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Заррнинг ҳадиси ҳасан.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозда текисламоқни қариш қўрганлар ва: «Жуда текисламоғинг зарур бўлса, бир марта текислаб қўйгин» деб айтганлари баён этилганки, гўё бир марта бажармоқ учун рухсат берилгани ривоят қилинмоқда. Илм аҳлининг амали шу ҳадис асосидадир.

278-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА ПУФЛАМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

378. *Умму Салама (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам, Афлаҳ деган бир қулимиз сажда қилаётиб ерга пуфлаганини кўриб қолдилар. Шунда: «Ё Афлаҳ! Юзингнинг файзи кетди», дедилар».*

Афлаҳ, сажда қиладиган жойидан чанг ва тупроқни кетказиш учун ерга пуфлади. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузури Борийда (Аллоҳнинг ҳузурида туриб) бунга ўхшаш мутакаббирона ҳаракатларни тавозуъга зид деб топиб, манъ этганлар.

Аҳмад ибн Маниъ айтади: «Аббод намозда пуфламоқни қариш деб ҳисоблайди ва бундай

дейди:

«Борди-ю, пуфласа, намози бузилмайди». Аҳмад ибн Маийн: «Биз ҳам шу (қавл)ни оламиз», дейди.

Айримлар бу ҳадисни Абу Ҳамзadan ривоят қиладилар. Абу Ҳамза (ўз ривоятида) «Рабоҳ деган бир мавломиз (озод этилган қулимиз)», деди.

379. Аҳмад ибн Абда аз-Зоббий, Ҳаммод ибн Зайд орқали «Маймун Абу Ҳамзadan» деган иснод билан ўтган ҳадисни уйқаш тарзда бизга баён қилди ва: «Рабоҳ деган бир қулимиз», деди...

Умму Салама ҳадисининг исноди унча соғлом эмас. Айрим илм аҳли, Маймун Абу Ҳамзанинг заиф эканини қайд этган. Намозда пуфламоқ борасида илм аҳли ихтилоф қилдилар. Баъзилари: Намозда пуфласа, намозини қайтадан ўқийди», деди. Суфён Ас-Саврийнинг ва Куфа аҳлининг қавли шудир. Айримлар эса, намозда пуфламоқ макруҳ деб (ҳисоблаган) ва борди-ю, пуфласа, намози бузилмайди, деб айтганлар. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу.

279-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА ҚЎЛНИ БЕЛГА ТИРАМОҚДАН ҚАЙТАРУВ

380. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам, кишини қўлини белига тираб намоз ўқишдан қайтардилар**».

Бу бобда Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлидан айримлари намозда қўлни белга тирамоқни қариҳ деб топганлар. Ҳадисда ворид бўлган «Мухтасирон» лафзининг маъноси — киши намозда қўлини белининг устига қўймоғидир. Баъзилар эса, киши қўлини белига тираб юрмоғини қариҳ деб қараганлар. Иблис юрганда қўлини белига тираб юриши ривоят қилинади.

280-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА СОЧНИ ЭНСАГА (БОШНИНГ ОРҚАСИГА) ТЎПЛАМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

381. Абу Рофиъдан ривоят қилинади: **Ҳасан ибн Али, сочини тутамлаб энсасига (бошининг орқасига) тўплаган ҳолда намоз ўқиётган эди, Абу Рофиъ унинг олдига келиб, соч тутамини ёйиб юборди. Ҳасан хафа бўлиб унга қараган эди, Абу Рофиъ бундай деди: «Намозингга қара ва ғазабланма. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдимки, «Бу шайтоннинг ҳиссасидир» дедилар**».

Бу бобда Умму Салама ва Абдуллоҳ ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Рофиънинг ҳадиси ҳасан. Илм аҳлининг амали шу ҳадис асосидадир. Киши сочини энсасига тўплаб намоз ўқимоғини макруҳ деб топганлар. Имрон ибн Мусо Макка (шаҳри)дан бўлиб, қурайшийдир; Аййуб ибн Мусонинг биродаридир.

281-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА ХУШУЪ

382. Фазл ибн Аббосдан ривоят қилинди; айтди: «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Намоз икки ракъат - икки ракъатдандир. Ҳар икки ракъатда бир ташаҳҳуд бор. Ва (намозда) хушӯ бор, тазарруъ бор, мискинлик бор! Қўлларингни хорлик-бечоралик билан кўтаргайсан**». Айтдиларки, «Панжаларингни тўғрига

қаратган ҳолда, қўлларингни Парвардигорингга кўтаргайсан ва: «Ё Раббим!» дегайсан..» Кимки ана шундай қилмаса, шундайдир ва шундайдир!..»

Ибнул-Муборақдан бошқаси бу ҳадисда: «Кимки ана шундай қилмаса, бу нуқсондир!»
- дейди.

Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий)дан эшитдим, бундай деди: «Шуъба ушбу ҳадисни Абдуроббиҳ ибн Саъиддан ривоят қилади ва айрим ўринларида янглишади. Масалан, «Абу Анас ибн Унайсдан» дейди; ҳолбуки, у Имрон ибн Аби Анасдир. «Абдуллоҳ ибн Ал-Хориждан» дейди, ҳолбуки, бу Абдуллоҳ ибн Нофиъ ибн Ал-Амйаънинг Робиъа ибн Ал-Ҳорисдан қилган ривоятидир. Шунингдек, Шуъба «Абдуллоҳ ибн Ал-Ҳорисдан, Ал-Муттолибдан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан» дейди, ҳолбуки, бу «Робиъа ибн Ал-Ҳорис ибн Абдулмуттолибдан, Ал-Фазл ибн Аббосдан, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан»дир.

Муҳаммад айтадики, Ал-Лайс ибн Саъиднинг ҳадиси Шуъбанинг ҳадисидан кўра саҳиҳроқ.

282-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА БАРМОҚЛАРНИ БИР-БИРИГА ЧАЛИШТИРМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

383. *Каъб ибн Ужрадан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Сизлардан бирортангиз чиройли таҳорат олса, кейин масжидга келмоқ қасди ила (йўлга) чиқса, бармоқларини бир-бирига чалиштирмасин. Чунки, у намоздадир».*

Киши таҳорат олиб, масжидга юзланиб чиққанидан эътиборан, ҳукман намозда ҳисобланади. Шунинг учун бармоқларни бир-бирига чалиштирмоқни макруҳ кўрганлар. Бу ишнинг кароҳати масжиддан қайтгунича давом этади.

Каъб ибн Ужранинг ҳадисини Ибн Ажлондан мутааддид кишилар, Ал-Лайснинг ривояти сингари ривоят қилдилар. Шурайк, Муҳаммад ибн Ажлондан, унинг отасидан, Абу Ҳурайрадан (розиаллоҳу анҳум), Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан худди шу ҳадисни уйқаш тарзда ривоят қилди. Шурайкнинг ҳадиси маҳфуз эмас.

283-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА ҚИЁМНИ УЗУН ҚИЛМОҚ

384. *Жобирдан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан: «Қайси намоз афзалроқ?» деб сўралди. «Қунути узун намоз», дедилар.*

«Ал-қунут» бир неча маънода қўлланади. Ан-Нававий, бу ўринда «ал-қунут» сўзидан уламо иттифоқи билан қиём назарда тутилганлигини айтади. Чунончи, Абу Довуд Абдуллоҳ ибн Ҳубшийдан таҳриж қилган ҳадисда «қиёми узун бўлган (намоз)» деган жумла ворид бўлган.

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Ҳубший ва Анас ибн Молиқдан ҳадис ривоят қилинган.

Жобирнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Бу ҳадис Жобир ибн Абдуллоҳдан бир қанча важҳлардан ривоят қилинган.

284-БОБ

МАВЗУ: РУКУЪ ВА СУЖУДНИ КЎП ҚИЛМОҚ

385. *Маъдан ибн Талҳа Ал-Йаъмурийдан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мавлоси Савбонни кўриб қолдим ва унга дедимки, «Менга бир амални далолат қилгинки, Аллоҳ у боис мени манфаатлантисин ва Аллоҳ мени жаннатига киритсин». У бир оз сукут қилиб қолди, кейин менга қараб бундай деди: «Саждани давомли қил! Чунки мен*

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдимки, айтдилар: «Қайси бандаки Аллоҳ учун бир сажда қилса, Аллоҳ шу боис унинг мартабасини бир даража кўтаргайдир ва шу боис унинг бир хатосини кечиргайдир».

Маъдан айтади: «Абуд-Дардони кўрдим ва Савбондан сўраган нарсамни ундан ҳам сўрадим. Айтдики, «Саждани давомли қил! Чунки Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдимки, айтдилар: «Қайси бандаки Аллоҳ учун бир сажда қилса, Аллоҳ ўша боис, шубҳасиз, унинг мартабасини бир даража кўтаргайдир ва ўша боис бир хатосини кечиргайдир».

Бу бобда Абу Ҳурайра ва Абу Фотимадан ҳадис ривоят қилинган.

Рукуъ ва сужудни кўпайтирмақ борасида Савбон ва Абуд-Дардодан ривоят қилинган ҳадис - ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳли бу масалада ихтилоф қилганлар. Баъзилари, намозда қиёмни узун қилмоқ - рукуъ ва сужудни кўпайтирмақдан кўра фазилатли эканини айтса, айримлари эса рукуъ ва сужудни кўпайтирмақ қиёмни узун қилмоқдан кўра афзалроқ, деб қарор қилган.

Аҳмад ибн Ҳанбал айтади: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бу борада иккита ҳадис ривоят қилинган». Шунга қарамай, унинг ўзи бу борада ҳеч қандай ҳукм бермайди.

Исҳоқ бундай дейди: «Кундузги намозларда афзали - рукуъ ва сужудни кўпроқ қилмоқ, кечки намозларда эса қиёмни узун қилмоқдир. Фақат киши ҳар кеча (Қуръондан) бир жузъ хатм қилмоқни одат этган бўлса, бунда рукуъ ва саждани кўпайтирмағи мен учун сеvimлироқ. Чунки ҳам бир жузъни хатм қилган бўлади, ҳам рукуъ ва сужудга эришган бўлади». Исҳоқ бу сўзни айтмоғининг бир сабаби шуки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тунги намозлари шу тарзда, қиёми узун ҳолатда сифатлантирилган. Кундузги намозларига келганда, бунинг қиёми худди кечки намозлардагидек, узун тарзда сифатлантирилган.

285-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗ ПАЙТИДА ИЛОН ВА ЧАЁННИ ЎЛДИРМОҚ

386. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намоз ичида икки қора (нарса)ни - илонни ва чаённи ўлдирмоқни буюрдилар».*

Бу бобда Ибн Аббос ва Абу Рофиъ (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийн уламосидан баъзиларининг амали шу ҳадис асосидадир. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу. Баъзи илм аҳли намозда илон ва чаённи ўлдирмоқни макруҳ деб топганлар. Иброҳим айтади: «Намозда (намознинг ўзига хос) машғулият бор!». Биринчи қавл саҳиҳроқ.

286-БОБ

МАВЗУ: САЛОМДАН ОЛДИН САЖДАИ САҲВ ҚИЛМОҚ

387. *Бани Абдулмуттолиб иттифоқдоши - Асд қабиласига мансуб Абдуллоҳ ибн Бухайнадан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешин намозида (ташаҳхудга) ўгиришлари лозим бўлган ҳолда (ўтирмасдан) туриб кетдилар. Намозни тамом қилгач, салом беришдан олдин ўтирган жойларида икки марта саждаи саҳв қилдилар, ҳар бир сажда учун такбир айтдилар. Одамлар ҳам унутилган ташаҳхуд эвазига у киши билан бирга икки сажда қилишди».*

Бу бобда Абдурраҳмон ибн Афвдан ҳадис ривоят қилинган.

Муҳаммад ибн Башшар бизга Абдул-Аъло ва Абу Довуддан, Ҳишомдан, Яҳё ибн Аби Касирдан, Муҳаммад ибн Ибрҳимдан нақл этиб, баён қилди: Абу Ҳурайра ўа Ас-Соиб Ал-Қорий саждаи саҳвни саломдан олдин қилишар эди.

Ибн Бухайнанинг ҳадиси ҳасан.

Айрим илм аҳлининг амали шу ҳадис асосидадир. Шофиъийнинг қавли шу. Саждаи саҳвни саломдан олдин қилмоқни маъқул кўради ва бундай дейди: «Бу ҳадис бошқа ҳадиснинг ҳукмини насх этувчи (бекор қилувчи)дир». Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг охириги феъллари ҳам шу ҳадисга мос эканлигини зикр қилади.

Аҳмад билан Исҳоқ айтади: «Киши иккинчи ракъатда (ўтирмай) туриб кетса, Ибн Бухайнанинг ҳадисига кўра, саждаи саҳвни саломдан олдин қилади».

Абдуллоҳ ибн Бухайнанинг отасининг исми - Молик. Бухайна эса - онаси бўлади. Буни Исҳоқ ибн Мансур менга шу тарзда маълум қилди.

Илм аҳли «Саждаи саҳв саломдан олдинми, саломдан кейинми?» деган масалада ихтилоф қилдилар.

Баъзилар саждаи саҳв саломдан кейин, деган фикрдадир. Суфён Ас-Саврий ва Куфа аҳлининг қавли шудир. Айримлари эса саждаи саҳв саломдан олдин, деб қарор қилади. Яҳё ибн Саъид, Робиъа ва бошқалар каби мадиналик фақиҳларнинг қавли шудир. Шофиъий бу қавлни маъқуллаган. Баъзилари эса бундай дейди: «Саждаи саҳвнинг сабаби намозда зиёдалик бўлса, саломдан кейин, камлик ўтган бўлса, саломдан олдин қилинади». Молик ибн Анаснинг қавли шу.

Аҳмад айтади: «Саждаи саҳв борасида Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган ҳар бир ҳадис ўз жиҳати (хусусияти) асосида қамралади. Ибн Бухайнанинг ҳадисига қараганда, икки ракъатда (ўтирмасдан) туриб кетса, саждаи саҳвни саломдан олдин қилади. Агар пешин намозини беш ракъат ўқиб қўйса, саждаи саҳвни саломдан кейин қилади. Пешин ва аср намозларида икки ракъатда салом бериб қўйса, саждаи саҳвни саломдан кейин қилади. (Шу йўсин) ҳар бир ҳадис ўз жиҳати асосида қамралади. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам томонидан зикр қилинган ҳар қандай саҳвда саждаи саҳв саломдан олдиндир». Исҳоқ ҳам бу ўринларда буткул Аҳмаднинг қавлидек сўзлайди ва фақатгина қуйидагича фарқ қилади: Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам томонидан зикр қилинмаган ҳар қандай саҳвда, саждаи саҳвнинг сабаби намозда зиёдалик бўлса - саломдан кейин, камлик бўлса - саломдан олдин қилинади.

Илова: «Саждаи саҳвни вожиб қиладиган сабаблар бештадир:

1) **рукн такрори** - намоздаги рукнлардан бирини такрорлаб қўйиш; 2) **рукн тақдими** - бирор рукни олдинроқ бажариб қўйиш; 3) **рукн таъхири** - бирор рукни кечроқ бажариш; 4) **тағйири вожиб** - бирор вожиб амални ўзгартириш; 5) **тарки вожиб** - вожиб амалдан бирортасини тарк этиб қўйиш. Намозхон унутиб, ана шу хатолардан бирини содир қилиб қўйса, бундай ҳолда унга сужуди саҳв қилмоқлик вожиб бўлади». (Ҳожи Аҳмаджон Махдум (раҳматуллоҳи алайҳ)нинг «Рисолаи сужуди саҳв» китобидан, 5-саҳифа).

287-БОБ

МАВЗУ: САЛОМДАН ВА КАЛОМДАН КЕЙИН САЖДАИ САҲВ

388. *Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешин намозини беш ракъат ўқиб қўйдилар. У кишига айтилдики, («Ё Расулulloҳ!») Намоз зиёда қилиндими ёки унутдингизми?» Шунда салом берганларидан кейин икки сажда қилдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

389. *Абдуллоҳдан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам каломдан (сўзлашувдан) кейин саждаи саҳв қилдилар».*

Бу бобда Муовия, Абдуллоҳ ибн Жаъфар ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинди.

390. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам саждаи саҳвни саломдан кейин қилдилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Аййуб ва мутааддид кишилар бу ҳадисни Ибн Сийрийндан ривоят қилган. Абдуллоҳ ибн Масъуднинг ҳадиси ҳам ҳасан-саҳиҳ. Баъзи илм аҳли наздида амал шу ҳадис асосидадир. Айтадиларки, киши пешин намозини беш (рақъат) ўқиб қўйса, тўртинчи рақъатда ўтирмаган бўлса ҳам, намози жоиз бўлиб, саждаи саҳв қилади. Бу Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавлидир. Баъзиларнинг фикрича, пешин намозини беш (рақъат) ўқиб қўйса-ю, тўртинчи рақъатда ташаҳҳуд миқдорида ўтирмаса, намози фосиддир. Бу Суфён Ас-Саврийнинг ва айрим Куфа аҳлининг қавлидир.

288-БОБ

МАВЗУ- САЖДАИ САҲВДА ТАШАҲҲУД

391. Имрон ибн Ҳусайндан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам жамоатга намоз ўқиб бердилар-да, саҳв қилдилар Кейин икки сажда қилдилар, кейин салом бердилар».

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Ибн Сийрийн Абу Килобанинг амакиси бўлмиш Абул Муҳаллабдан бошқа ҳадис ҳам ривоят қилган.

Муҳаммад бу ҳадисни Холид Ал-Ҳаззоъдан, Абу Қилобадан, Абул-Муҳаллабдан ривоят қилган. Абул-Муҳаллабнинг исми Абдурраҳмон ибн Умар бўлиб, уни Муовия ибн Амр ҳам дейишади.

Абдулваҳҳоб Ас-Сақафий Ҳушайм ва тағин бошқалар бу ҳадисни Холид Ал-Ҳаззоъдан, Абу Қилобадан узунлигича (бор матни билан) ривоят қилдилар. Ушбу ҳам Имрон ибн Ҳусайннинг ҳадисидир: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам аср намозида учинчи рақъатда салом бериб қўйдилар. Ал-Ҳирбақ исмли бир киши турди...»

Илм аҳли саждаи саҳвнинг ташаҳҳуди масаласида ихтилоф қилдилар. Баъзиси, саждаи саҳвда ташаҳҳудни ўқийди ва салом беради, деди. Баъзиси эса, «Саждаи саҳвда ташаҳҳуд ва салом йўқ, саждаи саҳвни саломдан олдин қилса, ташаҳҳуд ўқилмайди», деди. Ушбу Аҳмад ва Исҳоқнинг қавлидир: «Саломдан олдин саждаи саҳв қилса, ташаҳҳуд ўқилмайди», дейишади.

289-БОБ

МАВЗУ: ОРТИҚЧА ЁКИ КАМ ЎҚИГАНИГА ШУБҲА ҚИЛГАН КИШИ

392. Иёз ибн Ҳилолдан ривоят қилинди: «Абу Саъидга «Баъзиларимиз намоз ўқиймиз-у, қандай (қанча) ўқиганимизни билмай қоламиз?» дедим. Шунда айтдики, «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Сизлардан бирортангиз намоз ўқиса-ю, қандай (яъни қанча) ўқиганини билмаса, ўтирган ҳолида икки сажда қилсин».

Яъни, шубҳани тарк этиб, чамалаган миқдори устидан (ўқишда) давом этсин ва кейин саломдан олдин икки сажда қилсин. Муслим ва бошқа имомларнинг ривоятларида (Расули Акрам) саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деб айтадилар: «Сизлардан бирортангиз намозида шубҳа қилса, неча рақъат - уч рақъатми, тўрт рақъатми ўқиганини билмаса, шубҳани тарк этсин ва чамалаган миқдори устидан адо этсин. Кейин салом бермасдан олдин икки сажда қилсин».

Бу бобда Усмон, Ибн Масъуд, Оиша ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Абу Саъиднинг ҳадиси ҳасан. Бу ҳадис Абу Саъиддан бошқа ваҳҳдан ҳам ривоят

қилинган.

Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламнинг бундай деб айтганлари ривоят қилинди: «Сизлардан бирортангиз бир ракъат билан икки ракъат ўртасида шубҳага борса, буни бир ракъат деб ҳисобласин; икки ракъат билан уч ракъат ўртасида шубҳага борса, буни икки ракъат деб ҳисобласин. Ва бундай ҳолларда салом бермасдан олдин сажда қилсин».

Биродарларимизнинг амали шу ҳадис асосида

Айрим илм аҳллари бундай дейишади: «Намозида шубҳага борса ва неча ракъат ўқиганини билмаса, намозини иода қилсин (қайта ўқисин)».

393. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Албатта, шайтон намоз пайтида ҳар бирингизга келади ва неча ракъат ўқиганини билмасин, деб фикрини чалғитади. Сизлардан бирортангиз шу ҳолга тушса, ўтирган ҳолатда икки сажда қилсин».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

394. *Абдурахмон ибн Авф (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «Набий саллalloҳу алайҳи ва салламдан бундай деганларини эшитдим: «Сизлардан бирортангиз намозда саҳв қилса ва бир ракъатми ёки икки ракъатми ўқиганини билмаса, унда бир ракъат устида тўхталсин (яъни бир ракъат деб ҳисоблагин); борди-ю, икки ракъатми ёки уч ракъатми ўқиганини билмай қолса, унда икки ракъат устида тўхталсин; борди-ю, уч ракъатми ёки тўрт ракъатми ўқиганини билмаса, унда уч ракъат устида тўхталсин ва салом бермасдан олдин икки сажда қилсин».

Яъни охирги ташаҳхудга ўтирганида саломдан олдин икки сажда қилиб, салом беради. Чунончи, Абу Довуд ва Ибн Можанинг ривоятларида «саломдан олдин» дейилади. Илова: Ҳанафий мазҳабида «ат-таҳийят»ни «ва Расулуҳ»гача ўқигач, бир марта ўнг томонга салом беради, сўнг саждаи саҳв (икки сажда) қилиб, қайтадан «ат-таҳийят»ни ҳамда саловатни ўқийди, кейин икки томонга салом бериб, намоздан чиқади.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Абдурахмон ибн Авфдан, бошқа ваҳждан ҳам ривоят қилинган. Аз-Зухрий бу ҳадисни Убайдуллоҳ ибн Абдуллоҳ ибн Утбаъдан, Ибн Аббосдан, Абдурахмон ибн Авфдан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилди.

290-БОБ

МАВЗУ: ПЕШИН ВА АСР НАМОЗЛАРИДА ИККИ РАҚЪАТДА САЛОМ БЕРИБ ҚЎЙГАН КИШИ

395. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «Набий саллalloҳу алайҳи ва саллам икки ракъат ўқиб, тамом қилдилар. Шунда Зулйадайн у кишига: «Намоз қисқардими ёки унутдингизми, ё Расулulloҳ? деди. *Набий саллalloҳу алайҳи ва саллам:* «Зулйадайн рост айтмоқдами?» дедилар. Одамлар: «Ҳа», дейишди. Шунда Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам ўринларидан туриб, яна икки ракъат намоз ўқидилар. Кейин салом бердилар. Кейин такбир айтиб, одатдагидек ёки ундан узунроқ бир сажда қилдилар, кейин такбир айтиб саждадан кўтарилдилар ва яна одатдагидек ёки ундан ҳам узунроқ бир сажда қилдилар».

Бу бобда Имрон Ибн Ҳусайн, Ибн Умар ва Зулйадайн (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳллари бу ҳадис устида ихтилоф қилдилар. Куфа аҳлидан баъзилари: «Унутиб ёки билмасдан ёки ҳар қандай йўсинда намозда сўзлашса, намозни иода қилади (қайта ўқийди)»

дейишади. Ва бу ҳадис намозда калом (сўзлашув) ҳаром қилинганидан олдин (воқеъ) бўлганини далил қилишади. Шофиъийга келсак, у буни саҳиҳ деб қараган ва қабул қилган. Айтадики, «Бу ҳадис, унутиб таом еб қўйган рўзадор киши ҳақида Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган ҳадисдан кўра саҳиҳроқ. У рўзасини қазо қилмайди (қайта тутмайди). Чунки, у Аллоҳ унга эҳсон этган бир ризқдан иборатдир». Ва Шофиъий бундай дейди: «Ана, улар Абу Ҳурайрининг ҳадиси билан, рўзадор одамнинг билиб туриб таом ейиши ва унутиб таом ейиши орасида ажрим қилишган».

Имоми Аҳмад, Абу Ҳурайрининг бу ҳадиси борасида айтади: «Имом намозини тамом қилдим деган қаноатга бориб, намози билан боғлиқ ҳар қандай бир хусусда сўзлашса, кейин намозни тугатмаганини билиб қолса, намозини ўқиб битиради. Ва кимки намозини тамом қилмаганини билгани ҳолда имомнинг орқасида сўзласа, у киши намозини қайтадан ўқимоғи керак». Ва сўзини бундай исбот этади: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаётлари давомида фарзлар кўпайтирилар ва қайтирилар эди. Зулйадайн, намоз тугалланган деган яқийн билан ҳукм қилиб, сўзлаган эди. Бу ҳукм ундай эмас. Бу кун ҳеч ким Зулйадайн сўзлаган маънода сўзлай олмайди; чунки фарзлар энди на орттирилади, на камайтирилади». Имом Аҳмад тақрибан шундай леда. Исҳоқ ҳам Имом Аҳмаднинг ушбу бобдаги қавлидек сўз айтади.

291-БОБ

МАВЗУ: ПОЙАБЗАЛ БИЛАН НАМОЗ ЎҚИМОҚ

396. *Саъид ибн Язид Абу Саламадан ривоят қилинди; айтди:* **Анас ибн Моликдан «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам наълда (пойабзалда) намоз ўқиганмидилар? - деб сўрадим. «Ҳа» деди».**

Пойабзалга најосат тегмаган бўлиши шарт. Ибн Дақиқ ал-ъийд, пойабзални ечмасдан намоз ўқимоқ - мустаҳаб бўлмаган бир рухсат эканини айтади.

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Масъуд, Абдуллоҳ ибн Аби Ҳабиба, Абдуллоҳ ибн Амр, Ибн Ҳурайс, Шаддод ибн Авс, Авс Ас-Сақофий, Абу Ҳурайра ва Бани Шайбадан бўлмиш Ато (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Анаснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Ва илм аҳлининг амали шу ҳадис асосидадир.

292-БОБ

МАВЗУ: БОМДОД НАМОЗИДА ҚУНУТ ЎҚИМОҚ

397. *Ал-Барро ибн Озиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* **«Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бомдод ва шом намозларида қунут қилар эдилар».**

Бу бобда Али, Анас, Абу Ҳурайра, Ибн Аббос, Ҳуфоф ибн Аймо ибн Роҳзода Ал-Ғифорий (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Ал-Барронинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳллари, бомдод намозида қунут ўқимоқ борасида ихтилоф қилдилар. Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари, бомдод намозида қунут қилинади, деган фикрга эга бўлишган. Имом Шофиъийнинг қавли ҳам шу. Имом Аҳмад билан Исҳоқ бундай дейишади: «Бомдод намозида, фақатгина мусулмонларнинг бошига бало ва меҳнат тушган маҳалларда қунут ўқилади. Имом, бирор кулфат тушган пайтда мусулмонларнинг лашкари ҳақида дуо қилиши мумкин»

Бомдод намозида қунут дуоиси ўқилишини маъқуллаганлар, қунутни охирги ракъатда, «Самиъаллоҳу лиман ҳамидах» деб рукуъдан кўтарилгандан кейин қилишади. (Бу Имоми Шофиъий мазҳабидадир. Ҳанафий мазҳабида бомдодда қунут ўқилмайди, фақат витрда ўқилади).

293-БОБ

МАВЗУ: (БОМДОДДА) ҚУНУТ ҲИМАСЛИК

398. *Абу Молик Ал-Ашжаъийдан ривоят қилинди; айтди:* «**Отамга дедимки, «Эй отажон! Сиз Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг орқаларида, Абу Бакр, Умар ва Усмоннинг орқаларида, бу ерда, Куфада Али ибн Абу Толибнинг орқаларида беш йил намоз ўқигансиз. Улар бомдод намозида қунут ўқишармиди?».** Айтдиларки, «Эй ўғилгинам! Бу бидъатдир!»».

399. Солиҳ ибн Абдуллоҳ, Абу Авона орқали Абу Молик Ал-Ашжаъийдан ушбу ҳадисни маъниси билан баён қилди...

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳли кўпчилигининг амали шу ҳадис асосидадир. Суфён Ас-Саврий, «Бомдод намозида қунут ўқиса ҳам яхши, ўқимаса ҳам яхши» дейди, аммо ўқимасликни ихтиёр этади. Ибнул-Муборак эса бомдодда қунут ўқилмайди, деган тўхтамдадир.

Абу Моликнинг исми - Саъд ибн Ториқ ибн Ашйам.

294-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА АКЦИРМОҚ

400. *Рифоъа ибн Рофиъ Ал-Ансорий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг орқаларида намоз ўқидим. Акцирдим ва шунда: «Алҳамдулиллаҳи ҳамдан касийрон тойибан муборакан фийҳи муборакан ғалайҳи кама йуҳиббу Роббуна ва йарзо» («Ўзи севган ва Ўзи рози бўлган шаклда Роббимиз Аллоҳга ҳисобсиз, гўзал, ичда ва ташда муборак ҳамд бўлсин!»)** дедим. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозни ўқиб бўлдилар ва ўгирилиб, «Намозда сўзлаган ким эди?» дедилар. Ҳеч ким садо чиқармади. Кейин иккинчи марта: «Намозда сўзлаган ким эди?» дедилар. Яна ҳеч ким миқ этмади. Кейин учинчи марта: «Намозда сўзлаган ким эди?» дедилар. Шунда Рифоъа ибн Рофиъ ибн Арроъ (ровийнинг ўзи): «Мен эдим, ё Расулulloҳ!..» деди. «Нима деб айтдинг?» дедилар. «Алҳамдулиллаҳи ҳамдан касийрон тойибан муборакан фийҳи, муборакан ғалайҳи кама йуҳиббу Роббуна ва йарзо» деб айтдим», деди. Шунда Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «**Жоним қудрати қўлида бўлган зотга қасамки, ўттизтача фаришта, бу (ҳамд)ни қайси биримиз олиб юксалиб чиқар эканмиз, деб, тараддудга тушди».**

Бу бобда Анас, Воил ибн Ҳужр ва Омир ибн Робиъа (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Рифоъанинг ҳадиси ҳасан. Баъзи илм аҳлининг фикрича, бу ҳадис нафл намозлари ҳақидадир. Зеро, тобиъийдан мутааддид кишилар бундай дейдилар: «Киши фарз намозида акцирса, фақат ичида Аллоҳга ҳамд айтади». Бундан ортиғига рухсат бермаганлар.

295-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА КАЛОМ (СЎЗЛАШУВ)НИНГ МАНЪ ЭТИЛИШИ

401. *Зайд ибн Арқом (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг орқаларида намоз пайтида сўзлашар эдик. Орамиздан бирортаси ёнидаги шериги билан гаплашаверар эди. Ниҳоят, «Ва Аллоҳ учун (Аллоҳнинг ҳузуринда) бўйин эгган ҳолда турунғилар» ояти нозил бўлди. Ана шунда сукут сақламоққа буюрилдик ва каломдан (сўзлашувдан) қайтарилдик».**

Бу бобда Ибн Масъуд ва Муовия ибн Ал-Ҳакамдан ҳадис ривоят қилинган.

Зайд ибн Арқомнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳллари кўпчилигининг амали шу ҳадис асосидадир. Айтадиларки, «Киши намозда қасдан ёки унутган ҳолда сўзласа, намозни иода қилади. Суфён Ас-Саврий ва Ибнул-Муборакнинг қавли шудир. Айримлари эса бундай дейди: «Намозда қасдан сўзласа, намозни иода қилади. Унутган ҳолда ёки билмасдан сўзласа, намози жоиздир». Имом Шофиъий шу қавлга эга бўлган. (Илова: Ҳанафийлар ҳукми «Мухтасар-ул-виқоя» шарҳида бундай баён этилади: «Намозда сўзламоқ, хоҳ оз бўлсин, хоҳ кўп, хоҳ қасдан, хоҳ хатоан бўлсин, намозни фосид қилур...» - М.К.).

296-БОБ

МАВЗУ: ТАВБАДАН ОЛДИН НАМОЗ ЎҚИМОҚ

402. *Асмо ибн Ҳакам Ал-Фазорийдан ривоят қилинди; айтди: «(Ҳазрати) Али (карромаллоҳу ваҷҳаҳу)дан бундай деганини эшитдим: «Мен шундай бир киши эдимки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан битта ҳадис эшитсам, Аллоҳ ўзи хоҳлаганича ўша ҳадисдан мени манфаатлантирар эди. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларидан бирор киши менга ҳадис айтса, унга қасам ичдирар эдим. Агар онт ичса, уни тасдиқ этар эдим. Абу Бакр менга (ушбу ҳадисни) баён этди, Абу Бакр эса сиддиқдир. Айтдики, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдим, бундай дедилар: «Бир киши бирор гуноҳ қилса-ю, кейин туриб, покланса, кейин намоз ўқиса, кейин истиғфор айтиб, Аллоҳдан мағфират тиласа, Аллоҳ албатта уни кечиргайдир». Кейин (Жаноби Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) ушбу оятни охиригача ўқидилар: «Улар (тақводор зотлар) шундай кишиларки, қачон бирор нолайиқ иш қилиб қўйсалар ёки (қандайдир гуноҳ иш билан) ўзларига зулм қилсалар, дарҳол Аллоҳни эслаб, гуноҳларини мағфират этмоғини сўрайдилар, гуноҳларни Аллоҳдан бошқа ким ҳам мағфират қилур? — ва билган ҳолларида гуноҳларида давом этмайдилар...» (Оли Имрон сураси, 135-оят)*

Бу бобда Ибн Масъуд, Абуд-Дардо, Анас, Абу Умома, Абул Йуср - унинг исми Каъб ибн Амр(розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Алининг ҳадиси ҳасан.

Бу ҳадисни Усмон ибн Ал-Муғйиранинг ривоятидан битта шу ваҳдан биламиз. Шуъба ва бошқалар бу ҳадисни тағин Усмон Ал-Муғйирадан, Абу Авонанинг ривоятидек марфуъ тарзида ривоят қилдилар. Суфён Ас-Саврий ва Мисъор ушбу ҳадисни мавқуф тарзида ривоят қилишади ва Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламгача юксалтиришмайди. Чунончи, бу ҳадис Мисъордан марфуъ тарзида ҳам ривоят қилинган.

297-БОБ

МАВЗУ: ЁШ БОЛАГА ҚАЧОНДАН НАМОЗ ЎҚИШ БУЮРИЛАДИ?

403. *Сабра ибн Маъбад Ал-Жуханий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Болага етти ёшида намозни ўргатинглар ва ўн ёшида уни намоз учун уринглар».*

Калтак учун ўн ёш белгиланишининг сабаби шуки, болаларнинг кўпчилиги бу содда калтакка дош бера оладиган бўлади. Аммо калтак жароҳат етказмайдиган бўлиши ва калтаклаганда бошга урилмаслиги керак.

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Амрдан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Довуд, Абдуллоҳ ибн Амрнинг ҳадисини марфуъ тарзида бундай таҳриж қилган: «Болаларингизга етти ёшида намозни ўргатинглар. Ўн ёшида намоз учун уларни уринглар ва ётоқларини алоҳида қилинглр».

Сабра ибн Маъбад Ал-Жуханийнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Баъзи илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ушбудир: «Бола ўн ёшдан кейин ўтказиб юборган намозларини иода қилади», дейишади.

Сабра Маъбад Ал-Жуханийнинг ўғли. У Авсажанинг ўғли ҳам дейилади.

298-БОБ

МАВЗУ: ТАШАХХУДДАН КЕЙИН ТАҲОРАТ БУЗИЛСА...

404. *Абдуллоҳ ибн Амр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Намозининг охирида (ташаҳҳуд миқдорида) ўтириб, салом беришдан олдин таҳорати бузилса, — яъни намоз ўқиган кишини айтмоқчилар - унинг намози жоиздир».*

Бу ҳадиснинг исноди соғлом эмас. Унинг исноди (масаласи)да (муҳаддислар) чалкашликка тушганлар.

Бу чалкашлик, ҳадис бошқа-бошқа ва бир-биридан фарқли важҳлардан ривоят этилгани туфайли юзага келган. Чалкашлик - санадда ёки матнда бўлади, ёки бир ровийдан ёки бир неча ровийдан содир бўлади. Музтариб ҳадис, пухта қамралганини ишорат қилгани учун заифдир. Ал-Қорий: «Мутааддид важҳлардан ривоят этилмоғи уни заиф мартабасидан ҳасан мартабасига етказди», дейди ва у ҳадиснинг мутааддид важҳлари борлигини таъкидлайди.

Айрим илм аҳллари (яъни Ҳанафий мазҳаби соҳиблари) шу ҳадисни эгаллаб, «Ташаҳҳуд миқдорида ўтириб, салом беришдан олдин таҳорати бузилса, намози тугалдир», дейишган.

Абу Ҳанифа ва соҳибайннинг (икки биродарининг) қавли шудир. Шу фарқ биланки, Абу Ҳанифа таҳорат бузилиши ўз қасди билан бўлган тақдирда, деб ҳисоблайди. Соҳибайн эса бутунлай қабул қилади.

Баъзи илм аҳллари эса бундай дейдилар: «Хоҳ ташаҳҳуд ўқимасдан олдин бўлсин, хоҳ салом беришдан олдин бўлсин, таҳорати бузилса, намозни иода қилади (қайта ўқийди)». Имом Шофиъийнинг қавли шудир.

Имом Аҳмад айтади: «Ташаҳҳуд ўқимасдан ҳам салом берса, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг «Намознинг таҳлили - саломдир» деган қавлларига биноан, у кишининг намози жоиздир. Ташаҳҳуд (саломдан) енгилдир. Нечукким, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам икки ракъатидан (ўтирмай) туриб кетганлар ва ташаҳҳуд ўқимасдан намозларида давом этганлар».

Исҳоқ ибн Иброҳим: «Ташаҳҳуд ўқиса, салом бермаса ҳам намози жоиздир» дейди ва Ибн Масъуднинг ҳадисини далил сифатида кўрсатади. Чунончи, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)га ташаҳҳудни ўргатганларида бундай деб айтдилар: «...Бундан (ташаҳҳудни ўқимоқдан) фориғ бўлгач, зиммангдаги нарсани адо этган бўлурсан».

Абдурраҳмон ибн Зиёд бу - Ал-Ифриқийдир. Баъзи муҳаддислар унинг (ҳадисда) заиф эканини қайд этганлар. Яҳё ибн Саъид Ал-Қаттон ва Аҳмад ибн Ҳанбал шулар орасидадир.

299-БОБ

МАВЗУ: ЁМҒИРЛИ КУНДА НАМОЗНИ УЙЛАРИДА ЎҚИМОҚЛАРИ

405. *Жобир (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан биргалиқда бир сафарда эдик. Ёмғирга тутилдик. Шунда Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Ким хоҳласа, намозини ўз чодирда ўқисин», дедилар.*

Раҳл - ичига жойлашиб ўтириладиган жой, кўноқ(ўтов) дегани. У хоҳ чодирдан бўлсин, хоҳ тошдан ёки ғиштдан ёки тахта дан бўлсин, ҳаммаси «раҳл» дейилади. (Муборакфурий).

Бу бобда Ибн Умар, Самура, Абул Мулайҳнинг отаси ҳамда Абдурраҳмон ибн Самура

(розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Жобирнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳллари ёмғир ва лойгарчиликда Жумъа ва жамоат намозларига бормасликка рухсат берганлар. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу.

Абу Зуръадан бундай деганини эшитдим: «Аффон ибн Муслим, Амр ибн Алидан бир ҳадис ривоят қилди. Абу Зуръа айтади: «Басрада ушбу уч кишидан кўра хотираси кучли бўлган одамни кўрмадик: «Али ибн Ал-Мадийний, Ибн Шозакуний ва Амр ибн Али». Абул-Малийҳнинг исми - Омир. Унинг Зайд ибн Усома ибн Умайр Ал-Ҳузалий эканлиги ҳам айтилади.

300-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗЛАРДАН КЕЙИН ТАСБИҲ АЙТМОҚ

406. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Камбағал кишилар Расуллулоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига келиб, дедиларки, «Ё Расуллулоҳ! Бой кишилар худди бизлардек намоз ўқишади, худди бизлардек рўза тутишади. Тағин уларнинг мол-дунёси бор; қул озод этишади, садақалар беришади?..» (Расули Акрам) айтдилар: «Намоз ўқиганингизда(н кейин) ўттиз уч марта «Субҳаналлоҳ», ўттиз уч марта «Алҳамдулиллаҳ», ўттиз тўрт марта «Аллоҳу акбар» ва ўн марта «Ла илаҳа иллаллоҳ» деб айтингизлар. (Шунда) сизлардан ўзганларга етиб олгайсизлар ва сизлардан орқада қолганлар сизлардан ўзиб кета олмагайлар».**

Муслим, Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан марфуъ тарзида ривоят қилган ҳадисда бундай дейилади: «Кимки намознинг орқасидан Аллоҳга ўттиз уч марта тасбиҳ айтса, ўттиз уч марта ҳамд айтса ва ўттиз уч марта такбир айтса, булар тўқсон тўққизтадир ва юзинчи мартасида «ла илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ла шарийка лаҳу, лаҳул-мулку ва лаҳул-ҳамду ва ҳува ъала кулли шайъин қодийр») деса, қусурлари денгиз кўпикларича бўлса ҳам, кечирилади». Бу ривоятда такбирлар саноғи борасида хилма-хил ривоятлар бор. Баъзи ривоятларда ҳар бирининг саноғи юзта деб айтилган.

Бу бобда Каъб ибн Ужра, Анас, Абдуллоҳ ибн Амр, Зайд ибн Собит, Абуд-Дардо, Ибн Умар ва Абу Зарр (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Аббоснинг ҳадиси ҳасан-ғариб. Тағин бу бобда Абу Ҳурайра ва Ал-Муғийра (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Расуллулоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бундай деб айтганлари ривоят қилинган: «**Икки хислат борки, уларни одат қилган кнши, албатта, жаннатга киргайдир: ҳар бир намознинг орқасидан Аллоҳга ўттиз уч марта тасбиҳ айтса, ўттиз уч марта ҳамд айтса ва ўттиз тўрт марта такбир айтса, ҳамда ухлаётиб ўн марта «Субҳаналлоҳ», ўн марта «Аллоҳу акбар» деса...»**

301-БОБ

МАВЗУ: ЛОЙГАРЧИЛИКДА ВА ЁМҒИРДА УЛОВ УСТИДА НАМОЗ ЎҚИМОҚ

407. *Яъло ибн Мурро (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «**Бир сафарда Расуллулоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга бўлдилар. Шунда йўлнинг тор бир жойига бориб қолдилар. Намоз вақти кирган ва ёмғирда қолган эдилар. Устларидан ёмғир ва остларидан лойқа (намоз ўқишга моненьлик қиларди). Шунда Расуллулоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам туянинг устида азон айтдилар, иқомат келтирдилар, туянинг устида олдинга ўтиб, уларга намоз ўқиб бердилар. (Намозни) имо билан ўқидилар, саждаларини рукуъларидан кўра пастроқ қилар эдилар».**

Суютий «Қутул-муғазий»да бундай дейди: «Нававий ва бошқалар бу ҳадисга таяниб, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам азонни ўзлари айтганларини, муаззинлик билан

имомликни жамъ қилмоқ мустаҳаб эканини айтади».

Бу ҳадис ғариб. Буни фақатгина Умар ибн Ар-Римоҳ Ал-Балхий ривоят қилган ва ёлғиз унинг ривоятидан маълум бўлаётир. Илм аҳлларида мутааддид кишилар бу ҳадисни ундан ривоят қилганлар. Шунингдек, Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан сувда ва лой маҳалида туянинг устида намоз ўқигани ривоят қилинган. Илм аҳллари амали шу ҳадис асосидадир.

Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир.

302-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗ УЧУН ВУЖУДНИ УРИНТИРМОҚ

408. *Ал-Муғийра ибн Шуъба (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламнинг намоз ўқийвериби, ҳатто муборак оёқлари шишиб кетди. Шунда у кишига айтилдики, «Сизнинг олдинги ва кейинги гуноҳларингиз кечирилган-ку, нега ўзингизни бунча кулфатга соласиз?»* *Айтдилар: «Ахир, шукр қилгувчи банда бўлмайинми?»*

Бу бобда Абу Ҳурайра ва Оиша (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган. Ал-Муғийра ибн Шуъбанинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

303-БОБ

МАВЗУ: ҚИЁМАТ КУНИДА БАНДАНИНГ БЕРАДИГАН БИРИНЧИ ҲИСОБИ НАМОЗДАНДИР

409. *Ҳурайс ибн Қабийсадан ривоят қилинди, айтди: «Мадинага келдим ва дедимки, «Аллоҳим! Менга солиҳ бир суҳбатдош муяссар айлагин!..»* *Айтади: «Абу Ҳурайрага интилдим-да, «Мен Аллоҳдан ўзимга солиҳ бир суҳбатдош насиб айламоғини сўраган эдим. Энди менга Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан эшитган бир ҳадисингни айтиб бер, шояд Аллоҳ ундан менга манфаат етказса!..»* *дедим. Шунда (Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу) айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан эшитдим, бундай дедилар: «Қиёмат кунида банданинг ўз амалларидан биринчи ҳисоб берадиган нарсаси унинг намозидир. Агар намози тўқис бўлса, халос ва нажот топиб, муродига етгай. Агар фосид бўлса, номурод бўлгай ва зарар-зиён топгай. Агар фарзлардан бирор ками бўлса, Рабб таборак ва таъоло: «Қаранглар-чи, банданинг нафл намозлари борми?» дейди ва фарзлардан етишмаган миқдорни ўша билан тўлдиради, мукамал қилади. Кейин бошқа амали ҳам шу тартиб-қоида асосида бўлади».*

Яъни, фарзларнинг ками бўлса, нафл рўзалар билан, закотдан ками бўлса, садақа ва эҳсонлар билан тўлдирилади.

Бу бобда Тамим Ад Дорий (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган Абу Ҳурайранинг ҳадиси бу важҳдан ҳасан-ғариб. Бу ҳадис Абу Ҳурайрадан бошқа важҳдан ҳам ривоят қилинган.

Ҳасаннинг биродарларидан баъзилари Ҳасандан, Қобийса ибн Зувайбдан бошқа бир ҳадис ривоят қилганлар. Машҳур бўлгани Қобийса ибн Зувайб эмас, Қобийса ибн Ҳурайсдир.

Ат-Термизий китобининг бошқа бир нусхасида Қобийса ибн Ҳурайс ибн Қобийса дейилади ва бу ҳам изоҳга муҳтождир. Диққат қилинса, Ат-Термизий ҳадис бошида «Ҳурайс ибн Қобийса» деб айтдилар...

Анас ибн Ҳакимдан, Абу Ҳурайрадан, Набий саллalloҳу алайҳи ва салламдан шунга яқин бир ҳадис ривоят қилинган.

304-БОБ

МАВЗУ: БИР КЕЧА-КУНДУЗДА ЎН ИККИ РАКЪАТ СУННАТ НАМОЗИ ЎҚИМОҚНИНГ ФАЗИЛАТИ

410. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки ўн икки ракъат суннат намозида бардавом бўлса, Аллоҳ унга Жаннатдан бир уй бино қилур: пешиннинг фарзидан олдин тўрт ракъат ва фарзидан кейин икки ракъат; шомнинг фарзидан кейин икки ракъат; хуфтоннинг фарзидан кейин икки ракъат; бомдоднинг фарзидан олдин икки ракъат».*

Бу бобда Умму Ҳабиба, Абу Ҳурайра, Абу Мусо ва Ибн Умар (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Оиша (онамиз)нинг ҳадиси бу важҳдан ғариб. Муғийра ибн Зиёд ҳақида баъзи илм аҳллари хотираси жиҳатдан (танқидий) сўз қилишган.

Ҳақиқатда икки ривоятдан бирига биноан Ибн Маин, Ибн Адий ва бошқалар Муғийра ибн Зиёдни тавсиқ этганлари (муҳкам ва устивор кўрганлари) таъкидланган. Бинобарин, ҳадис - ҳасан даражасидан паст бўлмаса керак.

411. *Умму Ҳабиба (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки бир кеча-кундузда ўн икки ракъат намозни ўқиб борса, Аллоҳ унга Жаннатдан бир уй бино қилгайдир: пешиннинг фарзидан олдин тўрт ракъат ва фарзидан кейин икки ракъат; шомнинг фарзидан кейин икки ракъат; хуфтоннинг фарзидан кейин икки ракъат; бомдоднинг фарзидан олдин икки ракъат».*

Анбасанинг Умму Ҳабибадан ушбу бобда ривоят қилган ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Бу ҳадис Анбасадан мутаад-дид важҳдан ривоят қилинган.

305-БОБ

МАВЗУ: БОМДОДНИНГ ИККИ РАКЪАТИ ФАЗИЛАТИ

412. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Бомдоднинг икки ракъати дунёдан ва дунёдаги бор нарсалардан яхшироқдир».*

Шоҳ Валийуллоҳ Ад-Дехлавий «Ҳужжатуллоҳил-балигоҳ» деган асарида бу афзалият сабабини бундай деб изоҳлайди: «Чунки дунё ва дунё неъматлари фонийдир. Ўша икки ракъатнинг савоби эса чексиз ва абадийдир».

Бу бобда Али, Ибн Умар ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Оиша (розияллоҳу анҳо)нинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Аҳмад ибн Ҳанбал, Солиҳ ибн Абдуллоҳ Ат-Термизийдан ҳадис ривоят қилган.

306-БОБ

МАВЗУ: БОМДОД НАМОЗИНИНГ ИККИ РАКЪАТ (СУННАТИ) ЕНГИЛ ЎҚИЛМОҒИ ВА НАБИЙ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИНГ БУ ИККИ РАКЪАТДАГИ ҚИРОАТЛАРИ

413. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламу биру ой кузатдим, бомдод намозининг фарзидан олдинги икки ракъатда «Қул йаа аййуҳал-кафирун» ва «Қул: Ҳуваллоҳу аҳад»ни ўқир эдилар».*

Бу бобда Ибн Масъуд, Анас, Абу Ҳурайра, Ибн Аббос, Ҳафса ва Оиша (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан. Бу ҳадис Ас-Саврийнинг Абу Исҳоқдан қилган ривояти эканлигини ёлғиз Абу Аҳмаднинг ривоятидан билмоқдамиз. Муҳаддислар наздида маъруф бўлгани - Исроилнинг Абу Исҳоқдан қилган ривоятидир. Бу ҳадис

Абу Аҳмаддан; Исроилдан ривоят қилинган. Абу Аҳмад Аз-Зубайрий -сиқа (ишонарли) ва ҳофиздир. *Бундорнинг бундай деганини эшитдим:* «Абу Аҳмад Аз-Зубайрийдан кўра хотираси ажойиб бўлган кишини кўрмадим». Абу Аҳмаднинг исми - Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Аз-Зубайр Ал-Асадий Ал-Куфий.

307-БОБ

МАВЗУ: БОМДОДНИНГ ИККИ РАКЪАТ (СУННАТ)ИДАН КЕЙИН ГАПЛАШМОҚ

414. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар:* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бомдоднинг икки рақъатини ўқиганларида, мен билан бирор ҳожатлари бўлса, гаплашар эдилар, бўлмаса, намозга чиқар эдилар**».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари, тонг отганидан бошлаб то бомдод намозини ўқигунларича, зикрдан бошқа ва зарурий бўлган сўздан ташқари, дунёвий сўзларни гапирмоқни макруҳ деб билар эдилар. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир.

308-БОБ

МАВЗУ: ТОНГ ОТГАНИДАН КЕЙИН ФАҚАТГИНА ИККИ РАКЪАТ (СУННАТ) НАМОЗ БОР

415. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* «**Тонг (отгани)дан кейин икки саждадан бошқа (яъни икки рақъат суннатдан бошқа) намоз йўқ**».

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Амр ва Ҳафса (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умарнинг ҳадиси ғариб.

Бу ҳадисни ёлғиз Қудома ибн Мусонинг ривоятидан билмоқдамиз. Ундан мутааддид кишилар ривоят қилганлар. Илм аҳллари ушбу хусусда иттифоқ қилдилар: Тонг отгандан кейин киши бомдод намозининг икки рақъат (суннат)идан бошқа (нафл) намоз ўқимоғини макруҳ кўрадилар.

Ҳофиз Аз-Зайлоий, Термизийнинг «Бу ҳадисни ёлғиз Қудома ибн Мусонинг ривоятидан билмоқдамиз» деган сўзига эътироз қилади ва Табароний худди шу ҳадисни Қудома ибн Мусо қатнашмаган бошқа икки йўддан ривоят қилганини айтади. Ҳолбуки, бу эътироз ўринсиз. Чунки Термизий бу ҳадис бошқа йўлдан ривоят қилинмаганини эмас, балки фақатгина бу хусусда маълумотга эга бўлмаганини айтмоқда, холос.

Илова: Ҳанафий мазҳабида бомдод вақти кирганидан кейин икки рақъат суннат ўқилгач, фақат фарз ўқилади. Нафл намозлар ўқилмайди.

Бу ҳадиснинг маъноси фақатгина бундай деб тушунилади: «Тонг отганидан кейин бомдоднинг икки рақъат (суннат)идан бошқа намоз йўқ».

309-БОБ

МАВЗУ: БОМДОД НАМОЗИНИНГ СУННАТИДАН КЕЙИН ЁНБОШЛАМОҚ

416. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар:** «**Сизлардан бирортангиз бомдод намозининг икки рақъат (суннат)ини ўқиса, ўнг томони билан ёнбошласин**».

Бу бобда Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси бу ваҳддан ҳасан-саҳиҳ-ғариб.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам бомдод намозининг икки рақъат (суннат)ини уйда

ўқиганларидан кейин ўнг томонларига ёнбошлаганлари Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинган. Айрим илм аҳллари шуни мустаҳаб кўрмоқдалар.

Бомдод намозининг суннатидан кейин ёнбошлаб ётиш ҳақида олимларнинг хилма-хил фикрлари бор.

1)Термизий баъзи илм аҳлларидан нақл этганларича, бу мустаҳабдир. Абу Мусо Ал-Ашъарий, Рофиъ ибн Хориж, Анас ибн Молик ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)нинг фикрлари шу. Улар бомдод намозининг суннатидан кейин ёнбошлар ва бошқаларига ҳам шуни амр қилишарди. Имомлардан Шофиъийнинг ҳам қавли шу. Ал-Айний «Умдатул-Қорий»: китобида «Шофиъий ва унинг биродарлари бу (ёнбошлаш) суннат деб қарор қилишди», дейди.

2)Ёнбошлаб ётишни зарур бўлган вожиб амал, дейишади. Абу Муҳаммад Али ибн Ҳазм Аз-Зоҳирийнинг қавли шудир. Шавқоний бундай дейди: «Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам баъзан ёнбошлаб ётишни тарк этганлари умматларига тегишли бўлган амрга зид эмас».

3)Ёнбошлаш бидъат ва макруҳ. Саҳобалардан Ибн Масъуд ва ихтилофли бир ривоятга кўра Ибн Умарнинг қавли шу.

4)Бу ишни қилмаган авло. Ибн Абу Шайба, Ал-Ҳасандан ривоят қилади: Ал-Ҳасан бомдод намозининг суннатидан кейин ёнбошлаб ётишдан хушланмас эди.

5)Бешинчи қавлга кўра, тунги (таҳажжуд) намозига турган киши билан турмаган киши ўртасида ажрим қилинади. Таҳажжудга турганлар истироҳат учун бу ишни қилишлари мустаҳаб кўрилган, турмаганлар учун машруъ эмас. Термизийнинг шориҳи Абу Бакр ибн Ал-Арабий шу қавлни ихтиёр этади ва бундай дейди: «Фақатгина тунги (таҳажжуд) намозига турган киши бомдод намозининг суннатидан кейин фарзни кутмоқ учун ёнбошлаб етади ва шу аснода вужудини тин олдириб, бомдоднинг фарзига туради».

310-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗ УЧУН ИҚОМАТ АЙТИЛГАНИДА ФАРЗДАН БОШҚА НАМОЗ ЙЎҚ

417. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «**Намозга иқомат айтилганида фарздан бошқа намоз йўқ**».

Бу бобда Ибн Райҳона, Абдуллоҳ ибн Амр, Абдуллоҳ ибн Саржис, Ибн Аббос ва Анас (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан.

Бу ҳадис саҳиҳ. Муслим бу ҳадисни мутааддид йўллардан ривоят қилган. Аҳмад, Абу Довуд, Ан-Насоий ва Ибн Можа ҳам бу ҳадисни ривоят қилганлар.

Аййуб, Варқоъ ибн Умар, Зиёд ибн Саъд, Исмоил ибн Муслим ва Муҳаммад ибн Жухода, Амр ибн Динордан, Ато ибн Ясордан, Абу Ҳурайрадан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан шу тарзда ривоят қилганлар. Ҳаммод ибн Зайд ва Суфён, ибн Уйайна, Амр ибн Динордан ривоят қиладилар ва ҳадисни Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламгача юксалтирмайдилар. Марфуъ бўлмиш ривоят, бизнингча, саҳиҳроқ.

Бу ҳадис Абу Ҳурайрадан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бошқа важҳдан ҳам ривоят қилинган. Аййаш ибн Аббос Ал-Қитбоний Ал-Мисрий уни Абу Саламадан, Абу Ҳурайрадан, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир: Намоз учун иқомат айтила бошлаганда ўша фарздан бошқа намоз йўқ. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборақ, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Бу масалада уламнинг 9 хил қавли бор:

1-қавл. Намозга иқомат айтила бошлаганда бошқа намозни ўқимоқ макруҳ: у хоҳ вақт суннати бўлсин, хоҳ нафл намози бўлсин. Саҳобалардан, тобиъийндан ва имомлардан кўпгина шахсларнинг қавли шу. Термизий, жумладан, Суфён Ас-Саврийнинг қатъиян шу фикрда

эканини қайд этган бўлса-да, аммо Ибн Абдилбар ва Ан-Нававий, Ас-Саврийнинг қарашини бундай изоҳлайди: «Биринчи рақъатни бой беришдан қўрқса, бомдоднинг суннатини тарк этиб, жамоат билан бирга намозга киради. Аммо биринчи рақъатга етишмоғига ишонса, аввал суннатини ўқийди ва кейин имомга эргашади». Чунончи, кейинроқда бу баён этилади.

2-қавл. «Фарз намози учун иқомат айтила бошлаганда, нафл намозларидан ҳеч биттаси жоиз эмас». Ибн Абдилбар «Ат-тамҳид»да шундай дейди.

3-қавл. Имом фарзни ўқиётганда бомдод намозининг суннатини ўқимоқликда зарар йўқ. Бу фикрдаги шахслар бомдоднинг суннати билан бошқа намозларнинг суннати орасида ажрим қилмоқдалар. Бу хусусда Ал-Байҳақийнинг Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан қилган ушбу ҳадиси билан истидлол этадилар: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Намоз учун иқомат келтирилганда фарздан бошқа намоз йўқ, фақатгина бомдоднинг икки рақъат суннати(бундан) мустасно. Аммо бу ҳадис истидлол учун яроқли эмаслигини, ҳатто Ал-Байҳақий, Абу Ҳурайрадан бу истиснога зид бир ҳадис ривоят қилганини далил қиладилар.

4-қавл. Бу қавлда масжиднинг ичида бўлмоқ ёки ташида бўлмоқ ва айни вақтда биринчи рақъатга етиб-етмаслиги орасида ажрим қилинади. Бу Имоми Моликнинг қавли бўлиб, у бундай дейди: «Масжидга кирган бўлса, имомга эргашсин ва суннатни - бомдоднинг суннатини демоқчи - ўқимасин. Агар масжидга кирмаган бўлса, биринчи рақъатни бой бериш қўрқуви бўлмаса, масжиднинг ташида суннатини ўқисин, бой бериш қўрқуви бўлса, ўқимасдан масжидга кириб, имомга эргашсин».

5-қавл. Икки рақъат фарзни бой беришдан ва иккинчи рақъатнинг рукуъида имомга етиша олмасликдан қўрқса, унда имомга эргашади, йўқса масжиднинг ташида бомдоднинг суннатини ўқиганидан кейин имомга эргашади. Ибн Абдилбарнинг нақл этишича, бу қавл Имоми Абу Ҳанифа ва биродарларининг қавлидир. Ал-Хаттобий эса Имоми Абу Ҳанифа Имоми Молик билдирган фикрда, бўлганини ривоят қилади. Унда бу ривоят Имом Аъзамнинг биродарларининг ривоятига мувофиқ келади. Бу орада Ан-Нававий Имом Абу Ҳанифа Ал-Авзойининг куйида келадиган қавлга эга бўлганини баён этади.

6-қавл. Охирги рақъатга етолмаслик қўрқуви бўлмаса, бомдоднинг суннатини масжиднинг ичида ҳам ўқийверади. (Жамоатда) биринчи рақъатни бой берадиган бўлса ҳам, суннатини ўқиши керак. Ал-Авзой ва Саъид ибн Абдулазизнинг қавли шу. Ан-Нававий, Имоми Абу Ҳанифа ва у кишининг биродарлари ҳам шу қавлга эга бўлганини ривоят қилади.

7-қавл. Биринчи рақъатни бой бериш қўрқуви бўлмаса, бомдоднинг суннатини масжид ичида бўлса ҳам ўқийди. Суфён Ас-Саврийнинг қавли шу. Ибн Абдилбар ривоят қилган бу қавл Термизий Суфён Ас-Саврийдан ривоят қилган қавлга зид.

8-қавл. Вақт бемалол бўлса, имомнинг намозини бой берса ҳам, бомдоднинг суннатини ўқийди. Моликийлардан Ибнул-Жаллобнинг қавли шу.

9-қавл. Иқоматни эшитгач, хоҳ бомдоднинг суннати, хоҳ бошқа нафл намозга киришмоғи, хоҳ масжиднинг ичида, хоҳ ташқарисида бўлсин, жоиз эмас. Агар шундай қилса, осий бўлган бўлади. Зоҳирийларнинг қавли шу. Ибн Ҳозим, Шофиъийнинг ва барча салафларнинг шу қавлга эга бўлганини нақл этади. Ҳадисда ворид бўлган «иқомат» сўзидан мурод муаззиннинг фарз намози учун келтирган иқомат бўлса, маълум бўлган ва қабул этилган маъно шудир, унда бу қавл ҳадиснинг зоҳир маъносига мувофиқроқ келади. Борди-ю, «иқомат» сўзидан «намоз ўқимоқ» маъноси қасд этилса, унда иқомат асносида нафл намози ўқимоқлик кароҳат эмас.

311-БОБ

МАВЗУ: БОМДОД НАМОЗИНИНГ СУННАТИНИ ЎТКАЗИБ, ФАРЗДАН КЕЙИН ЎҚИМОҚ

418. *Қайс ибн Амр ибн Саҳл Ал-Ансорий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам масжидга чиқдилар, дарҳол изларидан намозга иқомат айтилди ва мен у киши билан бирга бомдодни ўқидим. Кейин Набий*

саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозни тамом қилгач, менинг намоз ўқиётганимни кўриб қолдилар: «Шошмагил, Қайс! Бир пайтда икки (фарз) намозми» дедилар, «Ё Расулulloҳ? Мен бомдоднинг икки рақъат (суннат)ини ўқимаган эдим» - дедим, «Унда зарари йўқ», - дедилар.

Муҳаммад ибн Иброҳимнинг ривояти шу тарзда эканини ёлғиз Саъд ибн Саъиднинг ривоятидан билаётирмиз. Суфён ибн Уйайна айтади: «Ато ибн Аби Рабоҳ бу ҳадисни Саъд ибн Саъиддан эшитган ва бу ҳадис фақатгина мурсал тарзида ривоят қилинаётир». Маккаликлардан баъзилари шу ҳадисни қабул қилишган. Бомдод намозининг суннатини фарздан кейин ва қуёш чиқишидан олдин ўқимоқ зарарсиз, деб ҳисоблайдилар.

Ал-Хотабий «Ал-маолим»да бундай дейди: «Бомдод намози суннатининг қазосини ўқиш вақти борасида олимлар ихтилоф қилганлар. Ибн Умар (розияллоҳу анҳум)дан, у кишининг фарздан кейин суннат қазоси ўқилади деб айтгани ривоят қилинди. Ато, Товус ва Ибн Журайҳнинг қавли ҳам шудир. Баъзилари эса «Қуёш чиққунча қазони ўқийди», дейди. Ал-Қосим ибн Муҳаммаднинг қавли ва Ал-Авзоий, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг мазҳаби (йўли) шудир. Абу Ҳанифа ва у кишининг биродарлари эса бундай дейишади: «Хохласа, бу икки рақъатнинг қазосини қуёш кўтарилгунча ўқийди. Агар ўқий олмаса, бошқа нарса лозим бўлмайди. Чунки, бу суннатдир». Имом Молик «Чошгоҳ вақтидан завол вақтига қадар қазосини ўқийди, заволдан кейин қазосини ўқимайди», дейди.

Саъд ибн Саъид Яҳё ибн Саъид Ал-Ансорийнинг биродари. Қайс эса Яҳё ибн Саъиднинг бобоси. У Қайс ибн Амр эканлиги, шунингдек, Қайс ибн Каҳд эканлиги ҳам айтилган. Бу ҳадиснинг исноди муттасил эмас. Муҳаммад ибн Иброҳим Ат-Таймий -Қайсдан эшитган. Баъзилар эса бу ҳадисни Саъд ибн Саъиддан, Муҳаммад ибн Иброҳимдан ривоят қилган: «Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам чиқдилар ва Қайсни кўрдилар.

312-БОБ

МАВЗУ: ҚУЁШ ЧИҚҚАНИДАН КЕЙИН БОМДОД НАМОЗИНИНГ СУННАТИНИ ЎҚИМОҚ

419. *Абу Ҳурайра (розиллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки бомдод намозининг икки рақъат (суннат)ини ўқий олмай қолса, қуёш чиққанидан кейин ўқиб олсин».*

Бу ҳадисни ёлғиз шу ваҳждан билаётирмиз. Ибн Умардан шундай қилгани (қуёш чиққанидан кейин бомдод намози суннатининг қазосини ўқигани) ривоят этилган. Баъзи илм аҳллари амали шу ҳадис асосидадир. Суфён Ас-Саврий, Шофиъий, Аҳмад, Исҳоқ ва Ибнул-Муборакнинг қавли шу. Амр ибн Осим Ал-Килобийдан ташқари, бу ҳадисни Ҳаммомдан шу иснод билан ва шу тарзда ривоят қилган бирор кишини билмаймиз. Қатоданинг Назр ибн Анасдан, Башир ибн Наҳикдан, Абу Ҳурайрадан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан марфуъ тарзида қилган ривояти ушбудир: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Кимки қуёш чиқмасидан олдин бомдод намозининг бир рақъатига улгурса, бомдод намозига улгурган бўлур».

313-БОБ

МАВЗУ: ПЕШИН НАМОЗИНИНГ ТЎРТ РАҚЪАТЛИК АВВАЛГИ СУННАТИ

420. *Али (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешиннинг фарзидан олдин тўрт рақъат ва (фарзидан) кейин икки рақъат (намоз) ўқир эдилар».*

Бу бобда Оиша ва Умму Ҳабиба (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган. Алининг ҳадиси ҳасан. Абу Бакр Ал-Аттор, Али ибн Абдуллоҳдан, Яҳё ибн Саъиддан, Суфёндан нақл этиб, бизга баён қилиб берди: «Суфён айтдики, «Ал-Ҳориснинг ривоятига нисбатан Осим ибн

Дамроъ ривоятининг устунлигини билар (ва тақдирлар) эдик».

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан илм аҳллари кўпчилигининг амали шу ҳадис асосидадир. Киши пешиннинг фарзидан олдин тўрт рақъат суннат намози ўқимоғи ихтиёр қилинган. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак ва Исҳоқнинг қавли шу. Баъзи илм аҳллари эса, «Кечки ва кундузги намозлар икки-икки рақъатдандир», дейди. Ҳар икки рақъатни бир-биридан ажратмоқ лозим, деган фикрга эга бўлганлар. Шофиъий ва Аҳмаднинг қавли шу.

314-БОБ

МАВЗУ: ПЕШИН НАМОЗИНИНГ ИККИ РАҚЪАТЛИК КЕЙИНГИ СУННАТИ

421. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга пешиннинг фарзидан олдин икки рақъат ва (фарзидан) кейин икки рақъат намоз ўқидим».*

Бу бобда Али ва Оиша (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган. Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

315-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАВЗУ

422. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам пешин намозининг фарзидан олдин тўрт рақъат намозни ўқий олмай қолсалар, бу тўрт рақъатни фарздан кейин ўқир эдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Буни фақатгина Ибнул-Муборакнинг шу ваҳждан қилган ривоятдан билаётирмиз. Қайс ибн Ар-Робиъ бу ҳадисни Шуъбадан, Холид Ал-Ҳаззоъдан боягига яқин тарзда ривоят қилган ва Қайс ибн Робиъдан ташқари уни Шуъбадан ривоят қилган бошқа бирор кишини билмаймиз. Абдурраҳмон ибн Лайлодан, Пайғамбар сал-лаллоҳу алайҳи ва салламдан шунга яқин бир ҳадис ривоят қилинган.

423. *Умму Ҳабиба (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки пешиннинг фарзидан олдин тўрт рақъат намоз ўқиса, Аллоҳ уни жаҳаннам олови учун ҳаром қилгайдир».*

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

424. *Анбаса ибн Суфёндан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг жуфти ҳалоллари бўлмиш эгачим Умму Ҳабибадан эшитдим, «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бундай деганларини эшитдим, деди: «Кимки пешиннинг фарзидан олдин тўрт рақъат ва фарзидан кейин тўрт рақъат намозда бардавом бўлса, Аллоҳ уни жаҳаннам олови учун ҳаром қилгайдир».*

* Илова: Пешиннинг фарзидан кейинги икки рақъат . суннатга яна икки рақъат қўшиб, тўрт рақъат қилиб ўқиш, Ҳанафий мазҳабидагилар учун мустаҳабдир (яъни ўқиганга савоб бор, ўқимаган кишига эса гуноҳ йўқ).

Бу ҳадис ушбу ваҳждан ҳасан-саҳиҳ-ғариб.

Ал-Қосим - Абдурраҳмоннинг ўғли. Куняси - Абу Абдурраҳмон. Ўзи Абдурраҳмон ибн Холид ибн Язид ибн Муовиянинг мавлоси (озод этилган қули)дир. Шомлик бўлиб, сиқа (ишончли)дир. У Абу Умоманинг биродари бўлади.

316-БОБ

МАВЗУ: АСРНИНГ ФАРЗИДАН АВВАЛГИ ТҶҲРТ РАҚЪАТ НАМОЗ

425. Али (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам асрнинг фарзидан олдин тўрт рақъат намоз ўқир эдилар ва малоикаи муқаррабийнга (яқин тургувчи фаришталарга) ҳамда мусулмонлардан ва мўъминлардан уларга тобеъ бўлганларга салом беришлик билан бу тўрт рақъатнинг орасини ажратар эдилар».

Бу бобда Ибн Умар ва Абдуллоҳ ибн Амр (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Али (розиаллоҳу анҳу)нинг ҳадиси ҳасан. Исҳоқ ибн Иброҳим шу ҳадисга таяниб, асрнинг фарзидан олдинги тўрт рақъат намоз бир салом билан ўқилмоғини ихтиёр этган. «Орасини салом беришлик билан ажратар эдилар» дейилганда ташаҳҳудни қасд этмоқда. Шофиъий ва Аҳмаднинг фикри: «Кечки ва кундузги нафл намозлар -икки рақъат-икки рақъатдир». Шу сабабдан фаслни (икки салом билан ўқилмоғини) ихтиёр этадилар.

Бу, Ибн Умардан (розиаллоҳу анҳумо) марфуъ тарзида ривоят қилинган бир ҳадисдир. Бу ҳадис Имом Бухорий ва Имом Муслимда бўлиб, унда «кундузги» деган қайд йўқ.

426. Ибн Умар (розиаллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Асрнинг фарзидан олдин тўрт рақъат намоз ўқиган кишини Аллоҳ раҳмат қилгай!»

Бундаги «Роҳима» (раҳмат қилгай) ибораси дуо ёки хушхабар бўлиши эҳтимолдир.

Бу тўрт рақъат намоз Ҳанафийлар учун мустаҳаб амал.

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

317-БОБ

МАВЗУ: ШОМНИНГ ФАРЗИДАН КЕЙИНГИ ИККИ РАҚЪАТ НАМОЗ ВА БУ ИККИ РАҚЪАТДАГИ ҚИРОАТ

427. Абдуллоҳ ибн Масъуд (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шомнинг фарзидан кейинги икки рақъатда ва бомдод намозининг фарзидан олдинги икки рақъатда «Қул: йаа аййуал кафирун» билан «Қул: Ҳуваллоҳу аҳад»ни ўқиганларини неча марталаб эшитганман - ҳисобига ета олмайман».

Бу бобда Ибн Умар (розиаллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган. Ибн Масъуднинг ҳадиси - Ибн Масъуднинг ривояти сифатида ғариб. Бу ҳадисни фақат Абдулмалик ибн Маъданнинг Осимдан қилган ривоятидан билаётирмиз.

318-БОБ

МАВЗУ: ШОМНИНГ ОХИРГИ СУННАТИ УЙДА ЎҚИЛМОҒИ

428. Ибн Умар (розиаллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга шомнинг фарзидан кейин у кишининг уйларида икки рақъат намоз ўқидим».

Бу бобда Рофиъ ибн Ходиж ва Каъб ибн Ужра (розиаллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган. Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

429. Ибн Умар (розиаллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам кечаси ва кундузи ўқиб борган ушбу ўн рақъат намозни (ҳамиша) сақладим: пешиннинг фарзидан олдин икки рақъат ва фарзидан кейин икки рақъат, шомнинг фарзидан кейин икки рақъат, хуфтоннинг фарзидаи

кейин икки рақъат. Ва ниҳоят, «Ҳафса (опам) менга: «У зот бомдоднинг фарзидан олдин икки рақъат намоз ўқир эдилар», деб ҳадис баён қилди».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

430. Ҳасан ибн Али бизга Абдурраззоқдан, Маъмардан, Аз-Зухарийдан, Солимдан, Ибн Умардан, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан баён қилди... Ўтган ҳадиснинг ўзи.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

319-БОБ

МАВЗУ: ШОМНИНГ ФАРЗИДАН КЕЙИН ОЛТИ РАҚЪАТ НАФЛ НАМОЗИ ЎҚИШНИНГ ФАЗИЛАТИ

431. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки шом(нинг фарзи)дан кейин ёмон сўз гапирмасдан туриб, олти рақъат намоз ўқиса, бу олти рақъат унинг ўн икки йиллик ибодатига баробар бўлур».*

Оиша (розияллоҳу анҳо) воситаси билан Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бундай деб ривоят қилинган: «Кимки шом(нинг фарзи)дан кейин йигирма рақъат намоз ўқиса, Аллоҳ унга жаннатдан бир уй бино қилгайдир».

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ғариб. Уни ёлғиз Зайд ибн Ал-Ҳубобнинг Умар ибн Абий Хосъамдан қилган ривоятдан билаётимиз. Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий)дан эшитдим, айтдики, «Умар ибн Абдуллоҳ ибн Аби Хосъамнинг ривояти - мункар». Муҳаммад ибн Исмоил уни жуда заиф деб билаётимиз.

320-БОБ

МАВЗУ: ХУФТОН(НИНГ ФАРЗИ)ДАН КЕЙИН ИККИ РАҚЪАТ НАМОЗ

432. *Абдуллоҳ ибн Шақиқдан ривоят қилинди; айтди: Оиша (розияллоҳу анҳо)дан Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг намозлари ҳақида сўрадим; шунда айтдилар: «У зот, пешин(нинг фарзи)дан олдин икки рақъат ва фарзидан кейин икки рақъат, шом(нинг фарзи)дан кейин икки рақъат, хуфтон(нинг фарзи)дан кейин икки рақъат ҳамда бомдод(нинг фарзи)дан олдин икки рақъат намоз ўқир эдилар».* (Арабий матнда ҳадиснинг давоми тушиб қолган).

Бу бобда Али ва Ибн Умардан (розияллоҳу анҳум) ҳадис ривоят қилинган. Абдуллоҳ ибн Шақиқ, Оиша (онамиз)дан ривоят қилган ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

321-БОБ

МАВЗУ: ТУНГИ НАМОЗ (ТАҲАЖЖУД) ИККИ-ИККИ РАҚЪАТДАН ЎҚИЛМОҒИ

433. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Тунги намоз икки-икки рақъатдандир. Тонг отиб қолишидан қўрқсанг, бир рақъат витр ўқиб, намозингнинг охирини витр (тоқ) қилгин».*

Бу бобда Амр ибн Абаса (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган. Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир: Тунги намоз икки-икки рақъатдандир. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу.

322-БОБ

МАВЗУ: ТУНГИ НАМОЗ (ТАҲАЖЖУД)НИНГ ФАЗИЛАТИ

434. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Рамазон ойидан кейинги рўзанинг энг афзали - Аллоҳнинг ойи бўлмиш Муҳаррам (рўзаси)дир ва фарздан кейинги намознинг энг афзали - тунги (таҳажжуд) намоздир»,*

Бу бобда Жобир, Билол ва Абу Умома (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан.

Абу Бишрнинг исми — Жаъфар ибн Иёс. Жаъфар ибн Ваҳшия ҳам ўшадир.

323-БОБ

МАВЗУ: ПАЙҒАМБАР САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИНГ ТУНГИ (ТАҲАЖЖУД) НАМОЗЛАРИ ТАВСИФИ

435. *Абу Саламадан ривоят қилинди; у Оиша (розияллоҳу анҳо)дан: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Рамазон кечаларидаги намозлари қандай эди?»* деб сўради. *Шунда (Оиша онамиз) айтдилар: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам на Рамазонда ва на бошқа ойларда ўн бир ракъатдан оширмас эдилар. Аввал тўрт ракъат ўқир эдиларки, унинг чиройлилигини ва узунлигини асти сўрама! Кейин яна тўрт ракъат ўқир эдиларки, унинг ҳам чиройлилигини ва узунлигини асти сўрама! Кейин уч ракъат ўқир эдилар».* *Оиша (онамиз) айтдиларки, «Бир куни: «Ё Расулуллоҳ! Витрни ўқимасдан олдин ухлайсизми?» дедим. Шунда (Расули Акрам): «Ё Оиша! Кўзларим ухлайди-ю, қалбим ухламайди!»*деб жавоб қилдилар».

«Чиройлилиги ва узунлигини асти сўрама!» дейишларидан бу ракъатларни ғоят чиройли ва узун ўқиганларини таъкидламоқчи бўлганлар.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

436. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўн бир ракъат намоз ўқир эдилар ва булардан биттасини витр (тоқ) қилар эдилар. Намоздан фориф бўлгач, ўнг томонларига ёнбошлаб ётар эдилар».*

437. Қутайба - Молиқдан, Ибн Шихобдан нақл этиб бизга ҳадис баён қилди: ўтган ҳадиснинг ўзи.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

324-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАВЗУ

438. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам кечалари ўн уч ракъат намоз ўқир эдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

325-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАВЗУ

439. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Набӣ саллаллоҳу алайҳи ва саллам кечалари тўққиз ракъат намоз ўқир эдилар».*

Бу бобда Абу Ҳурайра, Зайд ибн Холид ва Ал-Фазл ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Оиша (онамиз)нинг ҳадиси бу ваҳждан ғариб.

440. *Суфён Ас-Саврий бу ҳадисни Ал-Аъмашдан уйқаш тарзда ривоят қилган. Маҳмуд ибн*

Файлон, бу ҳадисни бизга Яҳё ибн Одамдан, Суфёндан, Ал-Аъмашдан нақл этиб, баён қилди.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тунги намозлари ҳақидаги ривоятларнинг кўпи - витр билан бирга ўн уч ракъат ва у кишининг тўнги намозларининг энг оз деб тавсиф этилган миқдори тўққиз ракъатдир.

441. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар:* «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам баъзан кўзларига уйқу ғалаба қилиб ёки ухлаб қолиб тунги (таҳажжуд) намозларини ўқиёлмай қолсалар, кундузги чошгоҳ вақтида ўн икки ракъат ўқир эдилар**».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

(Илова: «Бу таҳажжуд қазоси ўз-ўзларига фарз бўлганлигидандир. Ё умматга таълим бермак учун бўлур». (Ат-Термизий, «Шамойили Муҳаммадия» китоби, Саййид Маҳмуд Торозий изоҳи — (Таржимон — М.К.)

442. *Баҳз ибн Ҳакимдан ривоят қилинди; айтди:* «**Зурора ибн Авфа Басра қозиси бўлиб, Бани Қушайр қавмига имомлик қилиб намоз ўқиб берар эди. Бир куни бомдод намозида: «Қачон (Қиёмат хабарини бериб) бурғу чалинганида, ана ўша Кун қийин Кундир» («Ал-муддассир» сураси, 8-9-оятлар) оятини ўқиши билан ўлган ҳолда ерга қулаб тушди. У кишини(нг жасадини) уйига кўтариб борганлар орасида мен бор эдим**».

Саъд ибн Ҳишом - Омир Ал-Ансорийнинг ўғли. Ҳишом ибн Омир эса Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидандир.

326-БОБ

МАВЗУ: ИСМИ УЛУҒ ВА ШОНИ ЮКСАК АЛЛОҲНИНГ ҲАР КЕЧА ДУНЁ ОСМОНИГА «ТУШМОҒИ»

443. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* «**Аллоҳ таборак ва таъало ҳар кеча - туннинг илк учдан бир қисми келганида дунё осмонига тушади ва бундай дейди: «Мен Малиқдурман (мулк соҳибидурман)! Кимки Менга дуо қилса, уни ижобат этгайдурман; кимки Мендан сўраса, унга ато этгайдурман; кимки Менга истиғфор айтса, уни мағфират қилгайдурман!» Ва токи тонг отгунича шундоқ давом этар**».

«Тушади» сўзининг маъноси масаласида ихтилоф қилинди. Айримлар бу сўзни зоҳир маъносига қараб, оддий тушиш деб қабул қилдилар. Булар - Мушаббиха ёки Мужассима (антропоморфизм) тоифасидирки, Аллоҳ таоло уларнинг даъвосидан муназзахдир. Айримлар эса бу ўртада ворид бўлган ҳадислар саҳиҳ эмас, деб иддао этадиган даражада ҳаддан ошганлар. Булар Хавориж ва Муътазила фирқаларидир. Баъзилар бу ҳадисни таъвил қилганлар. Баъзилари эса Аллоҳу таолони ташбиҳ (ўхшатиш) ва кайфиятдан муназзах қилиб (поклаб) «нузул»га ҳадисда ворид бўлгани тарзда иймон келтирдилар. Салафи солиҳийн йўли мана шудир. Ал-Байҳақий тўртта имомнинг; икки Ҳаммод, икки Суфён, Ал-Авзойи, Ал-Лайс ва яна бошқаларнинг йўли шу эканини айта-ди. Шуни ҳам таъкидламоқ керакки, агар «тушмоқ» дегани ҳаракат билан ва бир ҳолдан бошқа бир ҳолга кўчиш йўли билан бўлса, (яъни шундай деб тушунилса), буни Аллоҳу таоло ҳақида айтиш мумкин эмас. Шу эътибор билан ҳадисда келган «нузул», яъни тушмоқ сифатига ташбиҳсиз ва кайфиятсиз тарзда ишонмоғимиз лозим. Ул зот Ўзига хос бир тушиш билан «тушгайдир», биз инсонлар, махлуклар сингари ҳаракат билан ёки бир ҳолдан бошқа ҳолга кўчиш йўли билан эмас. Аллоҳу аъламу бимуродиҳи...

Бу бобда Али ибн Абу Толиб, Абу Саъид, Рифоъа Ал-Жуханий, Жубайр ибн Мутъим, Ибн Масъуд, Абуд-Дардо ва Усмон ибн Абил-Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайрининг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Бу ҳадис мутааддид важҳлардан Абу Ҳурайра орқали Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан шундоқ ривоят қилинган: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Аллоҳ таборак ва таоло ҳар кеча, туннинг илк учдан бир қисми келганида дунё осмонига «тушгай»дир».

Ривоятларнинг энг саҳиҳи шу.

327-БОБ

МАВЗУ: КЕЧАСИ ҚИРОАТ ҚИЛМОҚ

444. *Абу Қатода (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам Абу Бакр (розияллоҳу анҳу)га: «Сизни кузатдимки, овозингизни паст чиқариб қироат қилурсиз», дедилар. (Ҳазрати) Абу Бакр: «Мен муножот қилурман Ул зотгаки, Ул зот овозимни эшитгай», дедилар. Шунда Расули Акрам: «Сиз овозингизни андак баландроқ кўтаринг», дедилар. Ва Умар (розияллоҳу анҳу)га айтдилар: «Сизни кўрдимки, овозингизни баланд кўйиб қироат қилурсиз». Шунда (Ҳазрати) Умар: «Албатта, мен ухлаганларни уйғотурман ва шайтонни ҳайдарман!» дедилар. (Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам у кишига): «Сиз андак оҳиста ўқинг», дедилар.*

Бу бобда Оиша, Умму Хониъ, Анас, Умму Салама ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинди.

445. *Абдуллоҳ ибн Қайсдан ривоят қилинди; айтди: «Оиша (розияллоҳу анҳо)дан «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тунги қироатлари қандай эди? Махфий (ичда) ўқирмидилар ёки жаҳрий (овоз чиқариб) ўқирмидилар?» деб сўрадим. Оиша (онамиз) айтдиларки, «Ҳар иккаласини ҳам қилар эдилар: баъзан махфий қироат қилсалар, баъзан ошкор қироат қилардилар»... Шунда мен: «Иш(имиз)да кенгчилик қилган Аллоҳга ҳамд бўлсин!» дедим.*

Бу ҳадис саҳиҳ-ғариб.

Абу Қатоданинг ҳадиси эса ғариб. Уни ёлғиз Яҳё ибн Исҳоқ, Ҳаммод ибн Саламадан муснад тарзида ривоят қилган. Муҳаддисларнинг кўпчилиги бу ҳадисни Собитдан, Абдуллоҳ ибн Рабоҳдан мурсал тарзида ривоят қиладилар.

446. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам Қуръондан бир оят (ўқишлик) билан бир кечани бедор ўтказдилар».*

Бу оят қайси оят эканлиги ҳадисда айтилмаган. Фақат Ан-Насоий ва Ибн Можанинг Абу Зарр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилган ҳадисида бундай дейилади: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир кечани тонгга қадар бир оят билан ўтказдилар, бу оят маъноси: «Уларга азоб қиладиган бўлсанг, улар Сенинг бандаларингдирлар ва уларни мағфират қилсанг, албатта, Сен Азиз ва Ҳакиймсан - ғолиб, қудратли ва ҳикматли зотсан!» Яъни Сенинг феълингга ва ишингга ҳеч қандай куч-қувват дахл қила олмас; бандаларинг устида мутлоқ тасарруф соҳиби ёлғиз Ўзингсан!..

Бу ҳадис ушбу важҳдан ғариб.

328-БОБ

МАВЗУ: УЙДА НАФЛ НАМОЗИ ЎҚИМОҚНИНГ ФАЗИЛАТИ

447. *Зайд ибн Собит (розияллоҳу анҳумо)дан ри-воят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи*

ва саллам айтдилар: «**Фарздан ташқари энг афзал намозингиз - уйларингизда (ўқиган намозингиз)дир**».

Бу бобда Умар ибн Ал-Хаттоб, Жобир ибн Абдуллоҳ, Абу Саъид, Абу Ҳурайра, Ибн Умар, Оиша, Абдуллоҳ ибн Саъд ва Зайд ибн Холид Ал-Жуханий (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Зайд ибн Собитнинг ҳадиси ҳасан. Бу ҳадиснинг ривояти (масаласи)да ихтилоф қилдилар. Мусо Ибн Уқба ва Иб-роҳим ибн Абин-Назр уни марфуъ тарзида, баъзилари эса мавқуф тарзида ривоят қилганлар. Молик бу ҳадисни Абун-Назрдан ривоят қилган ва Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга(ча) юксалтирмаган. Марфуъ ривоят янада саҳиҳроқ.

448. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди:* «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:** «**Уйларингизда намоз ўқиб турингизлар, уйларингизни қабристонга айлантириб қўймангизлар**».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

НАМОЗ БОБЛАРИ ТУГАДИ

ВИТР БОБЛАРИ

329-БОБ

МАВЗУ: ВИТР НАМОЗИНИНГ ФАЗИЛАТИ

449. Хорижа ибн Ҳузофа (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдд: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга (масжидга) чиқдилар-да, бундай дедилар: «**Аллоҳ сизларга қўшимча қилиб бир намоз бердики, бу намоз сизлар учун қизил туялардан ҳам кўра хайрлироқдир; (бу) витр намозидир. Аллоҳ витрни сизлар учун хуфтон билан бомдод намози ўртасида (тайин) қилди**».

Бу бобда Абу Ҳурайра, Абдуллоҳ ибн Амр, Бурайда ва Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг биродари Абу Басра Ал-Ғифорий (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинди.

Хорижа ибн Ҳузофанинг ҳадиси ғариб. Уни ёлғиз Язид ибн Аби Ҳабибанинг ривоятидан билаётирмиз. Баъзи муҳаддислар бу ҳадисда ваҳмга берилиб, «Абдуллоҳ ибн Рошид аз-Зурақий» дейишган, ҳолбуки бу - янглиш.

330-БОБ

МАВЗУ: ВИТР НАМОЗИНИНГ ҲУКМИ

450. Али (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдилар: «**Витр - фарз намозларингиз даражасида эмас. Ва лекин Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уни суннат қилиб, айтдиларки, «Албатта, Аллоҳ тоқдур, тоқни севгай! Эй аҳли Қуръон, сизлар ҳам тоқ (витр) қилингизлар!»**

Бу бобда Ибн Умар, Ибн Масъуд ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинди.

Алининг ҳадиси ҳасан.

451. Али (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдилар: «**Витр - фарз намози даржасида эмас ва лекин Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам вожиб мартабасида тайин қилган бир суннатдир**».

Бундор бу (ҳадис)ни бизга Абдуррахмон ибн Маҳдий орқали Суфъндан баён қилиб берди.

Бу ҳадис Абу Бакр ибн Аййашнинг ҳадисидан кўра саҳиҳроқ. Бу ҳадисни Мансур ибн Ал-Муътамир ҳам Абу Исҳоқдан ривоят қилди: худди Абу Бакр ибн Аййашнинг ривоятига ўхшаш.

(Илова: Ҳанафий уламолари қатор далилларга таяниб, витрни вожиб деб ҳукм қилдилар. Бинобарин, Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ мазҳабларида витрни вожиб деб эътиқод қилмоқ ва ният қилганда ҳам «Витри вожибни» деб ният қилмоқ жоиздир).

331-БОБ

МАВЗУ: ВИТРНИ ЎҚИМАСДАН УХЛАМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

452. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «**Расулуллоҳ**

саллаллоҳу алайҳи ва саллам менга ухлмасдан олдин витрни ўқимоқни буюрдилар».

Исо ибн Аби Азза айтади: «Аш-Шаъбий - кечанинг аввалида (биринчи қисмида) витрни ўқир, кейин ухлар эди».

Абу Ҳурайрининг ҳадиси бу ваҳддан ҳасан-ғариб. Абу Савр Ал-Аздийнинг исми - Ҳабиб ибн Аби Мулайқа.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари, киши витрни ўқимасдан, ётиб ухлмаслиги керак деб ихтиёр қилганлар.

453. Яна Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинди; айтдилар: «Сизлардан кимки кечанинг охирида ўғона олмасликдан қўрқса, кечанинг аввалида (биринчи қисмида) витрни ўқиб олсин. Ва сизлардан кимки кечанинг охирида ўғонишга кўзи етса, витрни кечанинг охирида ўқисин. Чунки кечанинг охирида Қуръон қироат қилинганида раҳмат фаришталари ҳозир бўлгайдир ва бу афзалроқдир».

Бу (ҳадис)ни бизга Ҳаннод - Абу Муовиядан, Ал-Аъмашдан, Абу Суфёндан, Жобирдан (розияллоҳу анҳум), Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан баён қилиб берди.

332-БОБ

МАВЗУ: ВИТР КЕЧАНИНГ АВВАЛИДА ҲАМ, ОХИРИДА ҲАМ ЎҚИЛМОҒИ БАЁНИ

454. Масрукдан ривоят қилинди. У (Масрук) Оиша (розияллоҳу анҳо)дан Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг витр намозлари ҳақида сўради. (Оиша онамиз) айтдилар: « Ул зот кечанинг барча қисмларида витрни ўқийверар эдилар: аввалида ҳам, ўртасида ҳам, охирида ҳам. Вафотлари арафасида у кишининг витри саҳар остонасида ниҳоя топди».

Бу ҳадис Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам сўнгги кунларида витр намозини (таҳажжуддан кейин) саҳар вақтида ўқий бошлаганларига далолат этади. Чунончи, витрни кечанинг ҳамма вақтида ўқиш жоиз, деган ҳукми билдиради. Фақат вақти кирган бўлиши шарти билан. Витрининг вақти эса шафақ ғойиб бўлганидан кейин хуфтон намозининг орқасидан киради.

Абу Ҳасийннинг исми - Усмон ибн Осим Ал-Асадий.

Бу бобда Али, Жобир, Абу Масъуд Ал-Ансорий ва Абу Қатода (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Оиша (онамиз)нинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Баъзи илм аҳллари шуни - витрни кечанинг охирида ўқимоқни ихтиёр қилганлар.

333-БОБ

МАВЗУ: ЕТТИ РАКЪАТ ВИТР НАМОЗИ

455. Умму Салама (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам витрни ўн уч ракъат ўқир эдилар. Ёшлари улўғлашиб, қувватлари тортилгач, етти ракъат ўқидилар».

Бу бобда Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ҳадис ривоят қилинди. Умму Саламанинг ҳадиси ҳасан. Витр намози Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ўн уч, ўн бир, тўққиз, етти, беш, уч ва бир ракъат деб ривоят қилинган. Исҳоқ ибн Иброҳим: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам витрни ўн уч ракъат ўқиганларининг маъноси шуки, у киши кечаси витр билан биргалиқда ўн уч ракъат (таҳажжуд) намозини ўқир эдилар. Ва шу боисдан тунги (таҳажжуд) намозлари витрга изофа қилинди» дейди ва бу хусусда Оиша (розияллоҳу анҳо)дан бир ҳадис

ривоят қилади. Исҳоқ, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган: «Эй аҳли Қуръон! Сизлар ҳам тоқ (витр) ўқингизлар» деган ҳадис билан истидлол қилиб, бундай дейди: «Бу билан қиёми лайл (тунги ибодат) қасд этилган. Ва қиёми лайл фақат ҳамалаи Қуръонга (яъни Қуръонни ёд билувчига) вазифа эканини баён этаётир».

334-БОБ

МАВЗУ: БЕШ РАКЪАТ ВИТР НАМОЗИ

456. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тунги намозлари ўн уч ракъат эди. Шундан беш ракъатини витр қилар эдилар. Аммо бу беш ракъатнинг фақат охирида ўтирар эдилар. Вақти, муаззин азон айтиб қолса, ўринларидан туриб, икки ракъат энгил намоз ўқир эдилар**».

Оиша (онамиз)нинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Бу бобда Абу Аййуб (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари витрни беш ракъат деб исботлайдилар. Бу беш ракъатнинг фақат охирида ўтиради, дейдилар.

335-БОБ

МАВЗУ: УЧ РАКЪАТ ВИТР НАМОЗИ

457. *Али (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдилар:* «**Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам витрни уч ракъат ўқир эдилар ва бу ракъатларда тўққизта сура ўқир, ҳар ракъатда учта сура ўқиб, охирида «Қул: Хуваллоҳу аҳад»ни ўқир эдилар**».

Бу бобда Имрон Ибн Ҳусайн, Оиша, Ибн Аббос, Абу Аййуб ва Абдурраҳмон ибн Абзо воситасида Убай ибн Каъб (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Абдурраҳмон ибн Абзонинг ўзи орқали ҳам Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳадис ривоят қилинган. Баъзи муҳаддислар ана шу тарзда (Абдурраҳмоннинг ўзидан) ривоят қиладилар ва Убай Ибн Каъбни зикр этмайдилар. Баъзилари эса «Абдурраҳмон ибн Абзодан, Убай ибн Каъбдан», дейди.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари шу ҳадисни эгаллаб, киши витрни уч ракъат ўқийди, деган фикрга келдилар.

Суфён айтади: «Витрни хоҳласанг беш ракъат ўқийсан, хоҳласанг уч ракъат, хоҳласанг бир ракъат». Шундан сўнг бундай дейди: «Мен эса уч ракъат ўқилмоғини маъқул кўраман». Ибнул-Муборакнинг ва Куфа аҳлининг қавли ҳам шудир.

Абу Ҳанифа шу ҳадис билан (ва яна кўплаб бошқа ҳадислар билан) истидлол қилиб, витр намози уч ракъат эканлигини айтади. Ҳанафийлар фикрига кўра, витр - уч ракъатдан на кўп, на оз.

458. Саъид ибн Яқуб Ат-Толақоний, Ҳаммод ибн Зайддан, Ҳишомдан, Муҳаммад ибн Сийрийндан нақл этиб, бизга баён қилди; Муҳаммад ибн Сийрийн айтди: «Витрни беш ракъат, уч ракъат, бир ракъат ўқишар ва ҳаммасини яхши деб билишар эди»

(Илова: «Витр намози буюрилишидан аввал витрни бир ракъат, уч ракъат, беш ракъат, етти ракъат ўқир эдилар. Кейин витр намози нозил бўлди, яъни Жаброил алайҳиссалом келиб витрни хабар берди. Шундан сўнг Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уч ракъат билан кифоя қилмоқни буюрдилар». «Аҳли суннат вал-жамоат ақоиди», 51-масала, 60-саҳифа. Таржимон).

336-БОБ

МАВЗУ: БИР РАКЪАТ ВИТР НАМОЗИ

459. Анас ибн Сийрийндан ривоят қилинди; айтди: «Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан: **«Бомдоднинг икки рақъат (суннат)ини узун ўқийинми?»** - деб сўрадим. Шунда айтдики, **«Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам тунда икки-икки рақъатдан намоз ўқир эдилар ва бир рақъат витр (тоқ) қилар эдилар. (Бомдоднинг) икки рақъат (суннат)ини азон қулоқларида бўлган ҳолда ўқир эдилар».**

«Азон қулоқларида бўлган ҳолда» иборасидан чиқадиган маъно шуки, бомдоднинг суннатини (азон қулоқларига етиши би-лан) қисқа ва енгил ўқир эдилар.

Бу бобда Оиша, Жобир, Ал-Фазл Ибн Аббос, Абу Аййуб ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан баъзи илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир: Киши икки рақъат билан учинчи (тоқ) рақъатнинг орасини салом билан ажратиб, витрни тоқ рақъат тарзида ўқийди, деб ҳисоблайдилар.

Молик, Шофиъий ва Исҳоқнинг қавли шудир. (458-ҳадис йловасига ва кўйидаги тўрт иловага қаранг).

*(*Термизий китобига ёзилган мўътабар шарҳдан тўрт илова:*

1-илова: Ҳазрати Оиша (розияллоҳу анҳо) Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аби Қайс (розияллоҳу анҳу)нинг саволлари устида, Жаноби (Расули Акрам) саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кечқурундаги намозларини бу тариқа баён қилибдурлар: «Тўрт рақъат ва уч рақъат; олти рақъат ва уч рақъат; саккиз рақъат ва уч рақъат; ўн рақъат ва уч рақъат. Мана бу ривоятда охирги «уч рақъат» деган калимани тўрт бор алоҳида келтиришларидан маълум бўлурки, бу намознинг адади на зиёда, на кам бўлур. Шундоқ бўлмаган тақдирда Ҳазрати Оиша (розияллоҳу анҳо) ҳар гал «уч рақъат» калимасини ифода қилмай, етти рақъат, тўққиз рақъат, ўн бир рақъат, ўн уч рақъат деб қўя қолар эди.

2-илова: Мулла Али Ал-Қорий раҳимахуллоҳ сўзларича, Ҳанафийларнинг далиллари шулдурки, витр намозининг уч рақъат ўқилишини жоиз ва мустаҳсин эканлигига саҳобаи Ёзим (розияллоҳу анҳум) қарор қилгандурлар. Ва уч рақъатдан кам бўлишида баъзилари жоиз ва баъзилари ножоиз, деб ихтилоф қилгандурлар. Саҳобаларнинг иттифоқ қилган масалаларига амал қилмоқ зиёда матлубдир.

3-илова: Имоми Ҳасан Басрий (розияллоҳу анҳу)гаки, муҳаддисларнинг ниҳоятда буюкларидандурлар, дебдурлар: «Витр намозининг уч рақъатлигига бутун мусулмонлар иттифоқ қилгандурлар». Бу зотга бир киши дебдурки, «Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Умар (розияллоҳу анҳумо) уч рақъат витрнинг икки рақъатига салом бериб, қолган бир рақъатини алоҳида ўқир эдилар». Анга бу зот (яъни имоми Ҳасан Басрий): «Оталари Ҳазрати Умар уч рақъатни бир салом ила ўқир эдилар. Ва оталари ул кишидан олимроқ эрдилар», деб жавоб берибдурлар.

4-илова: Аҳодиси шарифада (ҳадисларда) танҳо бир рақъатлик намоз ўқиш манъ қилингандур. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан бир киши савол қилиб дедики, «Ҳазрати Саъид (розияллоҳу анҳу) витрни бир рақъат ўқирлар». Ҳазрати Абдуллоҳ дедилар: «Бир рақъатлик намоз бўлмас».

Булардан бошқа ҳам ҳанафийларда далиллар кўп. Ҳаммадан жомеъ ва муфрид бир китоб бу масала таҳқиқин устида ҳазрати мавлоно устози кабир, алломаи шаҳир, муҳаққақ ал-аҳноф, аъламул-ашроф Ас-Саййид Муҳаммад Юсуф Ал-Банурий Аллоҳу маждан ва иззан ҳазратларининг «Термизийи шариф»га қилгон шарҳларидан алоҳида қилиб, таъб ва нашр этган таълифларидур. (Ушбу шарҳлар Саййид Маҳмуд Торозий ҳазратларининг Имом Ат-Термизийнинг «Шамойили Муҳаммадия» китобига қилган изоҳотидан олинди. Таржимон).

МАВЗУ: ВИТР (НАМОЗИ)ДАГИ ҚИРОАТ

460. *Ибн Аббосдан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам витр намозида: «Саббиҳисма Робикал-аъла» ва «Қул: йа аййуҳал кафирун» ва «Қул: Хуваллоҳу аҳад» сураларини рақъатма-рақъат ўқир эдилар».*

Бу бобда Али, Оиша, Абдурраҳмон ибн Абзоъ воситаси билан Убай Ибн Каъб (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам «Витрнинг учинчи рақъатида «Муъаввизатайн» - икки «Қул: аъзу» (яъни «Ал-фалақ», «Ан-нос») билан «Ал-ихлос» сураларини ўқиганлар»и ривоят қилинди. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан илм аҳлларининг кўпчилиги «Саббиҳисма Робикал-аъла», «Қул: йа аййуҳал кафирун» ва «Қул: Хуваллоҳу аҳад» суралари ўқилмоғини ихтиёр этганлар. Ҳар бир рақъатда булардан бир сура ўқилади.

461. *Абдулазиз ибн Журайждан ривоят қилинди; айтди: «Оиша (розияллоҳу анҳо)дан: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам витрни қайси суралар билан ўқир эдилар?» деб савол қилдим. Айтдиларки, «Биринчи рақъатда «Саббиҳисма Робикал-аъла»ни, иккинчи рақъатда «Қул: йа аййуҳал кафирун»ни, учинчи рақъатда «Қул: Хуваллоҳу аҳад»ни муъаввизатайн (икки «Қул: аъзу») билан ўқир эдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Абдулазиз - Атонинг биродари бўлмиш Ибн Журайжнинг отасидир. Ибн Журайжнинг исми - Абдулмалик ибн Абдулазиз ибн Журайж.

Яҳё ибн Саъид Ал-Ансорий бу ҳадисни Амраъдан, Оишадан (розияллоҳу анҳум), Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади.

338-БОБ

МАВЗУ: ВИТР НАМОЗИДА ҚУНУТ ДУОСИ

462. *Ал-Ҳасан ибн Али (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам менга витрда ўқиладиган ушбу калималарни (дуони) ўргатдилар: «Аллоҳумма-ҳдиний фийман ҳадайти ва ъафиний фийман ъафайта ва тавалланий фийман таваллайта ва бариклий фийма аътойта ва қини шарро ма қозойта фа иннака тақзий ва ла юқзий алайка ва иннаҳу ла юзиллу ваята табарокта роббана ва таъалайта»*

Маъноси: «Аллоҳим! Ҳидоят этган (банда)ларинг қатори мени ҳам ҳидоят қил! Авф этган (банда)ларинг қатори мени ҳам авф айла! Дўст тутган (асраган) бандаларинг қатори мени ҳам дўст тут (асра)! Ато этган нарсаларингда мен учун баракат қил! Тақдир-қазо қилганинг ёмонликлардан мени асра! Албатта, Сен тақдир-қазо қилгувчисан ва сенинг тақдирингга қаршилиқ қилинмагай! Сен дўст тутган(асраган) киши залил бўлмас! Табораксан ё Роббимиз, таъолосан!

Ҳанафийларнинг кунут дуоиси эса ушбудир:

Аллоҳумма настаъийнука ва настағфирука. (Ва настаҳдийка) Ва нуъмину бика. Ва натубу илайка ва натаваккалу ъалайка. Ва нусний ъалайкал хойр. Нашкурука ва ла накфурук. Ва нахлаъу ва натруку ман-йафжурук! Аллоҳумма! Иййака наъбуду ва лака нусолли ва насжуду ва илайка насъа ва наҳфиду ва наржу роҳматака ва нахша ъазабак. Инна ъазабака бил-куффаари мулҳиқ.

Маъноси: Эй бор Худоё! Биз Сендан мадад ва кўмак талаб қилурмиз, Сендан маърифат

сўраймиз! (Сендан ҳидоят тилаймиз). Сенга иймон келтирурмиз ва. эътимод этурмиз. (Ва сенга тавба қилурмиз). Сенга сано айтурмиз, яхшилиқнинг ҳаммаси сенга хосдир. Сенга шукр қилурмиз. Сенга куфр келтирмаймиз ва куфрони неъмат қилмаймиз. Кимки сенинг буйруғингдан чиқса, ҳақдан ботилга майл қилса, уни чиқарурмиз ва ташлагаймиз. Эй бор Худоё! Сенинг ўзинга ибодат қилурмиз ва Сен учун намоз ўқирмиз ва сажда қилурмиз! Сенга интилурурмиз ва Сенга итоат қилурмиз, бошқага қилмасмиз. Сенинг раҳматингдан умид қилурмиз ва азобингдан қўркурмиз. Албатта, сенинг азобинг кофирларга етгувчидир!»

(Илова: қавсдаги иборалар баъзи жойларда айтилмайди, бу нодуруст эмас, дурустдир).

Бу бобда Али (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган,

Бу ҳадис ҳасан. Буни танҳо шу важдан исми Робиъа ибн Шайбон бўлмиш Абул-Хавроъ Ас-Саъднинг ривоятидан билаётимиз. Қунут борасида, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган бундан яхшироқ ҳадисни билмаймиз.

Илм аҳллари витр намозидаги қунут (дуоси) борасида ихтилоф қилдилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу) бутун умр витрда қунут ўқилмоғини маъқул кўрди ва қунут (дуоси) рукуъдан олдин ўқилмоғини ихтиёр этди. Баъзи илм аҳлларининг қавли шу. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Исҳоқ ва Куфа аҳли шу қавлга эга бўлганлар. Али ибн Абу Толиб (розияллоҳу анҳу)дан, Рамазоннинг иккинчи ярмида ва рукуъдан кейин қунут ўқигани ривоят қилинган. Баъзи илм аҳллари шу қавлга эга бўлаётир. Шофиъий ва Аҳмаднинг қавли шудир.

(Илова: «Саҳиҳи Бухорий»да қунут дуоси рукуъдан олдин ўқилиши хулоса қилинган. Ҳанафийлар рукуъдан олдин ўқийдилар. 1-жилд, 272-бет).

339-БОБ

МАВЗУ: ВИТР НАМОЗИНИ УХЛАБ ҚОЛИБ ЁКИ УНУТИБ ЎТКАЗИБ ЮБОРГАН (ҚАЗО ҚИЛИБ ҚЎЙГАН) КИШИ (НИМА ҚИЛАДИ?)

463. Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: «**Кимки ухлаб қолиб ёки унутиб витр намозини ўтказиб юборса, ёдига тушиши билан ёки уйғониши билан дарҳол ўқиб олсин**».

464. Зайд ибн Асламдан ривоят қилинди; Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «**Кимки ухлаб қолиб витр намозини ўтказиб юборса, тонг отганда ўқиб олсин**».

Бу ҳадис олдинги ҳадисдан кўра саҳиҳроқ.

Абу Довуд Ас-Сижзийдан - Сулаймон ибн Ал-Ашъасни кўзда тутди - эшитдим; айтди: «Аҳмад ибн Ҳанбалдан Зайд ибн Асламнинг ўғли Абдурраҳмон ҳақида сўрадим. Шунда бундай деди: «Унинг биродари Абдуллоҳ зарарсиздир».

Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан эшитдим, Али ибн Абдуллоҳ Зайд ибн Асламнинг ўғли Абдурраҳмонни (ҳадисда) заиф деб топганини таъкидлади ва: «Зайд ибн Асламнинг ўғли Абдуллоҳ сиқа (ишончли)» деди.

Куфа аҳлидан баъзилари шу ҳадисга эга бўлганлар. Айтадиларки, киши қуёш чиққанидан кейин бўлса ҳам, эсига тушган заҳоти витр намозини(нг қазоси)ни ўқиб олади. Суфён Ас-Саврийнинг қавли шудир.

Витр намозининг қазоси қайси вақтгача ўқилиши ҳақида саккиз қавл устида ихтилоф қилинди: Бирови, Бомдоднинг фарзини ўқигунича, деб, биров: қуёш чиққунича, деб, бирови завол вақтигача, деб айтади. Баъзилари эса билиб туриб қазо қилиш билан ухлаб қолиб ёки унутиб қазо қилиш ўртасида ажрим (фарқ) қилади. Биринчи ҳолатда витрнинг қазоси бўлмаганини, аммо иккинчи ҳолатда қачон ёдига тушса, қазоси ўқилмоғини айтади. Абу Ҳанифа (раҳматуллоҳи алайҳ)нинг ҳукмича, витрнинг қазоси вожибдир ва фарз намозларидек қазоси адо этилгайдир.

340-БОБ

МАВЗУ: ВИТР НАМОЗИ ТОНГ ОТМАСДАН ОЛДИН ЎҚИЛМОҒИ БАЁНИ

465. *Ибн Умардан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилинди; Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Субҳ кирмасидан витр намозига чаққон бўлингизлар!»*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

466. *Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Субҳга етмасдан олдин витр намозини ўқингизлар!»*

467. *Ибн Умардан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилинди; Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Тонг отиши билан барча кечки намозлар ҳамда витр намози кетгайдир. Бас, тонг отмасидан олдин витрни ўқингизлар!».*

Ҳадис шу лафзи билан ёлғиз Сулаймон ибн Мусодан ривоят қилинди. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деганлари ҳам ривоят қилинади; «Бомдод намозидан кейин витр йўқ!» Бу эса мутааддид илм аҳлларининг қавлидир. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўладилар: Бомдод намозидан кейин витр ўқилмайди, деган фикрдалар.

341-БОБ

МАВЗУ: БИР КЕЧАДА ИККИ ВИТР ЙЎҚ!

468. *Толиқ ибн Али (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бундай деганларини эшитдим: «Бир кечада икки витр йўқ!»*

Ибнул-Арабий «Оридат-ул-аҳвозий» номли Термизий китобига битилган шарҳида бу ҳадиснинг маъносини бундай шарҳлайди: «Витрни ўқиганидан кейин таҳажжуд намозини ўқиса, витрни қайта ўқимади».

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Илм аҳллари, кечанинг аввалида витрни ўқиб ётган ва (кечанинг) охирида турган киши борасида ихтилоф қилдилар. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари, витр бузилади, деган фикрда бўлиб, бундай дейдилар: «Кечанинг аввалида ўқиган витр (намози)га бир ракъат қўшади, кейин хоҳлаганича тунги (таҳажжуд) намозини ўқийди, кейин намозининг охирида витрни ўқийди; чунки бир кечада икки витр йўқ».

Бу кишилар тунги (таҳажжуд) намозининг охирида витр ўқилмогани буюрган ҳадис билан бу ўриндаги ҳадисни жамъ қилмоқ учун шу қавлга эга бўлишган.

Исҳоқ шу қавлга эга бўлган. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари эса бундай дейдилар: «Кечанинг аввалида витрни ўқийди, кейин ухлайди ва кейин кечанинг охирида турса, бу киши хоҳлаганича тунги (таҳажжуд) намозини ўқийди. Витрни бузмайди ва уни ўз (ўқилган) ҳолича қолдиради». Суфён Ас-Саврий, Молик ибн Анас ва Ибнул-Муборакнинг қавли шудир. Бу қавл саҳиҳроқ. Чунки Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам витрдан кейин тунги (таҳажжуд) намозини ўқиганлари мутааддид ваҳҳлардан ривоят қилинган.

469. *Умму Салама (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам витрдан кейин икки ракъат намоз ўқир эдилар».*

Абу Умома, Оиша ва биттадан кўп саҳоба (розияллоҳу анҳум) воситасида Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан шунга уйқаш ҳадис ривоят қилинган.

342-БОБ

МАВЗУ: ВИТР НАМОЗИНИ ТУЯ (УЛОВ) УСТИДА ЎҚИМОҚ

470. Саъид ибн Йасордан ривоят қилинди; айтди: «Бир сафарда Ибн Умар билан бирга эдим. У кишидан орқада қолдим. Шунда: «Қаерда эдинг?» деди. «Витр намозини ўқидим» дедим. Айтдики, «**Ахир, Расулulloҳга чиройли эргашмоқ сенга ҳам тегишли эмасми? Мен, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам туяларининг устида витр ўқиганларини кўрганман**».

Бу бобда Ибн Аббосдан (розияллоҳу анҳумо) ҳадис ривоят қилинган. Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари шу қавлга эга бўлганлар. Киши туясининг устида витрни ўқийди, деган фикрдалар. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир. Баъзи илм аҳллари эса бундай дейишади: «Киши витр намозини туясининг устида ўқимади. Витрни ўқимоқчи бўлганида тушиб, ерда ўқийди». Куфа фақиҳларидан баъзиларининг қавли шудир.

343-БОБ

МАВЗУ: ЗУҲО НАМОЗИ

471. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «**Кимки ўн икки ракъат зуҳо намози ўқиса, Аллоҳ унга жаннатда олтиндан бир қаср бино килгайдир**».

Бу бобда Умми Ҳониъ, Абу Ҳурайра, Нуайм ибн Ҳаммор, Абу Зарр, Оиша, Абу Умома, Утба ибн Абд Ас-Сулабий, Ибн Аби Авфа, Абу Саъид, Зайд ибн Арқом ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Анаснинг ҳадиси ғариб. Уни танҳо шу ваҳждан билаётирмиз.

472. Абдурраҳмон ибн Абу Лайлодан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам зуҳо намозини ўқиганларини менга Умму Ҳониъдан бошқа ҳеч ким хабар қилгани йўқ. У, Макка фатҳ этилган куни Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам уйларига кирганларини, ғул қилиб, саккиз ракъат намоз ўқиганларини сўзлаб берди. Ва айтдики, «У зотнинг шу саккиз ракъатдан ҳам кўра енгилроқ намоз ўқиганларини асло кўрмадим. Аммо рукуълари ва саждаларини мукаммал қилар эдилар».

Абдурраҳмон ибн Аби Лайло, Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва салламнинг зуҳо намозини ўқиганларини бошқалардан эшитмаганлиги бу ҳадисни бошқалар ривоят қилмаганига далолат эта олмайди. Умму Ҳониъ (Ҳазрати) Али карромаллоҳу ваҳҳаху)нинг опаларидир.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Имом Аҳмад, Умму Ҳониънинг ҳадисини ушбу бобда ривоят қилинган энг саҳиҳ ҳадис деб ҳисоблагани англашилади.

(Пайғамбаримизнинг саҳобаларидан бўлмиш) Нуайм кимнинг ўғли эканлиги борасида ихтилоф қилинди. Баъзилар, Хомморнинг ўғли деб, баъзилари эса Ҳамморнинг ўғли деб айтишди. Бу орада отасининг исми Ҳаббор эканлиги ва Ҳаммом эканлиги ҳам айтилмоқда. Саҳиҳ қавлга кўра, у - Ҳамморнинг ўғли. (Бухорийнинг устози) Абу Нуайм бу киши борасида ваҳмга берилиб, «Ҳимознинг ўғли» деди ва янглишди. Кейин кимнинг ўғли эканлигини бир четга қўйиб, «Нуаймдан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан» деди. Абд ибн Ҳумайд буни менга (Бухорийнинг устози) Абу Нуаймдан хабар қилди.

473. Абуд-Дардо ва Абу Зарр (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; «**Расулulloҳ**

саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хабар беришларича Аллоҳ таборак ва таъло бундай деб марҳамат қилади: «Эй Одам фарзанди! Сен кундузнинг аввалида мен учун тўрт ракъат намоз ўқигин, Мен кундузнинг охирида сени ҳузурга эриштираман!» .

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Бу тўрт ракъат намоздан зуҳо намози назарда тутилгани айtilган, шунингдек ишроқ намози ҳамда суннати билан бирга бомдод намози қасд этилгани ҳам айtilди. Фақат Термизий ва Абу Довуд бу тўрт ракъатни зуҳо намози деб ҳисоблаганлари учун уни зуҳо намози бобида зикр қилганлар. Бу ҳадис - ҳадиси қудсий эканлиги аниқ-равшан. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам воситасида Аллоҳ таборак ва таолодан баён этилмоқда. Ҳадисдан мурод этилган маъно ушбудир: кундузнинг аввалида тўрт ракъат намоз ўқисанг, Аллоҳ таоло шу кунги эҳтиёжларингни раво қилади ва кундузнинг охирида сени ҳузурга эриштиради.

474. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки тўрт ракъат зуҳо намозини мунтазам ўқиса, гуноҳи денгиз кўпикларича бўлса ҳам, кечирилгайдир».

Вакиъ, Ан-Назр ибн Шумайл ҳамда биттадан кўп ҳадис имоми бу ҳадисни Наҳҳос ибн Қаҳмдан ривоят қилганлар. Бу ҳадисни ёлғиз унинг ривоятидан билаётирмиз.

475. Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам зуҳо намозини (баъзи кунлар) шундай (узлуксиз) ўқир эдиларки, биз ҳатто, энди бу намозни ҳаргиз тарк қилмайдилар, дердик. Баъзан эса шундай ташлаб қўяр эдиларки, биз ҳатто, энди бу намозни ҳаргиз ўқимайдилар, дердик».

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Зуҳо намози Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламга вожиб эканлигига доир ҳадис заифдир. Ҳофиз ибн Ҳажар «Фатҳ-ул-борий»да зуҳо намози Расули Акрамга вожиб эканлигига доир бирор ҳадис собит эмаслигини айтади. Ибн Ҳажар, Ҳофиз Абул-фазл ибн Ҳусайннинг Термизий шарҳида бундай деганини нақл этади: «Авом орасида, зуҳо намозини ўқиб, кейин тарк этган ёки узган киши кўр бўлиб қойар эмиш, деган гап тарқалди. Шунда халқнинг кўпчилиги зуҳо намозини тубдан (бошламасдан) тарк этди. Ҳолбуки, бу гаплари бирор асосга таянган эмас эди. Бу ҳатто шайтон иғвоси эканлига очиқ-равшан. Яъни, бунда инсонларни улўф бир фазйлатдан маҳрум этиш мақсади яшириндир». Расули Акрам зуҳони баъзан тарк этганлари ана шу ботил гапга зарба бериш учун ҳам қилинган бўлиши мумкин.

344-БОБ

МАВЗУ: ЗАВОЛ НАМОЗИ

476. Абдуллоҳ ибн Ас-Соиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, заволдан (кун оғанидан) кейин, пешиндан олдин тўрт ракъат намоз ўқир эдилар. Ва айтганларки, «Бу - осмон эшиклари очилган бир соатдир. Шу соатда мендан бир солиҳ амал самога чиқмоғини севаман!».

Бу бобда Али ва Абу Аййуб (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинди.

Абдуллоҳ ибн Ас-Соибнинг ҳадиси ҳасан-ғариб.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бундай ривоят қилинган: «У киши заволдан кейин тўрт ракъат намоз ўқир эдилар ва бу ракъатларнинг фақат охирида салом берар эдилар».

345-БОБ

МАВЗУ: ҲОЖАТ НАМОЗИ

477. Абдуллоҳ ибн Аби Авфа (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: **«Кимнинг Аллоҳга ёки Одам фарзандларидан бирортасига бир ҳожати бўлса, таҳорат олсин ва таҳоратни чиройли олсин. Кейин икки ракъат намоз ўқисин. Кейин Аллоҳга ҳамду сано айтиб, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламга саловат келтирсин. Кейин бундай десин: «Ла илаҳа иллаллоҳул-Ҳалиймул-Карийм. Субҳаналлоҳи Роббил-Ъаршил-Ъазийм. Алҳамду-лиллаҳи Роббил ʼаламийн. Ас-алука мужий-бати роҳматика ва азоима мағфиротика, вал-ғониймата мин кулли биррин вас-салаамата мин кулла исмин. Ла тадаъ лий занбан илла ғофартаҳу ва ла ҳамман илла фаррожтаҳу. Ва ла ҳаажатан ҳийа лака ризон, илла козойтаҳа, йаа арҳамар-роҳимийн».**

Дуонинг маъноси: «Ҳалийм ва Карийм бўлмиш Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ! Арш Парвардигори бўлмиш улуғ Аллоҳ покдир. (айбу нуқсондан холи, муназзахдур). Бутун оламлар парвардигори бўлмиш Аллоҳга ҳамд бўлсин! Сендан раҳматинг сабабларини, мағфиратин йўлларини (васийлаларини), ҳар бир яхшилиқдан ғанимат-қулайлик, ҳар бир гуноҳдан саломат-омонлик тилайман! Менда, Ўзинг кечирмаган бирор гуноҳ, Ўзинг кетказмаган бирор ғам, Ўзинг рози бўлмаган ва Ўзинг раво қилмаган бирор ҳожат қолдирма! Эй раҳмлиларнинг энг раҳмлиси бўлган Аллоҳим!».

Бу ҳадис ғариб. Унинг исноди (ҳақи)да (танқидий) гап бор. Чунончи, Фоид ибн Абдурахмоннинг ҳадисда заиф эканлиги қайд этилган. Фоид бу - Абдул-Варқо.

346-БОБ

МАВЗУ: ИСТИХОРА НАМОЗИ

478. Жобир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга, худди Қуръон сураларини ўргатгандек, ишлар(имиз)да истихорани ўргатар эдилар. Айтар эдиларки, **«Сизлардан бирортангиз бир ишга қўл урмоқчи бўлса, фарздан ташқари икки ракъат намоз ўқисин, кейин бундай десин:** Дуонинг маъноси: «Ё Аллоҳим! Илмингга илтижо қилиб, Сендан яхшилик талаб этгайман ва қудратингга илтижо қилиб Сендан қудрат талаб этгайман. Сенинг улуғ лутфу карамингдан тилагайман. Албатта, Сен қодирдирсан, мен эса ожизман. Сен олимсан - билгувчисан, мен эса билгувчи эмасман ва Сен - ғайб илмлари билимдонсан! Аллоҳим! Сенинг илмингга кўра ушбу иш диним, маишатим ва ишим оқибати (ёки «бутуним ва келажагим» дедилар) борасида мен учун яхшилик бўлса, уни менга муяссар айла ва муборак қил! Агар сенинг илмингга кўра, ушбу иш диним, маишатим ва ишим оқибати (ёки «бугуним ва келажагим» дедилар) борасида ёмонлик бўлса, уни мендан дафъ эт ва мени ундан йироқ қил! Мен учун яхшилик бўлган ишни менга тақдир қил ва мени шу нарсага рози айлагин!»

(Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам) кейин: **«Бу дуони ўқигач ҳожатини айтсин»,** дедилар.

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Масъуд ва Абу Аййуб (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган. Жобирнинг ҳадиси ҳасан-ғариб. Бу ҳадисни ёлғиз Абдурахмон ибн Абил-Мавлонинг ривоятидан билаётирмиз. У Мадиналик бир шайх бўлиб, сиқа (ишончли)дир. Суфён ундан ҳадис ривоят қилган. Шунингдек, биттадан кўп ҳадис имоми ҳам Абдурахмондан ҳадис ривоят қилганлар.

347-БОБ

МАВЗУ: ТАСБИҲ НАМОЗИ

479. *Абу Рофиъ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам (амакилари) Аббосга дедиларки: Эй амаким! Сизга бир қариндошлик (ҳақини адо) қилайинми? Сизга бир эҳсон этайинми? Сизга бир манфаат етказайинми?»** (Аббос (розияллоҳу анҳу): «**Ҳа (айтинг), ё Расулуллоҳ!**» дедилар. Айтдилар: «**Эй амаким! Тўрт ракъат намоз ўқинг, ҳар бир ракъатида «Фотиҳа» сураси билан бирга битта сурани ўқинг. Қироат битгач, рукуъга бормасдан олдин ўн беш марта «Аллоҳу акбару валҳамду лиллаҳи ва субҳаналлоҳ»**) денг. Рукуъга бориб уни (рукуъда) ўн марта айтинг. Рукуъдан бошингизни кўтариб, яна ўн марта айтинг. Сажда қилинг ва (саждада) ўшани ўн марта айтинг. Саждадан бошингизни кўтариб, яна ўн марта айтинг. Кейин (иккинчи) саждага боринг ва (саждада) ўшани ўн марта айтинг. Иккинчи саждадан бошингизни кўтариб, қиёмга турмасдан олдин ўшани яна ўн марта айтинг. Шундай қилиб, бу тасбиҳлар ҳар бир ракъатда етмиш бештадир. Тўрт ракъатда уч юзта тасбиҳ бўлади. Бас, агар гуноҳларингиз Ўалаж қумларининг саноғича бўлса ҳам, Аллоҳ сизни мағфират қилгайдир!» Аббос (розияллоҳу анҳу): «**Ё Расулуллоҳ! Бу тасбиҳларни кунда ким ҳам айта оларди!**» дедилар. (Расули Акрам) айтдиларки, «**Буларни ҳар куни айта олмасангиз, ҳафтада бир бор айтинг. Агар ҳафтада айта олмасангиз, ойда бир айтинг... » У кишига (шу йўсин) уқдиришда давом этиб, ҳатто охири: «Бир йилда бир марта айтинг» дедилар».**

Ибн Аббоснинг (розияллоҳу анҳумо) ривоятида бундай дейилади: «Агар қила олмасанг, йидда бир марта бажаргил! Агар буни ҳам бажара олмасанг, умрингда бир марта бажаргил!»

Ҳадис Шофиъий мазҳабида иккинчи саждадан кейин, ўтириш бор деб қабул қилинган истироҳат ўтириши учун далил қилиб олинган. Ҳолбуки, бу фақат тасбиҳ намозига хосдир. Тасбиҳ намозида иккинчи саждадан кейин истироҳат ўтиришида ўн тасбиҳ айтилганидан кейин қиёмга турилади.

Бу ҳадис Абу Рофиънинг ривояти сифатида ғариб.

480. *Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан риво-ят қилинди; «Умму Сулайм Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига бориб, «Менга намозларимда ўқиладиган калималардан ўргатсангиз», деди. (Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) айтдилар:* «**Ўн марта «Аллоҳу акбар», ўн марта «Субҳаналлоҳ», ўн марта «Алҳамдулиллаҳ» дегил. Кейин хоҳлаган нарсангни тилайвер. (Аллоҳ таоло): «Мақбул, мақбул» деб тургайдир».**

Бу бобда Ибн Аббос, Абдудлоҳ ибн Амр, Ал-Фазл ибн Аббос ва Абу Рофиъ (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Анаснинг ҳадиси ғариб. Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан тасбиҳ намози борасида биттадан кўп ҳадис ривоят қилинган; (аммо) буларнинг кўпи саҳиҳ эмас. Ибнул-Муборак ва биттадан кўп илм аҳли тасбиҳ намозини ривоят қилиб, бу намоздаги фазилатни тилга оладилар.

481. *Аҳмад ибн Абда Аз-Зоббий Абу Ваҳбдан нақл этиб, бизга баён қилди; Абу Ваҳб деди:* «**Абдуллоҳ ибн Муборақдан, орасида тасбиҳ айтиладиган намоз ҳақида сўрадим. Айтдики, «Такбир(и) (тахримани) айтгандан кейин: «Субҳанака аллоҳумма ва биҳамдика ва тоборака-смука, ва тааъло жаддука ва ла илаҳа ғойрук»**) дейди; кейин ўн беш марта «Субҳаналлоҳи валҳамду-лиллаҳи ва ла илаҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар» дейди; кейин «Аъзузу биллаҳи»ни айтиб, «Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм» деб «Фотиҳа» сурасини ва яна бир сурани ўқийди; кейин ўн марта «Субҳаналлоҳи валҳамдулиллаҳи ва лаа илаҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар» дейди; кейин рукуъга боради ва (рукуъда) шуни ўн марта айтади; кейин (рукуъдан) бошини кўтариб, шуни (яна) ўн марта айтади; кейин саждага боради ва (саждада)

ўн марта айтади; кейин (саждадан) бошини кўтариб, ўн марта айтади; кейин иккинчи саждага бориб, (саждада) ўн марта айтади; ва худди шу йўсинда тўрт (ракъат) ўқийди. Демак, ҳар бир ракъатда етмиш беш тасбиҳдир. Ҳар бир ракъатини ўн беш тасбиҳ билан бошлайди, кейин қироат қилади ва (қироатнинг изидан) ўн тасбиҳ айтади. Бу намозни кечаси ўқиса, ҳар икки ракъатда салом бермоғи менга мақбулроқ. Агар кундузи ўқиса, хоҳласа (икки ракъатда) салом беради, хоҳласа салом бермайди».

Абу Ваҳб айтадики, «Абдулазиз ибн Абу Ризма, Абдуллоҳдан нақл этиб, унинг бундай деганини менга маълум қилди: «Рукъда (аввал) уч марта «Субҳана Роббийал-азийм» ва саждада (аввал) уч марта «Субҳана Роб-бийал-аъла» билан бошлайди, кейин (бояги) тасбиҳларни айтади».

Аҳмад ибн Абда, Ваҳб ибн Замъа воситасида Абу Ризманинг ўғли Абдулазиздан нақл этиб, бундай дейди: «Абдуллоҳ ибн Ал-Муборақдан: «Агар тасбиҳ намозида саҳв қилса, саждаи саҳвларида ўн мартадан тасбиҳ айта-дими?» дедим. «Йўқ! Булар фақат уч юз тасбиҳ» деди».

348-БОБ

МАВЗУ: ПАЙҒАМБАР САЛЛОЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМГА САЛОВАТИ ШАРИФ КЕЛТИРМОҚНИНГ СИФАТИ (ШАКЛИ)

482. *Каъб ибн Ужра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Дедикки, Ё Расулуллоҳ! Бу - сизга салом, бунни (ташаҳҳуддан) билиб олдик. Энди сизга қандай саловат айтамыз?» Марҳамат қилдиларки, «Аллоҳумма солли ʼала Муҳаммадин ва ʼа-ла аали Муҳаммад, камаа соллайта ʼала Иброҳим, иннака Ҳамийдум-Мажийд. Ва баарик ʼала Муҳаммадин, камаа баарокта ʼала Иброҳим, иннака Ҳамийдум-Мажийд») деб айтингизлар».*

Маъноси: «Аллоҳим! Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) ва у зотнинг оиласига раҳмат қил, худди Иброҳим (алайҳиссалом)га раҳмат қилганингдек! Албатта, Сен Ҳамид ва Мажидсан - барча тилларда ҳар ҳолатда мадҳ этилгувчисан ва юксаксан! Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи ва саллам)ни ҳам муборак қил, худди Иброҳим (алайҳиссалом)ни муборак қилганингдек! Албатта Сен Ҳамид ва Мажидсан - барча тилларда ҳар ҳолатда мадҳ этилгувчисан ва юксакдирсан!»

Маҳмуд (Термизийнинг устози), Абу Усомадан нақл этиб, бундай деди: «Зоида, Ал-Аъмашдан, Ал-Ҳакамдан, Абдурраҳмон ибн Аби Лайлодан менга ушбу қўшимча ривоятни баён қилди: «Абдурраҳмон ибн Аби Лайло: «Ва биз: «ва алайна маъаҳум» («Ва улар билан бирга бизга ҳам») деймиз, деди».

Бу бобда Али, Абу Ҳумайд, Абу Масъуд, Талҳа, Абу Саъид, Бурайда, Хорижанинг ўғли Зайд — у Жориянинг ўғли деб ҳам айтилади - ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Каъб ибн Ужранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Абдурраҳмон ибн Аби Лайлонинг куняси - Абу Исо, Абу Лайлонинг исми эса - Ясор.

349-БОБ

МАВЗУ: ПАЙҒАМБАР САЛЛОЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМГА САЛОВАТИ ШАРИФ КЕЛТИРМОҚНИНГ ФАЗИЛАТИ

483. *Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Қиёмат кунида инсонларнинг менга энг яқини менга энг кўп саловат айтганидир».*

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бундай деб айтганлари ҳам ривоят қилинган:

«Менга бир саловат айтган кишига Аллоҳ ўн саловат ёзгайдир ва унга ўн ҳасана ёзилгайдир».

484. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ салла.ллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки менга бир салот айтса, Аллоҳ унга ўн салот ёзгайдир».*

Бу бобда Абдурраҳмч ибн Авф, Омир ибн Робиъа, Аммор, Абу Талҳа, Анас ва Убай ибн Каъб (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Суфён Ас-Саврийдан ва биттадан кўп илм аҳлидан ривоят қилинган, айтдилар: «Раббнинг (Парвардигорнинг) салоти - раҳмат ва малоиканинг салоти истиффордир».

485. *Умар ибн Ҳаттоб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Дуо осмон билан ер орасида тўхтатиб турилгайдир, токи Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламга салот айтмагунингча, бу дуодан бирор сўз (осмонга) чиқмас».*

Ал-Аъло ибн Абдурраҳмон - Ал-Хурақонинг мавлоси бўлмиш Яъқубнинг ўғли. Аъло-тобиъийндан. Анас ибн Молик ва бошқалардан ҳадис эшитган. Аълонинг отаси Абдурраҳмон ибн Яъқуб ҳам тобиъийндандир. Абу Ҳурайрадан ва Абу Саъид Ал-Худрийдан ҳадис эшитган. Яъқуб эса тобиъийнинг улуғларидандир. Умар ибн Хаттоб билан кўришган ва у кишидан ҳадис ривоят қилган.

486. *Яъқубдан ривоят қилинди; айтди: Умар ибн Ал Хаттоб (розияллоҳу анҳу) бундай дедилар: «Бизнинг бозоримизда фақат динда фақиҳ бўлган киши савдо қилсин!»*

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

ВИТР БОБЛАРИ ТУГАДИ

ЖУМЪА БОБЛАРИ

350-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА НАМОЗИНИНГ ФАЗИЛАТИ

487. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* «**Қуёши порлаган энг яхши кун жумъа кунидир. Одам (алайҳиссалом) ул кунда яратилди, ул кунда Жаннатга киритилди ва ул кунда Жаннатдан чиқарилди. Соат (қиёмат) ҳам фақат ул кунда қўпгайдир.**».

Бу бобда Абу Лубоба, Салмон, Абу Зарр, Саъд ибн Убода ва Авс (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинди. Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

351-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА КУНИДА ДУО ИЖОБАТ БЎЛАДИГАН СОАТ

488. *Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* «**Жумъа куни кутиладиган (дуо мустажоб бўладиган) соатни асрдан кейин то қуёш ғойиб бўлгунича ахтарингизлар.**».

Бу ҳадис ушбу ваҳждан ғариб. Бу ҳадис Анас (розияллоҳу анҳу)дан, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бошқа ваҳждан ҳам ривоят қилинган.

Муҳаммад ибн Абу Хумайд заиф деб топилган. Баъзи муҳаддислар, хотираси жиҳатдан унинг заиф эканини қайд этганлар. Уни Хаммод ибн Абу Хумайд ҳам дейишади. Абу Иброҳим Ал-Ансорий ўша эканлиги айtilган. Унинг ҳадиси мункар.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари дуо ижобат бўладиган соатни асрнинг кетидан то қуёш ботгунича чўзилган вақт орасида деб ҳисоблайдилар. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу.

Аҳмад бундай дейди: «Ҳадисларнинг кўпи, дуо мустажоб бўладиган соат аср намозидан кейин эканлиги борасидадир. Заволдан кейин ҳам кутилади».

489. *Амр ибн Авф Ал-Музаний (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* «**Жумъа кунида бир соат борки, банда ўшал соатда Аллоҳдан нимаики тиласа, Аллоҳ тилагини ато этгайдир.**» «**Ё Расулulloҳ! Ул қайси соатдир?**» - дейишди. Айтдилар: «**Намозга иқомат айtilганидан то намоздан тарқалгунча (бўлган муддат)дир.**».*

* Абу Мусо ривоят қилган ва Муслим томонидан таҳриж этилган ҳадисда «У соат имом (минбарга чиқиб) ўтириши билан намоз ўқилиши орасида», дейилади.

490. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «*Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар:* «**Қуёши порлаган энг яхши кун жумъа кунидир. Одам (алайҳиссалом) ул кунда яратилди, ул кунда Жаннатга киритилди ва ул кунда Жаннатдан туширилди. Ул кунда бир соат борки, мусулмон банда намоз ўқиб ўшал**

соатга мувофиқ келтирса, унда Аллоҳдан нимаики тиласа, Аллоҳ тилагини ато қилгайдир...»

Тиланадиган нарса Аллоҳдан тиланишга лойиқ нарса бўлиши керак. Баъзи бир бошқа ривоятларда «нимаики тиласа» деган ибора ўрнига «нимаики яхшилик тиласа» дейилган.

Абу Ҳурайра айтади: «**Абдуллоҳ ибн Салом билан учрашдим-да, унга ушбу ҳадисни зикр қилдим. Шунда у: «Мен ўша соатни биламан» деб колди. «Бас, ўша соатни менга билдир, уни мендан қизғанма», дедим. Айтди: «У соат асрдан кейин то қуёш ботгунчадир». «Асрдан кейин қандай бўлади? Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам: «Мусулмон банда намоз ўқиб, ўшал соатга мувофиқ келтирса» дедилар. Ҳолбуки, у вақт (асрдан кейин) намоз ўқиладиган вақт эмас-ку?» дедим. Шунда Абдуллоҳ ибн Салом айтди: «Ахир, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам: «Кимки бир мажлисда ўтириб, намозни кутса, ул киши намоздадир» деб айтмаганмидилар!» «Балли!» дедим. «Бас, у (соат) ана шудир», деди.**

Яъни ўша соат - Жумъа куни аср билан шом орасидаги бир соатдир. Бу ўриндаги «соат» деган сўздан олтимиш дақиқалик бир вақт бўлаги назарда тутилган эмас, умуман, муайян вақт кўзда тутилган. Бинобарин, бир миқдордаги дуони ва ибодатни сиғдирадиган даражадаги бир вақт эканлигига шубҳа йўқ. («Саҳиҳи Бухорий»да Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам ўша вақтнинг қисқалигини қўллари билан ишора қилганлари айтилган. - М.К.).

Жумъа кунидаги бу соат борасида олимлар ихтилоф қилишди. Ҳофиз ибн Ҳажар «Фатҳ-ул-борий»да уламнинг бу масаладаги қирқдан ортиқ қавлини зикр қилади ва сўнгида бундай дейди: «Зикр этилган қавллардан энг рожиҳ (мақбул) қавл Абу Мусонинг ривояти билан Абдуллоҳ ибн Саломнинг ривоятидир». Муслим тажриж этган- Абу Мусо ривоят қилган ҳадисда у соат имомнинг (минбарга чиқиб) ўтирмоғи билан намознинг тугамоғи ўртасида эканлиги таъкидланган.

Бу ҳадисда узун бир қисса бор.

«Бас, ўша соатни менга ҳам билдир, уни мендан қизғанма» деган сўзнинг маъноси: «Зонин» («зод» билан) - зиқна ва хасис дегани. «Занин(а) («з») билан - муттаҳам (туҳматга қолган, гумон қилинган) киши дегани.

352-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА КУНИ ҒУСЛ ҚИЛМОҚ

491. *Ибн Умардан (розиаллоҳу анҳумо) ривоят қилинди; у киши Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан эшитган, (У зот) айтдиларки, «Кимки Жумъага келса, ғусл қилиб келсин!»*

Бу бобда Абу Саъид, Умар, Жобир, Ал-Барро, Оиша ва Абуд-Дардо (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Шунингдек, бу ҳадис Аз-Зухрийдан, Абдуллоҳ ибн Умардан, у кишининг оталаридан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган.

492. Кутайба, Ал-Лайс ибн Саъддан, Ибн Шихобдан, Абдуллоҳ ибн Абдуллоҳ ибн Умардан, Абдуллоҳ ибн Умардан, Набий саллalloҳу алайҳи ва салламдан бизга баён этди: ўтган ҳадиснинг ўзи.

Муҳаммад (Ал-Бухорий) айтди: «Аз-Зухрийнинг Солимдан, Солимнинг отасидан ва Абдуллоҳ ибн Абдуллоҳнинг ўз оталаридан қилган ривоятлари, ҳар иккала ривоят ҳам саҳиҳ.

493. Аз-Зухрийнинг баъзи биродарлари Аз-Зухрийдан нақо этиб, «Менга Абдуллоҳ ибн Умарнинг оиласи Ибн Умардан баён қилиб берди» деди; «Умар ибн Ал-Хаттоб (розиаллоҳу анҳу) жумъа куни хутба айтаётган эдилар. Набий саллalloҳу алайҳи ва салламнинг

саҳобаларидан бир киши масжидга кириб келди. Шунда Ҳазрати Умар (хутбада туриб) «Бу соат қайси вақтдир (яъни, нега кеч қолдингиз?)» — дедилар. «Ногоҳ азонни эшитдим у таҳорат олиб улгурдим» деди. Ҳазрати Умар айтдиларки, **«Фақат таҳорат, холосми? Ахир, сиз биласиз-ку, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ғул қилмоққа буюрганлар».**

Бир қанча ривоятларда бу зот Ҳазрати Усмон анҳу) эканликлари қайд этилган.

Буни бизга Муҳаммад ибн Абон, Абдурраззоқдан, Маъмардан, Аз-Зухрийдан нақл этиб, баён қилиб берди.

494. Абдуллоҳ ибн Абдуррахмон бу ҳадисни (ўтган ҳадисни айтмоқчилар) бизга Абдуллоҳ ибн Солиҳдан, Ал-Лайсдан, Юнусдан, Аз-Зухрийдан баён қилди.

Молик бу ҳадисни Аз-Зухрийдан, Солимдан (мунқотиъ тарзида) ривоят қилди. Солим: «Ҳазрати Умар жумъа куни хутба ўқиётган эдилар...», дейди ва ҳадисни зикр қилади. Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан Моликнинг бу ҳадисини сўраган эдим, «Саҳиҳ ривоят -Аз-Зухрийнинг Солимдан, Солимнинг отасидан қилган ривоятидир», деди.

Муҳаммад (Ал-Бухорий) айтади: «Уйқаш тарзда бу ҳадис Молик орқали ҳам Аз-Зухрийдан, Солимдир: Солимнинг отасидан ривоят қилинган».

353-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА КУНИ ҒУСЛ ҚИЛМОҚНИНГ ФАЗИЛАТИ

495. *Авс ибн Авс (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам менга бундай дедилар: «Кимки жумъа куни ғул қилса ва (аҳлини ҳам) ғул қилдирса, (масжидга) эрта келса, (хутбанинг аввалига улгурса) (имомга) яқин ўлтирса, сукут қилиб, хутбани эшитса, босган ҳар бир қадами учун унга рўзаси (нафл рўзалари) ва намози (нафл ибодатлари) билан биргаликда бир йиллик ажр бордир».*

Маҳмуд (Термизийнинг устози) бу ҳадисда Вакиънинг бундай деганини нақл этди: «Ўзи ғул қилса ва жуфти ҳалолини ҳам ғул қилдирса...»

Ибнул-Муборак ушбу ҳадисда бундай дегани ривоят қилинди. («Кимки ювса ва ювинса». Яъни бошини ювса ва ювинса (ғул қилса), дейди.

Бу бобда Абу Бакр, Имрон ибн Ҳусайн, Салмон, Абу Зарр, Абу Саъид, Ибн Умар ва Абу Аййуб (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Авс ибн Авснинг ҳадиси ҳасан. Абул-Ашъас Ас-Санъонийнинг исми - Шураҳбил ибн Ода.

354-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА КУНИ ТАҲОРАТ БИЛАН КИФОЯЛАНМОҚ

496. *Самура ибн Жундуб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки жумъа куни таҳорат олса, бу етарли ва жуда яхшидир. Кимки ғул қилса, бас, ғул афзалроқдир».*

Бу бобда Абу Ҳурайра, Анас ва Оиша (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Самуранинг ҳадиси ҳасан. Қатоданинг биродарларидан баъзиси бу ҳадисни Қатодадан, Ал-Ҳасандан, Самурадан ривоят қилди. Баъзиси эса: «Қатодадан, Ал-Ҳасандан, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан» деб мурсал тарзида ривоят қилди. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Жумъа куни ғул қилмоқни ихтиёр этмоқ билан бирга бу кунда чўмилмоқнинг ўрнига таҳорат билан кифояланмоқни жоиз деб ҳисоблайдилар.

Шофиий айтади: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ғул қилмоқ борасидаги амрлари вожиб даражасида бўлмасдан, ихтиёрийлик асосида эканлигига далолат қиладиган

ҳадислардан бири ҳам Ҳазрати Умарнинг ҳадисидир».

Чунончи, у киши Ҳазрати Усмонга «Фақат таҳорат холосми? Ахир, сиз биласиз-ку, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ғул қилмоқни буюрганлар», деб айтганлар. Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг амрлари ихтиёрийлик асосида эмас, балки вожиблик асосида, деб билсалар эди, (Ҳазрати) Умар (Ҳазрати) Усмонни орқага қайтармасдан қўймас эдилар, у зотга: «Қайтинг, ғул қилинг!» дер эдилар. Ҳазрати Усмоннинг ўзларига ҳам бу масала махфий қолмасди. Бинобарин, бу ҳадисда, мусулмон киши қилиши зарур бўлган бир вожиб амал йўқлигига, балки жумъа куни ғул қилмоқликда фазилат борлигига далолат мавжуддир» .

Жумъа куни ғул қилмоқ ихтиёрий эканлигига доир далил ана шу тарзда келтирилади. Баъзилар бу қарорга илова қилиб, «Масжидда бўлган саҳобалар (розияллоҳу анҳум) Ҳазрати Умар билан, Ҳазрати Усмоннинг бу ҳолатларига мувофақат этган бўладилар, демак, Жумъа куни ғул ихтиёрий эканлиги борасида иттифоқ қилганлар, деб айтиш мумкин». Бошқа томондан эса Ҳазрати Умар ва Ҳазрати Усмоннинг бу қиссасидан Жумъа куни ғул қилмоқ вожиб эмас деган маънони эмас, аксинча, вожиб деган маънони чиқарганлар бор. Буларнинг фикрича, Ҳазрати Умар хутбани бўлиб, ҳамманинг олдида Ҳазрати Усмонни айблаб, у зотга озор бердилар, демак, жумъа куни ғул этмоқ мубоҳ бўлса эди, бундай қилмаган бўлардилар. Ҳазрати Усмон эса вақт танг бўлганидан ва Жумъа намозини бой бериш хавфи бўлганидан орқага қайтмадилар. Чунончи, бир зарурият натижасида вақтни ўтказиб юборганларини ва фақат жумъа азонини эшитгач, ўзларига келганларини таъкидлаганлар. («Саҳиҳи Бухорий»да Ҳазрати Усмон (розияллоҳу анҳу) бир юмуш билан банд бўлиб қолдим» деб айтганлари келтирилган). Бу ҳолат Ислому ҳуқуқи бой ва ранг-баранглигини, порлоқ намуналардан биттаси шу эканлигини кўрсатади.

497. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки чиройли таҳорат олса, кейин Жумъа намозига келса, хутба ўқилганда эшитиб сукут қилиб ўтирса, у жумъа билан бу жумъа орасидаги гуноҳлари мағфират қилинган; бундан зиёда яна уч куни ҳам кечирилур. Ва кимки (хутба маҳалида) тош бўлакчаларини текисласа, ноўрин иш билан шуғулланган бўлур».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

355-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪАГА ЭРТАРОҚ ҲАРАКАТ ҚИЛМОҚ

498. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Кимки жумъа куни худди жунубликда ғул қилгандек ғул қилса-да, биринчи соатда (биринчи бўлиб) масжидга борса, худди бир туя қурбонлик қилгандек бўлур. Кимки иккинчи соатда (иккинчи бўлиб) борса, худди бир сигир қурбонлик қилгандек бўлур. Кимки учинчи соатда (учинчи бўлиб) борса, худди бир каттакон қўчқор қурбонлик қилгандек бўлур. Кимки тўртинчи соатда (тўртинчи бўлиб) борса, худди бир товуқ сўйиб садақа қилгандек бўлур. Кимки бешинчи соатда (бешинчи бўлиб) борса, худди бир тухум садақа қилгандек бўлур. Имом минбарга чиққач, малоикалар хутбани тингламоқ учун ҳозир бўлгайдирлар».*

Имоми Молик мазҳабига кўра ҳадисда айтилган «соат»лардан мурод - қуёшнинг завол вақтидан кейинга қисқа вақт бўлакларидир. Моликнинг биродарлари, Қози Ҳусайн ва Имом-ул-ҳарамайн ҳам шу қавлга эга бўлганлар. (Бу ўринда якка-якка ҳолда биринчи ва иккинчи бўлиб бориш маъноси эмас, балки ўша «соатда», - яъни вақтнинг ўша муайян балки ўн киши борса ҳам, ўша соатда ўша савобни топади). Уларнинг, фикрича «равоҳ» деб заволдан кейин

бўладиган бориш айтилади. Бу сўзнинг луғавий маъноси шу деб айтмоқдалар. Жумҳур уламнинг фикрича, жумъага куннинг бошидан ҳаракат қилмоқ - мустаҳаб. «Равоҳ» (бориш, равона бўлиш) - заволдан олдин ҳам, кейин ҳам бўлаверади. Ал-Азҳарий айтади: «Хоҳ кундузнинг аввалида, хоҳ охиридаа, хоҳ кечқурун бўлсин, «равоҳ» -араб тили луғатида - бормоқ (равона бўлмоқ) маъносидадир». Тўғри таъриф шудир, ҳадис ва маъно шуни тақозо қилмоқда. Чунки, агар фақат заволдан кейинги бориш «равоҳ» дейилса, унда заволдан кейинги келишининг бирор фазилати йўқ. Зеро, заволнинг изидан азон айтиладики, азондан кейин кечга қолмоқ, асосан, ҳаром.

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Амр ва Самура (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган. Абу Ҳурайрининг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

356-БОБ

МАВЗУ: УЗРСИЗ ҲОЛДА ЖУМЪАНИ ТАРК ЭТМОҚ

499. *Муҳаммад ибн Амр томонидан саҳоба деб уқдирилган Абул-Жаъд Ад-Зоббий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки бепарволик қилиб жумъа (намози)ни уч марта тарк этса, Аллоҳ унинг қалбини муҳрлаб қуйгайдир».*

Ал-Ироқий: «Бепарволик қилиб» деган таъбирдан «узрсиз ҳолда тарк этса» деган маъно қасд этилганини айтади. Шайх Абдулҳақ эса «Ал-ламаот» китобида «таховун»ни «такосул» деб тафсир қилган. Чунончи, жумъани ихонат (таҳқир) ва истихфоф (камситиш) йўли билан тарк этмоқлик куфри мужибдир.

Бу бобда Ибн Умар, Ибн Аббос ва Самура (розияллоҳу анҳо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абул Жаъднинг ҳадиси ҳасан. Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан Абул-Жаъд Ад-Домирийнинг исмини сўрадим, билмади ва бундай деди: «Унинг Набий сал-лаллоҳу алайҳи ва салламдан қилган ривояти сифатида фақат шу ҳадисни биламан».

Бу ҳадисни ҳам фақат Муҳаммад ибн Амрнинг ривоятидан билаётирмиз.

357-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪАГА ҚАНЧА МАСОФАДАН КЕЛИНАДИ?

500. *Сувайрнинг отаси (Абу Фоҳита Саъид ибн Улайқа)дан ривоят қилинди; у Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан эди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизларга жумъага Қубодан қатнамоғимизни амр қилдилар».*

Бу ҳадисни ёлғиз шу важҳдан билаётирмиз. Бу бобда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бирор саҳиҳ ҳадис ривоят қилинмаган.

Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бундай деб айтганлари ривоят қилинди: «Шом оиласига қайтарган (кеч тушмасдан уйига қайтиб кела оладиган) кишига жумъа вожибдир». Бу ҳадиснинг ҳам санади заиф. Чунки ёлғиз Муориқ ибн Аббоснинг - Абдуллоҳ ибн Саъид Ал-Мақбурийдан қилган ривоятдан келаётир. Яҳё ибн Саъид Ал-Қаттон, Абдуллоҳ ибн Саъид Ал-Мақбурийнинг ҳадисда заиф эканини қайд этган.

Илм аҳллари, жумъа кимнинг зиммасида вожиб эканлиги масаласида ихтилоф қилдилар. Баъзиси: «Шом тушмасдан уйига қайта оладиган кишига вожиб» деди, баъзиси эса: «Жумъа фақатгина азонни эшита оладиган кишиларнинг бўйнида вожиб бўлади», дейди. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Аҳмад ибн Ал-Ҳасандан эшитдим; айтдики, «Аҳмад ибн Ҳанбалнинг ёнида эдик. Жумъа кимга вожиб эканлиги масаласи ўтди. Аҳмад Ибн Ҳанбал бу масалада Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бирор нарса (ҳадис) зикр қилмади». *Аҳмад ибн Ал-Ҳасан айтади: «Шунда*

(мен) Аҳмад ибн Ҳанбалга: «Бу масалада Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу) орқали Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳадис ривоят қилинди» дедим. Аҳмад ибн Ҳанбал: «Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламданми?» деди. «Ҳа, - дедим. - Ал-Ҳажжож ибн Нисойр, Муорик ибн Аббосдан, Абдуллоҳ ибн Саъид Ал-Мақбурийдан, унинг отасидан, Абу Ҳурайрадан, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бизга баён қилди; (Расули Акрам) айтдиларки, «Шом оиласига қайтарган (кеч тушмасдан уйига қайтиб кела оладиган) кишига жумъа вожибдир»... Шунда Аҳмад мендан хафа бўлди ва: «Раббингга тавба қил! Раббингга тавба қил!» деди... Аҳмад ибн Ҳанбалнинг унга нисбатан бундай муомалада бўлганининг ягона сабаби шуки, Аҳмад бу ҳадисни бирор нарса ҳисобламайди ва иснодидаги аҳвол туфайли уни заиф деб билади.

358-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА (НАМОЗИ)НИНГ ВАҚТИ

501. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; **«Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам жумъа намозини қуёш (ғарбга) мойил бўлганида (қиёмдан оған пайтда) ўқир эдилар».**

502. Яҳё ибн Мусо, Абу Довуд Ат-Тоғалисийдан, Фулайх ибн Сулаймондан, Усмон ибн Абдурраҳмон Ат-Таймийдан, Анасдан нақл этиб, бизга баён қилди... Ўтган ҳадиснинг ўзи.

Бу бобда Салама ибн Ал-Ақва, Жобир ва Аз-Зубайр ибн Ал-Авом (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинди. Анаснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Илм аҳллариининг кўпи шу ҳадис асосида иттифоқ қилганлар: Жумъа намозининг вақти, худди пешиннинг вақтидек, қуёш қиёмдан оған пайтда киради. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу. Баъзиси жумъа намозини заволдан (қуёш қиёмдан оғишидан) олдин ҳам ўқиш жоиз деб ҳисоблайди. Аҳмад, «Кимки жумъа намозини заволдан олдин ўқиса» дейди ва у кишининг зиммасида иода қилиш (қайта ўқиш) лозим бўлади, деган фикрга бормайди.

Ҳанбалийлар баъзан жумъа намозини заволдан олдин ўқийдилар. (Энг тўғриси ва яхшиси Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўқиган вақтлари - қуёш қиёмдан оған вақтдир.)

359-БОБ

МАВЗУ: МИНБАР УСТИДА ХУТБА ЎҚИЛМОҒИ

503. Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; **«Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир хурмо ёғочи (устуни)га суяниб туриб хутба айтар эдилар. Минбар тутган (кун)ларида ўша устун (аламидан) ун чекиб йиғлади. Ҳатто Расули Акрам уни қучоқлаб турдилар, шундагина устун юпанди...»**

«Мувоҳаб» номли китобда айтилади: «Аллоҳ таоло бу ёғочга жон бериб, тиргизди. Расулуллоҳ (с.а.в.) фироқида тирик кишидек товуш чиқариб йиғлади...» Шундан сўнг бу устун «Ҳаннона» («Йиғловчи») деб ном олган. Расуллоҳ (с.а.в.)нинг ушбу сўзлари зикр қилинади: «Қасам Аллоҳгаки, бунинг йиғисини ўзим келиб тўхтатмасам, Қиёматгача шу аҳволда бўзлаб йиғлар эди»

Бу бобда Анас, Жобир, Саҳл ибн Саъд, Убай ибн Каъб, Ибн Аббос ва Умму Салама (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-ғариб-саҳиҳ.

Муъоз ибн Ал-Аъло Басралик бўлиб, Абу Амр ибн Ал-Аълонинг биродаридир.

360-БОБ

МАВЗУ: ИККИ ХУТБА ОРАСИДА ЎТИРМОҚ

504. *Ибн Умардан (розиаллоҳу анҳумо) ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам жумъа куни (тик туриб) хутба айтар эдилар, кейин ўтирар эдилар, кейин тик туриб хутба айтар эдилар».* (Ибн Умар) «Худди бу кун (имомлар) қилганларидек...» деди.

Бу бобда Ибн Аббос, Жобир ибн Абдуллоҳ ва Жобир ибн Самура (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳллари икки хутбанинг орасини (бир оз) ўтириш билан айирмоқ фикридалар.

Ҳанафий мазҳабида бу ўтириш суннатдир. «Имом икки хутба орасида уч оят ўқимоқ миқдори ўтириб олади. Агар ўтирмаса, суннатни тарк қилгани учун гуноҳкор бўлур». («Мухтасар ул-виқоя», 52-бет).

361-БОБ

МАВЗУ: ХУТБАНИНГ ҚИСҚА БЎЛМОҒИ

505. *Жобир ибн Самура (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга намоз ўқир эдим. У кишининг намозлари ҳам мўътадил, хутбалари ҳам мўътадил эди».*

Бу бобда Аммор ибн Йосир ва Ибн Аби Авфа (розиаллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган. Жобир ибн Самуранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

362-БОБ

МАВЗУ: МИНБАРДА ҚУРЪОН ЎҚИМОҚ

506. *Йаъло Ибн Умаййа (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам минбарда «Эй Малик!» деб нидо қилгайлар...» (деган оятни* қироат қилганларини эшитдим».*

«Аз-Зухруф» сураси, 77-оят: «Улар (динсизлар) (дўзахнинг соқчисига): «Эй Малик! Раббинг(дан сўра, азобдан кутулмоқ учун) бизларни ҳалок айласин!...» деб нидо қилурлар...»

Бу бобда Абу Ҳурайра ва Жобир ибн Самура (розиаллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган. Йаъло ибн Умаййанинг ҳадиси ҳасан-ғариб-саҳиҳ. Бу ҳадис Ибн Уйайнанинг ривоятдир. Илм аҳлларининг баъзилари, Имомнинг хутбада Қуръон ўқимоғини ихтиёр қилганлар. Шофиъий айтади: «Имом хутба айтса-ю, хутбасида Қуръондан бирор оят ўқимаса, хутбани иода қилади (қайта ўқийди)».

363-БОБ

МАВЗУ: ХУТБА АЙТИЛАЁТГАНДА ИМОМГА РЎБАРЎ БЎЛИБ ЎТИРМОҚ

507. *Абдуллоҳ ибн Масъуд (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам минбар устида ўрнашганларида бизлар у кишига юзланиб олар эдик».*

Бу бобда Ибн Умардан (розиаллоҳу анҳумо) ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадисни Мансурдан ёлғиз Муҳаммад ибн Ал-Фазл ибн Атиййа ривоят қилганини биламиз. Муҳаммад ибн Ал-Фазл ибн Атиййа эса, биродарларимизнинг фикрича, заиф ва ҳадис ҳифзини (ёдда сақлаш иқтидорини) йўқотган.

Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Имом хутба айтаётганда унга рўбарў бўлиб ўтирмоқни мустаҳаб кўрадилар. Суфён Ас-Саврий, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Бу бобда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бирор саҳиҳ ҳадис ривоят қилингани

йўқ.

364-БОБ

МАВЗУ: ИМОМ ХУТБА АЙТАЁТГАНДА КЕЛГАН КИШИ ИККИ РАКЪАТ НАМОЗ ЎҚИМОҒИ МАСАЛАСИ

508. *Жобир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам жумъа куни хутба ўқиётган эдилар, бир киши келиб қолди. Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам у кишига: «Намоз ўқидингми?» дедилар. «Йўқ», деди. «Унда туриб намоз ўқиб ол!» дедилар.*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Бу саҳиҳ ҳадисга эҳтиром сақлаган ҳолда мужтаҳидлар бундай деб иттифоқ қилганлар: «Ҳар вақт имом минбарга хутба учун чиқса, намози нафл ўқимоқ ҳаром бўлмай. Лекин «Хулоса»да имом хутба ўқимоқ учун минбарга чиққанда намози нафл ўқимоқ ҳаром эмас, макруҳдир. Бу мужтаҳидларнинг иттифоқи билан дейилибдир. Чунончи, «Жомиъур-румуз»да мазкурдир. Ва агар имом минбарга чиқмасдан илгари намозни бошлаган бўлса, бир рақъат ўқигандан кейин имом минбарга чиқса, иккинчи рақъатни ўқиб, салом бергай. Агар учинчи рақъатни ўқиб турган бўлса, имом минбарга чиқса, тўрт рақъатни тамом қилгай. Чунончи «Шарҳи илёс»да мазкурдир». («Мухтасар-ул-виқоя» шарҳидан, 196-саҳифа).

509. *Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Жумъа куни Марвон хутба ўқиётган эди, Абу Саъид Ал-Худрий масжидга кирди-да, намозга турди. Қўриқчилар уни ўтирғизмоқчи бўлиб келишди. У эса унамай намозини ўқиб олди. Тугагач, унинг ёнига бордик-да, «Аллоҳ сенга раҳм қилди, таъзирингни беришларига сал қолди», дедик. Шунда у бундай деди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан кўрган нарсамдан кейин бу икки рақъатни тарк этувчи эмасман». Кейин у, жумъа куни Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам хутба ўқиб турганларида хароб аҳволда бир киши кириб келганини, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам унга намоз ўқишни амр қилганлари ва жаноби Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам хутба айтаётган пайтларида у икки рақъат намоз ўқиб олганини зикр қилди».*

Ибн Аби Умар айтади: «Ибн Уйайна, Имом хутба ўқиётган пайтда келса, икки рақъат намоз ўқирди ва шундай қилинмоғини амр этарди. Қуръон муаллими Абдурраҳмон ҳам шу фикрда эди».*

* Бухорийнинг илгор устозларидан бўлган бу зот Басрадан ёки Аҳводандир. Ишончли ва фазилатли бир киши эди. Етмиш йилдан ортиқроқ Қуръон таълим қилган. («Ат-такриб»).

Ибн Аби Умардан эшитдим, Ибн Уйайнадан нақл этиб айтдики, «Муҳаммад ибн Ажлон - ҳадисда сиқа (ишончли) ва амин кишидир».

Бу бобда Жобир, Абу Ҳурайра ва Саҳл ибн Саъд (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган. Абу Саъид Ал-Худрийнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Айрим илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шудир. Баъзилари эса бундай дейди: Имом хутба айтаётган пайтда масжидга кирса, ўтиради, намоз ўқимади». Суфён Ас-Саврий ва Куфа фақиҳларининг қавли шудир. Биринчи қавл саҳиҳроқ.

510. *Қутайба бизга Ал-Аъло ибн Халид Ал-Курашийдан баён қилди; айтди: «Ҳасан Ал-Басрий (ҳазратлар)ини кўрдим, жумъа куни имом хутба айтаётган маҳалда масжидга кирдилар-да, икки рақъат намоз ўқиб, кейин ўтирдилар».*

Ҳасан Ал-Басрий бу ишни фақат Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзларига иттибоъ қилмоқ (эргашмоқ) учун бажардилар. Бу ҳадисни Жобир воситасида Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган киши ўша кишидир.

365-БОБ

МАВЗУ: ИМОМ ХУТБА ЎҚИЁТГАНДА СЎЗЛАШМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

511. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Кимки жумъа куни имом хутба ўқиётганда (ёнидаги биродарига): «Жим ўғир» деса (ҳам), ноўрин гап қилган бўлур».*

Бу бобда Ибн Аби Авфа ва Жобир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган. Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Имом хутба айтаётганда кишининг гаплашмоғини макруҳ кўрадилар ва: «Агар биров гапирса, уни фақат ишорат билан тўхтади», дейдилар.

Саломга алик олмоқ ва аксирган кишига жавоб айтмоқ масалаларида уламо ихтилоф қилдилар. Баъзи илм аҳллари имом хутба ўқиётганда саломга алик олинмоғига ва тасмит (аксирган кишига жавоб қилинмоғи)га рухсат берганлар.

Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир. Тобиъийндан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари эса буни макруҳ кўрганлар. Шофиъийнинг ҳам қавли шу.

366-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА КУНИ САФЛАРДАН (ЕЛКАЛАРДАН) ОШИБ ЎТМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

512. *Муъоз ибн Анас Ал-Жуханий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки жумъа куни одамларнинг елкаларидан ошиб ўтса, жаҳаннам сари бир кўприк қурган бўлур».*

Одамларнинг елкалари устидан ҳатлаб, сафларни ошиб ўтаоқ фақат жумъа куни эмас, бошқа кунларда ҳам, ҳатто илм, ваъз ва иршод мажлисларда ҳам макруҳдир. Чунки, кароҳатнинг сабаби - мусулмонларга азият берилмоғидирки, бундай азиятни етказмоқ бояги ҳолатларда ҳам мавжуддир. Фақат издиҳом ва гавжумлик жумъа куни бошқа кунлардагидан оргиқ бўлгани учун ҳадисда жумъа куни деб махсус зикр қилинган.

Бу бобда Жобир (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган. Муъоз ибн Анас Ал-Жуханийнинг ҳадиси ғариб. Бу ҳадисни ёлғиз Ришдийн ибн Саъднинг ривоятидан билаётирмиз.

Илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Жумъа куни мусулмонларнинг елкаларидан ошиб ўтмоқни макруҳ кўрганлар ва бу хусусда қаттиқ кетганлар.

Баъзи муҳаддислар Ришдийн ибн Саъд ҳақида (танқидий) сўз қилганлар ва хотираси жиҳатдан унинг заиф эканини қайд этганлар.

367-БОБ

МАВЗУ: ИМОМ ХУТБА ЎҚИЁТГАНДА ИҲТИБО ҚИЛИБ (ТИЗЗАЛАРИНИ ТИККА ҚИЛИБ ЁКИ ҚУЧОҚЛАБ ДУМБА УСТИГА ЎТИРМОҚ) КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

513. *Муъоз ибн Анас (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам жумъа куни имом хутба айтаётганда иҳтибо қилиб (тиззаларни тикка қилиб ёки қучоқлаб думба устига) ўтирмоқдан қайтардилар».*

Бу ҳадис ҳасан.

Абу Марҳумнинг исми - Абдуррахмон ибн Маймун.

Баъзи илм аҳллари, жумъа куни имом хутба ўқиётганида кишининг тиззаларни тикка қилиб кўтариб ёки қучоқлаб думба устига ўтирмоғини макруҳ кўрганлар. Баъзи илм аҳллари эса бунга рухсат берадилар. Абдуллоҳ ибн Умар ва яна бошқалар рухсат берганлар орасидадир.

Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли ҳам шу: имом хутба ўқиётганда иҳтибо қилиб ўтирмоқликда зарар йўқ деб қарайдилар.

368-БОБ

МАВЗУ: МИНБАРДА ҚЎЛЛАРНИ КЎТАРМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

514. Аҳмад ибн Манийъ, Хужайм ибн Башир орқали Хусайн ибн Абдурраҳмондан нақл этиб, бизга баён қилди: «Умаро ибн Рувайдадан эшитдим: **Бишр ибн Марвон хутба айтаётиб дуода қўлларини кўтарган эди, Умаро бундай деди: «Аллоҳ бу озғин қўлларни қуритсин! Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламни кўрганман, шундоқ дуо қилмоқдан нарига ўтмас эдилар».** Хушайм (шундоқ деб) шаҳодат бармоғи билан ишорат қилди».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

369-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА НАМОЗИНИНГ АЗОНИ

515. Ас-Соиб ибн Язид (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «**Азон Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам, (ҳазрати) Абу Бакр ва (ҳазрати) Умар даврларида имом минбарга чиққанда ва намозга туриладиган вақтда айтилар эди. (Ҳазрати)Усмон даврларига келиб, Завро устида учинчи азон айтиш қўшимча қилинди».**

Имом Бухорий Завро Мадина шаҳрида бир бозор жойининг номи эканлигани айтади. Баъзилари эса Завро - масжид эшигадаги катгакон бир тошнинг номи эканлигини айтишганки, бу қавл изоҳга муҳтождир. Чунки, баъзи ривоятларда чорсу (бозор) деб очиқ-равшан зикр қилинган.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

370-БОБ

МАВЗУ: ИМОМ МИНБАРДАН ТУШГАНДАН КЕЙИН СЎЗЛАШМОҚ

516. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «**Набий саллalloҳу алайҳи ва саллам минбардан тушганларида, ҳожат (зарурат) бўлса, сўзлашар эдилар».**

Бу ҳадисни ёлғиз Жарир ибн Ҳозимнинг ривоятдан билаётирмиз. Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан эшитдим; айтди: «Жарир ибн Ҳозим бу ҳадисда ваҳмга тушган (янглишган). Саҳиҳ ривоят (тағин) Собит орқали Анасдан келган ривоятдирки, ўша ривоятда бундай дейилади: «Намозга иқомат айтилди ва шу аснода бир киши Набий саллalloҳу алайҳи ва салламнинг қўлларини тутиб, ҳатто қавмдан айримларини уйқу босгунича сўзлашиб турди». Муҳаммад (Ал-Бухорий) «Ҳадис (аслида) ана шу!» деди.

Жарир ибн Ҳозим баъзан бирор нарса борасида ваҳмга тушади (янглишади), аммо ҳақиқатан тўғри киши. Муҳаммад айтади: «Жарир ибн Ҳозим, Собитнинг Анас орқали Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган: «Намозга иқомат айтилганида токи мени кўрмагунча (ўринларингиздан) турмангизлар» деган ҳадисда ҳам ваҳмга тушган (янглишган)». Муҳаммад, Ҳаммод ибн Зайддан бундай деб ривоят қилинганини айтади: «Собит Ал-Буноънинг олдида эдик, Ҳажжож Ас-Совваф Яҳё ибн Аби Касирдан, Абдуллоҳ ибн Аби Қатодадан, унинг отасидан, Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва салламдан: «Намозга иқомат айтилганида токи мени кўрмагунча (ўринларингиздан турмангизлар») деган ҳадисни ривоят қилди; Жарир ваҳмга беолиб, бу ҳадисни Собит Анас орқали Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан уларга баён этди, деб гумон қилди».

517. Анас (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «**Муҳаққақ, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрдим, намозга иқомат айтилганидан кейин бир киши, у зот билан қибланинг орасида туриб олиб, у зотни гапга тутиб қолди. У гаплаша турсин Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тик туриб қолишлари узоқ чўзилганидан баъзи (намозхон)лар ухлаб қолишганини мен аниқ кўрганман**».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

371-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА НАМОЗИДАГИ ҚИРОАТ

518. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мавлоси (озод этган қуллари) Убайдуллоҳ ибн Аби Рофиъдан ривоят қилинди; айтди: «**Марвон, Абу Ҳурайрани Мадина (шаҳри)га ноиб қилиб қолдирди-да, Макка томон йулга чиқди. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу) бизларга жумъа намозини ўқиб берди: (биринчи ракъатда) «Ал-Жумъа» сурасини, иккинчи ракъатда эса «Мунофиқун» сурасини қироат қилди**». Убайдуллоҳ айтади: «**Абу Ҳурайранинг орқасидан етиб олдим-да, «(ҳазрати)Али Куфада қироат қилган икки сурани ўқидингиз?» дедим. Шунда Абу Ҳурайра: «Албатта, мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан шу икки сурани қироат қилганларини эшитганман**», деди.

Бу бобда Ибн Аббос, Ан-Нуъмон ибн Башир ва Аби Инаба Ал-Хавлоний (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан Жумъа намозида «Ал-аъло» билан «Ғошиях» сураларини ўқиганлари ҳам ривоят қилинган.

Убайдуллоҳ ибн Аби Рофиъ Али ибн Абу Толиб (розияллоҳу анҳу)нинг котибидир.

372-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА КУНИ БОМДОД НАМОЗИДАГИ ҚИРОАТ

519. Ибн Аббосдан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилинди; айтди: «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жумъа куни бомдод намозида «Сажда» сураси билан «Инсон» сураларини ўқир эдилар**».

Бу бобда Саъд ибн Аби Ваққос, Ибн Масъуд ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Ибн Аббоснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Суфён Ас-Саврий, (Шуъба) ва биттадан ортиқ кишилар бу ҳадисни Муҳоввалдан ривоят қилганлар.

373-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪАДАН ОЛДИН ВА ЖУМЪАДАН КЕЙИН ЎҚИЛАДИГАН НАМОЗ

520. Ибн Умар (розиаллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам жумъа намозидан кейин икки ракъат намоз ўқир эдилар**».

Бу бобда Жобир (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган. Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Бу ҳадис, Ибн Умардан Нофиъ орқали ҳам ривоят қилинган. Баъзи илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Шофиъий ва Аҳмаднинг қавли шудир.

521. Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: **У киши (Ибн Умар) жумъа намозини ўқигач, (масжиддан) борди-да, уйда икки ракъат намоз ўқиди. Кейин «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай қилар эдилар**», деди.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

522. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Сизлардан кимки жумъа (намози)дан кейин намоз ўқийдиган бўлса, тўрт ракъат ўқисин!».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Ал-Ҳасан ибн Али, Али ибн Ал-Маданий орқали Суфён ибн Уйайнадан нақл этиб, бизга баён қилди; Суфён айтдики, «Суҳайл ибн Аби Солиҳни ҳадисда сабт (мустаҳкам) киши сифатида қабул қилар эдик». Бу ривоят ҳасан.

Баъзи илм аҳллариининг амали (Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу ривоят қилган) шу ҳадис асосидадир. Абдуллоҳ ибн Масъуддан, жумъа(нинг фарзи)дан олдин тўрт ракъат ва жумъадан кейин тўрт ракъат намоз ўқигани ривоят қилинган. Али ибн Абу Толиб, жумъа намозидан кейин икки ракъат ва изидан тўрт ракъат ўқимоқни амр қилганлари ривоят этилади.

Суфён Ас-Саврий ва Ибнул-Муборак Ибн Масъуднинг қавлига эга бўлганлар.

Исҳоқ: «Жумъа куни масжидда ўқиса - тўрт ракъат; уйда ўқиса - икки ракъат ўқийди» дейди ва Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва саллам жумъадан кейин уйларида икки ракъат ўқиганларига доир ҳадис билан, «Сизлардан кимки жумъа (намози)дан кейин намоз ўқийдиган бўлса, тўрт ракъат ўқисин!» деган ҳадисни далил қилиб кўрсатади.

Набий саллalloҳу алайҳи ва салламнинг жумъа (намози)дан кейин икки ракъат ўқиганларини ривоят қилган киши Ибн Умарнинг ўзидир. Ва Ибн Умар, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан кейин, жумъанинг (фарзи) изидан икки ракъат ва бу икки ракъатнинг орқасидан тўрт ракъат ўқиган. Буни бизга Абу Умарнинг ўғли, Суфёндан, Ибн Журайждан, Атодан нақл этиб, сўзлаб берди; Ато айтдики, «Ибн Умарни кўрдим; жумъадан кейин икки ракъат ва унинг изидан тўрт ракъат ўқиди».

Саъид ибн Абдурраҳмон Ал-Маҳзурий, Суфён ибн Уйайна орқали Амр ибн Динордан нақл этиб, бизга баён қилди; Амр айтдики, «Ҳадисда Аз-Зухрийдан кўра қаттиқ кишини кўрмадим. Пулни ундан кўра паст тутадиган кишини ҳам кўрмадим. Бинобарин, пул унинг наздида гўё ҳайвон тезагидек эди».

Ибн Абу Умардан эшитдим, Суфён ибн Уйайнанинг «Амр ибн Динор Аз-Зухрийдан кўра ёши улурроқ эди», деганини айтиб берди.

374-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА НАМОЗИНИНГ БИР РАҚЪАТИГА ЕТГАН КИШИ

523. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллalloҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Кимки намоздан бир ракъатига етса, у албатта намозга етибди».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан илм аҳллари кўпчилигининг амали шу ҳадис асосидадир. Айтадиларки, «Кимки жумъанинг бир ракъатига улгурса, унга қўшимча қилиб яна бир ракъат қўшиб ўқийди ва кимки ташаҳудда жамоатга етса, тўрт ракъат ўқийди». Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Абу Ханифа раҳматуллоҳи алайҳининг ҳукмига кўра, жумъа намозининг бир қисмига, ҳатто ташаҳудда бўлса ҳам улгурса, улгурган, қисмини имом билан бирга ўқийди ва қолган қисмини ўқиб тугатади. Бошқа имомлар эса, жумъанинг бир ракъатига улгурган тақдирда, тўрт ракъат ўқийди, деб айтишганки, бу ҳолатда жумъага етган деб ҳисобламаган ва пешин намозини ўқиган бўлади.

375-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА КУНИДАГИ ҚАЙЛУЛА (ТУШКИ УХЛАБ ДАМ ОЛИШ)

524. Саҳл ибн Саъд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида жумъа намозини ўқигандан кейингина нонушта ва қайлула қилар эдик».

Бу бобда Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган. Саҳл ибн Саъднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

376-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА КУНИ КИМНИ УЙҚУ БОССА, ЎРНИНИ ЎЗГАРТИРСИН

525. Ибн Умардан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Жумъа куни бирортангизни уйқу босса, ўтирган жойидан бошқа жойга ўтсин!».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

377-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА КУНИ САФАРГА ЧИҚМОҚ

526. Ибн Аббосдан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилинди: Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Абдуллоҳ ибн Равоҳани бир сарийа (кичик отлиқ лашкар)га бошлиқ қилиб жўнатдилар, бу иш жумъа кунига тўғри келиб қолди. Унинг биродарлари эрта тонгдан жўнаб кетишди. Ўзи эса, орқада қолиб, «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга (жумъа) намоз(и)ни ўқийман-да, кейин уларга етиб оламан», деди. (Шундай қилиб), у Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга намозни ўқиди. Расули Акрам уни кўриб: «Биродарларинг билан бирга йўлга чиқмоқдан сени нима тўсди?» дедилар. (Абдуллоҳ ибн Равоҳа): «Сиз билан бирга намозни ўқигим келди. Кейин уларга етиб олмоқчи эдим» - деди. Шунда (Расули Акрам): «Агар ер юзидаги бор нарсаларни инфоқ қилсанг ҳам, уларнинг эрта кетишлари фазлига ета олмайсан!» - дедилар.

Бу ҳадисни ёлғиз шу ваҳждан билмоқдамиз.

Али ибн Ал-Маданий, Яҳё ибн Саъид орқали Шуъбадан нақл этиб, бундай деди: «Ал-Ҳакам Миқсамдан атиги бешта ҳадис эшитган». Шуъба ўша ҳадисларни санадики, бу ҳадис Шуъба санаган ҳадислар орасида йўқ эди. Ал-Ҳакам бу ҳадисни Шуъбадан эшитмагани англашилади. Илм аҳллари жумъа куни сафарга чиқмоқ масаласида ихтилоф қилдилар. Баъзилари, жумъа намозининг вақти кирмасдан олдин сафарга чиқмоқ зарарсиз, деб қарайдилар. Баъзилари эса: «Тонгга кирса (тонгни оттирган бўлса), жумъани ўқимасдан олдин чиқмайди», дейди.

378-БОБ

МАВЗУ: ЖУМЪА КУНИ МИСВОК БИЛАН ТИШЛАРНИ ТОЗАЛАМОҚ ВА ХУШБЎЙЛИКЛАР СУРМОҚ

527. Ал-Барро ибн Озиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Жумъа куни ғусл қилмоқ мусулмонлар зиммасидаги ҳақдир. Уларнинг ҳар бирлари аҳли оиласининг хушбўйликларидан сурсин. Агар топа олмаса, унинг учун хушбўйлик сувдир!».

Жумъа куни ҳам ғусл қилади, ҳам хушбўйлик суради. Агар хушбўйлик топа олмаса, унда ғусл қилмоқ кифоя. Чунки мақсад покланмоқдир. Ҳадиснинг иккинчи бўлаги мусулмонларнинг кўнглини кўтаради.

Бу бобда Абу Саъид ва Ансорийлардан бўлмиш бир шайх (розиаллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

528. *Аҳмад ибн Маниъ, Хушаймдан, Язид ибн Аби Зиёддан бизга баён қилди: ўтган ҳадис, айна шу маънода.*

Ал-Барронинг ҳадиси ҳасан. Хушаймнинг ривояти Исмоил ибн Иброҳим Ат-Таймийнинг ривоятдан кўра ҳасанроқ. Исмоил ибн Иброҳим, Ат-Таймийнинг ҳадисда заиф эканини қайд этган.

ЖУМЪА БОБЛАРИ ТУГАДИ

ҲАЙИТ БОБЛАРИ

379-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙИТ НАМОЗИГА ПИЁДА ЮРИБ БОРМОҚ

529. *(Ҳазрати)Али (карромаллоҳу ваҷҳаҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Ҳайит (намози)га пиёда юриб чиқмоғинг ва чиқмасдан олдин ҳеч нарса емаслигинг - суннатдандир».*

Бу ҳадис ҳасан. Илм аҳллари кўпчилигининг амали шу ҳадис асосидадир. Киши байрам намозига пиёда чиқмоғини ва (агар) узрли бўлмаса, уловга минмаслигини мустаҳаб кўрадилар.

380-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙИТ НАМОЗИ ХУТБАДАН ОЛДИН ЎҚИЛМОҒИ

530. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам, (ҳазрати) Абу Бакр ва (ҳазрати) Умар (розияллоҳу анҳумо) икки ҳайитда ҳам намозни хутбадан олдин ўқир эдилар, кейин хутба ўқир эдилар».*

Бу бобда Жобир ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан илм аҳлларининг амали Шу ҳадис асосидадир. Яъни ҳайит намоzlари хутбадан олдиндир. Намоздан олдин илк бор хутба ўқиган киши Марвон ибн Ал-Ҳакам эканлиги айтилади.

Ибнул-Мунзирий саҳиҳ иснод билан Ҳасан Ал-Басрий ҳазратларидан нақл этиб, бундай дейди: «Илк бор намоздан олдин хутба ўқиган зот (ҳазрати)Усмон (розияшюҳу анҳу)дир. (У зот) одат асосида намоз ўқилиб, кейин хутба ўқилгач, баъзи кишилар намозга улгурмаганларини кўрдилар ва шунда хутбани намоздан олдин ўқишни бошладилар».

381-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙИТ НАМОЗЛАРИ АЗОНСИЗ ВА ИҚОМАТСИЗ ЎҚИЛМОҒИ

531. *Жобир ибн Самура (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Ҳайит намоzlарини Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам билан бирга бир марта, икки марта эмас, (балки бир неча марта) азонсиз ва иқоматсиз ҳолда ўқиганман».*

Бу бобда Жобир ибн Абдуллоҳ ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Жобир ибн Самуранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир: яъни ҳайит намоzlари учун ҳамда нафл намоzlарининг ҳеч бири учун азон айтилмайди.

382-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙИТ НАМОЗЛАРИДАГИ ҚИРОАТ

532. *Ан-Нуъмон ибн Башир (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам икки ҳайит (Рамазон ва Қурбон ҳайити) намозларида ҳамда жумъа намозида («Ал-аъло») билан «Ғошиях» сураларини ўқир эдилар. Баъзан иккаласи (ҳайит ва жумъа намози) бир кунга тўғри келиб қолар ва шунда ҳам (Жаноби Расулulloҳ) шу икки сурани ўқир эдилар».*

Бу бобда Абу Воқид, Самура ибн Жундуб ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Ан-Нуъмон ибн Баширнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Суфён Ас-Саврий ва Мисъор, Иброҳим ибн Муҳаммад ибн Ал-Мунташирдан шу тарзда, Абу Авонанинг ривоятидек, ривоят қилдилар. Ибн Уйайнанинг ривояти эса бошқача. Ибн Уйайна, Абу Авонадан, Иброҳим ибн Муҳаммад ибн Ал-Мунташирдан, унинг отасидан, Ҳабиб ибн Солимдан, унинг отасидан, Ан-Нуъмон ибн Баширдан ривоят қилади. Чунончи, Ҳабиб ибн Солимнинг ўз отасидан ривоят қилгани маълум бўлмаётир. Ҳабиб ибн Солим - Ан-Нуъмон ибн Баширнинг мавлосидир. У Ан-Нуъмон ибн Баширдан бир қанча ҳадис ривоят қилган. Ибн Уйайна орқали Иброҳим ибн Муҳаммад ибн Ал-Мунташирдан (худди) уларнинг ривоятидек ҳам ривоят қилинди .

«Улар» деганда Абу Авона, Суфён Ас-Саврий ва Мисъорни кўзда тутганлар. Бу зотларнинг ривоятига кўра санадда Ҳабиб ибн Солим билан Ан-Нуъмон ибн Башир орасида «унинг отасидан» деган қайд йўқ. Яъни Ҳабиб ибн Солим бу ҳадисни Ан-Нуъмондан, отаси орқали эмас, тўғридан-тўғри ривоят қилган. Ибн Уйайна эса, бир ривоятда ҳадиснинг иснодида «отасидан» деган қайдни зикр этиб ва иккинчи бир ривоятда исми кечган зотларга мувофақат қилиб бу қайдни кўтарган.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳайит намозларида «Қоф» ва «Ал-қамар» сураларини ўқиганлари ҳам ривоят қилинмоқда. Шофиъийнинг қавли шудир.

533. *Убайдуллоҳ ибн Абдуллоҳ ибн Утбадан ривоят қилинди: (Ҳазрати) Умар ибн Ал-Хаттоб Абу Воқид Ал-Лайсийдан: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Рамазон ва Қурбон ҳайитларида нимани (қайси сураларни) қироат қилар эдилар?» деб сўрадилар. Айтдики, «Қоф» ва «Ал-Қамар» (суралари)ни ўқир эдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

534. *Ҳаннод, Ибн Уйайна орқали Зомра ибн Саъиддан худди шу ҳадисни ўша иснод билан бизга баён қилди.*

Абу Воқид Ал-Лайсининг исми - Ал-Ҳорис ибн Авф.

383-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙИТ НАМОЗЛАРИНИНГ ТАКБИРЛАРИ

535. *Амр ибн Авф Ал-Музаний (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам икки ҳайит намозларида биринчи ракъатда қироатдан олдин етти такбир ва иккинчи ракъатда қироатдан олдин беш такбир айтар эдилар».*

Бу бобда Оиша, Ибн Умар ва Абдуллоҳ ибн Амр (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Касирнинг бобосининг ҳадиси ҳасан. Бу ҳадис ушбу бобда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган ҳадисларнинг энг гўзалидир.

Касирнинг бобосининг исми - Амр ибн Авф Ал-Музанийдир. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллариининг амали шу ҳадис асосидадир. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан Мадинада шу тарзда намоз ўқигани ривоят қилинган. Мадина аҳлининг қавли шу. Молик ибн Анас, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлганлар.

Ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ҳайит такбирлари ҳақида бундай дегани ривоят

қилинади: «Тўққиз такбир. Биринчи рақъатда қироатдан олдин беш такбир ва иккинчи рақъатда қироат билан бошлаб, кейин рукуъ такбири билан биргаликда тўрт такбир айтади». Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан мутааддид кишилардан ҳам шундай деб ривоят қилинган. Куфа аҳлининг қавли шудир. Суфён Ас-Саврий ҳам шу қавлга эга бўлган.

Бу беш такбирнинг биттаси - такбири таҳрима, учтаси - завоид (афзалнют) ва биттаси рукуъ такбири бўлиб, булардан тўрттаси қироатдан олдин айтилган. Чунончи биринчи рақъатнинг рукуъ такбири ҳам шулар билан қўшиб зикр қилинган.

384-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙИТ НАМОЗЛАРИДАН ОЛДИН ҲАМ, КЕЙИН ҲАМ НАМОЗ ЙЎҚ!

536. *Адий ибн Собитдан ривоят қилинди; айтди:* «Саъид ибн Жубайрдан эшитдим, Ибн Аббосдан нақл этиб, «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам Рамазон ҳайитида намозгоҳга чиқдилар-да, икки рақъат намоз ўқидилар. Бу намоздан на олдин, на кейин (бошқа) намоз ўқиганлари йўқ» деб ҳадис сўзлади».

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Амр ва Абу Саъид (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Аббоснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлганлар. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари эса ҳайит намозларидан олдин ва кейин намоз бор, деган фикрдалар. Аммо биринчи қавл саҳиҳроқ.

537. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди:* «Ибн Умар ҳайит куни (намозгоҳга) чиқди. Ҳайит намозидан олдин ҳам, кейин ҳам намоз ўқимади. Ва (у) Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шундай қилганларини айтиб берди».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

385-БОБ

МАВЗУ: ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ҲАЙИТ НАМОЗЛАРИГА ЧИҚМОҒИ

538. *Умму Атиййа (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди:* «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бокира ва энди бўйига етган қизларни ҳам, паранжи ёпинган аёлларни ва ҳайз кўрган хотинларни ҳам ҳайит намозларига чиқарар эдилар. Аммо ҳайз кўрган аёллар намозгоҳдан узоқроқда туриб, мусулмонларнинг дуоларига қўшилишарди. (Бир куни) аёллардан биттаси: «Ё Расулulloҳ! (Аёлининг) ёпинчиғи бўлмаса-чи?» деди. «Унда дугонаси ёпинчиқларидан бирини бериб турсин!» дедилар...».

539. *Амад ибн Маниъ, Ҳушайм орқали Ҳишом ибн Ҳассондан, Сийрийн қизи Ҳафсадан, Умму Атиййадан бизга баён қилди: ўтган ҳадиснинг ўзи...*

Бу бобда Ибн Аббос ва Жобир (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Умму Атиййанинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Баъзи илм аҳллари шу ҳадисни эгаллаб, хотин-қизларнинг ҳайит намозларига чиқмоқлари учун рухсат берганлар. Баъзиси эса буни макруҳ кўради. Ибнул-Муборақдан бундай дегани ривоят қилинди: «Хотинларнинг бу кун ҳайит (намозлари)га чиқмоқларини макруҳ кўраман. Агар хотин чиқаман деб туриб олса, эри уни ясантирмасдан, кунда киядиган кийими билан чиқмоғига изн берсин! Агар бу ҳолатда чиқишни қабул қилмаса, уни чиқмоқдан манъ этиши мумкин».

Оиша (розияллоҳу анҳо)дан бундай деганлари ривоят қилинди: «Расулulloҳ

саллаллоҳу алайҳи ва саллам хотинларнинг нималарни ўйлаб топганини кўрсалар эди, Бани Исроил аёллари манъ этилганидек, уларни масжиддан манъ этган бўлардилар».

Оиша (розияллоҳу анҳо)нинг Ал-Бухорий ва Муслим томонидан тахриж қилинган бу ҳадисида аёлларнинг масжидлардан манъ этилганига доир далил йўқ. Чунончи, Аллоҳу таоло бандаси ва Расули Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва салламга шариатини комил ва возиҳ (очиқ-равшан) тарзда нозил қилган. Аёлларнинг масжидларга боришларига изн берилган. Аммо очиқ-сочиқ, ясан-тусан қилиб юришдан, зеб-зийнатларини бегона эркакларга намойиш қилиб юришдан манъ этилган... (Муборакфурий ва Аҳмад Муҳаммад Шокир).

Суфён Ас-Саврийдан бугунги кунда хотинларнинг ҳайитларига чиқмоқларини макруҳ кўргани ривоят қилинди.

386-БОБ

МАВЗУ: РАСУЛУЛЛОҲ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ҲАЙИТГА БИР ЙЎЛДАН ЧИҚИБ, БОШҚА ЙЎЛДАН ҚАЙТГАНЛАРИ БАЁНИ

540. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳайит куни (намозгоҳга) бир йўлдан чиқсалар, бошқа йўлдан қайтар эдилар».*

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Умар ва Абу Рофиъ (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-ғариб.

Абу Тумайла ва Юнус ибн Муҳаммад бу ҳадисни Фулайҳ ибн Исмоилдан, Саъид ибн Ал-Ҳорисдан, Жобир ибн Абдуллоҳдан ривоят қилди.

Баъзи илм аҳллари бу ҳадисга иттибоъ этиб, имом учун бир йўлдан чиқса, бошқа йўлдан қайтмогани мустаҳаб кўрганлар. Шофиъийнинг қавли ҳам шудир.

Жобирнинг ҳадиси саҳиҳроқ кўринади.

387-БОБ

МАВЗУ: РАМАЗОН ҲАЙИТИДА НАМОЗГА ЧИҚМАСДАН ОЛДИН БИРОР НАРСА ТОТМОҚ

541. *Бурайда ибн Хусайб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам Рамазон ҳайити кунида бирор нарса тотмай туриб, намозга чиқмас эдилар; Қурбон ҳайити кунида эса намоз ўқимай туриб, бирор нарса тотмас эдилар».*

Бу бобда Али ва Анас (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Бурайда ибн Хусайб Ал-Асламийнинг ҳадиси ғариб.

Муҳаммад (Ал-Бухорий) айтади: «Савоб ибн Утбанинг бундан бошқа ҳадисини билмаймиз».

Баъзи илм аҳллари Рамазон ҳайитида бирор нарса тотиб намозга чиқмоқликни мустаҳаб кўрганлар. Мустаҳаб бўлган нарса эса хурмо емоқликдир. Қурбон ҳайитида эса намоздан қайтгунича ҳеч нарса емайди.

542. *Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Рамазон ҳайити кунида намозгоҳга чиқмасдан олдин бир нечта хурмо танаввул қилар эдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ-ғариб.

Ҳайит намозларининг очиқ ҳавода ўқилмоғига доир Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ворид ҳадисларга таяниб, олимларнинг фикр-мулоҳазалариини, ахамиятига биноан,

қуйида баён этамиз.

Ҳанафий мазҳабидан Ал-Айний, Ал-Бухорий китоби шарҳида, Абу Саъид (розияллоҳу анҳу)нинг ҳайитларда намозгоҳга чиқмоқ борасидаги ҳадисига асосланиб, бундай дсйди: «Бу ҳадисда очиқ ҳаво намозгоҳига чиқилмоғига доир далил бор. Ҳайит намози, зарурият бўлмагунича, масжидда ўқилмайди».

Ибн Зиёд имом Моликдан нақл этиб, бундай дейди: «Суннат бўлган нарса - очиқ ҳаво ибодатгоҳига чиқмоқдир. Фақат Макка шаҳри аҳолиси бундан мустасно. Улар масжидда (Каъбада) ўқийдилар».

«Фатавойи ҳиндий» (1-жилд, 118-саҳифада) бундай дсйилади: «Ҳайит намози учун очиқ ҳаво намозгоҳига чиқмоқ суннатдир; ҳатто шаҳарнинг энг катта масжвдига сиғсалар ҳам. Бугун шайхлар шу қавлга эга бўлганлар, саҳиҳ сўз ҳам шудир».

Имом Моликдан бундай деб айтгани ривоят қилинади. «Ҳайит намозлари икки жойда ўқилмайди ва масжидларда ҳам ўқилмайди. Фақат, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам очиқ ҳаво намозгоҳига чиққанларидек, улар ҳам чиқадилар». Ибн Ваҳб, Юнус орқали Шиҳобдан нақл этиб айтадики, «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳайит намозлари учун очиқ ҳаво намозгоҳларига чиқар эдилар ва кейин бу бошқа қасаба халқлари учун суннат бўлди».

Ҳанбалий мазҳабидан Ибн Ҳузума «Ал-Муғний»да (2-жилд, 229-230 саҳифа) бундай дейди: «Суннат ҳайит намози очиқ ҳаво намозгоҳида ўқилмоғидир. Али (розияллоҳу анҳу) шуни амр қилганлар, Ал-Авзоий ва ижтиҳод арбоби шу ҳукми истихсон қилганлар (энг яхши деб топганлар). Шофиъийдан бундай деб айтгани ҳикоя қилинади: «Қасабанинг жомеъ масжиди кенг бўлса, жомеъда ўқимоқ аълороқ. Чунки масжид жойларнинг энг хайрлиси ва энг тозасидир. Шу сабабдан Макка халқи масжиди Ҳарамда ўқийди». Бизнингча эса, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам масжидни қўйиб, очиқ ҳаво намозгоҳига чиқар эдилар. У кишидан кейин халифалар ҳам чиққанлар. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам эса яқин турган афзал нарсани қўйиб, узоқ бўлган ноқис иш машаққатига кирмайдилар ва умматларига ҳам фазоилни тарк этмоқ йўлини очмайдилар. Яна биз Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга иттибоъ ва иқтидо этмоққа буюрилганмиз, бизга буюрилган нарсанинг ноқис бўлиши ва манфий бўлган нарсанинг комил бўлиши зинҳор жоиз эмас. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам узрсиз ҳолда ҳайит намозини масжидда ўқиганлари ривоят қилинмаган. Кейин бу мусулмонларнинг ижмоъи (иттифоқидир). Мусулмонлар ҳар асрда ва ҳар мисрда (шаҳарда) очиқ ҳаво намозгоҳига чиқадилар. Масжидлари хоҳ кенг бўлсин, хоҳ тор бўлсин, ҳайит намозини очиқ ҳаво намозгоҳида ўқийдилар. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам масжиднинг шараф ва фазилатини энг яхши қадрлаган ҳолда ҳайит намозларини очиқ ҳаво намозгоҳида ўқиганлар».

Имом Шофиъий «Ал-Умм» китоби (1-жилд, 207-саҳифа)да айтади: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳайитларда Мадинанинг очиқ ҳаво намозгоҳига чиққанларини айтиб етказдик. У зотдан кейингилар ва Маккадан бошқа барча қасаба халқлари ҳам шундай қилишади. Фақатгина Макка аҳли Масжиди ҳаромдан ташқарида намоз ўқиганлари ривоят қилинмаган. Назаримда, Аллоҳу аълам, Масжиди Ҳаром дуненинг энг хайрли ери ва тупроғи бўлгани боис шундоқдир. Барча намозларини иложлари борича у ерда ўқишни орзу қиладилар. Бир қасаба қурилса-ю ўша қасабанинг жомеъ-масжиди ҳайитларда халқни сиғдирадиган даражада кенг бўлса, халқнинг бошқа жойда намоз ўқимоғига тарафдор эмасман. Аммо очиқ ҳавога чиқмоқларида ҳам зарар йўқ. Фақат масжидлари тор бўлган ҳолда имом ҳайит намозларини масжидда ўқитса, менимча, бу макруҳдир, лекин иодаси (қайта ўқилмоғи) лозим бўлмайди. Ёмғир ёғса ёки бошқа (шунга ўхшаш) узр бўлиб қолса, унда уларга намозни масжидларда ўқимоқларини ва очиқ ҳавога чиқмасликларини амр этаман».

Аллома Ибнул-Ҳожж «Ал-Мадҳал» (2-жидд, 283-саҳифа)да бундай дейди: «Ҳайит намозларида Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бери давом этиб келган суннат -

очиқ ҳаво намозгоҳида ўқимоқдир. Чунки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Менинг ушбу масжидимда ўқилган намоз, Масжиди Ҳаромдан ташқари, бошқа масжидларда ўқилган минг намоздан афзалдир» деганлар ва шу улуғ фазилат билан бирга масжидларини қўйиб, очиқ ҳаво намозгоҳига чиққанлар. Бу эса ҳайит намозларини очиқ ҳавода ўқилишига оид амрнинг қатъийлигига далолат қилган возиҳ (очиқ-равшан) бир далилдир. Суннат шудир. Ҳайит намозларини масжидда ўқимоқ, Имоми Молик мазҳабига кўра бидъатдир. Фақат зарурат бўлса, бидъат бўлишликдан чиқади. Чунки, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ва у кишидан кейин келген хулафои рошидийндан ҳеч битталари бундай қилмаган».

Саҳиҳ ҳадисларда ворид бўлган Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннати - у киши ҳайит намозларида шаҳарнинг ташқарисига, дала-қирга чиққанларига далолат қилади. Ислоннинг биринчи асрида амал шу тарзда давом этди. Ҳайит намозларини масжидларда ўқишмас эди. Фақатгина ёмғир ёки шунга ўхшаш бир зарурат бўлиб қолса, унда қир-далага чиқишмасди. Тўрт имомнинг ва бошқа улуғ олимларнинг мазҳаби - йўли шудир, Бу борада ораларида ихтилоф йўқ. Ёлғиз Имом Шофиъий, қасабасининг жомеъ-масжиди ҳалойиқни сиғдирадиган даражада кенг бўлса, ҳайит намозини масжидда ўқилмоғини ихтиёр этган. Шу билан бирга очиқ ҳавода ўқишларида зарар йўқ деб қарайди. Чунончи, агар қасаба халқи масжидга сиғмаса, ҳайит намози бундай масжидда ўқилмоғини макруҳ кўради. Буларнинг барчаси ҳайит намозлари масжидларда ўқилмоғи бидъат эканлигига далолат қилади. Яъни бирор қасабада ўша манзил халқини сиғдира оладиган масжид йўқ. Айни вақтда ҳайит намозлари дала-қирда, ўқилмоғининг улуғ ва теран бир ҳикмати бор. Ҳамма қасабашг аҳолиси йилда икки марта эркак-аёл, бола-чақа биргалашиб, уюшган ҳолда Аллоҳга йўналади, битта имомнинг орқасида намоз, ўқийди, такбир ва таҳлил айтади. Қўллари дуога очилиб, хулуси қалб билан дуолар қилинади. Бундай муҳташам манзара барча кўнгилларни хашийят ва иймон (нури) билан тўлдирмоғи шубҳасиздир. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам барча хо-тин-қизларни, ҳатто ҳайз кўрган аёлларни ҳам байрам жойига -ҳайитгоҳга чиқмоқларини, киядиган кийими ёки ёпинчиғи бўлмаган хотин-қизлар қўшниларидан, дугоналаридан олиб туриб байрамда -ҳайитда қатнашмоқларини амр қилдиларки, бу буйруқ ўша улуғ ва теран ҳикматга асослангандир.

(Муборакфурий ва Аҳмад Муҳаммад Шокир).

ҲАЙИТ БОБЛАРИ ТУГАДИ

САФАР БОБЛАРИ

388-БОБ

МАВЗУ: ҚАСРИ САЛОТ (НАМОЗНИНГ ҚИСҚАРТИРИЛИШИ)

543. *Ибн Умардан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилинди; айтди: «(Жаноби) Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан, (ҳазрати) Абу Бакр, (ҳазрати) Умар ва (ҳазрати) Усмон (розияллоҳу анҳум) билан сафар қилганман; пешин ва аср намозларини икки ракъат-икки ракъат ўқир эдилар, фарздад олдин ҳам, кейин ҳам намоз ўқишмас эди». Ва Абдуллоҳ айтди: «(Сафарда) Фарздан олдин ёки кейин намоз ўқийдиган бўлсам, ҳеч йўқса, фарзни тўлиқ ўқиб қўя қолар эдим».*

Ҳофиз Ибнул-Ҳажар «Фатҳ-ул-борий»да бундай дейди: «Яъни Ибн Умар фарзни тугал ўқимоқ билан суннатларни ўқимоқ орасида мухайяр (ихтиёрли) қилинса эди, фарзни тугал ўқимоқни таржиҳ этган (устун кўрган) бўларди. Ибн Умар, Қасри салотдан - намознинг қисқартирилмоғидан энгиллатиш маъносини тушунаётир. (Илова: Ат-Термизий куйироқда таъкидлаганларидек, Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам сафарда суннат намозларини ўқиганлари баён қилинган. Бинобарин, сафарда суннатни ўқимоқлик суннатдир).

Бу бобда (ҳазрати)Умар, (ҳазрати)Али, Ибн Аббос, Имрон ибн Ҳусайн ва Оиша (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-ғариб. Бу ҳадисни ёлғиз Яҳё ибн Сулаймнинг ривоятидан шу тарзда билмоқдамиз. Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий) айтади: «Бу ҳадис Убайдуллоҳ ибн Умардан, Суроқа оиласидан бўлмиш бир кишидан, Ибн Умардан ривоят қилинди».

Атиййа Ал-Авфий орқали Ибн Умардан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам сафарда фарздан олдин ва фарздан кейин татаввуъ (фарз бўлмаган намозлар) ўқиганлари ривоят қилинган. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, (ҳазрати) Абу Бакр, (ҳазрати) Умар ва халифалигининг биринчи даврида (ҳазрати) Ус-мон (розияллоҳу анҳум) сафарда намозни қаср ўқиганлари саҳиҳ тарзида собитдир.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир.

Оиша (розияллоҳу анҳо)дан сафарда намозни тўлиқ ўқиганлари ривоят қилинган.

Имом Ал-Бухорий томомнидан таҳриж этилган бир ҳадисда Оиша (розияллоҳу анҳо онамиз) бундай дейдилар: «Намоз дастлаб икки ракъат деб фарз қилинган эди. Кейин сафар намози шу икки ракъатлигича қолди. Лекин муқимликдаги намоз тўрт ракъат қилиб тўлдирилди». Зухрий: «Оиша (онамиз) «Тўлдирилди» деганда нимани назарда тутганлар?» деб Урвадан сўради. Урва: «Усмон (розияллоҳу анҳу) бу хусусда (яъни намозни тўрт ракъат ўқимоқ тўғрисида) не деган бўлсалар, ўшандоқ таъвил қилдилар (ўшани назарда тутдилар)», деди». Ҳофиз Ибнул-Ҳажар «Фатҳ-ул-борий»да айтади: «Тўлдирилмоғининг сабаби Ал-Байҳақий Ҳишом ибн Урва орқали Урвадан таҳриж этган ҳадисда шарҳланган. Урва айтдики, «Оиша (онамиз) сафарда тўрт ракъат ўқир эдилар. Шунда унга: «икки ракъат ўқинг» дедим. Айтдиларки, «Эй эгачимнинг ўғли! Менга оғирлик қилаётгани йўқ-ку!». (Илова: Ҳанафий мазҳабида сафарда тўрт ракъатлик

фарзлар икки ракъат ўқилади, бу азийматдир. Мусофир киши муқим бир имомга эргашган тақдирда фарзларни тўлиқ ўқийди. Ёлғиз ўзи ўқиганида тўрт ракъатлик фарзлар қаср қилиб икки ракъат ўқилади).

Амал Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ва саҳобалардан келган ривоят асосидадир. Шофиъий, Аҳмад ва Исоҳқнинг қавли шу. Шу фарқ биланки, Шофиъий сафарда намозни қаср ўқимоқ рухсат эканлигини айтади. Агар тўлиқ ўқиса, Шофиъийнинг фикрича, жоиз.

Қаср ўқиш вожибми ёки рухсатми деган масалада олимлар ихтилоф қилдилар. Ҳанафийлар биринчи қавлга эга бўлиб, қаср ўқиш вожиб деб айтдилар. (Ҳазрати)Али ва (ҳазрати)Умар (розияллоҳу анҳумо)дан қаср ўқиш вожиб, деб ривоят қилинган. Имом Нававий бир қанча илм ахллариинг шу фикрда эканликларини қайд этади. Ал-Хаттобий, «Ал-Маолим»да бундай дейди: «Салаф уламолари ва фуқаҳои амсорнинг кўпчилиги қаср ўқиш вожиб деб айтганлар. (Ҳазрати)Али, (ҳазрати)Умар, Ибн Умар ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)нинг қавли шудир. Умар ибн Абдулазиз, Қатода ва Ал-Ҳасандан шу қавл ривоят қилинган. Ҳаммоод ибн Сулаймон: «Сафарда тўрт ракъат ўқиса, намозни иода қилади (қайта ўқийди)» дейди. Молик: «Вақтнинг ичида бўлгунича иода қилади, аммо вақти чиққандан кейин иода этмайди», дейди.

Шофиъий, Молик ва Аҳмад иккинчи қавлга эга булиб, қаср ўқиш вожиб дейдилар. Имом Ан-Нававий уламоларнинг кўпчилиги шу фикрда эканлигини айтади. Оиша, Усмон ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан шу қавл ривоят қилинган. Ибнул-Мунзир айтадики: «Бомдод ва Шом намозларида қаср йўқлиги борасида уламо иттифоқ қилган».

Ҳар икки гуруҳдан - сафарда қаср ўқиш вожиб деб айтганлари билан рухсат деб айтганлардан ҳар бири ўз йўлини таъйид этадиган (қувватлайдиган) далилларни зикр қилади. Аммо сафарда қаср ўқиш рухсат деган даъво заиф. Чунки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам барча сафарларида икки ракъат ўқиганлар. Бас, у зот умр бўйи афзал нарсани қўйиб, афзал бўлмаган нарсага му-лозамат қилишлари ақлга яқин гап эмас.

544. Абу Назрадан ривоят қилинди; айтди: «Имрон ибн Ҳусайндан сафар намози ҳақида савол қилинди. Шунда у: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга ҳаж қилдим, (у зот) икки ракъат ўқидилар. Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) билан ҳаж қилдим; икки ракъат ўқидилар. Умар (розияллоҳу анҳу) билан ҳам (ҳаж қилдим), икки ракъат ўқидилар. Усмон (розияллоҳу анҳу) билан ҳам, халифаликларининг олти йили ёки саккиз йили давомида, ҳаж қилдим, икки ракъат ўқидилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

545. Муҳаммад ибн Мундадир ва Иброҳим ибн Муяссардан ривоят қилинди: Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу) бундай деб айтганини эшитдилар: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга пешин номозини Мадинада тўрт ракъат ўқидик, аср номозини эса Зул-Ҳулайфада икки ракъат ўқидик».

Мадинадан уч мил масофадаги бир жой номи. Мадина халқининг мийқотидир. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ерда аср номозини икки ракъат ўқиганлари сафарда эканликлари туфайлидир.

Бу ҳадис саҳиҳ.

546. Ибн Аббосдан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинадан Макка сари (йўлга) чиқдилар ва фақатгина Роббул-ъаламиндан кўрқиб, икки ракъат ўқидилар».

Бу ҳадис сафарда қаср ўқишлик кўрқув туфайли бўлади, деб иддао қилувчиларга жавобдир. Чунончи, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳдан бошқа ҳеч кимсадан

қўрқувлари бўлмаган ҳолда ўша сафарда намозни қаср ўқиганларига далолат этади.
Бу ҳадис саҳиҳ.

389-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗ ҚАНЧА МУДЦАТ ҚАСР ЎҚИЛМОҒИ

547. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан биргаликда Мадинадан Макка сари (йўлга) чиқдик, шунда икки ракъат ўқидилар. (Ровий) Абу Исҳоқ Ал-Ҳазрабий айтади: «Анасга: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккада қанча турдилар?» дедим. «Ўн (кун)», деди».

Бу бобда Ибн Аббос ва Жобир (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган. Анаснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Ибн Аббос орқали Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, сафарларининг айримларида (бир жойда) ўн тўққиз кун қолганлари ҳолда икки ракъат ўқиганлари ривоят қилинган. *Ибн Аббос бундай дейди:* «Бир ерда ўн тўққиз кун қолсак, икки ракъат ўқиймиз. Агар иқоматимиз (яшаб қолиш муддатимиз) бу муддатдан ўтса, унда намозни тўлиқ ўқиймиз».

Али (розияллоҳу анҳу)дан бундай деганлари ривоят қилинди: «Ўн кун бир жойда яшаб қолса, намозни тўлиқ ўқийди».

Ибн Умардан (розияллоҳу анҳумо) бундай дегани ривоят қилинди: «Ўн беш кун (бир жойда) яшаб қолса, намозни тўлиқ ўқийди». Ибн Умардан ўн икки кун деб ҳам ривоят қилинган.

Саъид ибн Ал-Мусаййибнинг бундай дегани ривоят қилинди: «Тўрт кун (бир ерда) яшаб қолса, тўрт ракъат ўқийди». Буни Саъид Ал-Мусаййибдан Қатода ва Ато Ал-Хуросоний ривоят қилганлар. Довуд ибн Абу Ҳинд эса ундан бошқача тарзда ривоят қилади. Бас, илм аҳллари бу масалада ихтилоф қилдилар. Суфён Ас-Саврий ва Куфа аҳли, қаср ўқиш муддатини ўн беш кун деб белгилаш жиҳатига соҳиб бўлдилар ва айтдиларки, «Ўн беш кун яшаб қолмоқни қатъий тарзда ният қилса, намозни тўлиқ ўқийди».

Ал-Авзоий айтади: «Ўн икки кун яшаб қолмоқни қатъий ният қилса, намозни тўлиқ ўқийди».

Молик, Шофиъий ва Аҳмад бундай дейдилар: «Тўрт кун яшаб қолмоққа қатъий ният қилса, намозни тўлиқ ўқийди».

Исҳоққа келсак, бу масалада у Ибн Аббоснинг ҳадисини йўлларнинг энг қувватлиси деб қарайди ва бундай дейди: «Чунки Ибн Аббос бу ҳадисни Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган ва Расули Акрамдан кейин уни тааввул (таҳвил этиб амалга тадбиқ) қилгандир: ўн тўққиз кун яшаб қолмоқни қатъий ният қилса, намозни тўлиқ ўқийди».

Кейин илм аҳллари яшаб қолишга ният қилмаган мусофир, бошидан (неча) йиллар ўтса ҳам, намозни қаср ўқимоғи борасида иттифоқ қилдилар.

548. *Ибн Аббосдан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилинди; айтди:* «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир гал сафар қилдилар ва шунда ўн тўққиз кун икки ракъат-икки ракъатдан намоз ўқидилар». *Ибн Аббос айтади:* «Бизлар ҳам (бир жойда ўн тўққиз кун яшаб қолсак) ўша ўн тўққиз кун орасида икки ракъат-икки ракъатдан намоз ўқиймиз. Агар бундан кўпроқ яшаб қолсак, тўрт ракъат ўқиймиз».

Бу ҳадис ҳасан-ғариб-саҳиҳ.

Илова: «Мухтасар ул-виқоя»дан: «Бас, бир киши юқорида зикр қилинганидек мусофир бўлса, ўз шаҳрига қайтиб келгунича ё бошқа шаҳарда ёки қишлоқда ярим ой туришни ният қилса, тўрт ракъатли фарз намозини икки ракъат этиб, қисқартириб ўқур. Шариатда мусофир деб турадиган (доим яшайдиган) еридан ўртача юриш билан уч кунлик йўлни қасд қилиб чиққан кишига айтилади. Уламо бу массфани 90 чақирим (км) деб иттифоқ қилгай». «Мухтасар», 49-бет.

390-БОБ

МАВЗУ: САФАРДА НАФЛ НАМОЗИ ЎҚИМОҚ

549. *Ал-Барро ибн Озиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан ўн саккизта сафарда йўлдош бўлдим; қуёш оғанда пешиндан олдинги икки ракъатни тарк этганларини кўрмадим».*

Баён қилинган бу икки ракъат пешин намозининг суннатидир. Сафарда вақт суннатлари ўқилади деб айтганлар шу ҳадис билан истиддол (далил-исбот) қиладилар. Баъзилар эса бу икки ракъатни пешиннинг суннати деб эмас, заволда ўқиладиган нафл намози деб қабул қилади.

Бу бобда Ибн Умардан (розияллоҳу анҳумо) ҳадис ривоят қилинган.

Ал-Барронинг ҳадиси ғариб.

Бу ҳадисни Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан сўрадим, уни фақат Ал-Лайс ибн Саъднинг ривоятидан билади. Муҳаммад (Ал-Бухорий) Ал-Бусро Ал-Ғифорийнинг исмини билмади ва ҳадисини ҳасан кўрди.

Ибн Умардан бундай деб ривоят қилинган: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам сафарда фарздан олдин ёки кейин нафл намози ўқимас эдилар». «Яна Ибн Умардан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам сафарда нафл намозлари ўқиганлари ривоят қилинган. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейин илм ахллари бу масалада ихтилоф қилдилар. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан баъзилари киши сафарда татаввуъ (суннат ва нафл намозларини) ўқийди, деган фикрдалар. Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлишган. Илм ахдларидан бир гуруҳи эса на фарздан олдин, на кейин (суннат) ўқилмайди, деган фикрдадир.

Сафарда татаввуъ (суннат ва нафл) намози ўқимасликнинг маъноси рухсатни қабул қилмоқдир. Аммо кимки ўқиса, шубҳасиз, бунда ўзи учун улуғ фазилат бор. Илм ахлларидан кўпчилигининг қавли шу: сафарда татаввуъ (суннат ва нафл) намози ўқимоқни ихтиёр қилганлар.

(Илова: Имом Ат-Термизий сафарда суннат ва нафл намозла-ри ўқишлишини куйида Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)нинг ҳасан ҳадислари билан қувватлайдилар).

550. *Ибн Умардан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга сафарда пешин намозини икки ракъат ўқидим, ундан (фарздан) кейин ҳам икки ракъат ўқидим».*

Бу ҳадис ҳасан.

Ибн Абу Лайло бу ҳадисни Аттийа ва Нофиъ воситасида Ибн Умардан ривоят қилган.

551. *Ибн Умардан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга ҳазарда (муқимликда) ҳам, сафарда ҳам намоз ўқидим. Муқимликда ул зот билан бирга пешин намозини тўрт ракъат, фарздан кейин эса икки ракъат ўқидим. Сафарда у зот билан бирга пешин намозини икки ракъат, фарздан кейин ҳам икки ракъат ўқидим; аср намозини ҳам икки ракъат ўқидим, (аммо) асрдан кейин ҳеч намоз ўқимадилар. Шом намозини ҳазарда (муқимликда) ҳам, сафарда ҳам бир хил - уч ракъат ўқидим. На ҳазарда (муқимликда), на сафарда - шом намози қисқартирилмади. Чунки, у кундузнинг витридир. Шомдан кейин икки ракъат ўқидим».*

Бу ҳадис ҳасан.

Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан эшитдим; айтди: «Ибн Аби Лайло мен учун бундан ҳам кўра сеvimлироқ бирор ҳадис ривоят қилмаган».

391-БОБ

МАВЗУ: (САФАРДА) ИККИ НАМОЗНИ ЖАМЪ ҚИЛМОҚ (ҚЎШИБ ЎҚИМОҚ)

552. *Муъоз ибн Жабал (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам Табук ғазотида эканликларидан кун оғишидан олдин қўзғалсалар, пешинни кейинга суриб асрга улаб, иккисини бирга қўшиб (жамъ қилиб) ўқир эдилар. Ва агар қуёш оғишидан кейин қўзғалсалар, асрни олдинроққа суриб, пешинга улаб, пешин билан асрни қўшиб (жамъ қилиб) ўқир эдилар, кейин юрар эдилар. Агар шомдан олдин қўзғалсалар, шомни кейинга суриб, хуфтон билан бирга қўшиб ўқир эдилар. Ва агар шомдан кейин қўзғалсалар, хуфтонни олдинга суриб, шом билан бирга қўшиб ўқир эдилар».*

Бу бобда Али, Ибн Умар, Анас, Абдуллоҳ ибн Амр, Оиша, Ибн Аббос, Усома ибн Зайд ва Жобир (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Али ибн Ал-Мадиний бу ҳадисни Аҳмад ибн Ҳанбал орқали Қутайбадан ривоят қилди.

Муъознинг ҳадиси ҳасан-ғариб.

Бу ҳадисни ёлғиз Қутайба ривоят қилган. Ундан ташқари бу ҳадисни Ал-Лайсдан ривоят қилган бошқа кишини билмаймиз. Чунончи Ал-Лайснинг Язид ибн Аби Ҳабибдан, Абу-Туфайлдан, Муъоздан қилган ривояти ғариб. Чунки, муҳаддислар фикрича, маъруф бўлмиш ривоят - Абуз-Зубайрнинг Абу-Туфайл воситасида Муъоздан қилган ушбу ҳадис ривоятидир: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Табук ғазотида пешин билан асрни ва шом билан хуфтонни бирга қўшиб (жамъ қилиб) ўқидилар». Бу ҳадисни Қурро ибн Холид, Суфён Ас-Саврий, Молик ва бошқалар Абуз-Зубайр Ал-Маккийдан ривоят қилдилар.

Имоми Шофиъий бу ҳадисни дабул қилган. Аҳмад ва Исҳоқ бундай дейдилар: «Сафарда икки намоздан биттасини (олдинга олмоқ ёки кейинга сурмоқ тарзида) бир вақтда - икки намозни бирга қўшиб ўқимоқликда зарар йўқ».

Ҳофиз Ибнул-Ҳажар «Фатҳ-ул-борий»да бундай дейди: «Саҳоба ва тобиъийндан бир қанчалари ва фақиҳлардан Ас-Саврий, Шофиъий, Аҳмад ва Ашҳаб сафарда қатъиян жамъ қилмоқ жоиз эканини айтдилар». Яъни хоҳ юраётган ҳолда, хоҳ қўнган пайтда бўлсин, хоҳ тез ва хоҳ табиъий юришда бўлсин, икки вақт намози жамъ қилиб (қўшиб) ўқилади, деган фикрдалар. Ҳофиз Ибнул-Ҳажар шундан сўнг бундай дейди: «Бир тоифа (олимлар) эса Арофат ва Муздалифадан бошқа ҳеч бир жойда ва ҳеч бир ҳолда жамъ қилмоқ жоиз эмас, деб ҳисоблайдилар. Ал-Ҳасан, Ан-Наҳоий, Абу Ҳанифа ва соҳибайн (икки биродари)нинг қавли шудир.

Баъзилари эса сафарда жамъ қилмоқ тез юришга мажбур бўлган кишига хос эканини айтади. Ал-Лайснинг қавли шу. Имоми Моликнинг ҳам машҳур бўлган қавли шу. Баъзилари эса, жамъ қилмоқ йўл юраётган кишига хос бўлиб, қўнган пайтда жамъ қилмайди, деган фикрга эга бўлган. Баъзилар эса, фақтагина жамъи таъхир жоиз эканлигини, жамъи тақдим эса жоиз эмаслигини айтади. Ибн Ҳазм, Молик ва Аҳмаддан ривоят қилинган шу қавлни ихтиёр этади. (Илова: Икки вақт намозларини жамъ қилиб ўқиш имом Шофиъий мазҳабидагилар учундир. Ҳанафий мазҳабидагилар эса намозларини зарурат юзасидан Ҳаж мавсуми (яъни Арофат ва Муздалифа)дагина жамъ қилиб ўқий оладилар).

553. *Ибн Умардан (розияллоҳу анҳумо) ривоят қилинди:* «**Ибн Умар аҳли-оиласидан бировига ёрдамга ошиқмоғи зарур бўлгач, тез юрмоғи лозим келди ва (шунда) шомни то шафақ ботгунича таъхир этди. Кейин тушиб, иккисини (шом билан хуфтонни) жамъ қилиб ўқиди. Сўнг уларга, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам тез юрмоқлари зарур бўлганда ана шундай қилганларини сўзлаб берди».**

«Шафақ сўзининг изоҳи учун 101-изоҳга қаранг; Ўшанда Ибн Умарга жуфти ҳалоли - Абу Убайданинг қизи Сафийя ҳолати назъ (жон узиш ҳолатида) эканлиги хабар берилган бўлиб,

улгуриб бормоғи учун шошилмоғи зарур бўлиб қолган эди.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

392-БОБ

МАВЗУ: ИСТИСҚО (ЁМҒИР СЎРАШ) НАМОЗИ

554. *Абдуллоҳ ибн Зайд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам (Аллоҳу таолодан) ёмғир сўрамоқ учун одамлар билан (намозгоҳга) чиқдилар ва улар билан икки ракъат намоз ўқидилар. Бу икки ракъатда жаҳрий (овоз чиқариб) қироат қилдилар. Ридоларини ўраб олдилар, қўлларини (дуога) кўтардилар, ёмғир тилаб дуо қилдилар, қиблага рўбарў турдилар**».

Ридони айлантирмоқ ёки ўрамоқ ҳоли бундай изоҳланади: Ридонинг остдан чап учини ўнг қўли билан ва ўнг учини чап қўли билан тутиб, қўлларини орқасидан ўраб, ўнг қўли ушлаган учини ўнг елкасига ва чап қўл ушлаган учини чап елкага ташлайди. Шундай қилиб, Ридонинг ости юқорига, юқориси пастга, ўнг томони чапга, чап томони ўнгга ўтган бўлади.

Бу бобда Ибн Аббос, Абу Ҳурайра, Анас ва Абул-Лаҳм (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абдуллоҳ ибн Зайднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу.

Аббос ибн Тамимнинг амакисининг номи - Абдуллоҳ ибн Зайд ибн Осим Ал-Мозиний.

555. *Абул-Лаҳм (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «**У(Абул-Лаҳм) Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламни Аҳжаруз-зайтда кўрдик, қўлларини кўтариб, ёмғир тилаб, дуо қилар эдилар**».

Аҳжаруз-зайт - Мадинанинг Ал-Ҳарро туманвдаги бир жойнинг номи. Тошлари қора ва ялтироқ бўлгани учун бу ерни Аҳжаруз-зайт (ёғли тошлоқ) деб атаганлар.

Қутайба шу йўсин бу ҳадисда «Абул-Лаҳмдан» деди. Абул-Лаҳмнинг Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан қилган ривояти сифатида битта шу ҳадисни билмоқдамиз.

Абул-Лаҳм - эски бир саҳоба, гўшт емагани учун уни Абу-Лаҳм («гўшт емас» маъносида) деб аташган. Ҳунайн ғазотида шаҳид бўлган бу зотнинг исми - Абдуллоҳ ибн Абдулмалик.

Абул-Лаҳмнинг мавлоси Умайр Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мутааддид ҳадислар ривоят қилган бўлиб, ўзи саҳобадир.

556. *Исҳоқ ибн Абдуллоҳ ибн Кинонадан ривоят қилинди; айтди:* «**Мадинанинг амири (волийси) Валид ибн Уқба мени Ибн Аббосга жўнатди, у кишидан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёмғир дуоларини сўрашим керак эди. У кишининг ҳузурига етиб келдим, шунда бундай деди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам мубтазал (хор-ҳақир) қиёфада, тавозуъ ва тазарруъ ҳолатида очиқ ҳаво намозгоҳига чиқдилар. Сизларнинг бу хутбаларингиздек хутба айтмадилар. Ва лекин дуода, тазарруъ ва такбирда давом этдилар ва худди ҳайитда ўқиган намозларидек икки ракъат намоз ўқидилар**».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

557. Маҳмуд ибн Ғайлон, Вакиъ орқали Суфёндан, Ҳишом ибн Исҳоқ ибн Абдуллоҳ ибн Кинонадан бизга хабар қилиб, ўтган ҳадиснинг айни ўзини зикр этди ва унда «Мутахошшаъан», яъни «Хушӯ ҳолида» деган сўзни қўшимча қилди.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Шофиъийнинг қавли шу; айтадики, «Истисқо (ёмғир дуоси) намозини ҳайит намозидек

ўқийди; биринчи ракъатда етти такбир ва иккинчи ракъатда беш такбир айтади». Шофиъий, Ибн Аббоснинг ҳадиси билан истидлол қилаётир. Молик ибн Анасдан бундай деб айтгани ривоят қилинди: «Истисқо намозида ҳайит намозидагидек такбир айтмайди».

393-БОБ

МАВЗУ: КУСУФ НАМОЗИ (ҚУЁШ ЁКИ ОЙ ТУТИЛГАНДА ЎҚИЛАДИГАН НАМОЗ)

558. Ибн Аббосдан (розиаллоҳу анҳумо) ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам қуёш тутилганда (кусуф) намоз(и) ўқидилар: қироат қилдилар, кейин рукуъга бордилар; кейин қироат қилдилар, кейин рукуъга бордилар; кейин қироат қилдилар, кейин рукуъга бордилар; кейин икки марта сажда қилдилар. Иккинчи ракъатини ҳам худди шундай ўқидилар» .

Ибн Аббос (розиаллоҳу анҳумо) Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам кусуф намозини икки ракъат ўқиганларини ва ҳар ракъатида уч рукуъ ва икки сажда қилганларини маълум қилмоқда. Бу ҳадис Муслим томонидан ҳам таҳриж этилган ва Муслимнинг ривоятида рукуълар саноғида ортиқлик бор.

Бу бобда Али, Оиша, Абдуллоҳ ибн Амр, Ан-Нуъмон ибн Башир, Ал-Муғйра ибн Шуъба, Абу Масъуд, Абу Бакр, Самура, Ибн Масъуд, Асмо бинти Абу Бакр, Ибн Умар, Кабиса Ал-Ҳилолий, Жобир ибн Абдуллоҳ, Абу Мусо, Ал-Ашъарий, Абдурраҳмон ибн Самура ва Убай ибн Каъб (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Аббоснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

(Тағин) Ибн Аббос орқали Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва салламдан «Кусуф намози ўқиганлари ва тўрт сажда муқобилида тўрт рукуъ қилганлари» ривоят қилинган. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Ибн Аббоснинг бу ҳадисини Имом Ал-Бухорий ва Муслим таҳриж қилганлар. Ан-Нававий бу ҳадис шарҳида бунда дейди: «Бунинг сифати ҳақида ихтилоф қилинди. Машҳур бўлгани - Шофиъий мазҳабида - кусуф намози икки ракъатдир ва ҳар бир ракъатида икки қиём, икки қироат ва икки рукуъ бор. Саждаларга келсак, саждалари бошқа намозларда бўлганидек, икки саждадир».

Илм аҳллари кусуф намозининг қироати масаласида ихтилоф қилдилар. Баъзилари кундузги ўқиладиган кусуф намозида қироат махфий (ичда) ўқилади, деган фикрга эга бўлдилар. Баъзилари эса ҳайит ва жумъа намозларида бўлганидек, қироат жаҳрий (овоз чиқариб) қилинади, деган фикрдалар. Имоми Шофиъий «Кусуф намозида жаҳрий ўқилмайди», деди.

Ҳар икки ривоят ҳам Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан саҳиҳ тарзида собитдир: Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам тўрт сажда муқобилида тўрт рукуъ қилганлари саҳиҳ тарзида ривоят қилинган, шунингдек, тўрт ракъат сажда муқобилида олти рукуъ қилганлари ҳам саҳиҳ тарзида ривоят қилинган. Илм аҳлларининг фикрига кўра, бу намозни кусуфнинг (қуёш ёки ой тутилишнинг) миқдорига қараб ўқиш жоиз. Агар кусуф (қуёш ёки ой тутилиши) чўзилса, тўрт сажда муқобилида олти рукуъ қилади ва бу жоиздир. Агар (бу аҳволда) тўрт сажда муқобилида тўрт рукуъ қилса, (унда) қироатни чўзади ва бу (ҳам) жоиз.

Биродарларимиз (Ат-Термизий муҳаддисларни кўзда тутмоқдалар) қуёш ёки ой тутилганда кусуф намози жамоат билан ўқилади, деган фикрдалар.

559. Оиша (розиаллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида қуёш тутилди ва шунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам одамлар билан намоз ўқидилар. Қироатни узоқ чўздилар, кейин рукуъ қилдилар ва рукуъни узоқ чўздилар, кейин (рукуъдан) бошларини кўтардилар ва қироатни чўздилар, аммо олдингисидан кўра қисқароқ қилдилар;

кейин рукуъ қилдилар ва рукуъни чўздилар, аммо олдингисидан кўра қисқароқ қилдилар; (рукуъдан) бошларини кўтардилар ва (изидан) саждага бордилар. Кейин иккинчи ракъатда (ҳам) худди шундай қилдилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ шу ҳадисни эгаллаб, кусуф намози (икки ракъатда) тўрт сажда муқобилида тўрт рукуъ тарзида ўқилади, деб қарайдилар. Имоми Шофиъий айтади:

«Биринчи ракъатда «Фотиҳа»ни ва «Бақара» сурасига яқин бир сурани, кундуз куни бўлса, ичида ўқийди, кейин худди қироатдек узоқ рукуъ қилади; кейин такбир айтиб (рукуъдан) бошини кўтаради, яна боягидек тик турган ҳолда «Фотиҳа»ни ва «Оли Имрон»га яқин бир сурани ўқийди, кейин қироатдек узоқ рукуъ қилади, кейин (рукуъдан) бошини кўтаради ва «Самиъаллоҳу ли ман ҳамидаҳ» дейди, кейин икки тўлиқ-тўқис сажда қилади ва саждада рукуъда қолган миқдорича қолади; кейин қиёмга туриб «Фотиҳа»ни ва «Ан-Нисо» сурасича бир сурани ўқийди, кейин қироатидек узоқ рукуъ қилади, кейин такбир айтиб бошини (рукуъдан) кўтаради ва тик туради, кейин «Ал-Моида» сурасича бир сурани ўқийди ва қироатидек узоқ рукуъ қилади, кейин «Самиъаллоҳу лиман ҳамидаҳ» деб тик туради, кейин икки сажда қилади, кейин ташаҳхуд ўқийди ва салом беради».

394-БОБ

МАВЗУ: КУСУФ НАМОЗИДА ҚИРОАТНИНГ КАЙФИЯТИ

560. Самура ибн Жундуб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизларга кусуф (қуёш тутилиши) намозини ўқиб бердилар, биз у кишининг овозларини эшитмадик».

Бу бобда Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Самура ибн Жундубнинг намози ҳасан-саҳиҳ-ғариб. Баъзи илм аҳллари шу қавлга эга бўлганлар: Шофиъийнинг қавли шу.

561. Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам кусуф (қуёш тутилиши) намозини ўқидилар ва бу намозда Қироатни жаҳрий қилдилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Абу Исҳоқ Ал-Фазорий, Суфён ибн Хусайндан айни шу ҳадисни уйқаш тарзда ривоят қилди. Молик, Аҳмад ва Исҳоқ шу ҳадисни қабул қилганлар.

395-БОБ

МАВЗУ: САЛОТ УЛ-ХАВФ (ХАВФ ТУҒИЛГАНДА ЎҚИЛАДИГАН НАМОЗ)

562. Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам икки гуруҳнинг бир гуруҳи билан (имом бўлиб) бир ракъат хавф намози ўқидилар, иккинчи гуруҳ душманни кузатиб турди. Кейин булар тисарилиб, у (қўриқчи)ларнинг ўрнини эгаллади, буларнинг ўрнига улар келди. (Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам) улар билан қолган бир ракъатни ўқидилар ва ўшалар иштирокида салом бердилар. Кейин булар қиёмга туриб, (имом билан ўқилмаган аввалги) бир ракъатларини ўқиб олдилар; ановилар эса туриб (имом билан ўқилмаган охирги) бир ракъатларини ўқиб олдилар».

Ҳадиснинг зоҳир маъноси - иккинчи тоифа имом билан ўқимаган биринчи ракъатни адо этганда иккинчи гуруҳ иккинчи ракъатни ўқиган. Аммо ҳар икки гуруҳ ўз намозларини кетма-кет тўлдириб ўқиганлари ҳам эҳтимолдир. Чунончи, Абу Довуднинг Ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан таҳриж қилган ҳадисида бундай дейилади: «Кейин салом бердилар ва булар (яъни

иккинчи гуруҳ) ўзлари мустақил равишда бир ракъат ўқидилар, кейин салом бериб кетдилар. Ва ановилар (намоз) жойларига қайтдилар, ўзлари мустақил равишда бир ракъат ўқидилар ва салом бердилар». Ҳар икки ривоятдан ҳам иккинчи гуруҳ икки ракъатни кетма-кет ўқигани ва фақатгина биринчи гуруҳ икки ракъатнинг орасини узгани англашилади. Ҳанафийлар, иккинчи гуруҳ имомга эргашиб иккинчи ракъатни ўқиганларидан кейин, туриб кетганларини ва биринчи гуруҳ қолган бир ракъатларини ўқиб олганларидан кейин, қайтиб намозларини тўлдириб ўқиб олганларини айтадилар.

Бу ҳадис (Ибн Умарнинг ҳадиси) ҳасан-саҳиҳ. Бу ҳадисни Мусо ибн Уқба, Нофиъдан, Ибн Умардан, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан уйқаш тарзда ривоят қилган.

Бу бобда Жобир, Ҳузайфа, Зайд ибн Собит, Ибн Аббос, Абу Ҳурайра, Ибн Масъуд, Саҳл ибн Аби Ҳасма, Абу Аййаш Аз-Зурақий - унинг исми Зайд ибн Сомит - ва Абу Бакра (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Молик ибн Анас «Салот ул-хавф» (бораси)да Саҳл ибн Аби Ҳасманинг ҳадисини эгаллаган. Шофиъийнинг қавли ҳам шу.

Имоми Аҳмад айтади: «Салот ул-хавф» борасида Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мухталиф ваҳҳлардан қилинган ривоятлар бор. Бу бобда фақат битта саҳиҳ ҳадисни биламан ва Саҳл ибн Аби Ҳасманинг ҳадисини ихтиёр этаман».

Исҳоқ ибн Иброҳим ҳам шундай дейди. Айтадики, «Салот ул-хавф» борасида Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мутааддид ривоятлар собит бўлган». Исҳоқ ибн Иброҳим, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан «Салот ул-хавф» борасида ривоят қилинган ҳар шакл(даги намоз) жоиз ва қўрқувнинг миқдорига қараб бу ривоятлар билан амал қилинади, деган фикрдадир. Исҳоқ бундай дейди: «Саҳл ибн Аби Ҳасманинг ҳадисини бошқа ривоятлардан таржиҳ қилмоқчи (устун қўймоқчи) эмасмиз».

563. Саҳл ибн Аби Ҳасма (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; у «Салот ул-хавф» борасида бундай дейди: **«Имом қиблага рўбарў туради, улардан (мусулмонлардан) бир гуруҳи имом билан бирга туради, бир гуруҳи эса душманга қарама-қарши - душманга юзланиб туради. Имом улар билан бир рукуъ (ва икки сажда) қилади (яъни бир ракъат ўқийди). Ва булар турган жойларида ўзлари мустақил равишда бир рукуъ ва икки сажда қиладилар-да, кейин нариги гуруҳнинг истеҳкомига борадилар, улар (эса бу ёққа) келадилар. Имом булар билан (ҳам) бир рукуъ ва икки сажда қилади. Бас, (намоз) имом учун икки ракъат ва улар учун бир ракъат бўлади. Кейин улар (ўзлари) бир рукуъ ва икки сажда қилиб оладилар».**

Саҳл ибн Аби Ҳасма Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўқиган салот ул-хавфни бундай таърифилайди: Мусулмонлар икки гуруҳга бўлинади, бир гуруҳ душманга қарши истеҳкомда турган ҳолда, имом бир гуруҳга бир ракъат ўқиб беради. Имом иккинчи ракъатнинг қиёмига турганда иқтидо қилувчи гуруҳ иккинчи ракъатни ўзлари мустақил равишда ўқиб, салом беради-да, бориб нариги гуруҳнинг истеҳкомини эгаллайди. Имом қиёмда туриб иккинчи гуруҳни кутади ва иккинчи гуруҳ келиб, имомга иқтидо қилади. Шундай қилиб, булар билан ҳам бир ракъат ўқиганидан кейин салом беради. Аммо улар қиёмга туриб, ўзлари мустақил бир ракъат ўқиб олиб, салом берадилар.

Муҳаммад ибн Башиър айтади: **«Яҳё ибн Саъид Ал-Қаттондан бу ҳадисни сўрадим, у менга Шуъбадан, Абдурраҳмон ибн Ал-Қосимдан, унинг отасидан, Солиҳ ибн Ховвотдан, Саҳл ибн Аби Ҳасмадан, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, Яҳё ибн Саъид Ал-Ансорийнинг ҳадисига уйқаш ҳадисни баён қилди ва айтдики, «Бу ҳадисни унинг ёнига ёз! Гарчи ҳадис ёдимда бўлмаса ҳам, аммо у Яҳё ибн Саъид Ал-Ансорийнинг ҳадиси кабидир».** Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Яҳё ибн Саъид Ал-Ансорий бу ҳадисни Ал-Қосим ибн Муҳаммаддан марфуъ тарзида ривоят қилади. Яҳё ибн Саъид Ал-Ансорийнинг биродарлари ҳам шу йўсин мавқуф тарзида ривоят

қилдилар. Шуъба эса Абдуррахмон ибн Қосим ибн Муҳаммаддан марфуъ тарзида ривоят қилмади.

564. Молик ибн Анас, Язид ибн Румондан, Содиҳ ибн Ховвотдан, Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга «салот ул-хавф» (хавф намози)ни ўқиган саҳобадан ривоят қилган. Уйқаш тарзда ўтган ҳадиснинг ўзини зикр қилди.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Молик, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу.

«Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам икки гуруҳнинг ҳар бирига бир ракъат ўқиб берганлари ва натижада Расули Акрамники икки ракъат ва уларники бир ракъатдан бўлгани» биттадан ортиқ кишидан ривоят қилинган.

396-БОБ

МАВЗУ: ТИЛОВАТ САЖДАСИ

565. *Абуд-Дардо (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга ўн битта сажда(и) тиловат қилдим. Шулардан биттаси «Ан-Нажм» сурасидаги саждадир».*

Бу бобда Али, Ибн Аббос, Абу Ҳурайра, Ибн Масъуд, Зайд ибн Собит ва Амр ибн Ал-Ос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абуд-Дардонинг ҳадиси ғариб. Бу ҳадисни ёлғиз Саъид ибн Аби Ҳилолнинг Умар Ад-Дамашқийдан қилган ривоятидан билаётирмиз.

566. *Умар ибн Ҳаййон Ад-Дамашқийдан ривоят қияинди; айтди: «Бир мухбирдан (хабарчидан) эшитдим, Умму Дардо орқали Абуд-Дардонинг бундай деб айтганини менга хабар қилди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга ўн битта сажда(и) тиловат) қилдим, шулардан биттаси «Ан-Нажм» сурасидаги саждадир».*

Бу ривоят Суфён ибн Вакиънинг Абдуллоҳ ибн Ваҳб қилган ривоятидан кўра соғломроқ.

397-БОБ

МАВЗУ: АЁЛЛАРНИНГ МАСЖИДЛАРГА ЧИҚМОҚЛАРИ

567. *Мужоҳиддан ривоят қилинди; айтди: «Ибн Умарнинг ҳузурда эканимизда бундай деди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Аёлларга кечқурун масжидга чиқмоқлари учун изн берингизлар!». Шунда Ибн Умарнинг ўғли: «Аллоҳ ҳақи, изн бермаймиз! Буни ёмон ниятларига баҳона қилиб олишади!» деди. Шунда Ибн Умар айтдики, «Аллоҳ сенга бас келсин, бас келсин! Мен: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар», деб турибман-у, сен «Изн бермаймиз» дейсан-а!»*

Ибн Умарнинг ўғли (Умар ибн Ал-Хаттобнинг невараси) ўша вақтда айрим хотинларнинг фасоди (бузуқчилиги)ни кўриб, мусулмонлик номини ва ирсини (номусини) муҳофаза қилмоқ тарзида шу сўзни айтган.

«Аллоҳ сенга бас келсин». Бу койишни Абдуллоҳ ибн Ҳубайра, Табароний ривоятида, «Уч марта лаънат айтмоқ» тарзида тафсир қилган.

Бу бобда Абу Ҳурайра, Абдуллоҳ ибн Масъуднинг жуфти ҳалоли Зайнаб ва Зайд ибн Холид (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

398-БОБ

МАВЗУ: МАСЖИДДА ТУПУРМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

568. *Ториқ ибн Абдуллоҳ Ал-Муҳорибий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Намозда эканинга ўнг томонинга тупурма. Ва лекин (намозхон бўлмаса) орқанга ёки (ҳеч ким бўлмаса) чап томонинга ёхуд чап оёғинг остига тупургил!»*

Оғзига келган балғамни қайтара олмаса ва чиқариб ташлашга мажбур бўлиб қолса, ҳеч ким бўлмаслиги шарти билан, орқасига ёки чап томонига тупуради. Агар чап томонида ҳам, орқасида ҳам одам бўлса, унда ё чап оёғининг остига ёки этагининг бир учига тупуради. Бу ҳолат шолча, полос, гилам тўшалмаган ва ости қум ёки тупроқ бўлган масжидларга тегишлидир. Нарса тўшалган масжидларда фақат этагининг бир учига тупуради. Чунончи, кейинги ҳадис бу ҳадис маъносини таъкидлайди.

Бу бобда Абу Саъид, Ибн Умар, Анас ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Ториқнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Илм аҳллари шу ҳадисни қабул қилганлар. Ал-Жоруддан эшитдим, айтадики, «Вакиънинг бундай деганини эшитдим: «Рибъий ибн Ҳирож Исломи дини мавзуида ҳеч бир ёлғон сўзламаган». Абдурраҳмон ибн Маҳдий айтади: «Мансур ибн Ал-Муътамир - Куфа аҳлининг энг соғломидир».

569. *Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Масжидда (ерга) тупурмоқ хатодир ва бу хатонинг каффорати тупукни кўймоқликдир».*

Ан-Нававий бу ҳадис шарҳида масжидда ерга тупурмоқ қатъиян хато эканини, ости тунроқ ёки қум бўлган масжидларда ерга тупурилганда ўша тупукни кўмиш кераклигини айтади.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

399-БОБ

МАВЗУ: «АЛ-АЛАҚ» ВА «АЛ-ИНШИҚОҚ» СУРАЛАРИДАГИ ТИЛОВАТ САЖДАСИ

570. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам билан бирга «Ал-алақ» ва «Ал-иншиқоқ» сураларида сажда(и тиловат) қилдик».*

571. Қутайба, Суфён орқали, Яҳё ибн Саъиддан, Абу Бакр ибн Муҳаммад ибн Амр ибн Ҳазмдан, Умар Абдулазиздан, Абу Бакр ибн Абдурраҳмон ибн Ал-Ҳорис ибн Ҳишомдан, Абу Ҳурайрадан, Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламдан баён қилди. Ўтган ҳадиснинг ўзи. Бу ҳадисда бир-бирларидан ривоят қилган тобиъийндан бўлмиш тўрт киши бор.

Бу тўрт тобиъийн: Яҳё ибн Саъид, Абу Бакр ибн Муҳаммад ибн Амр, Умар ибн Абдулазиз ва Абу Бакр ибн Абдурраҳмон ибн Ал-Ҳорис.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир: «Ал-иншиқоқ» ва «Ал-алақ» сураларида саждаи тиловат бор деган тўхтамдалар.

400-БОБ

МАВЗУ: «АН- НАЖМ» СУРАСИДАГИ ТИЛОВАТ САЖДАСИ

572. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам ул сурада (яъни «Ан-Нажм» сурасида) сажда(и тиловат) қилдилар. (Ўша йиғинда бўлган) муслмонлар ҳам, мушриклар ҳам, жин ҳам, инс ҳам сажда қилишди».*

Ибн Аббос бу ҳодисага етган эмас. Бу ҳадис саҳобалар мурсал тарзида ривоят қилган ҳадислардандир, барча илм аҳллари саҳобаларнинг мурсал тарзида ривоят қилган ҳадисларни

хужжат сифатида қабул қилганлар. Бухорий ва Муслим худди шу ҳадисни Ибн Масъуднинг ривоятидан таҳриж қилганлар. Ибн Масъуд ривоятида бундай дейилади: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам «Ван-нажм»ни ўқидилар, бу сурада саждаи тиловат қилдилар ва (у кишининг) ёнидагилар ҳам сажда қилишди. Аммо битта чол бир ҳовуч қум ёки тупроқни олиб, пешонасига олиб борди-да: «Шу менга етади!» деди. Ўша кишининг кейинчалик кофир сифатида ўлдирилганини кўрдим». Ўша киши Умайя ибн Халаф эди. У Бадр ғазотида мусулмонлар томонидан ўлдирилди.

Имом Ан-Нававий Муслимнинг китоби шарҳида айтади: «(У кишининг) ёнидагилар ҳам сажда қилишди» сўзининг маъноси шуки, бунда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қироатини тинглаган мусулмонлар, мушриклар, жин ва инслар назарда тутилган. Ибн Аббос ва бошқалар бу ҳадисни очиқ-равшан зикр қилганлар. Ҳатто бу ҳадиса туфайли Маккаликларнинг мусулмон бўлганликлари шодиёнаси атрофга ёйилади. Қози Иёз айтади: «Ибн Масъуд фикрича, сажда қилмоқларининг сабаби шуки, бу сажда нозил бўлган биринчи сажда эди». Қози Иёз бундай давом этади: «Тарихчи ва муфассирларнинг: «Мушрикларнинг бутлари («худолари») «Ан-Нажм» сурасида Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тили билан мақталганида мушриклар сажда қилди» деб кўрсатган сабаблари асоссиздир. Бу ривоят ҳеч қайси жиҳатдан, ақл жиҳатдан ҳам, нақл жиҳатдан ҳам - саҳиҳ эмас. Чунки Аллоҳдан бошқа нарсани «худо» деб мадҳ этмоқ куфрдир. Буни Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тилларига оид қилиб кўрсатмоқ тўғри эмас. Шайтон эса Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тили воситасида буни сўзлай олмайди. Шайтонга бундай куч берилиши мутлақо жоиз эмас». Қози Иёз Фороник ҳикоясига диққатни тортади ва бу ҳикоя ақлан ҳам, нақлан ҳам саҳиҳ эмаслигини таъкидлайди. Чунончи, бу қисса Қози Иёз ва Ан-Нававий баён этган важҳга кўра, ботил ва мардуддир. Чунки ботил ёки заиф ёки мурсал санадлар билан ривоят қилинган. Саҳиҳ ва муттасил бирор санади йўқ. Ҳофиз ибн Ҳажар «Фатҳ ул-борий»да бу қиссанинг санадларига ишорат қилиб, бир қанча йўллардан ривоят этилиши сабаби билан қиссанинг асл асоси топилганини иддао этишга уринган. Ҳолбуки, мудҳиш бир хатога йўлиққан. Ҳар бир олимнинг бир залласи (қоқилиши) бор, бу эса у кишининг қоқилганидир. Аллоҳ авф айласин! «Йўллар кўпайиб, махражлар бошқа-бошқа бўлса, бу ўша ҳодисанинг юз берганидан далолат беради» деган сўзи умумий бир қоида эмас. Аз-Зайлоий, «Насб ур-ройа» китобида бундай дейди: «Бир қанча ҳадислар борки, ровийларининг кўп ва йўлларининг мутааддид бўлишига қарамай, заифдир: «Ат-тойр» ҳадиси, «Ал-ҳажим вал маҳжум» ҳадиси сингари. Ҳатто баъзан йўлларнинг кўплиги ҳадисни янада заифликка туширади».

Ал-Кирмоний мушрикларнинг мусулмонлар билан бирга сажда қилганлари сабабларини бундай изоҳлайди: «Чунки бу сажда нозил бўлган илк сажда эдики, мушриклар мусулмонларга муораза қилиш мақсадида ўз маъбудларига сажда қилишди. Ёки беихтиёр ва беҳуда сажда қилишди. Ёки ўша йиғинда мусулмонларга мухолафат қилишдан кўрқиб сажда қилишди». Ҳофиз ибн Ҳажар бу эҳтимолларнинг учаласи ҳам изоҳталаб эканини айтади ва бундай дейди: «Бу қарашларнинг биринчиси Қози Иёзники. Иккинчи фикр эса Ибн Масъуд ҳадисининг шаклига (ифода тарзига) зиддир. Яъни Ибн Масъуд сажда қилмаган битта чол бир ҳовуч қум олиб, манглайига теккизганини ривоят қилади. Бу ҳолат қаршисида мушриклар бош урганлари ва беихтиёр сажда қилганлари айтилмайди. Учинчи қараш эса яна узоқ эҳтимолдир. Зеро ўша маҳалда мушриклар мусулмонлардан эмас, аксинча, мусулмонлар мушриклардан хавфсирар эдилар».

Бу бобда Ибн Масъуд ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Аббоснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Баъзи илм аҳллариининг амали шу ҳадис асосидадир. «Ан-Нажм» сурасида саждаи тиловат бор, деган фикрдалар. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари муфассалда саждаи тиловат йўқ деб қарор қилишган. Молик ибн Анаснинг қавли шу. Биринчи қавл саҳиҳроқ. Ас-Саврий, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ биринчи қавлга эга бўлишган.

401-БОБ

МАВЗУ: БУ СУРАДА («АН-НАЖМ»)ДА ТИЛОВАТ САЖДАСИ ЙЎҚ ЭКАНЛИГИ

573. *Зайд ибн Собитп (розияллоҳу анҳу)дан ривояш қилинди; айтгди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга «Ан-Нажм» сурасини ўқиб бердим, бу сурада сажда қилмадилар».*

Зайд ибн Собитнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Баъзи илм аҳллари бу ҳадисни таъвил этиб, бундай деган: «Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам (бунда) саждаи тиловатни тарк этмоқларининг бирдан-бир сабаби шуки, (уни) ўқиб берган Зайд ибн Собит сажда қилмагач, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам сажда қилмаганлар».

Яъни саждаи тиловат бобида ўқиган киши тинглаган кишининг имомидир. Ўқиган Зайд сажда қилмагач, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам унга иттибоъ қилиб, сажда қилмадилар. Саждаи тиловатда ўқиган киши тинглаган кишининг имом эканлигига далолат қилган далиллардан бири эса Абдуллоҳ ибн Масъуднинг Тамим ибн Ҳазламга: «Сажда қил! Саждаи тиловатда имомимиз сенсан!» деган сўзидир. Тамим ибн Ҳазлам ёш бола эди ва Абдуллоҳ ибн Масъудга сажда оятини ўқиган эди. Шунингдек, Зайд ибн Асламдан ривоят қилинди: «Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларида сажда оятини ўқиди ва Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сажда қилмоқларини кутди. Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам сажда қилмагач, «Ё Расулulloҳ! Бу сажда оятида саждаи тиловат йўқми?» деди. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдиларки, «Албатта бор! Аммо саждаи тиловатда сен бизнинг имомимиз эдинг. Сажда қилса эдинг, биз ҳам қилар эдик».

Илм аҳллари: «Сажда уни эшитган кишига вожибдир» дейдилар ва тарк этмоққа рухсат бермайдилар. Айтадиларки, «Бир киши таҳоратсиз бўлгани ҳолда (сажда оятини) эшитса, таҳорат олган заҳоти сажда қилади». Суфён ва Куфа аҳлининг қавли шу. Исҳоқ ҳам шу қавлга эга бўлган. Баъзи илм аҳллари эса бундай дейдилар: «Саждаи тиловат фақатгина бу саждани қилмоқчи ва унинг фазилатига эришмоқчи бўлганлар учундир. Булар саждаи тиловатни тарк этмоққа рухсат берадилар ва «хоҳласа, қилади» дейдилар. Зайд ибн Собитнинг: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга «Ан-Нажм» сурасини ўқиб бердим, бу сурада сажда қилмадилар» деган ҳадисини ва, шунингдек, Ҳазрати Умарнинг ҳадисини далил сифатида кўрсатадилар. Чунончи, Умар (розияллоҳу анҳу) минбарда сажда оятини ўқиганларида тушдилар ва сажда қилдилар. Сўнг кейинги жумъа кунида яна сажда оятини ўқидилар ва жамоат саждаи тиловат учун ҳозирланди. Шунда Ҳазрати Умар: «Саждаи тиловат бизга фарз қилинмаган; хоҳласак, қиламиз» дедилар. Ўзлари сажда қилмадилар, улар ҳам сажда қилишмади. Айрим илм аҳллари шу қавлга соҳиб бўлганлар. Шофиъий ва Аҳмаднинг қавли шудир.

402-БОБ

МАВЗУ: «СОД» СУРАСИДА ТИЛОВАТ САЖДАСИ

574. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг «Сод» сурасида сажда қилганларини кўрдим».*

Ибн Аббос: «Ҳолбуки, бу азоим (вожиб) саждалардан эмас», деди.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан илм аҳллари бу суранинг саждаи тиловати борасида ихтилоф қилдилар: баъзилари бу сурада сажда қилинади, деган фикрдалар. Суфён, Ибнул-Муборак, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир. Баъзи бирлари эса бу Пайғамбарнинг тавбаси эканлигини уқтириб, бунда сажда йўқ, деган фикрга эга бўлаётир.

403-БОБ

МАВЗУ: «АЛ-ҲАЖ» СУРАСИДА ТИЛОВАТ САҶДАСИ

575. Уқба ибн Омир (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Дедимки, «Ё, Расулуллоҳ! «Ал-Ҳаж» сураси унда икки сажда (ояти) борлиги учун афзал қилиндими?» Айтдиларки: «Ҳа, (шундоқ)! Кимки бу икки саждани қилмайдиган бўлса, уларни (икки сажда оятини) ўқимасин!..»

Бу ҳадиснинг санади унча соғлом эмас. Илм аҳллари бу масалада ихтилоф қилдилар. Умар ибн Ал-Хаттоб ва Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан бундай деганлари ривоят қилинди: «Ал-ҳаж» сураси унда икки сажда борлиги учун афзал қилинди!». Баъзи бировлар эса бу сурада бир сажда бор деган фикрдалар. Суфён Ас-Саврий, Молик ва Куфа аҳлининг қавли шудир.

404-БОБ

МАВЗУ: САҶДАИ ТИЛОВАТДА ЎҚИЛАДИГАН ДУО

576. Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Бир киши Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига келиб, дедикки, «Ё Расулуллоҳ! Кечаси ухлаб ётиб ўзимни туш кўрибман. Тушимда бир дарахтнинг орқасида намоз ўқиётган эканман. Шунда мен сажда қилдим, менинг саждамга ўша дарахт ҳам сажда қилди. Шу аснода дарахтнинг бундай деганини эшитдим: «Аллоҳум-мактуб лий биҳа ындака ажрон ва зовъ ъанний биҳа визрон ва жаъалҳалий ындака зухрон. Ва тақоббалҳа минний, кама тақоббалтаҳа мин ъабдика Довуд» (Маъноси: «Аллоҳим! Ушбу саждам боис менга ҳузурингда ажр ёз ва у боис гуноҳимни кетказ ва уни мен учун ўз ҳузурингда заҳира қил! Ва буни мендан қабул айла, худди банданг Довуд (алайҳиссалом)дан қабул айлаганингдек!») **Ал-Ҳасан айтади: «Ибн Журайж менга бундай деди: «Сенинг бобонг (Убайдуллоҳ ибн Аби Язид) менга Ибн Аббоснинг бундай деганини нақл этди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир сажда оятини ўқидилар-да, кейин сажда қилдилар». Ибн Аббос айтадики, «(Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг) худди ўша киши хабар берган тарзда дарахт айтган (дуо)ни айтганларини эшитдим».**

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга бу тушни хабар қилган киши Абу Саид Ал-Худрий эканлиги маълум қилинган. У бир фаришта эканлиги ҳам айтилган. Аммо бу узоқ бир эҳтимолдир.

Бу бобда Абу Саъид (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ғариб.

Буни Ибн Аббоснинг ривояти сифатида битта шу важҳдан билаётирмиз.

577. Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам тунги саждаи тиловатда бундай дер эдилар: «сажада важҳийаллазий холоқоҳу ва шаққо самъаҳу ва басороҳу биҳавлиҳи ва қувватиҳи».

Дуонинг маъноси: «Юзим ўзини яратган зотга, Унинг қудрат-таъсири ва қуввати билан, қулоғига эшитмоқ ва кўзига кўрмоқ хусусиятини ато айлаган зотга сажда қилди...».

405-БОБ

МАВЗУ: КЕЧҚУРУНГИ ВИРДИНИ КЕЧИКТИРИБ, КУНДУЗИ ҚАЗОСИНИ АДО ЭТГАН КИШИ

578. Умар ибн Ал-Хаттоб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулуллоҳ

саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки (кечқурунги) вирдини ёки ундан бир қисмини ўқиёлмай ухлаб қолса, шунда (эртаси) бомдод намози билан пешин намози орасида уни ўқиб олса, бу вирд унга тунда ўқилган каби ёзилгайдир».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Абу Савфоннинг исми - Абдуллоҳ ибн Саъид Ал-Маккий. Ал-Ҳумайдий ва улуф муҳаддислар ундан (ҳадис) ривоят қилганлар.

406-БОБ

МАВЗУ: ИМОМДАН ОЛДИН БОШИНИ КЎТАРГАН КИШИ ҲАҚИДА ҚАТТИҚ ҲУКМ

579. *Абу Ҳурайра (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Имомдан олдин бошини кўтарган киши, Аллоҳ унинг бошини эшакнинг бошига айлантириб қўймоғидан қўрқмайдими?».*

Қутайба, Ҳаммоддан нақл этиб, айтадики, «Муҳаммад ибн Зиёд менга бундай деди: «(Абу Ҳурайра) «ама йахша» деди.

Бу сўздан мақсад қуйидагича эканлиги ичохланган: Шуъба бу ҳадисни Муҳаммад ибн Зиёд орқали Абу Ҳурайрадан, «Саҳиҳи Бухорий»да келтирилганидек, «А-ма йахша ав а-ла йахша аҳадукум» лафзи билан ривоят қилди. Боя эсланган Ҳаммод Муҳаммад ибн Зиёддан Абу Ҳурайра бу ҳадисни сенга «А-ма йахша» деб баён қилдими ёки «А-ла йахша» тарзидами?» - деб сўради. Шунда Муҳаммад ибн Зиёд «Муҳаққақки, «А-ма йахша» деб жавоб берди.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Муҳаммад ибн Зиёд Басралик бўлиб, сиқа (ишончли)дир. Абул-Ҳорис деган куняси билан аталади.

407-БОБ

МАВЗУ: ФАРЗНИ ЎҚИГАНДАН КЕЙИН ЖАМОАТГА ИМОМ БЎЛГАН КИШИ

580. *Жобир ибн Абдуллоҳ (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Муъоз ибн Жабал Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга шом намозини ўқир ва кейин ўз қавмига қайтиб, уларга имомлик қилар эди».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Биродарларимизнинг айтишича, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг амали шу ҳадис асосидадир: киши ўқиб бўлган фарз намозида бир жамоатга имом бўлса, унга иқтидо қилган кишиларнинг намози жоиздир. (Бунга) Жобирнинг Муъоз қиссаси ҳақидаги ҳадисни далил сифатида кўрсатадилар.

Бу фатво Имом Шофиъий мазҳабида оид. Ҳанафий мазҳабидагилар хоҳ имом, хоҳ эргашувчи бўлиб бир вақтнинг фарзини адо қилсалар, бошқалар билан яна шу фарзни ўқий оладилар, фақат имом бўлмаслик шарт билан.

Бу ҳадис саҳиҳ. Жобирдан мутааддид ваҳҳлардан ривоят қилинган.

Абуд-Дардодан ривоят қилинган: Жамоат аср намозини ўқиб турганда масжидга кирган ва бу намозни пешин намози деб гумон қилиб, имомга иқтидо қилган кишининг намози ҳақида Абуд-Дардодан сўрадилар. «Намози жоиздир», деди.

Куфа аҳлидан баъзилари бундай дейдилар: «Бир жамоат асрни ўқиётган бир имомга, пешинни ўқияпти деб гумон қилиб, иқтидо этса, имом уларга намозни ўқиб берса ва улар имомга эргашган бўлсалар, имом билан маъмумнинг (эргашувчининг) нияти мухталиф (бошқа-бошқа) бўлгани боис муқтадийнинг (эргашувчининг) намози фосиддир».

408-БОБ

МАВЗУ: СОВУҚДА ВА ИССИҚДА КИЙИМ УСТИГА САЖДА ҚИЛМОҚҚА РУХСАТ

БОРЛИГИ

581. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Пешин жазирамасида Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг орқаларида намоз ўқиган пайтларимизда, иссиқдан сақланмоқ учун кийимларимиз устига сажда қилар эдик».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Бу бобда Жобир ибн Абдуллоҳ ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Вакиъ бу ҳадисни Холид ибн Абдурраҳмондан ривоят қилди.

409-БОБ

МАВЗУ: БОМДОД НАМОЗИДАН КЕЙИН ТО ҚУЁШ (ПОРЛАБ) ЧИҚҚУНИЧА МАСЖИДДА ЎТИРМОҚ МУСТАҲАБ ЭКАНЛИГИ

582. Жобир ибн Самура (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бомдод намозини ўқиб бўлгач, то қуёш (порлаб) чиққунича намоз ўқиган жойларида ўтирар эдилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

583. Анас (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «**Кимки бомдод намозини жамоат билан ўқиса, кейин то қуёш (порлаб) чиққунича ўгириб Аллоҳни зикр қилса, кейин (туриб) икки ракъат намоз ўқиса, унга бир ҳаж ва умранинг савобидек савоб берилгайдир!**» (Анас) айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам (уч марта): «**Тўлиқ-тўқис, тўлиқ-тўқис, тўлиқ-тўқис!**» дедилар».

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий)дан Абу Зилол ҳақида сўрадим. «У ҳадисда ўрта даражалидир», деди. Муҳаммад (Ал-Бухорий) «Унинг исми Ҳилол», дейди.

410-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗДА ЮЗНИ ЎГИРИБ ҚАРАМОҚ

584. Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозда ўнг томонга ва чап томонга кўз қири билан боқар эдилар. Бўйинларини орқага қайирмас эдилар».

Бу ҳадис ғариб.

Вакиъ бу ҳадис ривоятида Ал-Фазл ибн Мусога муҳолафат қилган.

585. Икрима (розияллоҳу анҳу)нинг баъзи биродарларидан ривоят қилинди, «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам намозда кўз қири билан боқар эдилар». Ва ўтган ҳадисни зикр қилди...

Бу бобда Анас ва Оиша (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

586. Анас (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам менга бундай дедилар: «**Эй фарзандим! Намозда асло юзингни ўгириб қарама! Чунки намозда юзни ўгириб қарамоқ ҳалокатдир! Агар жуда зарур бўлса, (бу ишни) нафл намозларида қил, фарз намозларида қилма!**».

Бу ҳадис ҳасан.

587. Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулуллоҳ саллаллоҳу

алайҳи ва салламдан намозда юзни ўгириб қарамоқ ҳақида савол қилдим. Айтдиларки, «Бу бир ихтилос (қўчирма)дирки, шайтон кишининг намозидан шундоқ ўғирлайди».

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

411-БОБ

МАВЗУ: САЖДАДА ИМОМГА ЕТГАН КИШИ НИМА ҚИЛАДИ?

588. *Али ва Муъоз ибн Жабал (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Сизлардаи бирортангиз намозга келса ва имомни (ҳар қандай) бир ҳол устида учратса, имом қилаётган амални қилсин».*

Бу ҳадис ғариб.

Бу ҳадис муснад тарзида битта шу важҳдан ривоят қилинган. Илм аҳллариининг амали шу ҳадис асосидадир. Айтдиларки, «Жамоатга келган киши имомни саждада топса, дарҳол сажда қилсин. Ҳолбуки, рукуъда имомга етиб улгурмаган пайтда бу ракъат ҳисобланмайди». Абдуллоҳ ибн Ал-Муборак саждада имомга иқтидо қилмоқ жиҳатини ихтиёр этди. Баъзи илм аҳллариининг бундай дегани ривоят қилинади: «Балки ўша саждадан гуноҳлари авф этилган ҳолда бошини кўтарар».

Барча имомлар мазҳабига кўра, киши рукуъда имомга етса, ўша ракъатни топган бўлади. Фақат баъзи илм аҳллариининг, қиёмга ва фотиҳага етмаган киши, рукуъда имомга етса ҳам, ўша ракъат ҳисобланмайди, деган фикрда бўлишган...

412-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗ БОШЛАНАЁТГАНДА ЖАМОАТ ИМОМНИ ТИК ТУРИБ КУТМОҒИ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

589. *Абу Қатода (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Намозга иқомат айтилганда, то менинг (масжидга) чиққанимни курмагунларингизча ўринларингиздан турмангизлар!»*

Бу бобда Анас (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган. Фақат Анаснинг ҳадиси маҳфуз (рожих) эмас.

Абу Қатоданинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари, жамоат имомни тик туриб кутмоғи макруҳ деган фикрдалар. Баъзилари эса бундай дейдилар: «Имом масжидда бўлса, намоз учун иқомат айтилганида, муаззин фақат «қод қоматис-солаҳ» деган пайтда ўринларидан турадилар». Ибнул-Муборакнинг қавли шудир.

413-БОБ

МАВЗУ: ДУОДАН ОЛДИН АЛЛОҲГА ҲАМДУ САНО ВА АЛЛОҲНИНГ РАСУЛИГА САЛОТУ САЛОМ АЙТМОҚ

590. *Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Намоз ўқиётган эдим. Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам шу ерда эдилар. Абу Бакр ва Умар (розияллоҳу анҳумо) ҳам у киши билан бирга эдилар. Ўтиргач, Аллоҳга сано (айтиш) билан бошладим, кейин Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламга саловот айтдим, кейин ўзим учун дуо қилдим. Шунда Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Тила, тилаган нарсанг сенга берилгайдир! Тила, тилаган нарсанг сенга берилгайдир!»*, дедилар.

Бу бобда Фазола ибн Убайд (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абдуллоҳнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Аҳмад ибн Ҳанбал бу ҳадисни Яҳё ибн Аҳмаддан қисқа тарзда ривоят қилган.

414-БОБ

МАВЗУ: МАСЖИДЛАРДА ХУШБУЙ ТУТАТҚИЛАР ТУТАТМОҚ

591. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам маҳаллаларда масжидлар бино қилинмоғини, масжидлар тоза-озода ва хуш бўйли қилиб сақланмоғинн буюрдилар».*

Суфён ибн Уйайна ҳадисда ворид бўлган «Ад-дур» сўзини «Қабоил» (қабилалар)» тарзида тафсир қилган. Бу сўз «Ал-мирқод»да бундай изоҳланади. Бу «Дор» калимасининг кўплик шаклидир. «Бино», «арса (ер майдони)», «маҳалла» деган маъноларни ўзида мужассам қилган бир номдир. Бу ўринда «маҳалла» деган маъно кўзда тутилган. Чунки, араблар бир қабила тўпланган маҳаллани «Дор» деб атайдилар». Ибнул-Мулк фикрича, ҳадис, уйлардаги битта хонани ибодат учун мослаб қўйиш маъносида келган. Аммо биринчи маъноси олинган ва ўша маъно асосида амал қилинган.

Ҳар бир маҳалла халқи бир масжид бино қилсин, деб буюрмоқларининг ҳикмати, балки бир маҳалла аҳолиси намоз учун бошқа маҳаллага боришлари ё имконсиз, ёки машаққатли бўлиши мумкин ва масжидда жамоат билан намоз ўқиш фазилатидан маҳрум қолишлари мумкин.

592. *Ҳаннод, Абда ва Вакиъ орқали Ҳишом ибн Урвадан бизга баён қилди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам буюрдилар», - деди ва ўтган ҳадиснинг ўзини зикр этди.*

Бу ҳадис биринчи ҳадисдан кўра саҳиҳроқ.

593. *Ибн Абу Умар, Суфён ибн Уйайна орқали Ҳишом ибн Урвадан, унинг отасидан бизга баён қилди: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам буюрдилар...» - деди ва ўтган ҳадиснинг ўзини зикр қилди.*

Суфён «уйларда масжид қилинмоғи»дан қабилалар кўзда тутилганини сўзлади.

415-БОБ

МАВЗУ: КЕЧКИ ВА КУНДУЗГИ НАМОЗЛАР ИККИ-ИККИ РАКЪАТДАНДИР

594. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Тунги ва кундузги намозлар икки-икки рақъатдир».*

Шуъбанинг биродарлари Ибн Умар ҳадисининг ривоятида ихтилоф қилдилар. Бирови бу ҳадисни марфуъ тарзида, бирови эса мавқуф тарзида ривоят қилди.

Абдуллоҳ ибн Умардан, Нофиъдан, Ибн Умардан, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, айна шу ҳадис уйқаш тарзида ривоят қилинган. Саҳиҳ бўлган ривоят Ибн Умар воситасида Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган ва Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам «Тунги ва кундузги намозлар икки-икки рақъатдир» деб айтган ҳадисдир. Сиқа (ишончли) кишилар, Абдуллоҳ ибн Умар воситасида Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бу ҳадисни ривоят қилганлар ва ҳадисда кундузги намозни зикр этмаганлар. Убайдуллоҳдан, Нофиъдан, Ибн Умардан бундай деб ривоят қилинди: «Ибн Умар кечаси икки-икки рақъат, кундузи тўрт рақъат ўқир эди».

Илм аҳллари бу ҳадисда ихтилоф қилдилар: «Баъзиларининг фикрича, тунги ва кундузги намоз икки-икки рақъатдир. Шофиъий ва Аҳмаднинг қавли шу. Баъзилари эса тунги намоз икки-икки рақъат эканлигини айтишади ва кундузги ўқиладиган нафл намози, пешиннинг аввалги суннати ва бошқа (тўрт рақъатли) суннат намозлари сингари тўрт рақъатдан ўқилади деган фикрга эга бўлишади. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак ва Исҳоқнинг қавли шудир.

416-БОБ

МАВЗУ: ПАЙҒАМБАР САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ КУНДУЗИ ҶИҒАН ТАТАВВУЪ НАМОЗЛАРИ (ИХТИЁРИЙ, СУННАТ, МУСТАҶАБ ВА НАФЛ НАМОЗЛАРИ)

595. *Осим ибн Зомрадан ривоят қилинди:* «Али (розияллоҳу анҳу)дан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кундузги намозлари ҳақида сўрадик. Шунда «Сизларнинг бунга тоқатларингиз етмайди!» дедилар. («Балки) бирортамизнинг тоқати етар» дедик. Шунда айтдиларки, «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, қуёш мана бу ёқдан (шарқдан) чиқиб юксалиб, аср вақтида ана у ёқдан (ғарбдан) юқорида (бир хил юксалиқда) тургандек бўлганида икки ракъат намоз ўқир эдилар. Қуёш мана бу ёқдан юксалиб, пешин вақтида ана у ёқдан юқорида тургандек бўлганида тўрт ракъат ўқир эдилар. Пешиннинг фарзидан олдин тўрт ракъат ва фарзидан кейин икки ракъат ўқир эдилар. Асрнинг фарзидан олдин тўрт ракъат ўқир эдилар ва малоикаи муқоррабинга, анбиё ва мурсалинга, мўъмин ва мусулмонларга салом беришлик билан ҳар икки ракъат орасини ажратар эдилар».

Бу намоз Зуҳо намозидир. Бунинг ишроқ намози эканлиги ҳам баён қилинган. Баъзилар эса бу намозни «Заҳваи суғро» (кичик зуҳо, чошгоҳ) деб ва ҳадисда келган иккинчи намозни эса «Заҳваи кубро» (катта зуҳо) деб номлайди.

596. *Муҳаммад ибн Ал-Мусанна, Муҳаммад ибн Жаъфар воситасида Шуъбадан, Абу Исҳоқдан, Осим ибн Зомрадан, Ҳазрати Алидан, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бизга баён қилди... Ўтган ҳадиснинг ўзи...*

Бу ҳадис ҳасан. Исҳоқ ибн Иброҳим айтади: «Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кундузга татаввуъ йамозлари ҳақида ривоят қилинган энг яхши ҳадис шудир». Ибнул-Муборақдан бу ҳадисни заиф кўргани ривоят қилинган. Бизнингча, бу ҳадис заиф эканлигининг ягона сабаби шуки, Аллоҳу аълам - чунки бу ҳадис шу тарзда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан битта шу ваҳддан ривоят қилинган. Осим ибн Зомра, баъзи муҳаддислар наздида сиқа. Али ибн Ал-Мадиний, Яҳё Саъид Ал-Қаттон воситасида Суфённинг бундай деганини маълум қилди: «Осим ибн Зомранинг ривояти Ал-Ҳориснинг ривоятдан устунлигани билар эдик».

417-БОБ

МАВЗУ: АЁЛЛАР КИЙИМИНИ КИЙИБ НАМОЗ ҶИҒИМОҚ ҚАРОҶАТ ЭКАНЛИГИ

597. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар:* «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам аёллар либосида намоз ўқимас эдилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Бу Ҳусусда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан руҳсат ҳам ривоят қилинган.

418-БОБ

МАВЗУ: НАФЛ НАМОЗИДА ЖОИЗ БЎЛГАН ЮРМОҚЛИК ВА АМАЛ (БИРОР ИШ БАЖАРМОҚЛИК)

598. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар:* «Келсам, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўйда намоз ўқиётган эканлар, эшик устларидан ёпиқ эди. Шунда юриб келиб менга эшикни очдилар, кейин яна жойларига қайтдилар». **Оиша (онамиз) бу эшик қибла томонда эди, деб сифатладилар.**

Ибн Раслон, бу юрмоқликни бир қадам ёки икки қадамлик юриш деб еки тўхтаб-тўхтаб

юрмоқлик деб айтади. Аш-Шавқоний эса бу қайдни ўринсиз деб билади. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам эшикни очганларидан кейин жойларига қайтганлари орқага тисарилиб-тисарилиб юриш билан воқеъ бўлган. Абу Довуднинг ривоятида намоз жойларига қайтганлари таъкидланган.

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

419-БОБ

МАВЗУ: БИР РАКЪАТДА ИККИ (ЗАМ) СУРА ЎҚИМОҚ

599. *Ал-Аъмашдан ривоят қилинди; айтди:* «Абу Воилдан эшитдим, дедик, «Бир киши Абдуллоҳ (ибн Масъуд)дан (Қуръондаги) ушбу «ғойри оосинин» ёки «йоо синин» сўзлари қандай қироат қилинишини сўради.* (Абдуллоҳ) айтди: Шундан (шу қироатдан) бошқа бутун Қуръонни (маъносини фаҳмлаб) ўқидингми?» «Ҳа», деди. Абдуллоҳ айтдики, шундайлар борки, Қуръонни ўқийди-ю, уни худди (сифати) паст хурмо (доналари)дек сочади. Қуръон уларнинг тароқияларидан (бўғизларидан) нарига ўтмайди. Мен, бир-бирига ўхшаш шундай сураларни биламанки, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уларни қўшиб-бирлаштириб ўқир эдилар». Шунда биз Алқамага буюрдик, у (Абдуллоҳ Ибн Масъуддан бир-бирига ўхшаш сураларни) сўради. (Абдуллоҳ ибн Масъуд) айтди: «Муфассал суралардан йигирмата борки, Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар рақъатда (улардан) ҳар икки сурани бирлаштириб ўқир эдилар».

* Бу савол «Муҳаммад» сурасидаги 15-оятнинг қироати ҳақидадир. «Сунани Термизий»нинг Миср нусхаларидан бирида бу ҳадис 602 рақами билан белгиланган. Унинг изоҳида, жумладан, бундай дейилади: «Бу қироат машҳур етти хил қироатдан эмас ва ўн хил қироатга ҳам дохил эмас...»

420-БОБ

МАВЗУ: МАСЖИД САРИ ЮРМОҚНИНГ ФАЗИЛАТИ ВА ХАР БИР ҚАДАМГА ЁЗИЛАДИГАН САВОБ

600. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Бир киши чиройлик таҳорат олишлик билан таҳорат олса, кейин намозга чиқса уни (уйидан) фақатгина намоз чиқарса (ёки «қўзғотса» дедилар), босган ҳар бир қадами учун Аллоҳ унинг даражасини юксалтиргайдир ёки ҳар бир қадами учун унинг бир хатосини кетказгайдир».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

421-БОБ

МАВЗУ: ШОМДАН КЕЙИН УЙДА НАМОЗ ЎҚИМОҚ ЯНАДА ФАЗИЛАТЛИРОҚ ЭКАНЛИГИ

601. *Каъб ибн Ужра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам Бани Абдулашҳал масжидида шом намозини ўқидилар. (Сўнг) одамлар нафл намозини ўқишга туришди. Шунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Бу намозни уйларда ўқишга...» - дедилар.

Бу ҳадис ғариб.

Уни битта шу ваҳдан билаётирмиз. Саҳиҳ бўлгани - Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинган ҳадисдирки, (унда) *Ибн Умар бундай дейди:* «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам шомдан кейинги икки рақъат намозни уйларида ўқир эдилар».

Ҳузайфа (розияллоҳу анҳу)дан эса бундай ривоят қилинган: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шом намозини ўқидилар ва кейин то хуфтон намозини ўқигунларича масжидда намоз ўқиб турдилар».

Бу ҳадисда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам шомнинг фарзидан кейинги икки рақъатни ўйда ўқиганларига доир далолат бор.

422-БОБ

МАВЗУ: КИШИ МУСУЛМОН БЎЛГАНИДА ҒУСЛ ҚИЛМОҒИ

602. Қайс ибн Осим (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «**У (Қайс) Исломга кирди ва шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам унга сув билан ва сидра билан ғусл қилмоқни буюрдилар.**

Сидра - ёввойи гилос дейилган бир дарахт. Унинг япроқларини куритиб, ўша билан ҳаммомда ғусл қиладилар.

Бу бобда Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис ҳасан. Уни битта шу важҳдан билаётирмиз. Илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Исломни қабул қилган кишининг ғусл қилмоғини ва кийимларини ҳам ювмоғини мустаҳаб кўрадилар.

423-БОБ

МАВЗУ: ХАЛО ЖОЙГА КИРАЁТГАНДА «БИСМИЛЛОҲ» ДЕМОҚ

603. Али ибн Абу Толиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Жиннинг кўзлари билан Одам фарзандларининг аврат (жойлар)и орасида парда-тўсиқ бўладиган нарса - Одам фарзандларидан биронтаси хало жойга кираётганида «Бисмиллоҳ» демоғидир».**

Ҳожатхонага киришда ўқиладиган дуо сўзлари «Таҳорат бобларишинг 4-бобида баён этилган.

Бу ҳадис ғариб.

Уни битта шу важҳдан билаётирмиз ва исноди соғлом эмас. Анас (розияллоҳу анҳу) орқали Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бу мавзуда (шунга ўхшаш) бир нарса (ҳадис) ривоят қилинган.

424-БОБ

МАВЗУ: САЖДА ВА ТАҲОРАТ АСАРЛАРИ ҚИЁМАТ КУНИДА БУ УММАТНИНГ СИЙМОСИДА КЎРИНМОҒИ

604. Абдуллоҳ ибн Буср (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: «Қиёмат кунида умматим(нинг сиймоси) сажда асаридан оппоқ-ярқироқ ва таҳорат таъсиридан порлоқ-ялтироқдур!»**

Бу ҳадис ушбу важҳдан Абдуллоҳ ибн Буср ривояти сифатида ҳасан-саҳиҳ-ғариб.

425-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТНИ ЎНГ ТОМОН АЪЗОЛАРИДАН БОШЛАМОҚ МУСТАҲАБ ЭКАНЛИГИ

605. Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар: «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам таҳорат олсалар - таҳоратда, (соч-соқол) тарасалар - тарамоқликда ва (пойабзал) кийсалар - киймоқликда ўнгдан бошлашни севар**

эдилар».

Абуш-Шаъшаънинг исми - Сулаймон ибн Асвад Ал-Мухорибий.
Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

426-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТГА ЕТГУЛИК СУВНИНГ МИҚДОРИ

606. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: **«Таҳоратда икки ратл (салкам икки литр) сув етарлидир».**

Ҳадиснинг зоҳир маъноси шу: икки литрдан оз бўлган сув миқдори таҳорат учун кифоя қилади, дейилади. Ҳолбуки, бу Аббод ибн Тамимнинг Каъб қизи Умму Аммор орқали Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган ҳадисига зиддир. Ўша ҳадисда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам «мудд»нинг учдан бир қисми билан таҳорат олганлари маълум қилинганки, «мудд» -Абу Ҳанифанинг фикрларига кўра икки литрдир.

Бу ҳадис ғариб.

Уни ёлғиз Шорикнинг ривоятидан ва шу лафз ҳолида билмоқдамиз.

Шуъба, Абдуллоҳ ибн Абдуллоҳ ибн Жабр орқали Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилган: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир маккук сув билан таҳорат олар эдилар ва беш маккук (сув) билан ғусл қилар эдилар».

Маккук - сув ўлчагич бир идиш. Ан-Нававий: «Маккук»дан мудд кўзда тутилган бўлиши мумкин» дейди. «Мажмаъ-ул-бихор» муаллифи эса бундай дейди: «Маккук»дан мудд кўзда тутилган. Соъ қасд этилгани ҳам айtilган. Аммо биринчи қавл мувофиқроқ».

427-БОБ

МАВЗУ: ЭМИЗИКЛИ ЎФИЛ БОЛАНИНГ СИЙДИГИ УСТИДАН СУВ ҚУЙИБ ТОЗАЛАМОҚ

607. Али иби Абу Толиб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам эмизикли ўфил боланинг сийдиги борасида бундай дедилар: **«Ўфил боланинг сийдиги устига сув қуйилади, қиз боланинг сийдиги ювиб ташланади».**

Қатода айтади: «Бу (ҳол) овқат ея бошлашидан олдиндир. Овқат ея бошлаганда, ҳар икковининг сийдиги ювиб ташланади».

Имом Ат-Термизий «Таҳорат боблар»ида бу масала учун махсус боб ажратганларки, бу ҳадисни ушбу ўринда зикр қилмоқларининг сабаби маълум бўлмаётир. (Балки ушбу боблар сўнгида аввалини қайта эшлаш учундир). 54-боб, 71-ҳадисга қаранг.

Бу ҳадис ҳасан.

Ҳишом Ад-Даставоий бу ҳадисни Қатодадан марфуъ тарзида ривоят қилди. Саъид ибн Абу Аруба эса мавқуф тарзида ривоят қилади ва ҳадисни рафъ этмайди (Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга(ча) юксалтирмайди).

428-БОБ

МАВЗУ: ТАҲОРАТ ОЛГАН ЖУНУБ КИШИГА ОВҚАТ ЕМОҚҚА ВА УХЛАМОҚҚА РУХСАТ БОРЛИГИ

608. Аммор (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, жунуб бўлган кишига, овқат емоқчи ёки (ичимлик: чой, сув, сут) ичмоқчи ёки ухламоқчи бўлса, худди иамозга таҳорат олгандек таҳорат олсин, деб рухсат бердилар».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

429-БОБ

МАВЗУ: НАМОЗНИНГ ФАЗИЛАТИ

609. *Каъб ибн Ужра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам менга бундай дедилар: «Эй Ужранинг ўғли Каъб! Мендан кейин келадиган амирлардан сен учун Аллоҳдан паноҳ тиламан! Кимки уларнинг эшикларидан ичкари кирса, уларнинг ёлғонларини тасдиқ этса ва зулмларида ёрдамчи бўлса, у мендан эмасдир ва мен ҳам ундан эмасдирман! (Эртага у) менга, Ҳавз(и Кавсарим)га яқин йўлай олмас!.. Ва кимки, хоҳ уларнинг эшикларидан ичкари кирсин, хоҳ кирмасин, уларнинг ёлғонларини тасдиқ этмаса ва зулмларида ёрдамчи бўлмаса, ана у менадир ва мен ҳам ундандирман! (Эртага у) менга, Ҳавз(и Кавсарим)га келгайдир. Эй Ужранинг ўғли Каъб! Намоз бурҳондир (иймоннинг далил-ҳужжати дир). Рўза - мустаҳкам қалқондир! Садақа - гуноҳни ўчиргайдир, худди сув оловни ўчирганидек! Эй Ужранинг ўғли Каъб! Билгинки, ҳаромдан озиқланиб каттарган гўшт учун (жасад учун) фақатгина олов авлодир!..»* Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Уни битта шу ваҳждан билаётирмиз. Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан бу ҳадис ҳақида сўрадим, уни танҳо Убайдуллоҳ ибн Мусонинг ривояти тарзида билишини айтди ва чиндан ғариб деб топди.

610. *Муҳаммад (Ал-Бухорий) айтди: Ибн Нумайр, Убайдуллоҳ ибн Мусо орқали Ғолибдан нақл этиб, буни (ўтган ҳадисни) бизга баён қилди.*

Бу оддинги ҳадиснинг иккинчи санадидир. Термизий, ўз одатларига кўра, санади ўзгарган бир ҳадиснинг фақат санадинигина зикр қиладилар. Кейинчалик, тартиб тақозоси билан бу тур ҳадисларга ҳам янги рақам қўйилган.

430-БОБ

МАВЗУ: ЎТГАН МАСАЛА (ЯЪНИ, НАМОЗНИНГ ФАЗИЛАТИ)

611. *Абу Умома (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдим, Видо ҳажларида хутба ўқиётиб, айтдилар: «Раббингиз Аллоҳдан қўрқингизлар ва беш вақт намозингизни ўқингизлар! (Рамазон) ойингиз рўзасини тутингизлар! Молларингиз закотини берингизлар! Бошлиқларингизга итоат этингизлар! (Ана шу тақдирда) Роббингизнинг Жаннатига кирингизлар!..»*

Сулайм ибн Омир айтади: «Абу Умомага: «Неча ёшингда бу ҳадисни эшитдинг?» дедим. «Ўттиз ёшнинг боласи эканимда (яъни ўттиз ёшимда) эшитдим!..» - деди.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

«За-амрикум» бирикмасининг айнан муқобили «Ишларингизнинг эгаси» бўлади. Яъни давлат ва жамият ишларингизни юритадиган ва идора қиладиган кишилар дегани. Ал-Қорий (Алийул-Қорий ҳазратлари) бунинг тафсирида бундай дейди: «Яъни халифа, ҳукмдор ва бошқа давлат кишилари. Ёки (ҳар фандаги) олимлар. Ёки, янада кенгроқ маънода муслмонларга оид ишнинг бошига қўйилган ҳар қандай бир шахс». Аммо... мақом ва рутбасидан қатъи назар, гуноҳ ишларда бандага итоат этишлик йўқ. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳга қарши осийлик, гуноҳ-маъсият бўлган сўзда, иш ва ҳаракатларда бандага итоат этмоқни манъ қилганлар. (Чунончи ҳеч қайси бир ақлли йўлбошчи ўз халқини гуноҳ ишларга буюрмайди).

НАМОЗ БОБЛАРИ НИҲОЯСИГА ЕТДИ

ЗАКОТ КИТОБИ

Абу Исо Муҳаммад ибн Исо ибн Савра ат-Термизий айтади(лар)...

РАСУЛУЛЛОҲ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМДАН РИВОЯТ ҚИЛИНАДИ

1-БОБ

МАВЗУ: ЗАКОТ БЕРМАГАНЛИК БОРАСИДА ПАЙҒАМБАР САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИНГ БИЛДИРГАН ОҒИР ҲУКМЛАРИ

612. *Абу Зарр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига келдим, у зот Каъбанинг соясида ўтирган эканлар. Менинг яқинлашаётганимни кўриб, бундай дедилар: «Каъбанинг Парвардигори ҳақи! Қиёмат кунида хосирийнлар - бой берганлар ўшалардир!».* *Абу Зарр айтади: «Мендан нима ўтди экан? Мен ҳақимда бирор нарса нозил бўлдимикин?»* деб ўйладим, айтдимки, «Ота-онам сизга фидо бўлсин (Ё Расулуллоҳ!) Улар кимлар?» *Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Улар мол-давлати кўп бўлган кишилардир. Илло икки қўли орасидан, ўнгидан ва чапидан (хайрли ишларга) сочган киши бундан мустасно!..» Кейин бундай дедилар: «Жоним қудрати қўлида бўлган зотга қасамки, бир киши, закотини бермасдан туя ёки сигир қолдириб, ўлса, қиёмат кунида у ўз аслидан каттакон ва семиз ҳолда эгасининг олдига келгайдир. Уни туёқлари билан тепкилаб, шохлари билан сузгайдир. Молларининг охиргиси (ишини) битириши билан, биринчиси унинг устига қайтгайдир. То инсонлар орасида ҳукм қилингунича (бу ҳол давом этгайдир!)...»*

Бу бобда Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан шунга ўхшаш ҳадис ривоят қилинди. Али ибн Абу Толиб (карромаллоҳу ваҷҳаҳу) бундай деганлари ривоят қилинди: «Закот бермаган киши лаънатланди!» (Шунингдек, бу бобда) Кабиса ибн Ҳулб воситасида унинг отаси Ҳулбдан, Жобир ибн Абдуллоҳ ва Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳум)дан биттадан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Заррнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Абу Заррнинг исми - Жундуб ибн Ас-Сакан. У Жуноданинг ўғли деб ҳам айтилади.

613. Абдуллоҳ ибн Мунир бизга Убайдуллоҳ ибн Мусодан, Суфён Ас-Саврийдан, Ҳаким ибн Ад-Дайламдан нақл этиб, Заҳҳок ибн Музоҳимнинг бундай деганини баён қилди: «Мол-давлати кўп бўлган кишилар - ўн минги бўлган кишилардир».

Термизий тобиъийндан бўлмиш Заҳҳок ибн Музоҳимнинг 612-рақамли ҳадис борасидаги тафсирини бу ўринда иршод этмоқдалар. Қози Абу Бақр Ибнул-Арабий, «ўнг минг» деганда дирҳам кўзда тутилганини баён қилади. Дирҳам эса ўн тўрт қийротдан иборат кумуш тангадир. Шаръий қийрот - ўртача беш дона арпа оғирлигида экани таъкидланади.

2-БОБ

МАВЗУ: ЗАКОТНИ БЕРСАНГ, ЎЗ ЗИММАНГДАГИ (ҲАҚ)НИ АДО ҚИЛГАН БЎЛУРСАН

614. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Молингнинг закотини берсанг, албатта, ўз зиммангдаги (иш)ни адо қилган бўлурсан!».*

Бу ҳадис ғариб.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мутааддид важҳлардан ривоят қилиндики, «У зот закотни гапирдилар, шунда бир киши: «Ё Расулуллоҳ! Закотдан бошқа зиммамга юкланган бирор нарса борми?» деди. «Йўқ. Фақат ихтиёрий тарзда!..» дедилар.

Ибн Хужайра бу - Абдурраҳмон ибн Хужайра Ал-Басрийдир.

615. *Анас (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Бизлар Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларида бўла туриб, кошки бир ақлли аъробий (бадавий) келсаю (сўз) бошлаб, у зотдан (бирор) савол сўраса, деб орзу қилар эдик. Шундай ҳолатда турган пайтимизда бир аъробий келди-ю ҳузурларида тиз чўкиб ўтирди. (Сўнг) дедик, «Ё Муҳаммад! Сизнинг жўнатган элчингиз бизларга келиб, айтдики, сиз Аллоҳ томонидан юборилдим, деб айтар экансиз?...». **Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам:** «Шундоқ» дедилар. **Аъробий айтди:** «Осмонларни юксак кўтариб қўйган, ерни текис ёйиб қўйган, тоғларни тиклаб қўйган зот ҳақи, айтинг, сизни Аллоҳ юбордими?». **Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам:** «Шундоқ» дедилар. **Аъробий айтди:** «Сизнинг элчингиз бизларга айтдики, сиз зиммамизга бир кеча-кундузда беш вақт намоз фарз қилинди, деб айтар экансиз». **Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам:** «Шундоқ» дедилар. **Дедик,** «Сизни юборган зот ҳақи, айтинг, буни сизга Аллоҳ буюрдими?» **(Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам:** «Шундоқ» дедилар). **Аъробий айтди:** «Сизнинг элчингиз бизларга айтдики, сиз, зиммамизга йилда бир ой рўза тутмоқлик фарз қилинди, деб айтар экансиз?...» **Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам:** «Рост айтибди» дедилар. **Дедик,** «Сизни юборган зот ҳақи, айтинг, буни сизга Аллоҳ буюрдими?» **Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам:** «Шундоқ» дедилар. **Аъробий айтди:** «Сизнинг элчингиз бизларга айтдики, сиз, молларимиздан закот бермоқлик зиммамизга қўйилди, деб айтар экансиз?...» **Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам:** «Рост айтибди, дедилар. **Дедик,** «Сизни юборган зот ҳақи, айтинг, буни сизга Аллоҳ буюрдими?» **Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам:** «Шундоқ» дедилар. **Аъробий айтди:** «Сизнинг элчингиз бизларга айтдики, сиз, йўлга кучи етганлар зиммасига Байтуллоҳни ҳаж қилмоқлик фарз қилинди, дер экансиз?» **Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам:** «Шундоқ» дедилар. **Дедик,** «Сизни юборган зот ҳақи, айтинг, буни сизга Аллоҳ буюрдими?» «Шундоқ» дедилар. **Шунда Аъробий айтди:** «Сизни ҳақ билан юборган зотга қасамки, булардан бирор нарсани кам ҳам қилмайман, бирор нарсани ортиқ ҳам қилмайман!...» Кейин сакраб турди... **(Сўнг) Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам:** «Аъробий ўз сўзида турса, албатта Жаннатга киради!..» — деб айтдилар.*

Бу ҳадис ушбу жиҳатдан ҳасан-ғариб.

Анас орқали Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бошқа жиҳатдан ҳам ривоят қилинган.

Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий)дан эшитдим, айтадики, «Баъзи муҳаддислар, (маълумотни) олим кишига ўқиб арз этмоғи (худди) ундан эшитмоғи каби жоиз, деб айтишди». Аъробийнинг Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламга қилган арзини ва Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг арзини иқроқ қилганларини (бунга) далил қилиб кўрсатишади.

3-БОБ

МАВЗУ: ОЛТИН ВА КУМУШНИНГ ЗАКОТИ

616. Али (карромаллоҳу ваҷҳаҳу)дан ривоят қилинди; айтдилар: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «(Тижорат учун бўлмаган) йилқи ва қул закотидан (сизларни) озод этдим. Бас, кумушнинг закотини келтирингизлар! Қирқ дирҳамдан бир дирҳам (берилур). Тўқсонда ва юзда менга берадиган ҳеч нарсангиз йўқ. Тўлиқ икки юзга етганда эса, унда беш дирҳам бордур».

Бу бобда Абу Бакр Ас-Сиддиқ ва Амр ибн Ҳазм (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинди.

Бу ҳадисни Ал-Аъмаш, Абу Авона ва тағин бошқалар Абу Исҳоқдан, Осим ибн Замрадан. Али (розияллоҳу анҳум)дан ривоят қилдилар. Суфён Ас-Саврий, Ибн Уйайна ва биттадан кўп киши эса шу ҳадисни Абу Исҳоқдан, Ал-Ҳорисдан, Али (розияллоҳу анҳум)дан ривоят қиладилар. Бу ҳадисни Муҳаммад ибн Исмоил (Ал-Бухорий)дан сўрадим, шунда бундай дейди: «Абу Исҳоқдан келган ҳар икки ривоят ҳам, менимча, саҳиҳ. Абу Исҳоқ, эҳтимол, уларнинг (Осим ибн Замра билан Ал-Ҳориснинг) ҳар иккаловидан ривоят қилгандир».

4-БОБ

МАВЗУ: ТУЯ ВА ҚҲЙНИНГ ЗАКОТИ

617. Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам закотнома ёздилар ва қиличларига боғланган бу закотномани иш кўрувчи волийларига чиқармай туриб вафот этдилар.* У зот қазо қилгач, Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) то вафотларига қадар ўша билан амал қилдилар. Ва (Ҳазрати) Умар (розияллоҳу анҳу) то вафотларига қадар ўша билан амал қилдилар. Ўша закотномада (ушбулар) битилган эди: «Беш туяда — бир қўй. Ва ўн туяда - икки қўй. Ва ўн беш туяда - уч қўй. Ва йигирма туяда - тўрт қўй. Йигирма беш туядан то ўттиз беш туягача - икки яшар бир урғочи бўталоқ. Ўттиз бештадан ошгач, қирқ бештага қадар етса - уч яшар бир урғочи бўталоқ. Қирқ бештадан ошгач, олтмиштага қадар етса - тўрт яшар бир бўта. Олтмиштадан ошгач, етмиш бештага қадар - беш яшар бир урғочи туя. Етмиш бештадан ошгач, тўқсонга қадар етса - уч яшар икки урғочи бўта. Тўқсонгадан ошгач, юз йигирматага қадар етса - тўрт яшар икки урғочи бўта. Юз йигирматадан ошгач, ҳар элликта (туя) учун — тўрт яшар бир урғочи бўта ва ҳар қирқта (туя) учун - икки ёшга тўлиб, уч ёшга ўтган бир урғочи бўга. Қўйларда эса ҳар қирқта қўйда юз йигирматага қадар бўлса - бир қўй. Юз йигирматадан ошгач, икки юзтага қадар бўлса - икки қўй. Икки юзтадан ошгач, уч юзтага қадар - уч қўй. Уч юзтадан ошгач, ҳар юз қўйдан - бир қўй. Кейин уч юзтадан ошгач, тўрт юзтага етгунича - ҳеч нарса (закот) йўқ. Закот (бериш)дан қўрқиб, айри-айри (сурув)лар бир-бирига қўшиб юборилмайди ва жамланган (сурув)лар бир-биридан ажратилмайди.** Сурув қўшилгач, эгалари бир-бирларига тенгма-тенг еавияда қарайдилар.*** Қариган ва нуқсони бўлган жониворлар закот сифатида олинмайди».

* Иборадага тақдим ва таъхир назари эътиборга олиниб, таржима этилди. Муборакфурий, Термизий китоби шарҳига бағишланган. «Тухфат-ул-аҳвозий» асарида мазкур таъбирдаги тақдим ва таъхирга ишорат қилади. Абут-Тоййиб Ас-Синдий айтади: «Закотноманинг қиличга боғланмоқлигида закот бермаганларга қарши жанг қилишга доир ишорат бор. Чунончи, Абу Бакр Сиддиқ (розияллоҳу анҳу)нинг хилофати даврида закот бермаган кишилар бўлган ва уларга қарши жанг қилинган».

** «Закот (бериш)дан қўрқиб, айри-айри (сурув)лар бир-бирига қўшиб юборилмайди ва жамланган (сурув)лар бир-биридан ажратилмайди» сўзини Имом Молик бундай изоҳлайд: «Уч киши бўладики, ҳар биттасининг қирқтадан қўйи бор ва закот бермоқлари вожиб. Булар, уччаласининг молидан, битта қўй бериш вожиб бўлмоғи учун сурувларини бир-бирига қўшиб юборишади. Ёки икки кишининг икки юз иккита қўйи бўлиб, булардан закот сифатида учта қўй бермоғи вожиб. Шунда ҳар бири биттадан қўй бериш учун, келишиб, сурувни ажратишади...» Имоми Шофиъий айтади: «Бу бир томондан мол эгасига, иккинчи томондан закот маъмурига хитобдир. Закот беришдан қўрқиб, булардан ҳеч бири ажратиш ёки қўшиш ҳаракатига тушмаслиги керак. Мол эгаси закот кўпаймоғидан қўрқиб, қўшиш ёки ажратиш пайига тушади. Закот маъмури эса закот озаймоғидан қўрқиб, қўшишга ёки ажратишга уринади. «Закот (бериш)дан қўрқиб»нинг маъноси закотнинг кўпаймоғидан ёки озаймоғидан қўрқишдир. Бу маъно хоҳ мол эгасига, хоҳ закот маъмурига тегишли эҳтимоли бўлганидан ва уни битталарига қаратмоқ иккинчиларига қаратмоқдан авло эмаслиги учун, икковига бирдан қаратилади. Шуниси борки, маънони мол эгасига қаратмоқ мувофиқроқдир.

*** Масалан, қўшилган бир сурувда ҳар бирининг йигирматадан қўйи бўлади ва закот маъмури шулардан биттасининг молидан битта қўй олса, иккинчи киши молидан битта қўй олинган кишига ярим қўйнинг бадални пул сифатида тўлайди.

Аз-Зухрий, «Закот маъмури келганда, учдан бири яхши, учдан бири - ўрта, учдан бири - ёмон тарзида уч қисмга ажратади ва (закотни)нг ўрта қисмидан олади», дейди; (аммо) Аз-Зухрий сигирларни зикр қилмайди.

Бу бобда Абу Бакр Ас-Сиддик, Баҳз ибн Ҳақимнинг бобоси, Абу Зарр ва Анас (розияллоху анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умарнинг ҳадиси - ҳасан. Бутун фақиҳларнинг амали шу ҳадис асосидадир. Юнус ибн Язид ва биттадан ортиқ киши бу ҳадисни Аз-Зухрийдан, Солимдан ривоят қилиб, уни рафъ этмаганлар (Расулуллоҳгача юксалтирмаганлар). Бу ҳадисни ёлғиз Суфён ибн Ҳусайн марфуъ тарзида ривоят қилган.

5-БОБ

МАВЗУ: ҚОРАМОЛ ЗАКОТИ

618. *Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоху анҳу)дан ривоят қилинди: Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам айтдилар: «Ўттизта сигирда - икки ёшга етмаган битта эркак бузоқ ёки тана ва қирқтада - уч ёшга етган битта ғунажин (закот қилиб берилади)».*

Бу бобда Муъоз ибн Жабал (розияллоху анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абдуссалом ибн Ҳарб, Хусайфдан шу тарзда ривоят қилди. Абдуссалом сиқа (ишончли) ва ҳофиз (киши)дир. Шорик бу ҳадисни Хусайфдан, Абу Убайдадан, унинг отасидан ривоят қилади. Абдуллоҳнинг ўғли Абу Убайда отасидан ҳадис эшитмаган.

Яъни Шорик санадда Абу Убайда билан Абдуллоҳ орасида «отасидан» деган лафзни қўшаётир. Абдуллоҳнинг ўғли Куфалиқдир.

619. *Муъоз ибн Жабал (розияллоху анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоху алайҳи ва саллам мени Яманга юбордилар-да, ҳар ўттиз сигирдан икки ёшга етган битта эркак бузоқ ёки тана, ҳар қирқтадан битта ғунажин олмоқни, ҳар бир етук (балоғатга етган) кишидан бир динор ёки шунга тенг кийимлик матоҳ олмоқни буюрдилар».*

Бу ҳадис ҳасан.

Баъзилар бу ҳадисни Суфёндан, Ал-Аъмашдан, Абу Воилдан, Масруқдан ривоят қилдилар: «Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам Муъозни Яманга юбордилар ва унга (закот) олмоқни буюрдилар...» Бу ривоят саҳиҳроқ.

620. *Муҳаммад ибн Башшар, Муҳаммад ибн Жаъфар орқали Шуъбадан ривоят қилиб, Амр ибн Мурронинг бундай деганини бизга баён қилди: «Абу Убайдадан: «Абдуллоҳдан бирор нарса (ҳадис) хотирлайсанми?» деб сўрадим. «Йўқ» деди.*

Абдуллоҳ ибн Масъуднинг ўғли Абу Убайда ўз отасидан ҳадис эшитмаган. 618-рақамли ҳадис изоҳида бу гап айтилди. Термизий бунинг исботи учун мазкур сўзни бу ўринда қўллаганлар. Абдурраҳмон Муҳаммад Усмон таҳқиқ ва таҳсис этган Термизий (китоби) нусхасига таяниб, бу сўзга ҳадис рақамини қўйдик. Ҳолбуки, бу ҳадиснинг жойи 618-ҳадис — Изоҳида келган «Абдуллоҳнинг ўғли Абу Убайда отасидан ҳадис эшитмаган» деган жумладан кейиндир. Балки, Термизий китобининг бошқа нусхаларида бундай тузатиш бордир.

6-БОБ

МАВЗУ: ЗАКОТДА МОЛНИНГ ЯХШИСИНИ ОЛМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

621. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дай ривоят қилинди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Муъоз (розияллоҳу анҳу)ни Яманга юбора туриб, бундай дедилар: «Сен, Аҳли китоб бўлмиш бир қавмга бораётирсан. Уларни, «Ла илаҳа иллаллоҳ» (яъни «Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ») деб ва мени Аллоҳнинг Расули деб шоҳидлик бермоққа даъват қил! Агар бунга итоат этсалар, унда Аллоҳ таоло уларга ҳар кечакундузда беш вақт намоз (ўқимоқ)ни фарз қилганини билдиргин. Агар бунга итоат этсалар, унда Аллоҳ таоло уларга молларининг закотини (бермоқликни) фарз қилганини билдиргин: бойларидан олиб, камбағалларга қайтарилгайдир. Агар бунга итоат қилсалар, сен молларнинг энг яхшиси учун талашма! Мазлумнинг қарғишидан қўрқилки, мазлум билан Аллоҳнинг ўртасида парда йўқдир!...»*

Яъни, бир кишига зулм қилсанг, зулм ўтган киши сени қарғамоғидан қўрқил ва ҳеч кимга зулм қилма. Суютий айтади: «Мазлум - дуоси қабул бўлмайдиган киши бўлса ҳам, ҳатто баъзи ривоятларга кўра, кофир киши бўлса ҳам, Аллоҳ билан мазлумнинг қарғиши ўртасида парда йўқ».

Бу бобда Ас-Сунобиҳий (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Аббоснинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Ибн Аббоснинг мавлоси (озод этилган қули) Абу Маъбаднинг исми - Нофиз.

7-БОБ

МАВЗУ: МЕВА, ПОЛИЗ ВА ҒАЛЛА ЭКИНЛАРИНИНГ ЗАКОТИ

622. *Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Бештадан оз туялар (подаси)да закот йўқ»; беш увқиядан оз (кумуш)да закот йўқ; беш васакдан оз (мева сабзавот ва ғалла)да закот йўқ».*

Увқия - 1283-граммлик қадимий бир оғирлик ўлчови. Аммо ҳадисда билиттифоқ қирқ дирҳамнинг муқобили тарзида қўлланган.

Бир васак - олтмиш соъ. Чунончи, Термизий бу сўз тафсирини ҳадиснинг изоҳида берганлар.

Бу бобда Абу Ҳурайра, Ибн Умар, Жобир ва Аб-дуллоҳ ибн Амр (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинди.

623. *Муҳаммад ибн Башшар бизга Абдурраҳмон ибн Маҳдий орқали баён этдики, Суфён, Шуъба ва Молик ибн Анас, Амр ибн Яҳёдан, унинг отасидан, Абу Саъид Ал-Худрийдан, Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилдилар: Абдулазизнинг Амр ибн Яҳёдан ривоят қилган ҳадисининг худди ўзи...*

Абу Саъиднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

Бу ҳадис, Абу Саъиддан биттадан кўп ваҳдан ривоят қилинган. Илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Яъни беш васакдан оз (нарсалар)да закот йўқ. Бир васак - олтмиш соъ. Беш васак - уч юз соъ бўлади. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг соъи - бешта ва учта бир ратлдир. Куфа аҳлининг соъи эса - саккиз ратл. Беш увқиядан озида закот йўқ. Бир увқия - қирқ дирҳам. Беш увқия - икки юз дирҳам бўлади. Туянинг бештадан озида закот йўқ, яъни саноғи бештага етмаган туяда закот йўқ. Туянинг саноғи йи-гирма бештага етганда уларда икки ёшга кирган бир урғочи бўта бор. Йигирма бештадан оз туяларда, ҳар беш туяда (закот сифатида) битта қўй бор.

8-БОБ

МАВЗУ: (ТИЖОРАТ ТУФАЙЛИ БЎЛМАГАН) ОТ ВА ҚУЛ УЧУН ЗАКОТ ЙЎҚ

624. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: **«Мусулмон киши зиммасида (тижорат туфайли бўлмаган) оти ва қули учун закот йўқ».**

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Амр ва Али (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Чунончи, (миниби юриладиган ва яйловга қўйиб юборилган) отлар учун ва хизматдаги қул учун закот йўқ. Фақатгина тижорат учун бўлса, бир ёшдан ошганида уларнинг саминлари (қийматлари) учун закот бор.

9-БОБ

МАВЗУ: АСАЛНИНГ ЗАКОТИ

625. Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: **«Ҳар ўн зикқ (меш, саноч) асал учун бир зикқ (закот) бор».**

Бу бобда Абу Ҳурайра, Абу Сайёр, Ал-Мутаий ва Абдуллоҳ ибн Амр (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Умар ҳадисининг иснодида гумон бор. Бу бобда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан саҳиҳ тарзида ортиқ бирор нарса ривоят қилинмаган. Илм аҳллари кўпчилигининг амали шу ҳадис асосидадир. Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шу. Баъзи илм аҳллари асал учун ҳеч нарса (закот) йўқ деб қарор қилишган.

(Илова: «Саҳиҳи Бухорий»нинг закот ҳақидаги бобларидан бирида: «Умар ибн АбдулАзиз асалга солиқ солмоқни лозим кўрмаганлар», дейилади. (1-жилд, 409-бет).

10-БОБ

МАВЗУ: ФОЙДА КЕЛТИРАДИГАН МОЛ УЧУН, ТЎЛИҚ БИР ЙИЛ ЎТМАГУНИЧА, ЗАКОТ ЙЎҚ

626. Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: **«Кимки бир молдан истифода этса (фойда кўрса), то бир йил ўтмагунича ўша мол учун закот йўқ».**

Бу бобда Зарро бинти Набҳон (розияллоҳу анҳо)дан ҳадис ривоят қилинган.

627. Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди: **«Кимки бир молдан истифода этса (фойда кўрса), мол эгаси зиммасида, молидан токи бир йил ўтмагунича, закот йўқ».**

Бу ҳадис Абдурраҳмон ибн Зайд ибн Асламнинг ҳадисидан кўра саҳиҳроқ.

Яъни Абдурраҳмон ибн Зайд ибн Аслам марфуъ тарзида ривоят қилган ҳадис - заиф. Мавқуф тарзида ривоят қилинган бу ҳадис - саҳиҳ.

Бу ҳадисни Аййуб, Убайдуллоҳ ва биттадан ортиқ киши, Нофиъ воситасида, Ибн Умардан мавқуф тарзида ривоят қилдилар. Абдурраҳмон ибн Зайд ибн Аслам ҳадис (боби)да заифдир. Муҳаддислардан Аҳмад ибн Ҳанбал, Али ибн Ал-Мадиний ва тағин бошқалар, унинг заиф эканини қайд этганлар. Ўзи кўп ўринда янглишган.

(Бир йил давомида) фойда кўрилган мол учун, токи бир йил ўтмагунича, закот йўқ эканлиги Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан биттадан ортиқ кишидан ривоят қилинган. Молик ибн Анас, Шофиъий, Аҳмад ибн Ҳанбал ва Исҳоқнинг қавли шудир.

Баъзи илм аҳллари бундай дейдилар: «Мулкида (қўл остида) закот вожиб бўлган мол бор эса, унда (фойда, хайр-эҳсон ва мерос олиш йўли билан қўлга киритилган молда) закот бор. Агар мулкида (қўл остида) фойда келтирган молдан бошқа, закот вожиб бўлган мол йўқ эса, фойда келтирган молдан токи бир йил ўтмагунича, бу мол учун закот (бермоғи) вожиб эмас. «Ҳаволони ҳавл»дан олдин бирор молни фойда қилса, закоти вожиб бўлган моли билан биргаликда фойда келтирган бу молнинг закотини беради».

Суфён Ас-Саврий ва Куфа аҳлининг қавли шудир.

Абу Ҳанифа (раҳимаҳуллоҳ) шу қавлга эга бўлганлар. Чунончи, йил бошида нисобга эга бўлиб, йил давомида фойда-даромад, ҳиба (хайр-эҳсон) ва мерос (олиш) каби бирор сабаб билан, янгитдан фойда кўрса, қўлига янгитдан мол тушса, бу молни эски молига қўшиб, закотини беради. Аммо йил бошида нисобга эга бўлмай, фақат кейинчалик қўлга киритган моли билан нисобга эга бўлса, «ҳавалони ҳавл»дан (молидан тўлиқ бир йил ўтмасидан) олдин закот вожиб бўлмайди...

11-БОБ

МАВЗУ: ИСЛОМ ДИНИГА КИРГАН КИШИЛАРДАН ЖИЗЙА СОҚИТ ҚИЛИНАДИ

628. *Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Битта ер устида икки қибла дуруст бўлмагай ва мусулмон бўлган кишилар учун жизйа йўқдир.*

Жизйа - мусулмон мамлакатида яшовчи бошқа диндаги кишилардан жон бошига олинадиган солиқ. Қонлари ва жонлари ҳимоя этилмоғи эвазига Ислому давлатига тўлов тўлайдилар. Ал-Ироқий Термизий китоби шарҳида ушбу ҳадисни бундай изоҳлайди: «Йил давомида мусулмон бўлса, ундан шу йилнинг жизйаси олинмайди... Мусаннифлар жизйани жиҳод бобидан кейин зикр қилишади, Термизий, Имом Молик сингари, буни закот бобида зикр қилганлар». Жизйани илк бор закот бобида зикр қилган киши Имом Моликдир. Кейинги муаллифлардан баъзиси у кишига эргашган, баъзиси эски усулни қўллаган. Закот бобида зикр этилмоғининг сабаби шуки, закот - мусулмонлар адо этадиган молиявий тўловдир, жизйа эса - кофирлар адо этадиган молиявий тўлов.

629. Абу Курайб, Жарир орқали Қобусдан бизга баён қилди: шу иснод билан айни ўтган ҳадис...

Бу бобда Саъид ибн Зайд ва Ҳарб ибн Убайдуллоҳ Ас-Сақафийнинг бобоси (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Ибн Аббоснинг ҳадиси, Қобус ибн Аби Забйандан, унинг отасидан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мурсал тарзида ривоят қилинган.

Бутун илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир: насоро (христиан) киши мусулмон бўлганида ундан жизйа бекор қилинади. Чунончи, бу ҳукм ҳадисда тафсир этилиб, бундай дейилган: «Ушр - яҳудий ва насоролар (христианлар) учундир; мусулмонлар учун ушр йўқ».

Ибн-ул-Арабий «Оридот ул-аҳвозий» номли Термизий китоби шарҳида бундай дейди: Термизий, Абу Умаййа ушр борасида отасидан ривоят қилган ҳадиснинг маъноси жизъага оид деб ҳисобладилар. Ҳолбуки, ундоқ эмас...» Ал-Қорий ҳазратлари «Ал-Мирқот» китобида бу ҳадис шарҳида бундай дейди: «Ҳадисда ворид бўлган «ушр»дан мурод - тижорат молидан олинадиган ушрдир, йўқса ер-дала ҳосилларидан олинадиган закот ушри эмас».

12-БОБ

МАВЗУ: ЗЕБ-ЗИЙНАТ ЗАКОТИ

630. *Абдуллоҳ (ибн Масъуд)нинг хотини Зайнаб (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам бизларга (аёллар жамоасига) хитоб қилиб, айтдилар: «Эй аёллар жамоаси! Садақа қилингизлар. Лоақал зеб-зийнатларингиздан бўлса ҳам, (садақа қилиб қолингизлар!) Чунки қиёмат кунинда жаҳаннам аҳлининг аксарияти сизлардурсиз!...»*

Муборакфурий, «Тухфат ул-аҳвозий» номли Термизий китоби шарҳида бундай дейди: «Бу ҳадисни зеб-зийнатлар учун закот борлигига далил қилиб кўрсатмоқ ўйлантирадиган гапдир; чунки бу маънода сариҳ - очиқ-равшан далил эмас. Чунончи, инсон бошқа моллари учун вожиб бўлган закотни зеб-зийнат ашёлари билан тўламоғи жоиз. Чунончи, «Лоақал зеб-зийнатларингиздан бўлса ҳам...» деган таъбир бунга далолат қилади.

631. *Маҳмуд ибн Файлон, Абу Довуд ордали Шуъбадан нақл этиб, Ал-Аъмашнинг бундай деганини бизга баён қилди: Абу Воилдан эшитдим, Абдуллоҳнинг хотини бўлмиш Зайнабнинг жияни (биродарзодаси) - Амр ибн Ал-Ҳорисдан, Абдуллоҳнинг хотини Зайнабдан, Набий саллalloҳу алайҳи ва салламдан баён (ривоят) қилади: ўгган ҳадиснинг ўзи.*

Бу ривоят Абу Муовиянинг ривоятидан кўра саҳиҳроқ.

Абу Муовия ўз ривоятида ваҳмга берилиб, «Амр ибн Ал-Ҳорисдан, Зайнабнинг жиянидан» деди. Саҳиҳ бўлгани - Зайнабнинг жияни - Амр ибн Ал-Ҳорисдан» (дейилгани)дир. Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва саллам зеб-зийнат ашёсида закот кўрганлари Амр ибн Шуъайбдан, унинг отасидан, бобосидан, Набий саллalloҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган. Бу ҳадиснинг иснодида гумон бор.

Термизий, Амр ибн Шуъайбнинг ҳадисини бу бобда таржиҳ этадилар (устун кўядилар) ва бу ҳадиснинг исноди ҳақидаги гумонни шарҳлайдилар. Кейинги ҳадис шудир.

Илм аҳллари бу масалада ихтилоф қилдилар. Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва тобиъийндан баъзи илм аҳллари олтин ва кумуш бўлган зийнат ашёсида закот бор деган фикрдалар. Суфён Ас-Саврий ва Абдуллоҳ ибн Ал-Муборакнинг қавли шудир. Пайғамбар саллalloҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, ораларида Ибн Умар, Оиша (онамиз), Жобир ибн Абдуллоҳ ва Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳум) бор бўлган баъзи илм аҳллари «Зеб-зийнат ашёсида закот йўқ» дейдилар. Тобиъийнинг айрим фақиҳларидан шундай деб ривоят қилинган. Молик ибн Анас, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

632. *Амр ибн Шуъайбнинг бобосидан ривоят қилинди: «Икки хотин Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига келди, қўлларига олтин билагузук бор эди. Шунда (Расули Акрам) уларга: «Бунинг закотини берасизларми?» дедилар. Хотинлардан биттаси: «Йўқ» деди. Шунда Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва саллам айтдиларки, «Аллоҳ таоло иккалангизга оловдан иккита билагузук тақдирмоғини хуш кўрасизларми?» «Йўқ!» дейишди. (Расулulloҳ): «Унда закотини берингизлар!...» - дедилар.*

Бу ҳадисни Ал-Мусанна ибн Ал-Саббоҳ, Амр ибн Шуъайбдан шу тарзда ривоят қилди. Ал-Мусанна ибн Ал-Саббоҳ ва Ибн Лаъия ҳадис (боби)да заиф эканликлари қайд этилган. Бу

мавзуда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан саҳиҳ тарзида бирор нарса (ҳадис) ривоят қилинмаган.

13-БОБ

МАВЗУ: КЎКАТ-САБЗАВОТ ЗАКОТИ

633. *Муъоз (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: у (Муъоз) Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга (мактуб) ёзиб, кўкат (закоти) ҳақида сўради, бу эса - бақла(сабзавот)дир. Шунда (Расули Акрам) айтдилар: «Кўкат-сабзавотда ҳеч нарса (закот) йўқ!».*

Бу ҳадиснинг исноди саҳиҳ эмас. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бу бобда саҳиҳ тарзида деярли ҳеч нарса ривоят қилинмаган. Бу ҳадис эса Мусо ибн Талҳа орқали Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мурсал тарзида ривоят қилинади. Илм аҳлларининг амали шу ҳадис асосидадир. Яъни кўкат-сабзавотда закот йўқ деган асосидадир.

Ал-Ҳасан Умаронинг ўғли бўлиб, муҳаддислар наздида заифдир. Шуъба ва тағин бошқалар унинг заиф эканлигини қайд этганлар. Абдуллоҳ ибн Ал-Муборак уни(нг ҳадисини) тарк этган.

14-БОБ

МАВЗУ: НАҲР (ДАРЁ, АРИҚ) ВА БОШҚА ВОСИТАЛАР БИЛАН СУҒОРИЛАДИГАН ЭКИНЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ҲОСИЛЛАР ЗАКОТИ

634. *Абу Ҳурайра (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Осмон (ёмғир) ва булоқ сувлари (оқар сувлар ва ер ости сизот сувлари) билан суғориладиган экинларда ушр (ҳосилнинг ўндан бирини беришлик) бор, чиғир билан суғориладиган экинларда эса ярим ушр (закот) бор».*

Бу бобда Анас ибн Молик, Умар ва Жобир (розиаллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Бу ҳадис Буқайр ибн Абдуллоҳ ибн Ал-Ашажж, Сулаймон ибн Ясор ва Буср ибн Саъид воситасида Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мурсал тарзида ривоят қилинди. Бу айтилган ривоят янада саҳиҳроқ.

Ибн Умар ушбу бобда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган ҳадис саҳиҳ. Бутун фақиҳларнинг амали шу ҳадис асосидадир.

635. *Абдуллоҳ ибн Умар (розиаллоҳу анҳумо) орқали Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинди; «(Расули Акрам) саллаллоҳу алайҳи ва саллам: осмон (ёмғир) ва булоқлар (оқар сувлар) ёки ер ости сизот сувлари билан суғорилган экинга бир ушр (ҳосилнинг ўндан бири), чиғир орқали суғориладиган экинларга эса ярим ушр (закот) қўйдилар».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Сув ҳавзалари, чиғирлар (чархпалак) ёки тўпланган сувлар ва пуллик сувлар билан суғорилган экинлардан ҳам ярим ушр (ҳосилнинг йигирмадан бири) олинади. Ҳанафий мазҳабига кўра бу тур суғориш йил бўйи ёки ярим йилдан ортиқ давом этиши керак.

Бутун уламо ва тўрт имом мазҳабига кўра, буғдой, арпа, мош, нўхат, шоли(гуруч) ва шу каби барча донли-дуккакли экин ҳосилларидан ушр бермоқ вожиб. Имоми Молик «Ал-муваттоъ» китобида бундай дейди: «Закотда табиий бўлган ғалла ушбулардир: буғдой, арпа, жавдар, маккажўхори, тарик, шоли, мош, сули, ловия, жулжулон ва шунга ўхшаш ош-таом қилинадиган донлар. Пишиб, дон бўлганидан кейин буларнинг ҳаммасидан закот олинади».

Бу мазҳабнинг йўлбошчиси ушр вожиб бўлишига далолат қиладиган ҳадис ва оятлар маъноси билан амал қилаётир. Ҳасан Ал-Басрий, Ҳасан ибн Солиҳ, Ас-Саврий ва Ибн Сийрийн арпа, буғдой майиз ва хурмолардан бошқа нарсада закот йўқ деган фикрга эга бўлганлар.

Буларнинг фикрича, ушр фақат шу тўрт нарсада вожиб. Табороний, Ал-Ҳоким ва Ад-Доруқутнийнинг Абу Мусо Ал-Ашъарий ва Муъоз (розияллоҳу анҳумо)дан таҳриж қилган ҳадислари билан истидлол қиладилар. Бу ҳадисда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу икки саҳобага бундай деб айтганлари ривоят қилинади: «Закотни фақатгина ушбу тўрт синф (нарса)дан олингизлар: арпа, буғдой, майиз ва хурмодан». «Субулус-Салом» муаллифи Байҳақийнинг бу ҳадис ҳақида бундай деганини ёзади: «Бу ҳадиснинг ровийлари сиқа (ишончли) кишилардир ва санади мутассилдир». Аш-Шавқоний ҳам «Ан-Наҳий» китобида шу усулни таржиҳ этади ва бундай дейди: «Ҳақиқат шуки, «закот фақат буғдой, арпа, майиз ва хурмодан вожиб ва шу тўрттадан бошқа ер маҳсулотларида закот (ушр) йўқ. Амр ибн Шуъайбнинг ҳадисида маккажўхори бу тўрт нарсага қўшилгани масаласига келсак, бу ҳадисда ривояти матрук бўлган ровий учрамоқда, шу билан бирга, Мужоҳид ва Ал-Ҳасаннинг мурсал ривоятлари билан қувват касб этган». Муборакфурий, «Абу Мусо ва Муъознинг мазкур ҳадиси санадида Талха ибн Яҳё борки, бу зот борасида ихтилоф қилинган» дейди ва бундай давом этади: «Бу ўриндаги чеклаш ҳақиқий эмас. Ҳақиқий бўлса эди, бу тўрт синфдан бошқа нарсада закот вожиб эмаслиги лозим бўларди. Лозим ботил бўлганидек, малзум (лозим қилувчи) ҳам айнан ботилдир. Бу ўриндаги чегара фақат нисбийдир».

15-БОБ

МАВЗУ: ЕТИМ МОЛИНИНГ ЗАКОТИ

636. *Амр ибн Шуъайбнинг бобосидан ривоят қилинди:* «**Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам инсонларга (мусулмонларга) хитоб қилиб, айтдилар:** «**Кимки молдор бир етимнинг валийси бўлса, ўша мол билан тижорат қилсин ва токи садақа (закот) уни еб тугатгунига қадар тарк этиб қўймасин!**».

Бу ҳадис битта шу ваҳждан ривоят қилинган ва унинг иснодида гумон бор. Чунки Ал-Мусанна ибн Ал-Саббоҳ ҳадисда заиф эканлиги қайд этилган. Баъзиси эса бу ҳадисни Амр ибн Шуъайбдан «Умар ибн Ал-Хаттоб» деб ривоят қилиб, айна шу ҳадисни зикр этди.

Илм аҳллари бу бобда ихтилоф қилдилар. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан, ораларида (Ҳазрати) Умар, (Ҳазрати) Али, Оиша ва Ибн Умар (розияллоҳу анҳум) ҳам бор бўлган мутааддид кишилар, етимнинг молида закот бор, деган фикрдалар. Молик, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлганлар. Илм аҳлларидадан бир гуруҳи эса, етимнинг молида закот йўқ, деб айтганлар. Суфён Ас-Саврий ва Абдуллоҳ ибн Ал-Муборакнинг қавли шу.

Амр ибн Шуъайб бу - Ал-Ос ўғли Абдуллоҳ ўғли Муҳаммаднинг ўғлидир. Шуъайб бобоси Абдуллоҳ ибн Амрдан (ҳадис) эшитган. Яҳё ибн Саъид, Амр ибн Шуъайбнинг ривояти ҳақида (танқидий) сўз қилади ва: «У бизнинг наздимизда заифдир» дейди. Амр ибн Шуъайбнинг заиф эканлигини қайд этганлар, отаси Абдуллоҳ ибн Амрнинг саҳифасидан ҳадис ривоят қилгани учун уни заиф деб айтаётирлар. Аммо муҳаддисларнинг кўпчилиги Амр ибн Шуъайбнинг ҳадиси билан истидлол қиладилар ва уни тасбит этадилар. Аҳмад, Исҳоқ ва тағин бошқалар шулар орасидадир.

16-БОБ

МАВЗУ: ҲАЙВОН ЕТКАЗГАН ЗАРАР УЧУН ТЎЛОВ ЙЎҚ, ХАЗИНА УЧУН ЭСА -ХУМС (БЕШДАН БИРИНИ ТЎЛАМОҚЛИК) БОР

637. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди;* «*Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* **Ёввойи (эгасиз) ҳайвонлар етказган жароҳати (зарари) - соқит, маъдан - соқит; қудуқ -соқит; (булар учун тўлов йўқ, чунки даромад келтирмайди); хазина (дафина) учун эса - хумс (молнинг бешдан бири ҳисобида тўлов) бор».**

Ҳайвон, бошда сурув эгаси ва чўпони бўлмасдан, кундузи бирор талофат етказса, жарима тўланмайди. Бошида бирор киши бўлса, ўша киши зарарини тўлайди, чунки зарар унинг айби билан содир бўлди. Шунингдек, кечаси бўлса, зарарини тўлайди, чунки кечқурун ҳайвонлар боғланмоғи одатдирки, ҳайвон эгаси бу жиҳатдан айбдордир.

Олтин, кумуш, мис маъданлари ва бошқа маъданлар учун, топилган ва кашф этилган пайтида ҳеч қандай бир тўлов йўқ.

Қудуқ қазимоқ ёки маъдан қазиб чиқармоқ учун кира қилган қазувчи кудуқ еки маъдан ўрасининг чўкиши(нураси) натижасида ўлса, тазминот тўламайди. Шунингдек, қовлаган кудуғига одам тушиб кетиб, ўлса, агар ўша кудуқни тажовуз мақсади билан қазмаган бўлса, тўлов лозим бўлмайди. Агар тажовуз мақсади билан очган бўлса, бу масалада ихтилоф қилинган. (Муборақфурий).

Рикоз, яъни кўмилган хазина (дафина) «ракиз»нинг кўплик шакли бўлиб, ер ости бойликлари деганидир. Молик, Шофиъий ва барча уламо рикоз (хазина)ни жоҳилият даврида ерга кўмилган дафиналар сирасига қўшадилар ва бундай дейдилар: «Маъданлар учун бешдан бир бўлмай, агар нисобга етса, улар учун закот бор».

Ҳофиз ибн Ҳажар: «Фатҳ-ул-Борий»да барчанинг фикрини умумлаштириб, бундай дейди: «Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам маъдан билан рикоз орасини алиф «во»и билан ажратганларки, бир-биридан бошқа-бошқа нарса эканлиги тўғридир». («Мухтасар-ул-виқоя» шарҳининг «Закот» китобига қаранг).

Бу бобда Анас ибн Молик, Абдуллоҳ ибн Амр, Убода ибн Дс-Сомит, Амр ибн Авф Ал-Музаний ва Жобир (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

17-БОБ

МАВЗУ: ТАХМИН (БИЛАН ЗАКОТ МИҚДОРНИ БЕЛГИЛАШ) ҲАҚИДА

638. Абдурраҳмон ибн Масъуд ибн Нийдрдан ривоят қилинди; айтадики, «Саҳл ибн Аби Ҳасма бизларнинг мажлисимизга келди ва Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деганларини бизга баён қилди: **«Агар чамалаб ўлчасангиз, (чамаланган молнинг закотини) олинг ва (лекин) учдан бирини (эгасига) қолдиринг! Агар учдан бирини қолдирмасангиз, унда тўртдан бирини қолдиринг».**

Мевалар чамаланганда закот миқдори аниқланади ва охирида бу (ажратилган) миқдорнинг учдан икки қисми олиниб, учдан бир қисми мева эгаларига қолдирилади. Улар бу миқдорни хоҳлаганларидек садақа қилишлари мумкин.

Бу бобда Оиша, Аттоб ибн Асийд ва Ибн Аббос (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Тахмин (чамалаш) хусусида илм аҳллариинг амали Саҳл ибн Абу Ҳасманинг ҳадиси асосидадир. Исҳоқ ва Аҳмад, Саҳл ибн Абу Ҳасманинг ҳадисини қабул қилишган.

Тахмин (чама)(шуки), хурмо ва узум сингари закотга дахлдор мевалар етишганда, ҳукмдор бир тахминчини жўнатади. Ҳукмдор уларга (мева ҳосилларини) тахминлаб (чамалаб) ўлчаб беради. Тахмин - аҳли вуқуф (воқиф бўлган, хабардор) кишининг сўз қарори билан: «Бундан шунча майиз ва хурмодан шунча (хурмоқоқи) чиқади» деб (миқдорини) уларга ўлчаб бермоғидир. Бу миқдордан ушр ҳажмига қараб, (уни) мева эгалари зиммасига (қарз деб) қайд этади. Кейин меваларини уларга қолдиради; улар хоҳлаганини қилади. Мевалар етишганда, улардан ушр олинади.

Баъзи, илм аҳллари ҳадисни шундай тафсир қилганлар. Молик, Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир.

639. Аттоб ибн Асийд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; **«Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларга боғларини ва меваларини чамалаб берадиган кишини**

жўнатар эдилар...» *Ва шу иснод билан, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам боғлар закоти ҳақида бундай деб айтганлари ривоят қилинди: «Боғларга ҳам, худди хурмолар чамаланмоғи каби чама қилинади ва кейин хурмонинг закоти хурмо майизи сифатида тўлангани сингари, унинг (узумнинг) закоти ҳам майиз сифатида тўланади».*

Бу ҳадис ҳасан-ғариб. Ибн Журайж бу ҳадисни Ибн Шиҳобдан, Урвадан, Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилаётир. Буни Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан сўрадим, айтдики, «Ибн Журайжнинг ривояти маҳфуз (рожиҳ) эмас. Саъид ибн Ал-Мусаййабнинг Аттоб ибн Асийддан қилган ривояти саҳиҳроқ».

18-БОБ

МАВЗУ: ҲАҚ БИЛАН ИШ КЎРУВЧИ ЗАКОТ МАЪМУРИ ҲАҚИДА

640. *Рофиъ ибн Ходиж (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди,- айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдимки, «Ҳақ билан иш кўрувчи закот маъмури, токи уйига қайтгунича, бамисоли Аллоҳ йўлида (жанг қилган) ғозий кабидир» - дедилар.*

Рофиъ ибн Ходижнинг ҳадиси ҳасан.

Язид ибн Иёз муҳаддислар наздида заиф. Муҳаммад ибн Исҳоқнинг ривояти янада соғломроқ.

19-БОБ

МАВЗУ: ЗАКОТ БОРАСИДА ҲАДДАН ОШГАН КИШИ ҲАҚИДА

641. *Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Садақа (закот) борасида ҳаддан ошган киши закот бермаган кабидир».*

Бу бобда Ибн Умар, Умму Салама ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Анаснинг ҳадиси бу важҳдан ғариб. Аҳмад ибн Ҳанбал, Саъд ибн Синон ҳақида (танқидий) сўз қилган.

Аз-Заҳабий «Мезон» китобида Саъд ибн Синоннинг таржимаи ҳоли ҳақида бундай дейди: «Имом Аҳмад, Саъд ибн Синон борасида: «У ривоят қилган ҳадисларни ёзмайман чунки муҳаддислар унинг шахси ва ривояти ҳақида зиддиятга борганлар» дейди. Бир томондан, ровийлар унинг исми борасида ихтилоф қилганлар. Баъзиси: «Саъд ибн Синон» деса, баъзияри «Синон ибн Саъд» эканлигини таъкидлаган. Термизий унияг исми «Синон ибн Саъд» деб Имом Бухорийдан нақл этадилар; аммо нариги ривоятни устун кўриб, «Саъд ибн Синон» дейдилар.

Ал-Лайс ибн Саъд, шу тарзда «Язид ибн Абу Ҳабибдан, Саъд ибн Синондан, Анас ибн Молиқдан,» дейди. Муҳаммад (Ал-Бухорий)дан эшитдим, бундай деди: «Саҳиҳ бўлгани «Синон ибн Саъд»дир.

Расули Акрамнинг «Садақа (закот) борасида ҳаддан ошган киши закот бермаган кабидир» деган сўзлари(нинг маъноси): «Ҳаддан ошган кишининг гуноҳи закот бермаган кишига бермаган пайтида ёзилган гуноҳчалиқдир», демоқчилар.

20-БОБ

МАВЗУ: ЗАКОТЧИНИНГ РИЗОЛИГИ ҲАҚИДА

642. *Жарир (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва*

саллам бундай дедилар: «Закотчи сизларга келганида сизлардан албатта рози бўлган ҳолда кетсин!...»

643. Абу Аммор, Суфён орқали Довуддан, Аш-Шаъбийдан, Жарирдан, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бизга баён қилди: ўтган ҳадиснинг ўзи.

Довуднинг Аш-Шаъбийдан қилган ривояти, Мужолиднинг ривоятдан кўра соғломдир. Баъзи илм аҳллари Мужолиднинг заиф эканини қайд қилганлар, у кўп ўринда янглишган.

21-БОБ

МАВЗУ: ЗАКОТ БОЙЛАРДАН ОЛИБ, КАМБАҒАЛЛАРГА ҚАЙТАРИЛАДИ

644. Абу Жухайфа (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг закотчилари бизларга келди ва садақани (закотни) бойларимиздан олиб, фақирларимизга тарқатди. Мен бир етим бола эдим, менга оёқлари узун ёш бир урғочи туя берди».

Бу бобда Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Жухайфанинг ҳадиси ҳасан-ғариб.

22-БОБ

МАВЗУ: САДАҚА ОЛИШИ ЖОИЗ БЎЛГАН КИШИЛАР

645. Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки муҳтож бўлмаган ҳолда инсонлардан тиланиб юрса, қиёмат кунда тиланчилиги унинг қиёфасида тирналган ёки шилинган ёки эзилган бир ҳолатда келгайдир». Сўралдики: «Ё Расулulloҳ! Нима нарса уни беҳожат қилади?» Айтдилар: «Эллик дирҳам ёки эллик дирҳам қийматидаги олтин».

Ибн Масъуднинг ҳадиси ҳасан.

Ҳаким ибн Жубайрнинг ушбу ўриндаги ривояти туфайли Шуъба унинг ҳақида (танқидий) сўз қилган.

646. Маҳмуд ибн Ғайлан, Яҳё ибн Одамдан нақл этиб, бизга баён қилдики, Суфён, Ҳаким ибн Жубайр орқали ушбу ҳадисни ривоят қилди. Шунда Шуъбанинг биродари Абдуллоҳ ибн Усмон Суфёнга бундай деди. «Қанийди, бу ҳадисни Ҳакимдан бошқа киши ривоят қилсайди!». Суфён унга айтдики, «Ҳакимнинг нима айби бор, Шуъба ундан ҳадис ривоят қилмайдими?». Абдуллоҳ ибн Усмон: «Ҳа, (ривоят қилмайди)» деди. Суфён дедики, «Зубайддан ушбу ҳадисни Муҳаммад ибн Абдурраҳмон ибн Язиддан ривоят қилганини эшитдим».

Баъзи биродарларимизнинг амали шу ҳадис асосидадир. Ас-Саврий, Абдуллоҳ ибн Ал-Муборак, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир. Айтдиларки, «Кинининг ёнида эллик дирҳами бор бўлса, садақа олмоғи жоиз бўлмайди».

Баъзи илм аҳллари эса Ҳаким ибн Жубайрнинг ҳадисини эгалламай, бу масалада кенглик намоён қилганлар ва бундай деганлар: «Ёнида эллик дирҳами ёки элликдан юқорироқ дирҳами бор бўлса, у киши муҳтождир ва у закот олмоғи жоиздир».

23-БОБ

МАВЗУ: САДАҚА ОЛМОҒИ ЖОИЗ БЎЛМАГАН КИШИЛАР

647. Абдуллоҳ ибн Амр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Бой ва бақувват, (соғлом), ўртаҳол киши учун садақа олмоқ жоиз

эмас».

Бу бобда Абу Хурайра, Хубший ибн Жунода ва Кабиса ибн Ал-Муҳориқ (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абдуллоҳ ибн Амрнинг ҳадиси ҳасан. Шуқба бу ҳадисни Саъд ибн Иброҳимдан айтиш билан ривоят қилган ва Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга(ча) юксалтирмаган.

«Бой, бақувват ва ўртаҳол (ногирон бўлмаган) киши учун садақа олмоқ жоиз эмас»лиги Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, бошқа ҳадисларда ҳам ривоят қилинган. Киши бақувват бўлгани ҳолда муҳтож бўлса ва ҳеч бир нарсага эга бўлмаса, шу ҳолатда унга закот берилганида, илм аҳлларининг ҳукмига кўра, закот берган кишидан фарз соқит бўлади. Баъзи илм аҳллари эса бу ҳадисни тиланмоққа оид деб ҳисоблайдилар.

648. *Хубший ибн Жунода Ас-Салулий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдим; Видо ҳажиди, Арофатда эканликлариди ҳузурларига бир аъробий (бадавий) келди-да, ридоларининг бир учидан ушлаб, уни («Менга беринг» деб) жаноби Пайғамбардан сўради. Расули Акрам (ридоларини) унга бериб юбордилар, у (олиб) кетди. Ана шу воқеа устида тиланчилик ҳаром қилинди. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Тиланмоқ бой ва бақувват ўртаҳол киши учун жоиз эмас. Илло ўта қашшоқ ва беҳад оғир қарз остида қолган кишига жоиздир. Кимки мол-давлатини кўпайтирмоқ учун инсонлардан тиланса, бу тиланчилик қиёмат кунини қиёфасида бир тирналган (шилинган)лик аломати бўлур ва у жаҳаннамдан олиб ейдиган қизиган бир тош бўлур. Бас, хоҳлаган киши камайтирсин, хоҳлаган киши кўпайтирсин!».*

649. Маҳмуд ибн Ғайлон, Яҳё ибн Одам орқали Абдурраҳмон ибн Сулаймондан бизга баён қилди: ўтган ҳадиснинг ўзи...

Ушбу ҳадис бу ваҳждан ғариб.

24-БОБ

МАВЗУ: ҚАРЗДОР ВА ШУНГА ЎХШАШ КИШИЛАР ОРАСИДА САДАҚА ОЛИШИ ЖОИЗ БЎЛГАНЛАР

650. Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам даврлариди бир киши* сотиб олган меваларидан зарар кўриб, қарзи кўпайди. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Унга садақа қилингизлар!» дедилар. Одамлар унга садақа қилишди, лекин йиғилган садақа унинг қарзини тўламоққа етмади. Шунда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг товончиларига: «(Ундан) нимаки топсангиз, олингизлар, илло сизларга шу топганларингиздан бошқа нарса йўқ», — дедилар. (Яъни фақат топганларингизнигина олишларингиз мумкин).

* Бу зот Муъоз ибн Жабал (розияллоҳу анҳу) эканлиги айтилди.

Бу бобда Оиша, Жувайрий ва Анас (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинди.

Абу Саъиднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

25-БОБ

МАВЗУ: РАСУЛУЛЛОҲ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ УЧУН, У ЗОТНИНГ АҲЛИ БАЙТИ ВА АВЛОДЛАРИ УЧУН САДАҚА (ВА ЗАКОТ) ОЛМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

651. Баҳз ибн Ҳакимнинг бобоси (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:

«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга бирор нарса келтирилса, «Бу садақами ёки ҳадями?» деб сўрар эдилар. Агар «Садақа» десалар, емас эдилар, «Ҳадя» десалар, ер эдилар».

Бу бобда Салмон, Абу Ҳурайра, Анас, Ал-Ҳасан ибн Али, Муарраф ибн Восилнинг бобоси - Абу Омира, унинг исми Рушайд ибн Молик, - Маймун ёки Миҳрон, Ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Амр, Абу Рофиъ ва Абдурраҳмон ибн Алқама (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Бу ҳадис айна вақтда Абдурраҳмон ибн Алқамадан, Абдурраҳмон ибн Аби Оқилдан, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган.

Баҳз ибн Ҳакимнинг бобосининг исми - Муовия ибн Ҳайда Ал-Кушайрий.

Баҳз ибн Ҳакимнинг ҳадиси ҳасан-ғариб.

652. Абу Рофиъ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: **«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Бани Махзум (қавми)дан бўлмиш бир кишини* садақа (закот) йиғмоқ учун жўнатдилар. Бу киши Абу Рофиъга: «Менга йўлдош бўлгин, закотдан улуш ололгайсан» деди. (Абу Рофиъ) айтдики, «(Буни) Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бориб сўрамаса, бўлмайди». Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламга учрашиб, у кишидан (буни) сўради. Шунда (Расули Акрам) бундай дедилар: «Садақа бизларга жоиз эмас, бир қавмнинг мавлолари (озод этилган қуллари) ҳам уларнинг ўзларидан ҳисобланади».**

* Ас-Суютий бу зот Ал-Арқом ибн Абил Арқом эканлигини айтади.

Ҳадис, садақа ва закот Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламга, у кишининг хонадонлари аҳлига ва Бани Ҳошим оиласининг мавлоларига (озод этилган қулларига) ҳаром эканлигага далолат қилади. Ҳофиз Ибн Ҳажар «Фатҳ ул-борий»да Аҳмад, Абу Ханифа ва Моликийлардан баъзилари шу қавлга эга бўлганликларини қайд этади.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мавлолари (озод этган қуллари) Абу Рофиънинг исми - Аслам. Абу Рофиънинг ўғли Али ибн Абу Толиб (карромаллоҳу ваҷҳаху)нинг котиби - Убайдуллоҳ ибн Абу Рофиъдир.

26-БОБ

МАВЗУ: ҚАРИНДОШЛАРГА САДАҚА ҚИЛМОҚ

653. Салмон ибн Омир (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: **Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Сизлардан бирортангиз рўзасини очмоқчи бўлса, хурмо билан оғиз очсин, чунки хурмо барокатдир. Агар хурмо топа олмаса, сув билан оғиз очсин, чунки сув покизадир!...» Сўнг бундай дедилар: «Мискин кишига берилган садақа - битта садақадир, қариндошга берилса - иккитадир: биттаси - садақа, биттаси - силаи раҳм».**

Бу бобда Абдуллоҳ ибн Масъуднинг хотини - Зайнаб, Жобир ва Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Салмон ибн Омирнинг ҳадиси ҳасан. Ар-Работ - Сулаймнинг қизи Уммур-Роихдир. Суфён Ас-Саврий шу тарзда Осимдан, Ҳафса бинти Сийриндан, Ар-Работдан, унинг амакиси Салмон ибн Омирдан, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан айна шу ҳадисни ривоят қилади. Шуъба бу ҳадисни Осимдан, Ҳафса бинти Сийриндан, Салмон ибн Омирдан ривоят қилди ва ҳадиснинг санадида Ар-Работни зикр этмади. Суфён Ас-Саврий ва Ибн Уйайнанинг ривоятлари янада соғлом. Ибн Авн ва Ҳишом ибн Ҳассон ҳам шу тарзда ҳадисни «Ҳафса бинти Сийриндан, Ар-Работдан, Салмон ибн Омирдан» деб ривоят қилдилар.

27-БОБ

МАВЗУ: МОЛДА ЗАКОТДАН БОШҚА ҲАМ ҲАҚ БОР

654. Фотима бинти Қайс (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан закот ҳақида сўрадим ёки сўралди», дейди. Шунда: «Албатта, молда закотдан ташқари ҳам ҳақ бор», дедилар. Кейин «Бақара» сурасидаги ушбу оятни ўқидилар: «Яхшилик фақат юзларингизни бураверишингиз эмас».

Ояти кариманинг давоми: «Бақара» сураси, 177-оят маъноси:

«Яхшилик (фақатгина) юзларингизни Машриқ ва мағриб томонларга бураверишингиз эмас. Балки, Аллоҳга, охират кунига, фаришталарга, китобларга, Пайғамбарларга иймон келтирган, ўзи яхши кўриб туриб, молини қариндош-уруғларига, етим-есирларга, мискин-бечораларга, йўловчи мусофирларга, тиланчи-гадоларга ва қулларни озод этиш йўлида берадиган, намозни тўқис адо қилиб, закотни берадиган кишилар ва аҳдлашган пайтларида аҳдларига вафо қилувчилар ва хусусан, оғир-енгил кунларда ва жангу жадал пайтида сабр-тоқат қилувчилар яхши кишилардир».

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ояти каримани, молда закотдан ташқари ҳам ҳақ борлигига далил қилиб кўрсатдилар. Чунки, Аллоҳу таоло, молнинг хайр-ҳасанот жойларига берилишини таъкидлагандан кейин, закотга ўтган ва «закотни бергайдир» деб марҳамат қилган. Бу эса молда закотдан ташқари ҳам ҳақ борлигига далолат қилади.

655. Фотима бинти Қайс (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Албатта, молда закотдан ташқари ҳам ҳақ бор.

Бу ҳадис ўтган ҳадиснинг айна ўзи бўлиши билан бирга, санади ўзгарган. Шу сабабдан Термизий бунга алоҳида таҳриж қилганлар.

Бу ҳадиснинг исноди унча соғлом эмас. Абу Ҳамза Маймун Ал-Аъварнинг ҳадис (боби)да заиф эканлиги қайд этилган. Байон ва Исмоил ибн Солим, бу ҳадисни Шуъбадан унинг ўз сўзи тарзида ривоят қилдилар. Бу ривоят янада саҳиҳ.

28-БОБ

МАВЗУ: САДАҚАНИНГ ФАЗИЛАТИ ҲАҚИДА

656. Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтади: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Кимки пок (ҳалол) нарсадан бир садақа қилса, - (зотан) Аллоҳ фақат покни қабул этгайдир - Раҳмон (жалла жалалуху) уни албатта «ўнг қўли» билан олгайдир. Агар ўша садақа хурмо бўлса, у Раҳмоннинг кафтида катталашиб, ҳатто тоғдан ҳам улкан бўлур. Худди сизлардан бирортангиз тойчоғини ёки бузоғини боқиб улғайтиргани каби (бўлур)».

Бу бобда Оиша, Адий ибн Хотим, Абдуллоҳ ибн Аби Ажфо, Ҳориса, Абдурраҳмон ибн Авф ва Бурайда (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

657. Анас (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламдан: «Рамазон (рўзаси)дан кейин қайси рўза афзалроқ?» деб сўралди. Айтдилар: «Рамазон таъзими учун Шаъбон рўзаси афзалроқ!» Кейин: «Қайси садақа афзалроқ?» дейилди:

«Рамазондаги (берилган) садақа!» дедилар.

Бу ҳадис ғариб.

Садақа ибн Мусо - муҳаддислар наздида унча қувватли эмас.

658. Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Садақа Раҳмоннинг ғазабини сўндиргай ва ёмон (хунук) ўлимни дафъ этгай!»

Ёмон (хунук) ўлим - вайрона остида қолмоқ, баланд жойдан йиқилмоқ, чўкмоқ ёки ёнмоқ каби фожиали ҳолларда ўлмоқдир; айна вақтда ёмон (хунук) ўлим шайтон тузоғида (шайтоний бир иш устида) ва ҳарбдан қочиш натижасида ўлдирилмоқдир. Баъзилари эса хунук ўлимни - кутилмаган оний ўлим тарзида тафсир қилишган. Баъзиларнинг фикрича эса чормих қилиб ўлдирилмоқ ва шаръий ҳукм асосида ошкор - ҳаммага билдириб ўлдирилмоқдир.

Ушбу ҳадис бу ваҳдан ғариб.

659. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Аллоҳ садақани қабул этиб, уни ўнгига олгайдир. Сўнг уни ҳар битталарингиз учун улғайтиргайдир. Худди ҳар битталарингиз ўз тойчоғини боқиб улғайтирган каби! Ҳатто бир лўқма, шубҳасиз, бамисоли Уҳуд (тоғи)дек бўлур. Ва унинг тасдиқи Аллоҳ азза ва жалланинг китобида шундайдир:*

Ал-Ироқий айтадики, «Бу ояти карима баъзи ровийлар томонидан чалкаштириб юборилган. Оятнинг асл матни ушбудир: «Ат-тавба» сурасининг 104-ояти бўлган бу ояти кариманинг маъноси қуйидагичадир: «Улар (ғуноҳкорлар) Аллоҳнинг Ўзи бандалари томонидан бўлган тавбани қабул этишини, садақаларни ҳам (ўз даргоҳида) қабул қилишни ва ҳақиқий тавбаларни қабул этгувчи ва меҳрибон зот Аллоҳнинг ўзи эканини билмадиларми?»

«Ал-Бақара» сураси, 276-оят. Маъноси: «Аллоҳ судхўрликни(нг фойдасини) йўқ қилади ва садақалар (нинг фойдаси)ни зиёда қилади».

Бу ҳадис саҳиҳ.

Оиша (розияллоҳу анҳо) воситасида Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан шунга ўхшаш бир ҳадис ривоят қилинган.

Биттадан ортиқ илм аҳллари ушбу ҳадис, шунга ўхшаш ривоят ва сифатлар ҳақида ҳамда Аллоҳ таборак ва таълонинг ҳар кеча дунё осмонига (биринчи осмонга) тушмоғи ҳақида бундай дейдилар: «Бу хил ривоятлар собит бўлиши мумкин. Уларга иймон келтирамиз, ваҳмга (тафсилот ва таъвилга) берилмаймиз ва «Қандай?» деб айтмаймиз». Молик ибн Анас, Суфён ибн Уйайна ва Абдуллоҳ ибн Ал-Муборақдан шу тарзда ривоят қилинган. Бу хилдаги ҳадислар ҳақида айтиша-дики, «Уларни «Қандай»сиз ҳолда ўтказинг!» Аҳли суннат вал-жамоат мазҳабидаги илм аҳлларининг қавли ана шундай. Жаҳмия (фирқаси) эса бу ривоятларни рад этиб, «Бу ташбиҳдир» дейди. Аллоҳу таоло ўз китобининг биттадан кўп жойида «йад» (қўл) «самъ» (қулоқ) ва «басар» (кўз) таъбирларини зикр этади. Жаҳмия (Жуҳамий муътазилий) бу оятларни таъвил этиб, илм аҳлларининг тафсирига муҳолиф тарзда тафсир қилишади. Айтадиларки, «Аллоҳу таоло Одамни қўли билан яратмаган. Қўлнинг маъноси фақатгина қувват ва қудратдир».

*Исҳоқ, ибн Иброҳим бундай дейди: «Қўлга ўхшаган қўл» ёки «қўл сингари қўл» ёхуд «қулоққа ўхшаган қулоқ» ёки «қулоқ сингари қулоқ» деган вақтда фақат ташбиҳ (ўхшатиш) бўлади. «Қулоқ сингари» ёки - «қулоққа ўхшаш» деса, ташбиҳ ана шудир. Аммо Аллоҳу таоло марҳамат қилганидек, «йад» (қўл), «самъ» (қулоқ) ва «басар» (кўз) деса-ю, кайфиятидан (қандайлигидан) сўзламаса, «қулоқ сингари» ёки «қулоққа ўхшаш» демаса, бу ташбиҳ бўлмайди. Бу сўз Аллоҳу таолонинг китобида келган қавли шарифига ўхшайди: «**Унга ўхшайдиган ҳеч нарса йўқдир, Ул (Аллоҳ) Самий ва Басирдур (ҳамма нарсани эшитгувчи ва ҳамма нарсани кўриб тургувчидир)**» «Шўро», сураси, 11-оят.*

29-БОБ

МАВЗУ: ТИЛАНЧИ ҲАҚИДА

660. *Умми Бужайд (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; у Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламга байъат қилган аёллардан эди; Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга айтдики, «Агар мискин киши келиб эшигимда туриб олса-ю, мен унга*

берадиган бирор нарса топа олмасам, нима қиламан?» Шунда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша аёлга бундай дедилар: **«Агар берадиган бирор нарса топа олмасанг, ҳеч йўқса, бир куйдирилган қўй туёғи топиб бўлса ҳам унга бер, уни тиланчининг қўлига тиқиб қўй!»**.

Куйдирилган қўй туёғидан мурод тиланчини эшикдан куруқ қайтармасликдир. Оз ёки арзимас бўлса ҳам, мумкин бўлган нар-сани бермоқ маъносини ифода этади.

Бу бобда Али, Ҳусайн ибн Али, Абу Ҳурайра ва Абу Умома (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган. Умми Бужайднинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ.

30-БОБ

МАВЗУ: ҚАЛБЛАРИ МОИЛ (ДЎСТ ВА УЛФАТ) ҚИЛИНАДИГАН КИШИЛАРГА (НАРСАЛАР) БЕРМОҚ ҲАҚИДА

Бундай кишилар Исломда «Муаллафаи қулуб» номи билан машҳур. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаётларида уларнинг қалбини исломга мойил қилиш учун закот ва ўлжа молларидан уларга улуш берар эдилар. Ибн ул-Арабий «Орибат ул-аҳвозий» номли Термизий китоби изоҳларига оид асарида бундай дейди: «Муаллафаи қулуб кимлар эканлиги борасида ихтилоф қилинди. Баъзилари, улар мусулмон эканликларини, аммо диний эътиқодлари заиф бўлганидан мусулмонликларини собит ва қувватли қилиш учун уларга пуллар ва моллар берилган, деб айтади. Баъзилари эса, улар кофир бўлиб, фақат ёмонликларидан сақланмоқ учун ҳамда мусулмонларга ёрдам ва музоҳараларини (қўллаб-қувватлашларини) таъминламоқ учун уларга моллар ва пуллар берилган, дейди. Саҳиҳроғи шу гапдир ва барча ривоятлар шуни қўрсатмоқда.

661. Сафвон ибн Умаййа (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, халқ (ораси)да менинг энг ёмон кўрган кишим эдилар. Ҳунайн ғазоти) кунда менга (ўлжалардан) бердилар ва беришда давом этдилар. Ниҳоят, халқ орасида энг яхши кўрган кишимга айландилар».

Ал-Ҳасан ибн Али шуни ёки шунга ўхшаш бир ҳадисни менга баён қилди.

Бу бобда Абу Саъид (розияллоҳу анҳу)дан ҳадис ривоят қилинган.

Сафвоннинг ҳадисини Маъмар ва тагин бошқалар, Аз-Зухрийдан, Саъид ибн Ал-Мусаййабдан ривоят қиладилар: *Сафвон ибн Умаййа айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам менга бердилар»: Шу ривоят янада саҳиҳ ва янада мақбулроқ бўлиб кўринади. Ҳамда ҳадис (санади) бундай: «Саъид ибн Ал-Мусаййабдан, Сафвон ибн Умаййа айтди»*.

Термизий санадда воқе бўлган «ъан» ва «ан» сўз ривоятларига ишорат қилиб, «ан» ривоятини устун қўймоқдалар. Шунга қарамай ҳадисни «ъан» ривояти билан таҳриж қилганлар.

Илм аҳллари муаллафа-и қулубга (моллардан) берилмоғи борасида ихтилоф қилдилар. Илм аҳллариининг кўпи бермаслик керак, деган фикрдадир. Айтдиларки, «Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида (улар) бир жамоатдан иборат эди. Расули Акрам уларни Исломга мойил қилишга уринар эдилар ва натижада (улар) мусулмон бўлдилар. Бу кун бу маънода уларга закот берилмаслиги керак деган фикрга эга бўлишаётир. Суфён Ас-Саврий, Куфа аҳли ва тагин бошқаларнинг қавли шудир. Аҳмад ва Исҳоқ ҳам шу қавлга эга бўлганлар.

Баъзи илм аҳллари эса бундай дейдилар: «Бу кун ўшаларнинг ҳолатида бўлганлар топилса, Имом (Давлат бошлиғи) уларни Исломга мойил қилиш учун (пул ёки мол) берса, бу жоиздир. Шофиъийнинг қавли шу.

31-БОБ

МАВЗУ: САДАҚА БЕРГАН КИШИ ЎЗ САДАҚАСИГА ВОРИС БЎЛМОҒИ

662. Бурайда (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларида ўтирган эдим. Бир хотин келди-да, «Ё Расулulloҳ! Мен онамга садақа қилиб бир жория бергандим, онам вафот қилди», деди. (Расули Акрам): «Ажринг вожиб бўлди (савобинг ёзилди) ва мерос уни (жорияни) сенга қайтарди!» дедилар. Хотин айтди: «Ё Расулulloҳ! Онамнинг бир ойлик рўза қарзи (қазоси) бор эди, унинг ўрнига рўза тутсам бўладими?» «Унинг ўрнига рўза тут!» дедилар. Хотин: «Ё Расулulloҳ! Онам умрида ҳаж қила олмади, унинг ўрнига ҳаж қилсам бўладими?» деди. (Расули Акрам): «Ҳа! Унинг ўрнига ҳаж қилгин!» дедилар...».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Ва бу Бурайданинг ривоятидан эканлиги битта шу ваҳдан маълум бўлаётир. Абдуллоҳ ибн Ато муҳаддислар наздида сиқа (ишончли)дир.

Илм аҳллари кўпчилигининг амали шу ҳадис асосидадир. Киши садақаси мерос сифатида ўзига интиқол этса (ўтса), ўша садақа унга ҳалол. Баъзи илм аҳллари эса бундай дейдилар: «Садақа Аллоҳ учун қилинган бир нарсадир. Мерос сифатида ўзига интиқол этганида (қайтганида) уни шунга ўхшаш жойга сарф этмоғи вожиб».

Суфён Ас-Саврий ва Зуҳайр ибн Муовия бу ҳадисни Абдуллоҳ ибн Атодан ривоят қиладилар.

32-БОБ

МАВЗУ: САДАҚАСИДАН ҚАЙТМОҚ КАРОҲАТ ЭКАНЛИГИ

663. Умар (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; (Ҳазрати) Умар Аллоҳ йўлида (бир ғозийни ўзлариники бўлмиш) бир отга миндирдилар. Кейин отнинг сотилаётганини кўриб, уни сотиб олмоқчи бўлдилар. Шунда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Садақангдан қайтма!...» дедилар.

Баъзи илм аҳлларининг фикрича, садақа берган киши, садақасини сотиб олмоғи, ҳадиснинг зоҳирига кўра, ҳаром. Аммо илм аҳлларининг кўпчилиги бу ўриндаги қубҳ (қабоҳат, ёмонлик, хунуклик) лизотиҳи бўлмасдан, лиғайриҳи бўлгани учун кароҳати танзиҳия билан макруҳ эканлигини айтганлар. Чунончи, садақани олган киши, собиқ (аввалги) яхшилиги боис садақани берган кишига нархини тушириброқ сотиш эҳтимоли бор. Демак, нархи пасайтирилган миқдор садақадан қайтмоқ каби бир ҳолатни юзага келтиради. (Ҳазрати) Умар (розияллоҳу анҳу) Аллоҳ йўлида ғазотга кетаётган бир мужоҳидга тамлик йўли билан (буткул эгалик қилиши учун) бир от берганлар. Бунинг тамлик (эгалик қилиши) йўли билан бўлганини, ўша мужоҳид кейинчалик отни сотишга чоғланганидан англаймиз. Баъзилари бу сотиш ҳаракатини бундай изоҳлайди: «От заифлашган ва заифлик боис бошқа отларга етолмайдиган ва фойдаланиб бўлмайдиган ҳолатга етган эди»... Аш-Шавқоний, фарз садақа, яъни закот бўлса, уни сотиб олмоқ зарарсиз, дейди. Чунки ихтиёрий тарзда берилган садақа масаласи бу ўринда ворид эмас.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Илм аҳллари кўпчилигининг амали шу ҳадис асо-сидадир.

33-БОБ

МАВЗУ: ЎЛИКНИНГ (МАРҲУМНИНГ) РУҲИ УЧУН САДАҚА БЕРМОҚ

664. Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди: «Одамлардан бири айтдики, «Ё Расулulloҳ! Менинг онам вафот қилди. Унинг (руҳи) учун садақа қилсам, унга фойдаси тегадими?». (Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам): «Ҳа», дедилар. Киши

айтди: «Менинг бир мевазор боғим бор. Сизни шоҳид қилгайманки, уни онам (руҳи) учун садақа қилиб бердим!».

Бу ҳадис ҳасан.

Илм аҳллари бунга тан берганлар. Айтадиларки, «Ўликка садақа ва дуодан бошқа ҳеч нарса етиб бормайди!»

Баъзилар бу ҳадисни Амр ибн Динордан, Икри-мадан, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан мурсал тарзида ривоят қиладилар. «Менинг бир махрафим (мевазор боғим) бор» деган сўздан экинзор полиз кўзда тутилган.

Дуо ва садақанинг фойдаси ўликка етиб бормоғи ҳақида мутобақат (келишув) қилинган. Аҳли суннат вал-жамоат уламози орасида бу хусуда ихтилоф йўқ. Фақат намоз, рўза ва Қуръон ўқимоқ каби жисмоний ибодатлар масаласида ихтилоф қилинган. Ал-Қорий ҳазратлари «Ал-фиқҳул-акбар»нинг шарҳида бундай дейдилар: «Абу Ҳанифа, Аҳмад ва салаф (олимлари)нинг барчаси, жисмоний ибодатлар савоби ҳам ўликка етиб боради, деган фикрга эга бўлганлар. Шофиъий ва Молик мазҳабларида, машҳур бўлган қавл - етиб бормайди, деган фикрдадир». Ас-Суютий «Шарҳус-судур»да айтади: «Хатм савоби ўликка етиш-етмаслиги ҳақида ихтилоф қилинди. Бутун салаф (олимлар) ва уч имом етиб боради, деб тан беришган. Имом Шофиъий «Инсон учун ўз саъй-ҳаракатидан бошқа нарса йўқдир». «Ан-нажм, 49) оятига таяниб, бу қавлга мухолафат қилди: Олдингилар бу оятни мухталиф жиҳатдан жавоблантиради. Қуйида шу жавоблардан баъзиларини зикр қиламиз.

1) Мазкур оят, бошқа ояти билан мансўхдир (ҳукми бекор қилинган). Чунончи, оталар фарзандларининг тақво ва яхшилиги сабабидан жаннатга киритилишлари ривоят қилинган.

2) Бу оят, Иброҳим ва Мусо (алайҳиссалом) қавмига тегишли. (хос). Уммат учун эса ҳам ўз саъй-ҳаракатидан, ҳам унинг учун қилинган саъй-ҳаракатдан фойда етади. Бу Икриманинг сўзидир.

3) Бу оятдаги «Инсон учун» дейишдан мурод - кофир инсондир. Мўъмин инсон эса ҳам ўз саъй-ҳаракатидан, ҳам унинг учун қилинган саъй-ҳаракатдан фойда топади. Бу сўзни Робиъ ибн Анас айтади.

4) Инсон учун саъй-ҳаракатининг самарасидан бошқа бирор нарса бўлмаслиги адлий тарийқдандир (адолатли йўлдир). Аммо эҳсон бобидан Аллоҳу таоло Ўзи хоҳлаганича бериши мумкин. Буни Ал-Ҳусайн ибн Фазл айтади.

5) «Лил-инсон» бирикмасидаги «Лом», «ъала» маъносидадир. Яъни инсонга гуноҳ сифатида фақат қилган гуноҳи ёзилади ва инсон фақат содир қилган гуноҳларидан сўроқ қилинади, деганидир.

Шунингдек, ўқилган Қуръон ва туширилган хатмнинг савоби ўликларга етиб боради, деб айтган олимлар баъзи ҳадислар билан истидлол қиладилар. (далил-ҳужжат келтирадилар). Суютий: «Бу ҳадислар заиф бўлиши билан бирга, мажмуъи этибори билан, ўликлар руҳига Қуръон ўқимоқнинг бир асл-манбаи борлигига далолат қилади» дейди ва мусулмонлар ўша пайтдан бери шу тартиб-қоида асосида давом этиб келаётганларини ва бунинг бир ижмоъ эканлигини таъкидлайди...

34-БОБ

МАВЗУ: ХОТИН ЭРИНИНГ УЙИДАН (ОЛИБ ЧИҚИБ) ИНФОҚ ҚИЛМОҒИ МАСАЛАСИ

665. *Абу Умома Ал-Боҳилий (розиаллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдим, Видо ҳажлари йилидаги хутбаларида бундай дедилар: «Хотин киши эрининг уйидан, молидан эрининг изнисиз, зинҳор бирор нарса инфоқ қилмасин!..» Айтдики, «Ё Расулulloҳ! Таом ҳам бермасинми?» Айтилдики, «Молнинг энг афзали шудир!».*

Бу бобда Саъид ибн Аби Ваққос, Асмо бинти Абу Бакр, Абу Ҳурайра, Абдуллоҳ ибн Амр ва

Оиша (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Умоманинг ҳадиси ҳасан.

666. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:* «**Аёл эрининг уйдан (эзгу ниятда) садақа берса, унга бундан ажр-савоб теккай ва эрига ҳам шунча, хазинабонга ҳам шунча савоб берилгай. Улардан ҳеч биттасининг ажри ўртоғининг ажр-савобидан бир зарра камайтирилмас. Киши ишлаб топгани учун, аёл инфоқ қилгани учун (савоб олур)**».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

667. *Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинди; айтдилар:* «*Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар:* «**Аёл эрининг уйдан холис ниятда ва сочиб-совурмасдан (садақа) берса, унга эрининг ажр-савобича савоб берилгай. Аёл эзгу ниятда бўлгани учун (берилур); хазинабонга ҳам шунча ажр-савоб теккай**».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Бу Амр ибн Мурранинг Абу Воилдан ривоят қилган ҳадисидан кўра саҳиҳроқ. Амр ибн Мурра ўз ривоятида «Масрукдан» демайди.

35-БОБ

МАВЗУ: САДАҚАИ ФИТР ХАҚИДА

668. *Абу Саъид Ал-Худрий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида фитр закотиға таомдан (буғдойдан) бир соъ, арпадан бир соъ, хурмодан бир соъ, майиздан бир соъ, қурутдан бир соъ чиқарар эдик. То Муовия Мадинага келгунича (шунча) чиқариб турганмиз. Муовия (Мадинага келгач) нутқ сўзлади, халққа айтган гапларида ушбу (сўз) бор эди: «Мен, Шом буғдойидан икки мудди бир соъ хурмога тўғри келаётганини кўряпман». Шунда халқ бунга кўнди...» Абу Саъид айтдики, «Мен аввал қандай чиқарган бўлсам, ҳануз худди ўшандай чиқараман».**

Соъ - дон маҳсулотлари ўлчови бўлиб, килограмм деганидир. Соъ-Ҳижоз ва Ироқ соъи тарзида иккига бўлинади. Ироқ соъи - саккиз ратл бўлиб, ҳар ратл 130 дирҳамдир. Бу 130 саккизга кўпайтирилса, бир соъ 1040 дирҳам бўлади. 1040 дирҳам - дирҳами шаръий эътибори билан 2,917 кг, дирҳами урфий эътибори билан 3,333 кг бўлади. Ҳижоз соъи эса беш бутун, учдан бир ратлдир. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида шу соъ қўлланилган.

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ. Баъзи илм аҳллариининг амали шу ҳадис асосидадир. Ҳамма нарсадан бир соъ берилади, деган фикрдалар. Шофиъий, Аҳмад ва Исҳоқнинг қавли шудир. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан ва кейингилардан баъзи илм аҳллари, буғдойдан ташқари ҳамма нарсадан бир соъ берилади ва фақатгина буғдойдан ярим соъ етарли бўлади, деб хулоса қилганлар. Суфён Ас-Саврий, Ибнул-Муборак ва Куфа аҳлининг қавли шудир. Буғдойдан ярим соъ берилади деган фикрдалар.

669. *Али ибн Шуъайбнинг бобосидан ривоят қилинди; «Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам Макка (шаҳри) кўчаларига бир жарчи юбордилар: «Диққат! Фитр садақаси, хоҳ эркак,хоҳ аёл, хоҳ озод, хоҳ қул, хоҳ катта, хоҳ кичик бўлсин - ҳар бир мусулмон учун вожибдир! Буғдойдан икки мудд, бошқа таомлар (масаллиқлар)дан бир соъ (берилгайдир!)».*

Бу ҳадис ғариб-ҳасан.

Бир мудд соънинг тўртдан бири бўлиб, икки мудд ярим соъ бўлади. Бир соъ дирҳами шаръий эътибори билан 2,917 кг ва дирҳами урфий эътибори билан 3,339 кг бўлади, шунга

кўра ярим соъ биринчи эътиборда - 1,458 кг ва иккинчи эътиборда 1,667 кг га тўғри келади.

670. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди; айтди:* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам фитр садақасини эркаку-аёл, озод ва мамлук (қул) ҳар бир мусулмон кишига, хурмодан бир соъ ёки арпадан бир соъ тарзида (бермоқликни) фарз қилдилар**». (Ровий) айтадики, «**Кейинчалик одамлар бугдойдан ярим соъ бермоқни одат қилишди**».

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

Бу бобда Абу Саъид, Ибн Аббос, Ал-Ҳорис ибн Абдурраҳмон ибн Зубобнинг бобоси, Саълаба ибн Абу Суйор ва Абдуллоҳ ибн Амр (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

671. *Абдуллоҳ ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди:* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, фитр закотини (фитри Рамазонни) мусулмонлардан ҳар биттасига - хоҳ озод, хоҳ қул; хоҳ эркак, хоҳ аёл бўлсин - хурмодан бир соъ ёки арпадан бир соъ тарзида (бермоқликни) фарз қилдилар**».

Ибн Умарнинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ. Молик бу ҳадисни Нофиъдан, Ибн Умардан, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан, Аййубнинг ривоятидек «минал муслимийн» («мусулмонлардан») деган илова билан ривоят қилган. Биттадан кўп киши айни шу ҳадисни Нофиъдан ривоят қилганлар; аммо ҳадисда «минал муслимийн» иловасини зикр қилмаганлар.

Илм аҳллари бу масалада ихтилоф қилдилар. Баъзилари, «Кишининг мусулмон бўлмаган қуллари бўлса, улар учун закоти фитр бермайди» дейишади. Молик, Шофиъий ва Аҳмаднинг қавли шудир. Баъзи илм аҳллари эса бундай дейдилар: «Мусулмон бўлмасалар ҳам, улар учун беради». Ас-Саврий, Ибнул-Муборак ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлишган.

36-БОБ

МАВЗУ: «ФИТР (ҲАЙИТ) НАМОЗИДАН ОЛДИН БЕРИЛМОҒИ

672. *Ибн Умар (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинди;* «**Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам, фитр садақаси Рамазон ҳайити куни намозга боришдан олдин чиқарилсин, деб амр қилдилар**».

Бу ҳадис ҳасан-ғариб.

Илм аҳллари киши фитр садақасини намозга юришдан олдин чиқармоғини мустаҳаб кўрганлар.

37-БОБ

МАВЗУ: ЗАКОТНИНГ ВАҚТИДАН ОЛДИН БЕРИЛМОҒИ ҲАҚИДА

673. *Али (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди:* «**Аббос (розияллоҳу анҳу) ўз садақаларини вақти кирмасидан эртaroқ бермоқ борасида Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан сўрадилар. Расули Акрам бу хусусда у кишига рухсат бердилар**».

674. *Али (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди: Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам Умар (розияллоҳу анҳу)га айтдилар:* «**Биз Аббоснинг бу йилги закотини аввалги йили (ўтган йили) олганмиз**».

Бу бобда Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ҳадис ривоят қилинган.

Закотнинг вақтидан олдин берилмоғи ҳақидаги ҳадис Исроилнинг Ал-Ҳажжож ибн Динордан қилган ривояти эканлигини битта шу ваҳждан билаётирман. Исмоил ибн Закариёнинг Ал-Ҳажжождан қилган ривояти, менимча, Исроилнинг Ал-Ҳажжож ибн Динордан

қилган ривоятдан кўра саҳиҳдир. Бу ҳадис Ал-Ҳакам ибн Утайбадан, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинди. (Бу ривоятга кўра) мурсалдир.

Илм аҳллари, вақти кирмасдан олдин закот берилмоғи масаласида ихтилоф қилдилар. Илм аҳлларида бир гуруҳи, закот вақтидан олдин берилади, деган фикрга эга бўлганлар. Суфён Ас-Саврийнинг қавли шудир. Айтадики, «Менимча, вақтидан олдин берилмоғи янада мақбулроқ». Илм аҳллариининг кўпчилиги бундай дейди: «Вақти кирмасдан олдин берилса, закот берганга ўтади». Шофиъий ва Исҳоқ шу қавлга эга бўлишган.

38-БОБ

МАВЗУ: ТИЛАНМОҚДАН ҚАЙТАРУВ

675. *Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдим, айтдилар: «Сизлардан бирортангиз эрта тонгда бориб ўтин термоғи, уни орқалаб ташимоғи, ундан садақа қилмоғи ва шу билан одамлардан беҳожат бўлмоғи, сўраса ё берадиган, ё бермайдиган кишидан тиланиб юрмоғидан кўра, албатта, ўзи учун яхшироқдир! Юқори қўл паст қўлдан яхшироқдир!.. (Аввал) қўл остингиздагилардан бошланг!».*

Бу бобда Ҳаким ибн Ҳизом, Абу Саъид Ал-Худрий, Зубайр ибн Ал-Аввом, Атиййа Ас-Саъдий, Аб-дуллоҳ ибн Масъуд, Масъуд ибн Амр, Ибн Аббос, Савбон, Зиёд ибн Ал-Ҳорис Ас-Судойй, Анас, Хубший ибн Жунода, Кабиса ибн Муҳорик, Самура ва Ибн Умар (розияллоҳу анҳум)дан ҳадис ривоят қилинган.

Абу Ҳурайранинг ҳадиси ҳасан-саҳиҳ-ғариб.

Бу ҳадиснинг ғариб эканлиги, баённинг Қайсдан ривоят қилингани туфайлидир.

676. *Самура ибн Жундуб (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинди; айтди: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай дедилар: «Тиланчилик бир (уқубатли) тирналмоқдирки, киши у билан ўз юзини тирнагайдир. Илло киши ҳукмдордан сўраса ёки ўта зарур иш борасида бўлса (мумкин)».*

Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳ.

ЗАКОТ БОБЛАРИ ТУГАДИ

БИРИНЧИ ЖИЛД ТАРЖИМАСИ ТУГАДИ

**Ҳижрий 1419 йил зулҳижжа ойининг 29-куни,
милодий 1999 йил, 15-апрел пайшанба куни
биринчи жилд таржимаси ниҳоясига етди.**

**Алҳамдуллиллаҳи роббил аъламин!
Ас-солаату вас-салааму ъала саййидина
Муҳаммадин ва ъала олиҳи ва асҳабиҳи ажмаъийн!**

Ушбу китобни ўқиб, баҳраманд бўлганлар муродларига етсинлар!